

Batumi Shota Rustaveli State University

Faculty of Humanities

Department of Oriental Studies

HERALD OF ORIENTAL STUDIES

Volume VIII

№ II

Batumi – 2025

Herald of Oriental Studies is the collection of papers of the department of Oriental Studies at the faculty of Humanities at Batumi Shota Rustaveli State University. The papers are about the noteworthy issues of history, politics, archaeology, ethnology, introduction to linguistics and literary studies of the Eastern countries.

Editor:

Professor Emzar Makaradze

Editor of the English text:

Assistant Professor Shota Rodinadze

EDITORIAL BOARD: Academician Roin Metreveli, Georgian National Academy of Sciences; Academician Elizbar Javedidze, Georgian National Academy of Sciences; Academician Revaz Gachechiladze, Georgian National Academy of Sciences; Academician Shahin Mustafaev (National Academy of Sciences of Azerbaijan, Azerbaijan); Professor Giorgi Sanikidze (Giorgi Tsereteli Institute of Oriental Studies, Ilia State University); Professor Nani Gelovani (Institute of Oriental Studies, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University); Professor Farda Asadov (National Academy of Sciences of Azerbaijan, Azerbaijan); Professor Nurie Muratova (South-West University of Blagoevgrad, Blagoevgrad, Bulgaria).

The opinions expressed in this collection belong to the authors and may not necessarily align with the perspectives of the editorial board.

© Department of Oriental Studies

Address: Rustaveli/Ninoshvili Str. 32/35, Batumi, Georgia, 6010, Batumi Shota Rustaveli State University, Department of Oriental Studies.

E-mail : emzar.makaradze@bsu.edu.ge

ISSN 2587-490X

E-ISSN 2720-8168

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტი

აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე

ტომი VIII

ნომერი II

ბათუმი - 2025

აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტის შრომების კრებულია. მასში ასახულია, აღმოსავლეთის ისტორიის, პოლიტიკის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის, წყაროთმცოდნეობის, ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურათმცოდნეობის მნიშვნელოვანი საკითხები.

რედაქტორი:

პროფესორი ემზარ მაკარაძე

ინგლისური ტექსტის რედაქტორი:

ასისტენტ პროფესორი შოთა როდინაძე

სარედაქციო საბჭო: აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; აკადემიკოსი ელიზბარ ჯაველიძე, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; აკადემიკოსი რევაზ გაჩეჩილაძე, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; აკადემიკოსი შაჰინ მუსტაფაევი (აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, აზერბაიჯანი); პროფესორი გიორგი სანიკიძე (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გიორგი წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი); პროფესორი ნანი გელოვანი (ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი); პროფესორი ფარდა ასადოვი (აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, აზერბაიჯანი); პროფესორი ნურიე მურატოვა (ბლაგოევოგრადის სამხრეთ-დასავლეთ უნივერსიტეტი, ბლაგოევოგრადი, ბულგარეთი).

კრებულში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლოა არ ემთხვეოდეს სარედაქციო კოლეგიის თვალსაზრისს.

© ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტი. საქართველო, 6010. რუსთაველი/ნინოშვილი 32/35. ელ.ფოსტა: emzar.makaradze@bsu.edu.ge

ISSN 2587-490X

E-ISSN 2720-8168

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

Giorgi Chighladze

The Interconnections Between the Military Reforms of the Tang Dynasty and the Decline of the Empire -----11

გიორგი ჭილაძე

თანგის დინასტიის სამხედრო რეფორმებისა და იმპერიის დაღმასვლის ურთიერთკავშირები -----24

Zurabi Matchavariani

Tamta Mqargrdzeli on the horizon of relations between the Sultanate of Akhlat and the Mongol states in the 13th century -----40

ზურაბი მაჭავარიანი

თამთა მხარგრძელი ხლათის სასულთნოსა და მონღოლურ სახელმწიფოთა ურთიერთობების ჰორიზონტზე XIII საუკუნეში---59

Zviad Tkabladze, Maia Manchkhshvili

Qatar - The New US Outpost in the Middle East -----82

ზვიად ტყაბლაძე, მაია მანჩხაშვილი

კატარი - აშშ-ს ახალი ფორპოსტი ახლო აღმოსავლეთში -----103

Teonaa Gelashvili

Challenges of Modern Education Reforms in China -----133

თეონა გელაშვილი

განათლების თანამედროვე რეფორმების გამოწვევები ჩინეთში -----145

Abesalom Aslanidze, Zviad Tkabladze, Giorgi Patashuri,

Sergo Parulava

Repressions of Clergy in Georgia During the Soviet Period (According to the Data of Central and Local Archives) -----160

აბესალომ ასლანიძე, ზვიად ტყაბლაძე, გიორგი პატაშური,	
სერგო ფარულავა	
სასულიერო პირთა რეპრესიები საბჭოთა პერიოდის საქართველოში (საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი არქივების მიხედვით) -----	186
Mariam Gureshidze	
The Sufis in Tbilisi city under David the Builder's rule (1089–1125) ---	
-----	217
მარიამ გურეშიძე	
დავით აღმაშენებლის მმართველობის პერიოდში სუფიების როლი ქალაქ თბილისის ცხოვრებაში (1089 – 1125 წწ.) -----	232
Giorgi Tchigvaria	
Iran–Israel Confrontation in the Middle East -----	249
გიორგი ჭიღვარია	
ირან-ისრაელის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში -----	251
Davit Jijieshvili	
Georgian Valide of the Ottoman Empire – Bezmialem Sultan -----	274
დავით ჯიჯიეშვილი	
ოსმალეთის იმპერიის ქართველი ვალიდე - ბეზმიალემ სულთანი -----	287
Salome Bochorishvili	
H. NAWFAL DEFINITION OF THE EASTERN WOMAN ACCORDING TO THE JOURNAL "AL-FATAH" -----	303
სალომე ბოჭორიშვილი	
ჰ. ნავვალის აღმოსავლელი ქალის დეფინიცია ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს მიხედვით -----	323
Simon Gureshidze	
Analysis of the Relations between Major Middle Eastern Regional Actors and Russia in the Context of the Russia-Ukraine War -----	347

სიმონ გურეშიძე

აღმოსავლეთის მსხვილი რეგიონლური მოთამაშეების და რუსეთის ურთიერთობების ანალიზი, რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე

-----364

LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა

Mariam Koberidze

PHONETIC CHANGES OF VOWEL COMPLEXES AT THE MORPHEME BOUNDARY IN THE SPEECH OF ADJARIANS LIVING IN INNER KARTLI -----385

მარიამ კობერიძე

მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები შიდა ქართლში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში

-----401

Otar Gogolishvili, Teona Zoidz

The Founder of Turkish Folk Poetry -----420

ოთარ გოგოლიშვილი, თეონა ზოიძე

თურქული ხალხური პოეზიის ფუძემდებელი -----426

Tamar Siradze

The Reception of the Taoist Parable in Jerome Salinger's Story "Raise High the Roof Beams, Carpenters" -----434

თამარ სირაძე

დაოსური იგავის რეცეფცია ჯერომ სელინჯერის მოთხრობაში „ჭერი ასწიეთ, დურგლებო“ -----442

Zeinab Akhvlediani, Neli Akhvlediani, Salome Meladze

Motivation and psychological barriers in the process of foreign language learning -----444

ზეინაზ ახვლედიანი, ნელი ახვლედიანი, სალომე მელაძე	
მოტივაცია და ფსიქოლოგიური ბარიერები უცხო ენების შესწავლის პროცესში -----	465
Victoria Diasamidze, Leila Diasamidze	
Structural and Grammatical Features of Diplomatic Discourse at the End of the 19 th Century During the Aggravation of the Eastern Question -----	487
ვიქტორია დიასამიძე, ლეილა დიასამიძე	
დიპლომატიური დისკურსის სტრუქტურული და გრამატიკული მახასიათებლები მე-19 საუკუნის ბოლოს, აღმოსავლეთის საკითხის გამწვავების პერიოდში -----	511
Ana Gogvadze	
Weiwanyu and Euphemism in Chinese Linguistics: The Problem of Definition and Conceptual Boundaries -----	513
ანა გოგუაძე	
„ვეივანიუ“ და ევფემიზმი ჩინურ ენათმეცნიერებაში: დეფინიციის პრობლემა და ცნებითი საზღვრები -----	533
Tatia Davitadze	
Andreas Flourakis – "Medea's Burqa" -----	555
თათია დავითაძე	
ანდრეას ფლურაკისი - „მედეას ბურკა“ -----	565

**არქეოლოგია, ეთნოლოგია, კულტურა,
ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY, CULTURE**

Guram Chkhatarashvili, James A. Davenport, Michael D. Glascock	
Geochemical analysis of Anaseuli obsidians and mobility pattern of ancient humans in western Georgia -----	576

გურამ ჩხატარაშვილი, ჯეიმს ა. დავენპორტი,

მიხაელ დ. გლასკოკი

ანასეულის ობსიდიანის გეოქიმიური ანალიზი და უძველესი
ადამიანის მობილურობა დასავლეთ საქართველოში -----594

Maia Tchitchileishvili

Some Aspects of the Artistic Solutions of the Wooden Mosques in
Ajara -----596

მაია ჭიჭილეიშვილი

აჭარის ხის მეჩეთების მხატვრული გადაწყვეტის ზოგიერთი
ასპექტი -----626

TRANSLATION

თარგმანი

Nato Kharshiladze

Omer Seyfeddin(1884-19420) – „Comb“ -----660

ნატო ხარშილაძე

ომერ სეიფედინი(1884-1920) - „სავარცხელი“ -----661

Asmat Japaridze

Yunus Emre -Poems -----670

ასმათ ჯაფარიძე

იუნუს ემრე - ლექსები -----671

REVIEW
რეცენზია

Emzar Makaradze

Review of George Akhalkatsishvili's Monograph — A Collection of
Articles, Volume I. Tbilisi, 2025 -----673

ემზარ მაკარაძე

რეცენზია გიორგი ახალკაციშვილის მონოგრაფიაზე - „სტატი-
ების კრებული“ ტომი I. თბილისი, 2025. -----677

**The Interconnections Between the Military Reforms of the
Tang Dynasty and the Decline of the Empire**

Giorgi Chighladze

Historian, Sinologist, Doctoral Candidate at Ivane
Javakhishvili Tbilisi State University, Member of
the Caucasian Association of Chinese Studies

+995 591703440. giorgi.chighladze650@hum.tsu.edu.ge

<https://orcid.org/0009-0006-8318-4053>

Abstract

The first half of the 8th century represents not only the peak of the Tang Dynasty's power, but is also frequently regarded as the Golden Age of China. However, every peak is inevitably followed by a decline - a process that, in the case of the Tang Dynasty, began in the second half of the century. What was the main cause of this decline? At first glance, the answer seems quite simple if we consider the key period mentioned above. It was the An Lushan Rebellion (756–762), which is still considered one of the bloodiest and most devastating events in Chinese history.

However, the An Lushan Rebellion was, in reality, only the final manifestation of unresolved issues that had plagued the empire for decades and ultimately triggered its irreversible decline. To thoroughly investigate this topic, it is essential to unpack and analyze each

of these problems in detail, in order to understand their severity and significance.

Many scholars believe that the primary cause of the Tang Dynasty's decline was the military reforms carried out in the 8th century, which contributed to the outbreak of the rebellion. However, considerable attention is also given to the 20-year period, when Emperor Xuanzong largely withdrew from the affairs of state prior to the rebellion. This not only weakened the institution of the emperor but also facilitated the emergence and growth of several internal factions.

The article focuses particularly on the breakdown of the "Equal-Field System" and its broader impact. This system had served as a cornerstone of the Tang Empire's military and economic structure since the first half of the 7th century. Moreover, its disintegration became a catalyst for deeper transformations in Chinese history, most notably the disappearance of the free peasantry.

Keywords: military reforms, An Lushan Rebellion, Tang Dynasty, Fubing, Equal-Field System.

Introduction

The Tang Dynasty (618–907) not only unified a fragmented China, but also launched numerous military campaigns into Central Asia. These expeditions, along with control over the Silk Road, expanded the empire's territories. The Tang Empire reached the peak of its power during the reign of Emperor Xuanzong (712–756). However, the last 20 years of his rule marked a transitional period for the dynasty, which ultimately led to the end of the Tang's Golden Age. This transitional phase culminated in the An Lushan Rebellion (755–762), which nearly brought the entire Tang Dynasty to collapse. A

crisis at the imperial court, external pressures, a new military system, and other contributing factors gave the general An Lushan enough power to rebel against the emperor (Denis Twitchett, John Fairbank (1979). *The Cambridge History of China*, Volume 3, 589–906, Part 1. Cambridge University Press:150).

The period under research in this article corresponds precisely to this transitional phase. Specifically, it seeks to explain the nature of the military reforms introduced under Emperor Xuanzong and to what extent these reforms contributed to the decline of the empire. Based on these core issues, the research centers around three main questions: What was the main reason behind the military reforms in the empire? What influence did these military reforms have on the outbreak of the An Lushan Rebellion? Were military reforms the primary cause of the empire's decline? There are numerous significant foreign academic works on this topic, which explore the issues from various perspectives. Clear examples include Edwin Pulleyblank's work *The Background of the An Lushan Rebellion*, *The Cambridge History of China* (Chapter 3), among others.

Methods

The information presented in this article is primarily based on sources in Georgian, Chinese, and English. A comparative analysis is also employed.

Results

There are many studies on this topic in the global academic sphere. This article attempts to present the transitional period in Tang Dynasty history from a new perspective and represents a step forward in the study of medieval Chinese history in Georgia.

Discussion

Causes of the Decline of the Tang Dynasty

The Tang Dynasty's successful military campaigns in the 7th century were primarily based on the Fubing military system (府兵 - fǔbīng), which originated in the Northern Wei Dynasty (386–535) and was further refined during the Sui Dynasty (581–618) (Ranitzsch, Karl Heinz (1995). *The Army of Tang China*:10).

In the Fubing army, free peasants aged 20 to 60 were required to serve. They were granted land by the state through the Equal-Field System, and periodically served on the frontiers, at the imperial court, in the capital, or worked their own lands (于汝波, 杨希义 (1997). *唐朝论略.军事历史研究*:83). These free peasants, who held land bestowed by the emperor, were obligated to fight under his command when needed (张涛 (2021); 杜焱博. *唐朝兵役制度和后勤制度变迁下的军事审计*. *国防科技*:136).

One of the main advantages of an army based on the Fubing principle was the ability to carry out pre-planned campaigns. Since most Fubing soldiers were granted land in provinces surrounding the capital, mobilizing them was relatively easy. Up until the end of the 6th century, the empire's main adversaries were nomadic Turkic tribes, whose sudden invasions inflicted great damage. In response, during the reign of Emperor Taizong of Tang, multiple targeted military strikes and campaigns were launched. As a result, the Fubing army defeated and dismantled both the Eastern and Western Turkic Khagاناتes. These victories served as great motivation for soldiers, especially as military promotion was based on merit. For free peasants, a military career became a path to stable income and potential upward social mobility. Even the nobility joined the Fubing army, lured by the opportunity for fame and distinction (Newark, Tim (1961). *Warlords: Ancient, Celtic, Medieval*, p. 339 // Umair Mirza (2012). *China at War – An Encyclopaedia*, p. 4; 江增庆 (2005). *中国通史纲要*:286).

Despite the Fubing system's success, a military reform was implemented in 738. Then what was the reason for the reform when the existing system had delivered such outstanding military achievements?

First, we should consider the argument concerning overpopulation. Historians examining the mid-8th century Tang crisis often point to the empire's large population, which the existing economic system could no longer support. There was a shortage of arable land, and with population growth, the demand for food, especially in large cities, rose dramatically. This posed a serious economic threat, which, in turn, contributed to the onset of significant changes within the empire (Cotterell, Arthur (1975). *China: An Integrated Study*:99 // Dawson, Raymond Stanley (1976). *Imperial China*: 97).

However, countering this view is the fact that, according to available data, China's population growth occurred over a span of roughly 50 years and peaked in the mid-8th century (approx. 90 million). But problems within the Fubing system were already evident earlier. Since the 7th century, the empire had suffered several significant defeats and was under increasing pressure.

Some historians also link the beginning of the military reforms to the breakdown of the Equal-Field System. By the end of the 7th and beginning of the 8th century, rising corruption and increasing taxes on the lower classes gradually forced free peasants to abandon their land or transfer it to large landowners. Eventually, these displaced peasants became wage laborers for wealthy landowners. This trend had major implications for the empire. Most important, these peasants lost their status as free landholders, instead of paying taxes to the state, they paid their landlords. They also no longer served in the military, which weakened the Fubing army from the late 7th century

onward (Dawson, Raymond Stanley (1976). *Imperial China*: 97 // Rodzinski, Witold (1979). *A History of China*:127).

This opinion is certainly worth considering; however, we must also present a counterargument. The collapse of the “Equal Field System” and the decline of the free peasantry did not occur within a few decades. The process lasted over a century and only accelerated after the An Lushan Rebellion, rather than before it. Despite deepening corruption, illegal land seizures, and other issues, the situation was not yet so catastrophic that, during the period of demographic explosion, the empire could not muster enough soldiers.

A third and frequently cited factor in discussions of military reforms is the external pressure on the empire. By the end of the 7th century, the Tang Dynasty faced more powerful neighbours than in earlier period of the century. These included the Arabs and the Tibetan Empire to the west, Turkic tribes to the north, and Nanzhao to the south (a kingdom in what is now southern China during the 8th–9th centuries) (Rodzinski, Witold (1979). *A History of China*: 127). Furthermore, rather than facing only nomadic Turkic tribes, who could be dealt with through targeted strikes using the Fubing army, the Tang Empire began to encounter entirely new kinds of adversaries. This is especially true for powers such as the Tibetan Empire and the Arab Caliphate. These powerful empires could not be repelled with just a few military victories (Jacques Gernet (2002). *A History of Chinese Civilisation*, Volume I: 255).

Facing such formidable opponents, deploying an army based on the Fubing model became problematic due to its structural characteristics. In the 7th century, the main internal military goal of the Tang Empire was to strengthen the center, so the emperor could more easily govern the newly unified empire. For that reason, land was granted to soldiers in provinces surrounding the capital, which also

aligned with the soldiers' own desire to be actively involved (Pull-eyblank, Edwin G (1982). *The Background of the Rebellion of An Lushan* // Umair Mirza (2012). *China At War – An Encyclopaedia*, p. 4). In the early stages of the empire, the Fubing-based army was extremely advantageous, requiring less maintenance, proving effective, and remaining loyal to the emperor. However, this model left the expanded borders vulnerable when new powerful neighbouring forces emerged. Fubing soldiers were not motivated to fight for border regions distant from the imperial center.

For this reason, the emperor eventually decided to replace the Fubing reservist army with a powerful regular army, also known as a professional or mercenary army (募兵制, mùbīngzhì). This new type of army was governed under the military governor (jiedushi) system. Each military governor had full control over the army in their assigned region, enabling rapid responses to any emerging threat. These governors commanded ten border provinces and led a force of approximately 500,000 troops (Marine Jibladze (2022). *History of China*. Golden Fleece Publishing, Tbilisi).

Given the above views and arguments, it is clear that the main driving force behind the military reforms was external pressure on the empire. The empire had shifted focus from expansion to border defence and preservation. For this purpose, a permanent, professional army was required. At the same time, the weakening Fubing army no longer met the empire's needs.

The second issue to explore is the extent to which these military reforms contributed to the outbreak of the An Lushan Rebellion in 755. Were the reforms the main trigger? Before discussing the question directly, a brief overview of An Lushan and the rebellion he led is necessary.

An Lushan was likely of Turkic origin. According to Chinese sources, he joined the Tang army in 732 under the command of General Zhang Shougui. Thanks to his cleverness, skill, and bravery, he rose quickly through the ranks and even became the general's adopted son. An Lushan also demonstrated his political shrewdness at the imperial court. He gained key allies, initially with Chancellor Li Linfu and later with Yang Guifei, and eventually earned the trust of Emperor Xuanzong. By 751, An Lushan had become the military governor of three north-eastern provinces (Luo Shui Rong (2010). *An Lushan and Emperor Xuanzong*. College of History and Culture, South China Normal University, Guangdong, Guangzhou, p. 88). However, sharp tensions with the new chancellor, Yang Guozhong, gradually distanced An Lushan from the imperial court.

Some historians, rather than focusing on military reforms, emphasize An Lushan's foreign—Turkic—origin and the composition of his private army, which included many foreign tribesmen. The promotion of foreigners within the Tang military was not a new phenomenon and had long-standing tradition within the dynasty. However, during Emperor Xuanzong's reign, this trend became far more widespread. The main initiator of this policy was Chancellor Li Linfu, who controlled the empire from 736 to 752. He systematically eliminated his political opponents and promoted many foreigners in the military system so that they would rely solely on him at the imperial court (David R. Petriello (2016). *General Military History of China*: 259–260). While this view deserves attention, it is difficult to consider An Lushan's and his allies' foreign origins as the primary cause of the rebellion. History contains many examples where, once individuals gained enough power, personal ambition became a more decisive factor than ethnic origin in the decision to rebel.

Some scholars believe that one of the main problems faced by the Tang Empire in the first half of the 8th century, which significantly contributed to both the outbreak of the An Lushan Rebellion and the weakening of the empire# was Emperor Xuanzong's relinquishment of control over the imperial governance. During the last twenty years of his reign (736–755), Xuanzong gradually distanced himself from state affairs and focused more on his personal life (Mark Edward Lewis, *China's Cosmopolitan Empire*, The Belknap Press of Harvard University, London, 2009).

Historians often mention the influence that the emperor's consort, Yang Guifei, had over him and the imperial court in general. This led to the emergence of various factions across the empire. From 736 onward, the chancellor (initially Li Linfu and later Yang Guozhong) governed the capital and its surrounding regions with near-total authority. A new position, military governor (jiedushi), was also established, granting these governors full control over military matters along the frontier. These governors commanded the new type of regular army mentioned above. Soon, the military governors began to oversee civil affairs as well, which caused alarm and dissatisfaction within the capital (Marine Jibladze, *History of China, Golden Fleece*, Tbilisi, 2022).

Ultimately, this discontent escalated into a confrontation between Yang Guozhong and An Lushan, beginning around 752. The new chancellor saw the increasingly powerful An Lushan as the main obstacle to consolidating his authority at court. The tension reached its peak in 755 when Yang Guozhong began arresting and punishing high-ranking officials in the capital who supported An Lushan. In response, An Lushan launched a rebellion, swiftly captured several important cities in the empire's northeast, and by 756 had even taken the capital (Cotterell, Arthur (1975). *China: An Integrated Study*, pp.

97–98; Umair Mirza (2012). *China At War – An Encyclopaedia*:4; 子陌 (2021). *The Tang Dynasty Was Actually Very Interesting*, Beijing: 87).

The theory that internal court rivalry contributed to the rebellion is well-grounded. However, an important counterargument must be considered: had military reforms not empowered the military governors as they did, the conflict between Yang Guozhong and An Lushan would not have been possible. During the Fubing system era, no military officer could accumulate such power because the army reported directly to the emperor.

Some scholars who study the An Lushan Rebellion argue that it was the military reforms themselves that served as the main catalyst for the uprising. These reforms allowed An Lushan to build a personally loyal army, which enabled him to launch the rebellion (Newark, Tim (1961). *Warlords: Ancient, Celtic, Medieval*:340; Harold M. Tanner (2010). *China: A History* (Vol. 1):192). As a result of these reforms, the empire's central military strength was significantly weakened, since regular troops were deployed along the frontiers to counter external threats, and the Fubing army stationed in central regions was virtually dismantled (Denis Twitchett, John Fairbank. *The Cambridge History of China*, Vol. 3: 589–906, Part 1, 1979: 562).

Considering these viewpoints and facts, it can be argued that the military reforms were the primary cause of the An Lushan Rebellion. Without them, An Lushan would never have gained the power necessary to contemplate or carry out a rebellion. He commanded the armies of three major frontier provinces, which obeyed him personally. He also oversaw both military and civil affairs in those provinces. Had it not been for the sharp conflict with Yang Guozhong, perhaps An Lushan would never have rebelled, but an official with

such extensive power would inevitably have posed a threat to the empire sooner or later.

The final issue discussed in the article is whether the An Lushan Rebellion was the main cause of the Tang dynasty's decline. Interestingly, many historians agree on this point. In their view, the rebellion marked a turning point after which the Tang Empire could never fully recover its former glory (Newark, Tim (1961). *Warlords*, p. 351). Often, the rebellion and the radical reforms implemented by the imperial court to suppress it are treated as one cyclical problem. These radical measures included military mistakes caused by diminished trust in high-ranking generals and the court's decision to call for assistance from the Uyghurs and Tibetans, even as the latter plundered Chinese cities en route (J. Peers, Michael Perry (1995). *Imperial Chinese Armies 590–1260 AD*: 10).

However, in my view, the real reason lies elsewhere. While working on this article, I came to believe that the main cause of the Tang Empire's decline was the collapse of the "equal land distribution system" and the disappearance of the free peasant class. These two events were interconnected and should be viewed as one combined problem.

Old aristocratic clans, which had been significantly weakened during Empress Wu Zetian's rule, gradually regained strength during Emperor Xuanzong's reign—particularly during the chancellorship of Li Linfu (Jibladze M. (2022). *History of China, Golden Fleece*:288). Along with various other problems, the strengthening of corruption and land seizures by the elite led to the rapid decline of the free peasant class. This, in turn, triggered a domino effect that played out as it did. A system that could no longer control the greed and ambition of its upper class was doomed to collapse eventually. After the An Lushan Rebellion, the imperial court no longer had the strength to control

the powerful aristocrats in the empire's periphery the way it had in the 7th century.

Conclusion

In conclusion, the Tang dynasty's military reforms were closely tied to the empire's decline. However, in our opinion, these reforms were not the main cause of the irreversible decline. They were largely responsible for triggering the An Lushan Rebellion, but both events were ultimately symptoms of deeper processes within the Tang dynasty. These processes included social class changes, particularly the emergence of a wealthy, landowning aristocracy and the weakening of the free peasantry during the 7th–8th centuries. The Tang imperial court failed to adequately address these changes or implement necessary reforms. This failure became the main challenge—one that not only persisted but intensified until the 11th–12th centuries, by which time the free peasant class had ceased to exist.

References:

- Cotterell, A. (1975). *China: An integrated study*. Chambers Harrap Publishers Ltd.
- Dawson, R. S. (1976). *Imperial China*. Penguin Books.
- Gernet, J. (2002). *A history of Chinese civilisation* (Vol. I). The Folio Society.
- Harris, N. (1937). *Hamlyn history of imperial China*. Hamlyn Publishing.
- Jibladze, M. (Ed.). (2022). *History of China*. Okros Satsmisi.
- Lewis, M. E. (2009). *China's cosmopolitan empire: The Tang dynasty*. The Belknap Press of Harvard University Press.

- Mirza, U. (2012). *China at war: An encyclopedia*. Bloomsbury Academic.
- Newark, T. (1961). *Warlords: Ancient, Celtic, medieval*. Arms & Armour.
- Peers, J., & Perry, M. (1995). *Imperial Chinese armies 590–1260 AD*. Osprey Publishing.
- Petriello, D. R. (2016). *General military history of China*. Westholme Publishing.
- Pulleyblank, E. G. (1982). *The background of the rebellion of An Lushan*. Oxford University Press.
- Ranitzsch, K. H. (1995). *The army of Tang China*. Montvert Publications.
- Rodzinski, W. (1979). *A history of China*. Pergamon Press.
- Tanner, H. M. (2010). *China: A history* (Vol. 1). From Neolithic cultures through the Great Qing Empire (10,000 BCE – 1799 CE). Hackett Publishing Company.
- Twitchett, D., & Fairbank, J. (Eds.). (1979). *The Cambridge history of China* (Vol. 3, 589–906, Part 1). Cambridge University Press.
- 于汝., & 杨希义. (1997). 唐朝论略 [A summary of the Tang Dynasty]. 军事历史研究 (02).
- 子陌. (2021). 唐朝其实很有趣 [The Tang Dynasty is actually very interesting]. The Chinese Overseas Publishing House.
- 张, 涛., & 杜, 焱博. (2021). 唐朝兵役制度和后勤制度变迁下的军事审计 [Military auditing under changes in the conscription and logistics systems in the Tang Dynasty]. 国防科技, 42(6).
- 江增慶. (2005). 中國通史綱要 [Outline of General Chinese History]. 五南圖書出版公司.
- 罗水荣. (2010). 安禄山和唐玄 [An Lushan and Emperor Xuanzong of Tang]. 华南师范大学历史文化学院.

**თანგის დინასტიის სამხედრო რეფორმებისა და იმპერიის
დაღმასვლის ურთიერთკავშირები**

გიორგი ჭილაძე

ისტორიკოსი, სინოლოგი, ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დოქტორანტი, ჩინეთის კვლევების კავკასიური
ასოციაციის წევრი.

+995591703440. giorgi.chighladze650@hum.tsu.edu.ge

<https://orcid.org/0009-0006-8318-4053>

აბსტრაქტი

VIII საუკუნის პირველი ნახევარი არა მარტო თანგის დინასტიის ზეობის მწვერვალს წარმოადგენს, არამედ ხშირად მიჩნეულია, როგორც ჩინეთის ოქროს ხანადაც. თუმცა მწვერვალს ყოველთვის მოჰყვება დაღმასვლა, რაც თანგის დინასტიის შემთხვევაში საუკუნის II ნახევრიდან იწყება. რა გახდა ამის მთავარი მიზეზი? ამის პასუხი ერთი შეხედვით ძალიან მარტივია, თუ შევხედავთ ჩვენს მიერ ნახსენებ საკვანძო პერიოდს. ეს იყო ან ლუშანის აჯანყება (756-762), რომელიც დღემდე ერთ-ერთ ყველაზე სისხლიან და დამანგრეველ მოვლენად ითვლება ჩინეთის ისტორიაში.

თუმცა ან ლუშანის აჯანყება რეალურად მხოლოდ საბოლოო გამოვლინება იყო იმ გადაუჭრელი პრობლემებისა, რომლებიც იმპერიას თან სდევდა ათეულობით წლების განმავლობაში

და საბოლოოდ მისი შეუქცევადი დაღმასვლის პროცესიც გამოიწვია. საკითხის ძირეულად გამოსაკვლევად საჭიროა თითოეული პრობლემა გაშლილი იყოს და კარგად გაანალიზებული, რათა ნათელი გახდეს მათი სიმწვავე და მნიშვნელობა.

დიდი ნაწილი მეცნიერებისა მიიჩნევს, რომ მთავარი მიზეზი თანგის დინასტიის დაქვეითებისა VIII საუკუნეში გატარებული სამხედრო რეფორმები იყო, რომელმაც ხელი შეუწყო აჯანყების დაწყებას. თუმცა, ასევე მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა იმ 20 წლიან პერიოდს, როდესაც იმპერატორი სუენწუნგი აჯანყების მოხდენამდე თითქმის მთლიანად ჩამოშორდა იმპერიის საკითხების მოგვარების პროცესს. ამან, გარდა იმისა, რომ დაასუსტა იმპერატორის ინსტიტუტი, ასევე ხელი შეუწყო შიდა ფრაქციების შექმნას, რომელიც თანდათან ძლიერდებოდნენ.

სტატია ყურადღებას ამახვილებს „მიწის თანაბრად გადანაწილების სისტემის“ რღვევის პროცესსა და მისი ზოგად გავლენაზე. აღნიშნული სისტემა იმპერიის VII საუკუნის I ნახევრიდან თანგის იმპერიის სამხედრო და ეკონომიკური სტრუქტურის დასაყრდენი იყო. ამასთანავე, ეს პროცესი გახდა სხვა უფრო ღრმა ცვლილების მიზეზი ჩინეთის ისტორიაში, რაც თავისუფალი გლეხობის ფენის გაქრობაში გამოიხატა.

საკვანძო სიტყვები: სამხედრო რეფორმები, ან ლუშანის აჯანყება, თანგის დინასტია, ფუპინგი, მიწების თანაბრად გადანაწილების სისტემა.

შესავალი

თანგის დინასტიამ (618-907) არა მხოლოდ გააერთიანა დაშლილი ჩინეთი, ასევე მრავალი ლაშქრობები მოაწყო შუა აზიის ტერიტორიაზე. ეს ლაშქრობები კი აბრეშუმის გზის მართვასთან ერთად, იმპერიის ტერიტორიებსაც ზრდიდა. თანგის

იმპერია მღიერების პიკს იმპერატორ სუენწუნგის (712 - 756) დროს მიაღწია. თუმცა ასევე მის მმართველობის ბოლო 20 წელი იყო დინასტიისთვის გარდამავალი პერიოდი, რამაც საბოლოოდ გამოიწვია თანგის ოქროს ხანის დასასრული. გარდამავალი პერიოდი დაასრულა ან ლუშანის აჯანყებამ (755 - 762) რომელმაც თითქმის მთლიანად ჩამოშალა თანგის დინასტია. საიმპერატორო კარზე კრიზისმა, საგარეო წნეხმა, ახალმა სამხედრო სისტემამ და სხვა გარემო პირობებმა სარდალ ან ლუშანს მისცა ისეთი ძალა, რომ იგი თვით იმპერატორს აუჯანყდა (Denis Twitchett, John Fairbank (1979). *The Cambridge History of China*. volum 3, 589-906, part 1. Cambridge University Press:150).

აღნიშნული სტატიის საკვლევი პერიოდი სწორედ ზემოთ ნახსენებ გარდამავალ პერიოდს მოიცავს. კერძოდ, უნდა აიხსნას რას წარმოადგენდა იმპერატორი სუენწუნგის დროს გატარებულ სამხედრო რეფორმები და რა დოზით იქონია ამ რეფორმებმა იმპერიის დაღმასვლაზე გავლენა. სწორედ ამ მთავარ საკითხებზე დაყრდნობით მივდივართ კვლევის მთავარ საკითხთან: პირველი, რა გახდა მთავარი მიზეზი იმპერიაში სამხედრო რეფორმებისა? მეორე, რა გავლენა იქონია აღნიშნულმა სამხედრო რეფორმებმა ან ლუშანის აჯანყების დაწყებაზე? მესამე, იყო თუ არა სამხედრო რეფორმები იმპერიის დაღმასვლის მთავარი მიზეზი?

აღნიშნული საკითხის შესახებ არაერთი მნიშვნელოვანი უცხოური სამეცნიერო ნაშრომი მოიძიება, რომლებიც სხვადასხვა რაკურსით განიხილავენ წამოჭრილ პრობლემებს. ამის ნათელი მაგალითებია ედვინ ფულიბლენქის „ანლუშანის აჯანყების წინაპირობები“, კემბრიჯის ჩინეთის ისტორია (მესამე თავი), და სხვა.

მეთოდები

სტატიაში გადმოცემული ინფორმაცია უმთავრესად, ქართული, ჩინური და ინგლისურ ენოვან წყაროებს ეფუძნება. სტატიაში ასევე გამოყენებულია შედარებითი ანალიზი.

შედეგები

აღნიშნული საკითხის შესახებ მსოფლიო სამეცნიერო სივრცეში არაერთი კვლევა არსებობს. სტატია ცდილობს ახალი კუთხით წარმოაჩინოს გარდამავალი პერიოდი თანგის დინასტიის ისტორიაში, ამასთანავე წინ გადადგმული ნაბიჯია საქართველოში ჩინეთის შუა საუკუნეების ისტორიის კვლევის მიმართულებით.

მსჯელობა

თანგის დინასტიის დაღმასვლის მიზეზები

მე-7 საუკუნის თანგის დინასტიის წარმატებული სამხედრო კამპანიები უმთავრესად ფუპინგის სამხედრო სისტემას (府兵 - fǔbīng) ემყარებოდა, რომელიც ჩრდილოეთ (386-535) ვეის დინასტიაში ჩამოყალიბდა და სუეის დინასტიის (581-618) პერიოდში კიდევ უფრო დაიხვეწა (Ranitzsch, Karl Heinz (1995). *The army of Tang China*:10).

ფუპინგის არმიაში მსახურების ვალდებულება ჰქონდათ თავისუფალ გლეხებს 20-დან 60 წლამდე, რომლებიც მიწას სახელმწიფოსაგან იღებდნენ „მიწის თანაბრად გადანაწილების სისტემის“ მეშვეობით. ამ სისტემაში შემავალი მეომრები დროდადრო მსახურობდნენ სასაზღვრო ზოლზე, საიმპერატორო კარზე, დედაქალაქში, ან თავიანთ კუთვნილ მიწებს ამუშავებდნენ (于汝波, 杨希义(1997)). 唐朝论略.军事历史研究:83). თავისუფალი გლეხები, რომლებიც იმპერატორის მიერ ბოძებულ მიწას ფლობდნენ და ვალდებულები იყვნენ საჭიროების შემთხვევაში იმპერა-

ტორის ბრძანების მიხედვით ებრძოლათ (张 涛 (2021)杜燚博.唐朝兵役制度和后勤制度变迁下的军事审计. 期国防科技.:136).

ფუპინგის პრინციპზე ჩამოყალიბებული არმიის უპირატესობა წინასწარ დაგეგმილი კამპანიების წარმოება იყო. იმის გამო, რომ ფუპინგის მეომრებს მიწები უმთავრესად დედაქალაქის გარშემო პროვინციებში ურიგდებოდათ, მათი მობილიზება მარტივი იყო. მე-6 საუკუნის ბოლო პერიოდამდე იმპერიის მთავარი მეტოქეები მომთაბარე თურქმანული ტომები იყო, რომელთა უეცარი შემოჭრა იმპერიას დიდ ზარალს აყენებდა. ამის საწინააღმდეგოდ კი იმპერატორი თანვ თაიწუნგის დროს მრავალი წერტილოვანი დარტყმები, ლაშქრობები მოეწყო. შედეგად კი ფუპინგის არმიამ დაამარცხა და დაშალა აღმოსავლეთ და დასავლეთ თურქთა სახაკანოები. აღნიშნული გამარჯვებები დიდი მოტივაცია იყო მეომრებისთვის იმის გამოც, რომ ჯარში მეომრების დაწინაურება დამსახურების მიხედვით ხდებოდა. თავისუფალი გლეხებისთვის სამხედრო კარიერა გზა იყო კარგი შემოსავლისა და შესაძლო სოციალური სტატუსის ამაღლებისათვის. მსგავსი წარმატებისა და დიდების მიზეზით უერთდებოდა დიდგვაროვანთა კლასიც ფუპინგის არმიას. (Newark, Tim (1961). Warlords : ancient, Celtic, medieval: 339// Umair Mirza (2012). China At War - An Encyclopedia. გვ. 4; 江增慶 (2005). 中國通史綱要.: 286).

მიუხედავად ფუპინგის სისტემის მსგავსი წარმატებისა, --- წელს მაინც განხორციელდა სამხედრო რეფორმა. რა გახდა მიზეზი რეფორმისა, როდესაც არსებული სისტემის წყალობით შესანიშნავი სამხედრო წარმატებები იქნა მიღწეული?

პირველი, უნდა განვიხილოთ მოსაზრება ჭარბი მოსახლეობის შესახებ. ისტორიკოსები თანგის VIII საუკუნის შუა ხანების კრიზისის განხილვისას ხშირად ამახვილებენ ყურადღებას იმპერიის მოსახლეობის დიდ რაოდენობაზე, რომელსაც ქვეყნის

არსებული ეკონომიკური სისტემა ვეღარ აკმაყოფილებდა. იმპერიაში საკმარისი დასამუშავებელი მიწები არ იყო, გაზრდილი მოსახლეობის ფონზე კი, საჭირო საკვების მოხმარების რაოდენობა კოლოსალურად გაიზარდა, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში. ეს კი მნიშვნელოვან ეკონომიკურ საფრთხეს ქმნიდა, რამაც საბოლოოდ თავის მხრივ ნაწილობრივ ხელი შეუწყო იმპერიაში დიდი ცვლილებების დაწყებას (Cotterell, Arthur (1975). China: an integrated study:99 // Dawson, Raymond Stanley (1976). Imperial China: 97). თუმცა ამავე მოსაზრების საწინააღმდეგოდ უნდა ითქვას, რომ არსებული მონაცემების მიხედვით ჩინეთში მოსახლეობის მკვეთრი ზრდა დაახლოებით ნახევარ საუკუნის ჭრილში მოხდა და პიკს VIII საუკუნის შუა პერიოდში მიაღწია (დაახ. 90 მილიონი). მაშინ როდესაც ფუპინგის სისტემაში მნიშვნელოვანი პრობლემები იქამდეც ნათელი იყო. იმპერიამ VII საუკუნიდან მოყოლებული რამდენიმე მნიშვნელოვან დაპირისპირებებში განიცადა მარცხი და დიდი წნეხის ქვეშ იყო.

სამხედრო რეფორმების დაწყებას ისტორიკოსების ნაწილი ასევე უკავშირებენ „მიწების თანაბრად გადანაწილების სისტემის“ რღვევას. VII საუკუნის ბოლოსა და VIII საუკუნის დასაწყისში იმპერიაში მზარდმა კორუფციამ და დაბალ ფენებზე მომატებულმა გადასახადებმა აღნიშნული თავისუფალი გლეხობა თანდათან აიძულა დაეტოვებინათ ან დიდი მიწათმფლობელებისთვის გადაეცათ თავიანთი მიწები. საბოლოოდ კი გაქცეული და თავიანთი მიწიდან აყრილი გლეხობა დიდი მიწების მფლობელ გამდიდრებულ ფენასთან მუშაობდნენ, როგორც დაქირავებული მუშა. ამ ტენდენციამ ძალიან დიდი გავლენა იქონია იმპერიაზე. პირველი ის, რომ ეს გლეხები კარგავდნენ თავისუფალი გლეხის სტატუსს, ისინი გადასახადს თავიანთ დამსაქმებელს უხდიდნენ და არა სახელმწიფოს. ამასთანავე მათ აღარ უწევდათ სამხედრო სამსახური, რაც ფუპინგის არმიას VII

საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული ასუსტებდა (Dawson, Raymond Stanley (1976). Imperial China. გვ. 97 // Rodzinski, Witold (1979). A history of China:127).

აღნიშნული მოსაზრება აუცილებლად გასათვალისწინებელია, თუმცა აქვე უნდა დავძინოთ კონტარგუმენტიც. „მიწის თანაბრად გადანაწილების სისტემის“ რღვევა და თავისუფალი გლეხთა ფენის ჩამოშლა რამდენიმე ათწლეულში არ მომხდარა. პროცესი საუკუნეზე მეტი გაგრძელდა და უფრო დაჩქარდა ან ლუშანის აჯანყების შემდეგ, ვიდრე ეს აჯანყებამდე ხდებოდა. მიუხედავად გაღრმავებული კორუფციისა, მიწების უკანონოდ მიტაცებისა და სხვა, მდგომარეობა არ იყო ისეთი კატასტროფული, რომ მოსახლეობის დემოგრაფიული აფეთქების პერიოდში იმპერიას საჭირო რაოდენობის მეომრები ვერ შეეგროვებინა.

მესამე და ხშირად ნახსენები გარემოება სამხედრო რეფორმების განხილვისას სახელდება გარე ძალების ზეწოლა იმპერიაზე. ერთის მხრივ თანგის დინასტიას VII საუკუნის ბოლოს უფრო მეტი ძლიერი მეზობელი ჰყავდა, ვიდრე წინა პერიოდებში. ესენი იყვნენ არაბები და ტიბეტის იმპერია დასავლეთით, თურქული ტომები ჩრდილოეთით და ნანჩაო სამხრეთით (VIII - IX საუკუნეში თანამედროვე ჩინეთის სამხრეთ ნაწილში არსებული სამეფო)(Rodzinski, Witold (1979). A history of China: 127). ამასთანავე, ნაცვლად მხოლოდ მომთაბარე თურქმანული ტომებისა, რომელთა განეიტრალება ფუპინგის წერტილოვანი დარტყმებით შედარებით მარტივად შეეძლოთ, VII საუკუნის ბოლო პერიოდიდან სრულიად ახალი სახის მეტოქეები გამოჩნდა. ეს განსაკუთრებით ითქმის ისეთ ძალებზე, როგორებიც იყვნენ ტიბეტის იმპერია და არაბთა სახალიფო. მსგავსი სიმძლავრის იმპერიების მოგერიება, რამდენიმე ბრძოლაში გამარჯვებით ვერ მოხერხდებოდა. (Jacques Gernet (2002). A History of Chinese Civilisation, volume I. :255).

მსგავსი შესაძლებლობების იმპერიების პირისპირ ფუპინგის ტიპის არმიის გამოყენება რთული საკითხი იყო. ეს გამოწვეული იყო მისი სპეციფიკით. VII საუკუნეში თანგის იმპერიის მთავარი შიდა სამხედრო ინტერესი ცენტრის გაძლიერება იყო, რათა იმპერატორს ახალ გაერთიანებული იმპერია უფრო მარტივად ემართა. ამიტომაც მიწებს მეომრებზე დედაქალაქის გარშემო პროვინციებში გასცემდნენ და მათი სურვილიც ეს იყო, აქტიურად ყოფილიყვნენ ჩართული. (Pulleyblank, Edwin G (1982). *The background of the rebellion of An Lu-shan // Umair Mirza (2012). China At War - An Encyclopedia.*: 4). იმპერიის არსებობის საწყის ეტაპზე ფუპინგის სისტემაზე დამყარებული არმია ძალიან ხელსაყრელი იყო, იმდენად რამდენადაც ასეთი ჯარი შესაძლევდა ნაკლებ ხარჯს მოითხოვდა, ეფექტური იყო და ამასთანავე იმპერატორის ერთგული. თუმცა ამის ხარჯზე, ახალი ძლიერი მეზობელი ძალების გამოჩენისას იმპერიის გაზრდილი საზღვრები დაუცველი რჩებოდა. ფუპინგის მეომრებისთვის კი არ არსებობდა მოტივაცია იმპერიის ცენტრიდან დაშორებული საზღვრებისთვის ედარაჯათ.

აღნიშნული მიზეზის გამო იმპერატორმა საბოლოოდ გადაწყვიტა ფუპინგის რეზერვისტული ჯარის ნაცვლად ძლიერი რეგულარული არმია შეექმნა, ასევე ცნობილი, როგორც დაქირავებული არმია (募兵制). ახალი ტიპის არმია გენერალ-გუბერნატორების სისტემით იმართებოდა. გენერალ-გუბერნატორს ჰქონდა სრული კონტროლი მის სადროშოში შემავალ არმიაზე, რათა სწრაფად მოეხდინა რეაგირება ნებისმიერ საფრთხეზე დროულად რეაგირებისთვის. ისინი განაგებდნენ იმპერიის 10 საზღვრისპირა პროვინციასა და ნახევარ მილიონიან არმიას (მარინე ჯიზლაძე (2022). *ჩინეთის ისტორია. ოქროს საწმისი. თბილისი*).

ზემოთ მოტანილი მოსაზრებებისა და არგუმენტების გააზრების შედეგად, აშკარაა, რომ მთავარი გავლენა სამხედრო რე-

ფორმების დასაწყებად იმპერიის გარედან მომავალმა წნეხმა იქონია. იმპერია უმთავრესად გადასული იყო საზღვრების დაცვასა და შენარჩუნებაზე, ვიდრე გაზრდაზე. ამისთვის კი საჭირო იყო მუდმივი, პროფესიონალური არმია. ამასთანავე დასუსტების გზაზე მყოფი ფუპინგის არმია ვეღარ პასუხობდა იმპერიის მოთხოვნილებებს.

მეორე განსახილველი საკითხია, რა გავლენა იქონია აღნიშნულმა სამხედრო რეფორმებმა 755 წლის ან ლუშანის აჯანყების დაწყებაზე? იყო თუ არა რეფორმები აჯანყების მთავარი განმაპირობებელი? თუმცა უშუალოდ საკითხის განხილვამდე, საჭირო მცირედით ვისაუბროთ ან ლუშანზე და მის მიერ დაწყებულ აჯანყებაზე.

ან ლუშანი სავარაუდოდ თურქული წარმოშობის იყო, რომელიც ჩინური წყაროების მიხედვით გენერალი ჭანგ შოუკუეის გამგებლობაში მყოფ თანგის არმიას 732 წელს შეუერთდა. თავისი გამჭრიახობით, მოხერხებულობითა და სიმამაცით იგი არა მხოლოდ მალე დაწინაურდა, გენერლის შვილობილიც კი გახდა. ან ლუშანმა გონება მახვილობა გამოიჩინა საიმპერატორო კარზეც. მან საჭირო მოკავშირეები გაიჩინა, საწყისში კანცლერი ლი ლინგფუს, ხოლო შემდეგ ასევე იანგ კუეიფეის სახით, ასევე შეძლო იმპერატორი სუენწუნგის ნდობის მოპოვებაც. 751 წელს ან ლუშანი უკვე სამი ჩრდილო-აღმოსავლეთ პროვინციის გენერალ-გუბერნატორი იყო (罗水荣 (2010). 安禄山和唐玄. 华南师范大学历史文化学院, 广东广州.: 88). თუმცა ან ლუშანსა და ახალ კანცლერ იანგ კუოჭუნგს შორის მწვავე დაპირისპირებამ, გენერალ-გუბერნატორი თანდათან დააშორა საიმპერატორო კარს. ამის შემდეგ კი თუმცა, ისტორიკოსთა ნაწილი სამხედრო რეფორმების ნაცვლად, უფრო მეტ ყურადღებას ამახვილებენ ან ლუშანის უცხო, თურქულ წარმოშობასა და მის გარშემო შემოკრებილი მრავალი უცხო ტომელისგან დაკომპლექტებულ პირ-

ად ჯარზე. ზოგადად უცხო ტომელების დაწინაურება თანგის სამხედრო სივრცეში ახალი ნამდვილად არ იყო და დინასტიას ამის ხანგრძლივი ტრადიცია ჰქონდა. თუმცა იმპერატორი სუენწუნგის დროს ამ ტენდენცია გაცილებით ფართო სახე ჰქონდა. ამის მთავარი ინიციატორი კანცლერი ლი ლინგფუ იყო, რომელსაც 736 - 752 წლებში ფაქტობრივად იმპერიის მართვის სადავეები ეპყრა ხელში. მან ერთის მხრივ მაქსიმალურად ჩამოიცილა პოლიტიკური მოწინააღმდეგეები, შემდეგ სამხედრო სისტემაში უცხო ტომელები დააწინაურა, რათა ამ უკანასკნელთ მის გარდა საიმპერატორო კარზე სხვა დასაყრდენი არ ჰქონოდათ (Devid R. Petriello (2016). General military history of China.: 259-260). აღნიშნული მოსაზრება გათვალისწინებს ნამდვილად იმსახურებს, თუმცა რთულია აჯანყების მთავარ მიზეზად ან ლუშანისა და მისი თანამზრახველების უცხო წარმოშობა მივიჩნიოთ. ისტორიაში არაერთი მაგალითია იმისა, რომ საკმარისი ძალაუფლების ხელში ჩაგდების შემდეგ, პიროვნების ამბიციები უფრო მნიშვნელოვანი იყო აჯანყების განმაპირობებელი, ვიდრე მისი წარმოშობა.

მეცნიერების ნაწილი მიიჩნევს, რომ VIII საუკუნის პირველი ნახევრის თანგის იმპერიის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რამაც თავისი დიდი წვლილი შეიტანა ან ლუშანის აჯანყების დაწყებასა და ასევე იმპერიის დასუსტებაში, იყო იმპერატორ სუენწუნგის მიერ იმპერიის მართვის ბერკეტების ხელიდან გაშვება. მმართველობის ბოლო ოცი წლის განმავლობაში (736 – 755) სუენწუნგი თითქმის მთლიანად ჩამოშორდა იმპერიის მართვას და პირად ცხოვრებაზე გადაერთო (Mark Edward Lewis (2009). CHINA'S COSMOPOLITAN EMPIRE. the belknap press of harvard university London. 2009). ისტორიკოსები ხშირად წერენ იმ გავლენაზე, რაც ხარჭა იანგ კუეიფეის ჰქონდა იმპერატორზე და ზოგადად საიმპერატორო კარზე. ამას მალე მოჰყვა იმპერიის მას-

შტაბით სხვადასხვა ფრაქციების შექმნა. 736 წლიდან კანცლერი დედაქალაქსა და მის გარშემო ტერიტორიებს თითქმის ერთპიროვნულად განაგებდა (ჯერ ლი ლინფუ, ხოლო შემდეგ იანგ კუოჭუნგ). ასევე შეიქნა გენერალ-გუბერნატორების თანამდებობა, რომელიც სრულიად განაგებდა სამხედრო საქმეს სასაზღვრო ზოლზე, მათ ემორჩილებოდა ზემოთ ნახსენები ახალი ტიპის რეგულარული არმია. მალევე გენერალ-გუბერნატორებმა სამოქალაქო საქმის შეთავსებაც დაიწყეს. ეს უკანასკნელი ცვლილება განსაკუთრებით არ მოსწონდათ და საშიშად მიაჩნდათ დედაქალაქში (მარინე ჯიბლაძე (2022). ჩინეთის ისტორია. ოქროს საწმისი. თბილისი).

საბოლოოდ ეს უკმაყოფილება იანგ კუოჭუნგსა და ან ლუშანს შორის არსებულ 752 წლიდან დაწყებული დაპირისპირებაში გადაიზარდა. ახალი კანცლერი საიმპერატორო კარზე ძალაუფლების მის ხელში კონცენტრაციისთვის გაძლიერებულ ან ლუშანს მთავარ დაბრკოლებად მიიჩნევდა. დამაბულობამ პიკს 755 წელს მიაღწია, როდესაც იანგ კუოჭუნგმა დედაქალაქში ან ლუშანის მხარდამჭერ მაღალჩინოსანთა დაკავება და დასჯა დაიწყო. ამის შემდეგ კი ან ლუშანმა მალევე დაიწყო აჯანყება, წარმატებით დაიკავა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ქალაქი იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, 756 წელს კი დედაქალაქიც კი აიღო. (Cotterell, Arthur (1975). China: an integrated study.:97-98 // Umair Mirza (2012). China At War - An Encyclopedia.:4 // 子陌 (2021). 唐朝其实很有趣. 北京.: 87).

მოსაზრება საიმპერატორო კარის შიდა დაპირისპირების შესახებ ნამდვილად არ არის საფუძველს მოკლებული. თუმცა აღნიშნული მოსაზრების შესახებ ერთი მნიშვნელოვანი კონტრარაგუმენტი უნდა დასახელდეს. რომ არა ის ძალაუფლება რაც სამხედრო რეფორმების შედეგად გენერალ-გუბერნატორებს მიენიჭათ, დაპირისპირება იანგ კუოჭუნგსა და ან ლუშანს შორის

ვერანაირად ვერ მოხდებოდა. ფუპინგის სისტემის არსებობის პერიოდში შეუძლებელი იყო მსგავსი ძალაუფლების პირის სამხედრო პირის არსებობა, რადგან არმია უშუალოდ იმპერატორს ემორჩილებოდა.

ან ლუშანის აჯანყების შემსწავლელი აკადემიური წრის ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ სწორედ სამხედრო რეფორმები იყო მთავარი კატალიზატორი აჯანყებისა. რეფორმებმა მისცა ან ლუშანს შესაძლებლობა, რომ მისი პირადი ერთგული არმია შეექმნა, რის შედეგადაც შესაძლებელი გახდა აჯანყების წამოწყება (Newark, Tim (1961). Warlords: ancient, Celtic, medieval: 340 / Harold M. Tanner (2010). China: A History (Volume 1). From Neolithic Cultures Through the Great Qing Empire, (10,000 BCE - 1799 CE): 192) რეფორმების შედეგად იმპერიის ცენტრის სამხედრო პოტენციალი ძლიერ დასუსტდა, რადგან რეგულარული არმია გარე საფრთხის გამო, სასაზღვრო ზონებზე იყო განლაგებული, ხოლო ცენტრალურ ნაწილში განლაგებული ფუპინგის არმია კი თითქმის გაუქმდა (Denis Twitchett, John Fairbank. The Cambridge History of China. volum 3.589-906, part 1. 1979: 562).

აღნიშნული მოსაზრებებისა და ფაქტების გათვალისწინებით შესაძლოა ითქვას, რომ სწორედ სამხედრო რეფორმები იყო ან ლუშანის აჯანყების მთავარი მიზეზი. რომ არა რეფორმები ან ლუშანი ვერასდროს შეძლებდა იმ ძალაუფლების მოხვეჭას, რომელმაც მას აჯანყების საშუალება და ამბიცია გაუჩინა. მის ხელში უკვე იყო 3 მთავარი სასაზღვრო პროვინციის არმია, რომელიც უშუალოდ მის ბრძანებას ემორჩილებოდა. იგი განაგებდა ამ პროვინციების არა მხოლოდ სამხედრო, ასევე საერო საქმიანობასაც. შესაძლოა, რომ არა მძაფრი დაპირისპირება იანგ კუოჭუნგთან, ან ლუშანს არასდროს დაეწყო აჯანყება, თუმცა მსგავსი ძალაუფლების მქონე სახელმწიფო მოხელე ადრე თუ

გვიან მაინც გახდებოდა დიდი პრობლემის შემქმნელი იმპერიისთვის.

სტატის ბოლო განსახილველი საკითხია, იყო თუ არა ან ლუშანის აჯანყება თანგის დინასტიის დასუსტების მთავარი მიზეზი. საინტერესოა, რომ ისტორიკოსთა დიდ ნაწილს ამ საკითხზე მსგავსი მოსაზრება აქვთ. მათ შეხედულებით სწორედ აჯანყება იყო თანგის იმპერიისთვის ის ქვაკუთხედი, რომლის შემდეგაც მან წამოდგომა და ძველი დიდების დაბრუნება ვეღარასდროს შეძლო (Newark, Tim (1961). *Warlords: ancient, Celtic, medieval*:351). ხშირ შემთხვევაში ან ლუშანის აჯანყებასა და სამპერატორო კარის მიერ აჯანყების ჩასახშობად გატარებულ რადიკალურ რეფორმებს ერთ წრეში აქცევენ და ერთ პრობლემად განიხილავენ. ამ რადიკალურ ქმედებებში შედიოდა მაღალჩინოსანი სამხედროების მიმართ ნდობის შემცირების ფონზე სამპერატორო კარის მიერ დაშვებული სამხედრო შეცდომები, დასახმარებლად უიღურების, ტიბეტელების მოწვევა, მაშინ როდესაც ეს უკანასკნელი გზად ჩინურ ქალაქებს არბევდნენ (J. Peers, Michael Perry (1995). *Imperial Chinese Armies 590 - 1260 AD*:10).

თუმცა ჩემი მოსაზრებით, რეალური მიზეზი სრულიად სხვა გარემოება იყო. სტატიაზე მუშაობის პროცესში ჩამომიყალიბდა შეხედულება, რომ თანგის იმპერიის დასუსტების მთავარი მიზეზი „მიწის თანაბრად გადანაწილების სისტემის“ ჩამოშლა და თავისუფალი გლეხთა კლასის გაქრობა იყო. ეს ორი მოვლენა ერთანეთზე იყო გადაჯაჭვული და ამიტომაც უმჯობესია მათი ერთ პრობლემად განხილვა.

ძველი არისტოკრატიული საგვარეულოები, რომლებიც თავის დროზე უ წეთიენის მმართველობის პერიოდში საგრძნობლად დასუსტდნენ, იმპერატორი სუენწუნგის დროს თანდათან მოძლიერდნენ. ეს პროცესი განსაკუთრებით გააქტიურდა ლი ლინგფუს კანცლერობის პერიოდში (ჯიბლაძე მ. (2022). ჩინ-

ეთის ისტორია. ოქროს საწმისი: 288). სხვა მრავალ პრობლემებთან ერთად, იმპერიაში მოძლიერებულმა კორუფციას და ზედა ფენების მიერ გლეხების მიწების მიტაცებას უმაღლესი მოჰყვა თავისუფალ გლეხთა ფენის ჩამოშლა. ამას კი მოჰყვა დომინოს ეფექტით მოვლენების ისე წარმართვა, როგორც შემდეგ განვითარდა. სისტემა, რომელიც ველარ აკონტროლებდა თავისი მაღალი ფენის სიხარბესა და ამბიციებს განწირული იყო ადრე თუ გვიან ჩამოსაშლელად. საიმპერატორო კარს ძალა აღარ შესწევდა ან ლუშანის აჯანყების შემდეგ იმპერიის პერიფერიებში გაძლიერებული დიდგვაროვნების ისე გაკონტროლება, როგორც ეს VII საუკუნეში შეეძლო.

დასკვნა

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ თანგის დინასტიის სამხედრო რეფორმები მჭიდროდ უკავშირდება იმპერიის დაღმასვლას. თუმცა, ჩვენი აზრით, რეფორმები არ იყო იმპერიის შეუქცევადი დაღმასვლის პროცესის მთავარი გამომწვევი მიზეზი. სამხედრო რეფორმებმა დიდ წილად განაპირობა ან ლუშანის აჯანყება, თუმცა ორივე ეს ისტორიული მოვლენა, თავის მხრივ განპირობებული იყო თანგის დინასტიაში განვითარებული სხვა პროცესით. ეს იყო საზოგადოების ფენების ცვლილება. იმპერიაში გაჩნდა გამდიდრებული, დიდი მიწების მფლობელი დიდგვაროვნების ფენა. ამის ფონზე VII-VIII საუკუნეებში დაიწყო თავისუფალ გლეხთა ფენის დასუსტება. თანგის საიმპერატორო კარმა კი ამ ცვლილებებს სათანადოდ ვერ უპასუხა და საჭირო რეფორმები ვერ გაატარა. სწორედ ეს პროცესი გამოდგა მთავარი სირთულე, რომელიც არა თუ შეჩერდა, არამედ XI-XII საუკუნეებამდე გაგრძელდა, მანამ სანამ თავისუფალ გლეხთა ფენამ არსებობა არ შეწყვიტა.

ბიბლიოგრაფია:

- ჯიბლაძე, მ. (მთ.რედ.). (2022). *ჩინეთის ისტორია*. ოქროს საწმისი.
- Cotterell, A. (1975). *China: An integrated study*. Chambers Harrap Publishers Ltd.
- Dawson, R. S. (1976). *Imperial China*. Penguin Books.
- Twitchett, D., & Fairbank, J. (Eds.). (1979). *The Cambridge history of China* (Vol. 3, 589–906, Part 1). Cambridge University Press.
- Petriello, D. R. (2016). *General military history of China*. Westholme Publishing.
- Harris, N. (1937). *Hamlyn history of imperial China*. Hamlyn Publishing.
- Tanner, H. M. (2010). *China: A history* (Vol. 1). From Neolithic cultures through the Great Qing Empire (10,000 BCE – 1799 CE). Hackett Publishing Company.
- Peers, J., & Perry, M. (1995). *Imperial Chinese armies 590–1260 AD*. Osprey Publishing.
- Gernet, J. (2002). *A history of Chinese civilisation* (Vol. I). The Folio Society.
- Lewis, M. E. (2009). *China's cosmopolitan empire: The Tang dynasty*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Newark, T. (1961). *Warlords: Ancient, Celtic, medieval*. Arms & Armour.
- Pulleyblank, E. G. (1982). *The background of the rebellion of An Lu-shan*. Oxford University Press.
- Ranitzsch, K. H. (1995). *The army of Tang China*. Montvert Publications.
- Rodzinski, W. (1979). *A history of China*. Pergamon Press.

- Mirza, U. (2012). *China at war: An encyclopedia*. Bloomsbury Academic.
- 子陌. (2021). 唐朝其实很有趣 [The Tang Dynasty is actually very interesting]. The Chinese Overseas Publishing House.
- 江增慶. (2005). 中國通史綱要 [Outline of General Chinese History]. 五南圖書出版公司.
- 张, 涛., & 杜, 燚博. (2021). 唐朝兵役制度和后勤制度变迁下的军事审计 [Military auditing under changes in the conscription and logistics systems in the Tang Dynasty]. 国防科技, 42(6).
- 于汝., & 杨希义. (1997). 唐朝论略 [A summary of the Tang Dynasty]. 军事历史研究 (02).
- 罗水荣. (2010). 安禄山和唐玄 [An Lushan and Emperor Xuanzong of Tang]. 华南师范大学历史文化学院.

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

Tamta Mqargrdzeli on the horizon of relations between the Sultanate of Akhlat and the Mongol states in the 13th century

Zurabi Matchavariani

History PhD student of Ilia State University
Kakutsa Cholokashvili Ave 3/5. Tbilisi 0179, Georgia
+995557343812; Zurabi.machavariani.1@iliauni.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0005-1910-8710>

Abstract

The aim of the article is to elucidate the relationship between the Turkish Sultanate of Akhlat, the neighbouring Mongol state and the Kingdom of Georgia, as well as we want to clearly demonstrate the role of Tamta Mqargrdzeli in the domestic and foreign policy of the neighbouring state. The article will contribute to the description of the domestic political situation in the Akhlat Sultanate at the beginning of the 13th century and will outline the relationship of the local government with both neighbouring Christian states (referring the Georgian Kingdom) and the leaders of the Mongol states invading from Central Asia. Therefore, our intension is to illuminate the role of Tamta Mqargrdzeli as a mediator in the process of operational conduct and maintenance of diplomatic relations. From the perspective of state

interests, a description of Tamta's role as the temporary governor of the Akhlat Sultanate, left without leadership, and her activities as a diplomat. In the 13th century, the personality of Tamta Mqargrzelis was clearly associated with diplomatic relations between the Georgian Kingdom and surrounding Muslim states. The topic of the research presents the role of Georgians in the contiguous Akhlat Sultanate and Mongol states, describes their contribution and significance. This issue has not been sufficiently studied in Georgian historical sources and papers. A specific study will contribute to the description of the history of the medieval Middle East and clearly highlight the role of Georgians (referring the role of women and their position) in determining the strategically vital domestic and foreign policies of adjacent countries. The study will restore the historical perspectives that arose in the diplomatic and military-political relations of Georgia with the neighbouring Turkic-Mongol states of the 13th century and will represent compelling illustration in the analysis and development of these processes.

Keywords: Diplomatic Marriage; Culture; Power; Religion; Politics.

Introduction

Dynastic marriages represent one of the characteristics of medieval society. They created the opportunity for people with different political structures, similar or varied religions, cultures and borders to come together and establish close relationships that would bring them both a better and durable future. In numerous instances, diplomatic marriages were considered a key condition for the foreign policy and influence of a state, through which it was possible to regulate and enhance political, military and diplomatic relations with neighbouring states.

There is a paucity of historical sources concerning Tamta Mqargrzel. Our goal is to study the activities of Tamta Mqargrzel from a political, military and diplomatic point of view, based on the Eastern sources of the 13th century. We will bring back the historical perspectives that arose in the diplomatic relations of Georgia with the neighbouring Turkic-Mongol states of the 13th century (which we will, of course, be able to study based on historical sources). We will determine the main aspects of Tamta Mqargrzel's captivity in the Akhlat Sultanate, the study of which will enable us to reconstruct the unfamiliar aspects of her life. The study will be innovative in terms of describing and developing external relations between the Georgian royal court and the Turkish Sultanate of Akhlat, especially in terms of presenting the life of Tamta Mqargrzel as a politician, diplomat and Christian. In terms of novelty, the study will convey the history of the rise of other royal women in the Mongol state of the Ilkhanate, in addition to Tamta Mqargrzel, and a comparative analysis of their life paths with Tamta Mqargrzel. The abovementioned will enhance the value of the study from a gender perspective.

In addition, the novelty of the study is the description of the economic situation of the population of the Akhlat Sultanate and its representation in the era of the Mongol conquests.

Hypothesis

Diplomatic marriages of the Georgian royal court were the primary focus of the foreign policy of the Georgian kingdom.

Methods

The main direction of the research paper will be the method of typological processing of historical sources (primary and secondary sources, scientific papers and articles), classification of sources and their processing. Qualitative method will be selected as a research direction. Namely: after searching and studying the sources, their reliab-

ility and interrelation will be determined, and then the direction of the research topic will be determined. We will try to indicate similar, homogeneous and different opinions on the main topic, analyse them, compare and formulate a conclusive opinion.

Results

Based on the finding, it should be said that at first, Tamta Mqargzeli had difficulty establishing herself in the royal family of the Akhlat Sultanate, but gradually Tamta increased her influence and strengthened the local Christian population and communities, becoming their protector. According to the Georgian and Foreign researchers: G. Japaridze, T. Alsen, R. Hampri, V. Minorsky, A. Vardanyan, I. Auge, A. Eastmond, H. Conrad and B. De Nicola, Tamta's contribution to the lives of Christians living in the Akhlat Sultanate, local monasteries and Christian pilgrims is vital. She supported the protection of Christian churches and monasteries and, by caring for them, contributed to the strengthening and expansion of Christian centers in the Islamic Akhlat Sultanate located outside the Christian world. Tamta participated in diplomatic relations between the Akhlat Sultanate and the Mongols. By the end of her life, she had acquired substantial influence and figured in the negotiations between the Turkic-Mongol states. Tamta Mqargzeli, on her own initiative, minted coins in the Akhlat Sultanate, was engaged in tax and fiscal policy, with the support of the Mongols, further strengthened her power in the eyes of the population of the Akhlat Sultanate, in fact, she occupied the position of an undisputed ruler, which indicates her wide-ranging capabilities, influence and achievements. Amidst the geopolitical cataclysms and events of the 13th century, despite the obstacles Tamta Mqargzeli managed to maintain stable, beneficial relations with the rulers of the Georgian Kingdom and the Mongol Empire from the Akhlat Sultanate, as well as increase her own prestige and influence.

All this clearly indicates a positive acceptance of gender policy in the Mongolian state of the Ilkhanate, along with the fundamental increase in the role and importance of women (for example, Toghuz-Hatun, Terken-Hatun, etc.).

Discussion

At the beginning of the 13th century, in 1208-1210, Ivan Mqargrdzeli, the atabag and amirspasalar of the kingdom of Georgia, was captured by the sultan of Akhlat. In order to avoid captivity, Ivan Atabag gave his daughter Tamta in marriage to the sultan. Little information about this story has been preserved in Armenian and Persian historical sources of the 13th century, as follows: R. Bedrossian (1986), Kirakos Gandzaketsi's History of the Armenians, N. Shoshiashvili (1961), Grigol Akaneli, "Historia populi sagittariorum", R. Kiknadze (1974), "Juvayni's narrative on Georgia". However, the mentioned historians: Kirakos Gandzaketsi, Grigol Akaneli and Ala al-Din Ata-Malik Juvayni describe in detail the military-political and strategic relations of the mentioned era, the Georgian Kingdom, Armenia, the Akhlat Sultanate and the Turkic-Mongol peoples of Western Asia. In modern historiography, variety of authors write about the personality of Tamta Mqargrdzeli (for instance, "Georgia and the Islamic World of the Middle East in the First Third of the 12th-13th Centuries" by Gocha Japaridze, "Tamtas World", "The Life And Encounters Of A Medieval Noblewoman From The Middle East To Mongolia"-Antony Eastmond, etc.). It is appropriate to turn to the sources and describe the political situation that arose after the capture of Ivan Mqargrdzeli in the Akhlat Sultanate. According to the above-mentioned monograph by Gocha Japaridze: "It is usually stated that the astrologer predicted in the morning to Ivan (whom Arab sources also called Malik of Georgians) that he would enter the palace at approximately the time of the call to prayer (Azan al-Asr), spend the night in the

palace and sit on the palace throne, although not in the clothes that he was wearing. Delighted by this prophecy, he drank wine, encouraged, set out with twenty horsemen to Akhlat gate of Archesh. Suddenly his horse stumbled. According to some sources, the horse's leg fell into a hole specially dug and camouflaged by the Akhlatians, or the incident occurred on a bridge that the Akhlatians deliberately broke" (Japaridze, 1995, p. 168). The story is dated to 1210, when the commander of the Georgian-Armenian Christian army, Ivan Mqargrdzeli, was captured by the Muslim guardians of Akhlat in a prison on the north-western shore of Lake Van, which now belongs to eastern Turkey.

The Ayyubid Sultan Saladin failed to subjugate Akhlat, but it played crucial role in the aggressive plans of his successors. As a result, "the only point of direct contact between Georgia and the Ayyubids was the country of Akhlat, and the main object of rivalry was Akhlat itself" (Guchua, Anjaparidze, 1979:345).

Ivan's capture was a great and unexpected gift for the Ayyubids. Al-Awhad no longer had any hope of saving Akhlat. Sultan Al-Adil was busy with the war with the Crusaders and was unable to help his son (Abu-Shama, 1974:169). Currently the situation suddenly changed. The Sultan ordered the Georgian commander to be brought to him, but Zakaria Mqargrdzeli intervened and threatened the Akhlatians: "If you do not release my brother, your destruction is inevitable. I shall seize your territory from Georgia and lay waste to this land, rendering it a barren desert." The frightened Akhlatians no longer sent Ivan to Al-Adil (Khanlaryan, 1976:119). Al-Awhad summoned Georgian representatives to assure them of Ivane Mqargrdzeli's safety and demanded that the Georgians leave Akhlat (Abu-Shama, 1974:170). The capture of Ivan Mqargrdzeli had a great impact on the life of his daughter Tamta during the succeeding years. Tamta,

throughout Ivan Atabag's diplomatic negotiations with the Sultan of Akhlat, became the Sultan's reward when the latter forcibly married Tamta as a ransom in exchange for Ivan's release from captivity. Tamta married to Al-Awhad, the ruler of Akhlat, a nephew of the Ayyubid Sultan Saladin.

The role of women in the Middle Ages is underrepresented in historiography. Nevertheless, Tamta Mkhargrzelis's small participation in the study of historical sources provides enough information to convey the history of women.

Initially, Tamta's fate in the Akhlat Sultanate was considerably challenging. Ivan Mqargrdzeli ransom was indeed very high: „the Georgians swore a thirty-year peace that they would not start a new war against the Muslims in the south, that they would return the captured fortresses, that they would release 2 or 5 thousand Muslim captives, that they would hand over 21 fortresses to the Sultan of Akhlat, and that they would pay 100 thousand dinars (according to other sources, 80 or 200 thousand dinars)” (Abu'l-F'ed'a, 1872:85) (Abu-Shama, 1974: 75). The final demand was to marry Tamta to the Sultan Al-Awhad, which was the most expensive ransom.

In the 12th century, the city of Akhlat represented an independent Turkish emirate and was ruled by a Muslim emir who granted him the title of Shah-Armenian (King of the Armenians). However, the city was in the grip of internal conflict even before Ivan Mqargrdzeli was captured. The last representative of the Shah-Armenian dynasty, an unnamed son of Beg Temur, forcibly evicted the locals from the city.

Tamta's arrival in Akhlat coincided with the arrival of a new force in Anatolia and the Caucasus. From the east came the Khwarezmians, people of Turkic-Persian origin from Central and East Asia who had settled in the southern region of the Aral Sea (modern Tur-

kmenistan and Uzbekistan). The first phase of the Mongol expansion in 1220–21 forced them to retreat west, where the Khwarezmian Shah Jalal al-Din Mangburni had established his kingdom (in Iran, Azerbaijan, and the Caucasus). The Khorezmshah's invasion of eastern Anatolia began in 1225, when Jalal al-Din set out from Tabriz. This invasion worsened Tamta's position. In 1225, Jalal al-Din defeated the army of the Georgian Kingdom at the Battle of Garni. Subsequently, the Khorezmshah managed to seize power and dominate the South Caucasus. Ivan underestimated the Sultan's forces, and the enemy's numbers prevailed. According to the Georgian chronicler, Ivan Mqargrdzeli did not support the army of the brothers Shalva and Ivan Akhaltsikheli, who commanded the vanguard of the Georgians, and that is why the army of the Georgian kingdom was defeated and destroyed.

Tamta Mqargrdzeli's contribution in the Akhlat Sultanate were characterized by frequent shifts. In 1225 Tamta was considered the commander of the fortress of Aliabad; „this is the city through which Jalal al-Din passed and saved his forces by avoiding taking the fortress, as his goal was to capture the capital of Georgia, Tbilisi” (Kiknadze, 1974:30) (Boyle, 1958: 430-431). The fortress was probably located near the borders of modern Armenia and Azerbaijan (Kiknadze, 1974:31). During this period Tamta was still busy with the political affairs of his family in Armenia. On 14 April 1230, she was still in Akhlat when the city was finally captured by Jalal ad-Din. It took three or more years to capture the city after his first attempt in November 1226, when Hajib Husayn ad-Din Ali repelled his attack. The siege was long and brutal: “The people of Akhlat ate sheep, then cattle, oxen, horses, donkeys, mules, dogs and cats. They caught and ate rats” (Richards, 2005:298). The defenders of the Khlat Sultanate

showed determination like no other. Jalal ad-Din attacked Khlat with armoured vehicles and inflicted extensive destruction on the city.

After 1230-1231, the Mongol invasions ceased for 6 years, after which they resumed with renewed vigor. The six-year period of peace in the Akhlat Sultanate was again replaced by hostility, local conflicts resumed. For that time, the city was captured by the Seljuk Sultan Keykubad I, his Parwan (chief minister) Kamyar soon after the death of Jalal ad-Din became the owner of the Akhlat Sultanate.

In 1229, after the death of Sultan Al-Muazzam's brother, al-Ashraf successfully captured Damascus, the religious centre of the Ayyubid dynasty. He had received the city from Sultan Al-Muazzam's successor, An-Nasir Dawud, but he had to yield his territories in Jazira to maintain the power of his family as a whole (Humphreys, 1977:193). He continued to control Akhlat, but the area was isolated from his main stronghold, and al-Ashraf had no chance of recapturing it after the city fell to the Seljuk Turks. From this point until his death in 1237, the Sultan of Akhlat's power was focused in the Syrian capital.

According to Kirakos Gandzaketsi, Tamta actively interfered in the internal politics of the Akhlat Sultanate. She reduced taxes and expressed support for pilgrims. During this period, Tamta had a certain influence and superiority in the eyes of the population living in Akhlat (Bedrossyan, 1986:46). Local Muslims ordered their subjects not to rob or oppress travelers heading to Jerusalem, which was largely due to the power and influence of Tamta Mqargrdzeli. Tamta's appointment to Akhlat as the Sultan's personal representative was the result of Al-Ashraf's wise policy. She could act as a mediator in regulating relations between Christians and Muslims.

In the 1220s, Husam ad-Din Ali, al-Ashraf's treasurer, was appointed governor of Akhlat (Ward, 2004:345). Although Hajib was loyal and successful in defending the city of Akhlat during the Khw-

arezmian's invasions between 1226 and 1229, he broke rudely with the Ayyubid clan. In 1229, before ad-Din Ali could take Damascus, the sultan ordered his execution. Contemporary histories of the era inform us that this decision was unexpected and that Husam ad-Din's loyalty to the sultan was indisputable. Whatever the true reason for treasurer's punishment, it is foreseeable that Sultan of Akhlat saw him as a threat in his power struggle, and this may be why the Ayyubids eliminated their loyal treasurer (Humphreys, 1977:216).

The circumstances of Tamta's capture by the Mongols are coherent, even though she was apparently still with her brother Avag in the fortress of Khachen in northern Armenia. It is less convincing that Tamta Mqargrdzeli was still in Akhlat when she was captured by the Mongols in 1245. In 1236, the fortress of Khachen was besieged by the Mongol general Chormaqan, who had returned to the Caucasus, but now with a much larger and more powerful army. He was constantly on the move to conquer the region. Avag could not withstand the siege and quickly surrendered to the Mongols, handing over his sister. Tamta was captured again.

From this time on, a new period began in the life of Tamta Mqargrdzeli. Chormagan Noyn sent her to the central region of Karakorum, located 5,000 km away in the Asian steppes. Tamta Mqargrdzeli found herself at the court of the Mongol Khan when power in the Akhlat Sultanate finally changed. On July 3, 1243, in the Battle of Köse Dag, the Seljuks, Georgians and Armenians suffered a complete defeat at the hands of the Mongols. Consequently, the Mongols took over the Seljuk government structure for several years and appointed puppet sultans there. The Mongols entirely controlled the Seljuk cities.

After 9 years, Tamta returned to Akhlat, where she encountered a different political system. Historical sources do not contain

information about Tamta's journey to Mongolia, but we know that she was there at that time, since the new king of Georgia, Rusudan, demanded her return. She sent the great Hamadollah as an ambassador to the central Mongol kingdom. When the ambassador returned, Hamadollah demanded from the khan to return Tamta. Tamta was sent back under the escort of the ambassador by the Mongol ruler (Bedrossyan, 1986: 145). Tamta Mqargrdzeli, as the wife of Al Malik-Al Ashraf, was sent back to Akhlat. By order of the khan, Akhlati and the surrounding territories were transferred to Tamta.

The Georgian King Rusudan was inspired to return Tamta by Avag Mqargrdzeli, who was already the atabeg of the Georgian kingdom and commanded the Georgian troops in the first decade of the Mongol invasion. Tamta's life changed completely; she returned to Akhlat after several decades as a ruler. Tamta, as an independent political figure, ruled the city on behalf of the Mongol rulers. In her rank, she was equal to the king of Georgia, the emperor of Trebizond, the Seljuk sultan and the rulers of other neighboring countries. After a long break, Tamta returned to the politics of Anatolia and the Caucasus. Tamta Mqargrdzeli had influence in Akhlati until her death around 1254. The Mongols confirmed Tamta's status and position in Akhlat, but in recent years, people considered vassals of the Mongols had a hard time. The repressive policies of the Mongols were hard on the local population. Hence, Tamta's position and rank became completely unacceptable and unpopular in the eyes of the local population: if Tamta had previously been known as a tax reducer, now she had to fulfill the enslaving demands of the Mongols to collect money, goods and tribute.

In the course of the Mongol invasion, Georgian and Armenian nobles eventually became vassals of the Mongols, responsible for maintaining order in their lands and collecting taxes. These taxes were

based on Mongol censuses, although they were able to quickly establish control over these territories. The census was conducted in the Seljuk Sultanate of Rum immediately after its capture in 1243, succeeded by a second main description. According to the 13th-century Armenian historian Grigor Aknertsi, “The conquerors received 60 tetri from each registered man. Anyone who refused to pay the tribute would be severely punished and then fed alive to their dogs” (Shoshiashvili, 1961:127). Grigor Aknertsi dates the Mongol census one or two years after the appearance of the locusts (e.g. 1252-1253). Vartan dates the census to 1253, while Kirakos Gandzaketsi, Stefanos Orbeliani, Anonymous Sebastian and Stephanos Bishop date it to 1254. According to the history of the *populi sagittariorum* (tribes of archers), each man was obliged to pay 60 *spitak* (aspers); Anyone who refused to pay the tribute would be severely punished and then fed alive to their dogs”. The severity of this tax has been compared to the devastation caused by a plague of locusts. According to Kirakos Gandzaketsi: “In 701-702 (1252-1253) locusts entered the Armenian lands from Persia and devoured all the peoples, and God sent birds that devoured the locusts” (Shoshiashvili, 1961:128). By order of Hulegu Khan, taxes were increased.

Local rulers had to establish the mints for tax collection purposes. Tamta Mqargrdzeli was captured by the Mongols from Akhlat, probably between 1236 and 1240, and taken to the heart of the khate, a province of Karakorum. She was held captive for between 5 and 9 years. We believe that Tamta Mqargrdzeli 's years at the court of the Mongol Khan were spent against the backdrop of the difficult and gruelling trials that the Mongols began to experience after the latter took her away from the Akhlat Sultanate. It is hard to talk about Tamta's relationship with the local Mongol political elite, since Tamta spent part of her time working with nomadic peoples during this new

period of her life, and it is likely that she learned and assimilated many new things in politics and diplomacy. Coins minted in the Akhlat Sultanate from 1245 onwards indicates that minting became a serious issue after Tamta returned to the city. She minted a coin depicting a warrior on horseback with a bow and arrow on the reverse. A number of Arabic inscriptions mention their Mongol overlord and praise Allah (Vardanyan, 2007:191).

Local rulers, including Tamta, were charged with collecting taxes in the Akhlat Sultanate. Their job was to collect money and goods and ensure that they were handed over to the Mongols. Consequently, the conflict between the nobles and the Akhlat chief eliminated. We are of the opinion that if many years had passed since Tamta's absence from Akhlat, upon her return she could have once again approached the people whom she ruled as a Christian. Tamta could have maintained harmonious and close relations with them in keeping with past practice, and thus acted as a mediator between the local Christians and the Muslim rulers. Nevertheless, the local nobles now demanded the opposite from Tamta Mqargrdzeli and made an effort to displace Tamta from the throne. The people realized that many nobles were trying to take advantage of the opportunity to get rich. Kirakos Gandzaketsi, unable to reconcile himself to the existing circumstances, he wrote: "Moreover, the rulers and governors of the districts collaborated with the Mongols and collaboratively oppressed the local population for their own benefit" (Bedrossyan, 1986:175). The nobility gathered taxes for their own survival prior to the Mongols' imposition of taxes, consequently the increased level of taxation clearly demonstrated their personal gain.

In the 13th century, the Mongols' taxation of the population was not a one-sided occurrence. Tax collection was the sole method of acquiring economic wealth. In respect to all these, the initial conq-

uests of Armenia by the invaders ended in the late 1230s. The Mongols began to rebuild the society they had recently destroyed due to support their economy with the taxes they had imposed. After the sack of Anis and Kars, the survivors (and escaped capturing) were allowed to return to rebuild their fortresses, villages, and towns. Notwithstanding, they no longer had clothing, houses to live in, or oxen to plough the land. Fortunately, they had a mild winter and enough wild grain to last them until the following spring (Shoshiashvili, 1961:129).

Tamta returned to the political life of Georgia and Armenia subsequent to the Mongol invasion. Since decades spent in captivity. During these years, she lived mainly in Akhlat and was allied to large sections of the Armenian population, but Tamta's active role in the politics of her native Georgian kingdom is vague. In the twilight of her life, Tamta Mqargrdzeli returned to Akhlat as the Mongol governor of the local region and became more actively involved in the internal politics of Akhlat. Throughout her life, Tamta had the opportunity to intervene in the governance of the Georgian state again, although her status and gender did not allow her to do so. In order to avoid this, she needed to find support, namely a man. As claimed by Kirakos Gandzaketsi, Tamta Mqargrdzeli found a promising candidate: her brother Avag's illegitimate son. Avag had no direct descendant entitled to inherit: he had a daughter, Khuashak, with his wife Gontsa (in Georgian, Gvantsa; she was a noblewoman from the Kakhaberidze family from Racha, in western Georgia), but he had an illegitimate son with another woman, unknown to her (Antelava, Shoshiashvili, 1996:351). Avag passed away in 1250 and was buried in Akhtala next to his father, Ivan Mqargrdzeli. However, his estate was confiscated and given to his cousin Zakaria Mqargrdzeli. Tamta took her nephew - an illegitimate child - to be brought up in Akhlat (Conrad,

2012:173). Presumably, he hoped that he would eventually inherit Avagi's lands, just as George IV's illegitimate son, under Mongol suzerainty, David VII Ulu was placed on the Georgian throne through the influence of Avag. Tamta Mqargrzelis was a strong candidate to dispel the rumours that circulated at the royal court about Avag's son after his death. The son was, in fact, Avag Mqargrdzelis legitimate heir. Ultimately, Tamta's aspirations were thwarted by the emergence of a rival who, like her, harbored significant ambitions: her sister-in-law Gvantsa, the widow of Avag. After Avag's death, Gvantsa was dispossessed of Avag's ancestral lands, and despite the lack of a male heir, Gvantsa was still able to compete for power. She succeeded in reclaiming Avag's inheritance from the lands of Zakaria Mqargrdzelis and took control over these territories; (Aug'e,2012:173).

Tamta's return as ruler of Akhlat facilitated the political involvement of her niece Khuashak, and consequently elevated the political status of Gvantsa, the widow of the demised Avag Mkhargrdzelis - developments that exemplify significant changes in gender politics in the post-Mongol conquest period (Eastmond, 2018:380). A partial explanation lies in the different attitudes of the Mongols towards women and power. The change is visible not only at a general level, but also in the specific circumstances of Tamta's liberation. The traditions of the Mongol cultural world accorded women a much higher status and, therefore, independent power (in comparison to the royal women of the Mongol-conquered lands). Women who entered into marriage with members of Genghis Khan's (Chinggis Khan) family - along with their kin - were distinguished by the considerable rights they possessed. Each organized their own ordo (court), they had wealth: many tents, they travelled with as many as two hundred carts, some of which required twenty-two oxen (Kikodze, 1942:154). Women managed their property and were engaged in trade. After their death, all

this was transferred to other women (De Nicola, 2011:146); They possessed the power to command an army and take part in fighting; They could determine their own beliefs and provide for the education of their children (Allsen, 2001:30). Töregene Khatun was the de facto ruler of Mongolia during Tamta's captivity. She was the most merciful of all the women. Kirakoz Gandzaketsi calls her Togus-khatun, Vardani-Toguz-khatun, Rashid-ed-Din Doquz Khatun (Shoshiashvili, 1961: 214). In 1241, after her husband Ögedei Khan passed away, she took over the governance of the country until a successor appeared and was elected. Her son Güyük was very young, and in place of his father, Töregene took over the leadership of the Mongol Empire for five years, until a new khan was elected at the kurultai of Guyuk (Kiknadze, 1974:22).

Tamta Mqargrdzeli 's return to Akhlat was a true example of female power in Mongolia. Tamta lived under Mongol rule for many years until her death in 1254.

Conclusion

We concur with the view of Georgian and foreign researchers and believe that Tamta Mqargrdzeli was a successful figure in the domestic and foreign policy of the Akhlat Sultanate. Notwithstanding, local and international difficulties, Tamta still managed to politically protect her domestic beliefs and satisfy the interests of the local nobility, rulers and population. Meanwhile, securing a notable position within the domain of the Mongol conqueror elite. Due to the existing political, economic and social situation in the Akhlat Sultanate and the Mongolian states in the 13th century, all this was quite difficult to attain. The aforementioned asserts the role of Tamta Mqargrdzeli as a politician, a defender of Christianity, a worthy wife of Muslim rulers, a person who selflessly defended the interests of the country and family, a diplomat in the Middle Caucasus and Western

Asia. We assume that Tamta Mqargrdzeli 's activities in the Middle East, as a devout Georgian Christian, were for her a kind of political transformation from the Georgian political reality to the Islamic world, abounding in large-scale difficulties, suspicion and obstacles, which was associated with long and rather complex processes. By virtue of her strong character, inner strength and integrity, Tamta Mqargrdzeli managed to make her mark on the political arena and cope with the geopolitical and historical cataclysms that existed in Asia until the 13th century.

References:

- Abu Shama (1974). *Tarajim Rijal al- Qarnayn as-Saadi wa s-Sabi al-Ma'ruf bi-Dhail 'ala Rawdatain*. Li Shihab ad Din-Abi Muhammad 'Abd ar Rahman b. Isma'il al Ma'ruf bi-Abi Shama al-Maqdisiad-Dimashki. Beirut.
- Abu'l-F'ed'a (1872). *Annales d'Abu'l-F'ed'a'*. French trans. in RHCHO. vol. 1. Paris.
- Allsen T Thomas. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Antelava I. Shoshiashvili N. (1996). *Kartlis Tskhovreba, Prepared for publication, with a preface and* definitions of terms by academicians Ilia Antelava and Nodar Shoshiashvili, Publishing House "Nike", Tbilisi.
- Aug'e. I. (2012). 'Go 'savank'. *un complexe monastique au regard des sources litt 'eraires et 'epigraphiques*. Le Mus 'eon 125/3-4.
- Bedrossian R. (1986). *Kirakos Gandzakets'i's History of the Armenians*. Sources Of Armenian Tradition. New-York.
- Boyle A.J. (1958). *Ala al-Din Ata-Malik Juvayni, The History of the World Conqueror*, 2 vols. Manchester:Harvard University Press.

- De Nicola. B. (2011). Unveiling the Khatuns: Some Aspects of the Role of Women in the Mongol Empire, Ph.D. thesis. University of Cambridge, London.
- Vardanyan A.(2007). '*Some Additions to the Coins with the Inscription "Ulugh Mangyl Ulus (UlushBek".(T"ubingen, Journal of the Oriental Numismatic Society, no.9954,190/ https://www.academia.edu/1498313/Coins_with_the_inscription_Ulugh_Mangyl_Ulus_Bek_XIII_A_D (06/06/2024).*
- Ward R.(2004). 'The Inscription on the Astrolabe by Abd al-Karim in the British Museum. Muqarnas21. https://www.Researchgate.net/publication/259790662_The_Inscription_on_the_Astrolabe_by_Abd_al_Karim_in_the_British_Museum~ (06/06/2024).
- Eastmond. A.(2018). *TAMTAS WORLD* (The Life And Encounters Of A Medieval Noblewoman from The Middle East To Mongolia), Cambridge University Press, London.
- Kiknadze R. (1974). Juvein's Notes on Georgia, Publishing House "Science", Tbilisi.
- Conrad H.(2012). '*Beobachtungen und Notizen zur Situation der armenischen F"ursten unter der Mongolenherrschaft' in Caucasus during the Mongol Period – Der Kaukasus In der Mongolenzeit.* eds. J. Tubach, S. G. Vashalomidze and M. Zimmer. Wiesbaden: ReichertVerlag.
- Natroshvili T. Japaridze G. (1974). *An attempt to determine a single date*, MEL, Tbilisi.
- Richards D.S.(2005). *Izz al-Din Ibn al-Athir, The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-K—amil fi'l-Ta'rikh*. 3 vols. 3. Farnham: Ashgate.
- Shoshiashvili N. (1961). Grigol Aknertsi, *History of the Nation of the Archers, Armenian text with Georgian translation and commentary published by N. Sho-*

- shiashvili, "Publishing House of the Georgian SSR Academy of Sciences", Tbilisi.
- Kikodze G. (1942). *Rubruckvis, Guillaume*, Travels in the Eastern Countries, translated from French by Geronti
- Kikodze, "*Academy of Sciences of the Georgian SSR*", Tbilisi.
- Guchua V. Anjapadze Z. (1979). *Essays on the History of Georgia*, Vol. 3. Publishing House "Soviet Georgia", Tbilisi.
- Khanlaryan A.L. (1976). *Kirakoz Gandzaketsi. History of Armenia*. Translated from Old Armenian. Moscow: Nauka Publishing House.
- Japaridze G. (1995). *Georgia and the Islamic World of the Near East in the First Third of the 12th-13th Centuries*, Publishing House "Science", Tbilisi.
- Humphreys R.S. (1977). *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus 1193–1260*. Albany: State University Of New-York Press.

თამთა მხარგრძელი ხლათის სასულთნოსა და მონღოლურ
სახელმწიფოთა ურთიერთობების პერიოდში XIII
საუკუნეში

ზურაბი მაჭავარიანი

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ისტორიის დოქტორანტი. საქართველო,
ქ.თბილისი, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გამზირი 3/5.
+995557343812.Zurabi.machavariani.1@iliauni.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0005-1910-8710>

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია ნათელი მოჰფინოს ხლათის თურქულ სასულთნოს, მეზობელ მონღოლურ სახელმწიფოსა და საქართველოს სამეფოს შორის არსებულ ურთიერთობებს, ასევე გვსურს, მკაფიოდ წარმოვაჩინოთ თამთა მხარგრძელის როლი მეზობელი სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ასპექტში. სტატია ხელს შეუწყობს XIII საუკუნის დასაწყისში ხლათის სასულთნოში არსებული შიდა პოლიტიკური ვითარების აღწერას და იგი გადმოსცემს ადგილობრივი ხელისუფლების ურთიერთობებს, როგორც მახლობელ ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან (იგულისხმება საქართველოს სამეფო), ასევე ცენტრალური აზიიდან შემოჭრილი მონღოლური სახელმწიფოების მეთაურებთან. აქედან გამომდინარე, ჩვენი მიზანია დიპლომატ-

იური ურთიერთობების სწრაფად წარმართვისა და წარმოების პროცესში თამთა მხარგრძელის, როგორც შუამავლის, როლის წარმოჩენა. სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, თამთას მიერ უმეთაუროდ დარჩენილი ხლათის სასულთნოს დროებითი მმართველის პოზიციისა და მისი, როგორც დიპლომატის, მოღვაწეობის აღწერა. XIII საუკუნეში თამთა მხარგრძელის პიროვნება დიპლომატიური ურთიერთობების კუთხით მკაფიოდ ასოცირდებოდა საქართველოს სამეფოსა და მის მეზობელ მუსლიმურ სახელმწიფოებთან მიმართებაში. საკვლევი თემა წარმოაჩენს ქართველების როლს მეზობელი ხლათის სასულთნოსა და მონღოლურ სახელმწიფოებში, აღწერს მათ დვაწლსა და მნიშვნელობას. საკვლევი საკითხი ქართულ ისტორიულ წყაროებსა და შრომებში ნაკლებად არის დამუშავებული. კონკრეტული კვლევა ხელს შეუწყობს შუა საუკუნეების მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის აღწერას და იგი ნათლად მიუთითებს ქართველთა როლზე (იგულისხმება ქალების როლი და მათი პოზიცია) მეზობელი ქვეყნების სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განსაზღვრაში. კვლევა აღადგენს იმ ისტორიულ პერსპექტივებს, რომლებიც XIII საუკუნის საქართველოსა და მეზობელ თურქულ-მონღოლურ სახელმწიფოებთან დიპლომატიურ და სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობებში წარმოჩინდა და იგი ნათელი მაგალითი იქნება ამ პროცესების გაანალიზებისა და დამუშავების საკითხში.

საკვანძო სიტყვები: დიპლომატიური ქორწინება, კულტურა, ძალაუფლება, რელიგია, პოლიტიკა.

შესავალი

დინასტიური ქორწინებები შუა საუკუნეების საზოგადოების ერთ-ერთი უმთავრესი მახასიათებელია. მათი საშუალებით იქმნებოდა შესაძლებლობა, განსხვავებული პოლიტიკური სტრუქტურის, მსგავსი ან განსხვავებული აღმსარებლობის, კულტურისა და საზღვრების მქონე ხალხები ერთმანეთს დაახლოებოდნენ და დაემყარებინათ ახლო ურთიერთობები, რომელსაც ორივე მათგანისთვის უკეთესი და სტაბილური მომავალი უნდა მოეტანა. ხშირ შემთხვევაში დიპლომატიური ქორწინებები სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკისა და გავლენის იმ უმთავრეს პირობად მიიჩნეოდა, რომლის საშუალებით შესაძლებელი იყო მეზობელ სახელმწიფოებთან პოლიტიკური, სამხედრო და დიპლომატიური ურთიერთობების მოწესრიგება და გაუმჯობესება.

თამთა მხარგრძელის შესახებ ისტორიული წყაროები მწირია. ჩვენი მიზანია XIII საუკუნის აღმოსავლურ წყაროებზე დაყრდნობით შევისწავლოთ თამთა მხარგრძელის მოღვაწეობა, პოლიტიკური, სამხედრო და დიპლომატიური თვალსაზრისით. აღვადგინოთ ის ისტორიული პერსპექტივები, რომლებიც XIII საუკუნის საქართველოსა და მეზობელ თურქულ-მონღოლურ სახელმწიფოებთან დიპლომატიურ კავშირში გამოჩნდა (ბუნებრივია, რის გამოკვლევასაც ისტორიული წყაროების მიხედვით შევძლებთ). დადგინდეს თამთა მხარგრძელის ხლათის სასულთნოში ტყვეობის ძირითადი ასპექტები, რომელთა შესწავლითაც შესაძლებელი იქნება, მისი ცხოვრების უცნობი მხარეების აღდგენა. კვლევა იქნება სიახლის შემცველი ქართული სამეფო კარისა და თურქული ხლათის სასულთნოს საგარეო კავშირების აღწერისა და დამუშავების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით კი თამთა მხარგრძელის, როგორც პოლიტიკოსის, დიპლომატისა და ქრისტიანი ქალის ცხოვრების წარმოჩენის

მიზნით. სიახლის თვალსაზრისით კვლევა კარგად გადმოსცემს, თამთა მხარგრძელის გარდა, ილხანთა მონღოლურ სახელმწიფოში მოღვაწე სხვა სამეფო გვარის ქალების აღზევების ისტორიასა და მათი ცხოვრების გზის შედარებით ანალიზს თამთა მხარგრძელთან. ზემოთქმული გაზრდის კვლევის ღირებულებას გენდერული კუთხით.

ამასთან ერთად, კვლევის სიახლეს წარმოადგენს ხლათის სასულთნოს მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის აღწერა და მათი წარმოჩენა მონღოლთა დაპყრობების ეპოქაში.

ჰიპოთეზა

ქართული სამეფო კარის დიპლომატიური ქორწინებები საქართველოს სამეფოს უმთავრეს პრიორიტეტულ საგარეო პოლიტიკურ-სეგმენტურ მიმართულებას წარმოადგენდა.

მეთოდები

კვლევითი მუშაობის მთავარ მიმართულებად გამოყენებული იქნება ისტორიული წყაროების ტიპოლოგიური დამუშავების მეთოდი (პირველადი და მეორეული წყაროები, სამეცნიერო შრომები და სტატიები), წყაროთა კლასიფიკაცია და მათი დამუშავება. კვლევის მიმართულებად არჩეული იქნება თვისობრივი მეთოდი. კონკრეტულად: წყაროთა მოძიებისა და შესწავლის შემდეგ დადგინდება მათი სანდოობა, ურთიერთდაკავშირება და შემდეგ კი განისაზღვრება საკვლევი თემის მიმართულება. ვეცდებით მსგავსი, ერთგვაროვანი და განსხვავებული მოსაზრებების დამუშავებას ძირითადი თემის გარშემო, მათ გაანალიზებას, შეპირისპირებას და საბოლოო მოსაზრების ჩამოყალიბებას.

შედეგები

კვლევის შედეგად უნდა ითქვას, რომ თავდაპირველად თამთა მხარგრძელს გაუჭირდა ხლათის სასულთნოს სამეფო ოჯახში დამკვიდრება, თუმცა თანდათან თამთამ თავისი გავ-

ლენები გაზარდა და ადგილობრივი ქრისტიანული მოსახლეობა და თემები გააძლიერა, მათ მფარველად იქცა. ქართველი და უცხოელი მკვლევრების: გ. ჯაფარიძის, თ. ალსენის, რ. ჰამპრის, ვ. მინორსკის, ა. ვარდანიანის, ი. აუგის, ე. ისტომონდის, ჰ. კონრადისა და ბ. დე ნიკოლას მოსაზრებების თანახმად, თამთას ღვაწლი ხლათის სასულთნოში მცხოვრები ქრისტიანების, ადგილობრივი მონასტრებისა და ქრისტიანი პილიგრიმებისადმი საკმაოდ დიდია. მან მხარი დაუჭირა ქრისტიანული ეკლესიამონასტრების დაცვასა და მათზე ზრუნვით ხელი შეუწყო ქრისტიანული კერების გაძლიერებას, გაფართოებას ქრისტიანული სამყაროს მიღმა მდებარე ისლამურ ხლათის სასულთნოში. თამთა მონაწილეობდა ხლათის სასულთნოსა და მონღოლებს შორის დიპლომატიურ ურთიერთობებში. მან თავისი ცხოვრების მიწურულს დიდი გავლენა მოიპოვა და იგი ჩანს თურქულ-მონღოლურ სახელმწიფოთა მოლაპარაკებების ჰორიზონტზე. თამთა მხარგრძელი ხლათის სასულთნოში თავისი ინიციატივით ჭრის მონეტებს, ეწევა საგადასახადო და ფისკალურ პოლიტიკას, მონღოლთა მხარდაჭერით ხლათის სასულთნოს მოსახლეობის თვალში კიდევ უფრო მეტად იმტკიცებს ძალაუფლებას და, ფაქტობრივად, შეუვალი მმართველის პოზიციას იკავებს, რაც მის ფართო შესაძლებლობებზე, გავლენასა და მიღწევებზე მეტყველებს. XIII საუკუნეში არსებული გეოპოლიტიკური კატაკლიზმებისა და მოვლენების ფონზე, თამთა მხარგრძელი, სირთულეების მიუხედავად, ხლათის სასულთნოდან მაინც ახერხებდა საქართველოს სამეფოსა და მონღოლთა იმპერიის ქალ მმართველებთან სტაბილურ, მისთვის მომგებიან ურთიერთობების დამყარებას, საკუთარი პრესტიჟისა და გავლენის ზრდას. ყოველივე ეს მიუთითებს ილხანთა მონღოლურ სახელმწიფოში გენდერული პოლიტიკის მიმართ დადებით

მიმღებლობასა და ქალების როლისა და მნიშვნელობის ძირეულ აღმავლობაზე (მაგ: ტოლუზ-ხათუნი, ტერკან-ხათუნი და სხვ.).

მსჯელობა

XIII საუკუნის დასაწყისში, 1208-1210 წლებში, საქართველოს სამეფოს ათაბაგ-ამირსპასალარი ივანე მხარგრძელი ტყვედ ჩაუვარდა ხლათის სულთანს. ტყვეობისგან თავის დასაღწევად ივანე ათაბაგმა სულთანს ცოლად თავისი ასული თამთა მიათხოვა. ამ ისტორიის შესახებ XIII საუკუნის სომხურ და სპარსულ ისტორიულ წყაროებში მწირი ცნობებია დაცული. ესენია: R. Bedrossian (1986), Kirakos Gandzakets'i's History of the Armenians, ნ. შოშიაშვილი (1961), აკანელი გრიგოლ, **მოისართა ტომის ისტორია**, რ. კიკნაძე (1974), **ჯუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ**. მიუხედავად ამისა, ზემოხსენებული ისტორიკოსები: კირაკოს განძაკეცი, გრიგოლ აკანელი და ალა ადდინ ათა მალიქ ჯუვეინი ვრცლად აღწერენ აღნიშნული ეპოქის, საქართველოს სამეფოს, სომხეთის, ხლათის სასულთნოსა და მახლობელი აღმოსავლეთის თურქო-მონღოლური ხალხების სამხედრო-პოლიტიკურ და სტრატეგიულ ურთიერთობებს. თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში თამთა მხარგრძელის პიროვნების შესახებ გადმოგვცემენ სხვადასხვა ავტორები (მაგ: „საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII საუკუნეების პირველ მესამედში“-ავტ. გოჩა ჯაფარიძე, „Tamtas World’, The Life And Encounters Of A Medieval Noblewoman From The Middle East To Mongolia“-Antony Eastmond და სხვ.). მივევთ წყაროებს და აღვწეროთ ის პოლიტიკური ვითარება, რომელიც ივანე მხარგრძელის ხლათის სასულთნოში ტყვედ ჩავარდნას მოჰყვა. გოჩა ჯაფარიძის ზემონახსენები მონოგრაფიის მიხედვით: „ჩვეულებრივ მიუთითებენ, რომ ვარსკვლავთმრიცხველმა დილით უწინასწარმეტყველა ივანეს (რომელსაც არაბული წყაროები ქართველთა მალიქსაც უწოდებ-

დნენ), რომ დაახლოებით სადამოსწინა ლოცვის მოწოდების (აზან ალ-‘ასრ) დროს ხლათში შევიდოდა, ღამეს ხლათში გაატარებდა და ხლათის ტახტზე დაჯდებოდა, თუმცა იმ სამოსით კი არა, რომელიც მას ემოსა. ამ წინასწარმეტყველებით გახარებულმა მხარგრძელმა ღვინო დალია და გათამამებული ოციოდე მხედრით ხლათისკენ-არჰემის კარიბჭისკენ გაემართა. მოულოდნელად მისმა ცხენმა წაიფორხილა. ზოგიერთი ცნობით, ცხენს ფეხი ხლათელების მიერ საგანგებოდ გათხრილ და შენიღბულ ორმოში ჩაუვარდა, ანდა ეს ამბავი ხიდზე მოხდა, რომელიც ხლათელებს განგებ ჩაემტვრიათ“ (ჯაფარიძე, 1995: 168). აღნიშნული ისტორია 1210 წლით თარიღდება, ქართულ-სომხური ქრისტიანული არმიის მეთაური, ივანე მხარგრძელი, ხლათის მუსლიმანმა მეციხოვნეებმა ციხეში ტყვედ აიყვანეს, ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთ სანაპიროზე, რომელიც ახლა აღმოსავლეთ თურქეთს ეკუთვნის. აიუბიანთა სულთანმა სალადინმა ვერ მოახერხა ხლათში გაბატონება, მაგრამ მის მემკვიდრეთა აგრესიულ გეგმებში ხლათმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკირა. ამიტომ „საქართველოსა და აიუბიანთა უშუალო შეხების ერთადერთი წერტილი იყო ხლათის ქვეყანა და მეტოქეობის მთავარი ობიექტი - თავად ხლათი“ (გუჩუა, ანჯაფარიძე, 1979: 345).

ივანეს დატყვევება, აიუბიანთათვის დიდი და მოულოდნელი საჩუქარი იყო. ალ-ავჰადს ხლათის ხსნის იმედი აღარ ჰქონდა. სულთანი ალ’ადილი ჯვაროსნებთან ომით იყო დაკავებული და ვაჟისთვის დახმარების აღმოჩენა არ შეეძლო (აბუ შამა, 1974: 169). ახლა კი ვითარება ერთბაშად შეიცვალა. სულთანმა ბრძანა, რომ ქართველთა მხედართმთავარი მისთვის მიეგვარათ, მაგრამ საქმეში ჩაერია ზაქარია მხარგრძელი, რომელიც დაემუქრა ხლათელებს: გამოუშვით ჩემი ძმა, თორემ დალუპვა არ აგცდებათ, თქვენი ქვეყნის მიწას საქართველოში წავაღებინებ

და აქაურობას გავაუდაბურებო. „შემინებულ ხლათელებს აღარ გაუგზავნიათ ივანე ალ'ადილთან“ (Ханларян, 1976: 119). „ალ-ავჰადმა ქართველთა წარმომადგენლებს უხმო, რათა ისინი დარწმუნებულიყვნენ ივანე მხარგრძელის უსაფრთხოებაში და მოითხოვა რომ ქართველები გასცლოდნენ ხლათს“ (აბუ შამა, 1974:170). ივანე მხარგრძელის დატყვევებამ, მომდევნო წლებში დიდი ზეგავლენა მოახდინა მისი ასულის თამთას ცხოვრებაზე. თამთა, ივანე ათაბაგის მიერ ხლათის სულთანთან დიპლომატიური მოპალარაკებების დროს, სულთნის ჯილდო გახდა, როდესაც ეს უკანასკნელი თამთას ცოლად ძალდატანებით ირთავს, როგორც გამოსასყიდს ივანეს ტყვეობიდან გათავისუფლების სანაცვლოდ. თამთა ალ-ავჰადზე, ხლათის მმართველზე დაქორწინდა, რომელიც აიუბიანთა სულთნის სალადინის ძმისშვილი გახლდათ.

შუა საუკუნეებში ქალების როლი ისტორიაში ნაკლებად ცნობილია. ისტორიულ წყაროებში თამთა მხარგრძელის მცირედი ჩართულობა კი საკმარის ინფორმაციას იძლევა ქალების ისტორიის გადმოსაცემად.

თამთას ბედი ხლათის სასულთნოში თავდაპირველად საკმაოდ მძიმე იყო. ივანე მხარგრძელის გამოსასყიდი მართლაც რომ საკმაოდ მაღალი გახლდათ: „ქართველებმა ფიცი დადეს ოცდაათ წლიან მშვიდობაზე, რომ აღარ წამოიწყებდნენ ახალ ომს სამხრეთში მუსლიმების წინააღმდეგ, დააბრუნებდნენ დაპყრობილ ციხესიმაგრეებს, გაათავისუფლებდნენ 2 ან 5 000 მუსლიმ ტყვეს, ხლათის სულთანს გადასცემდნენ 21 ციხეს და გადაიხდიდნენ 100 000 დინარს (სხვა მონაცემებით 80 ან 200 ათასი დინარი)“ (Abu'l-F'ed'a., 1872: 85; აბუ შამა, 1974: 75). საბოლოო მოთხოვნა კი თამთას ხლათის სულთნისთვის, ალ-ავჰადისთვის, მოთხოვნა იყო, რაც ყველაზე ძვირი გამოსასყიდი გახლდათ.

მეთორმეტე საუკუნეში ქალაქი ხლათი დამოუკიდებელ თურქულ ემირატს წარმოადგენდა და იმართებოდა მუსლიმი ემირის მიერ, რომელმაც მათ უწყალობა შაჰ-არმენის (სომეხთა მეფის) ტიტული. თუმცა, სანამ ივანე მხარგრძელი ტყვედ ჩავარდებოდა, ქალაქში შინაურ მტრებს შორის დაპირისპირებამ იჩინა თავი. შაჰ-არმენტა უკანასკნელი დინასტიის წარმომადგენელმა, ბეგ-თემურის უსახელო ვაჟმა, ადგილობრივები ქალაქიდან იძულებით გაასახლა.

თამთას ხლათში გამოჩენა დაემთხვა ახალი ძალის შემოსვლას ანატოლიასა და კავკასიაში. აღმოსავლეთიდან მოვიდნენ ხვარაზმელები, თურქულ-სპარსული მოდგმის ხალხი, შუა და ცენტრალური აზიიდან, რომლებიც დაფუძნებული იყვნენ არალის ზღვის სამხრეთ რეგიონში (თანამედროვე თურქმენეთი და უზბეკეთი). მონღოლთა გაფართოების პირველმა ფაზამ 1220-1221 წლებში აიძულა ისინი უკან დაეხიათ, დასავლეთში, სადაც ხვარაზმ შაჰ ჯალალ ად-დინ მანგუბერტმა თავისი სამეფო მოაწყო (ირანში, აზერბაიჯანსა და კავკასიაში). ხვარაზმშაჰის შეჭრა აღმოსავლეთ ანატოლიაში დაიწყო 1225 წელს, როდესაც ჯალალ ად-დინი თავრიზიდან დაიძრა. ეს იყო შემოსევა, რომელმაც თამთას მდგომარეობა კიდევ უფრო დაამძიმა. 1225 წელს გარნისის ბრძოლაში საქართველოს სამეფოს არმია ჯალალ ად-დინმა დაამარცხა. ამის შემდეგ ხვარაზმშაჰმა მოახერხა ძალაუფლების ხელში ჩაგდება და სამხრეთ კავკასიაში გაბატონება. ივანემ სათანადოდ ვერ შეაფასა სულთნის ძალა, მტრის რიცხოვნებამ თავისი გაიტანა. ქართველი მემკვიდრის ჟამთააღმწერლის თანახმად, ივანე მხარგრძელმა ჯარი არ დაახმარა ძმებს შალვა და ივანე ახალციხელებს, რომლებიც ქართველთა მეწინავე ფრთას მეთაურობდნენ და სწორედ ამიტომ საქართველოს სამეფოს ლაშქარი დამარცხდა და განადგურდა.

თამთა მხარგრძელის მოღვაწეობა ხლათის სასულთნოში ხშირი ცვლილებებით გამოირჩეოდა. 1225 წელს, თამთა ალიაბადის ციხის მეთაურად იყო მიჩნეული; „ეს ის ქალაქია, სადაც ჯალალ ად-დინმა ჩაიარა და ციხის არ აღებით დაზოგა თავისი ძალები, რადგან მიზნად საქართველოს დედაქალაქის თბილისის აღებას ისახავდა“ (კიკნაძე, 1974: 30) (Boyle, 1958: 430-431). ციხესიმაგრე, სავარაუდოდ, თანამედროვე სომხეთსა და აზერბაიჯანის საზღვრებთან მდებარეობდ (კიკნაძე, 1974: 31). ამ პერიოდში თამთა ჯერ კიდევ სომხეთში თავისი ოჯახის პოლიტიკური საქმეებით იყო დაკავებული. 1230 წლის 14 აპრილს, იგი კვლავ ხლათში იყო, როდესაც ქალაქი ჯალალ ად-დინმა საბოლოოდ ხელში ჩაიგდო. სამი ან სამ წელზე მეტი ქალაქის აღებას დასჭირდა, მისი პირველი ცდის შემდეგ, 1226 წლის ნოემბერში, როდესაც ჰაჯიბ ჰუსეიმ ალდინ ალიმ იგი მოიგერია. ალყა ხანგრძლივი და სასტიკი იყო: „ხლათში მცხოვრები ადამიანები ჭამდნენ ცხვრებს, შემდეგ პირუტყვს, ხარებს, ცხენებს, ვირებს, ჯორებს, ძაღლებსა და კატებს. ისინი ვირთხებს იჭერდნენ და ჭამდნენ“ (Richards, 2005:298). ხლათის სასულთნოს დამცველები ისეთ სიმტკიცეს იჩენდნენ, როგორიც სხვას არავის. ჯალალ ად-დინი ხლათს თავს დაესხა სააღყო მანქანებით და ქალაქს უზარმაზარი ზიანი მიაყენა.

1230-1231 წლების შემდეგ, მონღოლთა შემოტევები 6 წლით შეწყდა, რის შემდეგაც ისინი მუდმივი ძალებით უკან დაბრუნდნენ. მშვიდობის 6 წლიანი მონაკვეთი ხლათის სასულთნოში კვლავ მტრობით შეიცვალა, ადგილობრივთა დაპირისპირებები კვლავ განახლდა. ამ დროს ქალაქი დაპყრობილი იყო სელჩუკთა სულთნის ქაი-ყუბად I-ის მიერ, რომლის ფარვანე (მთავარი მინისტრი), კამიარი, ჯალალ ად-დინის გარდაცვალების შემდეგ მალე ხლათის სასულთნოს მფლობელი გახდა.

1229 წელს, სულთნის ძმის ალ-მუზაამის სიკვდილის შემდეგ, ალ-აშრაფმა წარმატებით აიღო დამასკო, აიუბიდების დინასტიის სასულიერო ცენტრი. „მან ქალაქი მიიღო ალ-მუზაამის მემკვიდრის ალ-ნასირ დავუდისგან, მაგრამ მოუხდა დაეთმო თავისი მიწები ჯაზირაში, რათა მთლიანობაში თავისი ოჯახის სიმტკიცე შეენარჩუნებინა“ (Humphreys, 1977:193). მან გააგრძელა კონტროლი ხლათზე, მაგრამ ეს ტერიტორია იზოლირებული იყო მისი მთავარი სამიწათმოქმედო ტერიტორიიდან, და ალ-აშრაფს არანაირი შესაძლებლობა არ ჰქონდა მისი ხელმეორედ დაპყრობის, მას შემდეგ რაც ქალაქი თურქ-სელჩუკების მიერ იქნა დაცემული. ამიერიდან, 1237 წლამდე, მის სიკვდილამდე, ხლათის სულთნის ძალ-ღონე მიმართული იყო სირიის დედაქალაქზე.

კირაკოს განმაკეცის თანახმად, თამთა აქტიურად ერეოდა ხლათის სასულთნოს საშინაო პოლიტიკაში. მან შეუმცირა გადასახადები და მხარდაჭერა გამოუცხადა პილიგრიმებს. ამ პერიოდში თამთას ჰქონდა გარკვეული გავლენა და უპირატესობა ხლათში მცხოვრების მოსახლეობის თვალში (Bedrossyan, 1986: 46). ადგილობრივმა მაჰმადიანებმა თავიანთი ბატონობის ქვეშ მყოფებს უბრძანეს, რომ არ გაემარცვათ და შეეწყუბინათ იერუსალიმში მიმავალი მოგზაურები, რაც საკუთრივ თამთა მხარგრძელის ძალაუფლებისა და გავლენის დამსახურებით მოხდა. თამთას, როგორც სულთნის პირადი წარმომადგენლის, ხლათში დასაქმება, ალ-აშრაფის გონივრული პოლიტიკის შედეგი იყო. მას შეეძლო ემოქმედა, როგორც შუამავალს ქრისტიანებსა და მუსლიმებს შორის ურთიერთობების მოწესრიგების კუთხით.

1220-იან წლებში ხლათის დანიშნული მმართველი გახლდათ ალ-აშრაფის ეჯიბი (ხაზინადარი) ჰუსამ ალ დინ - ალი (Ward, 2004:345). მიუხედავად იმისა რომ ხაჯიბი ერთგული იყო და ქალაქ ხლათის დაცვაში ხვარაზმელების შემოსევების დროს

1226-1229 წლებს შორის წარმატებებს მიაღწია, უხეშად ჩამოშორდა აიუბიდების კლანს. 1229 წელს, სანამ ალ დინ-ალი დამასკოს აიღებდა, სულთანმა ბრძანა მისი სიკვდილით დასჯა. ამ ეპოქის თანამედროვე საისტორიო ქრონიკები გვამცნობენ, რომ ეს გადაწყვეტილება მოულოდნელი იყო და ჰუსამ ალ-დინის სულთნისადმი ერთგულება ეჭვს არ იწვევდა. როგორც არ უნდა იყოს ეჯიბის დასჯის ნამდვილი მიზეზი, სავარაუდოა, რომ ხლათის სულთანი ძალაუფლებისთვის ბრძოლის ნიადაგზე, მასში საფრთხეს ხედავდა და შესაძლოა, რომ სწორედ ამიტომ ჩამოიშორეს აიუბიდებმა მათი ერთგული ეჯიბი (Humphreys, 1977: 216).

მონღოლთა მიერ თამთას დატყვევების გარემოებები ნათელია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ის ჯერ კიდევ თავის ძმასთან, ავაგთან, იმყოფებოდა, ჩრდილოეთ სომხეთში, ხაჩენის ციხესიმაგრეში. ნაკლებად დამაჯერებელია ის ფაქტი, რომ თამთა მხარგრძელი ჯერ კიდევ ხლათში ყოფილიყო, მაშინ როდესაც, ხლათი მონღოლებმა დაიპყრეს 1245 წელს. 1236 წელს ციხესიმაგრე ხაჩენი მონღოლთა მხედართმთავრის ჩორმაღანის მიერ იყო ალყაშემორტყმული, რომელიც კავკასიაში დაბრუნდა, მაგრამ ახლა უფრო მეტად დიდი და ძლიერი არმიით. იგი მუდმივად მიემართებოდა რეგიონის დასაპყრობად. ავაგს არ შეეძლო ალყის გაძლევა და სწრაფად დანებდა მონღოლებს, ამ უკანასკნელთ კი თავისი და გადასცა. თამთა კიდევ ერთხელ აღმოჩნდა ტყვეობაში.

ამ დროიდან თამთა მხარგრძელის ცხოვრებაში ახალი პერიოდი დაიწყო. ჩორმაღან ნოინმა იგი გააგზავნა ცენტრალურ საყაენოში, ყარაყორუმში, 5 000 კმ-ით დაშორებულ აზიის სტეპებში. თამთა მხარგრძელი მონღოლთა ყაენის კარზე მაშინ აღმოჩნდა, როდესაც ხლათის სასულთნოში მმართველობა საბოლოოდ შეიცვალა. 1243 წლის 3 ივლისს, ქოსე-დაღის ბრძოლაში,

სელჩუკები, ქართველები და სომხები, მონღოლებთან საყოველთაო მარცხის წინაშე დააყენა. ამის შედეგად მონღოლებმა ხელში ჩაიგდეს სელჩუკთა სახელმწიფოს მართვის სტრუქტურა და რამდენიმე წელიწადში იქ მარიონეტი სულთნები დასვეს. მონღოლები სელჩუკთა ქალაქებს სრულად აკონტროლებდნენ.

9 წლის შემდეგ, თამთა ხლათში დაბრუნდა, აქ მას განსხვავებული პოლიტიკური სისტემა დახვდა. თამთას მონღოლეთში მოგზაურობის შესახებ ისტორიული წყაროები ინფორმაციას არ გვაწვდიან, მაგრამ ვიცით, რომ ის იმჟამად იქ იყო, რადგან საქართველოს ახალმა მეფემ, რუსუდანმა ითხოვა მისი დაბრუნება. მან მონღოლთა ცენტრალურ საყაენოში ელჩად დიდებული ჰამადოლა გაგზავნა. ელჩის უკან დაბრუნებისას კი ჰამადოლამ ყაენს თამთას უკან დაბრუნება მოსთხოვა. მონღოლთა მბრძანებელმა თამთა ელჩს გაატანა (Bedrossyan, 1986:145). თამთა მხარგრძელი, როგორც ალ მალიქ-ალ აშრაფის მეუღლე, ხლათში უკან დააბრუნეს. ყაენის ბრძანებით თამთას გადასცეს ხლათი და მისი მიმდებარე ტერიტორიები.

საქართველოს მეფე რუსუდანს თამთას უკან დაბრუნება შთააგონა ავაგ მხარგრძელმა, რომელიც უკვე საქართველოს სამეფოს ათაბაგი გახლდათ და მონღოლთა შემოსევის პირველ ათწლეულში ქართულ ძალებს მეთაურობდა. თამთას ცხოვრება სრულიად შეიცვალა, იგი ხლათში, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, როგორც მმართველი, კვლავ დაბრუნდა. თამთა, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ფიგურა, ქალაქს მონღოლი მმართველების სახელით მართავდა. იგი, თავისი წოდებით, საქართველოს მეფეს, ტრაპიზონის იმპერატორს, სელჩუკთა სულთანს და სხვა მახლობელი ქვეყნების მმართველებს უტოლდებოდა. ხანგრძლივი დროის გასვლის შემდეგ, თამთა ანატოლიისა და კავკასიის პოლიტიკას დაუბრუნდა. თამთა მხარგრძელს სიკვდილამდე ჰქონდა გავლენა ხლათში. მონღო-

ლებმა თამთას სტატუსი და პოზიცია ხლათში დაადასტურეს, მაგრამ ბოლო წლებში ეს არც თუ ისე ადვილი იყო იმ ხალხისთვის, რომელიც მონღოლთა ვასალად ითვლებოდა. მონღოლთა მჩაგვრელი პოლიტიკა ადგილობრივი მოსახლეობისადმი მძიმე აღმოჩნდა. აქედან გამომდინარე, თამთას პოზიცია და თანამდებობა ადგილობრივი მოსახლეობის თვალში საკმაოდ მიუღებელი და არაპოპულარული გახდა: თუ მანამდე, თამთა, გადასახადების შემამცირებლის სახელით იყო ცნობილი, ახლა მას უნდა შეესრულებინა მონღოლთა მჩაგვრელი მოთხოვნები ფულის, საქონლისა და ხარკის აკრეფის შესახებ.

მონღოლებთან ბრძოლის პერიოდში ქართველი და სომეხი დიდებულები საბოლოოდ მონღოლების ვასალებად იქცნენ, მათ ევალებოდათ საკუთარ მიწებზე წესრიგის დაცვა და გადასახადების აკრეფა. ეს გადასახადები ეფუძნებოდა მონღოლთა აღწერებს, მათ მოახერხეს და მალევე ამ ტერიტორიებზე კონტროლი მოიპოვეს. აღწერა ჩატარდა რუმის სელჩუკთა სასულთნოში, მისი აღებისთანავე 1243 წელს. ამას მოჰყვა მეორე მთავარი აღწერა. XIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის გრიგოლ აკანელის თანახმად: „თითოეული აღრიცხული კაცისგან დამპყრობლები იღებდნენ 60 თეთრს. ვინც ხარკს არ გადაიხდიდა, სცემდნენ და აწამებდნენ, ბავშვებს ართმევდნენ“ (შოშიაშვილი, 1961:127). მონღოლთა აღწერის თარიღს გრიგოლ აკანელი გულისხმობს კალის გაჩენიდან ერთი, ან ორი წლის შემდეგ (ე. ი. 1252--53 წელს). ვარდანი ათარიღებს აღწერას 1253 წლით, ხოლო კირაკოს განმაცემი, სტეფანოს ორბელიანი, ანონიმი სებასტიელი და სტეფანოს ეპისკოპოსი 1254 წლით. მოისართა ტომის ისტორიის მიხედვით, მამაკაცებს ევალებოდათ 60 სპიტაკი (ასპერსი) თავის გადახდა; ვინც ნადავლს არ გადაიხდიდა, სასტიკად დაისჯებოდა, შემდეგ კი მათ ძალებს ცოცხლად შეაჭმევდნენ. ამ გადასახადის სიმძიმე კალიების გროვით გამოწვეულ განადგურებასთან

იყო შედარებული. კირაკოს განმარტების ცნობით: „701--702 (1252-1253) წლებში სომეხთა ქვეყნებში სპარსეთიდან, მოვიდა კალია, რომელმაც შეჰამა ყველა ერი, ღმერთმა კი მოავლინა ჩიტები, რომლებმაც შეჰამეს კალიები“ (მოშიაშვილი, 1961: 128). ჰულაგუ ყაენის ბრძანებით გაიზარდა გადასახადები.

გადასახადების მოსაწოდებლად ადგილობრივ მმართველებს ზარაფხანების ხელახლა დაარსება სჭირდებოდათ. თამთა მხარგრძელი მონღოლებმა ხლათიდან ტყვედ სავარაუდოდ 1236-1240 წლებში აიყვანეს და ცენტრალურ საყაენოში, ყარაყორუმში წაიყვანეს. იგი ტყვეობაში 5-დან 9-წლამდე იმყოფებოდა. ვფიქრობთ, თამთა მხარგრძელის მონღოლთა ყაენის კარზე ცხოვრების წლები მას იმ რთული და დამღლევი პროცესების ფონზე უხდებოდა, რაც მონღოლების მიერ ხლათის სასულთნოდან მისი წაყვანის შემდეგ ამ უკანასკნელთათვის დაიწყო. რთულია, ვისაუბროთ თამთას ადგილობრივ მონღოლ პოლიტიკურ ელიტასთან ურთიერთობის შესახებ, რადგან ცხოვრების ამ ახალ პერიოდში თამთამ ნომადურ-მომთაბარე ხალხის გვერდით თავისი მოღვაწეობის გარკვეული დრო გაატარა და სავარაუდოა, რომ პოლიტიკასა და დიპლომატიაში მან ბევრი რამ კიდევ უფრო მეტად ისწავლა და შეიტვისა. 1245 წლიდან ხლათის სასულთნოში მოჭრილი მონეტები მიუთითებს იმაზე, რომ მონეტების მოჭრა თამთას ქალაქში დაბრუნების შემდეგ მთავარი საზრუნავი იყო. მან ცხენოსანი მეომრის გამოსახულებით მონეტა მოჭრა, რომელსაც უკანა მხარეს მშვილდ-ისარი ჰქონდა. რიგი არაბული წარწერები ასახელებენ თავის მონღოლ ბატონს დაადიდებენ ალაჰს (Vardanyan, 2007:191).

ხლათის სასულთნოში გადასახადების აკრეფა დაევალით ადგილობრივ მთავრებს, მათ შორის თამთას. მათი მოვალეობა იყო ფულისა და საქონლის შეგროვება და მათი მონღოლებისთვის გადაცემის უზრუნველყოფა. ამ ყველაფერმა კი არისტოკრ-

ატებსა და ხლათის მთავარს შორის დაპირისპირება შეამცირა. მიგვაჩნია, რომ თუ თამთას ხლათში არ ყოფნის დროიდან მრავალი წელი იყო გასული, დაბრუნების შემდეგ მას შეეძლო კვლავ დაახლოვებოდა იმ ხალხს, რომელსაც ის მართავდა, როგორც ქრისტიანი. თამთას შეეძლო წარსულის მსგავსად მათთან ჰარმონიული და ახლო ურთიერთობა ჰქონოდა და შესაბამისად ეშუამავლა ადგილობრივ ქრისტიანებსა და მაჰმადიან მთავრებს შორის. თუმცა ადგილობრივი თავადაზნაურობა თამთა მხარგრძელისგან ახლა უკვე საპირისპიროს მოითხოვდა და თამთას მთავრის როლისგან განცალკევებას ცდილობდა. ხალხი ხვდებოდა, რომ ბევრი დიდებული ცდილობდა გამოეყენებინა გამდიდრების შესაძლებლობა. კირაკოს განმაცეცი, ვერ ურიგდებოდა არსებულ მდგომარეობას, იგი წერდა: „უფრო მეტიც, მთავრები და ოლქების მბრძანებლები, მონღოლებთან თანამშრომლობდნენ და საკუთარი მოგებისთვის ერთად ავიწროებდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას“ (Bedrossyan, 1986:175). თავადაზნაურობა მონღოლთა მიერ მათ დაბეგრვამდე აგროვებდა გადასახადებს საკუთარი თავის გადასარჩენად და გადასახადების გაზრდილმა დონემ მათი პირადი ინტერესები აშკარად წარმოაჩინა.

მეცამეტე საუკუნეში მონღოლთა მიერ მოსახლეობის დაბეგვრა არ იყო მხოლოდ ცალმხრივი მოვლენა. გადასახადების აკრეფა ერთდერთი საშუალება იყო ეკონომიკური სიმდიდრის მოსაპოვებლად. ამ ყველაფრის შედეგად, დამპყრობების მიერ სომხეთის საწყისი დაპყრობები დასრულდა 1230-იანი წლების ბოლოს. მონღოლებმა დაიწყეს აღდგენა საზოგადოებისა, რომელიც მათ ახლახან გაანადგურეს თავიანთი ეკონომიკის უზრუნველსაყოფად, მათ მიერ დაწესებული გადასახადის საფუძველზე. ანისის და ყარსის გაძარცვისთანავე, მათ, ვინც გადარჩა (და თავი აარიდა ტყვეობას) დაბრუნების უფლება მიეცა თავიანთი თავშესაფრების, სოფლებისა და ქალაქების აღსადგენად.

თუმცა მათ აღარ ჰქონდათ ტანსაცმელი, საცხოვრებელი სახლები, და ხარები, მიწის დასამუშავებლად. საბედნიეროდ, მათ ჰქონდათ თბილი ზამთარი და საკმარისი ველური მარცვლეული, იმისთვის რომ მომავალ გაზაფხულამდე თავი შეენახათ (შოშიაშვილი, 1961:129).

მონღოლთა შემოსევებიდან თამთა უკან დაბრუნდა საქართველოსა და სომხეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში იმ ათწლეულების შემდეგ, რომელიც მან გაატარა ტყვეობაში ყოფნის დროს. ამ წლებში ის თითქმის რჩებოდა ხლათში და მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სომხეთის ფართო მოსახლეობასთან, მაგრამ არ ჩანს, თამთას აქტიური როლი მშობლიური ქვეყნის საქართველოს სამეფოს პოლიტიკაში. სიცოცხლის ბოლო წლებში თამთა მხარგრძელი ხლათში ერთხელ დაბრუნდა, როგორც ადგილობრივი რეგიონის მონღოლი მმართველი და უფრო მეტად ჩართო ხლათის საშინაო პოლიტიკაში. მთელი ცხოვრების განმავლობაში, თამთას შესაძლებლობა ჰქონდა ხელახლა ჩარეულიყო ქართული სახელმწიფოს მართვის პროცესში, თუმცა მას ამის საშუალებას საკუთარი სტატუსი და გენდერი არ აძლევდა. ამის თავიდან ასაცილებლად კი მას დასაყრდენის, კერძოდ, კი მამაკაცის პოვნა სჭირდებოდა. კირაკოს განმაკეცის თანახმად, თამთა მხარგრძელმა იპოვა პერსპექტიული კანდიდატი: ძმის ავაგის უკანონო შვილი. ავაგს არ ჰყავდა კანონიერი მემკვიდრე: მას ჰყავდა ქალიშვილი ხვაშაქი ცოლ გონცასთან (ქართულად გუანცა; იგი იყო რაჭის კახაბერიძეების გვარის დიდგვაროვანი დასავლეთ საქართველოში), მაგრამ მას სხვასთან ჰყავდა უკანონო ვაჟი, უცნობი ქალისგან (ანთელავა, შოშიაშვილი, 1996: 351). ავაგი გარდაიცვალა 1250 წელს, იგი დაკრძალეს ახტალაში, მამის, ივანე მხარგრძელის გვერდით. თუმცა მას სამკვიდრო ჩამოართვეს და იგი გადაეცა მის ბიძაშვილს ზაქარია მხარგრძელს. თამთამ თავისი ძმისშვილი, უკანონო ვაჟი, აღსაზრდ-

ელად წაიყვანა ხლათში. სავარაუდოდ, იგი იმედოვნებდა, რომ ის საბოლოოდ დაიმკვიდრებდა ავაგის მიწებს, ისევე როგორც გიორგი IV-ის უკანონო ვაჟი, დავით VII ულუ, რომელიც ავაგის მიერ მონღოლთა მეთაურობით საქართველოს ტახტზე აიყვანეს. თამთა მხარგრძელი გახლდათ ძლიერი კანდიდატი სამეფო კარზე არსებული იმ ჭორების გასაქარწყლებლად, რომელიც ავაგის გარდაცვალების შემდეგ, მისი ვაჟის შესახებ გავრცელდა. ვაჟი ფაქტობრივად, ავან მხარგრძელის კანონიერი მემკვიდრე იყო. საბოლოოდ თამთას იმედებს ახდენა არ ეწერა, რადგან გამოუჩნდა მოწინააღმდეგე, რომელსაც მის მსგავსად დიდი ამბიციები ჰქონდა: ავაგის ქვრივი, რძალი გვანცა (Conrad, 2012: 173). ავაგის გარდაცვალების შემდეგ გვანცას ავაგის საგანმგებლო მიწა ჩამოერთვა და, მიუხედავად იმისა, რომ მას საკუთარი მამრობითი სქესის მემკვიდრე არ ჰყავდა, გვანცამ მაინც შეძლო ძალაუფლებისთვის ბრძოლა. მან მოახერხა ზაქარია მხარგრძელის მიწებიდან ავაგის მემკვიდრეობის დაბრუნება და ამ ტერიტორიების მართვა (Aug'e, 2012: 173).

თამთას ხლათის მმართველად დაბრუნებამ, განაპირობა მისი ძმისშვილის ხვაშაქის პოლიტიკაში ჩართვა და შესაბამისად გარდაცვლილი ავან მხარგრძელის მეუღლის, გვანცას, პოლიტიკური წონის აწევა, რაც მომავალი თაობის გენდერული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ცვლილების მაგალითებია მონღოლთა დაპყრობების შემდეგ (Eastmond, 2018:380). ეს ნაწილობრივ უნდა აიხსნას იმ განსხვავებული დამოკიდებულებით, რომელიც მონღოლებს ქალებისა და ძალაუფლების მიმართ ჰქონდათ. ცვლილება არა მხოლოდ ზოგად დონეზე, არამედ თამთას გათავისუფლების ზუსტ ვითარებაშიც ჩანს. კულტურული მონღოლური სამყაროს ტრადიციები ქალებს გაცილებით მაღალ სტატუსს ანიჭებდა და, შესაბამისად, მათ ჰქონდათ დამოუკიდებელი ძალაუფლება, (მონღოლთაგან დაპყრობილ ქვეყნებში

მცხოვრებ სამეფო ქალებთან შედარებით). ქალები, რომლებიც დაქორწინდნენ, ჩინგიზ-ხანის ოჯახში ნათესავებთან ერთად მნიშვნელოვანი უფლებებით გამოირჩეოდნენ. თითოეულმა მოაწყო საკუთარი ორდო (სასამართლო), მათ ჰქონდათ სიმდიდრე: მრავალი კარავი, გადაადგილდებოდნენ ორასამდე ურმით, რომელთაგან ზოგს ოცდაორი ხარი სჭირდებოდა (ქიქოძე, 1942: 154). ქალები თავად განკარგავდნენ ქონებას, მისდევდნენ ვაჭრობას. მათი გარდაცვალების შემდეგ ეს ყოველივე სხვა ქალებს გადაეცემოდათ (De Nicola, 2011: 146); მათ შეეძლოთ ემართათ ჯარი და ებრძოლათ კიდეც; შეეძლოთ განესაზღვრათ საკუთარი რწმენა და განათლება მიეცათ შვილებისთვის (Allsen, 2001:30). ტორეგენე ხათუნი, მონღოლეთის დე ფაქტო მმართველი გახლდათ თამთას ტყვეობის დროს. იგი, ამ ქალებს შორის ყველაზე დაუნდობელი იყო. კირაკოს განმაკეცი მას უწოდებს ტოდუს ხათუნს, ვარდანი-ტოდუზ ხათუნს, რაშიდ-ედ-დინი დოქუზ ხათუნს (შოშიაშვილი, 1961:214). 1241 წელს, ქმრის უგედეი-ხანის გარდაცვალების შემდეგ, მან აიღო მმართველობა მანამ, სანამ მემკვიდრე არ გაჩნდა და ის არ აირჩიეს. მისი ვაჟი, გუიუქი, ძალიან ახალგაზრდა იყო, მამის ნაცვლად ტორეგენმა მონღოლთა საყაენოს მართვა ხუთი წლის განმავლობაში თავად იკისრა, იმ დრომდე, სანამ ახალ ყაენს გუიუქის ყურულთაიზე არ აირჩევდნენ (კიკნაძე, 1974: 22).

თამთა მხარგრძელის უკან ხლათში დაბრუნება მონღოლეთში ქალების ძალაუფლების ნამდვილი მაგალითი გახლდათ. თამთა მონღოლთა რეჟიმის ქვეშ მრავალი წელი ცხოვრობდა, მანამ სანამ 1254 წელს, იგი გარდაიცვლებოდა.

დასკვნა

ჩვენ ვეთანხმებით ქართველი და უცხოელი მკვლევრების მოსაზრებებს და მიგვაჩნია, რომ თამთა მხარგრძელი ხლათის სასულთნოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წამმართველი ერ-

თგვარი წარმატებული ფიგურა იყო. თამთა, მიუხედავად ლოკალური და საერთაშორისო გამოწვევებისა, მაინც ახერხებდა პოლიტიკურად საკუთარი შინაგანი მრწამსის დაცვას და ადგილობრივი დიდებულების, მთავრებისა და მოსახლეობის ინტერესების დაკმაყოფილებას. ამასთანავე, დამპყრობელი მონღოლური ელიტის სივრცეში ანგარიშგასაწევი პოზიციის დაუფლებას. ყოველივე ეს, XIII საუკუნეში ხლათის სასულთნოსა და მონღოლურ სახელმწიფოებში არსებული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ვითარებიდან გამომდინარე, საკმაოდ რთულად მისაღწევი იყო. ზემონახსენები ამტკიცებს თამთა მხარგრძელის, როგორც პოლიტიკოსის, ქრისტიანობის დამცველის, მუსლიმი მმართველების ღირსეული მეუღლის, ქვეყნისა და ოჯახის ინტერესებისთვის თავგანწირულისა და დიპლომატის როლს მახლობელ კავკასიასა და წინა აზიაში. ვფიქრობთ, თამთა მხარგრძელის, როგორც რეალური ქრისტიანი ქართველი ქალის მახლობელ აღმოსავლეთში მოღვაწეობა, მისი ერთგვარი პოლიტიკური გარდასახვა იყო, ქართული პოლიტიკური რეალობიდან ფართო გამოწვევებით, უნდობლობითა და სირთულეებით სავსე ისლამურ სამყაროში, რომელიც ხანგრძლივ და საკმაოდ რთულ პროცესებთან ასოცირდებოდა. სწორედ რომ თავისი მტკიცე ხასიათითა და შინაგანი ძლიერებით, პრინციპულობით, თამთა მხარგრძელმა მოახერხა პოლიტიკურ ასპარეზზე საკუთარი კვალის დატოვება და XIII საუკუნის წინა აზიაში არსებულ გეოპოლიტიკურ და ისტორიულ კატაკლიზმებთან გამკლავება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Abu Shama (1974). Tarajim Rijal al- Qarnayn as-Saadi wa s-Sabi al-Ma'ruf bi-Dhail 'ala Rawdatain. Li Shihab ad Din-Abi Muh-

ammad 'Abd ar Rahman b. Isma'il al Ma'ruf bi-Abi Shama al-Maqdisi ad-Dimashki. Beirut. (აბუ შამა (1974). *თარაჯიმ რიჯალ ალ-კარნაინ ას-სადის ვა ს-საბი ალ მარუფ ბი-ზაილ 'აღარავდათაინ. ლი შიჰაბ ად დინ-აბი მუჰჰამად 'აბდ არ რახმან ბ.ისმა'ილ ალ მა'რუფ ბი-აბი შამაალ- მაკ-დისი ად-დიმაშკი. ზაირუთი.*).

Abu'l-F'ed'a (1872). *Annales d'Abu'l-F'ed'a'. French trans. in RHCHO*. vol. 1. Paris.

Allsen T Thomas. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia, Cambridge*. Cambridge University Press.

Antelava I. Shoshiashvili N. (1996). *Life of Kartli*. Prepared for publication, with a preface and definitions of terms by academicians Ilia Antelava and Nodar Shoshiashvili, Publishing House "Nike", Tbilisi. (ანთელავა ი. შოშიაშვილი ნ. (1996). *ქართლის ცხოვრება*. გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ტერმინთა განმარტება დაურთეს აკადემიკოსებმა ილია ანთელავამ და ნოდარ შოშიაშვილმა, გამომცემლობა „ნიკე“, თბილისი.).

Aug'e. I. (2012). 'Go 'savank'. *un complexe monastique au regard des sources litt'eraires et 'epigraphiques*. Le Mus'eon 125/3–4.

Bedrossian R. (1986). *Kirakos Gandzakets'i's History of the Armenians*. Sources Of Armenian Tradition. New-York.

Boyle A.J. (1958). *Ala al-Din Ata-Malik Juvayni, The History of the World Conqueror*, 2 vols. Manchester: Harvard University Press.

De Nicola. B. (2011). *Unveiling the Khatuns: Some Aspects of the Role of Women in the Mongol Empire*, Ph.D. thesis. University of Cambridge, London.

Vardanyan A.(2007). 'Some Additions to the Coins with the Inscription "Ulugh Mangyl Ulus (UlushBek)". (T"ubingen, Journal of

- the Oriental Numismatic Society, no.9954,190/
https://www.academia.edu/1498313/Coins_with_the_inscription_Ulugh_Mangyl_Ulus_Bek_XIII_A_D (06/06/2024).
- Ward R.(2004). *‘The Inscription on the Astrolabe by Abd al-Karim in the British Museum.*
 Muqarnas21.https://www.researchgate.net/publication/259790662_The_Inscription_on_the_Astrolabeby_Abd_al_Karim_in_the_British_Museum~(06/06/2024).
- Eastmond. A.(2018). *TAMTAS WORLD* (The Life And Encounters Of A Medieval Noblewoman from The Middle East To Mongolia), Cambridge University Press, London.
- Kiknadze R. (1974). Juvein's Notes on Georgia, Publishing House "Science", Tbilisi. (კიკნაძე რ. (1974). *ჯუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.).
- Conrad H.(2012). *‘Beobachtungen und Notizen zur Situation der armenischen Fürsten unter derMongolenherrschaft’* in Caucasus during the Mongol Period – Der Kaukasus In der Mongolenzeit. eds. J. Tubach, S. G. Vashalomidze and M. Zimmer. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Natroshvili T. Japaridze G. (1974). An attempt to determine a single date, MEL, Tbilisi. (ნატროშვილი თ. ჯაფარიძე გ. (1974). *ცდა ერთი თარიღის დადგენისა*, მელს, თბილისი.).
- Richards D.S.(2005). *Izz al-Din Ibn al-Athir, The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-K—amil fi'l-Ta'rikh.* 3 vols. 3. Farnham: Ashgate.
- Shoshiashvili N. (1961). Grigol Aknertsi, *History of the Nation of the Archers*, Armenian text with Georgian translation and commentary published by N. Shoshiashvili, "Publishing House of the Georgian SSR Academy of Sciences", Tbilisi. (შოშიაშვილი ნ.

- (1961). *აკანელი გრიგოლ, მოისართა ტომის ისტორია*, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით და კომენტარებით გამოსცა ნ. შოშიაშვილმა, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“, თბილისი.).
- Kikodze G. (1942). Rubruckvis, Guillaume, Travels in the Eastern Countries, translated from French by Geronti Kikodze, “Academy of Sciences of the Georgian SSR”, Tbilisi. (ქიქოძე გ.(1942). რუბრუკვისი, გუილიუმ, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, თარგმანი ფრანგულიდან გერონტი ქიქოძისა, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია“, თბილისი.).
- Guchua V. Anjapadze Z. (1979). Essays on the History of Georgia, Vol. 3. Publishing House "Soviet Georgia", Tbilisi. (გუჩუა ვ. ანჯაფაძე ზ. (1979). *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ.3. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.).
- Ханларян А.Л.(1976). *Киракоз Гандзакеци. История Армении*. Пер. С древнеармянского. Москва: Издательство „Наука“.
- Japaridze G. (1995). Georgia and the Islamic World of the Near East in the First Third of the 12th-13th Centuries, Publishing House "Science", Tbilisi. (ჯაფარიძე გ.(1995). *საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII საუკუნეების I მესამედში*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.).
- Humphreys R.S. (1977). *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus 1193–1260*. Albany: State University Of New-York Press.

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

Qatar - The New US Outpost in the Middle East

Zviad Tkabladze

Doctor of Historical Sciences, Professor.

Georgian Technical University,

Department of Politics and International Relations,

Georgia, 0160, Tbilisi, M. Kostava 77

+995 551 01 08 08; tkabladze.zviad@gtu.ge

ORCID: 0009-0009-4347-6299

Maia Manchkhavili

Doctor of Political Science, Assistant Professor.

Georgian Technical University,

Department of Politics and International Relations

Georgia, 0160, Tbilisi, M. Kostava 77

+995 557 32 32 27; Manchkhavilimaia07@gtu.ge

ORCID: 0000-0002-4321-977X

Abstract

The paper is devoted to a very interesting topic: “Qatar - the new US outpost in the Middle East”.

US President Joe Biden declared Qatar a Major Non-NATO Ally (MNNA or Non-NATO Ally) outside of NATO, making it the third country in the Arabian/Persian Gulf region after Kuwait and Bahrain to achieve this status and one of 18 countries in the world.

The MNNA status provides its holders with significant benefits and advantages, including privileged access to advanced US military technologies and defence equipment. Although Qatar already had close ties with America, the adoption of this title indicates a deepening of bilateral relations between Qatar and the US, close cooperation with the North Atlantic Alliance in solving regional and global challenges.

Some politicians are sceptical about granting Qatar the status of MNNA, since the emirate has close ties with non-state actors in the Middle East - "Hamas", "Hezbollah", "Muslim Brotherhood", as well as "Taliban", which are in conflict with the US/West and Israel. However, this situation allows Qatar to position itself as a "permanent mediator" and negotiator in the settlement of the conflict between the above-mentioned parties. Qatar also played a key role in the safe evacuation of US troops from Afghanistan.

All of the above contributes to the deepening of Qatar's cooperation with the US, NATO and the transition to a new level after granting the status.

Keywords: Qatar, USA, NATO, Middle East conflict.

Introduction

The small monarchy of Qatar is an important partner of the United States in the Middle East. Bilateral relations between the countries are currently stable, and the two countries are in close coordination on a wide range of regional and global issues.

In general, it should be said that even small states can actually go beyond the framework of simple stability and become influential, both in the region and on the larger global stage. According to Georgetown University professor Mehran Kamrava, this is exactly

what happened with Qatar, which became a major player in the Persian/Arabian Gulf¹ and the Middle East, despite the predominance of much larger and more influential players there (Kamrava, 2017).

On January 31, 2022, US President Joe Biden² declared the Arab state of Qatar a Major Non-NATO Ally (MNNA), making it a major ally in the Gulf region.

MNNA grants its holders significant benefits and advantages, including privileged access to advanced US military technology and equipment. While Qatar has long had close ties with the US, the status marks a push to deepen bilateral security and trade cooperation between the countries.

It also sends an important signal to other regional actors, strengthening Doha's military capabilities and its strategic position vis-à-vis other US allies in the region. The inclusion of MNNA in the list was timely, given the escalation of the Ukrainian crisis and recent talk of Qatar's potential role as a future energy supplier to Europe, in the context of a possible rejection of Russian energy flows (Gosselin-Malo, 2022). As the US President stated during a meeting with the Emir of Qatar at the White House, "I will grant Qatar the status of a major non-NATO ally. It reflects the importance of our relationship. I think this decision should have been made a long time ago. The designation of a major non-NATO ally is a powerful symbol of the close relationship that the United States shares with these countries and expresses our deep respect for the friendship ... Pursuant to Section 517 of the Foreign Assistance Act of 1961, as amended (22 U.S.C. 2321k), I am

¹ In the Arab world, only the term **Arabian Gulf** (Arabic: الخليج العربي; romanized: Al-Khaleej al-Arabia) is used. Internationally, the phrase Gulf is also used.

² Joseph (Joe) Robinette Biden, Jr. (born 1942) is an American politician, member of the Democratic Party, President of the United States from 2021 to 2024. He was Vice President of the United States from 2009 to 2017, and from 1973 to 2009, he was a U.S. Senator from Delaware.

designating Qatar as a Major Non-NATO ally,” his letter to Congress reads.

The US leader explained that the decision was made “in recognition of Qatar’s longstanding contributions to the United States’ area of responsibility, as well as in the US national interest to deepen bilateral cooperation with Qatar in the areas of defence and security” (Nur, 2022). Israel, Japan, South Korea, Taiwan, Australia, Thailand, Kuwait, Egypt, Jordan, New Zealand, Argentina, Bahrain, the Philippines, Morocco, Pakistan, Afghanistan, Tunisia, and Brazil currently hold MNNA status.

Method

The presented scientific article is based on theoretical methodology: cause-and-effect analysis, synthesis, comparison, search and processing of various scientific literature. The publications of competent researchers and experts working on this issue were studied, and the main scientific material necessary for us was reflected in the article.

Result

As a result of working on the research issue, the importance of Qatar's cooperation with the USA and granting this small state the status of MNNA was revealed. Based on the study of scientific literature, the article answered the questions of why the USA granted Qatar the above-mentioned status. It was also established that Qatar has a special role in dealing with new challenges in the Middle East, on the example of the Israel-Hamas conflict.

Discussion

Qatar (officially: State of Qatar; Arabic: دولة قطر; Romanised: Dawlat Qaṭar) is a small country on the Arabian Peninsula, bordering Saudi Arabia. The capital is Doha (Arabic: الدوحة; Romanised: ad-Dawḥah).

Qatar has an area of approximately 11,586 sq km, and a population of 3,118,214 as of January 2024 (Planning and Statistics Authority, 2024). Of these, 11.6% are Arab Qataris, while 88.4% are expatriates. The country's official religion is Islam, which is practiced by 65.2% of the population. The official language in the emirate is Arabic, with English being used as a second language.

Qatari citizens have the highest income in the world. Qatar's GDP per capita in 2022 was \$96,600 (CIA, 2025).

The country has the third-largest proven natural gas reserves in the world and is the sixth-largest exporter of liquefied natural gas (LNG), as well as a major exporter of crude oil and petroleum products (Blanchard Christopher, 2014).

The form of government of the state is an absolute monarchy, where power is hereditary among the sheikhs, emirs, of the Al Thani (Arabic: آل ثاني; English: House of Thani) dynasty, who have ruled the emirate since 1825.

Qatar has transformed from a poor pearl-mining protectorate of Great Britain into a wealthy state, with significant revenues from gas and oil extraction. The country was a protectorate of Great Britain from 1916 to 1971, and gained independence on September 3, 1971.

Sheikh Khalifa bin Hamad Al Thani (1972–1995), heir to the throne and prime minister, abrogated the 1916 treaty and declared an independent state, heralding a new era in the country's history (Amiri Diwan, 2024).

Sheikh Hamad bin Khalifa bin Hamad bin Abdullah bin Jassim bin Mohammed Al Thani (b. 1952) has elevated the small, energy-rich country to global prominence since succeeding his father in a 1995 palace coup. Since the 1990s, Qatar's leaders have focused on economic growth, diplomatic engagement, and limited political liberalization.

The current Emir of Qatar, Sheikh Tamim bin Hamad Al Thani (b. 1980), began his rule in June 2013 when his father, Sheikh Hamad bin Khalifa, abdicated, marking the first voluntary and planned transfer of power in Qatar since independence.

In 1995, the monarchy founded Al-Jazeera³, the first Arabic-language satellite television network, which over time has proven to be as influential and sometimes controversial as its founders, especially during the unrest of the Arab Spring⁴.

Diplomatic relations between the United States and Qatar were established in 1972. Bilateral relations have developed gradually, and since the mid-1990s, Qatar has become a partner state of the United States. In recent years, "Qatar has played a constructive and significant financial, political, and military role in resolving regional disputes and, in partnership with the United States, promotes progress and stability in the region" - this is stated on the official website of the US Department of State (U.S. Department of State, 2025). They also cooperate in the field of security in the Gulf region, in particular in the largest and most important in the Middle East, the Al-Udayd Gulf.

³ **Al-Jazeera** (Arabic: الجزيرة) is an international television network (headquartered in Doha) that became known to the world after covering coalition air and missile strikes on Afghanistan and broadcasting statements by the number one terrorist, Osama bin Laden. "Al-Jazeera" means "island" in Arabic and is an abbreviation of the full name of the Arabian Peninsula, "Al-Jazeera Al-Arabiya".

⁴ **The Arab Spring** (Arabic: الربيع العربي) is a wave of protests and uprisings that have taken place in the Arab world since the beginning of 2011. Revolutions took place in Tunisia, Egypt, Yemen, Libya, Syria, Bahrain, Algeria, Iraq, Jordan, Morocco, Oman, Kuwait, Lebanon, Mauritania, Saudi Arabia, Sudan, Djibouti, and Western Sahara, with clashes on the Israeli border. It all began on January 4, 2011, with the suicide (self-immolation) of Tunisian fruit vendor Mohamed Bouazizi, who was outraged by police corruption and brutality, which sparked the Tunisian revolution.

Through the military air base, with the support of NATO and US military operations from Qatar⁵.

Interestingly, the US has invested more than \$ 8 billion in the expansion of the Al-Udeid base. The base is partially home to the headquarters of the US Central Command (CENTCOM), the US Air Forces Central Command, the Combined Joint Interagency Task Force-Syria, and the headquarters of the 379th Air Expeditionary Wing of the US Air Force. More than 13,000 American military personnel are stationed at the base and more than 100 aircraft carry out combat missions from this facility, which is the launch pad for the operation against the "Islamic State"⁶. Qatar has been an important staging ground for coalition operations against Daesh in Iraq and Syria for several years.

In addition, Qatar is expanding its military training capabilities with US assistance and purchasing weapons from the US. In 2014, Qatar signed an \$11 billion contract with the US for Apache attack helicopters and other air defence systems. Later, in 2016, Washington sold 72 F-15QA fighter jets to its Gulf partner for \$21.1 billion (Goselin-Malo, 2022).

⁵ Al Udeid Air Base is one of two military bases southwest of Doha, also known as Abu Nakhla Airport, which is home to Qatari and US air forces.

⁶ **The Islamic State** (Arabic: الدولة الإسلامية; romanized: ad-Dawlat al-Islamia; also known as IS, ISIL or ISIS; Arabic acronym Daesh/Da'ish) is the world's No. 1 Salafi-jihadi, fundamentalist-Islamist terrorist organization, which became known in 2014 when it captured significant territories in Iraq and Syria. It existed as a quasi-state and declared a caliphate on June 29, 2014, with its capital in the Syrian city of Ar-Raqqa. By the end of 2015, it ruled a territory of 110,000 sq. km. and 12 million people, where it used a distorted interpretation of Sharia law, with an annual budget of more than \$ 1 billion. The number of "Daesh" terrorists It ranged from 50,000 to 100,000. Daesh was finally defeated in Syria in early 2019, fought by the US-led Global Coalition against Daesh, but it still poses a threat. The fifth and current leader of Daesh is Abu Hafs al-Hashimi al-Qurashi, who was declared caliph on August 3, 2023.

Thousands of Qatari students study at US universities, and six of the largest US universities have campuses in the country.

Qatar has been significantly involved in resolving the Darfur conflict in Sudan, as well as in the conflicts in Somalia, between the Houthis⁷ and the Yemeni government, in the Horn of Africa, and in Libya. In Iraq, it is in contact with all factions and forces (Al-Tamimi, 2023). Qatar has become a key platform for communication and coordination of efforts by anti-Assad forces in Syria (Frolovsky, 2017).

A demonstration of strong bilateral relations was the declaration of 2021 as the Qatar-USA 2021 Year of Culture.

The two countries have extensive economic ties. The United States is the largest foreign direct investor in Qatar, and Doha is the second largest U.S. partner in foreign military sales (FMS) in the world. More than 120 U.S. companies operate in the country. In recent years, U.S. exports to Qatar have amounted to \$6.5 billion.

The United States is a leading partner and supplier of equipment to Qatar's oil and gas industry, and American companies have played a major role in the development of the country's energy sector. In addition to energy, American companies supply Qatar with equipment needed in defence, aviation, healthcare, engineering/construction, food, and other sectors. U.S. imports from Qatar include liquefied natural gas, aluminium, fertilizers, and sulphur.

The countries have also signed a framework agreement on trade and investment, and the countries participate in annual bilateral strategic dialogues. Qatar has announced \$45 billion in investments in the United States, in addition to other multi-billion-dollar contracts (U.S. Department of State, 2025).

⁷ **The Houthis or Houthi movement** (Arabic: الحوثيون; official Arabic: أنصار الله; English: *Ansar Allah* or Ansarullah) are a Shiite Zaydi paramilitary group operating in Yemen.

President Biden cited Qatar's continued assistance in the evacuation of U.S. troops from Afghanistan and in the Gaza Strip during the conflict between Israel and Hamas as a key reason for including Qatar in the MNNA list. In both situations, Doha served as a liaison and mediator between the United States, the Taliban, and Hamas.

It was during the withdrawal of U.S. troops from Afghanistan in 2021 that Qatar's role was particularly recognized internationally. The Afghan crisis "allowed Qatar to strengthen its position in the international community by acting as a mediator between the West and the Taliban."⁸ Qatar's access and ties to both Washington and the Taliban, as well as its reputation as a neutral mediator, played a special role in making it a significant player" (Al-Tamimi, 2023). Qatar saved the remaining US citizens in Afghanistan and those Afghan refugees who were fleeing the incoming "Taliban" regime by airlifting them and becoming a temporary host country while the US issued visas for the Afghans.

Regarding the Russo-Ukrainian war, following Russia's invasion of Ukraine, Qatar has been playing an important role in the return of illegally deported and internally displaced Ukrainian children to their homeland. Carrying out such a humanitarian mission helps Qatar penetrate big politics and enhance its image.

⁸ **The Taliban movement/Taliban** (Pashto: طالبان; meaning students) is an Islamist religious and political paramilitary movement that is recognized as a terrorist organization in many countries of the world and the UN (since 2003). It was founded in 1994 in Afghanistan by the Pashtuns, who ruled Afghanistan from 1996 to 2001 and the North Waziristan region of Pakistan since 2004. In 2021, after the US announced the withdrawal of troops from Afghanistan, the Taliban began an offensive and by August established control over most of the country, and on August 15 they captured the capital Kabul and announced the creation of the Islamic Emirate of Afghanistan. Since 25 May 2016, the current leader of the Taliban is Mawlawi Haibatullah Akhunnzada (b. 1961), a religious scholar, Deoband (a Sunni movement from India) theologian, Afghan military and political figure. Since 15 August 2021, he has been the de facto emir of the Islamic Emirate of Afghanistan.

According to Ukrainian expert Reiterovich, the Qataris could not avoid the Russian-Ukrainian war, because it is a very good opportunity for them, including through contacts with the United States, to offer their mediation to the opposing sides. In addition, Qatar is perceived by the Russians better than any other country that has offered mediation, because it is at an equal distance and is not openly pro-Ukrainian or pro-Western. Therefore, the emirate, as a mediator, is quite acceptable to all parties (Reiterovich, 2023).

US government officials have stated that the MNNA status is not related to energy issues, however, before the expected tensions with Russia and the energy crisis, talks about granting Qatar this status began as early as 2020⁹.

While the MNNA does not provide direct security and defence guarantees like NATO, it remains a powerful symbol of the country's closeness to the United States.

As an MNNA country, Qatar now has the right to station advanced American military equipment on its territory and outside U.S. military installations; receive \$3 million for counterterrorism research, focusing on surveillance technology; purchase depleted uranium munitions (used to create Armor and anti-tank weapons); can borrow materials from U.S. companies for joint processing on credit; and Qatar will receive preferential access to military and commercial space technology, creating a multimillion-dollar business opportunity

⁹ The issue of sanctions on the Russian oil and gas sector was discussed by Western countries after Russia recognized the independence of the so-called DPR and LPR enclaves in Ukraine. After Russia's attack on Ukraine, the West has already clearly decided to find alternative routes for natural gas supplies, with Qatar being named as one of the candidates, as a country with large reserves of liquefied gas. This would also help enforce strict sanctions against Russia, while at the same time avoiding the threat of an energy crisis, since 40% of Europe's gas is of Russian origin. However, the Qatari side states that it is currently unable to replenish the volume of gas that Russia supplies to European countries.

for Qatari defence companies to service and repair U.S. weapons platforms.

According to Elizabeth Gosselin-Malo, a researcher at the Italian ISPI Institute, Biden's decision to include Qatar in this program was clearly driven by strategic considerations. Qatar already had relatively free access to arms and military cooperation with the United States and, as such, did not necessarily need this different status, given the advantages it already enjoyed. Therefore, according to the expert, its inclusion in the MNNA likely meant Washington's further consolidation of its common ties with its key Gulf partner in order to bring greater stability to the region. For Doha, this decision also has positive consequences, in terms of increasing its domestic defence industrial base and national security capabilities, as well as providing access to a previously closed defence market (Gosselin-Malo, 2022). This move could help Doha in its efforts to secure the purchase of unmanned aerial vehicles (UACVs) from the US.

The Qatari government has been waiting for several years for a US response to its request to purchase four MQ-9B Predator drones for \$600 million to boost the country's defence capabilities. The sale has met with some resistance in Washington, where there are concerns that it could shift the balance of power with other regional allies, such as the United Arab Emirates and the Kingdom of Saudi Arabia (Hadzhich, 2022).

The US would also benefit from the participation of local Qatari companies in defence contracts, which would make prices more competitive and ultimately cost Washington less. The MNNA would give the US more assurance that Qatar, as the world's leading exporter of LNG, could become an energy supplier to the West.

"By making Doha a key non-NATO ally, Biden has elevated Qatar's status as a strategic partner and laid the foundation for a

multi-year process of bilateral relations...” says Middle East expert Christian Coates Ulrichsen (Coates Ulrichsen, 2022).

“Across the spectrum, the Qataris want to demonstrate that they are acting in a way that will advance U.S. interests,” adds Coates Ulrichsen (Coates Ulrichsen, 2022).

The Qatari leader arrives in Washington after his country’s prestige has increased following its key role in Afghanistan. As a result, he has become the U.S. diplomatic representative in the country, which is ruled by the Taliban.

In his article, Jakub Hadzhich, a columnist for the Kremlin’s opposition Islamic website, argues that the small emirate of 3 million people in the Gulf, which is one of the world’s leading LNG producers, is now poised to play another role on the global stage – “ensuring the stability of global energy supplies”.

However, on the energy front, Qatar has warned that its ability to increase supplies to Europe is limited by long-term contracts, mainly with Asian countries. “We have exhausted our capabilities,” said Saad Sherida Al-Kaabi, the state minister for energy, even before Russia’s aggression in Ukraine.

The main buyers of Qatar’s LNG are Japan, South Korea, and India – all of which are favoured U.S. allies in the region, with long-term contracts for gas supplies. But the focus on energy security comes at a good time for Qatar, as it is implementing plans to expand its North Field, the world’s largest liquefied natural gas project. The expansion is estimated to cost about \$30 billion and is expected to increase the country’s LNG production by 40% per year by 2026 (Hadzhich, 2022).

It turns out that if Qatar develops this field in the future, it will have the opportunity to meet European demands if they move away

from Russia. They have a fleet of tankers, production costs are low, and they are investing in increasing capacity.

At the same time, the agenda of Qatari-US relations is not limited to the military and energy spheres. Some experts believe that the Biden administration has shown special interest in Qatar because of the country's warm relations with Iran.

Qatar is seen as a potential US partner in relations with Iran, where the US and European actors are negotiating to bring Iran back into the 2015 nuclear deal (JCPOA)¹⁰. By this logic, the Biden administration believed that Qatar would be a way to improve its position vis-à-vis Iran, facilitate cooperation in the JCPOA negotiations, and improve relations with the Islamic Republic.

On the other hand, Qatar's influence over Iran may be overstated; Doha and Tehran have their own differences, and it is unlikely that Iran will stop antagonizing the US simply because of a common ally (Theros, 2025).

In Kabul and Tehran, Doha has maintained its influence and can freely engage in dialogue on the most complex and sensitive issues, which the states lack-and desperately need-a channel for sending confidential messages. Qatar is ready to create it and support it on a regular basis.

Times are changing. In the Gulf region, once-traditional allies Saudi Arabia and the Emirates have been replaced by Qatar, becoming

¹⁰ **The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)** – also known as the Iran Nuclear Deal – is a political agreement between Iran and a group of countries known as the P5+1. The group consists of the United States, China, the United Kingdom, France, and Russia – the five permanent members of the United Nations Security Council (UNSC) – and Germany. In 2018, US President Donald Trump announced the withdrawal of the United States from the deal and imposed additional sanctions on Iran. In response, Iran suspended two parts of the deal in 2019.

the first state whose leader was invited to the White House to discuss US strategic interests.

There is another side to Qatar's rise to prominence. How will this decision affect US relations with the aforementioned players, the United Arab Emirates and Saudi Arabia, which came close to receiving MNNA status but failed to do so (Gosselin-Malo, 2022).

"How calmly will these countries face this news? However, they do not have much choice. They have already tried to put pressure on Doha once and nothing worked. They will probably have to find a new global partner, for example, China. But how this will happen in reality - no one knows," says columnist Ikram Nour (Nur, 2022).

Before Trump returned to Washington, the pan-Arab media noted that Saudi Arabia had decided to join the new alliance of Russia and China. The rift between Washington and Riyadh has intensified during the Biden presidency, which has refused to cooperate with the de facto ruler of the kingdom, the crown prince, and accused him of human rights violations (Rai Al Youm, 2022).

Some politicians in the United States are sceptical of granting Qatar MNA status, expressing concerns about Qatar's ties to radical, pan-Islamist, and often terrorist organizations. There has already been talk of reviewing the status in 2024. House Republicans Ann Wagner, Jared Golden, and Ted Budd have called on the State Department to carefully examine U.S.-Qatar relations, including whether Qatar supports Hamas, and have introduced legislation to review Qatar's MNA status (The Reviewing Qatar's Major Non-NATO Ally Status Act (H.R. 8190 and S. 4093) (AIPAC Bill Summary, 2024).

Earlier, Congresswoman Ann Wagner said she had personally told the Qatari prime minister that they should stop protecting the perpetrators of the brutal October 7 terrorist attack on Israel. Qatar

has been sheltering Hamas¹¹ terrorists for too long, while Hamas' leadership has repeatedly rejected Israeli attempts to reach an agreement and release the hostages... If they do not do so, the United States should seriously examine whether Qatar still deserves the privileges of a major non-NATO ally" (Wagner, 2024).

The emirate has established political alliances and close ties with non-state actors in the Middle East, such as Hamas (whose leaders officially lived and worked in Qatar), Hezbollah¹², the Muslim Brotherhood¹³ in Egypt, Tunisia, and Libya, which have tense or

¹¹ **The Islamic Resistance Movement/Hamas** (Arabic: حركة المقاومة الإسلامية; romanized: Harakat al-Muqāwamah al-'Islāmiyyah; Arabic acronym Hamas [Arabic: حماس] is a Palestinian, Islamist-fundamentalist organization and political party. Hamas controls the Gaza Strip in Palestine. The organization has a military wing, the Izz ad-Din al-Qassam Brigades (IQB). The first leader of Hamas was Sheikh Ahmed Yassin (Ahmed Yassin; 1936–2004). Hamas is recognized as a terrorist organization by Israel, Canada, the United States, Britain, Japan, the European Union, the OAS, and other countries. At the same time, it is not considered a terrorist organization in Norway, Russia, Turkey, China, Qatar, India, Iran, and many OIC countries. In late 2024, a Qatari Foreign Ministry spokesman said that the Hamas office was no longer operational, but stressed that it had not been closed permanently. Although the official denied reports that Qatar had formally asked Hamas to leave, the Gulf state appears to be treading carefully to avoid any tension with the administration of newly elected President Donald Trump. See more: <https://www.bbc.com/news/articles/c86qd99nqgyo>

¹² **Hezbollah/Party of Allah** (Arabic: حزب الله) is a paramilitary Lebanese Shiite organization and political party that advocates the creation of a state similar to Iran in Lebanon. It is recognized as a terrorist organization in Canada, the United States, Israel, Egypt, the LAS since 2016, the Gulf Arab monarchies, partially in the European Union, Australia and the United Kingdom. It enjoys the support of Iran and Syria. The founder of the movement is the Lebanese Shiite cleric Subhi al-Tufayli (born 1948). It was created in 1982. After the Lebanon War, by Lebanese clerics. The political wing of Hezbollah, represented in the Lebanese parliament. Since 1992, its leader has been the third Secretary-General, Hassan Nasrallah (born 1960).

¹³ **Muslim Brothers/Muslim Brotherhood** (Arabic: الإخوان المسلمون; in full Arabic: الإخوان المسلمين; جماعَة; romanized: Jamā'at al-Ikhwān al-Muslimīn; English: Society of the Muslim Brothers, MB; often referred to as "al-Ikhwān" (Arabic: Brothers). An old, religious-political, pan-Islamist Sunni radical organization, founded by the teacher, imam and sheikh Hassan al-Banna (1906-1949) in Egypt in 1928. The MB has many followers around the world and is

conflicting relations with the West. At the same time, Qatar maintains peaceful relations with Israel, the enemy of the above organizations, which has allowed Qatar to position itself as a “permanent mediator” and negotiator in conflicts (Brannagan, Giulianotti, 2023).

Qatar is actively involved in the settlement of the ongoing Israel-Hamas conflict¹⁴ and plays a mediating role in the release of hostages, ceasefires, and truces. The relationship between Islamist groups and Qatar is an important approach within the framework of Qatar’s “soft power” strategy. The indirect political alliance with the Muslim Brotherhood is a clear example of such a strategy. The Muslim Brot-

influential in Muslim countries. Its status is mixed - it is legally present in the political systems of 17 Arab countries, and its affiliated parties have seats in parliament, and at the same time it is considered one of the first It is a terrorist organization and is banned in many countries, primarily in Egypt, Syria, as well as in the Gulf countries - Saudi Arabia, the Emirates, and Bahrain. Since 1949, its ideologist has been the theologian, poet, and teacher Sayyid Qutb (1906-1966), who was persecuted in Egypt and even executed. The organization became active in 2011 during the "Arab Spring", and in 2012. For the first time in Egypt's history, in a democratically held presidential election, the representative of the winning party of the "Brotherhood" Muhammad Morsi (1951-2019) was overthrown in 2013. On July 3, a military coup led by current President Abdel Fattah Al-Sisi (born 1954) led to a wave of protests and violence in the country. MB supporters attacked Coptic churches, government buildings, etc. After that, an Egyptian court declared MB a terrorist organization, and Morsi, captured and tortured, like many of his party members, died of a heart attack during a court hearing.

¹⁴ The commander of Hamas's military wing, the IQB, Mohammed Deif/Diab Ibrahim Masri, announced the start of **Operation Al-Aqsa Flood** or **Deluge** (Arabic: **عملية طوفان الأقصى**; romanized: *ʿamaliyyat ṭūfān al-ʿAqṣā*) against Israel. Hamas called this operation revenge for the Al-Aqsa Mosque. The operation began on the morning of October 7, with the Israeli bombardment of the Gaza Strip with up to 5,000 rockets and the infiltration of more than 2,500 militants by land, sea and air. Approximately 1,200 Israelis were killed, another 253 Israelis and foreigners were taken hostage; in addition to the massacre of the population, numerous cases of sexual violence against women and men were recorded. The attack was the largest massacre of Jews since the Holocaust and the largest act of Palestinian terrorism in history. In response, the Israeli government declared martial law for the first time since 1973 and launched Operation Swords of Iron (Haravot Barzel) in the Gaza Strip.

herhood is the largest organization, whose political parties often dominated elections in many Arab countries after the events of the Arab Spring. Accordingly, Qatar sought their support and alliance to promote its interests in the region. The connection with the Ikhwan has led to conflict with Saudi Arabia and the Emirates, which consider the Ikhwan to be an imminent threat to their internal security and regional influence. Saudi Arabia and the Emirates have been trying to encircle Islamist governments since the Arab Spring.

Despite all of the above, Qatar's cooperation with NATO member states is expanding and moving to a new level after the granting of status. Thus, in April of this year, the NATO Military Strategic Partnership Conference 2025 was held in Qatar, which was attended by more than 300 military representatives from 57 countries, which became an important platform for efforts to strengthen the partnership and address growing challenges - be it hybrid warfare or global instability (NATO, 2025).

Earlier, in February of this year, Qatar and NATO signed an agreement on the opening of a Qatari mission and military representation at NATO Headquarters in Brussels, within the framework of the implementation of the Individual Partnership and Cooperation Programme (IPCP).

The opening of the Qatari Mission offices at NATO Headquarters represents a significant step forward in the long-standing special relationship between the parties, which has encompassed political and practical cooperation and reached the level of partnership between the State of Qatar and NATO (Qatar MFA, 2025).

Conclusion

The status of Major Non-NATO Ally is a powerful symbol of the close relations that the United States shares with such countries and demonstrates Washington's special attitude and friendship tow-

ards the countries to which this status applies. In addition, although the MNNA status provides for military and economic privileges, it does not oblige the United States to provide security for the country with this status.

Some politicians are sceptical about granting Qatar MNNA status, since the emirate has close ties with non-state actors in the Middle East - "Hamas", "Hezbollah", "Muslim Brotherhood", as well as "Taliban", which are in conflict relations with the US/West and Israel. However, this status allows Qatar to position itself as a "permanent mediator" and negotiator in the settlement of the conflict between the above-mentioned parties. Qatar also played a key role in the safe evacuation of US troops from Afghanistan.

All of the above contributes to the deepening of Qatar's cooperation with the US, NATO, and the transition to a new level after the granting of status.

References:

- Ambassador Patrick Theros (2025): *Major Non-NATO Ally*: What did Qatar Get in Washington? Gulf International Forum; Accessed [02.05.2025]:<https://gulfif.org/major-non-nato-ally-what-did-qatar-get-in-washington/>.
- Blanchard Christopher M. (2014, November 4). *Qatar - Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service. p. 20; Accessed [02.05.2025]:<https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL31718.pdf>.
- Coates Ulrichsen Kristian (2022, February 3). How Qatar emerged as the US partner of choice. *The New Arab*. Accessed [02.05.2025]: <https://english.alaraby.co.uk/analysis/how-qatar-emerged-us-partner-choice>.

- Congresswoman Ann Wagner (2024, May 21). Golden Introduce Bill to Pressure Qatar, Evaluate Status as Major Non-NATO Ally. *Wagner House*; Accessed [02.05.2025]. <https://wagner.house/media-center/press-releases/wagner-golden-introduce-bill-pressure-qatar-evaluate-status-major-non>
- Founding of the State (2024). *Amiri Diwan*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.diwan.gov.qa/about-qatar/history-of-qatar>
- Frolovsky Dmitry (2017, May 11). The Grey Eminence of the Middle East. How Little Qatar Conquered a Large Region. *Carnegie Endowment for International Peace*. Accessed [02.05.2025]: <http://carnegie.ru/commentary/?fa=69917>
- Gritten David, Abualouf Rushdi (2024, November 19). Hamas leaders no longer in Doha but office not permanently closed, Qatar says. *BBC News*; Accessed [02.05.2025]: <https://www.bbc.Com/news/articles/c86qd99nqgyo>
- Gosselin-Malo Elisabeth (2022, February 3). The Future of Qatar as Major Non-NATO Ally to the US. *Italian Institute for International Political Studies (ISPI)*, Accessed [02.05.2025]: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/future-qatar-major-non-nato-ally-us-33071>
- Hadzhich Yacoub (2022, February 1). Qatar to be US's main ally outside NATO. *Golos Islama*. Accessed [02.05.2025]: <https://golosislama.com/news.php?id=40468>
- Kamrava M. (2017). Qatari Foreign Policy and the Exercise of Subtle Power. *International Studies Journal*, vol. 14, no. 2 (54), pp. 91-123. Accessed [02.05.2025]: https://www.isjq.ir/article_89904_d41d8cd98f00b204e9800998ecf8427e.pdf
- NATO Flagship Partnership event underway in Qatar (2025, April 8). *Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), NATO*;

- Accessed[02.05.2025]:<https://shape.nato.int/news-archive/2025/nato-flagship-partnership-event-underway-in-qatar>
- Nawaf Al-Tamimi, Azzam Amin, Nourollah Zarrinabadi (2023). *Qatar's Nation Branding and Soft Power. Exploring the Effects on National Identity and International Stance*. Doha Institute for Graduate Studie Springer, p. 100. Accessed [02.05. 2025]: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-24651-7>
- Paul Michael Brannagan, Richard Giulianotti (2018, September). The soft power–soft disempowerment nexus: the case of Qatar. *International Affairs, Volume 94, Issue 5*, pp. 1139–1157; Accessed [02.05.2025]: <https://academic.oup.com/ia/article/94/5/1139/5092085>
- Nur Ikram (2022, February 1). Qatari party exposes US 'Ukrainian adventure'. *Haqqin.az*, Accessed[02.05.2025]:<https://haqqin.az/news/233316>
- Qatar Signs Agreement to Open Its Mission Offices, Military Representation at NATO Headquarters in Brussels (2025, February 14). *Ministry of Foreign Affairs of Qatar*, Accessed [02.05-.2025]:<https://mofa.gov.qa/en/qatar/latest-articles/latest-news/details/1442/07/02/qatar-signs-agreement-to-open-its-mission-offices-military-representation-at-nato-headquarters-in-brussels>
- Qatar. The World Factbook (2024). *CIA*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/>
- Rai Al Youm (2022, March 24): Saudi Arabia turned its back on the US and joined Russia. *CMIO International*, Accessed [02.05.2025]: <https://cmio.org/en/world/641810-rai-al-youm-saudi-arabia-turned-its-back-on-the-us-and-joined-russia-2>

- Reiterovich Igor, Bedrak Victoria (2023, November 23). We will remember often. What role does Qatar play in the Russian-Ukrainian war, *Facti*, Accessed [02.05.2025]: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231123-budemo-zgaduvaty-chasto-yaku-rol-vidigraye-u-rosijsko-ukrayinskij-vijni/>
- Total Population inside State of Qatar (2024, March 18). *Planning and Statistics Authority*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.psa.gov.qa/en/Pages/default.aspx>
- The Reviewing Qatar's Major Non-NATO Ally Status Act (2024, May 1), *AIPAC Bill Summary*, Accessed [02.05.2025]:<https://aipac.org/app.box.com/s/0wtvr5s7qwurene3tdlnlf4pcchzhose>
- U.S.-Qatar Relations. (2025). *U.S. Department of State*. Accessed [02.05.2025]:<https://2021-2025.state.gov/countries-areas/qatar/>

ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა
HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

კატარი - აშშ-ს ახალი ფორპოსტი ახლო აღმოსავლეთში

ზვიად ტყაბლაძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი,
საქართველო, 0160, თბილისი, მ. კოსტავას 77
+995 551 01 08 08; tkabladze.zviad@gtu.ge
ORCID: 0009-0009-4347-6299

მაია მანჩხაშვილი

პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ასისტენტ პროფესორი,
საქართველო, 0160, თბილისი, მ. კოსტავას 77
+995 557 32 32 27; Manchkhavilimaia07@gtu.ge
ORCID: 0000-0002-4321-977X

აბსტრაქტი

ნაშრომი ეძღვნება ძალიან საინტერესო თემას: „კატარი - აშშ-ს ახალი ფორპოსტი ახლო აღმოსავლეთში“.

აშშ-ს ლიდერმა ჯო ბაიდენმა კატარი, NATO-ს ფარგლებს გარეთ (MNNA ან Non-NATO Ally) ამერიკის მთავარ მოკავშირედ გამოაცხადა, რითაც იგი გახდა მესამე ქვეყანა არაბეთის/სპარსეთის ყურის რეგიონში ქუვეითისა და ბაჰრეინის შემდეგ, რომელ-

მაც მიაღწია ამ სტატუსს და ერთ-ერთი მსოფლიოს 18 ქვეყანას შორის.

MINNA-ს სტატუსი მის მფლობელებს აძლევს მნიშვნელოვან სარგებელსა და უპირატესობებს, მათ შორის პრივილეგიებულ წვდომას აშშ-ს მოწინავე სამხედრო ტექნოლოგიებსა და თავდაცვის აღჭურვილობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ კატარს უკვე ჰქონდა მჭიდრო კავშირები ამერიკასთან, ამ ტიტულის მიღება მიუთითებს კატარსა და აშშ-ს შორის ორმხრივი ურთიერთობების გაღრმავებისკენ, ჩრდილოატლანტიკურ ალიანსთან მჭიდრო თანამშრომლობისკენ რეგიონული თუ გლობალური გამოწვევების გადაჭრის საქმეში.

ზოგიერთი პოლიტიკოსი სკეპტიკურად უყურებს კატარისთვის MINNA-ს სტატუსის მინიჭებას, ვინაიდან საამიროს გააჩნია მჭიდრო კავშირები ახლო აღმოსავლეთის არასახელმწიფო აქტორებთან - „ჰამასთან“, „ჰიზბალაჰთან“, „მუსლიმთა სამშობთან“, ასევე „ტალიბანთან“, რომლებიც კონფლიქტურ ურთიერთობებში არიან აშშ/დასავლეთთან და ისრაელთან. თუმცა, აღნიშნული მდგომარეობა კატარს აძლევს საშუალებას პოზიციონირდეს, როგორც „მუდმივი შუამავალი“ და მომლაპარაკებელი ზემოხსენებულ მხარეებს შორის კონფლიქტის დარეგულირების საქმეში. კატარმა, ასევე, საკვანძო როლი შეასრულა აშშ-ს ჯარების უსაფრთხო ევაკუაციის საქმეში ავღანეთიდან.

ყოველივე ზემოხსენებული ხელს უწყობს კატარის თანამშრომლობის გაღრმავებას აშშ-სთან, ნატო-სთან და სტატუსის მინიჭების შემდეგ ახალ საფეხურზე გადასვლას.

საკვანძო სიტყვები: კატარი, აშშ, ნატო, ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტი.

შესავალი

მცირე მონარქია კატარი, ამერიკის შეერთებულ შტატებს მნიშვნელოვანი პარტნიორია ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. ქვეყნებს შორის ორმხრივი ურთიერთობები დღეისათვის სტაბილურია და ორივე ქვეყანა მჭიდრო კოორდინაციაშია რეგიონული და გლობალური საკითხების ფართო სპექტრზე.

ზოგადად უნდა ითქვას, რომ მცირე სახელმწიფოებსაც შეუძლიათ რეალურად გასცდნენ უბრალო მდგრადობის ჩარჩოებს და გახდნენ გავლენიანები, როგორც რეგიონში, ასევე დიდ გლობალურ არენაზე. როგორც თვლის ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის პროფესორი მეჰრან კამრავა, სწორედ მსგავსი რამ მოხდა კატართან მიმართებაში, რომელიც გახდა მსხვილი მოთამაშე სპარსეთის/არაბეთის ყურეში¹⁵ და ახლო აღმოსავლეთში, მიუხედავად იქ ბევრად უფრო დიდი და გავლენიანი მოთამაშეების ქარბობისა (Kamrava, 2017).

2022 წლის 31 იანვარს, აშშ-ს პრეზიდენტმა ჯო ბაიდენმა¹⁶ არაბული სახელმწიფო კატარი, „NATO-ს ფარგლებს გარეთ“ (MNNA ან Non-NATO Ally) მთავარ მოკავშირედ გამოაცხადა, რითაც იგი გახდა ყურის რეგიონში მნიშვნელოვანი სტატუსის მქონე სახელმწიფო.

MNNA მის მფლობელებს აძლევს მნიშვნელოვან სარგებელსა და უპირატესობას, მათ შორის პრივილეგიებულ წვდომას აშშ-ს მოწინავე სამხედრო ტექნოლოგიებსა და აღჭურვილობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ კატარს დიდი ხანია გააჩნია მჭიდრო

¹⁵ არაბულ სამყაროში გამოიყენება მხოლოდ ტერმინი **არაბული ყურე** (არაბ.: الخليج العربي - ალ-ხალიჯ ალ-არაბია; ინგლ.: Arabian Gulf). საერთაშორისოდ ასევე გამოიყენება ფრაზა ყურე.

¹⁶ **ჯოზეფ (ჯო) რობინეტ ბაიდენი უმცროსი** (ინგლ.: Joseph (Joe) Robinette Biden, Jr; დ. 1942) - ამერიკელი პოლიტიკოსი, დემოკრატიული პარტიის წევრი, აშშ-ს პრეზიდენტი 2021-2024 წლებში. 2009-2017 წლებში იყო აშშ-ს ვიცე-პრეზიდენტი, ხოლო 1973-2009 წლებში - აშშ-ის სენატორი დელავერიდან.

კავშირები აშშ-სთან, ამ სტატუსის მიღება მიუთითებს ბიძგზე - ქვეყნებს შორის ორმხრივი უსაფრთხოებისა და სავაჭრო თანამშრომლობის გაღრმავებისკენ.

იგი ასევე წარმოადგენს მნიშვნელოვან სიგნალს რეგიონის სხვა აქტორებისთვის, გააძლიერებს დოჰას სამხედრო პოტენციალს და მის სტრატეგიულ მდგომარეობას, რეგიონში აშშ-ს სხვა მოკავშირეებთან მიმართებაში. MNNA-ს სიაში შეყვანა დროული აღმოჩნდა, თუ გავითვალისწინებთ უკრაინის კრიზისის ესკალაციას და ბოლოდროინდელი საუბრებს კატარის პოტენციურ, ევროპისთვის ენერგიის მომავალი მიმწოდებლის როლის შესახებ, რუსულ ენერგო ნაკადებზე შესაძლო უარის ფონზე (Gosselin-Malo, 2022).

როგორც განაცხადა აშშ-ს პრეზიდენტმა თეთრ სახლში კატარის ამირასთან შეხვედრაზე, „კატარს NATO-ს ფარგლებს გარეთ მთავარი მოკავშირის სტატუსს მივანიჭებ. ეს ჩვენი ურთიერთობის მნიშვნელობას ასახავს. ვფიქრობ, ეს გადაწყვეტილება დიდი ხნის წინ უნდა მიგვეღო. NATO-ს მთავარი არაწევრი მოკავშირის დასახელება არის მძლავრი სიმბოლო იმ მჭიდრო ურთიერთობისა, რომელსაც შეერთებული შტატები იზიარებს ამ ქვეყნებთან და გამოხატავს ჩვენს ღრმა პატივისცემას მეგობრობის მიმართ ... 1961 წ. უცხოური დახმარების აქტის 517-ე მუხლის შესაბამისად, შესწორებული (22 U.S.C. 2321k), ვასახელებ კატარს NATO-ში არ შემავალ ძირითად მოკავშირედ“, ნათქვამია მის წერილში კონგრესისადმი.

აშშ-ს ლიდერმა განმარტა, რომ გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა „კატარის მრავალწლიანი შეტანილი წვლილის აღიარების გამო, აშშ-ს პასუხისმგებლობის ზონაში, ასევე საკუთარი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, კატართან ორმხრივი თანამშრომლობის გაღრმავებაში თავდაცვისა და უსაფრთხოების სფეროში“ (Hyp, 2022). MNNA-ს სტატუსი ამჟამად ისრაელს,

იაპონიას, სამხრეთ კორეას, ტაივანს, ავსტრალიას, ტაილანდს, ქუვეითს, ეგვიპტეს, იორდანias, ახალ ზელანდიას, არგენტინას, ბაჰრეინს, ფილიპინებს, მაროკოს, პაკისტანს, ავღანეთს, თუნისსა და ბრაზილიას აქვთ.

მეთოდი

წარმოდგენილი სამეცნიერო სტატია ეფუძნება თეორიულ მეთოდოლოგიას: მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ანალიზს, სინთეზს, შედარებას, სხვადასხვა სამეცნიერო ლიტერატურის მოძიებას და დამუშავებას. შესწავლილ იქნა ამ საკითხზე მომუშავე კომპეტენტური მკვლევრებისა და ექსპერტების პუბლიკაციები და სტატიაში ჩვენთვის საჭირო ძირითადი სამეცნიერო მასალა აისახა.

შედეგი

საკვლევ საკითხზე მუშაობის შედეგად, გამოვლენილ იქნა კატარის აშშ-სთან თანამშრომლობის და ამ მცირე სახელმწიფოსთვის MNNA-ს სტატუსის მინიჭების მნიშვნელობა. სამეცნიერო ლიტერატურის შესწავლის საფუძველზე სტატიაში გაეცა პასუხი კითხვებს, თუ რატომ მიანიჭა აშშ-ს კატარს ზემოაღნიშნული სტატუსი. ასევე დადგინდა, კატარის განსაკუთრებული როლი ახალი გამოწვევების გამკლავების საქმეში ახლო აღმოსავლეთში, ისრაელი-ჰამასის კონფლიქტის მაგალითზე.

დისკუსია

კატარი (ოფიციალურად: **სახელმწიფო კატარი**; ინგლ.: **State of Qatar**; არაბ.: **دولة قطر** - დავლათ კატარ) საუდის არაბეთთან მოსაზღვრე პატარა სახელმწიფო არაბეთის ნახევარკუნძულზე. ქვეყნის დედაქალაქია **დოჰა** (სწორი ფორმა: ად-დავჰა; არაბ.: **الدوحة**; ინგლ.: Doha).

კატარის ფართობი დაახლოებით 11,586 კვ. კმ., ხოლო ქვეყნის მოსახლეობა, 2024 წლის იანვრის მონაცემებით შეადგენს 3,118,214 ადამიანს (Planning and Statistics Authority, 2024). აქედან

თავად არაბი კატარელები 11,6%-ია, ხოლო 88,4% ჩამოსული ემიგრანტები არიან. ქვეყნის ოფიციალური რელიგიაა ისლამი, რომელსაც აღმსარებლობს მოსახლეობის 65,2%. საამიროში ოფიციალურ ენაა არაბული, ინგლისური კი გამოიყენება, როგორც მეორე ენა.

კატარის მოქალაქეებს მსოფლიოში ყველაზე მაღალი შემოსავალი აქვთ. კატარის მშპ (GDP) ერთ სულ მოსახლეზე 2022 წელს \$ 96,600 შეადგინა (CIA, 2025).

ქვეყანას გააჩნია ბუნებრივი აირის სიდიდით მესამე დადასტურებული მარაგი მსოფლიოში და თხევადი ბუნებრივი აირის (Liquefied natural gas, LNG) ექსპორტიორ ქვეყნებს შორის 6-ე ადგილზეა, ასევე ნავთობის და ნავთობპროდუქტების მსხვილი ექსპორტიორია (Blanchard Christopher, 2014).

სახელმწიფოს მმართველობის ფორმაა აბსოლუტური მონარქია, სადაც ხელისუფლება მემკვიდრეობით გადაეცემა **ალ სანის** (არაბ.: آل ثاني; ინგლ.: House of Thani) დინასტიის შეიხების, ამირების შორის, რომლებიც მართავენ საამიროს 1825 წლიდან.

კატარი დიდი ბრიტანეთის მარგალიტის მომპოვებელი ღარიბი პროტექტორატიდან გადაიქცა უმდიდრეს სახელმწიფოდ, გაზისა და ნავთობის მოპოვებით მნიშვნელოვანი შემოსავლების მეშვეობით. ქვეყანა 1916-1971 წლებში დიდი ბრიტანეთის პროტექტორატის ქვეშ იმყოფებოდა, დამოუკიდებლობა კი 1971 წლის 3 სექტემბერს მოიპოვა.

შეიხმა ხალიფა ბინ ჰამად ალ სანიმ (Sheikh Khalifa bin Hamad Al Thani; 1972-1995 წწ.) - ტახტის მემკვიდრემ და პრემიერ-მინისტრმა, შეწყვიტა 1916 წლის ხელშეკრულების მოქმედება და გამოაცხადა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა, რაც ქვეყნის ისტორიაში ახალი ეტაპის მაუწყებელი გახდა (Amiri Diwan, 2024).

შეიხ ჰამად ბინ ხალიფამ (Hamad bin Khalifa bin Hamad bin Abdullah bin Jassim bin Mohammed Al Thani; დ. 1952) აამალა პატარა, ენერგომატარებლებით მდიდარი ქვეყნის გლობალური გავლენა მას შემდეგ, რაც 1995 წ. სასახლის გადატრიალების შედეგად შეცვალა მისი მამა. 1990-იანი წლების პერიოდიდან კატარის ლიდერები ანიჭებდნენ დიდ ყურადღებას ეკონომიკურ ზრდას, დიპლომატიურ ჩართულობასა და შეზღუდული პოლიტიკური ლიბერალიზაციის კურსს.

კატარის ამჟამინდელმა ამირამ, **შეიხ თამიმ ბინ ჰამად ბინ ხალიფა ალ სანიმ** (Sheikh Tamim bin Hamad Al Thani; დ. 1980) თავისი მმართველობა დაიწყო 2013 წლის ივნისში, როდესაც მისი მამა, **შეიხ ჰამად ბინ ხალიფა** ტახტიდან გადადგა, რაც კატარში დამოუკიდებლობის შემდეგ ძალაუფლების პირველ ნებაყოფლობით და დაგეგმილ გადაცემას ნიშნავდა.

1995 წელს მონარქიამ დააარსა „ალ-ჯაზირა“, ¹⁷ პირველი არაბულენოვანი სატელევიზიო სატელევიზიო ქსელი, რომელიც დროთა განმავლობაში ისეთივე გავლენიანი და ზოგჯერ წინააღმდეგობრივი აღმოჩნდა, როგორც მისი დამფუძნებლების პოლიტიკა, განსაკუთრებით „არაბული გაზაფხულის“¹⁸ პერიოდში არეულობების დროს.

¹⁷ **ალ-ჯაზირა** (ინგლ.: Al-Jazeera; არაბ.: الجزيرة) საერთაშორისო ტელეკომპანია (შტაბ-ბინა დოჰაში) - მსოფლიოსთვის გახდა ცნობილი, მას შემდეგ რაც აშუქებდა ავღანეთზე კოალიციის ჯარების ავია და სარაკეტო დარტყმებს და ახორციელებდა N 1 ტერორისტის უსამა ბინ ლადინის განცხადებების ტრანსლაციას ტელეეთერში. „ალ-ჯაზირა“ არაბულად ნიშნავს „კუნძულს“ და იგულისხმება არაბეთის ნახევარკუნძულის „ალ-ჯაზირა ალ-არაბიის“ სრული სახელწოდების მოკლე დასახელებად.

¹⁸ **არაბული გაზაფხული** (არაბ.: الربيع العربي; ინგლ.: The Arab Spring) - პროტესტების და აჯანყებების ტალღა, რომელიც მიმდინარეობდა არაბულ სამყაროში 2011 წ. დასაწყისიდან. რევოლუციები მოხდა თუნისში, ეგვიპტეში, იემენში, ლიბიაში, სირიაში, ბაჰრეინში, ალჟირში, ერაყში, იორდანიაში, მაროკოში, ომანში, ქუვეითში, ლიბანში, მავრიტანიაში, საუდის არაბეთში, სუდანში, ჯიბუტიში და დასავლეთ საჰარაში, იყო შეტაკებები ისრაელის საზღვართან. ყველაფერი დაიწყო 2011 წ. 4 იანვარს, თუნისელი ხილით მოვაჭრე მუჰამად ბუაზიზის თვითმკვლელობით (თავი დაიწვა),

აშშ-სა და კატარს შორის დიპლომატიური ურთიერთობები 1972 წელს დამყარდა. ორმხრივი ურთიერთობები ეტაპობრივად ვითარდებოდა და 1990-იანების შუა პერიოდიდან აშშ-ს პარტნიორი სახელმწიფო გახდა. ხოლო ბოლო წლებში, „კატარმა შეასრულა კონსტრუქციული და მნიშვნელოვანი ფინანსური, პოლიტიკური და სამხედრო როლი რეგიონული უთანხმოებების დარეგულირებაში და აშშ-სთან პარტნიორობით ხელს უწყობს პროგრესს და სტაბილურობას რეგიონში“ - ასე წერია აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის ოფიციალურ ვებ-გვერდზე (U.S. Department of State, 2025). ისინი ასევე თანამშრომლობენ უსაფრთხოების სფეროში ყურის რეგიონში, კერძოდ ახლო აღმოსავლეთში ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი ალ-უდაიდის სახ. სამხედრო საჰაერო ძალების ბაზის მეშვეობით, კატარის მხრიდან NATO-სა და აშშ-ს სამხედრო ოპერაციების მხარდაჭერით¹⁹.

საინტერესოა, რომ ალ-უდაიდის ბაზის გაფართოებისათვის აშშ-მ \$ 8 მლრდ. მეტი ინვესტიცია განახორციელა. ბაზაზე ნაწილობრივ განთავსებულია აშშ-ს ცენტრალური სარდლობის (CENTCOM) შტაბი, აშშ-ს სამხედრო საჰაერო ძალების ცენტრალური სარდლობა (US Air Forces Central Command), გაერთიანებული უწყებათაშორისი ოპერატიული დაჯგუფება-სირია (Combined Joint Interagency Task Force-Syria) და აშშ-ის საჰაერო ძალების 379-ე საჰაერო საექსპედიციო ფრთის შტაბი (379th Air Expeditionary Wing of the US Air Force). ბაზაზე დისლოცირებულია 13000-ზე მეტი ამერიკელი სამხედრო და 100-ზე მეტი თვითმფრინავი ასრულებს საბრძოლო ამოცანებს ამ ობიექტ-

პოლიციის კორუფციის და სასტიკი მოპყრობის გამო, რამაც დასაბამი მისცა რეჟიმის დაწყებას თუნისში

¹⁹ **ალ-უდაიდის საჰაერო სამხედრო ბაზა** (ინგლ.: Al Udeid Air Base) - ერთ-ერთი იმ ორი სამხედრო ბაზიდან განლაგებული დოჰადან სამხრეთ-დასავლეთით, ცნობილი ასევე როგორც აბუ-ნახლას აეროპორტი, სადაც განლაგებულია კატარის და აშშ-ს სამხედრო საჰაერო ძალები.

იდან, რომელიც სასტარტო მოედანია ოპერაციისათვის „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ²⁰. კატარი უკვე რამდენიმე წელია წარმოადგენს მნიშვნელოვან პლაცდარმს ერაყსა და სირიაში „დაიშის“ წინააღმდეგ კოალიციური ძალების სამხედრო ოპერაციების შესრულებაში.

გარდა ამისა, კატარი აფართოებს თავისი არმიის გაწვრთნის შესაძლებლობას აშშ-ს დახმარებით და ყიდულობს მისგან იარაღს. 2014 წ. კატარმა ხელი მოაწერა აშშ-სთან \$ 11 მლრდ. კონტრაქტს Apache-ის დამრტყმელი შვეულმფრენების და სხვა საჰაერო თავდაცვის სისტემების შესყიდვაზე. მოგვიანებით, 2016 წელს, ვაშინგტონმა 72 ცალი F-15QA მოიერიშე თვითმფრინავები მიყიდა სპარსეთის ყურის პარტნიორს \$ 21,1 მლრდ. (Gosselin-Malo, 2022).

ათასობით კატარელი სტუდენტი სწავლობს აშშ-ს უმაღლეს სასწავლებლებში და ამერიკის ექვს უმსხვილეს უნივერსიტეტს გააჩნია ფილიალები ქვეყანაში.

²⁰ **ისლამური სახელმწიფო** (არაბ. **الدولة الإسلامية** – ად-დავლათუ ალ-ისლამია; ინგლ.: Islamic State (IS); იგივე ISIL ან ISIS; არაბ. აკრონიმი დაიშ **داعش** /Da'ish) - მსოფლიოს N 1 სალაფიტურ-ჯიჰადისტური, ფუნდამენტალისტურ- ისლამისტური ტერორისტული ორგანიზაცია, რომელიც ცნობილი გახდა 2014 წელს, როდესაც დაიპყრო ერაყისა და სირიის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები. არსებობდა, როგორც კვაზი-სახელმწიფო და გამოცხადდა სახალიფოდ 2014 წ. 29 ივნისს, დედაქალაქით სირიის ქ. არ-რაკაში. 2015 წ. ბოლოს ის მართავდა ტერიტორიას 110 ათ. კვ. კმ. ფართობით და 12 მლნ. მოსახლეობით, სადაც იყენებდა შარიათის კანონების დამახინჯებულ ინტერპრეტაციას, წლიური ბიუჯეტით \$ 1 მლრდ. მეტი. „დაიშის“ ტერორისტთა რაოდენობა 50000-მდე მერყეობდა. „დაიში“ საბოლოოდ განადგურდა 2019 წ. დასაწყისში სირიაში, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლას აწარმოებდა საერთაშორისო კოალიცია აშშ-ის მეთაურობით (Global Coalition against Daesh), თუმცა ის დღესაც ქმნის საფრთხეს. „დაიშის“ მეზუთე და ამყამინდელ ლიდერად ითვლება აბუ ჰაფს ალ-ჰაშიმი ალ-კურაში (Abu Hafs al-Hashimi al-Qurashi) - 2023 წ. 3 აგვისტოს ხალიფად დასახელდა.

კატარი მნიშვნელოვნად იყო ჩართული სუდანში დარღუერის კონფლიქტის მოგვარებაში, ასევე სომალიში, ჰუსიტებსა²¹ და იემენის მთავრობას შორის, აფრიკის რქაში და ლიბიაში კონფლიქტების დარეგულირებაში. ერაყში კონტაქტზე ყველა ფრაქციისა და ძალისგან (Al-Tamimi, 2023). კატარი გახდა მთავარი პლატფორმა სირიაში ასადის საწინააღმდეგო ძალების კომუნიკაციის, ძალისხმევის კოორდინაციისთვის (Фроловский, 2017).

მყარი ორმხრივი ურთიერთობების დემონსტრირება იყო 2021 წლის, კატარი-აშშ-ს კულტურის წლად გამოცხადება (Qatar-USA 2021 Year of Culture).

ქვეყნებს შორის ფართო ეკონომიკური კავშირებია. აშშ უმსხვილესი პირდაპირი უცხოური ინვესტორია კატარის, ხოლო დოჰა აშშ-ს სიდიდით მეორე პარტნიორია საზღვარგარეთის სამხედრო გაყიდვებით (FMS) მსოფლიოში. ქვეყანაში 120-ზე მეტი ამერიკული კომპანია მუშაობს. ბოლო წლებში აშშ-ის ექსპორტი კატარში \$ 6,5 მლრდ. შეადგინა.

შტატები კატარის ნავთობისა და გაზის ინდუსტრიის წამყვანი პარტნიორია და აღჭურვილობის მიმწოდებელი, ამერიკულმა კომპანიებმა დიდი როლი ითამაშეს ამ ქვეყნის ენერგომატარებლების სფეროს განვითარებაში. ენერგეტიკის გარდა, ამერიკული კომპანიები აწვდიან კატარს თავდაცვის, ავიაციის, ჯანდაცვის, საინჟინრო/სამშენებლო, კვების და სხვა სფეროებში საჭირო აღჭურვილობას. კატარიდან აშშ-ს იმპორტი მოიცავს თხევად ბუნებრივ აირს, ალუმინს, სასუქებს და გოგირდს.

ქვეყნებმა ასევე ხელი მოაწერეს ჩარჩო შეთანხმებას ვაჭრობისა და ინვესტიციების შესახებ და ქვეყნები მონაწილეობენ

²¹ ჰუსიტები (არაბ.: الحوثيون – ალ-ჰუსიუნ; ინგლ.: Houthis ან Houthi movement; ოფიც. არაბ.: أنصار الله – ანსარ ალ-ლაჰ; ინგლ.: Ansar Allah) იემენში მოქმედი შიიტი-ზაიდიების გასამხედროებული დაჯგუფება.

ყოველწლიურ ორმხრივ სტრატეგიულ დიალოგებში. კატარმა გამოაცხადა აშშ-ში \$ 45 მლრდ. ინვესტიციის განხორციელება, დამატებით სხვა მრავალ მილიარდიანი ღირებულების კონტრაქტებისა (U.S. Department of State, 2025).

პრეზიდენტმა ბაიდენმა კატარის MNNA-ს სიაში შეყვანის საკვანძო მიზეზად დაასახელა კატარის უწყვეტი დახმარება აშშ-ის ჯარების ევაკუაციის საქმეში ავღანეთიდან და ღაზას სექტორში ისრაელსა და „ჰამასს“ შორის კონფლიქტის დროს. ორივე ვითარებაში დოჰა იყო დამაკავშირებელი რგოლი და შუამავალი აშშ, „ტალიბანსა“ და „ჰამასს“ შორის.

სწორედ აშშ-ის ჯარების გაყვანის დროს ავღანეთიდან 2021 წელს, კატარის როლი საერთაშორისო დონეზე განსაკუთრებით იქნა აღიარებული. ავღანეთის კრიზისმა „კატარს საშუალება მისცა გაემდიერებინა თავისი პოზიცია საერთაშორისო საზოგადოებაში შუამავლის როლის შესრულებით დასავლეთსა და ტალიბანს²² შორის. კატარის წვდომამ და კავშირებმა როგორც ვაშინგტონთან, ისე ტალიბანთან, ასევე ნეიტრალური შუამავლის

²² **მომრაობა ტალიბანი** (პაშთუ.: **طالبان**; ინგლ.: Taliban; სტუდენტები, მოსწავლეები) - ისლამისტური, რელიგიურ-პოლიტიკური გასამხედროებული მოძრაობა, რომელიც მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში და გაეროს მიერ (2003 წლიდან) ითვლება ტერორისტულ ორგანიზაციად. შეიქმნა 1994 წ. ავღანეთში პაშთუნების მიერ, რომლებიც მართავდნენ ავღანეთს 1996-2001 წლებში და პაკისტანის ჩრდილოეთით ვაზირისტანის რეგიონს 2004 წლიდან.

2021 წელს, აშშ-ს მიერ ავღანეთიდან ჯარების გაყვანის შესახებ განცხადებასთან დაკავშირებით, ტალიბებმა შეტევა წამოიწყეს და აგვისტოსთვის დაამყარეს კონტროლი ქვეყნის უმეტეს ნაწილზე, 15 აგვისტოს კი დაიკავეს დედაქალაქი ქაბული და გამოაცხადეს „ავღანეთის ისლამური საამიროს“ (Islamic Emirate of Afghanistan) შექმნა.

2016 წლის 25 მაისიდან ტალიბანის ამჟამინდელი ლიდერია, რელიგიური მოღვაწე, დეობანდი (სუნიტური მოძრაობა ინდოეთიდან) ღვთისმეტყველი, ავღანეთის სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, მავლავი ჰაიბათულაჰ ახუნზადა (Mawlawi Habibullah Akhunzada; დაბ. 1961). 2021 წ. 15 აგვისტოდან კი ავღანეთის ისლამური საამიროს დე-ფაქტო ამირა.

რეპუტაციამ განსაკუთრებული როლი ითამაშა მის მნიშვნელოვან მოთამაშედ გადაქცევაში“ (Al-Tamimi, 2023). კატარმა გადაარჩინა ავღანეთში დარჩენილი აშშ-ს მოქალაქეები და ის ავღანელი ლტოლვილები, ვინც გაურბოდა შემოსული „ტალიბანის“ რეჟიმს, როცა თვითმფრინავებით მოახდინა მათი ოპერატიული გადაყვანა და გახდა დროებითი მასპინძელი ქვეყანა, სანამ ამერიკა უფორმებდა ვიზებს ავღანელებს.

რაც შეეხება რუსეთ-უკრაინის ომს, რუსეთის თავდასხმის შემდეგ უკრაინაზე, კატარი მნიშვნელოვანი შუამავლის როლს ასრულებს უკანონოდ დეპორტირებულ და იძულებით გადაადგილებული უკრაინელი ბავშვების დაბრუნებაში სამშობლოში. ასეთი ჰუმანიტარული მისიის შესრულება, ხელს უწყობს კატარს შეადგინოს დიდ პოლიტიკაში და აამაღლოს თავისი იმიჯი.

როგორც თვლის უკრაინელი ექსპერტი რეიტეროვიჩი კატარელები რუსეთ-უკრაინის ომს გვერდს ვერ აუვლიდნენ, რადგან ეს მათთვის ძალიან კარგი შესაძლებლობაა, მათ შორის აშშ-სთან კონტაქტების საშუალებით, შესთავაზონ თავიანთი მედიაცია დაპირისპირებულ მხარეებს. გარდა ამისა, კატარს რუსები უკეთ აღიქვამენ, ვიდრე ნებისმიერ სხვა ქვეყანას, რომელმაც შუამავლობა შესთავაზა, რადგან ის თანაბარ დისტანციაზეა და ღიად პროუკრაინული ან პროდასავლური არაა. ამიტომ საამირო, როგორც შუამავალი, საკმაოდ მისაღებია ყველა მხარისთვის (Рейтерович, 2023).

აშშ-ს სამთავრობო მოხელეებმა განაცხადეს, რომ MNNA-ს სტატუსი ენერგეტიკულ საკითხებთან დაკავშირებული არაა, თუმცა, მოსალოდნელ დამაბულობამდე რუსეთთან და ენერგე-

ტიკული კრიზისამდე, კატარისთვის ამ სტატუსის მინიჭების თაობაზე საგუბრები უკვე 2020 წელს დაიწყო²³.

მართალია MNNA არ ითვალისწინებს NATO-ს მსგავსი პირდაპირი უსაფრთხოების და თავდაცვის გარანტიებს, მაგრამ ის კვლავ მძლავრი სიმბოლოა ქვეყნის სიახლოვის აშშ-სთან.

როგორც MNNA-ს ქვეყანას, კატარს ახლა აქვს უფლება განათავსოს ამერიკის მოწინავე სამხედრო აღჭურვილობა მის ტერიტორიაზე და აშშ-ს სამხედრო ობიექტების გარეთ; მიიღოს \$ 3 მლნ. ანტიტერორისტული კვლევისთვის, ფოკუსირებული თვალთვალის ტექნოლოგიაზე; შეიძინოს გადარიბებული ურანის საბრძოლო მასალები (გამოიყენება ჯავშნისა და ტანკსაწინააღმდეგო იარაღის შესაქმნელად); შეუძლია აიღოს კრედიტით ამერიკული კომპანიებისგან მასალები ერთობლივი დამუშავებისათვის; გარდა ამისა, კატარი მიიღებს შეღავათიან წვდომას სამხედრო და კომერციულ კოსმოსურ ტექნოლოგიებზე, რაც შექმნის მრავალმილიონიანი ბიზნეს შესაძლებლობას კატარის თავდაცვის კომპანიებისთვის აშშ-ს იარაღის პლატფორმების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტისათვის.

როგორც თვლის იტალიის ISPI-ს ინსტიტუტის მკვლევარი ელიზაბეტ გოსელინ-მალო ბაიდენის გადაწყვეტილება კატარის ჩართვის შესახებ ამ პროგრამაში აშკარად გამოწვეული იყო სტრ-

²³ რუსეთის ნავთობის და გაზის სექტორზე სანქციების საკითი განიხილებოდა დასავლეთის ქვეყნების მიერ, მას შემდეგ რაც რუსეთმა აღიარა უკრაინაში ე. წ. ДНР-ის და ЛНР-ის ანკლავების დამოუკიდებლობა. რუსეთის მიერ უკრაინაზე თავდასხმის შემდეგ კი დასავლეთმა უკვე მკაფიოდ გადაწყვიტა ბუნებრივი აირის მიწოდების ალტერნატიული გზების მოძებნა, სადაც ერთ-ერთ კანდიდატად კატარი დასახელდა, როგორც თხევადი აირის დიდი მარაგის მქონე ქვეყანა. აღნიშნული ასევე დაეხმარება რუსეთის წინააღმდეგ მკაცრი სანქციების აღსრულებაში, ამავე დროს თავიდან აცილებული იქნებოდა ენერგეტიკული კრიზისის საფრთხე, რადგან ევროპის გაზის 40% რუსული წარმოშობისაა. თუმცა კატარის მხარე აცხადებს, რომ ამჟამად მას არ შეუძლია შეავსოს იმ გაზის მოცულობა, რასაც რუსეთი აწვდის ევროპულ ქვეყნებს.

ატეგიული მოსაზრებებით. კატარს უკვე გააჩნდა შედარებით თავისუფალი საშუალება იარაღის მიღების და სამხედრო თანამშრომლობა აშშ-სთან და, როგორც ასეთი, სულაც არ სჭირდებოდა ეს განსხვავებული სტატუსი, თუ გათვალისწინებით იმ უპირატესობებს, რომლითაც უკვე სარგებლობდა. ამრიგად, ექსპერტის აზრით მისი MNNA-ში შეყვანა სავარაუდოდ ნიშნავდა ვაშინგტონის მიერ ყურის საკვანძო პარტნიორთან მისი საერთო კავშირების შემდგომ კონსოლიდაციას, რათა მეტი სტაბილურობა მოვიდეს რეგიონში. დოჰასთვისაც ამ გადაწყვეტილებას დადებითი შედეგები აქვს, შიდა თავდაცვის ინდუსტრიული ბაზისა და ეროვნული უსაფრთხოების შესაძლებლობების გასაზრდელად, ასევე მანამდე დახურულ თავდაცვის ბაზარზე წვდომის უზრუნველსაყოფად (Gosselin-Malo, 2022). ეს ნაბიჯი შეიძლება დაეხმაროს დოჰას აშშ-დან უპილოტო საფრენი აპარატების (Unmanned Aerial Combat Vehicle, UACV) შესყიდვის უზრუნველყოფის მცდელობებში.

კატარის მთავრობა რამდენიმე წელია ელოდება აშშ-ს პასუხს მოთხოვნაზე შეიძინოს ოთხი MQ-9B Predator-ის დრონი \$ 600 მლნ., ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაზრდის მიზნით. გაყიდვას გარკვეული წინააღმდეგობა შეხვდა ვაშინგტონში, სადაც არსებობს შეშფოთება, რომ მან შეიძლება შეცვალოს ძალთა ბალანსი სხვა რეგიონულ მოკავშირეებთან, როგორიცაა არაბთა გაერთიანებული საამიროები და საუდის არაბეთის სამეფო (Хаджиш, 2022).

ამერიკისთვის ასევე სასარგებლო იქნება ადგილობრივი კატარული კომპანიების მონაწილეობა თავდაცვის კონტრაქტებში, რაც ფასებს უფრო კონკურენტუნარიანს გახდის და საბოლოოდ ვაშინგტონს ნაკლები ხარჯი ექნება. MNNA მისცემს აშშ-ს მეტ გარანტიას, რომ კატარი, როგორც მსოფლიოში LNG-ს მოწი-

ნავე ექსპორტიორი, შესაძლოა გახდეს ენერგიის მიმწოდებელი დასავლეთისთვის.

„დოკას ძირითად მოკავშირედ დანიშვნით, რომლებიც არ შედიან NATO-ში, ბაიდენმა აამაღლა კატარის მნიშვნელობა, როგორც სტრატეგიული პარტნიორის და საფუძველი ჩაუყარა მრავალწლიან პროცესს ორმხრივი ურთიერთობების ...“, ამბობს ახლო აღმოსავლეთის ექსპერტი კრისტიან კოატს ულრიხსენი (Coates Ulrichsen, 2022).

„მთელ სპექტრ საკითხებში კატარელებს სურთ იმის დემონსტრირება, რომ ისინი ისე იქცევიან, რათა გაამყარონ აშშ-ს ინტერესები“, დასძენს ულრიხსენი (Coates Ulrichsen, 2022).

კატარის ლიდერი ვაშინგტონში ჩადის მას შემდეგ, რაც მისი ქვეყნის ავტორიტეტი გაიზარდა ავღანეთში საკვანძო როლის შესრულების შემდეგ. შედეგად ის გახდა აშშ-ს დიპლომატიური წარმომადგენელი ქვეყანაში, რომელსაც მართავს „ტალიბანი“.

თავის სტატიაში, კრემლის ოპოზიციური ისლამური საიტის მიმომხილველი იაკუბ ჰაჯიჩი ამბობს, რომ ახლა პატარა 3 მილიონიანი საამირო არაბეთის ყურეში, რომელიც LNG-ს ერთ-ერთი წამყვანი მწარმოებელია მსოფლიოში, მზად არის კიდევ ერთი როლი შეასრულოს გლობალურ სცენაზე - „გლობალური ენერგომომარაგების სტაბილურობის უზრუნველყოფა“.

თუმცა, ენერგეტიკის სფეროსთან დაკავშირებულ საკითხში, კატარმა გააფრთხილა, რომ ევროპისთვის მიწოდების გაზრდის შესაძლებლობა შეზღუდულია გრძელვადიანი კონტრაქტით, ძირითადად აზიის ქვეყნებთან. „ჩვენ ამოვწურეთ ჩვენი შესაძლებლობები“, თქვა საად შერიდა ალ-ქააბიმ (Saad Sherida Al-Kaabi), ენერგეტიკის სახელმწიფო მინისტრმა, ჯერ კიდევ უკრაინაში რუსეთის აგრესიის დაწყებამდე.

კატარის LNG-ის მთავარი შემსყიდველი არის იაპონია, სამხრეთ კორეა და ინდოეთი - ყველა მათგანი ამერიკის რჩეული

მოკავშირეებია რეგიონში, რომლებმაც გააფორმეს გრძელვადიანი კონტრაქტები გაზის მიწოდებაზე. მაგრამ, ენერგოუსაფრთხოებაზე აქცენტი კატარისთვის სარფიან დროს ხდება, რადგან ის ახორციელებს ჩრდილოეთ საბადოს გაფართოების გეგმებს, მსოფლიოში ყველაზე დიდი თხევადი ბუნებრივი გაზის პროექტს. გაფართოება დაახლოებით \$ 30 მლრდ. ღირებულებისაა და მიზნად ისახავს ქვეყნის LNG-ს წარმოების გაზრდას წელიწადში 40%-ით 2026 წლისთვის (Хаджиц, 2022).

გამოდის, რომ თუ კატარი მომავალში ამ საბადოს აამუშავებს, მას ექნება შესაძლებლობა ევროპის მოთხოვნების დაკმაყოფილების, თუ ისინი რუსეთს მოშორდებიან. მათ გააჩნიათ ტანკერების ფლოტი, წარმოების ხარჯები დაბალია და ისინი ინვესტიციებს ახორციელებენ სიმძლავრის გასაზრდელად.

ამავდროულად, კატარი-აშშ-ს ურთიერთობების დღის წესრიგი მარტო სამხედრო და ენერგეტიკული სფეროთი არ იჭურება. ზოგიერთი ექსპერტი თვლის, რომ ბაიდენის ადმინისტრაციამ განსაკუთრებული ინტერესი გამოხატა კატართან მიმართებაში, ამ სახელმწიფოს თბილი ურთიერთობების გამო ირანთან.

კატარი განიხილება, როგორც აშშ-ს პოტენციური პარტნიორი ირანთან ურთიერთობაში, სადაც აშშ და ევროპული აქტორები აწარმოებენ მოლაპარაკებებს, რომ ირანი დაუბრუნდეს 2015 წლის ბირთვული შეთანხმებას (JCPOA)²⁴. ასეთი ლოგიკით, ბაიდენის ადმინისტრაცია მიიჩნევდა, რომ კატარის მეშვეობით

²⁴ **ერთობლივი ყოვლისმომცველი სამოქმედო გეგმა** (ინგლ.: Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) - ასევე ცნობილი როგორც ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებული შეთანხმება - არის პოლიტიკური შეთანხმება ირანსა და 5+1-ის სახელით ცნობილ ქვეყნების ჯგუფს შორის. ჯგუფი შედგება შეერთებული შტატების, ჩინეთის, დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და რუსეთისგან - გაეროს უშიშროების საბჭოს (UNSC) ხუთი მუდმივი წევრისგან და გერმანიისგან. 2018 წელს აშშ-ის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა გამოაცხადა შეერთებული შტატების გასვლის შესახებ შეთანხმებიდან და გამოაცხადა დამატებითი სანქციები ირანის წინააღმდეგ. საკმაოდ, ირანმა 2019 წელს შეაჩერა შეთანხმების ორი პუნქტის შესრულება.

შესაძლებელი იქნებოდა ირანთან მიმართებაში თავისი პოზიციის გაუმჯობესება, ხელს შეუწყობდა თანამშრომლობას JCP OA-ს მოლაპარაკებებში და ურთიერთობების გაუმჯობესება ისლამურ რესპუბლიკასთან.

მეორეს მხრივ, გადაჭარბებულ შეფასებად შეიძლება ჩაითვალოს კატარის გავლენა ირანზე; დოჰასა და თეირანს საკუთარი უთანხმოებები აქვთ და ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ირანი შეწყვეტს აშშ-ს მიმართ ანტაგონიზმს მარტო საერთო მოკავშირის გამო (Theros, 2025).

ქაბულსა და თეირანში დოჰამ შეინარჩუნა თავისი გავლენა და თავისუფლად შეუძლია დიალოგში ჩაერთოს ყველაზე რთულ და მგრძნობიარე საკითხებზე, რასაც შტატები მოკლებულია - და ძალიან სჭირდებათ კონფიდენციალური მესიჯების გაგზავნის არხი. კატარი კი მზად არის ის შექმნას და მხარი დაუჭიროს მას რეგულარულ საფუძველზე.

დრო იცვლება. ყურის რეგიონში ერთ დროს ტრადიციული მოკავშირეები - საუდის არაბეთი და საამიროები ჩანაცვალა კატარმა და აღმოჩნდა პირველი სახელმწიფო, რომლის ლიდერი მოიპატიჟეს თეთრ სახლში აშშ-ს სტრატეგიული ინტერესების განსახილველად.

კატარის ავტორიტეტის ზრდას მეორე მხარეც გააჩნია. როგორ იმოქმედებს ეს გადაწყვეტილება აშშ-ს ურთიერთობებზე ზემოხსენებულ მოთამაშეებთან, არაბთა გაერთიანებული საამიროებთან და საუდის არაბეთთან, რომელიც ახლოს იყო MNNA-ს სტატუსის მიღებასთან, მაგრამ ვერა და ვერ მიიღო (Gosselin-Malo, 2022).

„რამდენად მშვიდად შეხვდებიან ამ ამბავს ეს ქვეყნები? თუმცა არჩევანი არც ისე დიდი აქვთ. დოჰაზე ზეწოლა უკვე ერთხელ სცადეს და არაფერი გამოვიდა. ალბათ ახალი გლობალური პარტნიორის მოძებნა მოუწევთ, მაგალითად ჩინეთის.

მაგრამ როგორ მოხდება ეს რეალობაში - არავინ იცის“, ამბობს მიმომხილველი იქრამ ნური (Hyp, 2022).

ტრამპის ვაშინგტონში დაბრუნებამდე, პანარაზული მედია აღნიშნავდა, რომ საუდის არაბეთმა გადაწყვიტა შეუერთდეს რუსეთისა და ჩინეთის ახალ ალიანსს. განხეთქილება ვაშინგტონსა და არ-რიადს შორის გაძლიერდა ბაიდენის პრეზიდენტობის დროს, რომელმაც უარი თქვა სამეფოს ფაქტიურ მმართველ, მემკვიდრე უფლისწულთან თანამშრომლობაზე და დაადანაშაულა იგი ადამიანის უფლებების დარღვევაში (Rai Al Youm, 2022).

ზოგიერთი პოლიტიკოსი კი ამერიკაში, სკეპტიკურად უყურებს კატარისთვის MNNA სტატუსის მინიჭებას და გამოთქვამდნენ შემფოთებას კატარის კავშირების გამო რადიკალურ, პან-ისლამისტურ, ხშირ შემთხვევაში ტერორისტულად აღიარებულ ორგანიზაციებთან.

უკვე იყო საუბარი სტატუსის გადახედვის შესახებ 2024 წელს. წარმომადგენელთა პალატიდან რესპუბლიკელმა ენ ვაგნერმა (Ann Wagner), დემოკრატმა ჯარედ გოლდენმა (Jared Golden) და სენატორმა ტედ ბადმა (Ted Budd) მოუწოდეს სახელმწიფო დეპარტამენტს საგულდაგულოდ შეისწავლონ აშშ-კატარის ურთიერთობები, ახორციელებს თუ არა კატარი „ჰამასის“ მხარდაჭერას და წარმოადგინეს კანონი კატარისთვის MNNA სტატუსის მინიჭების გადახედვის შესახებ (The Reviewing Qatar's Major Non-NATO Ally Status Act (H.R. 8190 and S. 4093) (AIPAC Bill Summary, 2024).

მანამდე კონგრესმენმა ქალმა ენ ვაგნერმა განაცხადა, რომ პირადად განუცხადა კატარის პრემიერ-მინისტრს, რომ მათ უნდა შეწყვიტონ ისრაელზე 7 ოქტომბრის სასტიკი ტერაქტის ორგანიზატორების დაცვა. ძალიან დიდხანს მფარველობდა კატ-

არი „ჰამასის“²⁵ ტერორისტებს, როცა ამ დროს „ჰამასის“ ხელმძღვანელობამ არაერთხელ უარყო ისრაელის მცდელობები მიეღწია შეთანხმებისთვის და გაეთავისუფლებინა მძევლები ... თუ ისინი ამას არ გააკეთებენ აშშ-მ სერიოზულად უნდა შეისწავლოს იმსახურებს კი კვლავ კატარი ნატოში არშემავალი მსხვილი მოკავშირის სტატუსის პრივილეგიებს“ (Wagner, 2024).

საამირომ დაამყარა პოლიტიკური ალიანსები და მჭიდრო კავშირები ახლო აღმოსავლეთის არასახელმწიფო აქტორებთან, როგორიცაა „ჰამასი“ (მისი ლიდერები კატარში ოფიციალურად ცხოვრობდნენ და მუშაობდნენ), „ჰიზბალაჰი“²⁶, „მუსლიმთა საძ-

²⁵ **ისლამური წინააღმდეგობის მოძრაობა** (არაბ.: حركة المقاومة الإسلامية - ჰარაკათ ალ-მუჟ-ავამა ალ-ისლამია; ინგლ.: **Islamic Resistance Movement**; არაბ. აკრონიმი **ჰამას** [არაბ.: حماس; ინგლ.: Hamas]) - პალესტინური, ისლამისტურ-ფუნდამენტალისტური ორგანიზაცია და პოლიტიკური პარტია. „ჰამასი“ აკონტროლებს ღაზას სექტორს პალესტინაში. ორგანიზაციას გააჩნია სამხედრო ფრთა Izz ad-Din al-Qassam Brigades (IQB). „ჰამასის“ პირველი ლიდერი იყო შეიხ აჰმად იასინი (Ahmed Yassin; 1936-2004 წწ.). „ჰამასი“ აღიარებულია ტერორისტულ ორგანიზაციად ისრაელის, კანადის, აშშ-ს, ბრიტანეთის, იაპონიის, ევროკავშირის, OAS-ის და სხვა ქვეყნების მიერ. ამავედროულად, არ ითვლება ტერორისტულად ნორვეგიაში, რუსეთში, თურქეთში, ჩინეთში, კატარში, ინდოეთში, ირანში, OIC-ის ბევრ ქვეყანაში. 2024 წლის ბოლოს კატარის საგარეო საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენელმა განაცხადა, რომ „ჰამასის“ ოფისი აღარ ფუნქციონირებს, თუმცა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ის სამუდამოდ არ დახურულა. მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურმა პირმა უარყო ინფორმაცია, რომ კატარმა ოფიციალურად სთხოვა „ჰამასს“ გასვლა, როგორც ჩანს, სპარსეთის ყურის სახელმწიფო ფრთხილად ეკიდება პოზიციას, რათა თავიდან აიცილოს ნებისმიერი დამაბულოლმა ახლადარჩეული პრეზიდენტ დონალდ ტრამპის ადმინისტრაციასთან. იხ. ვრცლად: <https://www.bbc.com/news/articles/c86qd99nqgyo>

²⁶ **ჰიზბალაჰი** (არაბ.: حزب الله - ალაჰის პარტია; ინგლ.: Party of Allah/Hezbollah) - გასამხედროებული ლიბანური შიიტური ორგანიზაცია და პოლიტიკური პარტია, რომელიც გამოდის ლიბანში ირანის მსგავსი სახელმწიფოს შექმნისთვის. აღიარებულია ტერორისტულად კანადაში, აშშ-ში, ისრაელში, ევგვპტში, LAS-ის მიერ 2016 წლიდან, ყურის არაბული მონარქიების მიერ, ნაწილობრივ ევროკავშირში, ავსტრალიაში და ბრიტანეთში. სარგებლობს ირანის და სირიის მხარდაჭერით. მოძრაობის დამაარსებელია ლიბანელი შიიტი კლერიკი სუბჰი ატ-ტუფაილი (Subhi al-Tufayli; დაბ.1948). იგი შეიქმნა 1982 წ. ლიბანის ომის შემდეგ, ლიბანელი სასულიერო პირების მიერ. Hezbollah-ის პოლიტიკური ფრთა, წარმოდგენილი ლიბანის პარლამენტში.

მო“²⁷ ეგვიპტეში, თუნისში, ლიბიაში, რომლებსაც აქვთ დამაბულები ან კონფლიქტური ურთიერთობები დასავლეთთან. ამავდროულად კატარი მშვიდობიან ურთიერთობას ინარჩუნებს ზემოთჩამოთვლილი ორგანიზაციების მტერ ისრაელთან, რამაც კატარს მისცა საშუალება პოზიციონირედეს, როგორც „მუდმივი შუამავალი“ და მომლაპარაკებელი კონფლიქტებში (Brannagan, Giulianiotti, 2023).

1992 წლიდან, მისი ლიდერია მესამე გენმდივანი ჰასან ნასრალაჰი/ნასრალა (Hassan Nasrallah; დაბ. 1960 წ.).

²⁷ **მეზი მუსლიმები /მუსლიმთა სამზო** (არაბ.: الإخوان المسلمون; ინგლ.: **Muslim Brothers/Muslim Brotherhood**; სრულად - „**მუსლიმი მეზის საზოგადოება**“; არაბ.: الإخوان المسلمون جماعة) ჯამათი ალ-იხვან ალ-მუსლიმინ; იგლ.: **Society of the Muslim Brothers, MB**; მოიხსენიებენ ხშირად მოკლედ „**იხვანები**“ (არაბ.: მეზი). ძველი, რელიგიურ-პოლიტიკური, პან-ისლამისტური სუნიტური მიმართულების რადიკალური ორგანიზაცია, დაარსებული მასწავლებლის, იმამის და შეიხის ჰასან ალ-ბანას (Hassan al-Banna; 1906-1949 წწ.) მიერ ეგვიპტეში 1928 წ.. MB-ს ზევრი მიმდევარი ჰყავს მსოფლიოში და გავლენით სარგებლობს მუსლიმურ ქვეყნებში. მისი სტატუსი არაერთგვაროვანია - ლეგალურად იმყოფება 17 არაბული ქვეყნის პოლიტიკურ სისტემაში და მასთან დაკავშირებულ პარტიებს ადგილები აქვთ პარლამენტში და ამავე დროს ითვლება ერთ-ერთ პირველ ტერორისტულ ორგანიზაციად და აკრძალულია ზევრ ქვეყანაში, პირველ რიგში ეგვიპტეში, სირიაში, ასევე ყურის ქვეყნებში - საუდის არაბეთში, საამირიებში, ზაჰრეინში. 1949 წლიდან მისი იდეოლოგი გახდა ღვთისმეტყველი, პოეტი და მასწავლებელი საიდ კუტბი (Sayyid Qutb, 1906-1966 წწ.), რომელსაც დევნიდნენ ეგვიპტეში და სიკვდილით დასაჯეს კიდეც. ორგანიზაცია გააქტიურდა 2011 წ. „არაბული გაზაფხულის“ პერიოდში, ხოლო 2012 წ. პირველად, ეგვიპტის ისტორიაში დემოკრატიულად ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნებში, „იხვანების“ გამარჯვებული პარტიის წარმომადგენელი **მუჰამად მურსი** (Mohamed Morsi; 1951-2019 წწ.) ჩამოგდებულ იქნა 2013 წ. 3 ივლისს, სამხედრო გადატრიალების შედეგად ამჟამინდელი პრეზიდენტის აბდ ალ-ფათაჰ ას-სისის (Abdel Fattah Al-Sisi, დაბ. 1954) მიერ, რასაც მოყვა პროტესტების და ძალადობის ტალღა ქვეყანაში. MB-ს მომხრეები თავს ესხმოდნენ კოპტურ ეკლესიებს, სამთავრობო შენობებს და ა.შ. ამის შემდეგ ეგვიპტის სასამართლომ MB გამოაცხადა ტერორისტულ ორგანიზაციად, ხოლო დატყვევებული, ნაწამები, როგორც მისი მრავალი პარტიელი, მურსი სასამართლო სხდომაზე გულის შეტევით გარდაიცვალა.

კატარი აქტიურადაა ჩართული მიმდინარე ისრაელ-„ჰამასის“ კონფლიქტის²⁸ დარეგულირებაში და შუამავლის როლს ასრულებს მძევლების განთავისუფლების, ცეცხლის შეწყვეტისა და ზავის დადების საქმეში. ისლამისტურ ჯგუფებსა და კატარს შორის ურთიერთობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან მიდგომას კატარის „რბილი ძალის“ სტრატეგიის ფარგლებში. არაპირდაპირი პოლიტიკური ალიანსის აგება „ძმები მუსლიმებთან“, ასეთი სტრატეგიის ნათელი მაგალითია. „მუსლიმთა სამმო“ უმსხვილესი ორგანიზაციაა, რომლის პოლიტიკური პარტიები ხშირად დომინირებდნენ არჩევნებში ბევრ არაბულ ქვეყანაში „არაბული გაზაფხულის“ მოვლენების შემდეგ. შესაბამისად, კატარი ცდილობდა მათ მხარდაჭერას და მოკავშირეობას, რეგიონში თავისი ინტერესების ხელშეწყობისთვის. „იხვანებთან“ კავშირმა გამოიწვია კონფლიქტი საუდის არაბეთთან და საამიროებთან, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ „იხვანები“ გარდაუვალი საფრთხეა მათი შიდა უსაფრთხოებისა და რეგიონული გავლენისთვის. საუდის არაბეთი და საამიროები არაბული გაზაფხულის შემდეგ ისლამისტური მთავრობების ალყაში მოქცევას ცდილობდნენ.

²⁸ „ჰამასის“ სამხედრო ფრთის - IQB-ის მეთაურმა, მუჰამად დაიფმა (Mohammed Deif/ Diab Ibrahim Masri) ისრაელის წინააღმდეგ ოპერაცია „ალ-აკსას წარღვნა“ არაბ.: **عملية طوفان الأقصى** - ამალიათ ტუფან ალ-აკსა; ინგლ.: Al-Aqsa Flood ან Deluge) დაწყება გამოაცხადა. „ჰამასმა“ ამ ოპერაციას შურისძიება უწოდა ალ-აკსას მეჩეთის გამო. ოპერაცია დაიწყო 7 ოქტომბრის დილით, დაზარალებულნი იყვნენ ისრაელის დაბომბვით 5 ათასამდე რაკეტით და 2500-ზე მეტი ბოევიკის შეღწევით ხმელეთიდან, ზღვიდან და საჰაერო გზით. დაიღუპა დაახლოებით 1200 ისრაელელი, კიდევ 253 ისრაელელი და უცხოელი მძევლად აიყვანეს; გარდა მოსახლეობის ხოცვა-ჟლეტისა, დაფიქსირდა არაერთი სექსუალური ძალადობის ფაქტი ქალების, მამაკაცების მიმართ. თავდასხმა გახდა ებრაელების უდიდესი ხოცვა-ჟლეტა ჰოლოკოსტის დროიდან და პალესტინური ტერორიზმის უდიდესი აქტი ისტორიაში. საპასუხოდ, ისრაელის მთავრობამ 1973 წ. შემდეგ პირველად გამოაცხადა საომარი მდგომარეობა და დაზარალებულთა შორის დაიწყო ოპერაცია „რკინის ხმლები“ (ინგლ.: Operation Swords of Iron/ Haravot Barzel)

მიუხედავად ყოველივე ზემოხსენებულისა, კატარის თანამშრომლობა ნატო-ს წევრ სახელმწიფოებთან ფართოვდება და ახალ საფეხურზე გადადის სტატუსის მინიჭების შემდეგ. ასე, მიმდინარე წლის აპრილის თვეში კატარში ჩატარდა **ნატოს სამხედრო-სტრატეგიული პარტნიორობის კონფერენცია** (NATO Military Strategic Partnership Conference 2025), რომელსაც ესწრებოდა 300-ზე მეტი სამხედრო წარმომადგენელი 57 ქვეყნიდან, რაც გახდა მნიშვნელოვანი პლატფორმა პარტნიორობის გამყარების ძალისხმევის და მზარდი პრობლემების გადაწყვეტის გზაზე - იქნება ეს ჰიბრიდული ომი, თუ გლობალური არასტაბილურობა (NATO, 2025).

მანამდე, ა/წ თებერვლის თვეში კატარმა და ნატომ ხელი მოაწერეს შეთანხმებას, ბრიუსელში, ნატოს შტაბ-ბინაში, კატარის მისიისა და სამხედრო წარმომადგენლობის გახსნის შესახებ, ინდივიდუალური პარტნიორობისა და თანამშრომლობის პროგრამის (Individual Partnership and Cooperation Programme, IPCP) განხორციელების ფარგლებში.

ნატოს შტაბ-ბინაში კატარის მისიის ოფისების გახსნა წარმოადგენს მხარეებს შორის დიდი ხნის განმავლობაში არსებულ განსაკუთრებულ ურთიერთობებში გადამდგარ მნიშვნელოვან ნაბიჯს, რომელიც მოიცავდა პოლიტიკურ და პრაქტიკულ თანამშრომლობას და მიაღწია კატარის სახელმწიფოსა და ნატოს შორის პარტნიორობის დონეს (Qatar MFA, 2025).

დასკვნა

Major Non-NATO Ally-ს სტატუსი არის მჭიდრო ურთიერთობების ძლიერი სიმბოლო, რომელსაც იზიარებს ამერიკის შეერთებულ შტატები ასეთ ქვეყნებთან და აჩვენებს ვაშინგტონის განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას და მეგობრობას იმ ქვეყნებთან მიმართებაში, რომლებზეც ეს სტატუსი ვრცელდება. ამასთანავე, მართალია MNNA-ს სტატუსი სამხედრო და ეკონ-

ომიკურ პრივილეგიებს ითვალისწინებს, ის არ ავალდებულებს აშშ-ს უზრუნველყოს უსაფრთხოება აღნიშნული სტატუსის მქონე ქვეყნისთვის.

ზოგიერთი პოლიტიკოსი სკეპტიკურად უყურებს კატარისთვის MNNA-ს სტატუსის მინიჭებას, ვინაიდან საამიროს გააჩნია მჭიდრო კავშირები ახლო აღმოსავლეთის არასახელმწიფო აქტორებთან - „ჰამასთან“, „ჰიზბალაჰთან“, „მუსლიმთა სამშობთან“, ასევე „ტალიბანთან“, რომლებიც კონფლიქტურ ურთიერთობებში არიან აშშ/დასავლეთთან და ისრაელთან. თუმცა, აღნიშნული მდგომარეობა კატარს აძლევს საშუალებას პოზიციონირდეს, როგორც „მუდმივი შუამავალი“ და მომლაპარაკებელი ზემოხსენებულ მხარეებს შორის კონფლიქტის დარეგულირების საქმეში. კატარმა, ასევე, საკვანძო როლი შეასრულა აშშ-ს ჯარების უსაფრთხო ევაკუაციის საქმეში ავღანეთიდან.

ყოველივე ზემოხსენებული ხელს უწყობს კატარის თანამშრომლობის გაღრმავებას აშშ-სთან, ნატო-სთან და სტატუსის მინიჭების შემდეგ ახალ საფეხურზე გადასვლას.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

Ambassador Patrick Theros (2025). Major Non-NATO Ally: What did Qatar Get in Washington? *Gulf International Forum*; Accessed [02.05.2025]:<https://gulfif.org/major-non-nato-ally-what-did-qatar-get-in-washington/>

Blanchard Christopher M. (2014, November 4). *Qatar - Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service. გვ. 20; Accessed[02.05.2025]:<https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL31718.pdf>

- Coates Ulrichsen Kristian (2022, February 3). How Qatar emerged as the US partner of choice. *The New Arab*. Accessed [02.05.2025]: <https://english.alaraby.co.uk/analysis/how-qatar-emerged-us-partner-choice>
- Congresswoman Ann Wagner (2024, May 21). Golden Introduce Bill to Pressure Qatar, Evaluate Status as Major Non-NATO Ally. *Wagner House*; Accessed [02.05.2025]: <https://wagner.house.gov/media-center/press-releases/wagner-golden-introduce-bill-pressure-qatar-evaluate-status-major-non>
- Founding of the State (2024). *Amiri Diwan*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.diwan.gov.qa/about-qatar/history-of-qatar>
- Gritten David, Abualouf Rushdi (2024, November 19). Hamas leaders no longer in Doha but office not permanently closed, Qatar says. *BBC News*; Accessed [02.05.2025]: <https://www.bbc.com/news/articles/c86qd99nqgyo>
- Gosselin-Malo Elisabeth (2022, February 3). The Future of Qatar as Major Non-NATO Ally to the US. *Italian Institute for International Political Studies (ISPI)*, Accessed [02.05.2025]: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/future-qatar-major-non-nato-ally-us-33071>
- Kamrava M. (2017). Qatari Foreign Policy and the Exercise of Subtle Power. *International Studies Journal*, vol. 14, no. 2 (54), 83. 91-123. Accessed [02.05.2025]: https://www.isjq.ir/article_89904_d41d8cd98f00b204e9800998ecf8427e.pdf
- NATO Flagship Partnership event underway in Qatar (2025, April 8). *Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), NATO*; Acce-

ssed[02.05.2025]: <https://shape.nato.int/news-archive/2025/nato-flagship-partnership-event-underway-in-qatar>

Nawaf Al-Tamimi, Azzam Amin, Nourollah Zarrinabadi (2023). *Qatar's Nation Branding and Soft Power. Exploring the Effects on National Identity and International Stance*. Doha Institute for Graduate Studie Springer, 83. 100. Accessed [02.05.2025]: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-24651-7>

Paul Michael Brannagan, Richard Giulianotti (2018, September). The soft power–soft disempowerment nexus: the case of Qatar. *International Affairs, Volume 94, Issue 5*, 83. 1139–1157; Accessed [02.05.2025]: <https://academic.oup.com/ia/article/94/5/1139/5092085>

Qatar Signs Agreement to Open Its Mission Offices, Military Representation at NATO Headquarters in Brussels (2025, February 14). *Ministry of Foreign Affairs of Qatar*; Accessed [02.05.2025]: <https://mofa.gov.qa/en/qatar/latest-articles/latest-news/details/1442/07/02/qatar-signs-agreement-to-open-its-mission-offices-military-representation-at-nato-headquarters-in-brussels>

Qatar. The World Factbook (2024). *CIA*. Accessed [02.05.2025]: [https:// www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/](https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/)

Rai Al Youm (2022, March 24): Saudi Arabia turned its back on the US and joined Russia. *CMIO International*, Accessed [02.05.2025]: <https://cmio.org/en/world/641810-rai-al-youm-saudi-arabia-turned-its-back-on-the-us-and-joined-russia-2>

- Total Population inside State of Qatar (2024, March 18). *Planning and Statistics Authority*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.psa.gov.qa/en/statistics1/Pages/default.aspx>
- The Reviewing Qatar's Major Non-NATO Ally Status Act (2024, May 1), *AIPAC Bill Summary*; Accessed [02.05.2025]: <https://aipa.org.app.box.com/s/0wtvr5s7qwurene3tdlnlf4pcchzhose>
- U.S.-Qatar Relations. (2025). *U.S. Department of State*. Accessed [02.05.2025]: <https://2021-2025.state.gov/countries-areas/qatar/>
- Рейтерович Ігор, Бедрак Вікторія (23 Листопада, 2023). Будемо згадувати часто. Яку роль відіграє Катар у російсько-українській війні, *Факти*; Accessed [02.05.2025]: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231123-budemo-zgaduvaty-chasto-yaku-rol-vidigraye-katar-u-rosijsko-ukrayinskij-vijni/>
- Нур Икрам (1 февраля, 2022). Катарская партия раскрыла «украинскую авантюру» США, *Haqqin.az*; Accessed [02.05.2025]: <https://haqqin.az/news/233316>
- Фроловский Дмитрий (11 мая, 2017). Серый кардинал Ближнего Востока. Как маленький Катар покорил большой регион. *Carnegie Endowment for International Peace*. Accessed [02.05.2025]: <http://carnegie.ru/commentary/?fa=69917>
- Хаджич Якуб (1 февраля, 2022). Катар получит статус основного союзника США вне НАТО. *Голос Ислама*; Accessed [02.05.2025]: <https://golosislama.com/news.php?id=40468>

References:

- Ambassador Patrick Theros (2025). Major Non-NATO Ally: What did Qatar Get in Washington? *Gulf International Forum*; Accessed [02.05.2025]: <https://gulfif.org/major-non-nato-ally-what-did-qatar-get-in-washington/>
- Blanchard Christopher M. (2014, November 4). *Qatar - Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service. 33. 20; Accessed[02.05.2025]:<https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL31718.pdf>
- Coates Ulrichsen Kristian (2022, February 3). How Qatar emerged as the US partner of choice. *The New Arab*. Accessed [02.05.2025]:<https://english.alaraby.co.uk/analysis/how-qatar-emerged-us-partner-choice>
- Congresswoman Ann Wagner (2024, May 21). Golden Introduce Bill to Pressure Qatar, Evaluate Status as Major Non-NATO Ally. *Wagner House*; Accessed [02.05.2025]: <https://wagner.house.gov/media-center/press-releases/wagner-golden-introduce-bill-pressure-qatar-evaluate-status-major-non>
- Founding of the State (2024). *Amiri Diwan*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.diwan.gov.qa/about-qatar/history-of-qatar>
- Gritten David, Abualouf Rushdi (2024, November 19). Hamas leaders no longer in Doha but office not permanently closed, Qatar says. *BBC News*; Accessed [02.05.2025]: <https://www.bbc.com/news/articles/c86qd99nqgyo>
- Gosselin-Malo Elisabeth (2022, February 3). The Future of Qatar as Major Non-NATO Ally to the US. *Italian Institute for*

International Political Studies (ISPI), Accessed [02.05.2025]: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/future-qatar-major-non-nato-ally-us-33071>

Kamrava M. (2017). Qatari Foreign Policy and the Exercise of Subtle Power. *International Studies Journal*, vol. 14, no. 2 (54), 83. 91-123. Accessed [02.05.2025]: https://www.isjq.ir/article_89904_d41d8cd98f00b204e9800998ecf8427e.pdf

NATO Flagship Partnership event underway in Qatar (2025, April 8). *Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), NATO*; Accessed [02.05.2025]: <https://shape.nato.int/news-archive/2025/nato-flagship-partnership-event-underway-in-qatar>

Nawaf Al-Tamimi, Azzam Amin, Nourollah Zarrinabadi (2023). *Qatar's Nation Branding and Soft Power. Exploring the Effects on National Identity and International Stance*. Doha Institute for Graduate Studie Springer, 83. 100. Accessed [02.05.2025]: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-24651-7>

Paul Michael Brannagan, Richard Giulianotti (2018, September). The soft power–soft disempowerment nexus: the case of Qatar. *International Affairs, Volume 94, Issue 5*, 83. 1139–1157; Accessed [02.05.2025]: <https://academic.oup.com/ia/article/94/5/1139/5092085>

Qatar Signs Agreement to Open Its Mission Offices, Military Representation at NATO Headquarters in Brussels (2025, February 14). *Ministry of Foreign Affairs of Qatar*; Accessed [02.05.2025]: <https://mofa.gov.qa/en/qatar/latest-articles/latest-news/details/1442/07/02/qatar-signs-agreement-to-open-its-mission-offices-military-representation-at-nato-headquarters-in-brussels>

- Qatar. The World Factbook (2024). *CIA*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/>
- Rai Al Youm (2022, March 24): Saudi Arabia turned its back on the US and joined Russia. *CMIO International*, Accessed [02.05.2025]: <https://cmio.org/en/world/641810-rai-al-youm-saudi-arabia-turned-its-back-on-the-us-and-joined-russia-2>
- Total Population inside State of Qatar (2024, March 18). *Planning and Statistics Authority*. Accessed [02.05.2025]: <https://www.psa.gov.qa/en/statistics1/Pages/default.aspx>
- The Reviewing Qatar's Major Non-NATO Ally Status Act (2024, May 1), *AIPAC Bill Summary*, Accessed [02.05.2025]: <https://aipac.org.app.box.com/s/0wtvr5s7qwurene3tdlnlf4pcchzhose>
- U.S.-Qatar Relations. (2025). *U.S. Department of State*. Accessed [02.05.2025]: <https://2021-2025.state.gov/countries-areas/qatar/>
- Rejterovych Ihor, Bedrak Viktoriya (23 Lystopada, 2023). Budemo zhaduvaty chasto. Yaku rol" vidihraye Katar u rosijs"ko-ukrayins"nij vijni, *Fakty*; Accessed [02.05.2025]: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231123-budemo-zgaduvaty-chasto-yaku-rol-vidigraye-katar-u-rosijsko-ukrayinskij-vijni/>
- Nur Ikram (1 fevralja, 2022). «Katarskaja partija raskryla «ukrainskuju avantjuru» SShA», *Haqqin.az*; Accessed [02.05.2025]: <https://haqqin.az/news/233316>
- Frolovskij Dmitrij (11 maja, 2017). Seryj kardinal Blizhnego Vostoka. Kak malen'kij Katar pokoril bol'shoj region. *Carnegie Endowment for International Peace*. Accessed [02.05.2025]: <http://carnegie.ru/commentary/?fa=69917>

Hadzhich Jakub (1 fevralja, 2022). Katar poluchit status osnovnogo sojuznika SShA vne NATO. *Golos Islama*; Accessed [02.05. 2025]: <https://golosislama.com/news.php?id=40468>

Challenges of Modern Education Reforms in China

Teona Gelashvili

Caucasian Association for China Studies

Tbilisi Ivane Javakhishvili State University, Visiting Lecturer

Tbilisi, Ivane Chavchavadze Avenue N1, 0179, Georgia

+995 555 45 20 45 Teonaa.gelashvili@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-9689-0723>

Abstract

The education system in China is of paramount importance, as it is considered the key to personal success, social mobility, and national development. It has been continuously adapting to the country's evolving needs and policies. In modern China, the government is striving to keep pace with global challenges by making major investments in education, promoting STEM fields²⁹, and introducing innovation and rigorous academic standards to create a skilled workforce.

This article aims to examine the major educational reforms underway in contemporary China, with particular focus on the “Double

²⁹ STEM encompasses four closely related fields: science, technology, engineering, and mathematics.

reduction³⁰” policy (Ministry of Education of the People’s Republic of China, 2021), the popularization of vocational education, and the integration of digital technologies into the education sector. These reforms reflect the Chinese government’s recognition that future economic competitiveness, innovative capacity, and social cohesion depend on creating a more balanced, equitable, and forward-looking education system.

Amid growing social pressures, inter-provincial disparities, and a shifting labour market, China’s approach to reform demonstrates a bold ambition: transforming education today is not merely a response to current issues but a strategic effort to secure the nation’s future. This article offers a comprehensive view of how China is reshaping its educational landscape to meet the demands of the 21st century—balancing tradition and innovation, pressure and progress.

Keywords: Chinese education reform, double-down policy, educational technology, examination-oriented culture, modernization of Chinese education.

Introduction

In recent decades, China has emerged as a global economic powerhouse, with education playing a crucial role in this transformation. As the world’s most populous nation and home to one of the most competitive academic environments, China’s education system has long been viewed as a key driver of national progress. Today, however, China stands at a crossroads: whether to abandon its trad-

³⁰ The "Double reduction" policy (双减政府) - involves reducing the amount of homework for elementary and secondary school students and restricting the institution of private tutoring.

itional education model - characterized by rigorous standardized testing, rote learning, and a rapidly growing private tutoring industry - or to embrace modern education reform.

This shift is not merely about changing curricula or adjusting exam formats; it reflects a broader ambition to cultivate innovative talent, reduce social inequality, support students' psychological well-being, and align education with the country's strategic national development goals. These reforms are unfolding amid rapid technological advancement, widening socio-economic disparities, and shifting demographics - factors that demand a more flexible, inclusive, and future-oriented approach to learning.

Method

This article adopts a qualitative research and policy analysis approach to examine the current landscape of educational reforms in contemporary China. It draws on a comprehensive review of official government policy documents, academic literature, media reports, and international educational standards to analyse both the objectives and observed outcomes of major reforms.

Discussion

To understand the significance of modern educational reforms in China, it is necessary to consider the historical development of its education system. Since the founding of the People's Republic of China in 1949, education has been closely tied to the country's political, economic, and ideological objectives, evolving through distinct phases marked by reforms and revolutions. Among these, the following phases are particularly noteworthy (Zhang & Xie, 2016).

- **Maoist Era (1949–1976):** During this period, education functioned primarily as an ideological tool. In the early decades of communist rule, it was used to disseminate socialist ideology and

promote mass literacy. The focus was on political indoctrination, labour-oriented education, and class struggle. While access to education improved significantly-particularly in rural areas-academic rigor and merit-based advancement were often subordinated to ideological loyalty. The Cultural Revolution (1966–1976) had a devastating impact on education. Schools and universities were closed, intellectuals were persecuted, and academic activity was largely halted. During this time, formal education was largely replaced by revolutionary training and manual labour (Liu & Dunne, 2009).

- **Post-Mao Reforms and Economic Opening (1978–2000s):** With the launch of Deng Xiaoping's "reform and opening" policy, education became a cornerstone of China's modernization efforts. The "**gaokao**" ³¹ system, which had been suspended during the Cultural Revolution, was reinstated in 1977, reintroducing meritocracy and competition into the education system. During the 1980s and 1990s, the government invested heavily in rebuilding educational infrastructure, expanding access to universities, and promoting science and technology. Key policies during this period focused on improving literacy, strengthening vocational training, and enhancing higher education.
- **21st-Century Education:** Since the early 2000s, China has experienced rapid growth in higher education, marked by a dramatic increase in university enrolment. In response, the government has launched initiatives such as **Project 211** and **Project 985**³² to deve-

³¹ Gaokao – China's national university entrance examination. Translated into Georgian as "the highest exam."

³² Project 985 – A government initiative focused on promoting innovation, attracting and retaining top talent, improving general education, policy, and internationalization. Project 211 – Aims to enhance university infrastructure, develop academic disciplines, improve public services, and expand access to higher education.

top world-class universities and enhance global competitiveness. However, the rise of private tutoring, intense parental pressure, and a highly test-oriented culture have sparked widespread concerns about students' mental health, educational inequality, and intellectual burnout. These developments have laid the groundwork for current reforms that seek to address structural issues, redefine the goals of education, and promote a more equitable and holistic approach to learning.

Key driving factors behind ongoing reforms

The wave of educational reforms in modern China is driven by the interplay of economic demands, social challenges, demographic realities, and political imperatives (China State Council, 2019). Analysing these driving factors is crucial to understanding why reforms are necessary now and why they are taking their current form. When discussing the need for modern reforms, it is important to distinguish between economic transformation and workforce requirements. As China transitions from a labour-intensive manufacturing economy to one driven by innovation, services, and high-tech industries, its education system must produce graduates with new and adaptable skills. In today's China, rather than students trained in traditional, mechanical learning, there is a growing need for individuals with digital literacy, creativity, critical thinking, and technological proficiency. The Chinese government recognizes that without a modern, flexible workforce, long-term economic growth may stagnate. As a result, current reforms aim to align education with national strategies such as "*Made in China 2025*"³³ and the "*Dual circulation*"³⁴ model, promoting vocational education, STEM training, and entrepreneurial thinking.

³³ "Made in China 2025" (MIC25) was introduced in 2015 as a large-scale industrial policy aimed at transforming China into a global leader in advanced manufacturing by 2025.

The need for reform is also driven by social pressures and public discontent. One of the defining characteristics of Chinese education has long been intense academic pressure. The obsession with entrance exams, prolonged study hours, and the booming private tutoring industry has created a system in which both students and parents are heavily burdened. This pressure has been widely criticized for harming students' mental health and increasing social anxiety (Sixth Tone, 2021).

In addition, educational inequality—particularly the gap between urban and rural areas—has led to widespread frustration and the perception that academic success is determined more by family background than by merit. In this context, educational reform has emerged as a form of social policy aimed at reducing inequality and restoring public trust in the fairness of the system.

China's demographic challenges should also not be overlooked. The country's declining birth-rate and aging population are forcing the government to create a more supportive environment for families. The high cost of education and intense academic competition have discouraged many young couples from having children (OECD, 2016). By reducing homework and banning private tutoring, the government aims to ease the burden of parenthood and encourage family growth as part of its long-term demographic strategy.

Political and ideological priorities also remain a significant pillar of China's education system. Education in China has traditionally served both political and practical purposes. Under President Xi Jinping, the emphasis has shifted toward ideological education, national unity, and the cultivation of “morally upright and politically loyal”

³⁴ “Dual circulation” is China's economic strategy that prioritizes strengthening domestic demand and innovation (“internal circulation”), while maintaining engagement with global markets (“external circulation”). Its goal is to enhance economic self-sufficiency.

citizens. Recent reforms have increased the presence of patriotic content in textbooks, emphasized moral education, and promoted traditional Chinese culture alongside Marxist thought.

These reforms also reflect the broader goal of the Chinese Communist Party to regulate the influence of private capital in sensitive sectors such as education. For example, the crackdown on private tutoring companies is not only aimed at reducing academic pressure, but also at reinforcing state control over ideological and social development.

In light of these factors, China has embarked on a series of significant education reforms aimed at creating a more balanced, equitable, and future-oriented system. One of the most high-profile initiatives is the “double reduction” policy, introduced in 2021, which seeks to reduce excessive homework and limit out-of-school private tutoring for primary and secondary school students. The primary goals of this policy are to ease academic pressure on students, lessen the financial burden on families, and curb the commercial tutoring industry. While the reform has achieved some initial success, it has also led to challenges, including the emergence of informal tutoring markets and lower academic performance among students in rural areas.

Reforms have also impacted vocational education, which has long been underdeveloped. Through increased investment, partnerships between schools and relevant industries, and practical training programs, China aims to raise the status of vocational education, expand its reach, and align it more closely with the needs of a developing economy. In this context, access to education and equity are particularly important. As part of the reform process, significant efforts are being made to reduce the gap between urban and rural areas, increase

funding, rotate teachers, and integrate technology into rural education systems (Yu, 2020).

Finally, the reform of China's national entrance exam, the “**Gao-kao**,” should be highlighted. These changes move beyond the traditional test-oriented model and introduce more flexible criteria for subject selection and holistic assessment, aiming to encourage students to develop their individual strengths. Taken together, the above reforms reflect the Chinese government's desire to create a more inclusive, skills-based, and less stressful education system-though their implementation still faces practical challenges.

Technologies and Innovations in Education

Technology plays a key role in China's education reform, as it helps expand access and foster pedagogical innovation. The Chinese government is actively promoting digital learning platforms-particularly by modernizing classrooms with artificial intelligence, equipping schools with high-speed internet, and implementing smart classroom technologies. The new digital environment enables differentiated instruction and provides access to a wide range of learning resources, even for students in remote provinces. Artificial intelligence is also being used to support personalized learning experiences, including online testing, instant feedback, and early identification of students at risk of burnout. The COVID-19 pandemic further accelerated the adoption of online education, leading to the rise of platforms such as DingTalk and MOOCs, which have played a central role in remote learning. However, this technological shift has also raised concerns about data privacy, especially among students. In response, the government has tightened regulations on the educational technology sector-most notably with the 2021 crackdown on tutoring companies-

to curb excessive commercialization and ensure alignment with national priorities. While China has embraced technological advancements in education, it does so within a framework of oversight designed to balance innovation, social equity, and state control (BBC News, 2021).

The ambitious goals of China's education reforms have nonetheless drawn significant criticism. The enduring dominance of an examination-oriented culture continues to undermine efforts at holistic assessment, and grades remain the primary measure of success within the education system. Inequality persists between provinces, with urban schools generally implementing reforms more effectively than under-resourced rural schools (The Economist, 2022). Meanwhile, the underemployment of young people and the growing mismatch between academic performance and labour market demands are raising concerns about the system's effectiveness. The „double reduction“ policy has also heightened parental anxiety and inadvertently fuelled underground tutoring markets, further limiting equal access to education. Simultaneously, the crackdown on private educational institutions has constrained innovation and shaken investor confidence. These challenges underscore the complexity of education reform in a large and diverse country like China. While the government's intentions are commendable, the outcomes remain uneven.

Future prospects and conclusion

Going forward, China's education reforms will require a major effort to transform the system into one that is more equitable, innovative, and aligned with national priorities, while also addressing the

legacy of the past and the pressures of a rapidly changing global landscape. Educational equity and accessibility are expected to remain central to the reform agenda. The government plans to increase investment in rural and remote provinces to improve infrastructure, ensure a fair distribution of teachers, and narrow the gap between urban and rural education. Additionally, current enrolment systems for secondary schools and universities are expected to be reviewed, with the aim of improving access to quality education and reducing both geographical and socio-economic disparities. Vocational education will also receive increased focus, as the country seeks to build a workforce equipped with practical skills - an urgent need in light of an aging population, the rise of automation, and the growth of sectors such as artificial intelligence, green energy, and advanced manufacturing. Ideological education has been further emphasized under President Xi Jinping, with a stronger focus on socialist values and patriotism. The shift toward hybrid education models in the post-pandemic era may continue to accelerate, but these innovations must be accompanied by safeguards for data privacy, platform regulation, and digital equity.

However, perhaps the greatest challenge remains cultural. Reform fatigue, public pressure, and deeply entrenched teaching practices continue to resist change at the grassroots level. There is an ongoing risk-particularly among parents, teachers, and students - that many reforms may be implemented only superficially. Ultimately, the success of these reforms will shape not only the future of China's workforce, but also its social cohesion and its standing as a global educational leader in the decades to come. China's education system stands at a crossroads of ambition and contradiction. Its future will depend on how effectively it can transform long-standing practices while maintaining both social harmony and educational excellence.

Bibliography:

- China State Council. (2019). *Outline of China's education modernization 2035*. <http://english.www.gov.cn>
- Liu, Y., & Dunne, M. (2009). Educational reform in China: Tensions between policy and practice. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 39(1), 45–58. <https://doi.org/10.1080/03057920801966684>
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2021). *Notice on further reducing the burden of homework and off-campus training for students in compulsory education* [“双减”政策通知]. <http://en.moe.gov.cn>
- OECD. (2016). *PISA 2015 results: Excellence and equity in education (Vol. I)*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264266490-en>
- Sixth Tone. (2021, July 26). Behind China's tutoring ban: Parental anxiety and an unequal education system. *Sixth Tone*. <https://www.sixthtone.com/news/1007941>
- Tan, C. (2017). A Confucian perspective of “Double Reduction”: Educational equity and moral development. *Educational Philosophy and Theory*, 49(9), 897–906. <https://doi.org/10.1080/00131857.2016.1252897>
- The Economist. (2022, April 2). Why Chinese education is still so competitive despite reforms. *The Economist*. <https://www.economist.com/china/2022/04/02>
- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>
- Yu, Z. (2020). *Education policy and reform in China*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-4048-9>

- Zhang, H., & Xie, Y. (2016). Education inequality in China: Political economy and social outcomes. *Annual Review of Sociology*, 42, 615–635. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074120>
- BBC News. (2021, July 26). China bans for-profit tutoring in sweeping education reform. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-57926368>

განათლების თანამედროვე რეფორმების
გამოწვევები ჩინეთში

თეონა გელაშვილი

ჩინეთის კვლევების კავკასიური ასოციაცია
თბილისის ივ.ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, მიწვეული ლექტორი
ქ.თბილისი, ივ.ჭავჭავაძის გამზირი N1, 0179, საქართველო
+995 555 45 20 45. Teonaa.gelashvili@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-9689-0723>

აბსტრაქტი

განათლების სისტემას ჩინეთში უაღრესად მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, ვინაიდან ის პიროვნული წარმატების, სოციალური მობილობისა და ეროვნული განვითარების გასაღებად ითვლება. ჩინეთის განათლების სისტემა მუდმივად ადაპტირდებოდა ქვეყნის საჭიროებებისა და პოლიტიკის მიხედვით, შესაბამისად თანამედროვე ჩინეთში მთავრობა ცდილობს ფეხი აუწყოს ახალ გლობალურ გამოწვევებს და დიდ ინვესტიციებს დებს განათლებაში, ხელს უწყობს STEM-ის სფეროებს³⁵, ამკვიდრებს ინოვაციებსა და მკაცრ აკადემიურ სტანდარტებს კვალიფიციური სამუშაო ძალის შესაქმნელად.

³⁵ STEM მოიცავს ოთხ მჭიდროდ დაკავშირებული სფეროს, როგორიცაა: მეცნიერება, ტექნოლოგიები, ინჟინერია და მათემატიკა.

ამ სტატიის მიზანია, იკვლიოს თანამედროვე ჩინეთში მიმდინარე ძირითადი საგანმანათლებლო რეფორმები, კერძოდ ყურადღება გაამახვილოს, „ორმაგი შემცირების“³⁶ (Ministry of Education of the People's Republic of China., 2021) პოლიტიკაზე, პროფესიული განათლების პოპულარიზაციის ხელშეწყობასა და ციფრული ტექნოლოგიების ინტეგრაციაზე საგანმანათლებლო სფეროში. აღნიშნული რეფორმები ასახავს ჩინეთის მთავრობის აღიარებას, რომ მომავალი ეკონომიკური კონკურენტუნარიანობა, ინოვაციური შესაძლებლობები და სოციალური ერთიანობა დამოკიდებულია უფრო დაბალანსებული, სამართლიანი და მომავალზე ორიენტირებული საგანმანათლებლო სისტემის შექმნაზე. მზარდი სოციალური ზეწოლის, პროვინციებს შორის არსებული უთანასწორობისა და შრომის ბაზრის ცვალებადი მდგომარეობის ფონზე, ჩინეთის მიდგომა რეფორმებისადმი ავლენს თამამ ამბიციას, რომ დღეს ჩინეთში განათლების ტრანსფორმაცია არ არის მხოლოდ მიმდინარე პრობლემებზე პასუხი, არამედ ეს არის სტრატეგიული გეგმა ქვეყნის მომავლის უზრუნველსაყოფად. ასევე სტატია გვთავაზობს ყოვლისმომცველ ხედვას იმის შესახებ, თუ როგორ ცდილობს ჩინეთი თავისი საგანმანათლებლო ლანდშაფტის შეცვლას XXI საუკუნის მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, კერძოდ ტრადიციისა და ინოვაციის, ზეწოლისა და პროგრესის დაბალანსებით.

საკვანძო სიტყვები: ჩინეთის განათლების რეფორმა, ორმაგი შემცირების პოლიტიკა, საგანმანათლებლო ტექნოლოგიები, გამოცდებზე ორიენტირებული კულტურა, ჩინეთის განათლების მოდერნიზაცია.

³⁶ „ორმაგი შემცირების“ პოლიტიკა (双减政策) - გულისხმობს დაწყებითი და საშუალო სკოლის მოსწავლეებისთვის საშინაო დავალებების რაოდენობის შემცირებასა და კერძო რეპეტიტორობის ინსტიტუტის შეზღუდვას.

შესავალი

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ჩინეთი გლობალურ ეკონომიკურ ძალად ჩამოყალიბდა და განათლებამ ამ ტრანსფორმაციაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა. მსოფლიოში მრავალრიცხოვანი მოსახლეობისა და ერთ-ერთი ყველაზე კონკურენტუნარიანი აკადემიური გარემოს გამო, ჩინეთის განათლების სისტემა დიდი ხანია განიხილება როგორც ეროვნული პროგრესის მამოძრავებელ ძალად. დღეს ჩინეთი ერთგვარ გზაჯვარედინზე დგას, გაყვეს ტრადიციული განათლების მოდელს - რომელიც ხასიათდება მკაცრი სტანდარტიზებული ტესტირებით, მექანიკური სწავლებითა და სწრაფად მზარდი კერძო რეპეტიტორობის ინდუსტრიით თუ გადავიდეს თანამედროვე საგანმანათლებლო რეფორმაზე. რომელიც არა მხოლოდ სასწავლო გეგმების ცვლილებას ან გამოცდების ფორმატის კორექტირებას გულისხმობს, არამედ ასახავს უფრო ფართო ამბიციას, განავითაროს ინოვაციური ნიჭი, შეამციროს სოციალური უთანასწორობა, მზარი დაუჭიროს სტუდენტების ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობასა და განათლება შეუსაბამოს ეროვნული განვითარების სტრატეგიულ მიზნებს. თანამედროვე რეფორმები კი სწრაფი ტექნოლოგიური განვითარების, სოციალურ-ეკონომიკური ხარვეზების გაფართოებისა და დემოგრაფიული მონაცემების ცვლილების კონტექსტში ხორციელდება, რაც მოითხოვს სწავლისადმი უფრო მოქნილ, ინკლუზიურ და მომავალზე ორიენტირებულ მიდგომას.

მეთოდი

სტატიაში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევა და პოლიტიკური ანალიზის მიდგომა, თანამედროვე ჩინეთში საგანმანათლებლო რეფორმების ამჟამინდელი ლანდშაფტის შესასწავლად. კვლევა აერთიანებს ოფიციალური სამთავრობო პოლიტიკის დოკუმენტების, აკადემიური ლიტერატურის, მედიის რეპორტაჟების და საერთაშორისო საგანმანათლებლო სტანდარ-

ტების მიმოხილვას, რათა გააანალიზოს როგორც ძირითადი რეფორმების მიზნები და ასევე შედეგები.

მსჯელობა

ჩინეთში თანამედროვე საგანმანათლებლო რეფორმების მნიშვნელობის გასაგებად აუცილებელია მისი საგანმანათლებლო სისტემის ისტორიული წარსულის გათვალისწინება. 1949 წელს, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დაარსების დღიდან განათლება მჭიდრო კავშირშია ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და იდეოლოგიურ მიზნებთან, რომელიც რეფორმებითა და რევოლუციებით აღსავსე ცალკეული ფაზების გავლით განვითარდა. მათ შორის აუცილებლად უნდა გამოიყოს: (Zhang & Xie, 2016)

- მაოისტური ერა (1949–1976): რომლის პერიოდშიც, განათლება ერთგვარი იდეოლოგიური ინსტრუმენტი იყო. კომუნისტური მმართველობის პირველ ათწლეულებში განათლება ძირითადად სოციალისტური იდეოლოგიის პოპულარიზაციისა და მასობრივი წიგნიერების მიღწევის საშუალებად გამოიყენებოდა. ყურადღება გამახვილებული იყო პოლიტიკურ ინდოქტრინაციაზე, შრომაზე ორიენტირებულ განათლებასა და კლასობრივ ბრძოლაზე. ამ პერიოდში განათლებაზე ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა, განსაკუთრებით კი სოფლად, მაგრამ აკადემიური სიმკაცრე და დამსახურებაზე დაფუძნებული კარიერული წინსვლა ხშირად იდეოლოგიურ ლოიალობას ექვემდებარებოდა. სამწუხაროდ კულტურულმა რევოლუციამ (1966–1976) დამანგრეველი გავლენა მოახდინა განათლებაზე. დაიხურა სკოლები და უნივერსიტეტები, ინტელექტუალები იდევენბოდნენ და აკადემიური საქმიანობა თითქმის შეუძლებელი გახდა. ამ პერიოდში ფორმალური განათლება დიდწილად

რეგოლუციურმა ტრენინგებმა და ფიზიკურმა შრომამ ჩაანაცვლა. (Liu & Dunne, 2009)

- მაოს შემდგომი რეფორმები და ეკონომიკური გახსნილობა (1978–2000-იანი წლები): ტენგ სიაოფინგის „რეფორმებისა და გახსნილობის“ პოლიტიკის დაწყებით, განათლება მოდერნიზაციის ქვაკუთხედად გადაიქცა. კულტურული რეგოლუციის დროს შეჩერებული „კაოქაო“³⁷ 1977 წელს აღდგა, რამაც განათლების სისტემაში მერიტოკრატია და კონკურენცია აღადგინა. 1980-იან და 1990-იან წლებში მთავრობამ დიდი ინვესტიციები ჩადო საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურის აღდგენაში, უნივერსიტეტებში ხელმისაწვდომობის გაფართოებისა და მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების ხელშეწყობაში. ამ პერიოდში განსაკუთრებით გამოიკვეთა წიგნიერების, პროფესიული მომზადებისა და უმაღლესი განათლების გაუმჯობესებისკენ მიმართული ძირითადი პოლიტიკა.

- 21-ე საუკუნის განათლება: 2000-იანი წლების დასაწყისიდან ჩინეთში უმაღლესი განათლების სფეროში სწრაფი ზრდა შეინიშნება. კერძოდ, უნივერსიტეტებში მკვეთრად გაიზარდა ჩარიცხვის მსურველი სტუდენტების რაოდენობა. ამ მიმართულებით მთავრობამ წამოიწყო ინიციატივები, როგორცაა „პროექტი 211“ და „პროექტი 985“³⁸, მსოფლიო დონის უნივერსიტეტების ასაშენებლად და გლობალური კონკურენტუნარიანობის წასახალისებლად. ამავდროულად, კერძო რეპეტიტორობის ზრდამ, მშობლების ზეწოლამ და ტესტებზე ორიენტირებულმა

³⁷ კაოქაო - უნივერსიტეტში მისაღები გამოცდები. ქართულად ითარგმნება როგორც უმაღლესი გამოცდა.

³⁸ „პროექტი 985“ - ფოკუსირებულია ინოვაციებზე, მაღალი რანგის პერსონალების მოზიდვაზე და შენარჩუნებაზე, საერთო განათლების გაუმჯობესებაზე, პოლიტიკასა და ინტერნაციონალიზაციაზე, ხოლო „პროექტი 211“ - ფოკუსირებულია უნივერსიტეტის საერთო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებაზე, დისციპლინების განვითარებაზე, საჯარო სერვისებსა და უმაღლეს განათლებაზე ხელმისაწვდომობაზე.

კულტურამ ფართოდ გააღვივა შეშფოთება სტუდენტების ფსიქიკური ჯანმრთელობის, საგანმანათლებლო უთანასწორობისა და ინტელექტუალურად გადაწვის შესახებ. ამ ისტორიულმა მოვლენებმა კი საფუძველი ჩაუყარა დღევანდელ რეფორმებს, რომლებიც მიზნად ისახავს სტრუქტურული პრობლემების მოგვარებას, განათლების მიზნების შეცვლასა და სწავლის უფრო სამართლიან და ჰოლისტურ მიდგომას.

მიმდინარე რეფორმების ძირითადი მამოძრავებელი ფაქტორები

თანამედროვე ჩინეთში საგანმანათლებლო რეფორმების ტალღა ეკონომიკური მოთხოვნების, სოციალური პრობლემების, დემოგრაფიული რეალობისა და პოლიტიკური იმპერატივების ურთიერთქმედებით არის გამოწვეული. (China State Council., 2019) ამ მამოძრავებელი ფაქტორების გაანალიზება უმნიშვნელოვანესია იმის გასაგებად, თუ რატომ გახდა რეფორმების გატარება საჭირო ახლა და რატომ იღებენ ისინი ასეთ ფორმას. როდესაც ვსაუბრობთ თანამედროვე რეფორმების საჭიროებზე, არ უნდა დაგვავიწყდეს გამოვყოთ ეკონომიკური ტრანსფორმაცია და სამუშაო ძალის საჭიროებები. ვინაიდან ჩინეთი შრომის ინტენსიური წარმოების ეკონომიკიდან ინოვაციების, მომსახურებისა და მაღალტექნოლოგიური ინდუსტრიების მიერ წარმართულ ეკონომიკაზე გადადის, მისმა განათლების სისტემამ ახალი უნარების მქონე კურსდამთავრებულები უნდა მოამზადოს. დღევანდელ ჩინეთში, ტრადიციულ, მექანიკურ სწავლებას მიჩვეული სტუდენტის ნაცვლად, საჭიროა ციფრული განათლების, კრეატიულობის, კრიტიკული აზროვნებისა და ტექნოლოგიური წიგნიერების მქონე სტუდენტი. ჩინეთის მთავრობა აღიარებს, რომ თანამედროვე, ადაპტირებადი სამუშაო ძალის გარეშე, გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდა შეიძლება სტაგნაციაში შევ-

იდეს. ამიტომ, რეფორმები მიზნად ისახავს განათლების ისეთ ეროვნულ სტრატეგიებთან შესაბამისობაში მოყვანას, როგორიცაა „დამზადებულია ჩინეთში 2025“³⁹ და „ორმაგი ცირკულაცია“⁴⁰, პროფესიული განათლების, STEM ტრენინგებისა და სამეწარმეო აზროვნების ხელშეწყობას.

რეფორმირების აუცილებლობას სოციალური ზეწოლა და საზოგადოების უკმაყოფილებაც განაპირობებს. კერძოდ, ჩინეთის განათლების ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი დიდი ხანია ინტენსიური აკადემიური ზეწოლაა. მისაღები გამოცდებით, ხანგრძლივი და გაწელილი სასწავლო საათებით და კერძო რეპეტიტორობის ინდუსტრიით შეპყრობილობამ შექმნა სისტემა, რომელშიც როგორც მოსწავლეები, ასევე მშობლები ზედმეტად იყვნენ დატვირთულები. ეს ზეწოლა ფართოდ გაავრცედა მოსწავლეების ფსიქიკური ჯანმრთელობის შელახვისა და სოციალური შფოთვის გაძლიერების გამო. (Sixth Tone, 2021) გარდა ამისა, საგანმანათლებლო უთანასწორობამ, განსაკუთრებით ქალაქსა და სოფელს შორის არსებულმა უფსკრულმა - გამოიწვია დიდი იმედგაცრუება და აღქმა იმისა, რომ აკადემიური წარმატება უფრო მეტად ოჯახური წარმომავლობით განისაზღვრება, ვიდრე დამსახურებით. ასეთ კლიმატში კი საგანმანათლებლო რეფორმა, სოციალური პოლიტიკის ისეთ ფორმად ჩამოყალიბდა, რომელიც მიზნად ისახავს უთანასწორობის შემცირებას და საზოგადოების ნდობის აღდგენას სისტემის სამართლიანობის მიმართ.

³⁹ „დამზადებულია ჩინეთში 2025“ (MIC25)- 2015 წელს იქნა წარდგენილი, როგორც ფართომასშტაბიანი ინდუსტრიული პოლიტიკა, რომლის მიზანია ჩინეთის 2025 წლისთვის მოწინავე წარმოების გლობალურ ლიდერად გარდაქმნა.

⁴⁰ „ორმაგი ცირკულაცია“ - ჩინეთის ეკონომიკური სტრატეგიაა, რომელიც პრიორიტეტს ანიჭებს შიდა მოთხოვნისა და ინოვაციების გაძლიერებას („შიდა ცირკულაცია“) და ამავდროულად ინარჩუნებს ჩართულობას გლობალურ ბაზრებთან („გარე ცირკულაცია“). მისი მიზანია ეკონომიკური თვითკმარობის გაძლიერება.

ასევე არ უნდა დავივიწყოთ ჩინეთის დემოგრაფიული გამ-
ოწვევებიც. ჩინეთში შობადობის შემცირება და მოსახლეობის
დაბერება აიძულებს მთავრობას, შექმნას უფრო მხარდამჭერი
გარემო ოჯახებისთვის. განათლების მიღებისათვის გაწეულმა
მაღალმა ხარჯებმა და აკადემიურმა კონკურენციამ ბევრი ახა-
ლგაზრდა წყვილი აიძულა შვილების გაჩენისგან თავი შეეკა-
ვებინათ. (OECD, 2016) საშინაო დავალების დატვირთვის შემცი-
რებით და რეპეტიტორობის აკრძალვით, მთავრობა მიზნად ისა-
ხავს მშობლობის ტვირთის შემსუბუქებასა და ოჯახების ზრდის
ხელშეწყობას, როგორც მისი გრძელვადიანი დემოგრაფიული
სტრატეგიის ნაწილი. და ბოლოს, პოლიტიკური და იდეოლო-
გიური პრიორიტეტები ჯერ კიდევ რჩება მნიშვნელოვანი დასა-
ყრდენი ჩინეთის განათლების სისტემაში. კერძოდ, განათლება
ჩინეთში ყოველთვის ემსახურებოდა როგორც პოლიტიკურ, ასე-
ვე პრაქტიკულ მიზნებს. პრეზიდენტ სი ძინფინგის მმართვე-
ლობის დროს, კვლავ კეთდება აქცენტი იდეოლოგიურ განათლ-
ებაზე, ეროვნულ ერთიანობასა და „მორალურად პატიოსანი და
პოლიტიკურად ლოიალური“ მოქალაქეების აღზრდაზე. ბოლ-
ოდროინდელმა რეფორმებმა გაზარდა პატრიოტული შინაარსის
არსებობა სახელმძღვანელოებში, ხაზი გაუსვა მორალურ განა-
თლებას და ხელი შეუწყო ტრადიციულ ჩინურ კულტურას, მარ-
ქსისტულ აზროვნებასთან ერთად. ეს რეფორმები ასევე ასახავს
ჩინეთის კომუნისტური პარტიის უფრო ფართო მიზანს, დაარ-
ეგულიროს კერძო კაპიტალის გავლენა ისეთ მგრძნობიარე სექ-
ტორებში, როგორიცაა განათლება. მაგალითად, კერძო რეპეტი-
ტორული კომპანიების წინააღმდეგ ბრძოლა არა მხოლოდ აკად-
ემიური ზეწოლის შემცირებას, არამედ იდეოლოგიურ და სოცი-
ალურ განვითარებაზე სახელმწიფო კონტროლის დამყარებასაც
ისახავს მიზნად.

აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით, ჩინეთმა მნიშვნელოვანი საგანმანათლებლო რეფორმების სერია წამოიწყო, რომელიც მიზნად ისახავს უფრო დაბალანსებული, სამართლიანი და მომავალზე ორიენტირებული სისტემის შექმნას. ერთ-ერთი ყველაზე გახმაურებული ინიციატივა არის 2021 წელს შემოღებული „ორმაგი შემცირების“ პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს დაწყებითი და საშუალო სკოლის მოსწავლეებისთვის ზედმეტი საშინაო დავალების და სკოლის გარეთ არსებული კერძო რეპეტიტორობის შემცირებას. ამ პოლიტიკის მთავარი მიზანია მოსწავლეებზე აკადემიური ზეწოლის შემსუბუქება, ოჯახებისთვის ფინანსური ტვირთის შემცირება და კომერციული რეპეტიტორობის ინდუსტრიის შეზღუდვა. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულმა რეფორმამ დასაწყისშივე მიაღწია წარმატებას, მან მაინც წარმოშვა ისეთი ისეთი გამოწვევები, როგორიცაა არაფორმალური რეპეტიტორობის ბაზრების გაჩენა და სოფლად მყოფი მოსწავლეების დაბალი აკადემიური მოსწრება.

რეფორმები ასევე შეეხო პროფესიული განათლებასაც, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში პოპულარობით არ სარგებლობდა. ინვესტიციების გაზრდით, სასწავლებელსა და შესაბამისი ინდუსტრიების პარტნიორობით და პრაქტიკული ტრენინგების პროგრამების მეშვეობით, ჩინეთი მიზნად ისახავს პროფესიული განათლების სტატუსის ამაღლებას, პოპულარიზაციასა და მის შესაბამისობაში მოყვანას განვითარებადი ეკონომიკის საჭიროებებთან. ამ პროცესში კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განათლების ხელმისაწვდომობა და თანასწორობა. ამიტომ, რეფორმირების პროცესში, უდიდესი ძალისხმევა მიმართულია ქალაქსა და სოფელს შორის არსებული ხარვეზების შესამცირებლად, დაფინანსების გაზრდას, მასწავლებელთა როტაციასა და ტექნოლოგიების ინტეგრაციას რურალურ რეგიონებში (Yu, 2020).

და ბოლოს, უნდა გამოიყოს ჩინეთის ეროვნული მისაღები გამოცდის, „კაოქაოს“ რეფორმა, რომელიც ტესტებზე ორიენტირებული მოდელის მიღმა და სტუდენტების ძლიერი მხარეების წასახალისებლად, საგნების შერჩევისა და ჰოლისტიკური შეფასების უფრო მოქნილ კრიტერიუმებს ნერგავს. ერთობლივად, ზემოთ ჩამოთვლილი რეფორმები ასახავს ჩინეთის მთავრობის სურვილს დანერგოს უფრო ინკლუზიური, უნარებზე დაფუძნებული და ნაკლებად სტრესული საგანმანათლებლო სისტემა, თუმცა მათი განხორციელება ჯერ კიდევ აწყდება პრაქტიკულ გამოწვევებს.

ტექნოლოგიები და ინოვაციები განათლებაში

ტექნოლოგიები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ჩინეთის საგანმანათლებლო რეფორმაში, რადგან ის ხელს უწყობს ხელმისაწვდომობის გაფართოებასა და პედაგოგიური ინოვაციების წახალისებას. ჩინეთის მთავრობა აქტიურად უწყობს ხელს ციფრული სწავლების პლატფორმებს, კერძოდ ხელოვნური ინტელექტით საკლასო ოთახების მოდერნიზებას, მაღალსიჩქარიანი ინტერნეტით და თანამედროვე ტექნოლოგიებით ჰკვიანი საკლასო ოთახების აღჭურვას. ახალი ციფრული გარემო უზრუნველყოფს დიფერენცირებულ სწავლებას და თითქმის ყველა სასწავლო რესურსებზე წვდომას შორეულ პროვინციებში მცხოვრები მოსწავლეებისათვისაც კი. ხელოვნური ინტელექტი ასევე გამოიყენება პერსონალიზებული სასწავლო გამოცდილების უზრუნველსაყოფად, როგორიცაა ონლაინ ტესტირება, მყისიერი უკუკავშირი და გადაწვის რისკის ქვეშ მყოფი სტუდენტების იდენტიფიცირებისა და მხარდაჭერისთვის. COVID-19-ის პანდემიამ კიდევ უფრო დააჩქარა ონლაინ განათლების დანერგვა და წარმოშვა DingTalk-ის და MOOC-ების მსგავსი პლატფორმები, რომ-

ლებიც ცენტრალურ როლს თამაშობდნენ ონლაინ სწავლებაში. თუმცა, ამ ტექნოლოგიურმა ცვლილებამ ასევე გამოიწვია შეშფოთება მონაცემთა კონფიდენციალურობის დაცვის შესახებ, განსაკუთრებით კი სტუდენტებში. საპასუხოდ, მთავრობამ გაამყარა საგანმანათლებლო ტექნოლოგიების სექტორის რეგულირება, განსაკუთრებით 2021 წელს კომერციალიზაციის მიზნით გატარდა რეპეტიტორთა კომპანიების წინააღმდეგ განხორციელებული რეპრესიები, რათა შეეზღუდა ზედმეტი კომერციალიზაცია და უზრუნველყოფილიყო ეროვნულ პრიორიტეტებთან შესაბამისობა. მიუხედავად იმისა, რომ ჩინეთი განათლებაში ტექნოლოგიურ განვითარებას უჭერს მხარს, ამას მაინც ზედამხედველობის ფარგლებში აკეთებს, რომლის მიზანია ინოვაციების, სოციალური თანასწორობისა და სახელმწიფო კონტროლის დაბალანსება. (BBC News, 2021)

ჩინეთის საგანმანათლებლო რეფორმების ამბიციურმა მიზნებმა, მაინც მნიშვნელოვანი კრიტიკა გამოიწვია. გამოცდებზე ორიენტირებული კულტურის მდგრადი დომინირება ძირს უთხრის ჰოლისტიკური შეფასების ძალისხმევას, ქულები კი კვლავ წარმატების მთავარ საზომად ითვლება საგანმანათლებლო სისტემაში. პროვინციებს შორის მაინც არსებობს უთანასწორობა, რადგან ქალაქის სკოლები რეფორმებს უფრო ეფექტურად ახორციელებენ, ვიდრე არასაკმარისი რესურსებით უზრუნველყოფილი სოფლის სკოლები. (The Economist, 2022) ამასობაში, ახალგაზრდების არასაკმარისი რაოდენობით დასაქმება და აკადემიურ შედეგებსა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებს შორის მზარდი შეუსაბამობა შეშფოთებას იწვევს სისტემის მიმართ. „ორმაგი შემცირების“ პოლიტიკამ ასევე გამოიწვია მშობლების შეშფოთება და უნებლიეთ გააძლიერა მიწისქვეშა რეპეტიტორობის ბაზრები, რაც კიდევ უფრო ზღუდავს განათლების

თანაბარ ხელმისაწვდომობას. ამავდროულად, კერძო საგანმანათლებლო დაწესებულებების წინააღმდეგ რეპრესიებმა შეზღუდა ინოვაციები და ინვესტიორების მხრიდან ნდობა. აღნიშნული გამოწვევები კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს განათლების რეფორმის სირთულეს ისეთ დიდ და მრავალფეროვან ქვეყანაში, როგორიც ჩინეთია. მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობის განზრახვები კეთილშობილურ მიზნებს ემსახურება, შედეგები მაინც არათანაბარია.

მომავლის პერსპექტივა და დასკვნა

სამომავლოდ, ჩინეთის საგანმანათლებლო რეფორმების განხორციელებას დიდი ძალისხმევა დასჭირდებათ, რათა სისტემა გარდაიქმნას უფრო სამართლიან, ინოვაციურ და ეროვნულ პრიორიტეტებთან შესაბამის სისტემად და შეეწინააღმდეგოს წარსულის მემკვიდრეობას და სწრაფად ცვლებად გლობალური პოლიტიკის ზეწოლას. მოსალოდნელია, რომ განათლების თანასწორობა და ხელმისაწვდომობა ცენტრალურ ადგილს დაიკავებს რეფორმირების პროცესში. მთავრობის მხრიდან კი ინვესტიციების ზრდა მიმართული იქნება სოფლებსა და შორეული პროვინციებისკენ, რათა გაუმჯობესდეს ინფრასტრუქტურა, მასწავლებლები სწორად გადანაწილდნენ სკოლებში და მაქსიმალურად მოხდეს ქალაქსა და სოფელს შორის არსებული უფსკრულის ამოვსება. ასევე მოსალოდნელია, რომ კიდევ ერთხელ გადაიხედება საშუალო სკოლებსა და უნივერსიტეტებში არსებული ჩარიცხვის სისტემები, რაც მიზნად ისახავს ხარისხიან განათლებაზე ხელმისაწვდომობას და გეოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობის შემცირებას. ამავდროულად, მთავრობა სულ უფრო მეტ ყურადღებას გაამახვილებს პროფესიულ განათლებაზე და საჭირო უნარებზე დაფუძნებ-

ული სამუშაო ძალის ხელშეწყობაზე. რაც აუცილებელია მოსახლეობის დაბერების, ავტომატიზაციის ზრდისა და ისეთი ახალი სექტორების ხელშეწყობის გათვალისწინებით, როგორიცაა ხელოვნური ინტელექტი, მწვანე ენერგია და წარმოების გაზრდა. ასევე გაღრმავდა იდეოლოგიური განათლებაც, განსაკუთრებით სი ძინფინგის ხელმძღვანელობის პერიოდში, ყურადღება უფრო მეტად გამახვილდება სოციალისტური ღირებულებებისა და ქვეყნის სიყვარულის შესწავლაზე. შესაძლოა დაჩქარდეს პანდემიის შემდგომი ჰიბრიდული სწავლებისკენ გადასვლა, თუმცა ეს ინოვაციები ასევე მოითხოვს მონაცემთა კონფიდენციალურობის, პლატფორმის რეგულირებისა და ციფრული უთანასწორობის საკითხების დაცვას. თუმცა, შესაძლოა, ჩინეთის წინაშე არსებული ყველაზე დიდი დაბრკოლება მაინც კულტურული ხასიათიდან მოდის, კერძოდ რეფორმებით გამოწვეული გადაღლილობა, საზოგადოებრივი ზეწოლა და აქამდე არსებული სწავლების ფესვგადგმული მიდგომები კვლავ ეწინააღმდეგება ცვლილებებს საწყის დონეზე. განსაკუთრებით მშობლების, პედაგოგებისა და სტუდენტებს შორის რჩება რისკი, რომ ბევრი რეფორმა მხოლოდ ფორმალური ხასიათის იქნება და რეალურად არ განხორციელდება. საბოლოო ჯამში, ამ რეფორმების წარმატება განსაზღვრავს არა მხოლოდ ჩინეთის სამუშაო ძალის მომავალს, არამედ საზოგადოების ერთიანობას და მისი როგორც გლობალური საგანმანათლებლო აქტორის გავლენას, მომდევნო ათწლეულების განმავლობაში.

საბოლოო ჯამში, ჩინეთის საგანმანათლებლო სისტემა ამბიციებისა და წინააღმდეგობების გზაჯვარედინზე დგას. მისი მომავალი განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად კარგად შეძლებს ის საზოგადოებაში ფესვგადგმული განათლების სისტემის პრა-

ქტივის ტრანსფორმაციას სოციალური ერთიანობისა და საგანმანათლებლო სრულყოფილების შენარჩუნებით.

ბიბლიოგრაფია:

- China State Council. (2019). *Outline of China's education modernization 2035*. <http://english.www.gov.cn>
- Liu, Y., & Dunne, M. (2009). Educational reform in China: Tensions between policy and practice. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 39 (1), 45–58. <https://doi.org/10.1080/03057920801966684>
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2021). *Notice on further reducing the burden of homework and off-campus training for students in compulsory education* [“双减”政策通知]. <http://en.moe.gov.cn>
- OECD. (2016). *PISA 2015 results: Excellence and equity in education (Vol. I)*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264266490-en>
- Sixth Tone. (2021, July 26). Behind China's tutoring ban: Parental anxiety and an unequal education system. *Sixth Tone*. <https://www.sixthtone.com/news/1007941>
- Tan, C. (2017). A Confucian perspective of “Double Reduction”: Educational equity and moral development. *Educational Philosophy and Theory*, 49(9), 897–906. <https://doi.org/10.1080/00131857.2016.1252897>
- The Economist. (2022, April 2). Why Chinese education is still so competitive despite reforms. *The Economist*. <https://www.Economist.com/china/2022/04/02>

- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000373718>
- Yu, Z. (2020). *Education policy and reform in China*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-4048-9>
- Zhang, H., & Xie, Y. (2016). Education inequality in China: Political economy and social outcomes. *Annual Review of Sociology*, 42, 615–635. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074120>
- BBC News. (2021, July 26). China bans for-profit tutoring in sweeping education reform. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-57926368>

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

Repressions of Clergy in Georgia During the Soviet Period (According to the Data of Central and Local Archives)

Abesalom Aslanidze

Ph.D., State Agency for Religious Issues
7' Ingorokva St., Tbilisi, 0105, Georgia
+995 577 999 860; a.aslanidze@bsu.edu.ge
ORCID: 0009-0005-8925-6129

Zviad Tkabladze

Ph.D., State Agency for Religious Issues
7' Ingorokva St., Tbilisi, 0105, Georgia
+995 551 010 808; ztqabladze@gmail.com
ORCID: 0009-0009-4347-6299

Giorgi Patashuri

Art Historian, Master's graduate,
State Agency for Religious Issues
7' Ingorokva St., Tbilisi, 0105, Georgia
+995 577 936 567; giopatashuri84@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8579-4792

Sergo Parulava

Theologian, Doctoral candidate,
State Agency for Religious Issues
7' Ingorokva St., Tbilisi, 0105, Georgia
+995 577 278 095; parulava.sergo@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8524-1718

Abstract

The issue of repression of clergy is one of the unexplored areas not only in the scientific literature of Georgia, but also of post-Soviet countries. After the annexation of Georgia (1921), as in the entire Soviet Union, the “Red Terror” and atheistic religious policy against all religious institutions operating at that time began to be actively implemented here: hundreds of religious buildings and religious schools were closed. Anti-Soviet and counter-revolutionary agitation-propaganda and other accusations were used as the basis for the persecution of clergy. As a result of anonymous eavesdropping, fabricated accusations, and slander, they were arrested, shot, or exiled to concentration camps, etc.

In order to cover this issue, a group of researchers from the State Agency for Religious Issues implemented the project of the 2022 State Scientific Grant Competition for Fundamental Research - NFR-22-21090 funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia, “Repressions on Religious Grounds in Soviet Georgia (According to the Data of the MIA Archive), as a result of which the publication was issued (“Religious Repressions in Soviet Georgia”, State Agency for Religious Issues, Tbilisi, 2025:752).

In addition to arrest, execution, or exile, the Soviet government used other methods to repress clergy - deprivation of the right to vote - not only for clergy, but also for their family members, intimidation, coercion (refusal of religious vows), humiliation, fines for religious activities, confiscation of personal property, harassment of family members, etc.

Taking these circumstances into account, research has continued, and at the initiative of the State Agency for Religious Issues, a new, second project is already underway - FR-23-13674, "Repressions

of Clergy in Georgia During the Soviet Period (According to the Data of Central and Local Archives)", which is also funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia, within the framework of the 2024 State Scientific Grant Competition for Fundamental Research.

In this regard, the coverage of the research based on data from the central and local archives of Georgia conducted by a group of researchers on religious repressions and repressed clergy in Soviet Georgia (1921-1991) is particularly interesting. At this stage, the Kutaisi Central Archive, the Adjara Archival Department, the regional archives of Kakheti, Samtskhe-Javakheti, Guria, Mtskheta-Mtianeti, Kvemo Kartli, Samegrelo, and the local archives of Gori, Khashuri, Kaspi, Zestaponi, and Poti have been fully processed. Research work is underway at the Tbilisi Central Archive of the National Archives of Georgia. The obtained materials already allow establishing a general picture and drawing certain conclusions of the repressions against clergy in Soviet Georgia.

The following group of researchers participate in the current project: Abesalom Aslanidze (Principal Investigator), Giorgi Patashuri (Project Coordinator), Zviad Tkabladze, Zaza Vashakmadze, Sergo Parulava, Davit Davitashvili, and invited researcher Merab Kezevadze.

Keywords: religions, repressions, clergy, Soviet Georgia, archive.

Introduction

The repressions carried out during the Soviet totalitarian regime, including those on religious grounds, remain one of the unstudied areas to this day, due to several reasons: information about

the repressed was kept secret for decades and virtually unavailable to researchers and the public; in the 1990s, along with the well-known events that took place in Tbilisi, the archive of the Soviet Georgian Security Service was burned, consuming thousands of the most important documents; some of them were taken to the Russian Federation.

Information about the repressed is mainly kept in Tbilisi, in the Ministry of Internal Affairs of Georgia and the Central Archive of Georgia, and is also scattered in various regional archives of Georgia. Due to the lack of relevant specific studies on this issue, the data is unavailable not only for the descendants of the repressed, but also for those interested in the issue of repression in general, which refers to the intimidation, imprisonment, exile, execution, etc. of thousands of people in the background of the absence of any crime.

In order to eliminate the mentioned shortcoming, a group of researchers of the LEPL State Agency for Religious Issues began working several years ago and developed a project funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia. The project (NFR-22-21090 - "Repressions on Religious Grounds in Soviet Georgia (According to the Data of the MIA Archive) included the collection and publication of the unified data on those repressed on religious grounds based on materials preserved in the archives of the Ministry of Internal Affairs (the project has already been completed and the book "Religious Repressions in Soviet Georgia", has been published, State Agency for Religious Issues, Tbilisi, 2025:752).

However, during working on the above-mentioned project, it was revealed that the materials preserved in the MIA archive were mainly about those persons against whom criminal cases had been initiated, who had been arrested, executed or exiled to concentration camps. But, at that time, there were many other forms of repression,

such as: deprivation of the right to vote - not only for clergymen, but also for their family members, intimidation, coercion (refusal of religious vows), humiliation, fines for religious activities, confiscation of personal property, harassment of family members, etc.

For this very purpose, the research group of the Agency has developed a new project (FR-23-13674 - "Repressions of Clergy in Georgia during the Soviet Period (According to Data from Central and Local Archives)", which is also funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia.

The research conducted in various archives across Georgia clearly showed that information on those repressed on religious grounds, about whom there was no data in the MIA archive, information was available in the central, regional, and local archives of the National Archives of Georgia, and accordingly the research work should be continued.

The research team has already conducted research in the Kutaisi Central Archive, the Adjara Archival Department, the regional archives of Kakheti, Samtskhe-Javakheti, Guria, Mtskheta-Mtianeti, Kvemo Kartli, Samegrelo, and the local archives of Gori, Khashuri, Kaspi, Zestaponi, and Poti. Research work is underway in the Tbilisi Central Archive. The obtained materials already allow for establishing a general picture and drawing certain conclusions of repressions against clergy in Soviet Georgia.

Method

The scientific work is based on theoretical methodology: analysis of cause-and-effect relationships, synthesis, comparison, searching and processing of documents in various archives of Georgia (resolutions, data on repressed persons, questionnaires, acts of deprivation of voting rights and property, etc.). The research includes the religious affiliation of religious figures serving in different regions of Georgia,

like their role in the religious life of that period, the details and dates of their direct or indirect repression, which refers to various types of pressure on clergymen, when they and their families were often deprived of their real and personal property, as well as their right to vote, they were included in the so-called "black list" and thus were excluded from the society, they were forced to renounce their clerical rank, and their religious buildings were closed, destroyed, etc.

Result

As a result of working on the research topic, the clergy of various denominations repressed in different years under the Soviet regime are being revealed, which once again confirms the colossal scale of repression. The results of the research will be interesting not only from a scientific point of view, but also for raising awareness in the society about the cruelty of Soviet repressions and the variety of persecution. It will also be useful for those interested in the history of Georgia, religion, or state policy research. The material, which will be published as a book upon completion of the project, will show how clergy and their families were persecuted, exiled, and left without any means of support, simply because they believed in God.

Discussion

The Soviet government, from the very first years of its existence, tried to impose⁴¹ the strictest censorship and control over the clergy and religions in general. For this purpose, decrees were

⁴¹ It should also be said that from the very beginning the authorities avoided direct repressions against individual religious organizations. E.g. the meeting of the Presidium of the Adjara Committee of the Georgian Communist Party (protocol No. 13, 22.04.1925), which established: the three days of Bayram should be declared as days off for Muslims, proposing institutions to exempt Muslims from work during these three days - and one day out of these three days should be declared a general holiday, since the holidays mentioned in general are not at all clear, a petition should be filed before the Central Committee of Georgia to clarify the holidays of Muslims in the future (style preserved) [CDAA, F. P-1, Inscription 1, Case. 372, p. 30].

adopted on April 15, 1921 and July 17, 1923, as well as a resolution of the People's Commissariat of Internal Affairs, which obliged all religions to submit to the uezd (administrative division) a list of servants, cult buildings and responsible persons in two copies. Later, these lists were, of course, used for the repressions against the clergy and religious lay people.

The Soviet government required religious organizations to register in accordance with all the rules, which religious organizations complied with and submitted applications for registration to the relevant agencies in full compliance with the statute. However, the government's decision was not always positive. The main focus of these applications was information about the clergy and their supporters who served the cult building.

For example, we will focus on the content of one document, according to which on February 29, 1924, an application was submitted to the Kutaisi Regional Executive Committee regarding the registration of the Church of the Dormition of the Most Holy Mother of Terjola and the Church in the village of Lashi, which contained a list of priests and other elected officials, describing the address of the clergyman, social status, public and official status, what rank he held before the revolution, financial status, and when he joined this religious cult (KCA⁴², p. 296, Inscription. 1, Case. 522).

The Soviet government convinced people that the closure of churches and the repression of clergy were not its policy, but time had brought it about and churches were closing on their own. In this regard, information about the events in Georgia at that time, signed by Kakhiani, the Secretary of the Central Committee of the Georgian Communist Party (October 1924), is interesting, citing: "In the field of anti-religious propaganda, we had to take other measures than in

⁴² KCA – Kutaisi Central Archive

Russia, taking into account the peculiarities that are present here. Religion and the church in Georgia had long since, as early as 1905, lost their importance and authority in the eyes of the peasantry. Churches in rural areas were being closed at that time, and it was not surprising that at the beginning of the land reform, the revolution affected both the church and the peasantry, and especially the younger generation made decisions to close⁴³ churches.” (CDAA⁴⁴ F. P-1, Inscription. 1, Case 225:2-48).

Hundreds of clergymen came under this pressure simply because they devoted themselves to religious service. It is especially noteworthy that after the 1924 uprising, double repression affected those clergymen who supported the general uprising against the Soviet invaders. For example, according to documents found in the Samegrelo Regional Archive: “To confiscate the property of the following citizens mentioned below in whole or in part, as the organizers and leaders of the Menshevik adventure, who, by their social status, such as rural nobles, gentry, merchants-speculators and priests, represent socially dangerous elements for the Soviet system ...

• *Iosava Kondrate - ex. priest – a horse. The house remains. He has a family, wife and children*

• *Kartskhia Elizbar son of David - ex. priest – a horse. The house remains. He has a family, a wife and children*

• *Parulava Besarion son of Dimitri - ex. nobleman and priest - with a weapon in his hand. The house has four rooms, the house was destroyed during the suppression of the riots and was moved to*

⁴³ This information, of course, was not true, did not reflect the situation in Georgia, and was a completely biased assessment voiced with the aim of closing down religious buildings.

⁴⁴ CDAA - Central Division Archive of Adjara

another place. One kitchen with two roomes and other equipment remains. The family consists of five people (Sra⁴⁵, f. 2, Sak. 32:23-28).

One of the earliest forms of repression was the equating of clergy with kulaks and the deprivation of their right to vote. From the first Soviet Constitution of 1918 until the mid-1930s, in the RSFSR (and after the occupation in Georgia as well) there was a category of "disenfranchised," that is, those who were deprived of the right to vote⁴⁶.

Depriving a citizen of the right to vote during the Soviet regime automatically led to their being banned from participating in all spheres of social and public life, including work (except for illegal labor, which, for example, from today's perspective is equivalent to depriving a citizen of an identity card). Such people turned into outcasts, or second-class citizens. Often, the deprivation of the right to vote became the basis for further repressive methods.

The above-mentioned Constitution of the RSFSR (Section IV, Chapter 13, Article 65) defined 7 categories of the population whose

⁴⁵ SRA – Samegrelo Regional Archive

⁴⁶ Disenfranchised - is a person who has been deprived of the right to vote - the unofficial name of a citizen of the RSFSR, the USSR, who was deprived of property, electoral and other rights in 1918-1936 in accordance with the Constitutions of the RSFSR of 1918 and 1925. The restriction of rights was officially explained by measures of social segregation in order to ensure the leading role of the working class and the former "exploited strata of the population" in the created socialist society. According to official Soviet data, according to the results of the 1926 All-Union Census, the population of the USSR was 147,027,915 people. 1,040,894 people (1.63% of the total number of voters) were deprived of the right to vote in the country. Out of these, 43.3% were merchants and middlemen. Next came clergy and monks - 15.2%; those living on non-labour income - 13.8%; officers of the former tsarist regime and representatives of other ranks - 9%. The right to vote was also deprived Adult (over 18 years old) members of the families of disenfranchised people were also deprived of the right to vote. Their number was 6.4%. for more information: Fedorova, N. A. (2007), The Disenfranchised of the 1920s: The excluded class of the Soviet Union, Journal of Social Policy Research, Vol. 5, no. 4.

right to vote was limited: a) persons engaged in hired labor; b) persons living on undeserved income...; c) private merchants and commercial intermediaries; d) religious cult servants and clergy; e) former officials and servants of the police, gendarmerie and other penal bodies; f) mentally ill and insane; g) persons convicted of venal and shameful crimes.

An important feature of the categories of "disenfranchised" was that their number did not remain static and grew day by day, the circle was expanding as a result of the inclusion of wider segments of the population. This measure of the Soviet state, as part of social policy, was aimed at economic, administrative, social and psychological pressure on certain segments of the population, including representatives of various religions and clergy.

For example, a document found in the Kakheti Regional Archive contains a 1931 list of persons deprived of the right to vote in the Soviet Union, which includes clergymen of the Orthodox Church and their family members (Telavi Regional Executive Committee, according to the numbers assigned to the list):

- 6. Albutashvili Mate son of Omia
- 195. Dekanozishvili Petre son of Ilia
- 214. Ezikiani Khachatura son of Martia
- 328. Maisuradze Vaso
- 346. Maghradze Kato daughter of Grigora
- 347. Maghradze Vano
- 375. Marikiani Ghevandia son of Markara
- 594. Tsutsunashvili Ketevan daughter of Zakaria
- 595. Tsutsunashvili Ioseb
- 627. Jaoshvili Epiphane son of Maxima
- 628. Jaoshvili Valeriana daughter of George
- 684. Ghviniashvili Levana son of Ilia

685. Ghviniashvili Natalia daughter of Ivane

All of the above-mentioned persons were deprived of their right to vote - in accordance with Article 4, § "d" of the Election Instructions, the definition of which is described in the document as follows: "Religious ministers of all faiths and cults - priests, deacons and their dependents" (Kra⁴⁷, F. 3, Inscription. 1, Case. 25).

As follows: "Religious servants of all faiths and cults - priests, deacons and those dependent on them" (Kra, f. 3, Inscription.1, Case. 25).

In the same archive materials, which concern the Executive Committee of the Gurjaani Regional Council, directives from the Central Committee regarding the elections are kept. For clarity, we will examine a short excerpt from the brochure: USSR Instruction on Elections to Councils and Soviet Congresses. SSR. Publication of the Organizational Department of the Central Committee, Tbilisi 1934

According to the instructions

Chapter II

Definition of voters and persons deprived of the right to vote

18. They cannot elect and cannot be elected, even if they belong to one of the categories of citizens listed in Article 15:

... d) Clergymen of all faiths and religious cults, both former and current;

20. The following categories of persons shall not be deprived of the right to vote, unless they are deprived of this right on other grounds:

... k) a person who, by hiring or by election of a religious community, performs administrative, economic and technical duties in the implementation of religious rules and maintenance of a religious cult building, such as, for example: a chanter, organist, watchman,

⁴⁷ KRA – Kakheti Regional Archive

janitor, bell ringer, etc., as well as a member of the church-parochial council;

Chapter III

Rules for the Restoration of Citizens' Electoral Rights

21. Persons who are deprived of the right to vote, such as representatives of the exploiting class (landlords, bourgeoisie, religious cult servants), as well as the police ... may have their right to vote restored if they have been engaged in productive and socially useful labor for at least five years and have proven their loyalty to the Soviet government ...

Chapter IV

Compiling lists of voters and persons deprived of the right to vote

30. The permanent registration of persons deprived of the right to vote shall be the responsibility of rural and city (in Tbilisi - city district) councils.

31. The bodies mentioned in Article 30 shall be obliged to collect documentary information about those persons who are to be deprived of the right to vote, such references are:

... d) former police officers and agents, religious cult servants and all other persons listed in Article 19 of these Instructions (other groups of citizens who are deprived of the right to vote - farmers, cattle breeders, kulaks, merchants, etc., ed.) - reports from administrative bodies, urban and rural councils or bodies of the People's Commissariat of Internal Affairs (KRA, P. 1, Inscription. 1, Case. 10:56-66).

According to protocol No. 1 of the meeting of the Commission for the Restoration of Electoral Rights of the Kutaisi City Council of March 11, 1936, Lomidze Parmen son of Pavle is included in the list of those deprived of the right to vote as a religious servant, and an

investigation has been conducted into his recent activities, According to which he allegedly left the priesthood and is engaged in honest work, but the verbal informayion contradicts the collected informati-on (KCA, P. 149, Inscription. 1 Case. 535:8).

It is noteworthy that in terms of depriving people of the right to vote, the government did not do this directly, but again “at the request of the population”, on their behalf. The communist atheist government often had its supporters voice what they wanted and did this on behalf of the people. This had been happening since the beginning of the repressions, but it became particularly acute in 1937-38. For example, in 1937, during the discussion of the new constitution in the Kutaisi region, a proposal was submitted by the population: “...priests, as liars, should not be given the right to vote” (KCA, P. 149, Inscription. 1, Case. 677: 10). Churches were also closed at the request of the populartion: “The Ozurgeti Regional Executive Committee wrote to the People's Commissariat of Justice of Georgia that about 200 churches in Guria were closed, all on the basis of resolutions of mass assemblies...” (GRA⁴⁸, P. 1, Inscription. 1, Case. 3,:23).

The mass repressions were preceded by the collection of the most detailed information possible on the clergy. For example, in archival materials, statistical data from August 1927 are found, which states that “Muslim clergy have always played an important role in the public and political life of the Turks⁴⁹ of Transcaucasia, as well as in the life of the Adjarians. The importance of this role became especially clear this year during some manifestations of the counter-revolution in Azerbaijan. It turned out that the clergy are an impo-

⁴⁸ GRA – Guria Regional Archive

⁴⁹ This, of course, refers to Muslims living in the Caucasus, not ethnic Turks. It is generally known that the Russians called Muslims of all nationalities Tatars or Turks.

rtant channel through which the feudal element influences the peasantry. Therefore, it is very important to study Muslim clergy widely..." (style preserved) (CDAA, F. P-1, Inscription. 1, Case. 939:3]. There are many inaccuracies in these data, however, the main thing is what the objectives were set when compiling these statistical data. Namely:

1. What qualifications do clergy⁵⁰ have in the Transcaucasus?
2. What is the age of the clergy and what proportion of them were born abroad?
3. What is the length of service of clergy living in the Caucasus?
4. Are the clergy's ties with foreign countries getting stronger or weaker?
5. To what extent and specifically to which countries (Turkey, Persia) does the clergy travel?
6. What do the clergy do besides their religious functions and what income do they have besides religious donations, etc.?
7. In general, what material means of livelihood do the clergy have in general and how much does their material situation differ between the Soviet period and now?
8. What is the property situation of the clergy? (livestock, land)
9. To what extent has the property situation of the clergy improved or worsened since the Soviet era?
10. How often do Muslim clergy visit certain regions?

All of these data are presented in statistical reports separately for Sunnis and Shiites. It should be noted that such data was collected for all religious organizations.

As is clear from archival materials, local government representatives often showed "zeal" in their fight against religion and fought

⁵⁰ The document says - Мусульманское духовенство, but given that there is no institution of priesthood in Islam, as, for example, in Christianity, we write here a clergyman.

against religion without considering any local situation, which was often followed by conflicts between the government and the clergy, and believers in general. It seems that these stories sometimes reached Moscow.

In the archival materials, one can find a letter from the Secretary of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks) V. Molotov (top secret, 05.09.1924) *to all regional and national committees, which states that “the ill-considered anti-religious campaign has led to the spread of fanaticism in some places... Therefore, it is necessary that the fight against religion has an explanatory character... Under no circumstances should we allow such anti-religious propaganda that insults believers,”* etc. (CDAA, F. P-1, Inscription. 1, Case. 337:18).

The implementation of repressive measures was mainly based on the information that the Soviet authorities obtained through various means about religious organizations. They knew exactly who was the spiritual leader of a particular religious organization was, who was an active believer, and in general, how many believers a particular church had. For example, by 1930, the following religious communities in Batumi were recorded by the Batumi Executive Committee:

- Armenian-Gregorian Brotherhood - 194 members
- Armenian Catholic Church - 541 members
- Greek Orthodox Christians of the village of Akhalsheni - 404 members
- Christian Baptists - 45 members
- Batumi Evangelical-Christian Community - 27 members
- Catholic Church of Believers - 114 members
- Russian-Pokrov Community - 448 members
- Jewish Community (Russians) - 171 members

- Georgian-Jewish Community - 81 members
- Trinity Church in the Cemetery - 80 members
- Georgian Religious Community - 782 members (Georgian Orthodox, aut.)
- Citizens voluntarily united in the Russian-Orthodox Pokrov Community - 153 members
- Greek Religious Community - 1253 members
- Lutheran Community - 52 members

(CDAA, F. R-91, Inscription. 1, Case. 28: 4).

As evidence of the difficult, unbearable conditions of the clergy, we can cite the letters of 17 priests found in the local archive of Gori, who were deprived of all their property (houses, lands) simply because they were priests. Of course, not everyone could withstand such pressure and wrote letters about giving up the priesthood in order to preserve a small piece of land to save themselves.

The executive committees of all communities /from the circular/

In accordance with the letter of the Gori district party committee, from January 15 of this year, the local government instructed to take all measures to ensure that during the revolutionary implementation of the land reform, no land quotas be given to persons who were currently engaged in church service (priests, elders, deacons, etc.). The land quotas should be granted only if the aforementioned persons permanently abandon church service and begin to cultivate the land by their own labor.

January 18, 1923. N 346

Head of the Department of Internal Affairs (GLA⁵¹, p. 3, Inscription. 1, Case. 5: 9). The following several letters from the 17 priests mentioned above are a fulfillment of such decision.

⁵¹ GLA - Gori Local Archive

To the Land Committees of the Village of Arashenda
the resident of the village of Arashenda
Priest Giorgi Kopadze son of Ivane

S t a t e m e n t

I have arable land in the village of Arashenda. The land committees informed me that the government had issued a decree that priests should not be given land, for which they announced to me that if I did not resign from my service, I would not be given the land. Therefore, on the 1st of February of this year, I took off my clergy apparel, became handsome, and spat on the false priesthood forever.

Former Proest Giorgi Kopadze

February 1, 1923 (Note: The former was written by someone else, this is another calligraphy, author) (GLA, f. 3, Inscription. 1, Case. 38:27).

*To the Chairman of the Shindisi District Executive Committee
Priest Gabriel Simonishvili of Variani*

S t a t e m e n t

Since I no longer wish to serve in the clergy and become a citizen, please give me land, i.e. land quota. Our family consists of eight people.

Priest Gabriel Simonishvili

28/02- 23

On the back there is an inscription: Shindisi, to the Land Committee.

In case a priest is without clergy apparel, then give him a land quota within the framework of the law.

Chairman N. Sabashvili

3/03 23 (GLA, f. 3, Inscription. 1, Case 38: 30).

The handwriting of the elderly dean Ioane Kapanadze from Tskhinvali is particularly tragic:

On March 10, 1923, I, the Archpriest of Tskhinvali, Ioane Kapanadze son of Anton, give this handwritten document to the Land Committee of the village of Kvemo Nikozi, stating that if I am not asked to take off a clergy apparel and trim beard, which is equal to my death as an elderly archpriest, I have resigned from the position of priest, I would never return to it, I settled in my plot of land and I am content with it, which I have today and I do not ask the quata to be added, which I agree and sign

The Archpriest of Tskhinvali, Ioane Kapanadze (GLA, f. 3, Inscription. 1, Case. 38:39).

Often, the authorities accused priests of various crimes using fabricated cases based on hearsay, which in turn was sufficient grounds for banning such individuals from clerical activities. For example, according to the minutes of the meeting of the Presidium of the Ozurgeti Regional Executive Committee (N 17/65, 08.02.1926):

We heard: *about the priestly activity at the Shemokmedi Monastery.*

We have determined: *to prohibit the priestly activity at the Shekhomedi Monastery, in accordance with the regulations, to expel the priest-nun Melenti Topuria from the monastery as convicted of theft and to deprive him of the mandate received from the Department of Antiquities, Art and Natural Monuments Protection of the People's Commissariat of Education; to entrust the monitoring, both for the protection of antiquities and in other respects, to the Executive Committee of the Shekhomedi Community (style preserved) (GLA, f. 1, Inscriptio. 1, Case 6, :11-12).*

In the fight against religion, the government was particularly strict towards those party members who performed religious rituals.

In Keda, Gurgeniidze Osman son of Salikh - a member of the party since 1926, born in 1898, a collective farming peasant - was

expelled from the party for performing religious rituals at the meeting of the Presidium of the Keda district committee of workers and peasants (January 27, 1933) (CDAA, F. P-8, Inscription. 1, Case 42: 4).

Kakabadze Adem son of Khusein - a collective farming peasant was expelled from the party because the investigation confirmed: Kakabadze Adem son of Khusein is indeed a religious believer / prays, observes Ramadan (Ramadan, i.e. the month of fasting, author) and others / except for the above, he did not fulfill party tasks... (style preserved) (CDAA, F. P-8, Inscription. 1, Case 17-a, : 1).

Moreover, a person could be punished for being the child, wife, or other close relative of a clergyman. In the minutes of the Khulo District Committee Bureau (N 55, November 18, 1935) we read: ...due to the fact that Osman Jakeli lives in the building where his father's former mullah and voice were confiscated, although in a separate apartment, thereby giving an excuse for being in contact with his father – he must be given a severe reprimand with a warning and removed from the duties of the chairman of Spiritual Council (CDAA, F. P-12, Inscription. 26, Case 2158:2).

A similar picture was seen throughout the country, but how massive this event was is clearly seen from the list of those with restricted voting rights prepared in the Abastumani community of the Zugdidi district, where the wives of all cult servants are also included:

1. *Kvaratskhelia Alex, 75 years old, priest*
2. *Kvaratskhelia Natalia, 60 years old, priest's wife*
3. *Kodua Zosime, 78 years old, psalm-chanter*
4. *Kodua Martha, 70 years old, psalm-chanter's wife*
5. *Kodua Seoni, 36 years old, psalm-chanter*
6. *Chikhladze Solomon, 55 years old, priest*
7. *Chikhladze Tebro, 45 years old, priest's wife*
8. *Davitia Islam, 65 years old, Servant of the Church*

9. *Mikava Dariko, 60 years old, chief reader of religious cult*
10. *Chikhladze Dariko, 60 years old, chief reader of religious cult.*

11. *Gersamia Vasili, 55 years old, priest*
12. *Todua Mamanti, 30 years old, psalm-chanter*
13. *Apshilava Porfile, 40 years old, Servant of the Church*
14. *Beraia Maria, 45 years old, nun*
15. *Kitia Andro, 53 years old psalm-chanter*
16. *Kitia Aneta, 40 years old, wife of psalm-chanter*
17. *Tvaltvadze Vasili, 55 years old, priest*
18. *Tvaltvadze Tsatsu, 40 years old, wife of a priest* (SRA, f. 2,

Inscription. 1, Case 275: 2).

The list of names compiled in Poti on November 5, 1934 shows⁵² that their right to vote is limited:

- *Bobokhidze Ivane son of Davit* – religious cult servant
- *Bobokhidze Kionia daughter of Luka* – dependent family member
- *Zhvania (Babilua) Paraskeva* - religious cult servant (on p. 154 there is a statement of Paraskeva Timothe Babilua to the Central Execution Committee of USSR (21.09.1935), Where it is written that my neighbor has a property dispute with me and with the help of relatives, he included me as a servant of a religious cult and that is why I was deprived of my vote. And the fake document, as if I were a psalm-chanter was issued by my enemy, the late Archpriest Nestor Sasania... (Emphasis ours, author) In 1929, my 15-year-old daughter died and I often went to the cemetery, where the liturgy was

⁵² The case is not completely numbered, so we cannot indicate all pages.

held, and my enemies took advantage of this...) (PLA,⁵³ F. 37, Inscription 1, Case 819).

The era of fighting against religion did not end with Stalin's rule alone. It lasted until the last years of Soviet rule, and one of the most common forms of repression was the ideological struggle against ancient traditions (which were often connected to religion) and religious rituals.

On November 24, 1975, the Central Committee of the Communist Party of Georgia adopted a resolution "On measures to strengthen the fight against harmful traditions and customs", which was subsequently discussed in all subordinate party organizations and appropriate decisions were made. For example, by the decision of the Executive Committee of the Kutaisi City Council of Workers' Deputies (N 15/4-377, 13.07.1977), a plan of measures for the practical implementation of the issues arising from the resolution was developed (KCA, Fund 149, Inscription 1, Case 4904 : 48). As we read in the case, in about 1.5 years since the issuance of the resolution, about 200 talks, more than 100 lectures, about 50 thematic evenings, more than 100 outdoor concerts had been held in cultural and educational institutions... (ibid.). A special attention was paid to the work aimed at introducing new customs and rituals to combat outdated traditions (ibid., :49) A continuation of this anti-religious work was also the resolution adopted by the Central Committee of the USSR on April 26, 1979 "On the further improvement of ideological and political educational work", which was also followed by its discussion and intensification of the ideological struggle. By the decision of the Bureau of the Kutaisi City Committee of the Communist Party of Georgia and the City Executive Committee (21.03.1986, N7.36.244), it was determined to hold the Memorial Day of Relatives and Friends in

⁵³ PLA – Poti Local Archive

Kutaisi on April 26 and 27, 1986. To carry out these events, government commissions were created in the city's leading bodies and responsible persons were appointed... (KCA, p. 149, Inscription 1, Case 6569: 102). Of course, these events were also held with the aim of replacing old traditions.

While working on the project, we could not ignore the issue of repression of religious minorities. We found a lot of interesting material in Georgian archives, which made a significant contribution to the formation of an overall picture of religious persecution.

Information was found in the Kvemo-Kartli Regional Archive about a German priest (Lutheran pastor) - Schili Karl son of Karl, who was deprived of his voice since 1927 (place of residence Waldheim, here are also his family members who were deprived of their right to vote - Schili Matilda, Schili Nikolaz son of Karli - the priest's son, Schili Karl son of Karl - the priest's son (KKRA⁵⁴, f. 174, Inscription 1, Case 16: 3a).

Another interesting document from the Kvemo-Kartli Regional Archive:

Rosenberg Village Council Minutes #24, January 13, 1929

They heard: Comrade Pozov's report that several people from collective farming of Rosenberg had already come to him and told him that citizens from other neighboring German villages and also from Azerbaijan were coming to collective farming of Rosenberg and were organizing religious gatherings at homes, which they did not want in collective farming of Rosenberg, and they said that this was a request from the Rosenberg community.

They determined: We determined by a majority of votes to forbid arriving citizens from holding religious gatherings in their homes and coming to the community farming of Rosengärg at all.

⁵⁴ KKRA - Kvemo-Karti Regional Archive

Otherwise, they would be threatened with arrest if they resist. Since they are deceiving the population and engaging in various propaganda, which hinders Soviet construction (style preserved) (KKRA, f. 282, Inscription 1, Case. 4: 4).

After the occupation and annexation of Georgia in 1921, the persecution of the representatives of the Catholic Church also began. According to the materials of the Gori archive, the Soviet government focused on the activity of Catholic priests and their activities:

Completely confidential

Urgent

People's Commissariat of Internal Affairs

According to your circular decree #473/1011, I would like to inform you that there are two Catholic churches in Gori district, in the city of Gori and in the village of Skra. There are Catholic priests at both churches. There is one priest, Konstantine Saparashvili, in the Gori Catholic Church, and Ter-Stanislav Kachkachiani is in the Catholic Church of the village of Skra. There is a parish council at the Gori Catholic Church with the following composition:

1. Nikoloz Chulakhov son of Nikoloz (or Julakhov? Author) - teacher
2. Gabriel Chitashvili son of Alex - farmer
3. Aleksandre Zubalashvili son of Anton - small farmer
4. Mikhaka Korgoshvili? son of Aleksandre - baker
5. There is no Catholic organizational center in the district.
6. Konstantine Saparashvili is considered to be the most active priest in the district, who firmly adheres to his religious rules. As for political matters, he was not noticed ... (style preserved) (GRA, f. 3, Inscription 1, Case 63: 63).

Urgent

Confidential

Commissariat of Justice (Department of the Prosecutor's Office)

To the Executive Committee of Gori District

The Prosecutor's Office forwarded a petition of believers regarding the opening of the Gori Catholic Church, to which the Executive Committee informed us in its correspondence that the majority of Catholics do not want the church to be opened and the Padre himself, as an irreconcilable counter-revolutionary person, had been expelled from the district. Due to the need and since this letter of yours was not found in the department, the Prosecutor's Office Department asks you to urgently send us a copy of your letter (style reserved) (GLA, F. 3, Inscription 1, Case. 63:118).

As for the clergy of the Armenian Church, interesting materials were found in the regional archive of the Samtskhe-Javakheti region.

For example, Tepoyan Nazaret and Khachaturian Simeon were deprived from their right to vote as worshipers in 1927 (Armenian: Tiratsu, author). According to Tepoyan Nazaret, he had not served since 1926 and therefore requested the restoration of his right to vote (SJRA⁵⁵, f. 1, Inscription 1, Case. 18,: 51-70).

Information is also being sought about the clergy of the Jewish community, which is scattered in the archival materials of various cities. As an example, we will again cite the material recently obtained from the local archive of Poti. This refers to the list of names of those who were canonized, compiled on November 5, 1934, which we discussed above. According to this document, there are several Jewish clergy canonized persons on the list:

- *Elashvili Micheil son of Manuakh* – religious cult servant
- *Elashvili Simkha daughter of Abraam* – dependent family member

⁵⁵ SJRA - Samtskhe-Javakheti Regional Archive

- *Krikheli Abraam son of Moshe* - religious cult servant (In the same case, on p. 104, there is a description of the members of the election commission about Krikheli, which shows that since 1922 he had been deprived of his rights and as a servant of an active religious cult must be remained on the list of those who had been deprived of the rights...) (PLA, :37, Inscription 1, Case. 819).

Conclusion

In conclusion, it can be said that the Soviet government from the very beginning could not accept the existence of another ideology, in this case a religious one, alongside the Bolshevik ideology, and fought against it with all methods. Thousands of clergymen and ordinary lay believers were punished simply because they believed in the existence of God. The documents depicting these events and key figures are still unknown to the general public, and our goal is to introduce the public to these unknown pages of tragic history.

References:

- Archive of the Central Administration of Adjara (1924), Fund P-1, Inscription 1, Case 225.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1924), Fund P-1, Inscription 1, Case 337.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1925), Fund P-1, Inscription 1, Case 372.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1927), Fund P-1, Inscription 1, Case 939.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1930), Fund R-91, Inscription 1, Case 28.

- Archive of the Central Administration of Adjara (1933), Fund P-8, Inscription 1, Case 42.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1933), Fund P-8, Inscription 1, Case 17-a.
- Archive of the Central Administration of Adjara (1935), Fund P-12, Inscription 26, Case 2158.
- Gori Local Archive (1923), Fund 3, Inscription 1, Case 5.
- Gori Local Archive (1923), Fund 3, Inscription 1, Case 38.
- Gori Local Archive (1924), Fund 3, Inscription 1, Case 63.
- Gori Local Archive (1926), Fund 1, Inscription 1, Case 6.
- Guria Regional Archive (1924), Fund 1, Inscription 1, Case 3.
- Kakheti Regional Archive (1931), Fund 3, Inscription 1, Case 25.
- Kakheti Regional Archive (1934), Fund 1, Inscription 1, Case 10.
- Samegrelo Regional Archive (1924), Fund 2, Case 32.
- Samegrelo Regional Archive (1927), Fund 2, Inscription 1, Case 275.
- Samtskhe-Javakheti Regional Archive (1934), Fund 1, Inscription 1, Case 18.
- Poti Local Archive (1934), Fund 37, Inscription 1, Case 819.
- Kutaisi Central Archive (1924), Fund 296, Inscription 1, Case 522.
- Kutaisi Central Archive (1936), Fund 149, Inscription 1 Case 535.
- Kutaisi Central Archive (1937), Fund 149, Inscription 1, Case 677.
- Kutaisi Central Archive (1977), Fund 149, Inscription 1 Case 4904.
- Kutaisi Central Archive (1986), Fund 149, Inscription 1, Case 6569.
- Kvemo-Kartli Regional Archive (1929), Fund 282, Inscription 1, Case 4.
- Kvemo-Kartli Regional Archive (1933), Fund 174, Inscription 1, Case 16.
- Fedorova, N. A. (2007), The Disenfranchised of the 1920s: The excluded class of the Soviet Union, *Journal of Social Policy Research*, Vol. 5, no. 4.

ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა
HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

სასულიერო პირთა რეპრესიები საბჭოთა პერიოდის
საქართველოში (საქართველოს ცენტრალური და
აღმოსავლეთის კვლევების მიხედვით)

აბესალომ ასლანიძე

ფილოსოფიის დოქტორი,
რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო
საქართველო, 0105, თბილისი, ინგოროყვას 7.
+995 577 999 860; a.aslanidze@bsu.edu.ge
ORCID: 0009-0005-8925-6129

ზვიად ტყაბლაძე

ისტორიის დოქტორი,
რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო
საქართველო, 0105, თბილისი, ინგოროყვას 7.
+995 551 010 808; ztqabladze@gmail.com
ORCID: 0009-0009-4347-6299

გიორგი პატაშური

ხელოვნებათმცოდნე, მაგისტრი,
რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო
საქართველო, 0105, თბილისი, ინგოროყვას 7
+995 577 936 567; giopatashuri84@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8579-4792

სერგო ფარულავა

თეოლოგი, დოქტორანტი
რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო
საქართველო, 0105, თბილისი, ინგოროყვას 7
+995 577 278 095; parulava.sergo@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8524-1718

აბსტრაქტი

სასულიერო პირების რეპრესიების საკითხი ერთ-ერთი შეუსწავლელი სფეროა არა მარტო ქართულ, არამედ პოსტსაბჭოთა ქვეყნების სამეცნიერო ლიტერატურაშიც. საქართველოს ანექსიის (1921 წ.) შემდეგ, ისევე როგორც მთელ საბჭოეთში, აქაც აქტიურად დაიწყო „წითელი ტერორი“ და ათეისტური რელიგიური პოლიტიკის გატარება იმ პერიოდში მოღვაწე ყველა რელიგიური ინსტიტუტის წინააღმდეგ: დაიხურა ასობით საკულტო ნაგებობა, რელიგიური სკოლები. სასულიერო პირთა დევნის საფუძვლად იყენებდნენ მათ ანტისაბჭოთა და კონტრრევოლუციური აგიტაცია-პროპაგანდის და სხვა სახის ბრალდებას. ანონიმური დასმენების, გამოგონილი ბრალდებების, ცილისწამების შედეგად მიმდინარეობდა მათი დაპატიმრება, დახვრეტა, ან საკონცენტრაციო ბანაკებში გადასახლება და სხვ.

ამ პრობლემატიკის გაშუქების მიზნით, რელიგიის საკითხთა სააგენტოს მკვლევართა ჯგუფმა განახორციელა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული 2022 წლის ფუნდამენტური კვლევების სახელმწიფო სამეცნიერო საგრანტო კონკურსის პროექტი - **NFR-22-21090, „რელიგიური ნიშნით რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში (შსს არქივის მონაცემების მიხედვით)“, რომლის შედეგად გამოიცა ნაშრომი („რელიგიური რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში“, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, თბილისი., 2025:752).**

საბჭოთა ხელისუფლება სასულიერო პირების რეპრესიებისთვის, გარდა დაპატიმრებისა, დახვრეტისა ან გადასახლებისა იყენებდა სხვა მეთოდებსაც: საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევას, არა მარტო სასულიერო პირებზე, არამედ მათი ოჯახის წევრებზე და კმაყოფაზე მყოფ პირებზე; დაშინებას, იძულებას

(სასულიერო პირობაზე უარის თქმა), დამცირებას, დაჯარიმებას სასულიერო საქმიანობისთვის, პირადი ქონების ჩამორთმევას, ოჯახის წევრების შევიწროებას და ა. შ..

ამ გარემოების გათვალისწინებით გაგრძელდა კვლევები და რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს ინიციატივით უკვე ხორციელდება ახალი, მეორე პროექტი - **FR-23-13674**, „სასულიერო პირთა რეპრესიები საბჭოთა პერიოდის საქართველოში (ცენტრალური და ადგილობრივი არქივების მონაცემების მიხედვით)“, რომელსაც ასევე აფინანსებს შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, 2024 წლის ფუნდამენტური კვლევების სახელმწიფო სამეცნიერო საგრანტო კონკურსის ფარგლებში.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა მკვლევართა ჯგუფის მიერ საბჭოთა საქართველოში (1921-1991 წლებში) რელიგიური ნიშნით განხორციელებული რეპრესიების და რეპრესირებული სასულიერო პირების შესახებ ჩატარებული კვლევის გაშუქება, საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი არქივების მონაცემების მიხედვით. ამ ეტაპისთვის სრულად დამუშავებულია ქუთაისის ცენტრალური არქივი, აჭარის საარქივო სამმართველო, კახეთის, სამცხე-ჯავახეთის, გურიის, მცხეთა-მთიანეთის, ქვემო ქართლის, სამეგრელოს რეგიონული და გორის, ხაშურის, კასპის, ზესტაფონის, ფოთის ადგილობრივი არქივები. მიმდინარეობს კვლევითი სამუშაოები საქართველოს ეროვნული არქივის თბილისის ცენტრალურ არქივში. მოპოვებული მასალები უკვე იძლევა საშუალებას საბჭოთა საქართველოში სასულიერო პირების მიმართ რეპრესიების ზოგადი სურათის დადგენისა და ცალკეული დასკვნების გამოტანის.

მიმდინარე პროექტში მონაწილეობას იღებს მკვლევართა ჯგუფი: აბესალომ ასლანიძე (პროექტის ხელმძღვანელი), გიორგი პატაშური (პროექტის კოორდინატორი), ზვიად ტყაბლაძე,

ზაზა ვაშაყმაძე, სერგო ფარულავა, დავით დავითაშვილი და მოწვეული მკვლევარი მერაბ კეზევაძე.

საკვანძო სიტყვები: რელიგიები, რეპრესიები, სასულიერო პირები, საბჭოთა საქართველო, არქივი.

შესავალი

საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის პერიოდში განხორციელებული რეპრესიები, მათ შორის რელიგიური ნიშნით, დღემდე ერთ-ერთი შეუსწავლელი სფეროა, რასაც რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს: რეპრესირებულთა შესახებ ინფორმაცია ათწლეულების განმავლობაში გასაიდუმლოებული და ფაქტობრივად მიუწვდომელი იყო მკვლევართათვის და საზოგადოებისთვის; 1990-იან წლებში, თბილისში განვითარებულ ცნობილ მოვლენებთან ერთად დაიწვა საბჭოთა საქართველოს უშიშროების არქივი, რომელმაც შთანთქა ათასობით უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი; ნაწილი კი, გატანილ იქნა რუსეთის ფედერაციაში.

რეპრესირებულთა შესახებ ინფორმაცია ძირითადად ინახება თბილისში, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს და საქართველოს ცენტრალურ არქივში, ასევე გაბნეულია საქართველოს სხვადასხვა რეგიონულ არქივებში. ამ საკითხში სპეციფიურ კვლევათა ნაკლებობის გამო, მონაცემები მიუწვდომელია არა მარტო რეპრესირებულთა შთამომავლობისთვის, არამედ ზოგადად, რეპრესიების პრობლემატიკით დაინტერესებული პირებისთვის, რომელიც ეხება ყოველგვარი დანაშაულის უქონლობის ფონზე ათასობით ადამიანის დაშინებას, დაპატიმრებას, გადასახლებას, დახვრეტას და ა. შ..

აღნიშნული ნაკლოვანების აღმოსაფხვრელად, სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მკვლევართა ჯგუფმა რამდენიმე წლის წინ დაიწყო მუშაობა და შეიმუშავა პროექტი, რომელიც დააფინანსა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნულმა სამეცნიერო ფონდმა. პროექტი (NFR-22-21090 - „**რელიგიური ნიშნით რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში (შსს არქივის მონაცემების მიხედვით)**“) მოიცავდა რელიგიური ნიშნით რეპრესირებულთა შესახებ ერთიანი მონაცემების შეგროვებას და ერთ წიგნად გამოცემას შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცული მასალების საფუძველზე (პროექტი უკვე დასრულებულია და გამოიცა წიგნად „რელიგიური რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში“, (რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, თბილისი, 2025: 752).

თუმცა, ზემოხსენებულ პროექტზე მუშაობის დროს გამოიკვეთა, რომ შსს არქივში დაცულ მასალებში ძირითადად ის პირები იძებნებოდა, რომლებზეც აღძრული იყო სისხლის სამართლის საქმეები, რომლებიც დააპატიმრეს, დახვრიტეს, ან გადაასახლეს საკონცენტრაციო ბანაკებში. ამ დროს, რეპრესიების სხვა უამრავი ფორმა არსებობდა, როგორიცაა: საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევა - არა მარტო სასულიერო პირებზე, არამედ მათი ოჯახის წევრებზე და კმაყოფაზე მყოფ პირებზე, დაშინება, იძულება (სასულიერო პირობაზე უარის თქმა), დამცირება, დაჯარიმება სასულიერო საქმიანობისთვის, პირადი ქონების ჩამორთმევა, ოჯახის წევრების შევიწროება და ა. შ..

სწორედ ამ მიზნით რელიგიის სააგენტოს მკვლევართა ჯგუფმა შეიმუშავა ახალი პროექტი (FR-23-13674 - „**სასულიერო პირთა რეპრესიები საბჭოთა პერიოდის საქართველოში (ცენტრალური და ადგილობრივი არქივების მონაცემების მიხედვით)**“) რომელსაც ასევე, აფინანსებს შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი.

საქართველოს მასშტაბით, სხვადასხვა არქივებში ჩატარებულმა კვლევებმა ნათლად აჩვენა, რომ რელიგიური ნიშნით რეკრესირებულთა იმ პირებზე, რომლებზეც შსს არქივში არ იყო მონაცემები, ინფორმაციები იძებნებოდა საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალურ, რეგიონალურ, ადგილობრივ არქივებში და შესაბამისად მუშაობა უნდა გაგრძელებულიყო.

მკვლევართა ჯგუფმა კვლევები უკვე განახორციელა ქუთაისის ცენტრალურ არქივში, აჭარის საარქივო სამმართველოში, კახეთის, სამცხე-ჯავახეთის, გურიის, მცხეთა-მთიანეთის, ქვემო ქართლის, სამეგრელოს რეგიონულ და გორის, ხაშურის, კასპის, ზესტაფონის, ფოთის ადგილობრივ არქივებში. მიმდინარეობს კვლევითი სამუშაოები თბილისის ცენტრალურ არქივში. მოპოვებული მასალები უკვე იძლევა საშუალებას საბჭოთა საქართველოში სასულიერო პირების მიმართ რეპრესიების ზოგადი სურათის დადგენისა და ცალკეული დასკვნების გაკეთებისთვის.

მეთოდი

სამეცნიერო ნაშრომი ეფუძნება თეორიულ მეთოდოლოგიას: მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ანალიზს, სინთეზს, შედარებას, საქართველოს სხვადასხვა არქივებში დოკუმენტების მოძიებას და დამუშავებას (დადგენილებების, რეპრესირებულ პირთა შესახებ მონაცემებს, ანკეტებს, ხმის უფლებისა და ქონების ჩამორთმევის აქტებს და ა. შ.). კვლევა მოიცავს საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მოღვაწე რელიგიური პირის რელიგიურ კუთვნილებას, მის როლს იმ პერიოდის რელიგიურ ცხოვრებაში, მისი პირდაპირი თუ ირიბი რეპრესირების დეტალებს და თარიღებს, სადაც იგულისხმება სხვადასხვა სახის ზეწოლა სასულიერო პირზე, როცა ხშირად მას და მის ოჯახს ართმევდნენ უძრავ-მოძრავ ქონებას, საარჩევნო ხმის უფლებას, შეჰყავდათ ე. წ. „შავ სიაში“ და ამით რიყავდნენ საზოგადოებიდან, აიძულებ-

ბდნენ უარი ეთქვათ სასულიერო წოდებაზე, უკეტავდნენ, უნგრევდნენ საკულტო ნაგებობებს და სხვ..

შედეგი

საკვლევ საკითხზე მუშაობის შედეგად, ვლინდება საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში, სხვადასხვა წლებში რეპრესირებული სხვადასხვა დენომინაციის სასულიერო პირი, რითაც კიდევ ერთხელ დადასტურდა რეპრესიების კოლოსალური მასშტაბები. კვლევის შედეგები საინტერესო იქნება არა მხოლოდ სამეცნიერო თვალსაზრისით, არამედ საზოგადოებაში ცნობადობის ამაღლებისთვის საბჭოთა რეპრესიების სისასტიკისა და დევნის ნაირგვარობის თაობაზე. ასევე სასარგებლო იქნება საქართველოს ისტორიით, რელიგიით, თუ სახელმწიფო პოლიტიკის კვლევებით დაინტერესებული პირებისთვის. მასალაში, რომელიც პროექტის დასრულებისას წიგნის სახით გამოქვეყნდება, ნაჩვენებია იქნება, თუ როგორ დევნიდნენ, რიყავდნენ, ყოველგვარი სახსრების გარეშე ტოვებდნენ სასულიერო პირებს და მათ ოჯახებს, მხოლოდ იმის გამო, რომ ღმერთი სწამდათ.

დისკუსია

საბჭოთა ხელისუფლება თავისი არსებობის პირველივე წლებიდან ცდილობდა სასულიერო პირებზე და ზოგადად რელიგიებზე უმკაცრესი ცენზურისა და კონტროლის დაწესებას⁵⁶. ამ მიზნით მიღებული 1921 წლის 15 აპრილს და 1923 წლის

⁵⁶ ისიც უნდა ითქვას, რომ თვითნებ ხელისუფლება ერიდებოდა პირდაპირ რეპრესიების გატარებას ცალკეული რელიგიური ორგანიზაციების წინააღმდეგ. მაგალითად შეიძლება გამოდგეს საქ. კპ აჭარისტანის კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომა (ოქმი N 13, 22.04.1925), რომელზეც დაადგინეს: ბაირამის სამი დღე მუსულმანებისათვის გამოცხადდეს დასასვენებელ დღეებად, მიეცეს წინადადება დაწესებულებებს მუსულმანები ამ სამი დღის განმავლობაში განთავისუფლებულ იქნეს სამუშაოსაგან - ერთი დღე კი ამათ შორის საერთო უქმეთ, რადგან საზოგადოთ ხსენებული დღესასწაულები საერთოდ არ არის გარკვეული, აღიძრას შუამდგომლობა საქართველოს ცეკას წინაშე გამორკვეულ იქნეს მომავალში მუსულმანთა დღესასწაულები (სტილი დაცულია) (აცსა, ფ. პ-1, ანაწ. 1, საქ. 372, გვ. 30).

17 ივლისს დეკრეტები, ასევე შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის დადგენილება, რომელიც ავალდებულებდა ყველა რელიგიას სამაზრო განყოფილებებში წარედგინათ საკულტო ნაგებობის, მსახურთა და პასუხისმგებელ პირთა შესახებ სია ორ ეგზემპლარად. შემდგომში ეს სიები რა თქმა უნდა გამოყენებულ იქნა სასულიერო პირებისა და მორწმუნე საერო პირების რეპრესიებისთვის.

საბჭოთა ხელისუფლება რელიგიურ ორგანიზაციებს ავალდებულებდა ყველა წესის დაცვით რეგისტრაციაში გატარებას, რასაც რელიგიური ორგანიზაციები ემორჩილებოდნენ და წესდების სრული დაცვით შეჰქონდათ შესაბამის უწყებებში განცხადება რეგისტრაციაზე. თუმცა, ხელისუფლების გადაწყვეტილება ყოველთვის დადებითი არ იყო. ამ განცხადებებში მთავარი იყო იმ სასულიერო პირებისა და მათი მხარდამჭერების შესახებ ინფორმაცია, ვინც ემსახურებოდა საკულტო ნაგებობას.

მაგალითისათვის, ერთი დოკუმენტის შინაარსზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომლის თანახმად 1924 წლის 29 თებერვალს ქუთაისის სამაზრო აღმასკომში შევიდა განცხადება თერჯოლის ღვთისმშობლის მიძინებისა და სოფ. ლაშის ეკლესიის რეგისტრაციაში გატარების შესახებ, რომელშიც მოცემული იყო მღვდლების და სხვა არჩეული პასუხისმგებელი პირების სია, სადაც აღწერილი იყო სასულიერო პირის მისამართი, სოციალური მდგომარეობა, საზოგადოებრივი და სამსახურეობრივი მდგომარეობა, წოდება რევოლუციამდე, ქონებრივი მდგომარეობა და როდის შეუერთდა ამ რელიგიურ კულტს (ქცა,⁵⁷ ფ. 296, ანაწ. 1, საქ. 522).

საბჭოთა ხელისუფლება ხალხს აჯერებდა, რომ ეკლესიების დახურვა და სასულიერო პირების რეპრესიები არ იყო მისი პოლიტიკა, არამედ ეს დრომ მოიტანა და ეკლესიები თავისით

⁵⁷ ქცა - ქუთაისის ცენტრალური არქივი.

იხურება. ამ მხრივ საინტერესოა საქართველოში იმდროინდელი მოვლენების შესახებ ინფორმაცია, რომელსაც ხელს აწერს საქართველოს კპ ცკ-ს მდივანი კახიანი (1924 წლის ოქტომბერი), სადაც ვკითხულობთ: „*ანტი-რელიგიური პროპაგანდის სფეროში ჩვენ მოგვიხდა სხვა ზომების მიღება, ვიდრე რუსეთში იმ თავისებურებების გათვალისწინებით, რაც აქ სახეზეა. რელიგიამ და ეკლესიამ საქართველოში დიდი ხანია, ჯერ კიდევ 1905 წ. დაკარგეს მნიშვნელობა და ავტორიტეტი გლეხობის ფართო ფენების თვალში. ეკლესიები სოფლად ჯერ კიდევ მაშინ იხურებოდა და არაფერია გასაკვირი, თუ მიწის რეფორმის გატარების დასაწყისში რევოლუცია შეეხო ეკლესიასაც და გლეხობასაც და განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობა ღებულობდა გადაწყვეტილებებს ეკლესიების დახურვის შესახებ.*“⁵⁸ (აცსა,⁵⁹ ფ. 3-1, ანაწ. 1, საქ. 225, გვ. 2-48).

ასეულობით სასულიერო პირი მოექცა ამ წნეხის ქვეშ მხოლოდ იმიტომ, რომ საკუთარი თავი მიუძღვნეს ღვთისმსახურებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ 1924 წლის აჯანყების შემდეგ ორმაგი რეპრესია შეეხო იმ სასულიერო პირებს, რომლებიც მხარს უჭერდნენ საერთო აჯანყებას საბჭოთა დამპყრობლების წინააღმდეგ. მაგალითად სამეგრელოს რეგიონულ არქივში მოპოვებული დოკუმენტების თანახმად: „*ჩამოერთვას კონგისკაციის წესით ქვემოთხსენებულ მოქალაქეთ ქონება სრულად, ან ნაწილობრივ, როგორც მენშევიკური ავანტიურის ორგანიზატორ-ხელმძღვანელებს, რომლებიც თავისი სოციალური მდგომარეობითაც ვითარცა სოფ. თავადები, აზნაურები, ვაჭარ-სპეკუ-*

⁵⁸ ეს ინფორმაცია რა თქმა უნდა, სიმართლეს არ შეესაბამებოდა, არ ასახავდა საქართველოს მდგომარეობას და იყო სრულიად ტენდენციური შეფასება საკულტო ნაგებობების დახურვის მიზნით გაჟღერებული.

⁵⁹ აცსა - აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი.

ლიანტები და მღვდლები, სოციალურად საშიშ ელემენტებს წარმოადგენენ საბჭოთა წესწყობილებისათვის ...

- იოსავა კონდრატე - ყოფ. მღვდელი - ლაფშა ცხენი. ურჩება სახლკარი. ოჯახში იმყოფება ცოლშვილი

- ქარცხია ელიზბარ დავითის ძე - ყოფ. მღვდელი - ლაფშა ცხენი. ურჩება სახლკარი. ოჯახში იმყოფება ცოლშვილი

- ფარულავა ბესარიონ დიმიტრის ძე - ყოფ. აზნაური და მღვდელი - იარალით ხელში გამოსული. სახლი ოთხთვალაიანი, სახლი გამოსვლების ჩაქრობის დროს დარღვეულია და გადატანილია სხვაგან. ურჩება ერთი სამზარეულო ორთვალაიანი და სხვა ინვენტარი. ოჯახი შედგება ხუთი სულისგან (სრა,⁶⁰ ფ. 2, საქ. 32, გვ. 23-28).

რეპრესიების ერთ-ერთი ადრეული ფორმა იყო სასულიერო პირების გათანაზრება კულაკებთან და მათთვის საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევა. 1918 წლის პირველი საბჭოთა კონსტიტუციიდან დაწყებული 1930-იანი წლების შუა პერიოდამდე, რსფსრ-ში (ოკუპაციის შემდეგ საქართველოშიც) არსებობდა „უფლებჩამორთმეულთა“ კატეგორია, ანუ იმ პირების, რომლებსაც ჩამოერთვათ ხმის მიცემის უფლება.⁶¹ მოქალაქ-

⁶⁰ სრა - სამეგრელოს რეგიონული არქივი.

⁶¹ უფლებჩამორთმეული - არის პირი, რომელსაც ჩამოერთვა ხმის მიცემის უფლება - რსფსრ-ის, სსრკ-ის მოქალაქის არაოფიციალური სახელწოდება, რომელსაც 1918-1936 წლებში ჩამოერთვა საკუთრების, საარჩევნო და სხვა უფლებები 1918 და 1925 წლების რსფსრ-ის კონსტიტუციების შესაბამისად. უფლებების შეზღუდვა ოფიციალურ დონეზე აიხსნებოდა სოციალური გამიჯვნის ზომებით, რათა უზრუნველყოფილიყო მუშათა კლასისა და ყოფილი „მოსახლეობის ექსპლუატირებული ფენების“ წამყვანი როლი შექმნილ სოციალისტურ საზოგადოებაში. ოფიციალური საბჭოთა მონაცემებით, 1926 წლის საკავშირო აღწერის შედეგების მიხედვით, სსრკ-ის მოსახლეობა 147,027,915 ადამიანს შეადგენდა. ქვეყანაში ხმის მიცემის უფლება ჩამოერთვა 1,040,894 ადამიანს (ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 1.63%). მათგან 43.3%-ს ვაჭრები და შუამავლები შეადგენდნენ. შემდეგ მოდიოდნენ სასულიერო პირები და ბერები - 15.2%; არაშრომითი შემოსავლით მცხოვრებნი - 13.8%; ყოფილი ცარიზმის რეჟიმის ოფიცრები და სხვა წოდების წარმომადგენლები - 9%. ხმის

ისტვის არჩევნებში მონაწილეობის უფლების ჩამორთმევა საბჭოთა რეჟიმის დროს, ავტომატურად იწვევდა მათ სოციალური და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში მონაწილეობის აკრძალვას, მათ შორის მუშაობის (გარდა შავ მუშად საქმიანობისა, რაც მაგალითად დღევანდელი გადასახედიდან უტოლდება მოქალაქისთვის პირადობის დამადასტურებელი მოწმობის ჩამორთმევას). ასეთი ადამიანები გადაიქცნენ გარიყულებად, ანუ მეორეხარისხოვან მოქალაქეებად. ხშირად, ხმის მიცემის უფლების ჩამორთმევა შემდგომი რეპრესიული მეთოდების საფუძველი ხდებოდა.

რსფსრ-ის ზემოთხსენებული კონსტიტუცია (IV განყოფილება, 13 თავი, 65 მუხლი) განსაზღვრავდა მოსახლეობის 7 კატეგორიას, რომელთა ხმის მიცემის უფლება შეზღუდული ჰქონდა: ა) პირებს, რომლებიც მიმართავდნენ დაქირავებულ შრომას; ბ) პირებს, რომლებიც ცხოვრობდნენ დაუმსახურებელი შემოსავლით... ; გ) კერძო ვაჭრებს და კომერციულ შუამავლებს; დ) რელიგიური კულტის მსახურებსა და სასულიერო პირებს; ე) ყოფილი პოლიციის, ჟანდარმერიისა და სხვა სადამსჯელო ორგანოების ჩინოვნიკებსა და მსახურებს; ვ) სულიერად დაავადებულებსა და შეშლილებს; ზ) ანგარებით და სამარცხვინო დანაშაულებისთვის მსჯავრდებულებს.

„უფლებჩამორთმეულთა“ კატეგორიების მნიშვნელოვანი მახასიათებელი ის იყო, რომ მათი რიცხვი სტატიკური არ რჩებოდა და დღითიდღე იზრდებოდა, წრე ფართოვდებოდა მოსახლეობის უფრო ფართო ფენების ჩართვის შედეგად. საბჭოთა სახელმწიფოს ეს ზომა, როგორც სოციალური პოლიტიკის ნაწი-

მიცემის უფლება ასევე ჩამორთმეული ჰქონდა უფლებჩამორთმეულთა ოჯახების ზრდასრულ (18 წელზე მეტი ასაკის) წევრებს. მათი რაოდენობა 6.4% იყო. იხ. ვრცლად: Федорова, Н. А. (2007), Лишenci 1920-х годов: советское сословие отверженных, *Журнал исследований социальной политики*, Т. 5, вып. 4.

ლი, მიმართული იყო ეკონომიკური, ადმინისტრაციული, სოციალური და ფსიქოლოგიური ზეწოლისკენ, მოსახლეობის გარკვეულ ფენებზე, მათ შორის სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლებზე და სასულიერო პირებზე.

მაგალითად, კახეთის რეგიონულ არქივში მოპოვებულ დოკუმენტში გვხვდება - 1931 წლის სახელობითი სია საბჭოთა საარჩევნო უფლებას მოკლებული პირებისა, სადაც არიან მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირები და მათი ოჯახის წევრები (თელავის რაიადმასკომი, სიაში მინიჭებული ნომრების შესაბამისად):

- 6. ალბუთაშივილი მათე ომიას ძე
- 195. დეკანოზიშვილი პეტრე ილიას ძე
- 214. ეზიკიანი ხაჩატურა მარტიას ძე
- 328. მაისურაძე ვასო
- 346. მაღრაძე კატო გრიგორას ასული
- 347. მაღრაძე ვანო
- 375. მარიკიანი ლევანდია მარქარას ძე
- 594. ცუცუნაშვილი ქეთევანი ზაქარიას ასული
- 595. ცუცუნაშვილი იოსები
- 627. ჯაოშვილი ეპიფანე მაქსიმას ძე
- 628. ჯაოშვილი ვალერიანა გიორგის ასული
- 684. ღვინიაშვილი ლევანა ილიას ძე
- 685. ღვინიაშვილი ნატალია ივანეს ასული

ყველა ზემოხსენებულ პირს ჩამორთმეული ჰქონდა ხმის უფლება - საარჩევნო ინსტრუქციის **მუხლი 4, § „დ“**-ს შესაბამისად, რომლის განმარტება დოკუმენტში აღწერილია შემდეგნაირად: **„ყველა სარწმუნოების და კულტის რელიგიური მსახურნი - მღვდელი, დიაკვანი და მათ კმაყოფაზე მყოფნი“** (კრა,⁶² ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 25).

⁶² კრა - კახეთის რეგიონული არქივი.

იმავე არქივის მასალებში, რომელიც ეხება გურჯაანის რაი-საბჭოს აღმასკომს, ინახება ცკ-დან მოსული დირექტივები არჩევნებთან დაკავშირებით. თვალსაჩინოებისთვის დავიმოწმებთ მოკლე ამონარიდს ბროშურიდან: ს.ს.ს.რ. ინსტრუქცია საბჭოების და საბჭოთა ყრილობების არჩევნების შესახებ. სრ. საქ. ცაკ-ის საორგანიზაციო განყოფილების გამოცემა, ტფილისი 1934

ინსტრუქციის თანახმად

თავი II

ამომრჩევლებისა და საარჩევნო უფლებას მოკლებულ პირ-თა განსაზღვრა

18. ვერ აარჩევენ და ვერ იქნებიან არჩეულნი, თუნდაც ეკუთვნოდენ მოქალაქეთა ერთ-ერთ 15 მუხლში ჩამოთვლილ კატეგორიას:

... დ) ყველა სარწმუნოებისა და რჯულის რელიგიური კულტის სასულიერო მსახურნი, როგორც ყოფილნი, ისე ახლანდელნი;

20. საარჩევნო უფლება არ ერთმევათ შემდეგი კატეგორიების პირთ, თუ ისინი ამ უფლებას არ არიან მოკლებულნი სხვა საფუძვლების მიხედვით:

... ლ) იმ პირს, ვინც დაქირავებით ან რელიგიური საზოგადოების არჩევით ასრულებს ადმინისტრაციულ-სამეურნეო და ტექნიკურ მოვალეობას რელიგიური წესების შესრულებისა და რელიგიური კულტის შენობის მოვლის საქმეში, როგორც არის მაგალითად: **მგალობელი, ორგანისტი, დარაჯი, დამლაგებელი, ზარების მრეკავი** და სხვ., აგრეთვე **საეკლესიო-სამრევლო საბჭოს წევრი;**

თავი III

მოქალაქეთა საარჩევნო უფლების აღდგენის წესი

21. იმ პირთ, ვინც მოკლებულნი არიან საარჩევნო უფლებას, როგორც ექსპლოატატორთა კლასის წარმომადგენელი

(მემამულე, ბურჟუაზია, **რელიგიური კულტის მსახურნი**), აგრეთვე პოლიციისა ... შეიძლება აღედგინოს საარჩევნო უფლება, თუ ისინი არა ნაკლებ ხუთი წლისა ეწევიან წარმოებითი და საზოგადოებრივ-სასარგებლო შრომას და დაამტკიცეს თავისი ლოიალობა საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ ...

თავი IV

ამომრჩეველთა და საარჩევნო უფლებას მოკლებულ პირთა სიების შედგენა

30. საარჩევნო უფლებას მოკლებულ პირთა მუდმივი სახელობრივი აღრიცხვა ევალება სასოფლო და საქალაქო (ტფილისში - ქალაქის სარაიონო) საბჭოებს.

31. 30 მუხლში აღნიშნული ორგანოები ვალდებული არიან შეკრიბონ დოკუმენტალური ხასიათის ცნობები იმ პირთა შესახებ, ვისაც საარჩევნო უფლება უნდა ჩამოერთვას, ასეთი ცნობები:

... დ) ყოფილი პოლიციის მსახურთა და აგენტების, **რელიგიური კულტის მსახურთა** და ყველა დანარჩენ პირებისთვის, ვინც ამა ინსტრუქციის მე-19 მუხლშია ჩამოთვლილი (მოქალაქეთა ცალკეული კატეგორიები, რომლებსაც საარჩევნო უფლება ერთმევა, - მიწათმოქმედები, მესაქონლეები, კულაკები, ვაჭრები და ა.შ., ავტ.) - ადმინისტრაციული ორგანოებისა, საქალაქო და სასოფლო საბჭოებისა ან შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ორგანოების ცნობები (კრა, ფ. 1, ანაწ. 1, საქ. 10: 56-66).

ქუთაისის ქალაქის საბჭოსთან არსებულ საარჩევნო უფლებებში აღმდგენი კომისიის 1936 წლის 11 მარტის სხდომის N 1 ოქმით, ლომიძე პარმენ პავლეს ძე შეყვანილია საარჩევნო ხმის უფლება აღკვეთილთა სიაში, როგორც რელიგიური კულტმსახური, არის ჩატარებული გამორკვევანი უკანასკნელ ხანებში მისი საქმიანობის შესახებ, რომლის მიხედვით მან თითქოს დასტოვა მღვდელ-მსახურება და ეწევა პატიოსან შრომას, მაგრამ შემო-

სული სიტყვიერი ინფორმაციები ეწინააღმდეგება შეკრებილ ცნობებს (ქცა, ფ. 149, ანაწ. 1 საქ. 535:8).

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევის კუთხით ხელისუფლება ამას თითქოს პირდაპირ კი არ აკეთებდა, არამედ ისევ „მოსახლეობის მოთხოვნით“, მათი სახელით. კომუნისტური ათეისტური მთავრობა, ხშირად მის დამქაშებს ახმოვანებინებდა იმ მოთხოვნებს, რაც თავად აწყობდა და ამას ხალხის სახელით აკეთებდა. ასე ხდებოდა რეპრესიების დაწყებიდან, მაგრამ განსაკუთრებული სიმწვავეთ თავი იჩინა 1937-38 წლებში. მაგალითად, 1937 წელს ქუთაისის რაიონში ახალი კონსტიტუციის განხილვის დროს მოსახლეობისგან შემოვიდა წინადადება: „*მღვდლებს, როგორც მატყუარებს, არ მიეცეთ ხმის უფლება*“ (ქცა, ფ. 149, ანაწ. 1, საქ. 677:10). მოსახლეობისვე თხოვნით ხურავდნენ ეკლესიებსაც: „*ოზურგეთის სამაზრო აღმასრულებელი კომიტეტი წერს საქართველოს იუსტიციის სახალხო კომისარიატს, რომ გურიაში 200-მდე ეკლესია დაიხურა და თან ყველა მასიური კრებების დადგენილებების საფუძველზეო ...*“ (გრა,⁶³ ფ. 1, ანაწ. 1, საქ. 3:23).

მასობრივი რეპრესიების გატარებას წინ უძღოდა სასულიერო პირებზე მაქსიმალურად დეტალური ინფორმაციის შეგროვება. მაგალითად, საარქივო მასალებში იძებნება 1927 წლის აგვისტოს სტატისტიკური მონაცემები სადაც აღნიშნულია, რომ „მუსლიმური სასულიერო პირები ყოველთვის ასრულებდნენ მნიშვნელოვან როლს ამიერკავკასიის თურქების⁶⁴ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ასევე აჭარლების ცხოვრებაში. ამ როლის მნიშვნელობა განსაკუთრებით ნათელი გახდა ამ

⁶³ გრა - გურიის რეგიონული არქივი.

⁶⁴ აქ რა თქმა უნდა იგულისხმებიან ამიერკავკასიაში მცხოვრები მუსლიმები და არა ეროვნებით თურქები. ზოგადად ცნობილია, რომ რუსები ყველა ეროვნების მუსლიმს თათრებს, ან თურქებს ეძახდნენ.

წელს აზერბაიჯანში კონტრრევოლუციის ზოგიერთი გამოვლინების დროს. აღმოჩნდა, რომ სასულიერო პირები არიან მნიშვნელოვანი არხი, რომლის საშუალებითაც ფეოდალური ელემენტი ახდენს გავლენას გლეხობაზე. ამიტომაც ძალზედ მნიშვნელოვანია მუსლიმური სასულიერო პირების შესწავლა მოხდეს ფართოდ...” (სტილი დაცულია) (აცსა, ფ. პ-1, ანაწ. 1, საქ. 939: 3). ამ მონაცემებში ბევრი უზუსტობაცაა, თუმცა, მთავარი მაინც ისაა, თუ რა ამოცანები იდგა ამ სტატისტიკური მონაცემების შედგენისას. კერძოდ:

1. რა კვალიფიკაციის სასულიერო პირები⁶⁵ არიან ამიერკავკასიაში?
2. რა ასაკში იმყოფებიან სასულიერო პირები და მათი რა ნაწილი დაიბადა საზღვარგარეთ?
3. როგორია ამიერკავკასიაში მცხოვრები სასულიერო პირების ღვთისმსახურების სტაჟი?
4. სასულიერო პირების კავშირი საზღვარგარეთთან ძლიერდება თუ სუსტდება?
5. რა დოზით და სახელდობრ რომელ ქვეყანებში (თურქეთი, სპარსეთი) დადის სამღვდელოება?
6. რითაა დაკავებული სასულიერო პირები თავისი რელიგიური ფუნქციების გარდა და რა შემოსავალი აქვს რელიგიური შემოწირულობების გარდა და ა. შ.?
7. საერთოდ რა მატერიალური საარსებო საშუალება აქვს სასულიერო პირებს და რამდენად განსხვავდება მათი მატერიალური მდგომარეობა საბჭოთა პერიოდამდე და მდგომარეობა ახლა?

⁶⁵ დოკუმენტში წერია - Мусулманское духовенство, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ ისლამში არ არსებობს სამღვდელოების ინსტიტუტი, როგორც მაგალითად ქრისტიანობაში, აქ ვწერთ სასულიერო პირს.

8. როგორია სასულიერო პირების ქონებრივი მდგომარეობა? (პირუტყვი, მიწა)?
9. რამდენად გაუმჯობესდა ან გაუარესდა სასულიერო პირების ქონებრივი მდგომარეობა გასაბჭოების მომენტიდან?
10. რამდენად ხშირია მუსლიმი სასულიერო პირების მიერ ცალკეული რაიონების მონახულება?

ყველა ეს მონაცემი სტატისტიკურ ანგარიშებში გაკეთებულია ცალ-ცალკე, სუნიტებსა და შიიტებზე. აქვე შევნიშნავთ, რომ ასეთი მონაცემები გროვდებოდა ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე.

როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რელიგიასთან ბრძოლის კუთხით ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები ხშირად „გულმოდგინეობას“ იჩენდნენ და ყოველგვარი ადგილობრივი სიტუაციის გაუთვალისწინებლად ებრძოდნენ რელიგიას, რასაც ხშირად კონფლიქტებიც მოსდევდა ხელისუფლებასა და სასულიერო პირებს, ზოგადად, მორწმუნეებს შორის. ეს ამბები ეტყობა, ზოგჯერ მოსკოვამდეც აღწევდა.

საარქივო მასალებში იძებნება რკპ (ზ) მდივნის ვ. მოლოტოვის წერილი (სრულიად საიდუმლოდ, 05.09.1924) ყველა სამხარეო და ეროვნულ კომიტეტებს, სადაც საუბარია, რომ „*გაუაზრებელ ანტირელიგიურ კომპანიას ადგილებზე მოყვა ფანატიზმის გავრცელება... ამიტომ აუცილებელია რელიგიასთან ბრძოლა ატარებდეს ახსნა-განმარტებით ხასიათს... არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დავუშვათ ისეთი ანტირელიგიური პროპაგანდა, რომელიც შეურაცყოფას აყენებს მორწმუნეებს*“ და ა. შ. (აცსა, ფ. პ-1, ანაწ. 1, საქ. 337: 18).

რეპრესიული ზომების გატარება ძირითადად ეფუძნებოდა იმ ინფორმაციას, რასაც საბჭოთა ხელისუფლება სხვადასხვა გზით მოიპოვებდა რელიგიური ორგანიზაციების შესახებ. მან ზუსტად იცოდა რომელი რელიგიური ორგანიზაციის სულ-

იერი ლიდერი ვინ იყო, ვინ იყო აქტიური მორწმუნე და საერთოდ, რამდენი მორწმუნე ჰყავდა ამა თუ იმ ეკლესიას. ასე მაგალითად, 1930 წლისთვის ბათუმში, ბათუმის აღმასკომის მიერ აღრიცხული იყო შემდეგი რელიგიური თემები:

- სომხურ-გრიგორიანული ძმობა - 194 წევრი
- სომხურ-კათოლიკური ეკლესია - 541 წევრი
- ბერძნების მორწმუნე ქრისტიანები ს. ახალშენში - 404 წევრი
- ქრისტიან-ბაპტისტები - 45 წევრი
- ევანგელურ-ქრისტიანების ბათუმის თემი - 27 წევრი
- მორწმუნეთა კათოლიკური ეკლესია - 114 წევრი
- რუსულ-პოკროვის თემი - 448 წევრი
- ებრაული თემი (რუსები) - 171 წევრი
- ქართულ-ებრაული თემი - 81 წევრი
- სასაფლაოს სამების ეკლესია - 80 წევრი
- საქართველოს რელიგიური თემი - 782 წევრი (ქართველი მართმადიდებლები, ავტ.)
- რუსულ-მართლმადიდებლურ პოკროვის თემში ნებაყოფლობით გაერთიანებული მოქალაქეები - 153 წევრი
- ბერძნული რელიგიური თემი - 1253 წევრი
- ლუთერების თემი - 52 წევრი (აცსა, ფ. რ-91, ანაწ. 1, საქ. 28: 4).

სასულიერო პირების მძიმე, გაუსაძლისი პირობების დამადასტურებლად შეგვიძლია მოვიყვანოთ გორის ადგილობრივ არქივში მიკვლეული 17 მღვდლის წერილი, რომლებსაც ჩამოართვეს მთელი თავიანთი ქონება (სახლ-კარი და მიწა) მხოლოდ იმიტომ, რომ არიან მღვდლები. რა თქმა უნდა, ყველა ვერ უძლებდა ამგვარ ზეწოლას და წერდნენ წერილებს მღვდლობაზე თავის დანებების შესახებ, რათა თავის გადასარჩენათ, შეენარჩუნებინათ მცირე მიწის ნაგლეჯი.

ყველა თემის აღმასკომებს /ცირკულარიდან/

თანახმად გორის მაზრის პარტკომის მოწერილობისა 15 იანვრიდან ა/წ შინა მმართველობა გავალებთ მიიღოთ ყოველი ზომები, რათა მიწის რეფორმის რევოლუციონური წესით ჩატარების დროს არ იქმნეს მიწის ნორმა მიცემული პირებისთვის, რომელნიც ეწევიან ამ ჟამად ეკლესიის სამსახურს (მღვდლები, მთავრები, დიაკვნები და სხ.). მიწის ნორმა მიეცეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აღნიშნული პირნი სამუდამოთ დაანებებენ თავს ეკლესიის სამსახურს და შეუდგებიან მიწის დამუშავებას საკუთარი შრომით.

18 იანვარი 1923 წ. N 346

შინა მმართველობის განყოფილების გამგე (გაა,⁶⁶ ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 5: 9).

სწორედ ამგვარი გადაწყვეტილების ასრულებათ ქვემოთ მოყვანილი რამდენიმე წერილი ზემოთ ნახსენები 17 მღვდლიდან.

სოფელ არაშენდის მიწის კომიტეტებს

სოფ. არაშენდაში მცხოვრებლის

მღ. გიორგი ივანეს ძე კოპაძის

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

სოფელ არაშენდაში მაქვს სახნავი მამულები. მიწის კომიტეტებმა გამომიცხადეს რომ მთავრობიდან არის გამოცემული დეკრეტი რომ მღვდლებს მამული არ ეძლევათო რისთვისაც გამომიცხადეს თუ სამსახურს თავს არ დაანებებ მამულს არ მოგცემთო რის გამოც ამა წლის 1 რიცხვებში თებერვლისა გავიხადე ანაფორა, გავკოვებთავდი და სამუდამოდ მივაფურთხე მატყუარა მღვდლობას.

ყოფილი მღ. გიორგი კოპაძე

⁶⁶ გაა - გორის ადგილობრივი არქივი.

1 თებერვალი 1923 წ. (შენიშვნა: ყოფილი სხვის მიერ არის ჩაწერილი, სხვა კალიგრაფიაა, ავტ.) (გაა, ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 38: 27).

შინდისის რაიონის აღმასკომის თავმჯდომარეს
ვარიანის მღვდლის გაბრიელ სიმონიშვილის

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

ვინაიდან აღარ მსურს ვიმსახურო სასულიერო წოდებაში
და ვიქნე მოქალაქე, გთხოვთ მომეცეს მიწა, ე.ი. ნორმა. ჩვენი
ოჯახი შესდგება რვა სულ.

მღვდელი გაბრიელ სიმონიშვილი

28/02- 23 წ.

უკანა მხარეს აქვს მინაწერი: შინდისი მიწის კომიტეტს.

თუ მღვდელი გახდილია იმ შემთხვევაში მიეცით მას
ნორმა კანონის ფარგლებში.

თვმჯდომარე ნ. საბაშვილი

3/03 23 წელი (გაა, ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 38:30).

განსაკუთრებით ტრაგიკულია მოხუცი ცხინვალელი
დეკანოზის იოანე კაპანაძის ხელწერილი:

1923 წელს მარტის 10 დღესა, მე, ცხინვალის დეკანოზი იო-
ანე ანტონის ძე კაპანაძე ვაძლევ სოფელ ქვემო ნიქოზის მიწის
კომიტეტს ამ ხელწერილს მასზედა, რომ თუ უკეთუ არ მომე-
თხოვება ანაფორის გახდა და გაკრეჭა, რაც ჩემი სიკვდილის
თანაბარია, როგორც მოხუცებული დეკანოზისთვის, დამინებე-
ბია თავი მღვდლის თანამდებობისთვის, აღარ დაუბრუნდე მას,
დავბინავდი ჩემს მამულში და ვკმაყოფილდები ჩემი მამულით,
რაც მაქვს დღეს და არც ვითხოვ ნორმის შევსებას, რაზედაც
თანახმა ვარ და ხელს ვაწერ

ცხინვალის დეკანოზი იოანე კაპანაძე (გაა, ფ. 3, ანაწ. 1, საქ.
38: 39).

ხშირად ხელისუფლება გამოგონილი და დასმენების საფ-
უძველზე შეთითხნილი საქმეებით მღვდლებს მიაწერდა სხვა-

დასხვა დანაშაულს, ეს კი თავის მხრივ საკმარისი საფუძველი იყო ასეთი პიროვნებისთვის სამღვდელო საქმიანობის აკრძალვისთვის. მაგალითად, ოზურგეთის სამაზრო აღმასკომის პრეზიდუმის სხდომის ოქმით (N 17/65, 08.02.1926):

მოვსმინეთ: შემოქმედის მონასტერში მღვდელ-მოქმედების შესახებ.

დავადგინეთ: აკრძალულ იქნას მღვდელ-მოქმედება შემოქმედის მონასტერში, თანახმად დებულებისა, მღვდელ-მონაზონი მელენტი თოფურია გაძევებულ იქნას მონასტრიდან, როგორც ქურდობისთვის გასამართლებული და ჩამოერთვას მას განათლების სახალხო კომისარიატის სიძველეთა ხელოვნების და ბუნების ძეგლთა დაცვის განყოფილებიდან მიღებული მანდატი; თვალყურის დევნება, როგორც სიძველეთა დაცვისათვის ისე სხვა მხრივაც დაევალოს შემოქმედის თემის აღმასკომს (სტილი დაცულია) (გაა, ფ. 1, ანაწ. 1, საქ. 6: 11-12).

რელიგიასთან ბრძოლის მიმართულებით ხელისუფლება განსაკუთრებულ სიმკაცრეს იჩენდა იმ პარტიულების მიმართ, რომლებიც ასრულებდნენ რელიგიურ რიტუალებს.

ქედაში, გურგენიძე ოსმან სალიხის ძე - 1926 წლიდან პარტიის წევრი, დაბ. 1898 წელს, გლეხი კოლმეურნე - რელიგიური რიტუალების შესრულების გამო გარიცხეს პარტიის რიგებიდან ქედის რაი-საკ. კომისია-მუშგლეხინის პრეზიდუმის სხდომაზე (27 იანვარი, 1933 წ.) (აცსა, ფ. 3-8, ანაწ. 1, საქ. 42: 4).

კაკაბაძე ადემ ხუსეინის ძე - გლეხი, კოლმეურნე პარტიიდან გარიცხეს იმის გამო, რომ გამოძიებით დადასტურდა: კაკაბაძე ადემ ხუსეინის ძე მართლაც არის რელიგიის მორწმუნე /ლოცულობს, იჭერდა რამაზანს (რამადანს, ანუ მარხვის თვეს, ავტ.) და სხვა / გარდა აღნიშნულისა, არ ასრულებდა პარტიულ დავალებებსაცო... (სტილი დაცულია) (აცსა, ფ. 3-8, ანაწ. 1, საქ. 17-ა:1).

მეტიც, ადამიანი შეიძლება იმისთვის დაესაჯათ, რომ იყო სასულიერო პირის შვილი, ცოლი, ან სხვა ახლო ნათესავი. ხულოს რაიკომის ბიუროს ოქმში (N 55, 1935 წ. 18 ნოემბერი) ვკითხულობთ: *...იმის გამო, რომ ოსმან ჯაყელი ცხოვრობს თავისი მამის ყოფ. მოლა და ხმა ჩამორთმეულ შენობაში, თუმცა ცალკე ბინაზე, რითაც საბაბს იძლევა მამასთან კავშირში ყოფნის შესახებ - გამოეცხადოს სასტიკი საყვედური გაფრთხილებით და მოიხსნას იგი სას. საბჭოს თავ-რის მოვალეობისგან* (აცსა, ფ. 3-12, ანაწ. 26, საქ. 2158: 2).

ანალოგიურ სურათი იყო მთელი ქვეყნის მასშტაბით, მაგრამ რაოდენ მასობრივი იყო ეს მოვლენა კარგად ჩანს ზუგდიდის მაზრის აბასთუმნის თემში მომზადებული საარჩევნო უფლებაშეზღუდულთა სიიდან, სადაც ყველა კულტის მსახურის ცოლიცაა შეყვანილი:

1. კვარაცხელია ალექსი, 75 წლის, მღვდელი
2. კვარაცხელია ნატალია, 60 წლის, მღვდლის ცოლი
3. კოდუა ზოსიმე, 78 წლის, მედავითნე
4. კოდუა მართა, 70 წლის, მედავითნის ცოლი
5. კოდუა სეონი, 36 წლის, მედავითნე
6. ჩიხლაძე სოლომონი, 55 წლის, მღვდელი
7. ჩიხლაძე თებრო, 45 წლის, მღვდლის ცოლი
8. დავითია ისლამი, 65 წლის, სას. კულტის მსახური
9. მიქავა დარიკო, 60 წლის, რელიგ. კულტ. მთავარ. მკითხ.
10. ჩიხლაძე დარიკო, 60 წლის, რელიგ. კულტ. მთავარ. მკითხ.
11. გერსამია ვასილი, 55 წლის, მღვდელი
12. თოდუა მამანტი, 30 წლის, მედავითნე
13. აფშილავა პორფილე, 40 წლის, სასულ კულტ. მსახური
14. ბერაია მარია, 45 წლის, მონაზონი
15. კიტია ანდრო, 53 წლის მედავითნე
16. კიტია ანეტა, 40 წლის, მედავითნის ცოლი

17. თვალთვაძე ვასილი, 55 წლის, მღვდელი

18. თვალთვაძე ცაცუ, 40 წლის, მღვდლის ცოლი (სრა, ფ. 2, ანაწ. 1, საქ. 275: 2).

ფოტში 1934 წლის 5 ნოემბერს შედგენილი სახელობითი სიიდან ჩანს,⁶⁷ რომ საარჩევნო უფლება შეზღუდული აქვთ:

- *ბობოხიძე ივანე დავითის ძე* - რელიგიური კულტის მსახური
- *ბობოხიძე კიონია ლუკას ასული* - კმაყოფაზე მყოფი ოჯახის წევრი
- *ჯვანია (ბაბილუა) პარასკევა* - რელ. კულტ. მსახ. (გვ. 154-ზე არის პარასკევა ტიმოთეს ასული ბაბილუას განცხადება სსსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს (21.09.1935), სადაც წერს, რომ **ჩემს მეზობელს ჩემთან აქვს ქონებრივი დავა და მან ნათესავეების დახმარებით მე გამატარა როგორც რელიგიური კულტის მსახური და ამიტომ ჩამოურთმევიათ ჩემზე ხმაო. ყალბი საბუთი კი, ვითომ მე ვიყო მედავითნე, გაუცია ჩემს მტერს, აწ გარდაცვლილ დეკანოზს ნესტორ სასანიასო...** (ხაზგასმა ჩვენია, ავტ.) 1929 წელს გარდამეცვალა 15 წლის ქალიშვილი და ხშირად დავდიოდი სასაფლაოზე, სადაც ტარდებოდა წირვა-ლოცვაო და ამით ისარგებლეს ჩემმა მტრებმაო...) (ფაა,⁶⁸ ფ. 37, ანაწ. 1, საქ. 819).

რელიგიასთან ბრძოლის ეპოქა მხოლოდ სტალინური მმართველობით არ დასრულებულა. ის გრძელდებოდა კომუნისტური რეჟიმის არსებობის ბოლო წლებამდე და რეპრესიების ერთ-ერთი გავრცელებული ფორმა იყო ძველი ტრადიციებისა (რომლებიც ხშირად რელიგიასთან იყო კავშირში) და რელიგი-

⁶⁷ საქმე მთლიანად არაა დანომრილი, შესაბამისად ვერ ვუთითებთ ყველა გვერდს.

⁶⁸ ფაა - ფოტის ადგილობრივი არქივი.

ური რიტუალების წინააღმდეგ გამოცხადებული იდეოლოგიური ბრძოლა.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა 1975 წლის 24 ნოემბერს მიიღო დადგენილება „**მაწვე ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ**“, რომელიც შემდგომ განხილულ იქნა ყველა ქვემდგომ პარტიულ ორგანიზაციაში და მიღებულ იქნა შესაბამისი გადაწყვეტილებები. ასე, მაგალითად, ქუთაისის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს აღმასკომის გადაწყვეტილებით (N 15/4-377, 13.07.1977) შემუშავებულ იქნა, დადგენილებიდან გამომდინარე, საკითხების პრაქტიკული განხორციელების ღონისძიებათა გეგმა (ქცა, ფონდი 149, ანაწ. 1 საქ. 4904:48). როგორც საქმეში ვკითხულობთ, დადგენილების გაცემიდან დაახლოებით 1,5 წელიწადში კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჩატარებულია 200-მდე საუბარი, 100-ზე მეტი ლექცია, 50-მდე თემატური საღამო, 100-ზე მეტი საშეფო (საკურატორო, ავტ.) და გასვლითი კონცერტი... (ქცა, ფონდი 149, ანაწ. 1 საქ. 4904:48). მოძველებული ტრადიციების წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოიზნული მუშაობისათვის განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო ახალ წეს-ჩვეულებისა და რიტუალების დანერგვას...(ქცა, ფონდი 149, ანაწ. 1 საქ. 4904: 49). ამ ანტირელიგიური მუშაობის გაგრძელება იყო ასევე 1979 წლის 26 აპრილის სსრკ ცკ-ას მიერ მიღებული დადგენილება „**იდეოლოგიურ-პოლიტიკურ აღმზრდელობითი მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ**“, რომელსაც ასევე ადგილებზე მოყვამის განხილვა და იდეოლოგიური ბრძოლის გაძლიერება. საქართველოს კპ ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის ბიუროსა და საქალაქო აღმასკომის გადაწყვეტილებით (21.03. 1986, N7.36.244) დადგინდა ქ. ქუთაისში 1986 წლის 26 და 27 აპრილს ნათესავთა და ახლობელთა ხსოვნის დღის ჩატარების შესახებ. ამ

ღონისძიებების ჩასატარებლად ქალაქის ხელმძღვანელ ორგანო-ებში შეიქმნა სამთავრობო კომისიები და გამოიყო პასუხისმგებელი პირები... (ქცა, ფ.149, ანაწ. 1, საქ. 6569: 102). რა თქმა უნდა, ეს ღონისძიებებიც ტარდებოდა ძველი ტრადიციების ჩანაცვლების მიზნით.

პროექტზე მუშაობისას, გვერდს ვერ ავუვლიდით რელიგიური უმცირესობების რეპრესირების საკითხს. საქართველოს არქივებში ბევრი საინტერესო მასალა მოვიპოვეთ, რომელმაც რელიგიური დევნის საერთო სურათის ჩამოყალიბების საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა.

ქვემო-ქართლის რეგიონულ არქივში მოიძებნა ინფორმაცია გერმანელი მღვდლის (ლუთერანი პასტორი) - შილი კარლი კარლის ძეს შესახებ, რომელსაც 1927 წლიდან ჩამოერთვა ხმა (საცხ. ადგ. ვალდჰეიმი, აქვე არიან მისი ხმაჩამორთმეული ოჯახის წევრებიც - შილი მათილდა, შილი ნიკოლოზი კარლის ძე - მღვდლის შვილი, შილი კარლი კარლის ძე - მღვდლის შვილი (ქქრა,⁶⁹ ფ. 174, ანაწ. 1, საქ. 16,: 3ა).

კიდევ ერთი საინტერესო დოკუმენტი ქვემო-ქართლის რეგიონული არქივიდან:

როზენბერგის სოფ. საბჭოს 1929 წლის 13 იანვრის #24 ოქმი

მოისმინეს: ამხანაგ პოზოვის მოხსენება, რომ მასთან უკვე რამდენიმე პიროვნება მივიდა კოლ. როზენბერგიდან და განუცხადეს, რომ კოლ. როზენბერგში ჩამოდიან მოქალაქეები სხვა მეზობელი გერმანული სოფლებიდან და ასევე აზერბაიჯანიდანაც და აწყობენ რელიგიურ შეკრებებს სახლებში, რაც მათ არ სურთ კოლ. როზენბერგში, და ამბობენ რომ ეს მოთხოვნა არის როზენბერგის საზოგადოების.

დაადგინეს: ხმათა უმრავლესობით ვადგენთ, აეკრძალოთ ჩამოსულ მოქალაქეებს რელიგიური შეკრებების მოწყობა სახლ-

⁶⁹ ქქრა - ქვემო-ქართლის რეგიონული არქივი.

ებში და საერთოდ არ ჩამოვიდნენ კოლ. როზენგერგში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათ მიერ გაწეული წინააღმდეგობის დროს დაპატიმრება ემუქრებათ. ვინაიდან ისინი ატყუებენ მოსახლეობას და ეწევან სხვადასხვა პროპაგანდას, რაც უშლის ხელს საბჭოთა აღმშენებლობას (სტილი დაცულია) (ქქრა, ფ. 282, ანაწ. 1, საქ. 4: 4).

1921 წელს საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შემდეგ დაიწყო ასევე კათოლიკური ეკლესიის წარმომადგენლების დევნა. გორის არქივის მასალების მიხედვით, საბჭოთა ხელისუფლება ყურადღებას ამახვილებს კათოლიკე მღვდლების აქტიურობაზე და მათ საქმიანობაზე:

*სრ. საიდუმლოდ
ფრიად საჩქაროდ*

შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს

თანახმად თქვენი ცირკულარული განკარგულებისა #473/1011 მოგახსენებთ, რომ გორის მაზრაში არის ორი კათოლიკური ეკლესია ქალ. გორში და სოფ. სკრაში. ორთავ ეკლესიებთან არიან კათოლიკეების მღვდლები. გორის კათოლიკეების ეკლესიასთან არის ერთი მღვდელი კონსტანტინე საფარაშვილი, სოფ. სკრაში ტერ-სტანისლავ კაჭკაჭიანი. ქალ. გორის კათოლიკეთა ეკლესიასთან არის სამრევლო საბჭო შემდეგი შემადგენლობით:

1. ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ჭულახოვი (ან ჯულახოვი? ავტ.) - პედაგოგი
2. გაბრიელ ალექსის ძე ჩიტაშვილი - მიწის მუშა
3. ალექსანდრე ანტონის ძე ზუბალაშვილი - წვრილი მესაკუთრე
4. მიხაკა ალექსანდრეს ძე კორგოშვილი? - მეფურნე
5. კათოლიკეების საორგანიზაციო ცენტრი მაზრაში არ არის.

6. მაზრაში უფრო აქტიურ მღვდლად ითვლება კონსტანტინე საფარაშვილი, რომელიც მტკიცედ იცავს თავის რელიგიურ წესებს. რაც შეეხება პოლიტიკურათ იგი შემჩნეული არ ყოფილა ... (სტილი დაცულია) [გაა, ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 63: 63].

ფრ. სასწრაფო

საიდუმლო

იუსტიციის სახ. კომისარიატი (პროკურატურის განყოფილება)

გორის მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტს

პროკურატურის განყოფილების მიერ გადმოგზავნილ იყო მორწმუნეთა შუამდგომლობა გორის კათოლიკეების ეკლესიის გახსნის შესახებ, რაზედაც აღმასკომმა თავის მიწერილობით გვაცნობა, რომ კათოლიკეების უმრავლესობას ეკლესიის გახსნა არ სურს და თვითონ პატრი, როგორც შეურიგებელი კონტრ-რევოლუციონერი, გაძევებულია მაზრის ფარგლებიდან. საჭიროების გამო და ვინაიდან განყოფილებაში ეს თქვენი მოწერილობა არ აღმოჩნდა, პროკურატურის განყოფილება გთხოვთ სასწრაფოდ გადმოგვიგზავნოთ დასახელებული თქვენი მოწერილობის ასლი (სტილი დაცულია) (გაა, ფ. 3, ანაწ. 1, საქ. 63:118).

რაც შეეხება სომხური ეკლესიის სასულიერო პირებს, საინტერესო მასალები აღმოჩნდა **სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის რეგიონულ არქივში.**

მაგალითად, ტეპოიან ნაზარეთს და ხაჩატურიან სიმეონს 1927 წელს ჩამოართვეს ხმა, როგორც ღვთისმსახურებს (სომხ.: ტირაცუ, ავტ.). ტეპოიან ნაზარეთის თქმით 1926 წლიდან აღარ მსახურობდა და ამიტომ ითხოვდა ხმის აღდგენას (სჯრა,⁷⁰ ფ. 1, ანაწ. 1, საქ. 18: 51-70).

ასევე იძებნება ინფორმაცია ებრაული თემის სასულიერო პირების შესახებ, რომელიც გაბნეულია სხვადასხვა ქალაქის

⁷⁰ სჯრა - სამცხე-ჯავახეთის რეგიონული არქივი.

საარქივო მასალებში. მაგალითისთვის ისევ მოვიყვანთ ფოთის ადგილობრივი არქივიდან ახლახან მოპოვებულ მასალას. იგულისხმება 1934 წლის 5 ნოემბერს შედგენილი სახელობითი სია უფლებაჩამორთმეულთა შესახებ, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი. ამ დოკუმენტის მიხედვით აღნიშნულ სიაში არის რამდენიმე ებრაელი სასულიერო უფლებაჩამორთმეული პირი:

- *ელაშვილი მიხეილ მანუახის ძე* - რელიგ. კულტ. მსახური
- *ელაშვილი სიმხა აბრამის ასული* - კმაყოფაზე მყოფი ოჯახის წევრი
- *კრიხელი აბრაამ მოშეს ძე* - რელ. კულტ. მსახ. (ამავე საქმეში, გვ. 104-ზე, არის კრიხელზე საარჩევნო კომისიის წევრების დახასიათება, სადაც ჩანს, რომ 1922 წლიდან აქვს უფლება წართმეული და როგორც მოქმედ რელიგიური კულტის მსახური დარჩეს უფლება წართმეულთა სიაში... (ფაა, ფ. 37, ანაწ. 1, საქ. 819).

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა ხელისუფლება იმთავითვე ვერ ეგუებოდა ბოლშევიკური იდეოლოგიის გვერდით სხვა, ამ შემთხვევაში რელიგიური იდეოლოგიის არსებობას და მას ყველა მეთოდით ებრძოდა. ათასობით სასულიერო პირი და უბრალო მორწმუნე დაისაჯა მხოლოდ იმისთვის, რომ მათ სწამდათ ღმერთის არსებობის. ამ მოვლენების ამსახველი დოკუმენტები და მთავარი ფიგურანტები ფართო საზოგადოებისთვის დღემდე უცნობია და ჩვენი მიზანია საზოგადოებას გავაცნოთ ტრაგიკული ისტორიის ეს უცნობი ფურცლები.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1924), *ფონდი პ-1*, ანაწერი 1, საქმე 225.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1924), *ფონდი პ-1*, ანაწერი 1, საქმე 337.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1925), *ფონდი პ-1*, ანაწერი 1, საქმე 372.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1927), *ფონდი პ-1*, ანაწერი 1, საქმე 939.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1930), *ფონდი რ-91*, ანაწერი 1, საქმე 28.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1933), *ფონდი პ-8*, ანაწერი 1, საქმე 42.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1933), *ფონდი პ-8*, ანაწერი 1, საქმე 17-ა.

აჭარის ცენტრალური სამმართველოს არქივი (1935), *ფონდი პ-12*, ანაწერი 26, საქმე 2158.

გორის ადგილობრივი არქივი (1923), *ფონდი 3*, ანაწერი 1, საქმე 5.

გორის ადგილობრივი არქივი (1923), *ფონდი 3*, ანაწერი 1, საქმე 38.

გორის ადგილობრივი არქივი (1924), *ფონდი 3*, ანაწერი 1, საქმე 63.

გორის ადგილობრივი არქივი (1926), *ფონდი 1*, ანაწერი 1, საქმე 6.

გურიის რეგიონული არქივი (1924), *ფონდი 1*, ანაწერი 1, საქმე 3.

კახეთის რეგიონული არქივი (1931), *ფონდი 3*, ანაწერი 1, საქმე 25.

კახეთის რეგიონული არქივი (1934), *ფონდი 1*, ანაწერი 1, საქმე 10.

სამეგრელოს რეგიონული არქივი (1924), *ფონდი 2*, საქმე 32.

სამეგრელოს რეგიონული არქივი (1927), *ფონდი 2*, ანაწერი 1, საქმე 275.

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონული არქივი (1934), *ფონდი 1*, ანაწერი 1, საქმე 18.

ფოთის ადგილობრივი არქივი (1934), *ფონდი 37*, ანაწერი 1, საქმე 819.

ქუთაისის ცენტრალური არქივი (1924), *ფონდი 296*, ანაწერი 1, საქმე 522.

- ქუთაისის ცენტრალური არქივი (1936), *ფონდი 149*, ანაწერი 1, საქმე 535.
- ქუთაისის ცენტრალური არქივი (1937), *ფონდი 149*, ანაწერი 1, საქმე 677.
- ქუთაისის ცენტრალური არქივი (1977), *ფონდი 149*, ანაწერი 1, საქმე 4904.
- ქუთაისის ცენტრალური არქივი (1986), *ფონდი 149*, ანაწერი 1, საქმე 6569.
- ქვემო-ქართლის რეგიონული არქივი (1929), *ფონდი 282*, ანაწერი 1, საქმე 4.
- ქვემო-ქართლის რეგიონული არქივი (1933), *ფონდი 174*, ანაწერი 1, საქმე 16.
- Федорова, Н. А. (2007), Лишенцы 1920-х годов: советское сословие отверженных, *Журнал исследований социальной политики*, Т. 5, вып. 4.

References:

- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1924), pondi p'-1, anats'eri 1, sakme 225.
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1924), pondi p'-1, anats'eri 1, sakme 337.
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1925), pondi p'-1, anats'eri 1, sakme 372
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1927), pondi p'-1, anats'eri 1, sakme 939.
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1930), pondi r-91, anats'eri 1, sakme 28.
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1933), pondi p'-8, anats'eri 1, sakme 42.

- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1933), pondi p'-8, anats'eri 1, sakme 17-a.
- ach'aris tsent'raluri sammartvelos arkivi (1935), pondi p'-12, anats'eri 26, sakme 2158.
- goris adgilobrivi arkivi (1923), pondi 3, anats'eri 1, sakme 5.
- goris adgilobrivi arkivi (1923), pondi 3, anats'eri 1, sakme 38.
- goris adgilobrivi arkivi (1924), pondi 3, anats'eri 1, sakme 63.
- goris adgilobrivi arkivi (1926), pondi 1, anats'eri 1, sakme 6.
- guriis regionuli arkivi (1924), pondi 1, anats'eri 1, sakme 3.
- k'akhetis regionuli arkivi (1931), pondi 3, anats'eri 1, sakme 25.
- k'akhetis regionuli arkivi (1934), pondi 1, anats'eri 1, sakme 10.
- samegrelos regionuli arkivi (1924), pondi 2, sakme 32.
- samegrelos regionuli arkivi (1927), pondi 2, anats'eri 1, sakme 275.
- samtskhe-javakhetis regionuli arkivi (1934), pondi 1, anats'eri 1, sakme 18.
- potis adgilobrivi arkivi (1934), pondi 37, anats'eri 1, sakme 819.
- kutaisis tsent'raluri arkivi (1924), pondi 296, anats'eri 1, sakme 522.
- kutaisis tsent'raluri arkivi (1936), pondi 149, anats'eri 1 sakme 535.
- kutaisis tsent'raluri arkivi (1937), pondi 149, anats'eri 1, sakme 677.
- kutaisis tsent'raluri arkivi (1977), pondi 149, anats'eri 1 sakme 4904.
- kutaisis tsent'raluri arkivi (1986), pondi 149, anats'eri 1, sakme 6569.
- kvemo-kartlis regionuli arkivi (1929), pondi 282, anats'eri 1, sakme 4.
- kvemo-kartlis regionuli arkivi (1933), pondi 174, anats'eri 1, sakme 16.
- Fedorova, N.A. (2007), Lishency 1920-h godov: sovetskoe soslovie otverzhennyh, Zhurnal issledovaniy social'noj politiki, T. 5, vyp. 4.

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

The Sufis in Tbilisi city under David the Builder's rule (1089–1125)

Mariam Gureshidze

Ilia State University G. Tsereteli Institute
of Oriental Study Assistant Researcher.

Georgia, 0179. Tbilisi, G. Tsereteli st.3

+995 551 127 855. mariagureshidze@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9825-0651

Abstract

Georgian historiography provides exhaustive information about David the Builder, but after processing the document preserved in the National Archives of Georgia: "The [keeping] of the City of Tbilisi by King David the Builder and His Relations with Muslims," I present my analytical vision. The archive document states that David gladdened the hearts of the inhabitants of Tbilisi: he ordered the eristavs not to slaughter pigs with Muslims, to mint a coin with the inscription of God, his apostle and the caliph, and that Christians and Muslims should not go to the bath together. David, together with his son Dimitri, went to the main mosque on Fridays to listen to prayers and the reading of the Koran, gave a lot of money to help the "Katib" and "Moa-zin", built "Caravan Sarai" and houses for preachers, and appointed

food for Sufis and poets. If any of them wanted to leave Tbilisi, he generously helped them, giving them a large sum of money for the road. David respected Muslims more than Muslim kings themselves (found – 1438, desc – 1, doc – 394).

I will discuss the Sufis' origins in the Caucasus and their tariqa (arabic: طريقة) in Tbilisi.

Keywords: Caucasus, city of Tbilisi, David the Builder, Muslims, Sufis.

Introduction

Initially, let's consider why it was important for David the Builder to retain Tbilisi. The city of Tbilisi was an important trading place. Even during the Arab rule, Tbilisi did not lose its importance as a major trading city, and merchants from many corners of the world gathered here (Iortkipanidze, 1963:228). This was also the case after David the Builder, if we recall Jalal ad-Din's invasion of Tbilisi in 1228, Rusudan entrusted the defense of Tbilisi, Metekhi fortress, to the brothers Memnon and Botso (Found - 1462, desc - 1, Doc - 65), because by taking Tbilisi, the enemy would seize a trading city, which would then give them the opportunity to spread their influence throughout the region.

According to the transcribed text about Tbilisi in the archival document, "Agha Mohammad Khan intended to restore (renew) his autocracy and become king of all Persia and be called Shah. This is a brief history of the devastation of the city of Tbilisi with unimaginable cruelty, which he carried out with a treacherous war, who drove away the old King of Georgians, Heraclius II, in 1795." Agha Mohammad Khan called a meeting where everyone agreed to his call and pledged to obey and cooperate in everything—but only if his

intention was clearly fulfilled. At that meeting, they also decided to send an ambassador to the king in Constantinople and the emperor in Germany (or France) to get their approval. And when he got this response from Babylon, he started working. One of them promised him patronage over all of Georgia, while the other said he would call him Shah if he conquered" (Found – 763, desc- 1 doc - 336).

In the mid-17th century, Tbilisi was a populous, important trade and craft center. This is confirmed by contemporary Georgian, Eastern, and European sources. Caravan routes converged in Tbilisi, through which trade relations were carried out, on the one hand, with the cities of the Eastern Transcaucasia and Iran, and on the other hand, with Constantinople via Erzurum (gabashvili, 1966:184).

European travelers and representatives of the Russian government confirm that in the 18th century, Tbilisi had quite lively trade not only with neighboring peoples, but also with Russia, Persia, and even distant India, that it received expensive Indian and Persian shawls and brocades, as well as porcelain dishes by caravans, and itself sent copper utensils, horse decorations, weapons, cotton fabrics, and leather products abroad; the city had many workshops and several small manufacturing factories where silk, wool, and cotton fabrics were made. But Tbilisi's trade and industry were in the hands of a foreign element, especially Armenians (kikodze, 1942:122-123). According to the archival document, Kikodze's conclusion is confirmed, in particular, after David's capture of Tbilisi, Armenians entered the city, because they knew the importance of Tbilisi in terms of trade and industry, and in 1122 the Christian element was strengthened in Tbilisi (found-1438, Descr-1, doc-394).

The French explorer Peyssonnel in the 1750s and 1760s wrote: "The location of Tbilisi makes it the key to all the cities of Persia." "Caravans come to Tbilisi every day from Ganja, Shamakh, Yere-

van, Tabriz, and Erzurum," he said. Everyone is aware that Tbilisi serves as a storage for products traveling from Persia to Aleppo, Constantinople, and Smyrna, as well as back to Persia. This demonstrates that Tbilisi was, in fact, the best location to start Black Sea trade with Persia" (gelovani, 2021:140).

The city had the same function in 1889-1892 and 1899-1902. In Tbilisi, the French magazine "Le Caucase illustré" ("Illustrated Caucasus") featured an advertisement for Karapet Mut-Afov, whose company existed in Tbilisi and Baku and was engaged in the export of cotton fabrics, silk, and carpets from Persia. Also, the company of Knight and Matievich, which exported various types of goods from European cities (sanik'idze, 2025:10).

Thus, it is evident why Tbilisi's upkeep was so crucial to King David the Builder. Since the city has traditionally played a significant role in trade, a wide variety of individuals, including Sufis, have settled there. Returning to the archive document, let's talk about the role of Sufis in Tbilisi.

Discussion

The Sufis' entry into the Caucasus, their involvement in the capital city of Tbilisi, and David the Builder's specific regard for them are all fascinating and remarkable.

It is evident that Sufism expanded in the areas, nations, and cities where commercial relations were established. In the 14th century, for instance, the Qadiriya Sufi Tariqa expanded to Syria and Iraq; in the 15th century, to Lebanon, Palestine, Egypt, and Hijaz; and in the 16th century, to Tunisia, Algeria, and Morocco. Members of the Qadiriya Tariqa spread over Sudan, Senegal, Guinea, Nigeria, and Mauritania in the sixteenth century. The city served as the social foundation for the Naqshbandi Sufi brotherhood, which had strong ties to business and industrial associations. The Volga region (city of Kazan)

was affected in the 18th century by the Naqshbandi brotherhood, which was active in Central Asia. (Islam. Encyclopedic dictionary, 1993:126-187).

According to an archive document, after David the Builder captured Tbilisi, Sufis already lived in the capital. We should also not forget that Muslims owned Tbilisi for 400 years before the city was returned. From 744 to 1122, Tbilisi was under Arab rule, and they had their own emissaries in the city, whose responsibilities included monitoring the tribute that Georgians sent annually to the Caliph in Baghdad (Fund-1438, Inventory-1, Case-394). It is known that the knightly organization of the "Futuwwa" order originated in Baghdad in 1180-1225 (Gordlevskiy, 1928:1176). It is noteworthy that the wandering dervishes and Sufis, possessed by the ideas of "Ayyars", "Futuwwa" and "Batiniyya", joined together and formed a unified, similar worldview system. As for the "Ayyars", they were the most socially active part and participated in almost all the riots and disturbances that became more frequent in the cities of the Near East at that time. They became especially active in the 12th century. The Arab historian Ibn al-Jawziyya conveys the dates of the "Ayyars" rebellions: 1097, 1100, 1104, 1119, 1121, 1122, 1136, 1138, 1140, 1141, 1158, 1169 and 1170. They often achieved great success, for example, in 1034-1044. In Baghdad, the power was entirely in the hands of the "Ayyars". The first significant characterization of "Javanmard", which was also identified with the "Fata" movement, and also of the "Ayyars", is given in the didactic work " 'Unşur al-Ma'ālī Kaykāvūs ibn Iskandar ibn Qābūs, a prominent representative of Persian classical literature, which was created at the end of the 11th century and is an instructive treatise dedicated to his son (javelidze, 2010:123-125). "Young people" or "youths" participated in the social movements taking place in the cities of the Near and Middle East, for the designation of which the

appropriate term "al-Fata", "Jevanmard" was used (gabashvili, 1981:70). "Futuwwa" literally means "knightly", "chivalry" (gabashvili, 1966: 147). In the Middle Ages, "Futuwwa" in the Islamic world was a generalized term and represented a unity, a connection, which was conspicuous in its characteristics and form throughout the country at all levels of culture and was initially a kind of association of men. The word "Futuwwa" (Persian: "Futuwwat", Turkish: "Fütüvvat") is of Arabic origin. After the Arabs conquered various regions, they spread the concept of the ideal of a true man - Fata - in the conquered countries, especially this ideal was established in northern Iran, in particular in Khorasan. It took deep root in the circles of Iranian nobles and merged with local, existing traditions. Generosity and bravery were always a prerequisite for recognizing the Futuwwa sequence. In battle, he would sacrifice his life for a friend. The unity of the youth of "Futuwwa" took organizational form not in the Arab reality, but in the basin of Iranian civilization. Later, their military spirit was reduced to the level of hunters, who were distinguished by their boundless boasting and audacity. Moreover, a brave man only caused anxiety and fought. Moreover, from time to time these brave men did not shy away from robbery. The public connection of "Futuwwa" gained immense influence on the masses and often represented such a force that it strongly shook the foundations and order of states (javelidze, 2010:14-19).

According to V. Gabashvili, the "Rinds" in Tbilisi ought to have used the same methods of class conflict as the "Rinds" in the Near Eastern cities that are well-known from Eastern sources. The "Rinds" performances or uprisings occurred between the end of the eleventh and the first quarter of the twelfth centuries, before to Tbilisi's annexation to Georgia, as their active participation during the height of the

power of the Georgian feudal kingdom is unclear (gabashvili, 1966: 152).

Until 1122, Tbilisi did not belong to the Georgian kings, and the government of representatives of the then population (perhaps a Muslim majority) dominated the city (meskhia, 1982:248). The city of Tbilisi was in the hands of "young people," and European researchers equate "Jovens" and "Fathas" ("fata," "futuwwa," "fitian"). In this regard, the question arises: could "young people," "fithians," "javanmards," "rinds," dervishes, meaning urban elements participating in a social movement or rebellion, seize power in the city? Ghazali's "Nasihat al-muluk" ("Advice for Kings") contains interesting information that directly states that young people seized power and oppressed the people (gabashvili, 1981:74-75). V. Gabashvili considers it possible that in 1082-1122 a situation was created in Tbilisi in which the rule of nobles and merchants existed. As proof of this, the explanation of the true meaning of "rind" and the information of David the Builder's historian, which concerns the unrest in newly annexed Tbilisi, are used. For forty years, a struggle took place in the city of Tbilisi between different social strata of the city. And according to Ibn al-Jawziyya, the rule of "rinds," "fithians," "javanmards," and, from my side, I add dervishes, who ruled Tbilisi for forty years after the extinction of the Jafarid family, is confirmed (gabashvili, 1981:79-81). Obviously, the Sufis living in Tbilisi were a considerable force to be reckoned with, and let's consider which tariqa the dervishes living in Tbilisi belonged to.

It is significant that dervishes, which had its roots in Islam, flourished throughout the Middle East and became extremely hostile toward the established state structure, feudal lords, and high-ranking clerics. (javelidze, 2010:8). Dervishes had a great influence on the people. In the eyes of Muslims, a dervish was such a sacred figure that

they almost placed him above the Koran. Therefore, they felt at ease in all Muslim countries and moved freely. They were the most dangerous and elusive political agitators, who were determined against the existing state system. Wandering and free dervishes were almost the initiators of every rebellion, whether in the countryside or in the city. Every rebellion and uprising was wrapped in the veil of dervish ideology and carried, first of all, an anti-Sunni and anti-state character (javelidze, 2010:9; Gureshize, 2024:195).

According to the archive document, Sufis and dervishes came to the Caucasus from Persia; they had no home, no families, and owned no property. A person's origin did not matter to them, whether they were Persian, Tatar, Afghan, Bukharan, or Jewish; the dervish was a friend and well-wisher to everyone, his estate was the whole world, his family was all of humanity, and his home was the universe (found - 1438, desc. - 1, doc - 441). Most of the dervishes led a wandering life; dressed in robes of various colors, with alms-bags, a staff in hand, and a begging bowl, they wandered from village to village, from city to city, from country to country (javelidze, 2010:8). Kay Kāvus gives a description of "Javanmard" and wandering dervishes. According to the writer, first of all, they are adorned with truth or spirit, they are educated in the science of religion, their word and deed are honest, they are not accustomed to flattery, they condemn stinginess, do not harbor envy in their hearts, do not show anger and rage, do not offend anyone for their own appearance, do not pass unfair verdicts and do not oppress people, they help selflessly and do not condemn the sinner for his mistake, do not lecture anyone in the presence of others, do not neglect foreign science and religious books. They do not incite the commoner to commit a crime" (javelidze, 2010:129-132). Notably, in 1854, Anna Dranse, the governess in the Georgian nobleman Chavchavadze's home, records the following:

"The Lezgins demanded a million rubles for their ransom when she was kidnapped along with the Chavchavadze family and then stayed with Imam Shamil." Shamil disliked the rumors that were going about the community since they seemed to be impeding his plans. He therefore made the decision to put an end to this rumor and immediately and decisively shift public opinion in favor of the Chavchavadze family. After going missing for a few days, the Imam returned with a dervish who was renowned for his extreme piety. The devout hermit spent all day and night teaching and praying. We were told that the dervish preached in our favor while in a state of religious ecstasy. He pleaded with Allah to guide the Lezgins out of the darkness of error and to illuminate their minds. They would be motivated by the hermit to show compassion to the poor inmates and refrain from demanding an impractical ransom. He closed his sermon by saying, Most importantly, do not ask for a million rubles to free the prisoners." As soon as the Imam receives his son from the Emperor, let these unfortunates return to their native country" (Dranse, 1978:119-133).

The Encyclopedia of Islam notes that dervishes were followers of the Bektashi Tariqa in Sufism. Let's consider the Bektashi Tariqa. The Bektashi Sufi brotherhood was formed in Asia Minor at the turn of the 13th-14th centuries, initially among the local Turkish nomadic population. The name of the brotherhood is associated with Haji Bektash Rumi. According to specialists, the real founder of Bektashia was a wandering preacher (Baba) and Haji Bektash Vali Qalandari (Nishapur Khorasan, 1208-1270), who connected his spiritual silsila (chain) to the Turkmen Sheikh Ahmad Yasawi (d. 1166). Haji Bektash quickly gained wide popularity in Asia Minor. In 1240, he took an active part in the "Turkish Freedom" uprising, led by the dervish-

qalandar Baba-Ishaq, against the Sultan of Konya (file:///C:/Users/user/Desktop/M_1991.pdf 1991:40-41 21/08/2025 4:07).

The Bektashi brotherhood consisted of village communities and communities of "the initiated". Upon reaching a certain age, people from the village communities underwent an initiation ritual performed by the local hereditary leader of the community, and they became members of the brotherhood. "The initiated" were those who, after joining the brotherhood, lived in hermitages located in the village but close to the city. The members of the brotherhood were divided into six main categories: 1. Ashik - an associated but not dedicated member. 2. Muhip (Muhibb) - an Ashik who has undergone the initiation ceremony and has acquired the right to participate in some ritual gatherings of the brotherhood. 3. Dervish - a Muhip who has passed the stage of serving the elders, acquired the skills associated with passing the path, took an oath-vow, and received permission to wear a hırka, a taj, and a symbolic accessory of the brotherhood. 4. Baba. Appointed from Dede-Baba or the regional tekke by the Caliph, from the number of dervishes with a special document (ijazet-nama) as the head of the local monastery or the central (regional) tekke department. The Baba had the right to lead the ordinary members of the brotherhood (muhip, dervish). 5. Darvish Mujarrad - those who took a vow of celibacy. They underwent a special closed initiation ritual (Mujerrad Ayini), which was performed in the mother's monastery, as well as in the Bektashi tekke, Kerbela and Balim Sultan's tekke in Anatolia. They lived only in the monastery, shaved their mustaches, beards and heads, and wore a silver or copper earring in their right ear. 6. Caliph - the deputy of the Chelebi in the form of the head of the regional tekke, appointed from the number of Babas (file:///C:/Users/user/Desktop /M_1991.pdf 1991:40-41 21/08/2025 4:07).

The Bektashi religious doctrine is complex and syncretic. Officially it was Sunni, but it contained an esoteric doctrine that was very close to the doctrine of the extreme Shiites - the Hurufis. The Bektashi members believed in the Trinity - consisting of Allah, Muhammad and Ali. Ali was considered the embodiment of God (Islam, Encyclopedic Reference Book 1999:44). Today, the Bektashi followers recognize Shiite views with special reverence for Ali ibn Abu Talib, the son-in-law and cousin of the Prophet Muhammad. An important part of their religious practice is the mystical interpretation of the Koran, as well as the performance of dhikr (ritual prayers) and participation in spiritual gatherings. Studies show that "Bektashi rituals include elements of Shiite and Sufi mysticism, which makes them unique among Islamic orders" (<https://www.sarakuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes>21/08/2025 4:06). Notably, Bektashi Tariqat adherents supported Mustafa Kemal Atatürk during the Turkish National Liberation War, but he did not spare them during the anti-Sufi campaign in 1925 (Knish, 2004:321).

The Bektashi followers first appeared in Albania during the Ottoman Empire's rule in the 15th century. According to Sarah Coen's research, "The Bektashi followers played an important role in the formation of Albanian identity and culture." During this period, they established numerous tekkes (spiritual centers) that developed into hubs of religious and cultural life. In the late 19th and early 20th centuries, the Bektashi followers actively participated in the Albanian national movement. They contributed to the development of Albanian literature and education. In 1925, after the abolition of the Caliphate and the ban on all Sufi orders in Turkey, the Bektashi world center moved to Tirana. This helped to consolidate their positions in Albania and the development of the order in the new conditions. During Enver Hoxha's communist regime, the Bektashi order was

severely persecuted. All religious institutions were closed and practice was prohibited. A 1990 Human Rights Watch report noted that "Albania's communist government officially banned all religious practices." However, after the fall of the communist regime in 1991, religious freedom was restored and the order began to revive. Today, the tekkes are open again and the Bektashi community continues to preserve its traditions. Today, the Bektashi order in Albania is beginning to recover after decades of persecution and destruction. They continue to preserve their unique traditions and cultural heritage and play an important role in the country's religious and cultural life (<https://www.Sar akuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes> 21/08 /2025 4:03).

Conclusion

According to the aforementioned texts, it is probable that the Sufis residing in Tbilisi were members of the Bektashi Tariqa and contributed significantly to David the Builder's preservation of the city, or at the at least did not obstruct the king.

References:

- Antelava, I. (1991). The state of David and Tamar (davitisa da tamaris sakhelmts'ipo). Tbilisi.
- Gabashvili, V. (1966). Essays from the history of Near Eastern cities. (nark'vevebi makhlobeli aghmosavletis kalakebis ist'oriidan). Tbilisi.
- Gabashvili, V. (1981). Georgian cities in the 11th – 12th centuries. (sakartvelos kalakebi XI – XII sauk'uneebshi). Metsniereba.
- Gelovani, N. (2021). The Muslim Community of Tbilisi (1801 – 1917).(tbilisis muslimuri temi (1801 – 1917)). Tbilisi.

- Gureshidze, M. (2024). Hadji Murad - North Caucasian Rind. (haji murat'i - chrdilo k'avk'asieli rindi). aghmosavletmtsodneobis matsne. t'omi 7. nomeri 2. <https://hos.Openjournals.ge/index.php/hos/article/view/8275/8252>
- Dranse, A. (1978). Women captives of Shamil.(shamilis t'qve kalebi). „sabh'ota sakartvelo“. Tbilisi.
- History of Tbilisi. (Tbilisis Ist'oria)*. (1990). Tbilisi from ancient times to the end of the 18th century. Iv. Javakhishvili Institute of History, Archaeology and Ethnography. (tbilisi udzvelesi droidan XVIII sauk'unis bolomde. iv. javakhishvilis sakh. ist'oriis, arkeologiisa da etnografiis inst'it'ut'i). „metsniereba“.
- Lortkipanidze, M. (1963). Political union of feudal Georgia. (peodaluri sakartvelos p'olit'ik'uri gaertianeba). Tbilisi.
- Margishvili, S. (2006). Myths and Reality about the Reign of David the Builder: The War Against the Seljuk World. (mitebi da realoba davit aghmasheneblis mepobis shesakheb: omi seljuk'ta samqaros ts'inaaghmdeg). Tbilisi.
- Meskhia, Sh. (1982). Historical Researches. Volume I.(saist'orio dziebani. t'omi I). Metsniereba.
- Metreveli, R. (1990). David IV the Builder: A Review of the Social, Economic, and Political, Cultural History of the Era. (davit IV aghmashenebeli: ep'okis sotsialur - ek'onomik'uri da p'olit'ik'ur - k'ult'uruli ist'oriis mimokhilva). Tbilisi.
- Metreveli, R. (2009). David Agmashenebeli.- Davit the Builder. (davit aghmashenebeli - Davit the Builder). Tbilisi.
- Metreveli, R. (2018). David Agmashenebeli.(davit aghmashenebeli). p'alit'ra L.
- Samushia, J. (2015). David Agmashenebeli. (davit aghmashenebeli). p'alit'ra L.

- Sanikidze, G. (2025). Business in Tbilisi in the late 19th and early 20th centuries (according to advertisements placed in the French magazine “Le Caucase illustré” published in Tbilisi). (biznesi me-19 s-is mits'urulisa da me-20 s-is dasats'qisis tbilisshi (tbilisshi gamomaval prangul zhurnalshi “Le Caucase illustré” gantavsebuli rek'lamebis mikhedvit)). aghmosavletmtsodneobis matsne. t'omi 8. nomeri 1. <https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/9079/8975>
- Javelidze, E. (2010). Futuveti spiritual - knightly brotherhood. (putu-veti sulier - rainduli dzmoba). Tbilisi.
- Chichinadze, B. (2022). European sources about Presbyter John (David the Builder) and other Georgian monarchs: (based on new materials). (evrop'uli ts'qaroebi p'presvit'er ioanes (davit aghmasheneblis) da skhva kartveli monarkebis shesakheb: (akhali masalebis mikhedvit)). Tbilisi.
- Asadov, F. (2024). Silk Road in the aftermath of Arab conquest: Trade routes traversing Azerbaijan. aghmosavletmtsodneobis matsne. t'omi 7. nomeri 1. <https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/7794/7739>
- Gordlevsky, V. A. (1928). Dervishes of Ahi Evran and Guilds in Turkey. Publishing House of the USSR Academy of Sciences. Leningrad.
- Knysh, A. D. (2004). Muslim mysticism: a brief history. Moscow – St. Petersburg "Dilya".
- TRIMINGHAM, J. (1989). SUFI ORDERS IN ISLAM.
- Yandarov, A.D. (1975). Sufism and the ideology of the national liberation movement. Alma-Ata.
- National archive of Georgia Found-1438, desc-1, doc-394.
- National archive of Georgia. Found – 1462, desc – 1, doc– 65.

National archive of Georgia. Found - 1438, desc - 1, doc - 441.
Islam, encyclopedic reference. (islami, entsik'lop'ediuri tsnobari).
(1999). Tbilisi.
file:///C:/Users/user/Desktop/M_1991.pdf
<https://www.sarakuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes>
https://krotov.info/history/19/57/laviss_52.htm
<https://www.britannica.com/topic/Bektashi>
<https://www.nytimes.com/2024/09/21/world/europe/albania-tirana-muslim-state-bektashi.html>

დავით აღმაშენებლის მმართველობის პერიოდში
სუფიები ქალაქ თბილისის ცხოვრებაში (1089 – 1125 წწ.)

მარიამ გურეშიძე

ილიას უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტის ასისტენტ მკვლევარი.
საქართველო, 0162. თბილისი, გიორგი წერეთლის ქ. 3.
+995 551 127 85. mariagureshidze@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9825-0651

აბსტრაქტი

ქართული ისტორიოგრაფია დავით აღმაშენებლის შესახებ ამომწურავ ინფორმაციას გვაწვდის, თუმცა საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული დოკუმენტის: „ქალაქ თბილისის [შენარჩუნება] მეფე დავით აღმაშენებლის მიერ და მისი ურთიერთობა მუსლიმებთან“, დამუშავების შემდეგ, ჩემ ანალიტიკურ ხედვას წარმოგიდგენთ. საარქივო დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ დავითმა თბილისის მაცხოვრებლების გული გაახარა: ერისთავებს უბრძანა ღორები მუსლიმებთან არ დაეკლათ, მონეტა მოეჭრათ ღმერთის, მისი მოციქულისა და ხალიფის წარწერით, ქრისტიანები და მუსლიმები აბანოში ერთად არ წასულიყვნენ. დავითი შვილთან დიმიტრისთან ერთად პარასკევის დღეს მთავარ მეჩეთში ლოცვების და ყურანის კითხვის მოსასმენად

დადიოდა, „ქათიბს“ და „მოაზინს“ დასახმარებლად ბევრ ფულს აძლევდა, „ქარავან სარაი“ და მქადაგებლებისთვის სახლები ააშენა, სუფიებს და პოეტებს სარჩო დაუნიშნა. თუ კი რომელიმე მათგანს თბილისის დატოვების სურვილი გაუჩნდებოდა, გულუხვად ეხმარებოდა, გზისთვის დიდ თანხას აძლევდა. დავითი მუსლიმებს იმაზე მეტ პატივს სცემდა, ვიდრე თავად მუსლიმი მეფეები (ფონდი-1438, აღწერა-1, საქმე-394).

სტატიაში განვიხილავ, ქალაქ თბილისში მცხოვრები სუფიები საიდან შემოვიდნენ, ზოგადად კავკასიაში და რომელ თარ-იქათს მიეკუთვნებოდნენ.

საკვანძო სიტყვები: კავკასია, ქალაქი თბილისი, დავით აღმაშენებელი, მუსლიმები, სუფიები.

შესავალი

თავდაპირველად განვიხილოთ რატომ იყო დავით აღმაშენებლისთვის თბილისის შენარჩუნება მნიშვნელოვანი.

ქალაქი თბილისი მნიშვნელოვან სავაჭრო ადგილს წარმოადგენდა. თბილისს არაბთა მფლობელობის პერიოდშიც კი არ დაუკარგავს დიდი სავაჭრო ქალაქის მნიშვნელობა და აქ იმდროინდელი მსოფლიოს მრავალი კუთხიდან იყრიდნენ თავს ვაჭრები (ლორთქიფანიძე, 1963:228). ასე იყო დავით აღმაშენებლის შემდეგაც, თუ კი, 1228 წელს ჯალალ ად-დინის თბილისში შემოჭრას გავიხსენებთ, რუსუდანმა თბილისის, მეტეხის ციხის დაცვა ძმებ მემნონს და ბოცოს დაავალა (ფონდი – 1462, აღ – 1, დოკ – 65), ვინაიდან თბილისის აღებით მტერი სავაჭრო ქალაქს ეუფლებოდა, რითიც შემდეგ მთელ რეგიონზე გავლენის გავრცელების საშუალება ეძლეოდა.

საარქივო დოკუმენტში: გადაწერილი ტექსტი თბილისის შესახებ - „მოკლე ისტორია ქალაქ ტფილისის მოხრებისა წარმოუდგენელი აკლებითა, რომელიც ვერაგული ომითა ქმნა აღა მეჰმედ ხანმა, რომელმაც გააქცუნა მოხუცი მეფე ქართველთა ირაკლი მეორე, წელსა უფლისასა 1795, აღნიშნულია, რომ აღა მეჰმედ ხანმა განიზრახა თავისი თვითმპრობელობის აღდგენა (განახლება) და გამეფება ყოველსა სპარსეთსა და შაჰად წოდებად. მოიწვია კრება, სადაც ყველამ მოიწონა რა მისი მოწოდება, დაპირდნენ დამორჩილებას და ყველაფერში თანამოქმედებას, ოღონდ მისი ზრახვა თავს მოსულიყო უცილობლად, იმ კრებაზე გადაწყვიტეს წარგზავნა დესპანის მეფისადმი კონსტანტინეპოლში და კეისრისადმი გერმანიისა (ეგების საფრანგეთისა), რათა მიეღო მათი თანხმობაც. ხოლო ერთი მათგანი დათანხმდა მას მთელ საქართველოზე დაპატრონებას, ხოლო მეორემ დადვა პირობა, თუ დაიპყრობ შაჰად გიწოდებ, უკეთუ ბაბილონს მიიღო რა მან პასუხი ესე, შეუდგა საქმეს“ (ფონდი - 763 აღწერა - 1 საქმე -336).

XVII ს. შუა წლებში თბილისი წარმოადგენდა ხალხმრავალ, მნიშვნელოვან სავაჭრო - სახელოსნო ცენტრს. ამას გვიდასტურებენ თანამედროვე ქართული, აღმოსავლური და ევროპული წყაროები. თბილისში თავს იყრიდნენ საქარავნო გზები, რომელთა საშუალებით სავაჭრო ურთიერთობა ხორციელდებოდა ერთი მხრივ აღმ. ამიერკავკასიის და ირანის ქალაქებთან, ხოლო მეორე მხრივ ერზრუმზე გავლით კონსტანტინოპოლთან (გაბაშვილი, 1966:184).

ევროპელი მოგზაურები და რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლები ადასტურებენ, რომ თბილისს XVIII ს. საკმაოდ გაცხოველებული აღებ - მიცემა ჰქონდა არა მარტო მეზობელ ხალხებთან, არამედ რუსეთსა, სპარსეთსა და თვით შორეულ ინდოეთთან, რომ ის ქარავნებით მჭირფას ინდურ და სპარსულ შალ-

ეულობა - ფარჩეულობას, აგრეთვე ფაიფურის ჭურჭელს ღებულობდა, ხოლო თვითონ უცხოეთში სპილენძის ჭურჭელს, ცხენის მოსართავს, იარაღს, ბამბის ქსოვილს და ტყავის ნაწარმს აგზავნიდა; ქალაქს მრავალი სახელოსნო და რამდენიმე პატარა სამანუფაქტურო ფაბრიკა ჰქონდა, სადაც აბრეშუმის, მატყლის და ბამბის ქსოვილებს ამზადებდნენ. მაგრამ თბილისის ვაჭრობა მრეწველობა უცხო ელემენტის, განსაკუთრებით, სომხების ხელში იყო (ქიქოძე, 1942:122-123) საარქივო დოკუმენტის თანახმად, მტკიცდება ქიქოძის დასკვნა, კერძოდ, დავითის მიერ თბილისის ალების შემდეგ ქალაქში სომხები შემოვიდნენ, ვინაიდან მათ იცოდნენ თბილისის მნიშვნელობა სავაჭრო-სამრეწველო კუთხით და 1122 წელს თბილისში ქრისტიანული ელემენტი გაძლიერდა (ფონდი-1438, აღწერა-1, საქმე-394).

XVIII ს. 50 – 60 - იან წლებში ფრანგი მოგზაური პეისონელი წერდა: „თბილისის მდებარეობა ხდის მას სპარსეთის ყველა ქალაქის კლიტე - გასაღებად.“ მისივე ცნობით, „თბილისში ყოველდღე მიდის ქარავნები განჯიდან, შამახიდან, ერევნიდან, თავრიზიდან და არზრუმიდან. ყველამ იცის, რომ ეს ქალაქი (თბილისი) წარმოადგენს სპარსეთიდან კონსტანტინოპოლისა, სმირნისა, ალექსანდრიისა და ამ ქალაქებიდან სპარსეთში მიმავალ ქარავნების საქონელთა საწყობს. აქედან გასაგებია, რომ თბილისი მართლაც წარმოადგენდა ყველაზე უფრო ხელსაყრელ ადგილს სპარსეთიდან შავი ზღვით ვაჭრობის დასამყარებლად“ (გელოვანი, 2021:140).

ქალაქს იგივე დატვირთვა ჰქონდა 1889-1892 და 1899-1902 წლებში. თბილისში ფრანგული ჟურნალ „Le Caucase illustre“ („ილუსტრირებული კავკასია“), განთავსებული იყო კარაპეტ მუტ-აფოვის სარეკლამო განცხადება, რომლის კომპანია თბილისსა და ბაქოში არსებობდა და დაკავებული იყო სპარსეთიდან ბამბის ქსოვილების, აბრეშუმის, ხალიჩების ექსპო-

რტით. ასევე ნაითისა და მატევეიჩის კომპანია, რომელიც ევროპის ქალაქებიდან სხვადასხვა სახის საქონლის ექსპორტს ეწეოდა (სანიკიძე, 2025:10).

აქედან გამომდინარე ნათელია, რატომ იყო მეფე დავით აღმაშენებლისთვის ქალაქ თბილისის შენარჩუნება ასე მნიშვნელოვანი. ქალაქს ყოველთვის უდიდესი სავაჭრო ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული და შესაბამისად მრავალი სხვადასხვა რელიგიის აღმსარებელი ცხოვრობდა, მათ შორის სუფიები. დავუბრუნდეთ საარქივო დოკუმენტს და თბილისში სუფიების როლი განვიხილოთ.

შედეგები

საინტერესო და საყურადღებოა, როდის და საიდან შემოვიდნენ კავკასიაში სუფიები, რა როლს ასრულებდნენ დედაქალაქ თბილისში და რატომ ექცეოდა დავით აღმაშენებელი მათ განსაკუთრებული პატივისცემით.

თუ კი გადავხედავთ სუფიზმის გავრცელების არეალს, ნათლად ჩანს, რომ იგი იმ რეგიონში, ქვეყნებსა და ქალაქებში ვრცელდებოდა სადაც სავაჭრო ურთიერთობები იყო განვითარებული. მაგ., აღ-კადირიას სუფიური თარიქათი XIV საუკუნეში სირიასა და ერაყში გავრცელდა, XV საუკუნეში ლიბანში, პალესტინაში, ეგვიპტეში და ჰიჯაზში, XVI საუკუნეში ტუნისში, ალჟირსა და მაროკოში. XVI საუკუნეში კადირიას თარიქათის წევრებმა შეაღწიეს სუდანში, სენეგალში, გვინეაში, ნიგერიასა და მავრიტანიაში. რაც შეეხება ნაკშბანდიის სუფიურ სამმოს, მის სოციალურ ბაზას ქალაქი წარმოადგენდა, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სავაჭრო და საწარმოო ორგანიზაციებთან. XVIII საუკუნეში შუა აზიაში მოქმედმა ნაკშბანდიის სამმომ შეაღწია ვოლგისპირეთში (ქალაქი ყაზანი) (Ислам энциклопедический словарь, 1993:126-187).

საარქივო დოკუმენტის თანახმად დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის აღების შემდეგ, დედაქალაქში უკვე ცხოვრობდნენ სუფიები, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქალაქის დაბრუნებამდე თბილისის 400 წელი მუსლიმები ფლობდნენ. 744 დან 1122 წლებამდე თბილისი არაბების ბატონობის ქვეშ იმყოფებოდა, მათ ქალაქში საკუთარი ემისრები ჰყავდათ, რომელთა ვალდებულებებში ქართველების მიერ ხალიფასთან ყოველწლიურად ბაღდადში გასაგზავნ ხარკზე თვალყურის დევნება წარმოადგენდა (ფონდი-1438, აღწერა-1, საქმე-394).

ცნობილია, რომ ბაღდადში 1180-1225 წელს ჩაისახა „ფუთუჟეთის“ ორდენის რაინდული ორგანიზაცია (Гордлевский, 1928: 1176). აღსანიშნავია, რომ „აიარები“, „ფუთუჟეთები“ და „ბათიური“ იდეებით შეპყრობილი მოხეტიალე დერვიშები და სუფიები ერთმანეთს შეუერთდნენ და ერთიანი, მსგავსი მსოფლმხედველობრივი სისტემა ჩამოაყალიბეს. რაც შეეხება „აიარებს“, სოციალურად ყველაზე აქტიურ ნაწილს წარმოადგენდნენ და იმ ხანად მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქებში გახშირებული თითქმის ყველა ამბოხსა და არეულობაში მონაწილეობას იღებდნენ. განსაკუთრებით XII საუკუნეში გააქტიურდნენ. არაბი ისტორიკოსი იბნ ალ-ჯუზი „აიარების“ ამბოხებების თარიღებს გადმოგვცემს: 1097, 1100, 1104, 1119, 1121, 1122, 1136, 1138, 1140, 1141, 1158, 1169 და 1170. ხშირად დიდ წარმატებებსაც აღწევდნენ, ასე მაგალითად, 1034-1044 წწ. ბაღდადში ძალაუფლება მთლიანად „აირუნებს“ ეპყრათ. პირველი საგულისხმო დახასიათება „ჯავანმარდობისა“, რომელიც აგრეთვე გაიგივებული იყო „ფეთათა“ მოძრაობასთან, და აგრეთვე „აიარებისა“, მოცემულია სპარსული კლასიკური მწერლობის თვალსაჩინო წარმომადგენლის ამირ ონსორ ალ-მაალი ქეი-ქაუსის დიდაქტიკურ თხზულებაში „ყაბუს-ნამე“, რომელიც შეიქმნა XI საუკუნის დამლევს და შვილისადმი მიძღვნილ დამრიგებლურ ტრაქტატს წარმო-

ადგენს (ჯაველიძე, 2010:123-125). მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ქალაქებში მიმდინარე სოციალურ მოძრაობებში მონაწილეობდნენ „ახალგაზრდები“ ანუ „ყმაწვილები“, რომელთა აღსანიშნავად გამოყენებული იყო შესაფერისი ტერმინი „ალ-ფათა“ (მრ. „ფითიან“), „ჯევანმარდი“ (გაბაშვილი, 1981: 70). „ფუთუჟვა“ სიტყვასიტყვით ნიშნავს „რაინდულს“, „რაინდობას“ (გაბაშვილი, 1966:147). შუა საუკუნეებში ისლამის სამყაროში „ფუთუჟეთი“ განზოგადებული სახელწოდება იყო და წარმოადგენდა ერთობას, კავშირს, რომელიც რიგი ნიშან-თვისებებითა და ფორმით ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე კულტურის ყველა დონეზე იყო თვალშისაცემი და თავდაპირველად მამაკაცთა ერთგვარი გაერთიანება გახლდათ. სიტყვა „ფუთუჟა“ (სპარსულად: „ფუთუჟათი“, თურქულად „ფუთუჟეთი“) არაბული წარმომავლობის არის. არაბებმა სხვადასხვა მხარეთა დაპყრობის შემდეგ ნამდვილი ადამიანის იდეალის - ფათა-ს ცნება დაპყრობილ ქვეყნებში გაავრცელეს, განსაკუთრებით კი ეს იდეალი დამკვიდრდა ჩრდილოეთ ირანში, კერძოდ ჰორასანში. მან ღრმად გაიდგა ფესვები ირანელ დიდგვაროვანთა წრეებში და ადგილობრივ, არსებულ ტრადიციებს შეერწყა. ხელგაშლილობა და მამაცობა მუდამ „ფუთუჟეთის“ მიმდევრობის აღიარების აუცილებელი პირობა იყო. ბრძოლაში ის მეგობრისთვის სიცოცხლესაც სწირავდა. „ფუთუჟეთის“ ახალგაზრდობის ერთობამ ორგანიზაციული ფორმა მიიღო არა არაბულ სინამდვილეში, არამედ ირანული ცივილიზაციის აუზში. შემდგომში მათი მხედრული სულისკვეთება მონადირეების დონემდე დავიდა, თავის უსაზღვრო ტრაბახითა და კადნიერებით რომ იყვნენ გამორჩეულნი. მეტიც, მამაცი ვაჟკაცი მხოლოდ შფოთს ტეხდა და ჩხუბობდა. ის კი არა და დროდადრო ეს ვაჟკაცები მარცვასაც არ ერიდებოდნენ. „ფუთუჟეთის“ საზოგადოებრივმა კავშირმა უაღრესად დიდი გავლენა მოიპოვა ფართო მასებზე და ხშირად ისეთ ძალას

წარმოადგენდნენ, რომ ძალუმად არყევდნენ სახელმწიფოების საფუძვლებს და წესრიგს (ჯაველიძე, 2010:14-19).

ვ. გაბაშვილი მიიჩნევს, რომ თბილისში მოღვაწე „რინდებსაც“ კლასობრივი ბრძოლის იმავე საშუალებებისთვის უნდა მიემართათ, რასაც მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქებში აღმოსავლური წყაროებიდან კარგად ცნობილი „რინდები“ მართავდნენ. „რინდთა“ გამოსვლებს თუ ამბოხებს ადგილი ჰქონდა XI ს. დამლევს და XII ს. პირველ მეოთხედში თბილისის საქართველოსთან შეერთებამდე, რადგან საქართველოს ფეოდალური მონარქიის ძლიერების პერიოდში საეჭვოა მათი აქტიური მოქმედება (გაბაშვილი, 1966:152).

თბილისი 1122 წლამდე არ ეკუთვნოდა საქართველოს მეფეებს და ქალაქში იმდროინდელი მოსახლეობის (იქნებ მაჰმადიანური უმეტესობის) წარმომადგენელთა ხელისუფლება ბატონობდა (მესხია, 1982:248). „ყმაწვილების“ ხელში იყო ქალაქი თბილისი, ევროპელი მკვლევარები კი „Jovens“ და „ფათას“ („fata“, „futuwwa“, „fitian“) ერთმანეთთან აიგივებენ. ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა: შეეძლოთ თუ არა „ახალგაზრდებს“, ფითიანებს“, „ჯავანმარდებს“, „რინდებს“, დერვიშებს, იგულისხმება - სოციალური მოძრაობის, ან ამბოხების მონაწილე ქალაქური ელემენტები, ძალაუფლების ხელში აღება ქალაქში? ალ-ლაზალის „ნასიჰათ ალ-მულუქში“ („რჩევა-დარიგებანი მეფეთათვის“) დაცულია საინტერესო ცნობა, სადაც პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ ახალგაზრდებმა ხელთ იგდეს ძალაუფლება და შეავიწროვეს ხალხი (გაბაშვილი, 1981:74-75). ვ. გაბაშვილს შესაძლებლად მიაჩნია 1082- 1122 წწ. თბილისში შექმნილიყო ვითარება, რომ კეთილშობილთა და ვაჭართა ბატონობა არსებულებო. ამის საბუთად გამოყენებულია „რინდის“ ნამდვილი მნიშვნელობის განმარტება და დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა, რომელიც ახლად შემოერთებულ თბილისში მიმდინარე არეუ-

ლობებს ეხება. ქალაქ თბილისში მთელი ორმოცი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა ბრძოლა ქალაქის სხვადასხვა საზოგადოებრივ ფენებს შორის. და იბნ ალ - ჯაუხის თანახმად მტკიცდება „რინდების“, „ფითიან“, „ჯავანმარდების“ და ჩემი მხრიდან ვამატებ დერვიშების ბატონობა, რომლებიც ჯაფარიანთა გვარის გადაშენების შემდეგ თბილისს მთელი ორმოცი წლის განმავლობაში განაგებდნენ. (გაბაშვილი, 1981:79-81). ცხადია თბილისში მცხოვრები სუფიები საკმაოდ ანგარიშს გასაწევი ძალა იყო და განვიხილოთ რომელ თარიქათს მიეკუთვნებოდნენ თბილისში მცხოვრები დერვიშები.

ყურადსადებია, რომ მახლობელ აღმოსავლეთში ფართოდ გავრცელებული იყო დერვიშობა, რომელიც თავად ისლამის წიაღში წარმოიშვა, მიიღო მეტად აგრესიული ხასიათი არსებული სახელმწიფო წყობილების, ფეოდალების და ელიტურ სასულიერო პირთა წინააღმდეგ (ჯაველიძე, 2010:8). დერვიშებს უდიდესი გავლენა ჰქონდათ ხალხზე. მუსლიმების თვალში დერვიში ისეთი სიწმინდე იყო, რომ ლამის მას ყურანზე მაღლა აყენებდა. ამიტომაც ისინი ლაღად გრძნობდნენ თავს ყველა მუსლიმურ ქვეყანაში და თავისუფლად გადაადგილდებოდნენ. წარმოადგენდნენ ყველაზე საშიშ და მოუხელთებელ პოლიტიკურ აგიტატორებს, რომლებიც არსებული სახელმწიფო წყობის წინააღმდეგ იყვნენ შემართულნი. მოხეტიალე და თავისუფალი დერვიშები ლამის ყველა ამბოხის, იქნებოდა სოფლად თუ ქალაქში, წამომწყებნი იყვნენ. ყველა ამბოხი და აჯანყება, დერვიშიული იდეოლოგიის საბურველში იყო გახვეული და ატარებდა, უპირველეს ყოვლისა, ანტისუნიტურ და ანტისახელმწიფოებრივ ხასიათს (ჯაველიძე, 2010:9; გურეშიძე, 2024:195).

საარქივო დოკუმენტის თანახმად, კავკასიაში სუფიები, დერვიშები სპარსეთიდან შემოვიდნენ, მათ არ ჰქონდათ არც სახლი, არ ჰყავდათ ოჯახები, არ ფლობდნენ ქონებას. მათთვის

მნიშვნელობა არ ჰქონდა ადამიანის წარმომავლობას, იქნებოდა იგი სპარსი, თათარი, ავღანელი, ბუჰარელი, ჯუგუტი (ებრაელი), დერვიში ყველასთვის მეგობარი და კეთილისმსურველი იყო, მის მამულს მთელი მსოფლიო, ოჯახს - მთელი კაცობრიობა, სახლს - სამყარო წარმოადგენდა (ფონდი - 1438, აღ - 1, საქმე - 441). დერვიშთა დიდი ნაწილი მოხეტიალე ცხოვრებას ეწეოდა, ისინი სხვადასხვა ფერის ხირკებში გამოწყობილნი, აბგა მოკიდებულნი, ხელში ჯოხით და სამათხოვრო ჯამით, სოფლიდან სოფელში, ქალაქიდან ქალაქში, ქვეყნიდან ქვეყანაში დახეტიალობდნენ (ჯაველიძე, 2010:8). ქეი-ქაუსი „ჯავანმარდობის“ და მოხეტიალე დერვიშების დახასიათებას გვაძლევს. მწერლის აზრით მათ, უპირველეს ყოვლისა, სიმართლე ანუ სული ამშვენებთ, რელიგიის მეცნიერებაში განსწავლულნი არიან, მათი სიტყვა და საქმე ალალ-მართალია, არ სჩვევიათ პირფერობა, სიძუნწეს გმოებენ, გულში შურს არ იკარებენ, სიბრაზეს და განრისხებას არ ავლენენ, საკუთარი გამოჩენისთვის არავის შეურაცხყოფენ, უმართებულო განაჩენი არ გამოაქვთ და ხალხს არ ავიწროებენ, უანგაროდ ეხმარებიან, ცოდვილს შეცდომისთვის არ კიცხავენ, სხვების თანდასწრებით ჭკუას არავის არიგებენ, უცხო მეცნიერებას და რელიგიურ წიგნებს არ უგულუბელყოფენ. მდაბიოს დანაშაულის ჩასადენად არ წააქეზებენ“ (ჯაველიძე, 2010: 129-132). აღსანიშნავია, რომ 1854 წელს ქართველი თავადის ჭავჭავაძის სახლში, გუვერნანტი ანა დრანსე შემდეგ ფაქტს აღნიშნავს, კერძოდ, როდესაც იგი ჭავჭავაძის ოჯახთან ერთად ლეკებმა მოიტაცეს და შემდეგ იმამ შამილთან იმყოფებოდნენ, ლეკებმა მათ გამოსასყიდად მილიონი მანეთი მოითხოვეს. ეს ხმები აულში დადიოდა. რაც არც შამილს სიამოვნებდა, რადგან, როგორც ჩანს, განზრახვათა აღსრულებაში ხელს უშლიდა. ამიტომ გადაწყვიტა ერთბაშად, ერთი დარტყმით მოესპო ეს მითქმა-მოთქმა და საზოგადოებრივი აზრი ჭავჭავაძეების

ოჯახის სასარგებლოდ გადაეხარა. იმამი რამდენიმე დღით გაუჩინარდა და შემდეგ თავისი არაჩვეულებრივი ღვთისმოსაობით ცნობილი დარვში მოიყვანა; ღვთისმოსავი მეუღაბნოე ქადაგად იყო დავარდნილი, დღისითა და ღამით ლოცულობდა. რელიგიურ ექსტაზში შესული დარვში, როგორც გვითხრეს ჩვენს სასარგებლოდ ქადაგებდა. ალაჰს ემუდარებოდა ლეკთა გონება გაენათებინა და გამოეყვანა ისინი შეცდომის სიბნელიდან. განდევნილი მათ ჩააგონებდა - შებრალებოდათ უბედური ტყვეები და არ მოეთხოვათ შეუძლებელი გამოსასყიდი. იგი ქადაგებდა და ამგვარად დაასრულა: - რაც მთავარია, ტყვეთა გასათავისუფლებლად ნუ ითხოვთ მილიონ მანეთს. გაუშვით ეს უბედურები თავიანთ სამშობლოში, როგორც კი იმამი იმპერატორისგან თავის შვილს მიიღებს.(დრანსე, 1978:119-133).

ისლამის ენციკლოპედიაში აღნიშნულია, რომ დერვიშები სუფიზმში არსებული ბექთაშის თარიქათის მიმდევრები იყვნენ. განვიხილოთ ბექთაშის თარიქათი. ბექთაშის სუფიური სამმო, მცირე აზიაში XIII-XIV საუკუნეების მიჯნაზე, თავდაპირველად ადგილობრივ თურქულ მომთაბარე მოსახლეობაში ჩამოყალიბდა. სამმოს სახელწოდება უკავშირდება ჰაჯი ბექთაშ რუმს. სპეციალისტების აზრით, ბექთაშის რეალური დამფუძნებელი იყო მოხეტიალე მქადაგებელი (ბაბა) და ჰაჯი ბექთაშ ვალი კალანდარი (ნიშაპური ხორასანი, 1208-1270), რომელიც თავის სულიერ სილსილას (ჯაჭვს) თურქმენ შეიხ აჰმად იასავის უკავშირებდა (გარდ.1166 წ.). ჰაჯი ბექთაშმა მალე მოიპოვა ფართო პოპულარობა მცირე აზიაში. 1240 წელს აქტიური მონაწილეობა მიიღო „თურქული თავისუფლების“ აჯანყებაში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა დერვში-კალანდარი ბაბა-ისჰაკი, კონიის სულთან ღიას ად-დინ კაი-ხუსრაუს წინააღმდეგ (file:///C:/Users /user/Desktop/M_1991.pdf 1991:40-41 21/08/2025 4:07).

ბექთაშის ძმობა შედგებოდა სოფლის თემისა და „მიძღვნილთა“ თემებისგან. გარკვეული ასაკის მიღწევის შემდეგ, სოფლის თემებიდან ადამიანები გადიოდნენ მიძღვნის რიტუალს, რომელსაც ასრულებდა თემის ადგილობრივი მემკვიდრეობითი ხელმძღვანელი და ძმობის წევრები ხდებოდნენ. „მიძღვნილებს“ უწოდებდნენ მათ, ვინც ძმობაში შესვლის შემდეგ სოფელში მდებარე, მაგრამ ქალაქთან ახლოს, სავანეებში ცხოვრობდნენ. ძმობის წევრები ექვს ძირითად კატეგორიად იყოფოდნენ: 1. აშიქი - ასოცირებული, მაგრამ არა მიძღვნილი წევრი. 2. მუჰიბ - ი (მუჰიბი) - აშიქი, რომელმაც მიძღვნის ცერემონიალი გაიარა და უფლება მოიპოვა მონაწილეობა ძმობის ზოგიერთ რიტუალურ შეკრებაში მიეღო. 3. დარვიში - მუჰიბ - ი, რომელმაც უზუცესების მსახურების ეტაპი გაიარა, გზის გავლასთან დაკავშირებული უნარები შეიძინა, დადო ფიც-აღთქმა და მიიღო ნებართვა ეტარებინა ხირკა, თაჯი და ძმობის სიმბოლური აქსესუარი. 4. ბაბა. ინიშნებოდა დედე-ბაბა ან რეგიონალური თექედან ხალიფა, დერვიშების რიცხვიდან სპეციალური დოკუმენტით (იჯაზეთ-ნამა) როგორც ხელმძღვანელი ადგილობრივი სავანისა ან ცენტრალური (რეგიონული) თექეს განყოფილების. ბაბას უფლება ჰქონდა ეხელმძღვანელა ძმობის რიგითი წევრებისთვის (მუჰიბი, დარვიში). 5. დარვიში-ი მუჯარადი - ისინი, ვინც უქორწინებლობის აღთქმა მიიღო. მიძღვნის განსაკუთრებულ დახურულ რიტუალს გადიოდნენ (მუჯერად აიინი), რომელიც სრულდებოდა დედის სავანეში, ასევე ბექთაშის თექეში, ქერბელაში და ბალიმ-სულთანის თექეში ანატოლიაში. ცხოვრობდნენ მხოლოდ სავანეში, იპარსავდნენ ულვაშებს, წვერს და თავს, მარჯვენა ყურში ვერცხლის ან სპილენძის საყურეს ატარებდნენ. 6. ხალიფა - ჩელების მოადგილე რეგიონალური თექეს ხელმძღვანელის სახით, ბაბას რიცხვიდან

ინიშნებოდა (file:///C:/Users/user/ Desktop/M_1991.pdf 1991:40-41 21/08/2025 4:07).

ბექთაშიას რელიგიური დოქტრინა რთული და სინკრეტულია. ოფიციალურად იყო სუნიტური, მაგრამ მასში არსებობდა ეზოთერული მოძღვრება, რომელიც ძალზე ახლოსაა უკიდურესი შიიტების - ხურუფიტების მოძღვრებასთან. ბექთაშიას წევრებს სწამდათ სამება - ალაჰის, მუჰამედის და ალის შემადგენლობით. ალი ღმერთის განსახიერებად მიაჩნდათ (ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი 1999:44). დღესდღეობით ბექთაშები აღიარებენ შიიტურ შეხედულებებს ალი იბნ აბუ ტალიბის, წინასწარმეტყველ მუჰამედის სიძისა და ბიძაშვილის განსაკუთრებული თაყვანისცემით. მათი რელიგიური პრაქტიკის მნიშვნელოვანი ნაწილია ყურანის მისტიკური ინტერპრეტაცია, ასევე ზიქრის (რიტუალური ლოცვების) ჩატარება და სულიერ შეკრებებში მონაწილეობა. კვლევები აჩვენებს, რომ "ბექთაშების რიტუალები მოიცავს შიიტური და სუფიური მისტიციზმის ელემენტებს, რაც მათ უნიკალურს ხდის ისლამურ ორდენებს შორის" (<https://www.sarakuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes> 21/08/2025 4:06) საგულისხმო ფაქტია, რომ თურქეთის ნაციონალურ - გამათავისუფლებელი ომის დროს ბექთაშიას თარიქათის მიმდევრები მუსტაფა ქემალ ათათურქის მხარეს დადგნენ, თუმცა მან ისინი 1925 წელს ანტისუფიური კამპანიის დროს არ დაინდო (Книш, 2004:321).

აღსანიშნავი და საგულისხმოა, რომ ბექთაშიას სუფიურ ორდენს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს ალბანეთში. ბექთაშები ალბანეთში მე-15 საუკუნეში გამოჩნდნენ, როდესაც რეგიონი ოსმალეთის იმპერიის მმართველობის ქვეშ იყო. სარა კოენის კვლევების თანახმად, "ბექთაშებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ალბანური იდენტობისა და კულტურის ფორმირებაში". ამ დროს მათ დააარსეს მრავალი თექე (სულიერი ცენტრი), რომ-

ლებიც რელიგიური და კულტურული ცხოვრების ცენტრები გახდნენ. მე-19 საუკუნის ბოლოს - მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბექთაშები აქტიურად მონაწილეობდნენ ალბანურ ეროვნულ მოძრაობაში. ისინი ხელს უწყობდნენ ალბანური ლიტერატურისა და განათლების განვითარებას. 1925 წელს, თურქეთში ხალიფათის გაუქმებისა და ყველა სუფიური ორდენის აკრძალვის შემდეგ, ბექთაშიას მსოფლიო ცენტრი ტირანაში გადავიდა. ამან ხელი შეუწყო მათი პოზიციების გამყარებას ალბანეთში და ახალ პირობებში ორდენის განვითარებას. ენვერ ხოჯას კომუნისტური რეჟიმის დროს ბექთაშიას ორდენი სასტიკად იდევენბოდა. ყველა რელიგიური დაწესებულება დაიხურა და პრაქტიკა აიკრძალა. Human Rights Watch-ის 1990 წლის ანგარიშში აღნიშნულია, რომ "ალბანეთის კომუნისტურმა მთავრობამ ოფიციალურად აკრძალა ყველა რელიგიური პრაქტიკა". თუმცა, 1991 წელს კომუნისტური რეჟიმის დაცემის შემდეგ რელიგიური თავისუფლება აღდგა და ორდენმა აღორძინება დაიწყო. დღეს თექეები კვლავ გახსნილია და ბექთაშიას თემი აგრძელებს თავისი ტრადიციების შენარჩუნებას. დღესდღეობით ალბანეთში ბექთაშიას ორდენი ათწლეულების განმავლობაში დევნისა და ნგრევის შემდეგ აღდგენას იწყებს. ისინი აგრძელებენ თავიანთი უნიკალური ტრადიციებისა და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებას და მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ქვეყნის რელიგიურ და კულტურულ ცხოვრებაში (<https://www.Sarakuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes21/08/20254:03>).

დასკვნა

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე სავარაუდოა, რომ თბილისში მცხოვრები სუფიები ბექთაშიას თარიქათს მიეკუთვნებოდნენ და დავით აღმაშენებლის მიერ ქალაქის შენარჩუნებაში უდიდესი მონაწილეობა მიიღეს, ან ყოველ შემთხვე-

ევაში მეფეს ხელი არ შეუშალეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ანთელავა, ი. (1991). *დავითისა და თამარის სახელმწიფო*. თბილისი.
- გაბაშვილი, ვ. (1966). *ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან*. თბილისი.
- გაბაშვილი, ვ. (1981). *საქართველოს ქალაქები XI – XII საუკუნეებში*. მეცნიერება.
- გელოვანი, ნ. (2021). *თბილისის მუსლიმური თემი (1801 – 1917)*. თბილისი.
- გურეშიძე, მ. (2024). *ჰაჯი მურატი - ჩრდილო კავკასიელი რინდი*. აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე. ტომი 7. ნომერი 2.
<https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/8275/8252>
- დრანსე, ა. (1978). *შამილის ტყვე ქალები*. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი.
- თბილისის ისტორია. (1990). *თბილისი უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე*. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი. „მეცნიერება“.
- ლორთქიფანიძე, მ. (1963). *ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება*. თბილისი.
- მარგიშვილი, ს. (2006). *მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ: ომი სელჯუკთა სამყაროს წინააღმდეგ*. თბილისი.
- მესხია, შ. (1982). *საისტორიო ძიებანი*. ტომი I. მეცნიერება.

- მეტრეველი, რ. (1990). *დავით IV აღმაშენებელი: ეპოქის სოციალურ - ეკონომიკური და პოლიტიკურ - კულტურული ისტორიის მიმოხილვა*. თბილისი.
- მეტრეველი, რ. (2009). *დავით აღმაშენებელი - Davit the Builder*. თბილისი.
- მეტრეველი, რ. (2018). *დავით აღმაშენებელი*. პალიტრა L.
- სამუშია, ჯ. (2015). *დავით აღმაშენებელი*. პალიტრა L.
- სანიკიძე, გ. (2025). *ბიზნესი მე-19 ს-ის მიწურულისა და მე-20 ს-ის დასაწყისის თბილისში (თბილისში გამომავალ ფრანგულ ჟურნალში “Le Caucase illustré” განთავსებული რეკლამების მიხედვით)*. აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე. ტომი 8. ნომერი 1. <https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/9079/8975>
- ჯაველიძე, ე. (2010). *ფუთუჟეთი სულიერ - რაინდული ძმოზა*. თბილისი.
- ჭიჭინაძე, ბ. (2022). *ევროპული წყაროები პრესვიტერ იოანეს (დავით აღმაშენებლის) და სხვა ქართველი მონარქების შესახებ: (ახალი მასალების მიხედვით)*. თბილისი.
- Asadov, F. (2024). *Silk Road in the aftermath of Arab conquest: Trade routes traversing Azerbaijan*. აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე. ტომი 7. ნომერი 1. <https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/7794/7739>
- Гордлевский, В. А. (1928). *Дервиши Ахи Эврана и цехи в Турции*. Издательство Академии Наук СССР. Ленинград.
- Кныш, А. Д. (2004). *Мусульманский мистицизм краткая история*. Москва – Санкт-Петербург „Диля“.
- ТРИМИНГЭМ, ДЖ. (1989). *СУФИЙСКИЕ ОРДЕНЫ В ИСЛАМЕ*.
- Яндаров, А.Д. (1975). *Суфизм и идеология национально-освободительного движения*. Алма-Ата.

საქართველოს ეროვნული არქივი. ფონდი-1438, აღწერა-1, საქმე-394.

საქართველოს ეროვნული არქივი. ფონდი – 1462, აღ – 1, დოკ – 65.

საქართველოს ეროვნული არქივი. ფონდი - 1438, აღ - 1, საქმე - 441.

ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი. (1999). თბილისი.

file:///C:/Users/user/Desktop/M_1991.pdf

<https://www.sarakuehn.com/the-albanian-speaking-bektashi-order-of-dervishes>

https://krotov.info/history/19/57/laviss_52.htm

<https://www.britannica.com/topic/Bektashi>

<https://www.nytimes.com/2024/09/21/world/europe/albania-tirana-muslim-state-bektashi.html>

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

Iran–Israel Confrontation in the Middle East

Giorgi Tchigvaria

Ph.D. in History, Associate Professor,
Akaki Tsereteli State University,
59 Tamar Mepe Street, Kutaisi, 4600, Georgia
+995598014141. Giorgi.tchigvaria@atsu.edu.ge
ORCID: 0009-0002-8630-818X

Abstract

The paper explores the historical, geopolitical, and strategic dimensions of the Iran–Israel confrontation within the broader context of the Middle East. The analysis draws upon both historical chronicles (such as relations between the Persian Empire and the Jewish diaspora) and the examination of contemporary military and diplomatic developments, allowing for a complex understanding of the logic behind the conflict's evolution.

Special attention is paid to the formation of Iran's Shiite identity, the instrumentalization of the proxy strategy (Hezbollah, Houthis,

IRGC), and Israel's multi-layered military and intelligence response. The study also discusses the transformation of the U.S. role—particularly in the context of the events of 2025, when the Iran–Israel confrontation escalated into an open conflict, triggering the implementation of Operation “Midnight Hammer.”

The paper demonstrates that Iran–Israel relations are not merely a bilateral conflict but a multi-layered systemic phenomenon encompassing religious ideologies, geopolitical interests, and the redistribution of global power balances. The analysis relies on primary sources, strategic studies, and data from international organizations. The findings indicate that the de-escalation of the conflict requires not only military containment but also the development of innovative diplomatic frameworks that equally account for security, sovereignty, and international legitimacy.

Keywords: Iran-Israel conflict, Middle East, Shiism and Zionism, Proxy war.

ირან–ისრაელის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში

გიორგი ჭიღვარია

ისტორიის აკადემიური დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი,
ქუთაისი, თამარ მეფის ქუჩა № 59. 4600, საქართველო,
+995598014141. Giorgi.tchigvaria@atsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0002-8630-818X>

აბსტრაქტი

ნაშრომი მიმოიხილავს ირან–ისრაელის დაპირისპირების ისტორიულ, გეოპოლიტიკურ და სტრატეგიულ განზომილებებს ახლო აღმოსავლეთის კონტექსტში. ტექსტი ეფუძნება როგორც ისტორიულ ქრონიკებს (სპარსეთის იმპერიასა და ებრაულ დიასპორას შორის ურთიერთობების მაგალითზე), ისე თანამედროვე სამხედრო და დიპლომატიური პროცესების ანალიზს, რაც შესაძლებლობას იძლევა კონფლიქტის განვითარების ლოგიკის კომპლექსური გაგებისთვის. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ირანის შიიტური იდენტობის ფორმირებაზე, პროქსი სტრატეგიის ინსტრუმენტალიზაციაზე (ჰეზბოლა, ჰუსეიტ-

ები, IR GC) და ისრაელის მრავალდონიან სამხედრო-დაზვერვით პასუხზე. ასევე განხილულია აშშ-ის როლის ტრანსფორმაცია, განსაკუთრებით 2025 წლის მოვლენების კონტექსტში, როცა ირან-ისრაელის დაპირისპირება ღია კონფლიქტში გადაიზარდა და გამოიწვია ოპერაცია „შულამის ჩაქურჩის“ განხორციელება. ნაშრომი აჩვენებს, რომ ირან-ისრაელის ურთიერთობა არ არის მხოლოდ ორმხრივი კონფლიქტი, არამედ მრავალშრიანი სისტემური ფენომენი, რომელიც აერთიანებს რელიგიურ იდეოლოგიებს, გეოპოლიტიკურ ინტერესებსა და გლობალურ ძალთა ბალანსის გადანაწილებას. ანალიზი ეფუძნება პირველწყაროებს, სტრატეგიულ კვლევებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მონაცემებს. მიღებული დასკვნები მიუთითებს საჭიროებაზე, რომ კონფლიქტის დეესკალაცია მოითხოვს არა მხოლოდ სამხედრო დათრგუნვას, არამედ ინოვაციური დიპლომატიური ფორმების ჩამოყალიბებას, რომელიც თანაბრად გაითვალისწინებს უსაფრთხოების, სუვერენიტეტისა და საერთაშორისო ლეგიტიმურობის მოთხოვნებს.

საკვანძო სიტყვები: ირან-ისრაელის კონფლიქტი, ახლო აღმოსავლეთი, შიიზმი და სიონიზმი, პროქსი ომი.

შესავალი

ირან-ისრაელის დაპირისპირება თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში ერთ-ერთ ყველაზე კომპლექსურ, მრავალშრიან და ტრანსფორმაციულ კონფლიქტს წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ურთიერთობა განსაკუთრებით გამწვავდა XX საუკუნის მიწურულიდან მოყოლებული, მისი ძირები ღრმად ფესვგადგმულია ისტორიულ პროცესებში, რომელთა საფუძველიც ჯერ კიდევ ძველ სპარსეთსა და ებრაულ

დიასპორას შორის არსებული ურთიერთობების ფენომენში უნდა ვეძებოთ. აღნიშნული კონფლიქტი არ შემოიფარგლება მხოლოდ ორ სახელმწიფოს შორის არსებულ ბილატერალურ დაპირისპირებად, არამედ ქმნის რეგიონული და გლობალური ბალანსის დისფუნქციური გადანაწილების ცოცხალ მაგალითს, რომელიც მოიცავს რელიგიურ იდენტობებს, იდეოლოგიურ პლატფორმებს, სტრატეგიულ ინტერესებსა და ტექნოლოგიურ შესაძლებლობებს.

ნაშრომი მიზნად ისახავს ირან-ისრაელის ურთიერთობის ევოლუციის სიღრმისეული ანალიზის გზით იმის დემონსტრირებას, თუ როგორ გადაიზარდა ისტორიული და კულტურული ფაქტორებით ნაკვები მრწამსობრივი დაპირისპირება სამხედრო-პოლიტიკურ და გეოსტრატეგიულ კონფლიქტში. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ირანის შიიტური იდენტობის ჩამოყალიბებაზე, ისლამური რევოლუციის შემდგომ დოქტრინებზე, პროქსი ქსელების ინსტიტუციონალიზაციაზე და ისრაელის მიერ განხორციელებულ საპასუხო მრავალდონიან სტრატეგიებზე. ანალიზი ეფუძნება როგორც ისტორიული წყაროების მრავალფეროვან მონაცემებს, ისე უახლეს საერთაშორისო მოვლენათა დეტალურ ემპირიულ შეფასებას.

თანამედროვე მსოფლიოში, სადაც რეგიონული კონფლიქტები ხშირად გადაიქცევა გლობალური დამაბულობის ეპიცენტრებად, ირან-ისრაელის დაპირისპირების შესწავლა არა მხოლოდ კონკრეტული შემთხვევის ანალიზს, არამედ სისტემური ტრანსფორმაციების ისტორიულ-შედარებით გააზრებასაც ემსახურება. შესაბამისად, ნაშრომი გამიზნულია იმის ჩვენებაზე, რომ ამ კონფლიქტის დაძლევა საჭიროებს არა მხოლოდ სამხედრო დომინირების ლოგიკას, არამედ ახალ პოლიტიკურ და დიპლომატიურ ხედვებს, რომლებიც ხელს შეუწყობს ახლო

აღმოსავლეთის რეგიონში სტაბილურობისა და პროგნოზირებადობის აღდგენას.

მეთოდები

დასმული კვლევითი ამოცანების შესასრულებლად ნაშრომი ეფუძნება ინტერდისციპლინარულ ანალიტიკურ ჩარჩოს, რომელიც აერთიანებს ისტორიულ-ქრონოლოგიურ, გეოპოლიტიკურ და საერთაშორისო უსაფრთხოების კვლევის მეთოდებს. გამოყენებულია როგორც თვისობრივი (qualitative), ასევე კომპარატიულ-ანალიტიკური მიდგომები, რაც მიზნად ისახავს როგორც კონფლიქტის შინაარსობრივი წიაღის წვდომას, ისე მის სისტემურ სტრუქტურაში განთავსებას.

მთავარ ანალიზურ ინსტრუმენტებს შორის გამოვიყენეთ:

დოკუმენტური კვლევა – ისტორიულ ქრონიკებსა და პირველწყაროებზე დაყრდნობით გაანალიზდა ირან-ებრაული ურთიერთობების ტრანსფორმაცია ანტიკურიდან თანამედროვე ეპოქამდე.

ქეის-სტადის ანალიზი (case study) – ყურადღება გამახვილდა კონკრეტულ ეპიზოდებზე (მაგ.: 1979 წლის ისლამური რევოლუცია, სირიის სამოქალაქო ომი, 2025 წლის კონფლიქტი), რათა გაცხადდეს კონფლიქტის ევოლუციური კანონზომიერებები.

სტრატეგიული ანალიზი – შესწავლილ იქნა სახელმწიფოებისა და არარეგულარული აქტორების (ჰეზბოლა, ჰუსიტები და სხვ.) სამხედრო და უსაფრთხოების სტრატეგიები, მათ შორის თავდაცვითი და პროქსი მექანიზმები.

საინფორმაციო-საგაზეთო მონიტორინგი – გაანალიზდა საერთაშორისო ორგანიზაციების (IAEA, გაერო, აშშ-ის თავდაცვის დეპარტამენტი) და საერთაშორისო მედიის მიერ 2024–2025 წლებში გამოქვეყნებული ანგარიშები, ბიულეტენები და ოფიციალური პოზიციები.

გეოპოლიტიკური კარტოგრაფიული ანალიზი – გამოყენებულ იქნა რეგიონული რუკები და სივრცობრივი მონაცემები, რაც შესაძლებელს ხდიდა მოქმედების არეალის გეოსტრატეგიული მნიშვნელობის შეფასებას.

კვლევა ეყრდნობა ასევე ავტორიტეტული საერთაშორისო აკადემიური პუბლიკაციებისა და ანალიტიკური ცენტრების (RAND, CSIS, INSS) კვლევებს, რაც უზრუნველყოფს მასალის სიღრმისეულობას, სანდოობას და აკადემიური სტანდარტების შესაბამისობას.

მსჯელობა

ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთ-ერთ იმ იშვიათ შემთხვევას, როდესაც ისტორიულ-კულტურული მეხსიერება და რელიგიურ-იდეოლოგიური მრწამსი თანადროულად არის ინტეგრირებული სახელმწიფოს გეოსტრატეგიულ პრაქტიკაში. ამ კონფლიქტის ღრმა ისტორიულობა მიანიშნებს იმაზე, რომ მისი გააზრება ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ თანამედროვე უსაფრთხოების კრიზისთა ტაქტიკური ანალიზით; პირიქით - აუცილებელია გააზრდეს ისტორიული კონტექსტის, იდენტობის პოლიტიკისა და ცივილიზაციური ხედვის როლი საგარეო პოლიტიკის ფორმირებაში.

ნაშრომის მსვლელობისას იკვეთება, რომ ირანის ისლამური რესპუბლიკა ახორციელებს საგარეო პოლიტიკას შიიტური იდეოლოგიის პლატფორმიდან, რომელიც ერთდროულად წარმოადგენს სახელმწიფოებრიობის ლეგიტიმაციის შიდა საყრდენსა და რეგიონული გავლენის გაფართოების გარე სტრატეგიას. იგი იყენებს „რეზისტენტობის დოქტრინას“, რომელიც სიონიზმისა და ამერიკანიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის სახელით ლეგიტიმურ აქტად წარმოაჩენს საკუთარ სამხედრო აქტიურობას.

ისრაელის სტრატეგია, როგორც ჩანს, პასუხობს ამ გამოწვევას არა მხოლოდ სამხედრო თავდაცვითი ზომებით, არამედ

რთულად მოწყობილი სტრატეგიული დოქტრინით, რომელიც აერთიანებს სადაზვერვო, ტექნოლოგიურ, კიბერუსაფრთხოების და დიპლომატიურ კომპონენტებს. განსაკუთრებით საინტერესოა ისრაელის მიდგომა თავდასხმების „Kiryah Doctrine“-ის შესაბამისად, რომლის თანახმად პრევენციული დარტყმები საჭირო, ქირურგიულ წერტილებზე წარმოადგენს ლეგიტიმურ რეაქციას საფრთხის ან პროქსი ძალების მობილიზაციის პირობებში.

შეერთებული შტატების პირდაპირი სამხედრო ჩართულობა 2025 წლის მოვლენების დროს, განსაკუთრებით ოპერაცია Operation Midnight Hammer-ის ფარგლებში, წარმოაჩენს კონფლიქტის ევოლუციას ლოკალური დაპირისპირებიდან გლობალური ძალთა გადანაწილების მექანიზმად. ამდენად, მსჯელობის მნიშვნელოვანი ასპექტი სწორედ ეს სისტემურობაა - როდესაც რეგიონული კონფლიქტი აღარაა იზოლირებული პოლიტიკური დაპირისპირება, არამედ გარდაიქმნება გლობალური წესრიგის კრიზისის რეპრეზენტაციად.

მეორე მნიშვნელოვანი პარადიგმა, რომელიც ამ სტრატეგიული დაპირისპირების გააზრებისას იკვეთება, არის ასიმეტრიული ძალების დაპირისპირების მოდელი. ირანი მოქმედებს როგორც ჰიბრიდული ძალა - მას აქვს შეზღუდული კლასიკური სამხედრო პოტენციალი, თუმცა ძლიერი ქსელური და იდეოლოგიური იარაღი. ხოლო ისრაელი, რომელიც ტექნოლოგიურად უპირატეს პოზიციაზე დგას, იყენებს მაღალი სიზუსტის დარტყმების, კიბეროპერაციებისა და ინფორმაციული ზეგავლენის პოლიტიკას როგორც დაბალანსების მექანიზმს. ამდენად, კონფლიქტი არის არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ კონცეპტუალურადაც სხვადასხვაგვარად აღქმული - ერთი მხრივ, როგორც მექანიკური ბრძოლა რესურსებსა და სივრცეზე, ხოლო მეორე მხრივ - როგორც ღირებულებითი დაპირისპირება სახელმწიფოთა იდენტობის საფუძვლებზე.

ამგვარი კონფლიქტი განსაკუთრებით რთულია მათთვის, რადგან იგი არ ექვემდებარება არც ტრადიციულ სამშვიდობო ჩარჩოებს და არც კლასიკურ უსაფრთხოების პოლიტიკას. ირან–ისრაელის დაპირისპირების მაგალითი ადასტურებს, რომ კონფლიქტების ახალი თაობა საჭიროებს ინოვაციურ სტრატეგიულ მიდგომებს, რომლებიც თანაბრად გაითვალისწინებენ როგორც სამხედრო პარამეტრებს, ისე ისტორიულ მეხსიერებასა და ნარატივულ ლეგიტიმაციას

**ირან–ისრაელის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში:
ისტორიული ფესვები, გეოპოლიტიკური დინამიკა და
თანამედროვე სტრატეგიული გამოწვევები**

ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და მრავალშრიან გეოპოლიტიკურ კონფლიქტს, რომლის ფესვები მხოლოდ XX ან XXI საუკუნეში არ იწყება, არამედ მრავალი ათასწლეულის განმავლობაში ფორმირებული ისტორიული მეხსიერებისა და იდენტობის ნაწილი გახლავთ (Katz, 2021:328). დღევანდელი პოლიტიკური რეალიები – ბირთვული დამაბულობა, სამხედრო შეტაკებები და რეგიონული გავლენისათვის ბრძოლა – ხშირად განიმარტება მხოლოდ თანამედროვე პოლიტიკის ჭრილში, თუმცა, ამ სახელმწიფოთა შორის არსებული ურთიერთობა გაცილებით ღრმა და ისტორიულად მდგრადია (Bahgat, 2011:40).

სპარსეთის იმპერია, რომელსაც საფუძველი კიროს დიდმა ჩაუყარა (ძვ. წ. VI საუკუნე), გახლდათ ის სახელმწიფო, რომელმაც ბაბილონიდან გადასახლებული ებრაელი ხალხი გაანთავისუფლა და იერუსალიმში დაბრუნების უფლება მისცა. ებრაული ისტორიოგრაფიის მიხედვით, კიროსი ითვლება „ღმერთის რჩეულ მეფედ“, რაც ხაზგასმულია თალმუდში და ესაიას წიგნ-

შიც (Jones, 2023:80). ამ ურთიერთობაში გამოიკვეთება ორმხრივი პატივისცემა და თანამშრომლობა, რომელიც პოსტბაზილონურ პერიოდში ურთიერთ სასარგებლო კავშირებით ხასიათდებოდა. აჰაშვეროშის (ქსერქსეს) და ებრაელი ესთერის ისტორია კი მოწმობს იმ დონის ინტეგრაციას, რაც იუდეველებს ჰქონდათ სპარსულ კარზე და შემდგომ სასანიანთა ეპოქაში კიდევ უფრო მეტად დამკვიდრდა (Jones, 2023:81).

დროთა განმავლობაში ირანული და ებრაული ურთიერთობები შეიცვალა როგორც იმპერიების დაცემით, ისე ისლამის გავრცელებით. VII საუკუნეში არაბულ-ისლამური დაპყრობის შემდეგ ირანში დაიწყო ისლამიზაციის პროცესი, რამაც შეცვალა სახელმწიფოს იდეოლოგიური სტრუქტურა. ებრაელები ირანში განაგრძობდნენ ცხოვრებას როგორც „დიმმები“, ანუ არამუსლიმური მმართველობის ქვეშ მყოფი დამცველობითი სტატუსის მქონე უმცირესობა. მიუხედავად ზოგჯერ არსებული დევნისა, ისინი ხშირად იყვნენ ინტეგრირებული საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში (Bahgat, 2011:42).

მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად ირანელები ისლამის სუნიტურ ფორმაზე იდენტიფიცირდებოდნენ, XVI საუკუნეში სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა, ირანის ისტორიულ სცენაზე სეფიანთა დინასტია გამოჩნდა (Katz, 2021:331). 1501 წელს ტახტზე ავიდა შაჰ ისმაილ I - ქარიზმატული ლიდერი და სეფიანთა სახელმწიფოს დამფუძნებელი, რომელმაც შიიტური ისლამის ერთ-ერთი მიმართულება, თორმეტ იმამობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა (Katz, 2021:330). ირანი გახლდათ პირველი ქვეყანა, რომელმაც შიიზმი როგორც სახელმწიფოებრივ-იდეოლოგიური სისტემა ოფიციალურად თავის რელიგიად გამოაცხადა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ახალი რწმენის მიღების წინააღმდეგი იყო, თუმცა სახელმწიფოს მიერ მოწყობილი პროპაგანდის, რეპრესიებისა და სასულიერო პირების მობილ-

იზების შედეგად ხალხი მალე დაიმორჩილეს (Jones, 2023:82). შაჰ ისმაილმა ირანში მოიწვია შიიტი სასულიერო პირები ლიბანიდან, ერაყიდან და ბაჰრეინიდან, რითაც შეიქმნა ნათელი დაპირისპება ირანსა და მის სუნიტ მეზობლებს შორის, განსაკუთრებით კი ოსმალეთის იმპერიასთან (Katz, 2021:331).

აღნიშნული გზით ჩამოყალიბდა ირანის შიიტური სახელმწიფო იდენტობა, რომელიც არა მხოლოდ რელიგიური მრწამსით, არამედ გეოპოლიტიკური მიზნებითაც იყო განპირობებული: ირანმა შექმნა საკუთარი რეგიონული გზავნილი, რომელიც უკავშირდებოდა დინასტიურ ლეგიტიმაციას, ანტიოსმალურობას და სასულიერო იერარქიის ეროვნულ კონტროლს (Katz, 2021:332).

სწორედ ამ შიიტური იდენტობის ჩამოყალიბებამ შექმნა რელიგიურ-პოლიტიკური საფუძველი, რომელიც საუკუნეების შემდეგ გადიდდა და დაედო ფუნდამენტი ისეთ დაპირისპირებებს, როგორიცაა ირან-ისრაელის კონფლიქტი (Jones, 2023:85). თანამედროვე ირანის ისლამური რესპუბლიკა საკუთარ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებს შიიტური მრწამსის და „რეზისტენტობის დოქტრინის“ ფარგლებში, რომელიც მიზნად ისახავს რეგიონში „სიონისტური და იმპერიალისტური ზეწოლის წინააღმდეგ ბრძოლას“ - რაც არსებითად რელიგიურ-იდეოლოგიურ ტონს სძენს ისრაელთან დაპირისპირებას (Kaye, 2022:56).

XX საუკუნის პირველ ნახევარში, ფეჰლევის დინასტიის მმართველობის პერიოდში (1925-1979), ირანი გაწევრიანდა იმ სახელმწიფოების რიცხვში, რომლებიც ცდილობდნენ საკუთარი საზოგადოება დასავლური მოდერნიზაციის გზით წარემართათ (Bahgat, 2011:43). სწორედ ამ დროს განახლდა ირან-ისრაელის მჭიდრო თანამშრომლობა. ისრაელი აღიქმებოდა როგორც განვითარებული ტექნოლოგიური სახელმწიფო, რომელიც ირანისთვის შეიძლება ყოფილიყო პროგრესის და სტაბილურობის

მოდელი. მჭიდრო ეკონომიკური კავშირების პარალელურად, განვითარდა სამხედრო და სადაზვერვო თანამშრომლობაც (Kaye, 2022:58).

ყველაფერი რადიკალურად შეიცვალა 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ. აიათოლა რუჰოლა ხომეინის ხელმძღვანელობით ირანი გარდაიქმნა თეოკრატიულ ისლამურ რესპუბლიკად, სადაც სახელმწიფოს მეთაურია არა არჩეული პრეზიდენტი, არამედ კონსტიტუციურად მასზე უფრო მაღლა მდგომი, ხალხის მიერ აურჩეველი, სახელმწიფოს უმაღლესი რანგის პოლიტიკური ლიდერი - რაჰბარი (გაჩეჩილამე, ტომი II, 2019: 132)

იდეოლოგიური პლატფორმა გახდა ისრაელის დელეგიტიმაცია, რომელიც წარდგენილი იყო როგორც „მცირე შაითანი“ (აშშ იყო „დიდი შაითანი“). ირანმა კატეგორიულად უარყო ისრაელის არსებობის ლეგიტიმურობა და რეგიონული პოლიტიკის მთავარ ამოცანად მისი დისკრედიტაცია დაისახა (Katz, 2021: 337).

იდეოლოგიური დაპირისპირების პარალელურად, ირანმა რეგიონული გავლენის გაფართოება „პროქსი“ ძალების დახმარებით დაიწყო. ამ სტრატეგიის ბირთვს წარმოადგენს ლიბანში მოქმედი „ჰეზბოლა“, რომელსაც ირანი უწყვეტად ამარაგებდა ფინანსური, სამხედრო და პოლიტიკური რესურსებით (Jones, 2023:83).

თავის მხრივ, ისრაელი აწვითარებდა თავდაცვით და თავდასხმით სტრატეგიას, რომლის მთავარი პრინციპია აგრესიის პრევენცია. ისრაელის სადაზვერვო სამსახურებმა ჯერ კიდევ 2025 წლის ომის დაწყებამდე არაერთხელ განახორციელეს დივერსიული ქმედებები ირანის ბირთვული პროგრამის წინააღმდეგ. ბუშერისა და ნათანზის ბირთვული ობიექტებზე განხორციელებულმა კიბერთავდასხმებმა (Stuxnet) და ირანის ბირთვული მეც-

ნიერების (მაგალითად, მოჰსენ ფაჰრიზადეს) ლიკვიდაციამ ცხადყო, რომ ისრაელი მზად იყო მოქმედება მოეხდინა სახელმწიფო საზღვრებს მიღმა (Kaye, 2022:59), რაც საბოლოო ჯამში შეასრულა კიდეც.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ირანის ბირთვული პროგრამის გარშემო განვითარებული დიპლომატიური პროცესები. 2015 წელს მიღწეული შეთანხმება (JCPOA), რომელსაც ისრაელი ღიად და უარყოფითად აფასებდა, 2018 წელს ტრამპის პირველი ადმინისტრაციის მიერ ერთპიროვნულად გაუქმდა, რასაც ირანის მხრიდან ბირთვული საქმიანობის გაძლიერება მოყვა (Bahgat, 2011:45). თანამედროვე პერიოდში ირანი უკვე საკმაოდ მიახლოებული იყო ბირთვული ბომბის შექმნის შესაძლებლობასთან, რაც ისრაელისთვის ეგზისტენციური საფრთხის ტოლფასი გახლდათ (IAEA, 2024:3).

სირიის სამოქალაქო ომის დაწყების შემდეგ, თეირანმა იგი საკუთარი რეგიონული გავლენის გასავრცელებლად ერთ-ერთ მთავარ სივრცედ გარდაქმნა. ირანი ხედავდა სირიას როგორც უმნიშვნელოვანეს რგოლს თეირან-ბაღდად-დამასკო-ბეირუთის „შიიტური დერეფნის“ ჩამოყალიბებაში, რაც საშუალებას აძლევდა ხმელთაშუა ზღვამდე სტრატეგიული ხაზის კავშირი შეეკრა (INSS, 2025:15). ამის გამო თეირანმა ასადის რეჟიმის მხარდასაჭერად სირიის ტერიტორიაზე განალაგა რევოლუციური გვარდიის ელიტური დანაყოფები (IRGC-Quds Force), შიიტი მოხალისეების ლეგიონები და აამუშავა ადგილობრივი პროქსი სტრუქტურები (Jones, 2023:86).

თავის მხრივ, ისრაელი სირიაში ირანის გაძლიერებას, საკუთარი ჩრდილოეთის საზღვრებისთვის როგორც დაუშვებელ საფრთხეს, ისე ხედავდა. შესაბამისად, 2013 წლიდან მოყოლებული, ისრაელის საჰაერო ძალებმა სირიის ტერიტორიაზე ირანთან ასოცირებული სამხედრო ინფრასტრუქტურის წინააღმდეგ,

სისტემატიური და პრევენციული დარტყმების განხორციელება დაიწყო. მიუხედავად ამისა ისრაელმა მხოლოდ 2022–2024 წლებში დაადასტურა ოფიციალურად, რომ ასზე მეტი საჰაერო იერიში ჰქონდა მინატანი სირიის ტერიტორიაზე (Israel Defense Forces, 2025:1).

ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა რუსეთის როლმა, რომელიც 2015 წლიდან აღიარებულად მოქმედებდა ასადის მხარდასაჭერად. მოსკოვმა განათავსა ავიაბაზები ლატაკიაში და ტარტუსში. შესაბამისად, ხშირად ხვდებოდა გაჰალის საჰაერო დარტყმების ზონაში. თუმცა ისრაელმა მოახერხა მოსკოვთან სტრატეგიული გაუგებრობის თავიდან არიდება — ამისთვის არსებობდა სპეციალური „დეესკალაციის მექანიზმი“, რომლის მეშვეობითაც ისრაელის და რუსეთის სამხედროები ურთიერთ კომუნიკაციაში შედიოდნენ (Katz, 2021:338).

ამ ფონზე, ირანი სირიაში ორი ძირითადი მიზნის განხორციელებას ცდილობდა: ჰეზბოლასთვის იარაღის ტრანსფერის გზების უზრუნველყოფას ლიბანში და საჰაერო თავდაცვის სისტემების განთავსებას, რათა ისრაელის წინააღმდეგ ძალთა ბალანსი შეეცვალათ (Jones, 2023:86).

თუმცა, ებრაელებმა მრავალჯერ დაამარცხეს ეს სტრატეგია: უპილოტო საფრენი აპარატების ბაზები, მობილური სარაკეტო პლატფორმები და ტრანსპორტირების დერეფნები პრაქტიკულად განუწყვეტლივ ექცეოდა დაბომბვის ქვეშ (INSS, 2025: 15). ზოგიერთი ანალიტიკოსის შეფასებით, ისრაელის ქმედებები ნებისთინ თუ უნებლიეთ ხელს უშლიდა რუსეთის და ირანის ღრმა სტრატეგიულ პარტნიორობას, რადგან მოსკოვს არ ჰქონდა სურვილი სირიის გამო ებრაელებთან ღია კონფლიქტში შესულიყო (Katz, 2021:339).

სირიის არენაზე ირან–ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთგვარ გეოპოლიტიკურ ლაბორატორიას, სადაც ირანი

ამუშავებს თავიანთი პროქსი-ტაქტიკის კომპონენტებს, ხოლო ისრაელი მაღალი დონის დაზვერვითი ოპერაციების შედეგად ქირურგიულ პრევენციულ დარტყმებს ახორციელებს (Jones, 2023:87). ამგვარად, სირია გადაიქცა იმ დასაბუთებულ სივრცედ, სადაც ირანის გაფართოება და ისრაელის შეკავება რეალურ სამხედრო დაპირისპირებაში გადაიზარდა - ოღონდ ღიად ომის გამოცხადების გარეშე (INSS, 2025:16). საბოლოოდ ასადის რეჟიმი დაემხო და ირანს ამ მიმართულებაზე სერიოზული სირთულეები შეექმნა.

თანამედროვე რეგიონული კონტექსტი კიდევ უფრო ართულებს მდგომარეობას. არაბული სახელმწიფოების ნაწილმა (მაგალითად, არაბთა გაერთიანებულმა საამიროებმა და ბაჰრეინმა) 2020 წელს აბრაამის შეთანხმებებით ისრაელთან დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა, რაც ირანის იზოლაციის კიდევ ერთ გამოვლინებად შეიძლება შეფასდეს (Kaye, 2022:60). ამის ფონზე, თეირანი ცდილობს გაამყაროს კავშირები ჩინეთთან, რუსეთთან და სამხრეთ გლობალის სხვა სახელმწიფოებთან, რაც საბოლოო ჯამში ახალი მსოფლიო პოლარიზაციის კონტურებს ქმნის (Jones, 2023:88).

საინტერესო იყო ამ პროცესში შეერთებული შტატების როლი. აშშ-ის ჩართულობა აღარ შემოიფარგლა მხოლოდ დიპლომატიური გზავნილებითა და მხარდამჭერი განცხადებებით. უკვე მეორე დღესვე ამერიკული საჰაერო ძალების ელემენტები ჩაერთვნენ ისრაელის საჰაერო თავდაცვის სისტემაში, ხოლო ხმელთაშუა და წითელ ზღვებში განლაგებულმა ამერიკულმა ხომალდებმა მოახდინეს ირანული დრონებისა და რაკეტების გადაჭერა (U.S. Department of Defense, 2025:2). F-22 ტიპის გამანადგურებლებმა, რომლებიც ბაზირებულნი იყვნენ იორდანიაში და ბაჰრეინში, შეასრულეს წერტილოვანი ლოკალიზაცია ირანული შეტევების მოგერიების პროცესში. ეს მოქმედებები

მკაფიოდ მიაწიშნებდა იმაზე, რომ ირან–ისრაელის ომი, თუნდაც ფორმალურად ომის გამოცხადების გარეშე, გადაიზარდა ირანისა და აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებს შორის ნაწილობრივ კონფლიქტურ კონტაქტში, რაც ქმნიდა სისტემურ საფრთხეს მთელი რეგიონის სტაბილურობისთვის (INSS, 2025:18).

ამერიკის ჩართულობა არ შემოიფარგლა მხოლოდ სამხედრო რეაგირებით. პარალელურად განხორციელდა მასშტაბური კიბერუსაფრთხოების ოპერაციები, რომლებიც დასავლური დაზვერვის წყაროების თანახმად, მიზნად ისახავდა ირანის სამოქალაქო და ენერგოინფრასტრუქტურის დროებით მწყობრიდან გამოყვანას (Jones, 2023:90). ამასთანავე, ვაშინგტონმა შეძლო რეგიონში მოკავშირეებთან კოორდინაციის შენარჩუნება: საუდის არაბეთი, იორდანია და ეგვიპტე მჭიდროდ მუშაობდნენ ვაშინგტონთან, რათა არ დაეშვათ კონფლიქტის გადატანა საკუთარ ტერიტორიებზე (Kaye, 2022:61).

2025 წლის ივნისში ირან–ისრაელის დაპირისპირება განსხვავებულ სტადიაზე გადაერთო, როდესაც ისრაელმა განახორციელა ფართომასშტაბიანი, მაღალი ინტენსივობის საჰაერო ოპერაცია ირანის ტერიტორიაზე. ეს იყო უპრეცედენტო ქმედება, რომელმაც ირანის ბირთვულ და სტრატეგიულ ობიექტებზე პირდაპირი დარტყმებით ახალი ეტაპი გაუხსნა რეგიონულ კონფლიქტს (Israel Defense Forces, 2025:1). მიუხედავად იმისა, რომ ისრაელის თავდაცვის ძალებს ოფიციალურად არ გამოუცხადებიათ ომის დაწყება, ოპერაციის მაშტაბი და სამიზნეთა ხასიათი საკმარისი იყო იმისთვის, რომ აღნიშნულ ინტერვენციას ღიად მიენიჭოს სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტის ხარისხი (INSS, 2025:19).

შეტევის მთავარი სამიზნე ირანის ბირთვული პროგრამის კრიტიკული ინფრასტრუქტურა გახლდათ: ფორდოს გამდიდრების ქარხანა, ისფაჰანის ბირთვული კვლევითი კომპლექსი

და ნათანხის ურანის გამდიდრების ცენტრი. გარდა ბირთვული ობიექტებისა, იერიში მიიტანეს რევოლუციური გვარდიის სამეთაურო კომუნიკაციების ქსელზე, საჰაერო თავდაცვის ბაზებზე და ბალისტიკური სარაკეტო პლატფორმების საცავებზე. გამოყენებული იქნა როგორც სტელს-ტექნოლოგიით აღჭურვილი საჰაერო ხომალდები, ასევე შორ მანძილზე მართული მაღალტექნოლოგიური დრონები, რასაც თან ახლდა საკომუნიკაციო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის წინააღმდეგ მამტაბური კიბერშეტევები (Bahgat, 2011:47). ამ ყველაფერს წინ უსწრებდა ირანის საჰაერო დაცვის სისტემებზე მოსადის დივერსიული აქტები, რის შედეგადაც საჰაერო ფარის გარკვეული ნაწილი მწყობრიდან გამოვიდა და ცაპალის ავიაციას ოპერაციის საწყის ეტაპზევე გაუადვილდა მტრის საჰაერო სივრცეში დომინირების მოპოვება.

მნიშვნელოვანია, რომ მიუხედავად ოპერაციის მამტაბისა, ისრაელის სამხედრო ძალების სამიზნეებად არჩეული ობიექტები უმეტესად სამხედრო ან ორმაგი დანიშნულების მქონე სტრუქტურებს წარმოადგენდა. ამით ისრაელმა, ერთი მხრივ, დემონსტრაციულად დაასუსტა ირანის ბირთვული პოტენციალი, ხოლო მეორე მხრივ, შეინარჩუნა გარკვეული სამართლებრივი წონასწორობა საერთაშორისო თანამეგობრობის წინაშე (Kaye, 2022: 61). თუმცა, თეირანმა ოპერაცია შეაფასა როგორც „სახელმწიფოს სუვერენიტეტის ღია დარღვევა“ და გამოაცხადა, რომ ბირთვული პროგრამის კვლავ ამოქმედებას დაჩქარებული ტემპით გააგრძელებდა (Bahgat, 2011:46).

ოპერაციაში ირიზად ჩართული იყო შეერთებული შტატებიც. ამერიკის სამხედრო ხომალდები წითელ ზღვასა და სპარსეთის ყურეში, ისევე როგორც საჰაერო ძალების ელემენტები ბაჰრეინისა და ყატარის ბაზებზე, განლაგებული იყვნენ მაღალი მზადყოფნის რეჟიმში (U.S. Department of Defense, 2025:2). დასა-

ვლური მედიის ცნობებით, შეტევამდე რამდენიმე დღით ადრე აშშ-ის დაზვერვამ გადასცა ისრაელს ოპერატიული მონაცემები ირანის რადარის ბრმა ზონებზე და დრონების მოძრაობის ბილიკებზე (Jones, 2023:91). თუმცა, საწყის ეტაპზე ოფიციალურად ვაშინგტონმა თავი შეიკავა ოპერაციაში უშუალო ჩართულობის აღიარებისგან, რითაც საერთაშორისო მაშტაბზე საკუთარი პასუხისმგებლობის ხარისხის განსაზღვრა სცადა, მაგრამ საბოლოოდ შტატებს მაინც მოუწია დაპირისპირებაში თავისი შეიარაღებული ძალების ჩართვა (INSS, 2025:20).

აშშ-ისრაელის ერთობლივი ოპერაცია, რომელსაც „შუალამის ჩაქუჩი“ (Operation Midnight Hammer) ეწოდა, 22 ივნისს დაიწყო და ირანის ბირთვულ ინფრასტრუქტურაზე ერთდროულად განხორციელებულ მასობრივ იერიშებს მოიცავდა. სამიზნეებად იქცა ფორდოს ურანის გამდიდრების მიწისქვეშა კომპლექსი, ნათანზის ცენტრიფუგული ობიექტები და ისფაჰანის ბირთვული კვლევითი ცენტრი. თავდასხმა განხორციელდა როგორც ისრაელის საჰაერო ძალების, ისე აშშ-ის B-2 Spirit სტელს-ბომბდამშენების მეშვეობით, რომლებიც აღჭურვილი იყვნენ GB U-57A/B bunker-buster ტიპის ჭურვებით (U.S. Department of Defense, 2025:3). პარალელურად, აშშ-ის სამხედრო-საზღვაო ძალებმა წითელ ზღვასა და ომანის ყურეში განლაგებული სუბმარინებიდან გაუშვეს ტომაჰავკის ტიპის ფრთოსანი რაკეტები, რომელთა სამიზნეები ირანის საჰაერო თავდაცვის სისტემები, საკომუნიკაციო ჰაბები და ელექტრომომარაგების ცენტრები გახდნენ (Israel Defense Forces, 2025:2).

ვაშინგტონის უშუალო სამხედრო ჩართვის მიზეზები მრავალშრიანი და კომპლექსურია. პირველ რიგში, მაისსა და ივნისში განხორციელებულმა ირანულმა საპასუხო დარტყმებმა, როგორც ისრაელის ტერიტორიაზე, ასევე წითელ ზღვაში დასავლური გემების წინააღმდეგ, ნათლად აჩვენა, რომ ირანის სტრ-

ატეგია პროქსი რეჟიმიდან პირდაპირი კონფრონტაციის რეჟიმში გადავიდა (INSS, 2025:21). ირანული ბალისტიკური რაკეტების მზარდი რიცხვი, დივერსიული ოპერაციები გოლანის მაღლობებზე და ჰუსიტების მეშვეობით განხორციელებული შეტევები აშშ-ის მოკავშირეებზე (საუდის არაბეთი, ბაჰრეინი, იორდანია) უკვე საკმარისი საფუძველი იყო იმისათვის, რომ აშშ-ის ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოს შეფასებით, რეგიონში მოწინააღმდეგეებისათვის შეექმნათ „დაუყოვნებლივი საფრთხე სტრატეგიული სტაბილურობისთვის“ (Katz, 2021:341).

ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში საკუთარი ინტერესების საფრთხის არსებობასთან ერთად, ამერიკის შეერთებული შტატების ჩართულობას ჰქონდა პოლიტიკური და გეოპოლიტიკური სარჩულიც:

- ისრაელთან უსაფრთხოების არაერთმნიშვნელოვანი აღიანსის გამყარება, რაც 2025 წელს განსაკუთრებულად აქტუალური გახდა ვაშინგტონისთვის, მას შემდეგ რაც რეგიონში გაძლიერდა ჩინეთ-რუსეთის სტრატეგიული კოორდინაცია (Jones, 2023:92).
- აშშ-ის იმიჯის რეაბილიტაცია რეგიონის მოკავშირე ქვეყნების თვალში, რომლებიც სკეპტიკურად უყურებდნენ აშშ-ის პასიურ პოლიტიკას სირიის და ლიბანის კრიზისების მიმართ (Kaye, 2022:62).
- ირანის ბირთვული პროგრამის მიზნობრივი შეფერხება უშუალოდ სამხედრო გზით, მას შემდეგ რაც დიპლომატიური მოლაპარაკებები 2023 წლის შემდეგ სრულად დაიშალა და თეირანმა საერთაშორისო ატომური ენერგიის სააგენტოს (IAEA) შემფასებელ მისიებზე უარი თქვა (IAEA, 2024:3).

აშშ-ის საჰაერო ინტერვენციამ მნიშვნელოვანი შედეგი გამოიღო ტექნიკურ დონეზე: დაზიანდა ათასზე მეტი ცენტრიფუგა, დროებით გაითიშა ურანის გამდიდრების პროცესი და შეფერხდა ბირთვული საწვავის კონვერსიის პროგრამა (Bahgat, 2011: 47). თუმცა, ირანის ბირთვული პოტენციალის სრულ განადგურებაზე საუბარი გაზვიადებულია. როგორც IAEA-ის სადაზვერვო ანგარიშები მოუთითებენ, ინფრასტრუქტურა ნაწილობრივ გადატანილია მიწისქვეშა ალტერნატიულ სადგურებში და თეირანი აპირებს პროექტის დაჩქარებული წესით გაგრძელებას (IAEA, 2024:4). პოლიტიკური პასუხიც მყისიერი იყო - ირანმა გამოაცხადა, რომ ბირთვული პროგრამა „ეროვნულ თავდაცვით ხაზად“ მიიჩნევა, ხოლო აშშ-ის და ისრაელის ქმედებები - „საერთაშორისო აგრესიის აქტად“ აღიარეს (INSS, 2025:22).

საერთაშორისო არენა კვლავინდებურად გაყოფილი აღმოჩნდა. დასავლურმა მედიამ ოპერაცია შეაფასა როგორც ტექნიკურად ზუსტი და სამართლებრივად დასაშვები ნაბიჯი მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელების წინააღმდეგ, გაერო და ევროკავშირის უმრავლესობა კი შემფოთებული დარჩა რეგიონული დესტაბილიზაციის პერსპექტივით. რუსეთმა და ჩინეთმა მკაცრი განცხადებები გააკეთეს აშშ-ის ქმედების წინააღმდეგ, რამაც კიდევ ერთხელ გამოკვეთა გლობალურ ძალთა სისტემაში ბიპოლარული ტენდენციების გაძლიერება (Katz, 2021: 342).

დასკვნა

ირან-ისრაელის დაპირისპირება წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ხანგრძლივ და მრავალგანზომილებიან კონფლიქტს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში, რომლის ბუნება სცილდება მხოლოდ ორი სახელმწიფოს სტანდარტულ დაპირისპირებას. ის მოიცავს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ იდენტობებს, რელიგიურ დოგმატიკას, გეოპოლიტიკურ შეჯახებებს,

რეგიონული ჰეგემონიისკენ მიმართულ ამბიციებსა და გლობალური ბალანსის ხერხემალიან დეფორმაციას. როგორც ნაშრომში ვხედავთ, ეს დაპირისპირება იწყება ჯერ კიდევ ძველი სპარსეთისა და ებრაული დიასპორის ურთიერთობებით, მტკიცდება სეფიანთა პერიოდის შიიტური სახელმწიფო იდენტობის ფორმირებით, იძენს სახელმწიფოთაშორის სახეს ისლამური რევოლუციის შემდეგ და XI საუკუნეში რეგიონულ-სისტემურ დაპირისპირებად გარდაიქმნება.

ირანის საგარეო პოლიტიკა აყალიბებს სამ დოქტრინულ საფუძველს: ანტისიონიზმი, პროქსი ქსელების გამოყენება და ბირთვული განვითარების სტრატეგია. ისრაელის პასუხი ამ გამოწვევების მიმართ არ შემოიფარგლება მხოლოდ სამხედრო რეაგირებით. იგი მოიცავს მრავალდონიან სტრატეგიულ პლატფორმას: სადაზვერვო უპირატესობას, მიზნობრივ ავიაიერიშებს, კიბეროპერაციებსა და გლობალურ პარტნიორთან - შეერთებულ შტატებთან კოორდინირებულ პოლიტიკას. აღნიშნულმა სტრუქტურულმა ბალანსმა განსაკუთრებით დრამატული სახე მიიღო 2025 წლის აპრილ-ივნისის მოვლენებში, როდესაც ირანის მიერ განხორციელებულმა ღია თავდასხმებმა და ისრაელის მიერ მოყოლილმა საპასუხო სამხედრო ოპერაციებმა ფაქტობრივად რეგიონში თამაშის წესები რადიკალურად შეცვალა.

თორმეტდღიანმა კონფლიქტმა 2025 წლის აპრილში ფაქტობრივად გადალახა წითელი ხაზი: პროქსი ომის ჩარჩოდან სიტუაცია გადავიდა სრულმასშტაბიან სახელმწიფოებრივ შეტაკებებში. ირანის სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ განხორციელებული რაკეტური დარტყმები, ჰეზბოლასა და ჰუსიტების კოორდინირებული შეტევები და ისრაელის ავიაციის ღია საპასუხო ოპერაციები არ არის მხოლოდ ტაქტიკური მოვლენები - ისინი მიანიშნებენ იმაზე, რომ რეგიონი გადაადგილდა ქრონი-

კული დამაბულობიდან დინამიკურ და არაპროგნოზირებად უსაფრთხოების გარემოში.

თუმცა, რაც უფრო მეტად განსაზღვრავს კონფლიქტის სისტემურ ხასიათს, არის აშშ-ის პირდაპირი ჩართულობა. ვაშინგტონის მონაწილეობა, როგორც აპრილის თავდაცვის მხარდაჭერაში, ასევე ივნისის ოპერაციაში (Operation Midnight Hammer), აღიწერება არა მხოლოდ როგორც მოკავშირეობრივი ვალდებულების შესრულება, არამედ როგორც სტრატეგიული რეაქცია მულტიპოლარულ მსოფლიოში გეოპოლიტიკური წონასწორობის გადატანაზე. ამერიკის ავიადარტყმებმა ირანის ბირთვულ ობიექტებზე წარმოაჩინა დასავლური სამხედრო ალიანსის ფუნქციონირების ფორმა ახალ ეპოქაში - მაშინ, როდესაც დიპლომატიური გზები ამოწურულია და შეჩერება მხოლოდ ზუსტი, ტექნოლოგიურად გამართული, პოლიტიკურად გააზრებული და სამართლებრივად გათვლილი ინტერვენციით ხერხდება.

ამ კონტექსტში, ირან-ისრაელის დაპირისპირება უკვე აღარ არის ორმხრივი საკითხი. ეს არის სინთეზი რეგიონული ბლოკური დაყოფის, გლობალური ბირთვული წესრიგის შეცვლის მცდელობისა და ისლამური რევოლუციის შემდგომი სახელმწიფო დოქტრინის წინააღმდეგობრიობისა დასავლურ ლიბერალურ უსაფრთხოების არქიტექტურასთან. სირიის კონფლიქტის მაგალითზე კარგად ჩანს, როგორ გადაიზარდა ეს დაპირისპირება ინტეგრირებულ გეოპოლიტიკურ ლაბორატორიად, სადაც ირანი იყენებდა რევოლუციური სტრატეგიის ყველა ელემენტს, ხოლო ისრაელი ცხადი სტრატეგიული წინმსწრები მანევრებით პასუხობდა.

საბოლოოდ, ირან-ისრაელის კონფლიქტი არის არა მხოლოდ რეგიონული დაპირისპირების ან უსაფრთხოების პრობლემა, არამედ ღრმად ფესვგადგმული სისტემური ანომალია, რომელიც ასახავს XXI საუკუნის საერთაშორისო ურთიერთობების

ტრანსფორმაციას. მისი გადაწყვეტა ვერ მოხერხდება მხოლოდ სამხედრო გზით ან კოალიციური წნეხით. საჭირო იქნება ახალი ტიპის პოლიტიკური ინოვაცია - რომელიც დააკავშირებს უსაფრთხოების ლეგიტიმურ საჭიროებებს, სუვერენულობის პრინციპებს და ახალ საერთაშორისო წესრიგში სახელმწიფოების თანაარსებობის კონსტრუქციულ ფორმებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გაჩეჩილაძე, რ. (2019). *ახლო აღმოსავლეთი* (ტომი I). თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- გაჩეჩილაძე, რ. (2019). *ახლო აღმოსავლეთი* (ტომი II). თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- Alfoneh, A. (2020). *Iran unveiled: How the Revolutionary Guards is transforming Iran from theocracy into military dictatorship*. AEI Press.
- Bahgat, G. (2011). *Iran's nuclear program and the future of the Middle East*. Middle East Policy, 18(2), 38–49. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00479.x>
- International Atomic Energy Agency. (2024). *IAEA report on safeguards implementation in the Islamic Republic of Iran*. <https://www.iaea.org>
- Jones, S. G. (2023). *Iran's proxy strategy and the future of Middle East conflicts*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org>
- Kaye, D. D. (2022). *Containing Iran: Strategies for countering Iran's regional influence*. RAND Corporation. <https://www.rand.org>

- Katz, M. N. (2021). *The geopolitics of Iranian–Israeli conflict*. The Middle East Journal, 75(3), 327–345. <https://doi.org/10.3751/75.3.10>
- United Nations Security Council. (2025, April). *Statement on the escalation between Iran and Israel* (S/PRST/2025/4). <https://www.un.org/securitycouncil/>
- Israel Defense Forces. (2025, June 24). *Press release on coordinated strikes against Iran’s nuclear facilities*. <https://www.idf.il>
- U.S. Department of Defense. (2025, June 23). *Statement on Operation Midnight Hammer*. <https://www.defense.gov/News/Releases/>
- BBC News. (2025, April 14). Iran launches direct missile attack on Israel amid regional escalation. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east>
- The Institute for National Security Studies. (2025). *The 12-day war: Strategic review of the April 2025 Iran–Israel escalation*. <https://www.inss.org.il>

Referens:

- Gachechiladze, R. (2019). *The Middle East* (Volume I). Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Gachechiladze, R. (2019). *The Middle East* (Volume II). Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Alfoneh, A. (2020). *Iran unveiled: How the Revolutionary Guards is transforming Iran from theocracy into military dictatorship*. AEI Press.
- Bahgat, G. (2011). *Iran’s nuclear program and the future of the Middle East*. Middle East Policy, 18(2), 38–49. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00479.x>

- International Atomic Energy Agency. (2024). *IAEA report on safeguards implementation in the Islamic Republic of Iran*. <https://www.iaea.org>
- Jones, S. G. (2023). *Iran's proxy strategy and the future of Middle East conflicts*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org>
- Kaye, D. D. (2022). *Containing Iran: Strategies for countering Iran's regional influence*. RAND Corporation. <https://www.rand.org>
- Katz, M. N. (2021). *The geopolitics of Iranian–Israeli conflict*. *The Middle East Journal*, 75(3), 327–345. <https://doi.org/10.3751/75.3.10>
- United Nations Security Council. (2025, April). *Statement on the escalation between Iran and Israel* (S/PRST/2025/4). <https://www.un.org/securitycouncil/>
- Israel Defense Forces. (2025, June 24). *Press release on coordinated strikes against Iran's nuclear facilities*. <https://www.idf.il>
- U.S. Department of Defense. (2025, June 23). *Statement on Operation Midnight Hammer*. <https://www.defense.gov/News/Releases/>
- BBC News. (2025, April 14). Iran launches direct missile attack on Israel amid regional escalation. <https://www.bbc.com/news/>
- The Institute for National Security Studies. (2025). *The 12-day war: Strategic review of the April 2025 Iran–Israel escalation*. <https://www.inss.org.il>

Georgian Valide of the Ottoman Empire – Bezmialem Sultan

Davit Jijieshvili

Sokhumi State University

Trainer of the Turkish and Foreign Languages

Application and Research Center (TÖMER)

Expert of the Turkish Language Level Assessment (TYS)

+995 579 222 934. David.digitalpro@gmail.com

ORCID: 0009-0005-5717-5981

Abstract

We can meet too many political actors having Georgian routes in the tremendous Ottoman Empire. Among them the most distinctive are several women who had left their trail not only in the political processes carried within the Sultan's Palace, but also cherished memories of many ordinary people. One of such figures was represented by Valide Bezmialem, - wife of the Mahmud II and mother of the Abdulmejid I, being a representative of the affluent Jakeli's family. Despite of the uniform, groundless and ungrounded opinion existing in the Turkish scientific literature, stating that the wife of Mahmud II was recognized as a resident of Crimean and Kipchak Khanates, I can firmly declare that Valide Sultane had been Georgian without any doubt. This fact is confirmed by the diplomatic letters reached our ages which additionally strengthen this version.

Since the date of ascending of Abdulmejid to the throne, the Padishah's mother was taking an active part in the process of resolving of all key issues of the domestic (internal) and foreign politics of the Empire. Summarizing of different historical sources and scientific works demonstrated that activity of the Bezmialem Sultane in the role of the Padishah's mother cannot be assessed distinctively and linearly. Contemporary works reflected participation of Bezmialem Sultan in corruptive deals and bribery. Despite of the above-mentioned, there is no doubt in her significant contribution into the social life of the Ottoman Empires, underlaid with rich charity funds and organizations founded by Bezmialem. Bezmialem Sultan was funding building of libraries, schools and hospitals, mosques, minarets and fountains. All this deserved a great love to and popularity in broad layers of the society towards this political figure, who carried her activity with a distinctive intelligence, foresight and state-oriented thinking. The whole financial potential of the Mother Sultan was accumulated on building, progressing, and developing of the Empire.

Keywords: history of the Ottoman Empire, Valide Sultan, Women Sultanate, Valide Bezmialem, Sultan Mahmud II, Sultan Abdulmejid I.

Preamble

The target of this article is to represent key aspects and significance of activity of the Valide Sultan of the Ottoman Empire having Georgian origins, being a wife of Mahmud II and mother of the Sultan Abdulmejid I, - Valide Bezmialem Sultan in the domestic and foreign politics of the Ottoman Empire. It is also aimed at acquainting of the reader and the whole scientific community with the most significant issues, current reforms of the state and aspiration to implement the

European style and taste in the Ottoman Empire of that period. The represented material has informational and introductory character. It, in some sense, consolidates the knowledge on the current issues existing till the contemporary period.

Method

The present article is based on the research methods recognized in the historical science and Science about Turkey (Turcology). Broadly well-known and adopted research methods are applied in the work; they include historical analysis, comparative analysis, summarizing of scientific literature data, determination of a cause-effect relation and discourse analysis. In the period of working over this article the author had studied and translated special literature shared in the competent, scientific society from Turkish language; besides, library-searching work was carried to analyze different aspects of the subject being under research which combine and objectively represent positive and negative sides of the activity of Valide Bezmialem Sultan in the history of the Ottoman Empire.

Trails of many Georgians are found in the whole history of the Ottoman Empire. Either their destiny or logical development of events had charged them with a focal role in ruling of this tremendous state. It is noteworthy that "Slave Trading" which, for centuries, had been a serious problem in the Georgian kingdoms and their national tragedy, on another hand, was granting a chance to people having Georgian roots, not to be lost in the foreign environment and to realize themselves successfully. It will be interesting to note that a category of fortunate Georgians, who had not been lost in time and currency of events included several women. One of them who occupied a particular place was wife of the Sultan Mahmud II (1785-1839) of the Ottoman Empire and mother of Abdulmejid I (1823-1861), named Valide Bezmialem Sultan (1807-1853). (Serin S, 2019:25) To analyze

the extent of significance of Bezmialem Sultan in the Ottoman Sultanate completely it is sufficient to explain an essence of the title and institution of the “Valide Sultan”. It was an official status charged on mothers of Sultans of the Ottoman Empire since the XVI century. The first Valide was mother of the Sultan Suleiman I (1494-1566), Valide Ayşe-Hafsa Sultan (1478-1534). It is considered, that implementation of this title conditioned strengthening of influence of the Sultan’s mother, as of a political figure and gave a ground to one of the most distinctive periods of the Ottoman Empire which was named as the “Women Sultanate” (1550-1656). (Terzi A, 2018: 15-17) During the period lasting for more than one century several Valide Sultans left their indelible trace in the history of the Empire. Among them the most prominent are the following figures: mother of the Sultan Murad III (1546-1595), Valide Afife Nurbanu Sultan (deceased in 1583), mother of the Sultan Mehmed III (1566-1603) Valide Safiye Sultan (1550-1605), mother of the Sultan Murad IV (1612-1640) and Sultan Ibrahim I (1615-1648), also being a grandmother of Sultan Mehmed IV (1642-1693) Valide Mahpeyker Kosem Sultan (deceased in 1651) and mother of Sultan Mehmed IV Valide Turhan Hatice Sultan (1627-1683). Some researchers include into this list the official wife of the Sultan Süleyman I (1494-1566), Hürrem Sultan (1502-1558), but a definite part of researchers of the Ottoman History does not share this view as Hürrem Sultan had died before ascending of her son Sultan Selim II (1524-1574) to the throne and due to this fact the official title of the Valide Sultan was not assigned to her. (Terzi A, 2018:25-28) Despite of the fact that by the first half of the XIX century Sultans’ mothers were not participating in political processes, Bezmialem Sultan, thanks to her intelligence and political instinct, managed to have a significant impact at the doors of the Sultanate. The existing data about this woman is gene-

rally connected with her son, the Sultan Abdulmejid I and the period of his governance that is caused by increasable social interest regarding her, Valide Sultan. (Kırpık, C, 2018 :53-55) The official status conditioned activity of Bezmialem on the political arena. Historians note the change which had an impact on the style and quality of life of Valide Sultan. Within the shortest period of time the Padishah's mother revealed aspiration to luxury. She got interested in the innovations being popular in Europe, and made all efforts to spread them in the Sultan's Palace. The period of activity of Bezmialem Sultan was characterized with bribery and corruption that was a norm. (Yıldız, A. 2018:24-25) However, this woman's personal portrait would not be complete if we do not take into consideration love and respect expressed to her by people. This attitude was supported by the charitable activity of Bezmialem Sultan. All were aware that for supporting of the poor population Valide Sultan had founded several funds. Thanks to her efforts many schools, hospitals, mosques, bridges were built, a higher educational institute carrying her name had been incorporated. When we are looking through this impressive list we are assured that during those 13 years of carrying of this honorable title and, accordingly, having too many opportunities, Valide Bezmialem managed to make multiple beneficial projects for her state and became an example of a state-oriented social actor. Another significant detail of her firm and single-minded character is that she was suffering from tuberculosis for the last 10 years of her life, which in that period had been in the list of fatal diseases. This circumstance did not hinder her in active involving into the social life and being of a decision-making political figure till the end of her life. (Korkmaz, Ş. 2015: 25-28)

Based on the historical sources we may say that Valide Bezmialem Sultand (1807-1853) really had Georgian roots. Moreover, she was a representative of the Jakeli's aristocratic family. There is a reliable

well-grounded version that the future Valide was a close relative of the Akhaltsikhe's Pasha Suleiman Jakeli (1667-1769 and 1770-1791). This opinion looks like an absolutely real if we take into consideration that Akhaltsikhe, the same Childiri Pasha Region (this term is used for this unit in the Turkish scientific literature), was an Ottoman Province officially founded on the territory of Georgia. (Uzunçarşılı, İ, 1988: 46-48) All are aware that a well-organized criminal scheme was working in the state in which Georgian noble men also participated on top of Ottomen and Dagestani. Young people kidnapped from Georgian kingdoms and lands, primarily were taken to Childiri Region. During the centuries this place was turned into the node of accumulating of Georgian slaves and their taking to the Ottoman Empire. The tremendous empire needed human resources. A part of boys kidnapped from Georgia were transformed into jannizaries, and beautiful Georgian girls were taken to harems as slaves. (Uzunçarşılı, İ. 1988:58-60) Accordingly, we may suppose that the future Padishah's mother, primarily, was placed in the harem, where from an ordinary haseki became a favorite of Mahmud II (1785-1839), e.g. Haseka, and later became mother of the new Sultan Abdulmejid I (1823-1861), Valide Sultan and one of the most affluent figure of the Empire. However, in the Turkish historiography this version is not shared completely and deem as ungrounded. Some scientists go more far as they think that the Jakeli were Kipchaks and conclude that the Bezmialem Sultan also was a Kipchagian princess. (Kırpık, C. 2018:32-35) Such interpretation of facts spoils historical authenticity and implement incorrect attitudes. They consider, that after placing into harem, Bezmiaem had studied not only the Ottoman speech and writing and reading, but obtained a definite secondary education. However, this education was not deep and complete that is confirmed by the personal letters written by Bezmialem. Uneven calligraphy and

many orthographic, syntactical and stylistic mistakes force us to make another conclusion, - it excludes Kipchakian and Crimean versions of origination of Valide Bezmialem Sultan as majority of people categorized to this ethnical origination was good in Ottoman speech, writing and reading. (Göçer, K., 2014: 103-9) Nobody knows exactly how Bezmialem Sultan managed to obtain a particular belief and respect of the Sultan Mahmud, that the fact confirms that in 1823, after giving birth to the future Sultan Abdulmejid, Hasece Bezmialem Sultan's life had been significantly changed. She was officially granted with the title of the second Kadi-Effendi, that in Ottoman language means "lady" and conditions changing of character and quality of Bezmialem's life. This circumstance is especially important in the context if we consider, that Mahmud II officially had a lot of wives and much more haseci. (İnce Y, 2016:46-48) The Bezmialem title and place in the Padishah's Kingdom was more strengthened by the circumstance, that the state of Mahmud II suffering from tuberculosis was complicating gradually and it accelerated the process of ascending of his only one heir, Shehzade (Prince) Abdulmejid to the throne. It is well-known that Bezmialem kept an order in the period when the Padishah was alive and collected fellows around herself to create a powerful political nuclei and reliable support. In this situation her political ally became Kocha Husrev Mehmed Pasha (1769-1855). (Küçük C , 2002: 27-30) He was a famous state actor of the Ottoman Empire, Admiral and Reformer. In the period of his long-termed activity Husrev Pasha was occupying key military-administration positions of the Empire and was managing reforms of the Ottoman army since the time of governance of Mahmud II. Husrev Pasha duly analyzed the created situation and made all efforts to use the situation created after death of the Padishah in his own favor. His main political enemy was a great Vizier (Ott. Vizier-I Azami) Mehmed Emin Rauf Pasha (1780-1860).

He had been appointed on this position during governance of the Sultan Mahmud twice and was recognized as a serious competitor. On the 1st of July, 1839, Mahmud II died and this fact accelerated events. (Soyşekerci, S, 2018:78-80) Husrev Pasha was the first who get this news and personally accompanied Abdulmejid in the Dolmabahce Palace for participating in all necessary ceremonies. Bezmialem and her supporters were in a hurry as they were afraid that another heir of Mahmud II, Shehzade Abdul-Azizi (1830-1876) would ascend to the throne, who was his son from the fifth wife Pertevniyal Sultan (1810-1883). As Shehzade Abdul-Aziz, that time, was minor, naturally, Pertevniyal Sultan would be declared as the regent, or “Naibe-I Sultana” and would turn into an actual governor of the Ottoman Empires. (Göçer K, 2014:51-54) Despite of the fact, that as a result of development of events Abdul-Aziz in 1861-1876, after death of Abdulmejid, ascended to the throne, in 1839 Bezmialem Sultan, together with her supporters, defeated her enemies and declare Abdulmejidi as the Padishah. (Yıldız A, 2018:91-92) In this way, mother of the new Padishah officially obtained a title of Valide Sultan. It was her solid guarantee that in the life of Bezmialem Sultan a new political era was started which assigned her an unlimited power.

Bezmialem Sultan had an impact on the Dolmabahce very soon. As it was noted above, the new Valide could not hide inspiration to the European culture and life style. The deceased Padishah had a great influence on formation of her taste who, with his reformative governance, tried to implement the best achievements of the European culture and thinking in the Army and all fields of the society of the Ottoman Empire. These reforms are called as “Gul-I Hane Hatt-I Sherif”.(Efe A, 2016:78-80) This fact assures us that while ascending of Abdulmejid to the throne the cruelest act stipulated by the “law of fratricide” (e.g. “Patiha law”) had not been fulfilled – it meant murd-

ering of all sons of the Padishah to avoid a desire of state turnover and obtaining of the power. The Mother Sultan assured Abdulmejid that it would be better to settle this problem without any noise as murdering of princes would cause irritation of the Janissaries Corps and development of irrevocable processes in the Empire. (Serin, S. 2019: 56-58) The Padishah granted to the Prince Abdul-Aziz a status of Beglar-Bey and sent to the Yedikule Palace, and his mother, Pertevniyal Sultan sent to the Old Palace. Upon obtaining of the official status Valide Bezmialem Sultan actively involved in the process of selecting of high official bodies candidates and their appointing. First of all, she took care over approval of Hoca Husrev Pasha as a Great Vizier. On the first hand, she expressed her gratitude for the political support, and on the another hand, she needed Husrev Pasha as a reliable ally in the future political battles. Bezmialem, being a professional person in the palace intrigues, did not exclude that her defeated enemies would repeatedly try to create problems and cause political crisis artificially. Thus, Husrev Pasha obtained a full belief of the new Padishah and his mother and the Great Vizier occupied his position, however, we would note that his success had not be long-termed as in one year, in 1840, he was accused in corruption and resettled to Tekirdag which had been left by him only in 1846. (Terzi A, 2018: 102-9)

In the history of the Ottoman Empire Bezmialem became the fourteenth Sultan who was officially granted with a title of Valide-Sultan. On top of all, she was named as "Meht-i Ulyâ-yı Saltanat", that in their language means the "Great Sultan's regent". A definite change was entered into the traditional ceremony, as during the last 189 years it was the first case, when the deceased father was replaced by a son on the throne. In that period Bezmialem Sultan was a rather young woman of 30 years. She fulfilled her obligations with responsibility and endeavor. (Göçer K, 2014: 87-89) First of all, it related to the

radical changes started in the whole Empire by the new Padishah which was named by scientists as “Tanzimat”. It was aimed at modernizations of all layers of the Empire. The process started by the Abdulmejid I was continued until 1876 as it included not only military, but social economic transformation as well. The new Padishah acquainted the society with general principles of the expectable reforms upon ascending to the throne. (Davison, R. H., 2010: 45-48) As Abdulmejid was very young and unexperienced, Bezmialem played a significant role in the issues of ruling of the Empire. On top of advices, Valide Sultan, in private talks, directly criticized her son and always sincerely expressed her own opinion in connection with all key issues. Bezmialem Sultan was taking care over organization of feasts and official events carried in the Dolmabahce Palace. In the period of her activity, the palace’s life was more diversified, interesting and approximated to the European standards. The Padishah’s mother was responsible for security of her son as well. She provided the Sultan with secret information in a verbal and written form regarding the people who were in covered conflict with the Abdulmejid’s government. There were too many legends about luxury and wealth of the Sultan’s Palace. Women of high society competed with each other in valuable jewelry and fashionable garments. It is known that Valide Bezmialem Sultan loved valuable presents. There were too many rumors about bribery as well. (Akyıldız, A. 1993: 46-51) Thus, for example, a well-known Arabian trader Perec Iusup, at a low cost was buying gold from the Empire’s treasury and was selling expensively on the Arabian Peninsula that was illegal activity. To avoid problems, he was paying a high cost not only to influenced bodies of Istanbul, but personally to Valide Sultan as well. There were rumors about illegal transactions connected with state taxes having a trace of the Bezmialem Sultan. Such irresponsible and unre-

asonable attitude, naturally, had a negative impact on the Empire's treasury, spoiled a reputation of state officials, damaged international image of the Empire. (Yıldız, A. 2018:39-42) Despite of the above-mentioned, the Mother Sultan was loved and respected by the largest part of the society. Bezmialem Sultan spent a tremendous financial resource accumulated for years on charity. As it was mentioned above, she created several funds and organizations in different parts of the Empire which had a source of definite income determined enabling them to work even after death of Valide Sultan and to provide people with the assisting resource. Another topic for discussion is constructing of buildings, repairing and restoration of damages buildings. (Serin, S. 2019: 43-45) She was building free hospitals equipped with the best medical devices existing that time. Valide Bezmialem Sultan paid a great attention to developing of education. For this purpose, she initiated and funded opening of many schools, libraries, mosques and fountains. She was taking care over development of typography and lithography in schools, was buying books for libraries, was buying unique transcripts enriching the book's fund. Foreigners name the schools funded by Bezmialem Sultan as the first Turkish colleges and by this fact underlined not only the well-organized material-technical base, but a studying quality as well. Activity of Bezmialem Sultan is not limited with above-the stated. She was the first who financed the so called "Galata Bridge" which has been named as the Valide's Bridge. Thanks to its unique construction it is perceived as a swimming bridge. This circumstance conditioned the greatest authority of the Padishah's mother in the whole Empire. Ordinary people saw noble, kind, considerate, lavish woman in her. (Göçer, K. 2014: 78-82) This authority is proved by the fact that recently one of the Turkish Medical University carries her name.

Bezmialem Sultan's activity, as the Padishah's mother, lasted for more than 13 years. It is known, that she, in her youth, was deceased with tuberculosis, but thanks to the physician's efforts could live for 46 years. Her state was worsened in 40s and on the 2nd of May of 1853 she died in the Beshiktash Palace. Her remains were placed in Dolmabahce Palace to prepare it for ceremony necessary for burial. Representative of ecclesiastic ranks were following her who loudly were reading extracts from Koran Funeral procession was met outside by many people who accompanied her with tears on the last way to her lovely mother. (Serin S, 2019, 80-85 pg.) Valide Bezmialem Sultan was buried in the mausoleum of Mahmud II, next to her husband. On the date of the mother's burial Sultan Abdulmejid issued 79 thousand kurushi that was a very expensive amount of that time. (Yıldız, A. 2018: 78-81) It is noteworthy that in the period of existing of the Ottoman Empire Valide-I Muhterem, Der-I Devlet Bezmialem Sultan turned into a significant figure who was buried with a special respect. Such luxurious burial was conducted only to the Padishah's mother. The ceremony was attended by foreign politicians and ambassadors of different states on top of representatives all layers of the Empire's society.

Results

Essential result of the present article is to demonstrate a particular significance of activity of Valide Sultan, Bezmialem having Georgian origins in the history of the Ottoman Empire. Her positive and negative impact on domestic and foreign politics of the state is explained, analyzed and grounded.

The research conducted in frames of the article makes it clear that Valide Bezmialem Sultan put a great contribution into development of the Ottoman Empire. She was a founder of many charity funds and organizations, initiator of different projects important for

libraries, schools and the state, as a whole, and financially supported them that was resulted in respect and recognition in the society.

Bibliography:

- Serin, S.(2019). *Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri*. İstanbul Araştırmaları Yayınları.
- Göçer, K.(2014). “*Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi*”. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi.
- Terzi, A.(2018). *Bezmiâlem Valide Sultan*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt V: II. Mahmud ve Tanzimat Devri. Türk Tarih Kurumu.
- Küçük, C.(2002). II. *Mahmud Dönemi Osmanlı Reformları*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnce, Y. (2016). “*II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı*”. Osmanlı Araştırmaları Dergisi.
- Soyşekerci, S. (2018). “*Sultan II. Mahmud’un Ölümü Hakkında İki İroni*”. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi.
- Akyıldız, A.(1993).*Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Bürokrasisi*. Eren Yayınları, 1993.
- Korkmaz, Ş. (2015). “*Sultan Abdülmecid’in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)*”. Belleten.
- Kırpık, C.(2018). *Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861)*. İSAM Yayınları.
- Yıldız, A. (2018). “Sultan Abdülmecid’in Ahmed Kuddûsî ile Münasebeti”. İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 2018.
- Efe, A. (2016). “*II. Mahmud’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği*”. Belleten.
- Davison, R. H.(2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform: II. Mahmud’dan Tanzimat’a*. (Çev. N. Akbayır). İş Bankası Kültür Yayınları.

ოსმალეთის იმპერიის ქართველი ვალიდე - ბეზმიალემ
სულთანი

დავით ჯიჯიეშვილი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თურქული ენის სასწავლო ცენტრი (TÖMER)-ის ტრენერი
თურქული ენის დონის დამადგენელი გამოცდის (TYS)
ექსპერტი.

+995 579 222 934. David.digitalpro@gmail.com

ORCID: 0009-0005-5717-5981

აბსტრაქტი

ოსმალეთის უზარმაზარ იმპერიაში ქართული წარმომავლობის არაერთი პოლიტიკური მოღვაწე გვხვდება. მათ შორის, განსაკუთრებით, გამოირჩევა რამდენიმე ქალბატონი, რომლებმაც თავიანთი კვალი დააჩნიეს არა მხოლოდ სულთნის სასახლეში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს, არამედ ნათელი ხსოვნა დატოვეს უბრალო ადამიანების გულებშიც. სწორედ ასეთი მნიშვნელოვანი ფიგურა გახლდათ ვალიდე ბეზმიალემ სულთანიც, მაჰმუდ II-ის მეუღლე და აბდულ-მეჯიდ I-ის დედა, რომელიც ჯაყელთა გავლენიანი გვარის წარმომადგენელი იყო. მიუხედავად თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული არაერთგვაროვანი, უსაფუძვლო და დაუსაბუთებელი თვალსაზრისისა, რომლის თანახმადაც, მაჰმუდ II-ის მეუღლე ყივჩა-

დად ან ყირიმის სახანოს მკვიდრად არის მიჩნეული, შემოდგომა, დაბეჯითებით განვაცხადო, რომ ვალიდე სულთანი ნამდვილად ქართველი იყო. ამას ადასტურებს ჩვენამდე მოღწეული დიპლომატიური წერილები, რომლებიც კიდევ უფრო ამყარებს ამ ვერსიას.

აბდულ-მეჯიდის ტახტზე ასვლის პერიოდიდან ფადიშაჰის დედა აქტიურად იყო ჩართული იმპერიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ყველა საკვანძო პრობლემის გადაჭრის პროცესში. სხვადასხვა ისტორიული წყაროსა და სამეცნიერო ნარკვევის ურთიერთშეჯერებამ ცხადყო, რომ ბეზმიალემ სულთნის მოღვაწეობა ფადიშაჰის დედის ამპლუაში ცალსახად და სწორხაზოვნად არ ფასდება. თანამედროვეები ააშკარავებდნენ ბეზმიალემ სულთნის მონაწილეობას კორუფციულ გარიგებებსა და მექრთამეობაში. თუმცა, უდავოა მისი უდიდესი წვლილი ოსმალეთის იმპერიის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რომლის გაუმჯობესებასაც ემსახურებოდა ბეზმიალემის მიერ დაარსებული მდიდარი საქველმოქმედო ფონდები და ორგანიზაციები. ბეზმიალემ სულთანი გულუხვად აფინანსებდა ბიბლიოთეკებს, სკოლებსა და საავადმყოფოებს. აგებდა მეჩეთებს, მინარეთებსა და შადრევნებს. ყოველივე ამან საზოგადოების ფართო ფენებში უდიდესი სიყვარული და პოპულარობა მოუტანა. ოსმალეთის იმპერიის ისტორიაში იგი რჩება, როგორც პოლიტიკური ფიგურა, რომლის მთელი მოღვაწეობაც გონიერებით, შორსმჭვრეტელობითა და სახელმწიფოებრივი აზროვნებით გამოირჩევა. დედა სულთნის მთელი ფინანსური რესურსი ქვეყნის აღმშენებლობას, წინსვლასა და განვითარებას მოხმარდა.

საკვანძო სიტყვები: ოსმალეთის იმპერიის ისტორია, ვალიდე სულთანი, ქალთა სასულთნო, ვალიდე ბეზმიალემ სულთანი, სულთან მაჰმუდ II, სულთან აბდულ-მეჯიდ I.

შესავალი

წინამდებარე სტატიის მიზანია წარმოაჩინოს ოსმალეთის იმპერიის ქართული წარმომავლობის ვალიდე სულთნის, მაჰმუდ II-ის მეუღლისა და სულთან აბდულ-მეჯიდ I-ის დედის, ვალიდე ბეჰმიალემ სულთნის ცხოვრების ძირითადი ასპექტები და მოღვაწეობის მნიშვნელობა ოსმალეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. აგრეთვე, მკითხველს გააცნოს და სამეცნიერო საზოგადოებას შეახსენოს ამ პერიოდის ოსმალეთის ისტორიის საკვანძო საკითხები, ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმები და მისწრაფება ევროპული სტილისა და გემოვნების დამკვიდრებისკენ. წარმოდგენილი მასალა გაცნობითი და ინფორმაციული ხასიათისაა. იგი, ერთგვარად, ამთლიანებს თანამედროვე პერიოდამდე აღნიშნული საკითხების შესახებ არსებულ ცოდნას.

მეთოდი

წინამდებარე სტატია ეფუძნება ისტორიულ მეცნიერებასა და თურქოლოგიაში აღიარებულ კვლევის მეთოდებს. ნაშრომში გამოყენებულია ფართოდ ცნობილი და მიღებული ისეთი კვლევითი მეთოდები, როგორებიცაა : ისტორიული ანალიზი, შედარებითი ანალიზი, სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემთა ურთიერთშეჯერება, მიზეზშედეგობრივი კავშირის დადგენა და დისკურსის ანალიზი. სტატიაზე მუშაობის პერიოდში შესწავლილია და თარგმნილია თურქულ ენაზე არსებული ავტორიტეტული, სამეცნიერო წრეებში გაზიარებული სპეციალური ლიტერატურა, წარმოებულია საბიბლიოთეკო კვლევა-ძიება, რათა გაანალიზებულიყო საკვლევი თემის სხვადასხვა ასპექტი, რომლებიც გაამთლიანებდა და ობიექტურად წარმოაჩენდა ვალიდე ბეჰმიალემ სულთნის მოღვაწეობის დადებით და უარყოფით მხარეებს ოსმალეთის იმპერიის ისტორიაში.

ოსმალეთის იმპერიის ისტორიაში მრავალი ქართველის კვალი იძებნება. ბედისწერამ თუ მოვლენების ლოგიკურმა განვ-

ითარებამ მათ უზარმაზარი სახელმწიფოს მართვაში მნიშვნელოვანი როლი დააკისრა. საგულისხმოა, რომ „ტყვეთა სყიდვა“, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ქართული სამეფო-სამთავროების უდიდეს პრობლემად და ეროვნულ ტრაგედიად იქცა, მეორე მხრივ, შანსს აძლევდა ქართული წარმომავლობის ადამიანებს, უცხო გარემოში არ დაკარგულიყვნენ და რეალიზებულ-იყვნენ. საინტერესოა, აღვნიშნოთ, რომ ასეთ იღბლიან ქართველთა შორის, რომლებიც დროთა და მოვლენათა მიმდინარეობისას არ ჩაიკარგნენ, რამდენიმე ქალბატონიც მოიაზრება. მათ შორის ერთ-ერთი, განსაკუთრებული, ადგილი უჭირავს ოსმალეთის იმპერიის სულთნის, მაჰმუდ II-ის (1785-1839წწ.) მეუღლესა და აზდულ-მეჟიდ I-ის (1823-1861წწ.) დედას, ვალიდე ბეზმიალემ სულთანს (1807-1853წწ.). (Serin S, 2019:25) იმისათვის, რომ სრულად გავიაზროთ, რამდენად მნიშვნელოვანი პერსონა გახდა ბეზმიალემ სულთანი ოსმალეთის სასულთნო კარზე, ზედმეტი არ იქნება, ავხსნათ „ვალიდე სულთნის“ ტიტულისა და ინსტიტუციის არსი. ეს იყო ოფიციალური სტატუსი, რომელსაც ოსმალეთის იმპერიის სულთანთა დედები XVI საუკუნიდან ატარებდნენ. პირველი ვალიდე სულთანი სულეიმან I-ის (1494-1566 წწ.) დედა, ვალიდე აიშე-ჰაფსა სულთანი (1478-1534წწ.), იყო. მიიჩნევა, რომ სწორედ ამ ტიტულის დამკვიდრებამ განაპირობა სულთნის დედის, როგორც პოლიტიკური ფიგურის, გავლენის გაძლიერება და საფუძველი ჩაუყარა ოსმალეთის იმპერიის ერთ-ერთ გამორჩეულ პერიოდს, რომელიც „ქალთა სასულთნოდ“ (1550-1656წწ.) მოიხსენიება. (Terzi A, 2018: 15-17) საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში გამოირჩა რამდენიმე ვალიდე სულთანი, რომლებმაც ოსმალეთის ისტორიაში თავიანთი წარუშლელი კვალი დატოვეს. მათ შორის აღსანიშნავია სულთან მურად III-ის (1546-1595წწ.) დედა, ვალიდე აფიფე ნურბანუ სულთანი (გარდ. 1583წ.), სულთან მეჰმედ III-ის (1566-

1603წწ.) დედა, ვალიდე საფიე სულთანი (1550-1605წწ.), სულთან მურად IV-ისა (1612-1640წწ.) და სულთან იბრაჰიმ I-ის (1615-1648წწ.) დედა, ასევე სულთან მეჰმედ IV-ის (1642-1693წწ.) ბე-ბია, ვალიდე მაჰფეიქერ ქიოსემ სულთანი (გარდ. 1651წ.) და სულთან მეჰმედ IV-ის დედა, ვალიდე თურჰან ჰატიჯე სულთანი (1627-1683წწ.). (Göçer K, 2014:23-25) ზოგიერთი მეცნიერი ამ ჩამონათვალს მიაკუთვნებს სულთან სულეიმან I-ის (1494-1566წწ.) კანონიერ მეუღლეს, ჰასეჟე ჰიურემ სულთანსაც (1502-1558წწ.), თუმცა ოსმალეთის ისტორიის მკვლევართა გარკვეული ნაწილი ამ მოსაზრებას არ იზიარებს, რადგან ჰიურემ სულთანს თავისი ვაჟის, სულთან სელიმ II-ის (1524-1574წწ.), ტახტზე ასვლას არ მოსწრებია, რის გამოც ოფიციალურად ვალიდე სულთნის ტიტული არ მინიჭებია. (Terzi A, 2018: 25-28) მართალია, XIX საუკუნის I ნახევრისთვის სულთანთა დედები პოლიტიკურ პროცესებში აქტიურად ვეღარ მონაწილეობდნენ, მაგრამ ბეზმიალემ სულთანმა თავისი გონიერებისა და პოლიტიკური აღდოს წყალობით მოახერხა, მნიშვნელოვანი გავლენა მოეპოვებინა სასულთნოს კარზე. ამ ქალბატონის შესახებ არსებული ცნობები ძირითადად მისი შვილის, სულთან აბდულ-მეჯიდ I-ის, მმართველობის პერიოდს განეკუთვნება, რაც გამოწვეულია მისი, ვალიდე სულთნის, მიმართ მზარდი საზოგადოებრივი დაინტერესებით. (Kırpık, C, 2018: 53-55) სწორედ ოფიციალურმა სტატუსმა განაპირობა ბეზმიალემის გააქტიურება პოლიტიკურ ასპარეზზე. ისტორიკოსები აღნიშნავენ იმ ცვლილებას, რომელიც ვალიდე სულთნის ცხოვრების სტილსა და ხარისხზე აისახა. ფადიშაჰის დედამ მალევე გამოავლინა სწრაფვა ფუფუნებისაკენ. იგი ინტერესდებოდა ევროპაში გავრცელებული სიახლეებით და ცდილობდა, ისინი სულთნის სასახლეშიც დაემკვიდრებინა. ბეზმიალემ სულთნის მოღვაწეობის პერიოდს გამოარჩევს მექრთამეობისა და კორუფციის ცხოვრების ნორმად ქცევაც.

(Yıldız, A. 2018:24-25) თუმცა ამ ქალბატონის პიროვნული პორტრეტი სრული ვერ იქნება, თუ არ გავითვალისწინებთ სიყვარულსა და პატივისცემას, რომელსაც ხალხი მისდამი ავლენდა. ამ დამოკიდებულებას განაპირობებდა ბეზმიალემ სულთანის საქვლმოქმედო საქმიანობა. ცნობილია, რომ შეჭირვებული მოსახლეობის დასახმარებლად ვალიდე სულთანმა რამდენიმე ფონდი დააარსა. სწორედ მისი ძალისხმევით, აშენდა არაერთი სკოლა, საავადმყოფო, მეჩეთი. აიგო ხიდი და დაფუძნდა მისივე სახელობის უმაღლესი სასწავლებელი. როცა ამ შთამბეჭდავ ჩამონათვალს გადავავლებთ თვალს, ვრწმუნდებით, რომ იმ 13 წლის განმავლობაში, როცა ამ საპატიო ტიტულს ატარებდა და, შესაბამისად, ხელიც ბევრ რამეზე მიუწვდებოდა, ვალიდე ბეზმიალემ სულთანმა ქვეყნისთვის მრავალი სასიკეთო საქმის გაკეთება მოასწრო და სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე საზოგადო მოღვაწის მაგალითად იქცა. მისი მტკიცე და მიზანსწრაფული ბუნების კიდეც ერთი მნიშვნელოვანი დეტალია ისიც, რომ სიცოცხლის ბოლო 10 წლის განმავლობაში ბეზმიალემ სულთანი ტუბერკულოზით იტანჯებოდა, რომელიც იმ დროისათვის უკურნებელ დაავადებად ითვლებოდა. ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია იმაში, რომ აქტიურად ჩართულიყო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და სიცოცხლის ბოლომდე ანგარიშგასაწევ პოლიტიკურ ფიგურად დარჩენილიყო. (Korkmaz, Ş. 2015: 25-28)

დღემდე არსებულ ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ვალიდე ბეზმიალემ სულთანი (1807-1853წწ.) წარმომავლობით ქართველი იყო. მეტიც, იგი განეკუთვნებოდა ჯაყელთა არისტოკრატიულ ოჯახს. არსებობს დამაჯერებლად დასაბუთებული ვერსიაც, რომ მომავალი ვალიდე ახალციხის ფაშის, სულეიმან ჯაყელის (1767-1769 და 1770-1791წწ.), ახლო ნათესავი იყო. ეს მოსაზრება სავსებით რეალური ჩანს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ახალციხე, ანუ ჩილდირის საფაშო (ასე

მოიხსენიება ეს ერთეული თურქულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში), საქართველოს კუთვნილ ტერიტორიაზე ოფიციალურად დაარსებული ოსმალური პროვინცია იყო. (Uzunçarşılı, İ, 1988:46-48) საყოველთაოდ ცნობილია ისიც, რომ ქვეყანაში მოქმედებდა კარგად ორგანიზებული დანაშაულებრივი სქემა, რომელშიც, ოსმალებისა და ლეკების გარდა, ქართველი თავადაზნაურობაც მონაწილეობდა. ქართული სამეფო-სამთავროებიდან გატაცებული ახალგაზრდები თავდაპირველად ჩილდირის ეალეთში ჩაჰყავდათ. საუკუნეების განმავლობაში სწორედ ეს ადგილი იქცა ქართველი ტყვეების შეროვებისა და ოსმალეთში გადაყვანის გზად. უზარაზარ იმპერიას ადამიანური რესურსი სჭირდებოდა. საქართველოდან გატაცებულ ვაჟთა ნაწილი იანიჩრებად, ულამაზესი ქართველი გოგონები კი ჰარემის ტყვეებად იქცეოდნენ. (Uzunçarşılı, İ. 1988: 58-60) ამდენად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მომავალი ფადიშაჰის დედა ჯერ ჰარემში აღმოჩნდა, სადაც ჩვეულებრივი ხარჭიდან ჯერ მაჰმუდ II-ის (1785-1839წწ.) ფავორიტად, ანუ ჰასეკად, მოგვიანებით კი ახალი სულთნის, აბდულ-მეჯიდ I-ის (1823-1861წწ.) დედად, ვალიდე სულთანად და იმპერიის ერთ-ერთ გავლენიან ფიგურად იქცა. თუმცა თურქულ ისტორიოგრაფიაში ამ ვერსიას ბოლომდე არ იზიარებენ და დაუსაბუთებლად მიიჩნევენ. ზოგი მეცნიერი უფრო შორს მიდის, რადგან ჯაყელებს ყივჩაღებად მიიჩნევს და ასკვნის, რომ ბეზმიალემ სულთანიც ყივჩაღი პრინცესა იყო. (Kırpık, C. 2018:32-35) ფაქტების ასეთი ინტერპრეტაცია ამახინჯებს ისტორიულ სინამდვილეს და არასწორ შეხედულებებს ამკვიდრებს. თვლიან, რომ ჰარემში მოხვედრის შემდეგ ბეზმიალემმა შეისწავლა არა მხოლოდ ოსმალურად მეტყველება და წერა-კითხვა, არამედ გარკვეული ზოგადი განათლებაც მიიღო. თუმცა ეს განათლება მოკლებული იყო სიღრმესა და სრულყოფილებას, რაშიც გვარწმუნებს ბეზმიალემის მიერ დაწერილი

პირადი წერილები. უსწორმასწორო კალიგრაფია და უამრავი ორთოგრაფიული, სინტაქსური და სტილისტური შეცდომა სხვა დასკვნის გამოტანის საფუძველსაც იძლევა - იგი გამორიცხავს ვალიდე ბეზმიალემ სულთნის წარმომავლობის ყივჩაღურ და ყირიმულ ვერსიებს, რადგან ამ ეთნიკური კუთვნილების ადამიანთა უმეტესობამ ოსმალური მეტყველება და წერა-კითხვა კარგად იცოდა. (Göçer, K., 2014: 103-9) ზუსტად არაა ცნობილი, როგორ მოიპოვა სულთან მაჰმუდის განსაკუთრებული ნდობა და პატივისცემა ბეზმიალემ სულთანმა, მაგრამ ფაქტია, რომ 1823 წელს, მომავალი სულთნის, აბდულ-მეჯიდის, დაბადების შემდეგ, ჰასექ ბეზმიალემ სულთნის ცხოვრება რადიკალურად შეიცვალა. მას ოფიციალურად მიენიჭა მეორე ქადინ-ეფენდის ტიტული, რაც ოსმალურად ნიშნავს „ქალბატონს“ და განაპირობებს ბეზმიალემის ცხოვრების თვისებრივად და ხარისხობრივად შეცვლას. ეს გარემოება მით უფრო მნიშვნელოვანია იმ კონტექსტში, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მაჰმუდ II-ს ოფიციალურად უამრავი ცოლი და კიდევ უფრო მეტი ხარჭა ჰყავდა. (İnce Y., 2016:46-48) ბეზმიალემის სტატუსი და ადგილი ფადიშაჰის სამეფო კარზე კიდევ უფრო გააძლიერა იმ გარემოებამ, რომ ტუბერკულოზით დაავადებული მაჰმუდ II-ის მდგომარეობა თანდათანობით მძიმდებოდა, რაც აჩქარებდა მისი ერთადერთი მემკვიდრის, შეჰზადე (ქართ. უფლისწულ) აბდულ-მეჯიდის, ტახტზე ასვლის პროცესს. ცნობილია, რომ ბეზმიალემმა თადარიგი ჯერ კიდევ ფადიშაჰის სიცოცხლეში დაიჭირა და თანამოაზრეების შემოკრება დაიწყო, რათა ძლიერი პოლიტიკური ბირთვი და საიმედო დასაყრდენი შეექმნა. ამ სიტუაციაში მის პოლიტიკურ მოკავშირედ ჰოჯა ჰიუსრევ მეჰმედ ფაშა (1769-1855წწ.) იქცა. (Küçük C., 2002:27-30)ის იყო ოსმალეთის იმპერიის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, ადმირალი და რეფორმატორი. თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობის განმავლობაში ჰუსრევ ფაშა

იმპერიის საკვანძო სამხედრო-ადმინისტრაციულ პოზიციებს იკავებდა და ოსმალეთის არმიის რეფორმირებას ჯერ კიდევ მაჰმუდ II-ის მმართველობისას ხელმძღვანელობდა. ჰუსრევ ფაშა კარგად ანალიზებდა შექმნილ ვითარებას და ცდილობდა, ფადიშაჰის გარდაცვალების შემდეგ შექმნილი სიტუაცია სათავისოდ გამოეყენებინა. მისი მთავარი პოლიტიკური მოწინააღმდეგე დიდი ვეზირი (ოსმ. ვეზირ-ი აზამი) მეჰმედ ემინ რაუფ ფაშა (1780-1860წწ.) იყო. იგი ამ პოსტს სულთან მაჰმუდის მმართველობისას ორჯერ იკავებდა და სერიოზულ კონკურენტად ითვლებოდა. 1839 წლის 1 ივლისს მაჰმუდ II გარდაიცვალა, რამაც მოვლენები დააჩქარა. (Soyşekerci, S, 2018:78-80) ჰიუსრევ ფაშამ პირველმა შეიტყო მომხდარის შესახებ და დოღმაბაჰჩეს სასახლეში აბდულ-მეჯიდი ყველა საჭირო ცერემონიაში მონაწილეობის მისაღებად პირადად მიიყვანა. ბეზმიალემი და მისი მომხრეები ჩქარობდნენ, რადგან შიშობდნენ, რომ ტახტზე მაჰმუდ II-ის სხვა მემკვიდრე, შეჰზადე (ქართ. უფლისწული) აბდულ-აზიზი (1830-1876წწ.) ავიდოდა, რომელიც მას ფერტევნიალ სულთნისგან (1810-1883წწ.), მეხუთე ცოლისგან, შეეძინა. ვინაიდან შეჰზადე აბდულ-აზიზი ამ დროისათვის არასრულწლოვანი იყო, ბუნებრივია, ფერტევნიალ სულთანი მის რეგენტად ანუ „ნაიბე-ი სალთანათად“ გამოცხადდებოდა და ოსმალეთის იმპერიის ფაქტობრივ მმართველად იქცეოდა. (Göçer K, 2014:51-54) მართალია, მოვლენების შემდგომი განვითარების შედეგად აბდულ-აზიზი 1861-1876 წლებში, აბდულ-მეჯიდის გარდაცვალების შემდეგ, ტახტზე მაინც ავიდა, მაგრამ 1839 წელს ბეზმიალემ სულთანმა თავის მომხრეებთან ერთად მოწინააღმდეგეებს დაასწრო და ფადიშაჰად აბდულ-მეჯიდი გამოცხადდა. (Yıldız A, 2018:91-92) ამგვარად, ახალი ფადიშაჰის დედამ ოფიციალურად მიიღო ვალიდე სულთნის ტიტული. ეს იყო იმის მყარი გარანტია, რომ ბეზმიალემ სულთნის ცხოვრებაში ახალი პოლიტი-

იკური ერა დაიწყო, რომელიც მას განუსაზღვრელ ძალაუფლებას აღუთქვამდა.

დოლმაბაჰჩეს სასახლეს ბეზმიალემ სულთნის გავლენა მალევე დაეტყო. როგორც უკვე აღინიშნა, ახალი ვალიდე ევროპული კულტურისა და ცხოვრების სტილისადმი მისწრაფებას არასოდეს მალავდა. მისი გემოვნების ჩამოყალიბებაში თავის დროზე დიდი გავლენა მოახდინა გარდაცვლილმა ფადიშაჰმაც, რომელიც თავისი რეფორმატული მმართველობით ცდილობდა, ოსმალეთის იმპერიის არმიასა და საზოგადოების ყველა სფეროში ევროპული კულტურისა და აზროვნების საუკეთესო მიღწევები დაემკვიდრებინა. ამ რეფორმებს მოიხსენიებენ, როგორც „გულ-ი ჰანე ჰათთ-ი შერიფს“. (Efe A, 2016:78-80) სწორედ ამაში გვარწმუნებს ის გარემოებაც, რომ აბდულ-მეჯიდის ტახტზე ასვლისას არ განხორციელებულა „მმთამკველი კანონით“ (ანუ „ფათიჰას კანონით“) გათვალისწინებული უსასტიკესი აქტი-გარდაცვლილი ფადიშაჰის ყველა ვაჟის სიკვდილით დასჯა, რათა შემდგომში მათ არ გასჩენოდათ სახელმწიფო გადატრიალებისა და ხელისუფლებაში მოსვლის სურვილი. აბდულ-მეჯიდი დედა სულთანმა დაარწმუნა იმაში, რომ აჯობებდა, პრობლემა უხმაუროდ მოეგვარებინათ, რადგან უფლისწულების დახოცვა იანიჩართა კორპუსის გაღიზიანებასა და იმპერიაში შეუქცევადი პროცესების განვითარებას გამოიწვევდა. (Serin S, 2019:56-58) ფადიშაჰმა უფლისწულ აბდულ-აზიზს ბეგლარ-ბეგის სტატუსი მიანიჭა და იედიყულეს სასახლეში გადაიყვანა, ხოლო დედამისი, ფერტევენიალ სულთანი კი ძველ სასახლეში გაამწესა. ოფიციალური სტატუსის მიღებისთანავე ვალიდე ბეზმიალემ სულთანი აქტიურად ჩაერთო მაღალი თანამდებობის პირთა კანდიდატურების შერჩევისა და დანიშვნის პროცესში. უპირველესად იზრუნა ჰოჯა ჰიუსრევ ფაშას დიდ ვეზირად დამტკიცებაზე. ერთი მხრივ, ამით გამოხატა თავისი მადლიერება

პოლიტიკური მხარდაჭერისთვის, მეორე მხრივ კი, ჰიუსრევ ფაშა სჭირდებოდა, როგორც ერთგული და საიმედო მოკავშირე მომავალ პოლიტიკურ ბატალიებში. ბეზმიალემი, როგორც სასახლის ინტრიგებში ღრმად ჩახედული ადამიანი, არ გამორიცხავდა, რომ მისი დამარცხებული მოწინააღმდეგეები კვლავ შეეცდებოდნენ პრობლემების შექმნასა და პოლიტიკური კრიზისის ხელოვნურად გამოწვევას. ამრიგად, ჰიუსრევ ფაშამ ახალი ფადიშაჰისა და მისი დედის სრული ნდობა მოიპოვა და დიდი ვეზირის (ოსმ. ვეზირ-ი აზამის) პოსტიც დაიკავა, თუმცა ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მისი წარმატება ხანგრძლივი არ აღმოჩნდა, რადგან სულ რაღაც ერთი წლის შემდეგ, 1840 წელს, იგი კორუფციის ბრალდებით გაასამართლეს და თექირდაღში გადასახლეს, საიდანაც მხოლოდ 1846 წელს დაბრუნდა. (Terzi A, 2018:102-9)

ოსმალეთის იმპერიის ისტორიაში ბეზმიალემ სულთანი გახდა რიგით მეთოთხმეტე, რომელსაც ოფიციალურად მიანიჭეს ვალიდე-სულთნის ტიტული. ამასთან, მას უწოდებდნენ „მეჰთ-ი ულია-ი სალთანათს“, რაც ოსმალურად „დიდი სულთნის რეგენტს“ ნიშნავს. გარკვეული ცვლილება შეეხო ტრადიციულ ცერემონიასაც, რადგან ბოლო 189 წლის განმავლობაში ეს იყო პირველი შემთხვევა, როდესაც ტახტზე გარდაცვლილი მამა ვაჟიშვილმა შეცვალა. ამ პერიოდში ბეზმიალემ სულთანი საკმაოდ ახალგაზრდა, 30 წლისა, იყო. იგი პასუხისმგებლობითა და მონდომებით ეკიდებოდა თავის ვალდებულებებს. (Göçer K, 2014: 87-89) უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხებოდა ახალი ფადიშაჰის მიერ მთელ იმპერიაში დაწყებულ რადიკალურ ცვლილებებს, რომლებსაც მეცნიერები „თანზიმათად“ მოიხსენიებენ. იგი მიზნად ისახავდა იმპერიის ყველა რგოლის მოდერნიზაციას. აბდულ-მეჯიდ I-ის მიერ დაწყებული პროცესი 1876 წლამდე გაგრძელდა, რადგან იგი მოიცავდა არა მხოლოდ სამხედრო,

არამედ სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნასაც. მოსალოდნელი რეფორმების ძირითადი პრინციპები ახალმა ფადიშაჰმა საზოგადოებას ტახტზე ასვლისთანავე გააცნო. (Davison, R. H., 2010:45-48) ვინაიდან აბდულ-მეჯიდი ძალიან ახალგაზრდა და გამოუცდელი იყო, ბეზმიალემ სახელმწიფოს მართვის საკითხებში უდიდეს როლს ასრულებდა. გარდა რჩევებისა, ვალიდე სულთანი პირად საუბრებში დაუფარავად აკრიტიკებდა შვილს და ყოველთვის გულწრფელად გამოთქვამდა საკუთარ თვალსაზრისს ყველა საკვანძო საკითხთან დაკავშირებით. ბეზმიალემ სულთანი ზრუნავდა დოღმაბაჰჩეს სასახლეში ოფიციალური მიღებებისა და ბანკეტების ორგანიზებაში. მისი მოღვაწეობის პერიოდში სასახლის ცხოვრება უფრო დახვეწილი, მრავალფეროვანი, საინტერესო და ევროპულ სტანდარტთან მიახლოებული გახდა. ფადიშაჰის დედა პასუხისმგებლობას იღებდა შვილის უსაფრთხოებაზეც. იგი საიდუმლო ინფორმაციას აწვდიდა მმართველ სულთანს როგორც ზეპირი, ასევე წერილობითი სახითაც იმ ადამიანების შესახებ, რომლებიც აბდულ-მეჯიდის ხელისუფლებას ფარულად უპირისპირდებოდნენ. ლეგენდები დადიოდა სულთნის სასახლის ფუფუნებასა და სიმდიდრეზე. მაღალი საზოგადოების ქალბატონები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ უძვირფასეს სამკაულებსა და მოდურ სამოსში. ცნობილია ისიც, რომ ვალიდე ბეზმიალემ სულთანს ძალიან უყვარდა ძვირადღირებული საჩუქრები. დადიოდა ხმები მექრთამეობის შესახებაც. (Akyıldız A, 1993:46-51) ასე მაგალითად, ცნობილი არაბი ვაჭარი, ფერეჯ იუსუფი, იაფად ყიდულობდა ოქროს იმპერიის ხაზინისგან და ძვირად ყიდდა არაბეთის ნახევარკუნძულზე, რაც უკანონო საქმიანობად ითვლებოდა. იმისათვის, რომ პრობლემები აერიდებინა, იგი სოლიდურ თანხას უხდიდა არა მარტო სტამბოლის გავლენიან პირებს, არამედ თავად ვალიდე სულთანსაც. საუბრობდნენ სახელმწიფო გადასახადებთან

დაკავშირებულ მაქინაციებზეც, რომლებშიც ბეზმიალემ სულთნის კვალიც იკვეთებოდა. ასეთმა უპასუხისმგებლო და გაუაზრებელმა დამოკიდებულებამ, ბუნებრივია, დააზარალა იმპერიის ხაზინა, რეპუტაცია შეულახა სახელმწიფო მოხელეებს, ავნო იმპერიის საერთაშორისო იმიჯსაც. (Yıldız A, 2018: 39-42) მიუხედავად ზემოთქმულისა, დედა სულთანს საზოგადოების უდიდესი ნაწილი სიყვარულითა და პატივისცემით ეკიდებოდა. წლების განმავლობაში დაგროვებული უზარმაზარი ფინანსური რესურსი ბეზმიალემ სულთანმა ქველმოქმედებას მოახმარა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მან იმპერიის სხვადასხვა ნაწილში რამდენიმე ფონდი და ორგანიზაცია შექმნა, რომლებსაც კონკრეტული შემოსავლის წყაროდ განუსაზღვრა, რათა ვალიდე სულთნის გარდაცვალების შემდეგაც ეარსებათ და ადამიანების დასახმარებელი რესურსი ჰქონოდათ. ცალკე საუბრის თემაა მის მიერვე წამოწყებული მშენებლობები, დაზიანებული ნაგებობების შეკეთება და რესტავრირება. (Serin S, 2019:43-45) იგი აშენებდა უფასო საავადმყოფოებს, რომლებიც აღჭურვილი იყო იმ დროისთვის არსებული საუკეთესო სამედიცინო საშუალებებით. ვალიდე ბეზმიალემ სულთანი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა განათლების სფეროს განვითარებას. ამ მიზნით მისი ინიციატივითა და ფინანსური თანადგომით აშენდა არაერთი სკოლა, ბიბლიოთეკა, აიგო მეჩეთები და მოეწყო შადრევნები. იგი ზრუნავდა სკოლებში ტიპოგრაფიისა და ლითოგრაფიის განვითარებაზე, ბიბლიოთეკებისთვის იძენდა საჭირო წიგნებს, ყიდულობდა უნიკალურ ხელნაწერებს, რომლებითაც ამდიდრებდა წიგნად ფონდს. უცხოელები ბეზმიალემ სულთნის დაარსებულ სკოლებს პირველ თურქულ კოლეჯებად მოიხსენიებდნენ, რითაც ხაზს უსვამდნენ არა მხოლოდ გამართულ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას, არამედ სწავლების ხარისხსაც. ბეზმიალემ სულთნის მოღვაწეობა მხოლოდ ამით არ შემოიფარგლებოდა.

ის იყო პირველი, ვინც დააფინანსა ე.წ. გალათას ხიდი, რომელსაც ვალიდეს ხიდსაც ეძახიან. თავისი უნიკალური აგებულების გამო მას მცურავ ხიდად აღიქვამდნენ. სწორედ ეს გარემოება განაპირობებდა ფადიშაჰის დედის უდიდეს ავტორიტეტს მთელ იმპერიაში. უბრალო ხალხი მასში კეთილშობილ, გულ-ისხმიერ, მზრუნველ და გულუხვ ქალბატონს ხედავდა. (Göçer K, 2014: 78-82) ამ ავტორიტეტზე მიანიშნებს ისიც, რომ დღეს თურქეთის ერთ-ერთი სამედიცინო უნივერსიტეტი მის სახელს ატარებს.

ბეზმიალემ სულთნის მოღვაწეობა ფადიშაჰის დედის რაგში 13 წელზე მეტ ხანს გაგრძელდა. ცნობილია, რომ იგი ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში დაავადდა ტუბერკულოზით, თუმცა საუკეთესო ექიმების წყალობით 46 წელი იცოცხლა. მისი მდგომარეობა განსაკუთრებით 40-იანი წლების ბოლოს დამძიმდა და 1853 წლის 2 მაისს ბეშიქთაშის სასახლეში გარდაიცვალა. მისი ნეშტი იმავე დღეს გადაასვენეს დოლმაბაჰჩეს სასახლეში, რათა დაკრძალვისთვის აუცილებელი ცერემონიალისთვის მოემზადებინათ. უკანასკნელ განსასვენებელს მიჰყვებოდნენ სასულიერო წოდების წარმომადგენლები, რომლებიც ხმამაღლა კითხულობდნენ ამონარიდებს ყურანიდან. (Serin S, 2019, 80-85გვ.) სამგლოვიარო პროცესიას სტამბოლის ქუჩებში უამრავი ადამიანი ხვდებოდა, რომლებიც ცრემლებით აცილებდნენ უკანასკნელ გზაზე საყვარელ დედას. ვალიდე ბეზმიალემ სულთანი დაკრძალეს მაჰმუდ II-ის მავზოლეუმში, მეუღლის გვერდით. დედის დაკრძალვის დღეს სულთან აბდულ-მეჯიდმა 79 ათასი ქურუში გასცა, რაც იმ დროისათვის საკმაოდ სოლიდურ თანხად მიიჩნეოდა. (Yıldız A, 2018:78-81) ხაზგასასმელია ისიც, რომ ოსმალეთის იმპერიის არსებობის განმავლობაში ვალიდე-ი მუჰთერემ, დერ-ი დევლეთ ბეზმიალემ სულთანი იქცა იმ მნიშვნელოვან ფიგურად, რომელიც გამორჩეული პატივით დაკრძალეს.

ასეთი პომპეზური არცერთი ფადიშაჰის დედის დაკრძალვა არ ყოფილა. ცერემონიალს, ოსმალეთის იმპერიის საზოგადოების ყველა ფენის გარდა, უცხოელი პოლიტიკოსებიცა და სხვადასხვა ქვეყნის ელჩებიც ესწრებოდნენ.

შედეგები

წინამდებარე სტატიის არსებითი შედეგია ის, რომ წარმოაჩენს ქართული წარმომავლობის ვალიდე სულთნის, ბეზმიალემის, მოღვაწეობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ოსმალეთის იმპერიის ისტორიაში. ახსნილია, გაანალიზებულია და დასაბუთებულია მისი დადებითი და უარყოფითი გავლენა ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე.

სტატიის ფარგლებში განხორციელებული კვლევა ცხადყოფს, რომ ვალიდე ბეზმიალემ სულთანმა დიდი წვლილი შეიტანა ოსმალეთის იმპერიის განვითარებაში. იგი იყო არაერთი საქველმოქმედო ფონდისა და ორგანიზაციის დამაარსებელი, ბიბლიოთეკების, სკოლების, სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანი, სხვადასხვა პროექტის ინიციატორი და ფინანსური მხარდამჭერი, რამაც საზოგადოების პატივისცემა და აღიარება მოუტანა.

ბიბლიოგრაფია:

- Serin, S.(2019). *Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri*. İstanbul Araştırmaları Yayınları.
- Göçer, K.(2014). “*Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfyesi*”. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi.
- Terzi, A.(2018). *Bezmiâlem Valide Sultan*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt V: II. Mahmud ve Tanzimat Devri. Türk Tarih Kurumu.

- Küçük, C.(2002). II. *Mahmud Dönemi Osmanlı Reformları*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnce, Y. (2016). “II. *Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı*”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*.
- Soyşekerci, S. (2018). “*Sultan II. Mahmud’un Ölümü Hakkında İki İroni*”. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Bürokrasisi*. Eren Yayınları, 1993.
- Korkmaz, Ş. (2015). “*Sultan Abdülmecid’in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)*”. *Belleten*.
- Kırpık, C.(2018). *Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861)*. İSAM Yayınları.
- Yıldız, A. (2018). “*Sultan Abdülmecid’in Ahmed Kuddûsî ile Münasebeti*”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2018.
- Efe, A. (2016). “II. *Mahmud’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği*”. *Belleten*.
- Davison, R. H.(2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform: II. Mahmud’dan Tanzimat’a*. (Çev. N. Akbayır). İş Bankası Kültür Yayınları.

H. NAWFAL DEFINITION OF THE EASTERN WOMAN
ACCORDING TO THE JOURNAL "AL-FATAH"

Salome Bochorishvili

PhD Student,

Doctoral Program in History Faculty of Humanities

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

+995 599 383 813.salome.bochorishvili958@hum.tsu.edu.ge

ORCID: 0009-0006-3377-0652

Abstract

British-colonized Egypt became the epicenter of movements for decolonization, nationalism, and modernization in the last quarter of the 19th century. British colonialism influenced not only the socio-economic and political dimensions of the country but also permeated all aspects of social and cultural life.

During this period, the so-called "woman question" (*Qadiyat al-mar'a*)-concerning how an Egyptian woman should be a better mother, spouse and housewife - emerged as a central theme in discussions about nationalism, decolonization, and progress. Gradually, women themselves began to participate in what had been a male-dominated discourse by establishing written periodicals.

The magazine **al-Fatah** (Arabic: الفتاة **The Young Girl**, founded in 1892 by Hind Nawfal), was the first Arabic-language publication created by a woman and intended for women. It serves as an important source for understanding how women of the period perceived themselves and how they sought to navigate the prevailing political, gender, economic, and cultural environment.

Keywords: Colonialism, Nationalism, Woman question, Oriental Arab woman.

Introduction

Centuries-old beliefs and ideas about the traditional role of women were closely tied to the cult of the family, in which women's virtue was associated with piety, obedience, and domestic life. This included their reproductive function, child-rearing responsibilities, a limited or entirely prohibited right to education, isolation from the public sphere, and restricted family and kinship relations. At the turn of the 19th and 20th centuries, a process of re-evaluating these long-standing views regarding women began in the Middle East, particularly in Egypt as well as in other parts of the world.

Egypt, which had enjoyed considerable autonomy within the Ottoman Empire, was colonized by Britain at the end of the 19th century. The prominence of the "woman question" in Egyptian society during this period was predominantly a result of the intertwined processes of nationalism, decolonization, and modernization, as well as the influence of the Western colonial presence. As M. Booth notes, "At the time of the emergence of the national agenda, the women's issue was proposed as a key issue for determining the new society." (Booth, 2001:173). It is noteworthy that the perceived necessity of

transforming the status of women -within the broader context of national progress and the decolonization process- was of central importance to both conservative and liberal forces, who believed that “the situation of the nation could not be improved without improving the position of women.” (Amin, 1970: 137).

Under conditions in which political associations were banned, literature and periodicals served as effective means of mobilizing and consolidating public sentiment in the country. Accordingly, the “woman question” (*Qadiyat al-mar’a*) and the women’s revival movement (Arabic النشائية النهضة *al-nahda al-nisā’iyya*) were directly linked to the emergence of women’s periodicals. The women’s press (Arabic المجلة النسائية *al-majallāt al-nisā’iyya*; *al-ṣaḥāfa al-nisā’iyya*) paved the way for the process of emancipation, as women’s journals functioned not only as instruments of struggle but also as arenas that directly reflected transformations in women’s circumstances, education, professional development, and legal status.

The first Arabic-language women's journal, *al-Fatah* (The Young Girl), was founded in Alexandria, Egypt, in 1892. Its founder and editor was the first woman in the history of the Arab press, a Lebanese Christian, Hind Nawfal. The article aims to present, according to the journal *al-Fatah*, the definition of the Eastern, Arab woman according to H. Nawfal in the initial period of women's emancipation in Egypt and in the general context of contemporary political events: the social role of a woman, her rights and duties in society and the family, as well as the idea of relationships between the sexes; how she responds with her journal to the dominant discourse of this period about the “woman question”, which aimed at strengthening the status of a woman in the family.

The relevance of the present research topic lies in the importance of examining the issue of gender equality within the context of

the Arab-Muslim world. At the end of the 19th century, the women's press in Egypt had a significant influence on social processes, contributing to the strengthening of women's social status and raising of awareness regarding their civil and social rights.

The analysis of the journal *al-Fatah* makes it possible to highlight the individual vision of Hind Nawfal, as the editor and founder of the first Arabic-language women's magazine, within the broader discourse of the "woman question" at the end of the nineteenth century.

The research methodology is grounded on the principle of objectivity and employs both contextual and structural-functional analyses of the women's press.

The main source of this study is the Arabic-language version of the journal *al-Fatah* itself and is based on the following articles:

The first issue: "Declaration, Cooperation, Permission" (the first article); "Women's Duties and Rights- *al-Fatah*" (the eighth article)

The second issue: "Thanks and Praise" (the first article); "Women's Duties and Rights: What a Wife Wants from Her Husband" (the seventh article)

The fourth issue: "Women's Duties and Rights: A Letter from a Reader from France" (the fifth article)

The fifth issue: "Women's Duties and Responsibilities: A Summary of the Book Family Management, Published in Egypt" (the third article)

The sixth issue: "Women's Duties and Responsibilities: A Summary of the Book Family Management, Published in Egypt-Continuation of the Previous Issue" (the ninth article)

The tenth issue: "Statement of the Newspaper Administration" (the first article); "*al-Fatah*" (the second article)

Findings:

Based on the analysis of Hind Nawfal's journal *al-Fatah*, it was revealed that, on the one hand, she shared the dominant discourse on "woman question" prevalent at the time, which viewed women primarily as mothers, wives, and housewives within the broader context of societal and national progress. On the other hand, Nawfal regarded the Eastern Arab woman as a partner (Arabic شريكة *sharīka*) to man, rather than subordinate to him, and advocated for her active participation in public life.

Discussion

Oriental, Arab Girl

Hind Nawfal (1860–1920) was a Lebanese Orthodox Christian. She received education in her homeland at a Christian missionary school, where she studied English and Arabic. After her family moved to Alexandria, she continued the education at another missionary school, studying Arabic and French. Her family, unlike most at the time, held progressive attitudes toward women's education and social roles. Hind's mother, Mariam al-Nahhas, was the author of the first arabic biographical encyclopedia-dictionary devoted to prominent women⁷¹. Her father and uncle were actively involved in publishing, and since Egypt, unlike other regions of the Ottoman Empire, had enjoyed greater press freedom since the 1860s, the Nawfal family relocated to Alexandria. The family not only supported Hind during her studies but also assisted her in publishing activities later, with her father and sister playing particularly active roles.

In patriarchal, Muslim-dominated Egypt, a Christian, Lebanese, migrant woman established the first women's periodical and, in its very first issue, sought to dispel potential negative attitudes in society stemming from her religious, national, or gender identity. The first

⁷¹ The first part was published in 1879 with the financial support of Khedive Ismail Pasha's third wife, while the second volume was lost during the Ahmad 'Urabi Uprising (1882).

issue opens with the following invocation: “O Goddess of Knowledge (presumably a reference to the Egyptian goddess of knowledge, Seshat), O Goddess of Generosity, fill with life what my pen has written, fill it with kindness; this is your girl as a flag among the Arabs. [ربة يا بين فتاتك هذى قلمى خطه عما لحاظك غضى منعمة الود بحسن تصفحيه الكرم ربة يا بل العلم (الفتاة) كالعلم العرب 1892, 1#: 19].

By addressing the journal’s audience as “Arabs,” it appears that Nawfal aimed to counteract nationalist bias from the outset, given the growing resentment toward foreigners in Egyptian society at the time, who were perceived as enjoying greater privileges than locals. Christians, in particular, were often regarded as allies of the West, especially Britain.

The Christian editor’s invocation of the goddess of Egyptian mythology in the first article, a gesture that would have been well received by Muslim-dominated Egyptian society, can be understood as Nawfal’s deliberate consideration of the audience’s sensitive attitudes within the country. Both the Muslim and Coptic communities in Egypt historically regard themselves, to some extent, as the heirs of ancient Egypt. This choice also reflects, at least in part, the editor’s adoption of a policy of religious neutrality.

Hind Nawfal’s emphasis on the fact that her magazine was the first women’s periodical under the Eastern sky, that it focused on the Eastern girl, and that it was the only publication in the East expressing women’s thoughts, disseminating their sentiments, defending their rights, exploring their behavior and knowledge, and celebrating their intellectual abilities, handicrafts, and exemplary deeds, can be seen as both an attempt to overcome national differences and a response to the prevailing political context. At the turn of the 19th and 20th centuries, a portion of Egyptian society believed that the country’s complete independence was unattainable and therefore supported the end of British occupation while remaining within the

Ottoman Empire with broad autonomy, thereby preserving the idea of Eastern unity. Similarly, the majority of women's periodicals of the first period adopted a policy of loyalty to the government, within which all magazines expressed particular gratitude to the Sultan and the Khedive for their support.

In 19th-century Egypt, public opinion was strongly shaped by conservative values, which regarded women's involvement in public life, and particularly in print media, as a potential affront to morality and dignity. Under such conditions, it is unsurprising that the editor's gender significantly influenced public perceptions of the magazine itself. Hind Nawfal addressed this concern in the very first issue, presenting European data on the success of women's participation in newspaper activities and directly emphasizing to readers that such engagement does not undermine their dignity or morality; rather, it serves as a contributing factor to the success and advancement of the state.

The Social Role of an Oriental, Arab Girl and Her Rights and Duties in Society and Family

On November 20, 1892, the first issue⁷² of the Nawfal journal was published in Alexandria. A total of twelve issues were released, and after two more issues in March 1894, publication was discontinued. We think that the cessation of the magazine's operation was due to financial difficulties rather than to Hindi's marriage.

The name of the magazine, *al-Fatah* (Arabic: الفتاة) is given in the form of a noun with a feminine article and means "a girl" or "a young woman." The editor herself defines *al-Fatah* as follows: "A girl,

⁷² The next issue was published on January 1, 1893, and continued until September. After the first issue, all issues were published on the first of the month, and in 1894, the journal was published on February 10, and the next two on March 1 and 16. The periodical consists of a total of 12 issues. Initially, it was intended as a monthly magazine, but in the end, two issues were published in one month.

and what do you know about her? She is a woman in the bloom of her youth and the flower of youth, in the prime of strength and life, and the gentle expression of her face indicates good health and youthful vigor.” [الفتاة وما الفتاة] 1892, 1#:33).

The title of the magazine directly indicates that it speaks about and for young woman. The author's emphasis on this age group reflects her belief, expressed in various articles, that any change in the status and condition of women should begin in girlhood, from childhood and the father's house.

H. Nawfal, in the first article of the first issue of the magazine titled “**Declaration, Cooperation, Permission,**” which begins with the address “My ladies,” defines the purpose and thematic framework of the publication as follows: “**al-Fatah** is a scientific, historical, literary, and humorous magazine intended for its gender, created under the sky of the East. It has no political goals in its subject matter, no intention of engaging in religious disputes, and no desire to explore issues that are not beneficial for women. Its purpose is not a debate, except on matters related to the upbringing and dignity of the beautiful. ... Its only principle is the demand for stolen rights and the assertion and drawing attention to necessary obligations.” جريدة هي الفتاة لا بموضوعها الشرق سماء تحت مبتكرة , جنسها في مختصة فكاهية أدبية تاريخية علمية البحث من لها غاية ولا , الدنية المشاحنة الي فيها منزوع ولا , السياسية الامور في لها غرض و الهيفاء ادب في كان ما الا المناظرات في لها مطمع لا و , للنساء منها فائدة لا مواضع في ...الحسنة محاسن (الفتاة) [المطلوب الواجب الي الاستلفات و المسلوب الحق عن الدفاع الوحيد مبدأها فان 1892, 1# : 21).

As it is obvious from the very first article, the purpose of the magazine is to benefit women; to protect their stolen rights and de-

mand the fulfillment of neglected obligations; to highlight the beauty and virtue of women; to publish the “pearls and valuable thoughts” written by women on topics related to science, history, culture, and humor. From the very beginning, this demonstrates H. Nawfal’s position that she does not demand anything new or non-existent, but rather the restoration of what has been taken away and the fulfillment of forgotten duties. To validate her views expressed in the journal, she notes that she will offer readers articles about the condition and status of women in antiquity and the Middle Ages.

The portrayal of successful individuals as models to be emulated by society was characteristic of the Egyptian press during this period. Accordingly, each issue of women’s magazines featured accounts of several prominent women, whether contemporary or historical figures. Through the mention and biographies of notable women presented in **Al-Fatah**, H. Nawfal not only established a standard of female role models for society but also revealed her own vision of who an exemplary woman should be. From the selection of figures - such as strong rulers (Cleopatra, Queen Victoria, Catherine II), patriotic citizens (Joan of Arc), and educated, cultured women (Hypatia, Al-Khansa, Aisha Taymur) - it can be inferred that she sought to present women as powerful and capable individuals. On the one hand, these examples were intended to serve as role models; on the other, they aimed to show to both sexes that throughout history, both in the East and the West, women have been educated, socially active citizens who participated in governance and fulfilled their maternal duties with devotion.

Through the biographies of these notable figures, H. Nawfal challenged the prevailing perception in Eastern and not only Eastern society that women, due to their biological characteristics and gender, were incapable of governing a country, fulfilling the role of active

citizens, or pursuing education. According to this traditional belief, if a woman attempted to engage in such activities, she would inevitably fail to fulfill her primary duty: to be a good mother. For example, Nawfal's contemporary Aisha Taymur, regarded as the first emancipated woman in Egypt during this period, blamed herself for being so deeply engaged in her work that she failed to help her daughter when she fell ill and died. As an act of remorse and protest, Taymur even burned a collection of her poems.

Some members of society held even harsher views. For instance, a writer Amin Efendi, in a letter to the magazine *al-Hilal*, claimed that "those women who have become famous [successful] owe their achievements to their position, environment, and advisors; nevertheless, they are anomalies of nature, like an animal with a human head or a man with two heads." (النساء من) اشتهرن اللواتي هن [حيوان كجسم الطبيعة فئات من فهن ذلك ومع مستشاريهن و حاشيتهن و لمركزهن به فالفضل الفتاة (1894, #10: 409),] براسين رجل او انسان برأس

The editor and authors of *al-Fatah* openly criticize the widespread public perception that an individual's mental and physical abilities are determined by gender. They regard this notion as a discriminatory and deeply entrenched patriarchal discourse, primarily employed by men as an ideological tool to subordinate women. The detrimental effects of gender stereotypes on women's self-expression and participation in society are also highlighted.

H. Nawfal writes: "Anyone who delves into the origins of this dominance will realize that this sin lies on the shoulders of both [men and women] and deserves to be condemned. As one of its consequences, the girl is deprived of her rights by society, despite the fact that, by the principle of creation, they are one in command and prohibition, in effort and determination." يرى الغلبة هذه منشأ في أمعن من و [الفتاة سلب نتاجه من كان حيث العتب يستحق و الملاماة يستوجب دنيا منهما كل عائق على السعى و الجد و النهى و الامر في واحد الخلق مبدا في انهما مع الاجتماع هيئة من حقها

(الفتاة , 1892, 1#: 33).

A relative of H. Nawfal, bearing the same surname- Nawfal, wrote in a letter (الفتاة ; 1893, #4: 162) that if Plato and Aristotle had been treated as women are treated, they would have possessed fewer abilities than women themselves - so much so that they would not have been able to speak and would have lived in isolation from childhood. ... Women are often accused of lacking intelligence and morality, yet those who say it do not fear the punishment of the Day of Judgment.

Regarding the current condition of women, H. Nawfal identifies men as the primary cause: "Years pass, and a girl remains unchanged in her status within human society, not daring to take a single step toward attaining her rightful position or elevating her status. This is because the man forced her to surrender her dignity; after seizing control over her, he made her to follow his footsteps, fearing that she might equal him in greatness and share the fruits of his achievements." [المجتمع في شأنها على قائمة والفتاة الدهور وكُرِّت السنين مرت لقد] على أكرهها الرجل لأن، شأنها ورفع مقامها على للحصول خطوة تتقدم أن تجسر لا الإنساني العظمة في تساويه أن من خوفًا، خطواته ترافق أن أمرها زمام على استولى أن بعد وأبى كرامته (الفتاة ; 1892, #1: 22) However, she also notes with regard to women that their inaction was nothing more than a choice, until all this affected the man's condition and the woman's peace of mind.

H. Nawfal not only rejects the notion of gender-based differences in abilities but also criticizes the idea, prevalent within women's own circles, that women do not need education or work, since men are supposedly born for labor and women for idleness. She challenges the belief that education brings no material benefit to women and instead harms them morally, as some claim that literate girls become preoccupied with corresponding with boys.

Nawfal attributes these misconceptions within women's society to a lack of understanding of the true value of education and the opportunities it provides. She writes: "If women knew that education would give them equal opportunities and the power to participate [they, should probably be مشاركتهم and not مشاركتهن] in intellectual activities such as writing, teaching, rhetoric, and healing the sick, how could they not strive for education" [شانهن تعطى التربية السيدات علمت فاذا] الخطاب و التعليم و كاتليف العقلية الاعمال في مشاركتهم على تقويهن و بدرجة درجتهم تساوى (الفئة); 1894, #4: 112).

Nawfal shares the view that it will take generations for women to achieve equality with men in social position and opportunity. Unlike men, who receive a solid education from their fathers since childhood and are prepared for specific professions and social roles, women-particularly Eastern women - generally lack such preparation, with only a few exceptions. She also argues that women should begin with small, gradual changes. This perspective aligns with the broader social context of the time, which recognized that many reforms concerning women required the readiness of society, a process that inevitably takes time (for example, the issue of the headscarf).

Reflecting the educational focus of the magazine, the editor also discusses the problem of laziness in society, noting that if a lack of education and idleness harm men, they have an equally detrimental effect on women.

Within the context of decolonization, nationalism, and modernization in Egypt during the 19th and 20th centuries, the "woman question" was often framed around her role as the foundation of a strong family and the nurturer of the nation's future. The idea that an educated mother, who raises strong and capable citizens, contributes to the stability of the family, and therefore to the strength and progress of the state, was a shared belief among women's periodicals of the time.

H. Nawfal also addresses the issue of **tarbiya** (Arabic: تربية, meaning upbringing or education) in her journal. During this period, public discussions concerning child rearing and education focused on several key issues: the problem of unqualified local educators; the influence of European teachers who instilled Western values and culture in local children while neglecting national culture and traditions; the balance of roles between mothers and educators in the upbringing process; and the methods of child upbringing more generally.

H. Nawfal emphasized the importance of early education, stating that “Education in childhood is like an engraving in stone” [العلم] [الحجر في كالنقش الصغر في الفتاة] (1892, 1#: 35), and believed that the upbringing a child receives at an early age has a lifelong impact. She criticizes the common practice of entrusting this crucial task to servant-educators, arguing that they rarely succeed in raising children properly. According to Nawfal, a negligent mother is one who leaves her children unattended and delegates their upbringing to others. She observes that many such mothers later regret this decision for the rest of their lives. Nawfal advocates for the involvement of both parents in child-rearing. For her, a good mother devotes all her efforts to raising knowledgeable sons and virtuous daughters who will contribute positively to society through their knowledge and work. She regards the mother blessed from God that invests her time and energy in educating her children and instilling discipline thus transforming her youthful example into a model for her daughter. Child-rearing, in Nawfal’s view, is a chain process: the values, habits, and education imparted by one generation shape the next.

On the subject of women’s right to education, Nawfal asserts that restricting education for girls constitutes a crime: “It is undeniable that every nation that neglects the issue of educating girls violates the human rights of its members; the morals of its members

are corrupted, the minds are weakened, and the means of their livelihood are undermined.” تف لم البنات تربية امر اغفلت أمة كل أن ريب ولا [معايشهم اسباب تعطلت و عقولهم وضعفت افرادها الاخلاق فسدت الانسانية بالحقوق; الفتاة] (1894, 5#:211).

She further argues that no matter how much education boys receive, it will be in vain if girls are denied the same opportunities [دامت ما لارتقاء و تقدما تحوز فلا العلمى والارتقاء العقلى التهذيب في بلغت مهما ابنائها لان [البنات بين و بينهم مشتركة غير التربية] (1894, 5#: 210), because those girls will become mothers, household managers, and shapers of their children’s morality one day. These views demonstrate that, on the one hand, she aligns with the prevailing approach in Egypt at the time, that the goal of changing the legal status of women is to raise mothers who serve the nation; while on the other hand, she also believes that prohibiting this right is a disregard of fundamental human rights and harms the nation morally and economically.

Although Nawfal accepts certain European approaches to child-rearing and family management, she strongly criticizes those of her fellow citizens who take pride in neglecting their native language, disregarding local customs, and even changing their names to emphasize a Western identity. She considers such behavior a superficial and ill-considered attempt to adopt Western civilization, failing to engage meaningfully with its positive aspects.

Regarding women’s right to work, H. Nawfal believes that a woman’s choice to work depends on her personal decision and economic situation. However, she maintains that a woman’s primary role is motherhood. Accordingly, after marriage, a woman should prioritize her family according to her abilities and avoid employment outside the home. Nawfal’s own decision to cease working for the journal after her marriage aligns with this perspective, which is often cited as a reason for the magazine’s discontinuation. Nevertheless, the introduction to the final issues of **al-Fatah** indicates that the magazine

also suffered from a lack of subscribers and income, which likely contributed to its closure.

In Egypt of this period, issues such as marriage, divorce, and polygamy were widely recognized as areas requiring reform, as they were considered sources, provoking family and social weakness. Nawfal addresses these issues in her writings. In evaluating the relationship between men and women, she emphasizes partnership, considering a woman to be a **sharika** (Arabic: شريكة partner, participant) to her husband: "A woman is a man's partner in life; she shares with him the joys and sorrows of life, entrusts him with her secrets, and they are equal in the power of action and emotional impact." هما و , ضراها و سراها تقاسمه و يؤسها و الحياة نعيم تتشاطره دنياه في الرجل شريكة هي و [الفتاة; 1892, 1#: 33].

In the article "**Declaration, Cooperation, Permission**", H. Nawfal notes that men are distinguished from women by courage, endurance, and generosity, while women are characterized by natural beauty, tenderness of heart, and sweetness of mind (logic). She emphasizes that men and women share a natural attraction and instinct for love. Each supports the other in earning income, managing household affairs, raising children, and conducting business, opening the doors to the secrets of nature and the world for one another. Consequently, the happiness of one becomes connected with the happiness of the other.

Regarding the contemporary state of family and marital relations, Nawfal considers both men and women share responsibility for the imbalances that exist. Despite changing times, husbands often perceive their wives as individuals without rights who cannot control themselves or their desires, while women frequently lack the skills to stand as competent partners. Equality between men and women - an existing yet limited phenomenon - was restricted and neglected by

certain segments of society. Nawfal cites the example of fellahs (peasants) in rural areas to illustrate a more egalitarian model: "Generally, in villages and provinces, they share the work with their women and see nothing in them except as equals." بين عاما الشرق في يحسب يكاد شان هذا و [الفتاة] الكفاءة الا منهن يجدون فلا أعمالهم على نساءهم يشاطرون ممن والارياف القرى سكان (1894, 10#: 412). This observation aligns with historians' assessments that gender segregation and the seclusion of women were more prevalent among the upper classes.

In **al-Fatah**, similar to later women's journals, columns featuring successful and famous women aimed to demonstrate the possibilities open to women - for both women and men. For example, in the twelfth issue, the article "**al-Nisa**" responds to A. Effendi's claim that successful women are anomalies of nature, noting that history - the greatest witness - is filled with hundreds and thousands of women who surpassed men in courage, morality, and good deeds. The editor, presumably H. Nawfal's father, presented such biographies to refute this misconception.

H.Nawfal and periodicals of the time in general predominantly feature biographies of Western women. For instance, in the first issue of **al-Fatah**, none of the five featured biographies⁷³ are Arab or Eastern women. This omission should not be interpreted as stemming from the editor's religious or cultural affiliation or from Western influence; rather, it reflects the historical context of her contemporary East, where women were rarely represented in public life. Nawfal notes that Eastern women were not always absent from public roles; in fact, women in ancient Egypt and the broader East had occupied positions that even contemporary Europe had not yet reached.

⁷³ Queen Victoria (1837-1901); Baroness Angela Burdett-Cootes (1814-1906); Mary Morgan (1828-1892); Adelina Bath (1843-1919); John Carton; featured in the first issue.

Nawfal's vision of women as active individuals and citizens is particularly evident in “**Declaration, Cooperation, Permission**”, where she solicits feedback from her female readership. She highlights women's involvement in the press in Europe and America as a factor in national progress, emphasizes the importance of women's active participation in society, and encourages engagement in public discussions. She also clarifies that women's involvement in public activities, including contributing to periodicals or working with or without a headscarf, does not harm their morals or values.

In defining the role of women, Nawfal responds to the rhetorical question of what is most important for them: “...but the most important thing for a girls is... to see herself (a girl who is not covered by the veil of faith and tradition) existing (alive) in a human society, which, with knowledge and dignity, makes her a valuable member of society, of higher status than a sweetly smiling, beautiful flower that is loved and no longer wanted when it loses its youth.” [فإذا الابتداء و النساء على لازم العمل عن السؤال رغبتهن و ذلك الكاريمات القارئات ايتهن لكن تبين اهم ان غير الاقلام لتبارى رحبا مضمار هذا على الجواب في ان فاقول ابائهن بيوت من به المتمتع في وجودا العوائد و العقائد حجاب يحجبها لا التي الفتاة اي لنفسها الفتاة ترى ان الاعمال و الاجتماعية الهيئة في نافعا عضوان كمالها و حشمتها و علومها و بادابها يجعلها الانساني و ذابلة وهي ينبذها لا ثم حينها بها الراى يتنعم المنظر جميلة الرائحة طيبة زهرة من مقاما أعلى و ذابلة وهي ينبذها لا ثم حينها بها الراى يتنعم المنظر جميلة الرائحة طيبة زهرة من مقاما أعلى]. [نضارتها فقدت قد (الفتاة); 1894, 10#: 413].

Conclusion

H. Nawfal's journal **al-Fatah** laid the foundation for women-run and women-oriented periodicals and played a pioneering role in the struggle for women's rights in Egypt and the Arab world. As the first magazine run by a non-Egyptian Christian woman in a Muslim-dominated country, **al-Fatah** strategically addressed the Eastern, Arab woman with religious neutrality, aiming to overcome societal biases and earn the goodwill of readers regardless of their religious or ethnic affiliation.

In 19th century Egypt, conservative segments of society viewed women's participation in publishing as potentially harmful to morality and dignity. On frequent occasions the head of a household would decide what books and magazines women could read. In this context, the gender of the editor had a significant impact on how readers accepted and perceived content. Notably, the tenth issue of **al-Fatah** observes that women were more receptive to critiques from female readers than from male critics.

Through her journal, H. Nawfal transcended the limited contemporary notion of women's empowerment, which confined their role to the family setting. While she acknowledged the importance of women as mothers, wives, and housewives in building the well-being of a family, society, and the state, she also emphasized that women are full members of society- **sharika** (partner) to men- entitled to equal education, work, and civic participation.

Nawfal envisioned **al-Fatah** as a vehicle for disseminating reliable knowledge that serves both the nation and the state, providing a platform to showcase the virtues, emotions, and capacities of Eastern women. The magazine not only represented a first in terms of being a women's journal but also in advocating for the protection of women's rights. The column titled "**Duties and Rights of Women**", which lists duties before rights, reflects the contemporary societal pathos that granting rights was justified only when women fulfilled their obligations.

In discussing gender relations, Nawfal consistently framed woman as man's **sharika** – partner and co-participant- emphasizing equality. Nawfal also sought to engage men in the pursuit of gender equality, recognizing that such equality cannot be achieved without their active participation. She argued that this involvement ultimately serves men's own interests, stating that "yesterday, she (the woman) was

his mother, who imparted knowledge and taught him proper conduct; today, she is his bride, with whom he must share thoughts and ideas; and tomorrow, she will be the one who raises his children and those around her.” عروسا اليوم هي و التهذيب و الاداب علمته أما بالامس له كانت وقد لا كيف (الفتاة; 1892, 1#: 32) [قريب ات كل و بنيه تعلم غدا و أفكاره و بارائه [استشاركه

This perspective aligns with the prevailing national view of the period: the state's strength depended on strong families, and strong families depended on educated and capable mothers.

H. Nawfal framed women's rights - not as privileges to be earned but as entitlements to be restored - emphasizing that the subordination of women was not natural but socially imposed. She highlighted that the neglect of obligations applied both to men, in failing to respect women's rights, and to women, in failing to pursue their own education and development.

Ultimately, H. Nawfal's vision of the woman as a girl, citizen, and partner encompasses equality in natural abilities, education, work, and civic engagement. She demonstrated that women could be active, knowledgeable, and capable participants in society. Despite her foreign background, she successfully overcame potential audience prejudices, making **al-Fatah** not only a platform for women's education and self-expression but also a persuasive vehicle showcasing women's capabilities, freedom, and the principle of gender equality.

Bibliography:

- Baron B. (1994). *Readers and the Women's Press in Egypt Poetics Today*, Cultural Processes in Muslim and Arab Societies: Modern Period II Vol. 15, No. 2, pp. 217-240.
- Baron B. (1994). *The Women Awakening in Egypt*, Yele University.

- Booth M. (2001). *Women in Islam: Men and the "Women's Press" at the Turn of the Twentieth Century in Egypt*, United States of Americ, Int. J. Middle East Stud. 33, pp 171-201.
- Jara'id: A *Chronology of Arabic Periodicals (1800-1929)*. <https://projectjaraid.github.io/pages/chronology.html>
- Jara'id: A *Chronology of Arabic Periodicals (1799-1900)*. https://archiv.zmo.de/jaraid/HTML/tab_dchr.html
- Nawfal H. (1892). *Al-Fatah*, <https://wmf.org/en/publication/al-fatat-magazine/>
- Seedat F. (2013). *Islam, Feminism, and Islamic Feminism: Between Inadequacy and Inevitability* *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 29, No, 2, pp. 25-45
- Shakry, O. (1998). *Schooled mothers and structured play: Child rearing in turn-of-the-century Egypt*. In L. Abu-Lughod (Ed.), *Remaking women: Feminism and modernity in the Middle East* pp. 126–170. Princeton University Press.
- Philipp, T. (1978). *Feminism and nationalist politics in Egypt*. In L. Beck & N. Keddie (Eds.), *Women in the Muslim world* pp. 277–294. Harvard University Press.

3. ნაგვალის აღმოსავლელი ქალის დეფინიცია
ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს მიხედვით

სალომე ბოჭორიშვილი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი
+995599383813. salome.bochorishvili958@hum.tsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0006-3377-065>

აბსტრაქტი

XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედში ბრიტანეთის მიერ ოკუპირებული ეგვიპტე დეკოლონალიზმის, ნაციონალიზმისა და მოდერნიზაციის მოძრაობათა ეპიცენტრში იმყოფებოდა. ბრიტანული კოლონალიზმი არამხოლოდ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ასპექტებს, არამედ საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო.

სწორედ ამ პერიოდში, ე.წ. „ქალის საკითხი“ (არაბ. قضية المرأة კადიYათ ალ-მარ’ა) – როგორი უნდა ყოფილიყო ეგვიპტელი ქალი – ძირითადად მოიცავდა ქალის მდგომარეობის ცვლილებას, იმისთვის, რომ ყოფილიყო უკეთესი დედა, ცოლი და დიასახლისი, ერთ-ერთ ცენტრალურ თემად იქცა ნაციონალიზმის, დეკოლონალიზმის და პროგრესის შესახებ დისკუსიებში. მამ-

რობითი სქესის წარმომადგენელთა მიერ დომინირებულ ქალთა საკითხის განხილვაში თანდათან თვითონ ქალებიც ერთვებიან წერილობითი, პერიოდული გამოცემების დაარსებით.

1892 წელს ჰინდ ნავფალის მიერ დაარსებული ჟურნალი „ალ-ფათა“ (არაბ. الفتاة) ახალგაზრდა გოგონა), პირველი არაბულენოვანი, ქალის მიერ და ქალებისთვის შექმნილი გამოცემაა, რომელიც მნიშვნელოვანი წყაროა იმისათვის, რომ გავი-აზროთ, როგორ ხედავდნენ იმ პერიოდის ქალები საკუთარ თავს და როგორ ცდილობდნენ არსებულ პოლიტიკურ, გენდერულ, ეკონომიკურ და კულტურულ გარემოში ორიენტირებას.

საკვანძო სიტყვები: კოლონიალიზმი, ნაციონალიზმი, ქალის საკითხი, აღმოსავლელი, არაბი ქალი.

შესავალი

ქალის ტრადიციული როლის შესახებ საუკუნეებით გამყარებული რწმენა-წარმოდგენები, გაიგივებული იყო ოჯახის კულტთან, სადაც ქალის სათნოება დაკავშირებული იყო ღვთისმოსაობასთან, მორჩილებასთან, მეოჯახეობასთან, მოიცავდა რეპროდუქციულ ფუნქციას, შვილების აღზრდას, შეზღუდულ ან სრულად აკრძალულ განათლების უფლებას, საჯარო სფეროდან იზოლაციას, ზღვარდადებულ ოჯახურ-ნათესაურ ურთიერთობებს. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ახლო აღმოსავლეთში, ეგვიპტეში ისევე როგორც მთელს მსოფლიოში დაიწყო ქალის შესახებ ზემოაღნიშნული შეხედულებების გადაზრების პროცესი.

XIX საუკუნის ბოლოს ოსმალეთის იმპერიაში მყოფი, ფართო ავტონომიით მოსარგებლე ეგვიპტე, ბრიტანეთის მიერ კოლონიზირებული ხდება. ეგვიპტური საზოგადოებისათვის ქა-

ლთა საკითხის აქტუალიზაცია ამ პერიოდში მეტწილად განპირობებული იყო ნაციონალიზმის, დეკოლონიალიზმის, მოდერნიზაციის პროცესით და ასევე კოლონიზატორის, დასავლეთის გავლენით. როგორც მ. ბუსი აღნიშნავს „ნაციონალური დღის წესრიგის წარმოშობის დროს, ქალთა საკითხი შემოთავაზებული იყო როგორც ძირითადი საკითხი ახალი საზოგადოების განსაზღვრისთვის“ (Booth, 2001: 173). აღსანიშნავია, რომ ქალთა არსებული მდგომარეობის ცვლილების აუცილებლობა, ქვეყნის პროგრესისა და დეკოლონიზაციის პროცესის კონტექსტში ცენტრალური მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენდა კონსერვატიული თუ ლიბერალური ძალებისათვის, რამდენდაც მიაჩნდათ, რომ „ქალის პოზიციის გაუმჯობესების გარეშე ერის მდგომარეობის გაუმჯობესება ვერ მოხდებოდა“ (Amin, 1970: 137).

აკრძალული პოლიტიკური გაერთიანებების პირობებში, ქვეყანაში განწყობათა მობილიზაციისა და კონსოლიდაციის ეფექტურ საშუალებას ლიტერატურა და პერიოდული გამოცემები წარმოადგენდნენ. შესაბამისად, ქალის საკითხი (კადიფათ ალ-მარ'ა) და ქალთა აღორძინების მოძრაობა (არაბ. النسائية النهضة ან-ნაჰდა ან-ნისა'ია) პირდაპირ არის დაკავშირებული ქალთა პერიოდული გამოცემების დაარსებასთან. ქალთა პრესამ (არაბ. المجلة النسائية ؛ الصحف ؛ النسائية ალ-მაჯალათ ან-ნისა'ია; ას-საჰაფათ ან-ნისა'ია) გზა გაუხსნა ემანსიპაციის პროცესს, რამდენადაც ქალთა ჟურნალ-გაზეთები წარმოადგენდა, არამხოლოდ ბრძოლის ინსტრუმენტს, არამედ სფეროს, რომლის ევოლუცია პირდაპირ ასახავს ქალის მდგომარეობის, განათლების, პროფესიული დონისა და უფლებრივი სტატუსის ცვლილებას.

პირველი არაბულენოვანი ქალისათვის განკუთვნილი ჟურნალი „ალ-ფათა“ (ახალგაზრდა გოგონა) 1892 წელს ეგვიპტეში, ალექსანდრიაში დაარსდა. მისი დამაარსებელი და რედაქტორი პირველად არაბული პრესის ისტორიაში იყო ლიბანელი ქალი,

ქრისტიანი ჰინდ ნავფალი. სტატია მიზნად ისახავს ეგვიპტეში ქალთა ემანსიპაციის საწყის პერიოდში და თანადროული პოლიტიკური მოვლენების საერთო კონტექსტში, ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს მიხედვით წარმოადგინოს: 3. ნავფალისეული აღმოსავლელი, არაბი ქალის დეფინიცია: ქალის სოციალური როლი, მისი უფლებები და მოვალეობები საზოგადოებასა და ოჯახში, ასევე სქესთა შორის ურთიერთმიმართების იდეა; თუ როგორ პასუხობს თავისი ჟურნალით ამ პერიოდში დომინანტურ დისკურსს „ქალია საკითხის“ შესახებ, რომელიც გულისხმობდა ქალის სტატუსის გაძლიერებას ოჯახში.

საკვლევი თემის აქტუალობა განპირობებულია გენდერული თანასწორობის საკითხის კვლევის მნიშვნელობით არაბულ-მუსლიმური სამყაროს კონტექსტში. XIX საუკუნის ბოლოს ეგვიპტეში ქალთა პრესა მნიშვნელოვანი გავლენით ხასიათდებოდა სოციალურ პროცესებზე: იგი ხელს უწყობდა ქალთა სოციალური სტატუსის განმტკიცებასა და მათ სამოქალაქო და სოციალურ უფლებებზე ცნობიერების ამაღლებას. ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს ანალიზი იძლევა საშუალებას გამოვკვეთოთ პირველი არაბულენოვანი ქალთა ჟურნალის რედაქტორისა და დამაარსებლის – ჰინდ ნავფალის, ინდივიდუალური ხედვა, XIX საუკუნის მიწურულს „ქალის საკითხის“ ფართო დისკურსის ფარგლებში.

კვლევის მეთოდოლოგია დაფუძნებულია ობიექტურობის პრინციპზე და ეფუძნება ქალთა პრესის კონტექსტუალურ, აგრეთვე სტრუქტურულ-ფუნქციურ ანალიზს.

სტატიის ძირითად წყაროს წარმოადგენს თვითონ ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს, არაბულენოვანი ვერსია და ეყრდნობა შემდეგ სტატიებს: პირველი ნომერი (პირველი სტატია-გაცხადება, კავშირი, ნებართვა; მერვე სტატია - ქალის მოვალეობები და უფლებები „ალ-ფათა“); მეორე ნომერი (პირველი სტატია -

მადლობა და ქება; მეშვიდე სტატია - ქალის მოვალეობები და უფლებები, რა სურს ცოლს თავისი ქმრისგან); მეოთხე ნომერი (მეხუთე სტატია - ქალის მოვალეობები და უფლებები, წერილი მკითხველისგან საფრანგეთიდან); მეხუთე ნომერი (მესამე სტატია - ქალის ვალდებულებები და მოვალეობები, მოკლე შინაარსი წიგნისა საოჯახო მენეჯმენტი, რომელიც გამოცემულია ეგვიპტეში); მეექვსე ნომერი (მეცხრე სტატია „ქალის ვალდებულებები და მოვალეობები, მოკლე შინაარსი წიგნისა საოჯახო მენეჯმენტი“, რომელიც გამოცემულია ეგვიპტეში, წინა ნომრის გაგრძელება); მეათე ნომერი (სტატია პირველი - გაზეთის ადმინისტრაციის განცხადება; სტატია მეორე ალ-ფათა).

შედეგები

ჟურნალ „ალ-ფათა“-ს კვლევის საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ ერთი მხრივ ჰ. ნავფალი იზიარებს იმ დროს არსებულ მთავარ დისკურსს ქალთა საკითხზე, რომელიც განიხილავდა ქალს, როგორც დედას, ცოლსა და დიასახლისს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინსვლის კონტექსტში, მეორე მხრივ კი მიიჩნევს აღმოსავლელ არაბ ქალს როგორც მამაკაცის პარტნიორს (არაბ. شريك შარიქა) და არა მასზედ დაქვემდებარებულს, და მხარს უჭერს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მის აქტიურ ჩართულობას.

მსჯელობა

აღმოსავლელი, არაბი გოგონა

ჰინდ ნავფალი (1860-1920) იყო ლიბანელი მართლმადიდებელი ქრისტიანი. მან განათლება მიიღო სამშობლოში, ქრისტიანულ მისიონერულ სკოლაში, სადაც სწავლობდა ინგლისურს და არაბულს. ოჯახის ალექსანდრიაში გადასვლის შემდეგ კი სწავლა კვლავ მისიონერულ სკოლაში განაგრძო, არაბული და ფრანგული ენების შესწავლით.

იმ პერიოდში მისი ოჯახი ქალის განათლებისა და სოციალური როლის მიმართ, უმრავლესობისგან განსხვავებით, დად-

ებითად იყო განწყობილი. ჰინდის დედა, მარიამ ან-ნაჰასი გამოჩენილ ქალთა შესახებ პირველი არაბულენოვანი ბიოგრაფიული ენციკლოპედია-ლექსიკონის ავტორია.⁷⁴ ჰინდის მამა და ბიძა აქტიურად იყვნენ ჩართული საგამომცემლო საქმიანობაში და რამდენადაც ეგვიპტე XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ოსმალეთის იმპერიის სხვა მხარეებისგან განსხვავებით, ხასიათდებოდა პრესის მეტი თავისუფლებით, ნავფალის ოჯახი ალექსანდრიაში გადავიდა საცხოვრებლად. ოჯახი არამარტო მხარს უჭერდა ჰინდს განათლების მიღების დროს, არამედ შემდგომ საგამომცემლო საქმიანობაშიც ეხმარებოდნენ მამა და და.

პატრიარქალურ, მუსლიმებით დომინირებულ ეგვიპტეში ქრისტიანი, ლიბანელი, მიგრანტი ქალი აარსებს პირველ პერიოდულ გამოცემას და პირველივე ნომერში ცდილობს გააქარწყლოს მისი რელიგიურ-ეროვნული კუთვნილებით თუ გენდერული ნიშნით გამოწვეული შესაძლო უარყოფითი განწყობები საზოგადოებაში.

პირველ ნომერს იწყებს შემდეგი წინადადებით „ო, ცოდნის ქალღმერთო (სავარაუდოდ ნაგულისხმევია ეგვიპტური მითოლოგიის ცოდნის ქალღმერთი სემათი), ო დიდსულოვნების ქალღმერთო, სიცოცხლით აავსე ის, რაც ჩემმა კალამმა დაწერა, აავსე ის კეთილგანწყობით, ეს შენი გოგონაა, როგორც დროშა, არაბებს შორის.“[غضى منعمة الود بحسن تصفحيه الكريم ربة يا بل العلم ربة يا كالعلم العرب بين فتاتك هذى قلمى خطه عما لحاظك الفتاة () 1892, 1#: 19] მიგვაჩნია, რომ ჟურნალის პუბლიკად არაბების დასახელებით თავიდანვე ცდილობს აღმოფხვრას ეროვნული ნიშნით მიუღებლობა, რამდენადაც ამ პერიოდის ეგვიპტურ საზოგადოებაში მზარდი იყო უცხოელების მიმართ უკმაყოფილება, რამდენადაც მიაჩნ-

⁷⁴ პირველი ნაწილი გამოვიდა 1879 წელს ხედივ ისმაილ ფაშას მესამე ცოლის ფინანსური მხარდაჭერით, ხოლო მეორე ტომი დაიკარგა აჰმად 'ურაბის აჯანყების დროს (1882 წ.).

დათ, რომ ისინი ადგილობრივებზე მეტი პრივილეგიით სარგებლობდნენ. ხოლო ქრისტიანები მიაჩნდათ დასავლეთის, ბრიტანეთის მოკავშირეებად.

ქრისტიანი რედაქტორის მიერ მუსლიმური უმრავლესობის მქონე ეგვიპტური საზოგადოებისადმი მისასალმებელ, პირველ სტატიაში წარმატებაში დახმარების თხოვნა ეგვიპტური მითოლოგიის ქალღმერთისათვის, აღქმული უნდა იყოს ნავფალის მიერ ქვეყნის შიგნით აუდიტორიის განწყობების გათვალისწინებად. რამდენადაც ეგვიპტის მუსლიმური და კოპტური საზოგადოება ერთგვარად თავს ძველი ეგვიპტის მემკვიდრედ მიიჩნევს. ასევე ეს გარკვეულწილად გამოხატავს რედაქტორის მიერ რელიგიური ნეიტრალიტეტის პოლიტიკის არჩევას.

3. ნავფალის ხაზს უსვამს, რომ მისი ჟურნალი არის პირველი ქალთა ჟურნალი აღმოსავლეთის ცის ქვეშ, რომ ის წერს აღმოსავლელ გოგონაზე, რომ ჟურნალი ერთადერთია აღმოსავლეთში, რომელიც გამოხატავს ქალთა ფიქრებს, ავრცელებს მათ გულისნადებს, იცავს მათ უფლებებს, იკვლევს მათ ქცევებსა და ცოდნას, ხარობს მათი გონებრივი შესაძლებლობებით, ხელსაქმითა და სამაგალითო საქმეებით. მიგვაჩნია, რომ ამით ის ცდილობს როგორც ეროვნული განსხვავებულობის აღმოფხვრას, ასევე ეხმაურება არსებულ პოლიტიკურ კონტექსტს, რამდენადაც XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე ეგვიპტეში საზოგადოების ნაწილს მიაჩნდა, რომ მიუღწეველი იყო ქვეყნის სრული დამოუკიდებლობა. ამიტომ უჭერდნენ მხარს ბრიტანეთის ოკუპაციის დასრულებას და ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში ფართო ავტონომიით დარჩენას, რაც უცვლელს ტოვებდა აღმოსავლეთის ერთიანობის იდეას. პირველი პერიოდის ქალთა პერიოდული გამოცემების უმრავლესობა, ასევე მისდევდა ხელისუფლებისადმი ლოიალობის პოლიტიკას, რის ფარგლებშიც ყველა ჟურნალი

განსაკუთრებულ მადლობას უხდოდა სულტანს და ხედივს, მათი ხელშეწყობისთვის.

XIX საუკუნის ეგვიპტეში საზოგადოებრივ აზრზე მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა კონსერვატიულ ღირებულებებზე დაფუძნებულ დამოკიდებულებებს, რომლებიც ქალის საჯარო და განსაკუთრებით ბეჭდვით საქმიანობაში ჩართულობას მიიჩნევდა მორალის და ღირსების შეურაცხყოფელ ქმედებად. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, ჟურნალის რედაქტორის გენდერული კუთვნილება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა საზოგადოების დამოკიდებულებაზე თავად ჟურნალის მიმართ. რასაც ჰ. ნავფალი პირველივე ნომერში პასუხობს, სადაც წარმოადგენს ევროპის მონაცემებს, ქალთა საგაზეთო საქმიანობის წარმატებულობის შესახებ და პირდაპირ მოუწოდებს მკითხველს, რომ ეს საქმიანობა არ აკნინებს მათ ღირსებასა და მორალს, პირიქით წარმოადგენს სახელმწიფოს წარმატებულობის ერთ-ერთ განმაპირობებელსა და განმსაზღვრელს.

აღმოსავლელი, არაბი გოგონას სოციალური როლი და მისი უფლება-მოვალეობები საზოგადოებასა და ოჯახში.

1892 წლის 20 ნოემბერს ალექსანდრიაში გამოვიდა ნავფალის ჟურნალის პირველი ნომერი,⁷⁵ სულ 12 ნომერი გამოიცა და 1894 წლის მარტში ორი ნომრის გამოსვლის შემდგომ, გამოცემა შეწყდა. მიგვაჩნია, რომ ჟურნალის ფუნქციონირების შეწყვეტა განპირობებული იყო უფრო მეტად ფინანსური მდგომარეობით, ვიდრე ჰინდის გათხოვებით.

⁷⁵ ხოლო შემდეგი ნომერი გამოვიდა უკვე 1893 წლის პირველ იანვარს და გაგრძელდა სექტემბრამდე. პირველი ნომრის შემდგომ ყველა ნომერი გამოდიოდა თვის პირველ რიცხვში, ხოლო 1894 წელს ჟურნალი გამოვიდა 10 თებერვალს და შემდგომი ორი კი – 1 და 16 მარტს. პერიოდიკა ჯამში სულ 12 ნომრისგან შედგება. თავიდან ის განისაზღვრა როგორც ყოველთვიური ჟურნალი, თუმცა ბოლოს ერთ თვეში ორი ნომერი გამოვიდა.

ჟურნალის სახელწოდება „ალ-ფათა“ (არაბ. الفتاة) (არტიკლიანი ფორმით არის მოცემული და ნიშნავს გოგონას, ახალგაზრდა ქალს. თვითონ რედაქტორი „ალ-ფათა“-ს განსაზღვრავს, როგორც: „გოგონა, და რა იცი მის შესახებ? ის არის ქალი თავისი ახალგაზრდობის გაფურჩქვნის ხანაში და სიყმაწვილის ყვავილი, და ძალისა და სიცოცხლის გაფურჩქვნის ხანაში, მისი სახის ნაზი გამომეტყველება კი მიუთითებს კარგ ჯანმრთელობასა და ახალგაზრდულ ენერგიულობაზე“ [امرأة هي.هي ما أدراك وما الفتاة] على اللطيف محياها ظاهر يدل الحياة وريعان القوة وغفوان، الصبا زهرة و العمر مقتبل في الشباب نشاط و العافية تمام (الفتاة; 1892, 1#:33).

ჟურნალის სახელწოდება პირდაპირ მიუთითებს, რომ ის საუბრობს ახალგაზრდა ქალის შესახებ და მათთვის. ავტორის მიერ ასაკობრივ ჯგუფზე ხაზგასმა განპირობებულია მისი პოზიციით, რაც ჩანს სხვადასხვა სტატიაში – ქალის სტატუსისა და მდგომარეობის ცვლილება უნდა დაიწყოს გოგონას, ახალგაზრდა ქალის ცხოვრებიდან, უფრო ზუსტად, ბავშვობიდან, მამის სახლიდან.

3. ნავეალი ჟურნალის პირველი ნომრის პირველ სტატიაში „გაცხადება, კავშირი, ნებართვა“, რომელსაც იწყებს მიმართვით - ჩემო ქალბატონებო, განსაზღვრავს გამოცემის მიზანს და თემატურ ჩარჩოს: „ალ-ფათა არის სამეცნიერო, ისტორიული, ლიტერატურული, იუმორისტული ჟურნალი, განკუთვნილი თავისი სქესისთვის, შექმნილი აღმოსავლეთის ცის ქვეშ, თავისი თემატიკით არ აქვს პოლიტიკური მიზნები, არ აქვს განზრახვად რელიგიური დისკუსია, არ აქვს სურვილი ისეთი საკითხების კვლევის, რაც არ არის სასარგებლო ქალებისთვის, მის მიზანს არ წარმოადგენს დებატები, გარდა მშვენიერთა აღზრდასა და ღირსების შესახებ. ...მისი ერთადერთი პრინციპი არის მოპარული უფლებების მოთხოვნა და აუცილებელ ვალდებულებებზე ყურადღების მიპყრობა.“ [جنسها في مختصة فكاهية أدبية تريخية علمية جريدة هي الفتاة]

الي فيها منزع ولا , السياسية الامور في لها غرض لا بموضوعها الشرق سماء تحت مبتكرة , في لها مطمع لا و , للنساء منها فائدة لا مواضيع في البحث من لها غاية ولا , الدنيا المشاحنة ...الحسنة محاسن و الهيفاء ادب في كان ما الا المناظرات (لفتاة) [المطلوب الواجب الي الاستلفات و المسلوب الحق عن الدفاع الوحيد مبدأها فان 1892, 1# : 21)

როგორც პირველივე სტატიიდან ჩანს, ჟურნალის მიზანია: ქალებისთვის სარგებლის მოტანა; მათი მოპარული უფლებების და შეუსრულებელი ვალდებულებების შესრულების მოთხოვნა; აჩვენოს ქალთა სილამაზე, სათნოება, რისთვისაც მის ფურცლებზე იბეჭდება ქალთა კალამს კუთვნილი მარგალიტები და ღირებული აზრები, მეცნიერების, ისტორიის, კულტურისა და იუმორის თემატიკაზე. ეს ყოველივე საწყისშივე უჩვენებს, ჰ. ნავვალის პოზიციას, რომ ის არ ითხოვს არაფერს, რაც არ არსებულა, არამედ იმას რაც მოპარული/ჩამორთმეულია და უგულვებელყოფილი ვალდებულებების შესრულებას. ჟურნალში გაქდებული მისი შეხედულებების ვალიდურობისათვის, აღნიშნავს, რომ მკითხველს შესთავაზებს სტატიებს ქალის მდგომარეობისა და მისი სტატუსის შესახებ ანტიკურობასა და შუა საუკუნეებში.

წარმატებული ადამიანების ცხოვრება, როგორც მოდელი, რომელსაც უნდა მიბადოს საზოგადოებამ დამახასიათებელია ამ პერიოდის ეგვიპტური პრესისათვის. შესაბამისად, ქალთა ჟურნალების თითოეულ ნომერში რამდენიმე გამოჩენილი ქალის, თანამედროვე ან ისტორიული ფიგურის შესახებ არის მოთხრობილი. ჟურნალში „ალ-ფათა“ მოხსენიებული გამოჩენილი ქალებით და ბიოგრაფიებით ჰ. ნავვალი აჩვენებს საზოგადოებისათვის მისაბადი ქალის სტანდარტს, რაც, რა თქმა უნდა, მიუთითებს თვითონ რედაქტორის ხედვაზე თუ როგორია მისაბადი ქალი. შერჩეული პიროვნებებით, შესაძლებელია ითქვას, რომ ჰ. ნავვალს უნდოდა ერვენებინა საზოგადოებისთვის ქალი, როგორც: ძლიერი მმართველი (კლეოპატრა, დედოფლი ვიქტორია,

ეკატერინე მეორე), პატრიოტი მოქალაქე (ჟანა დარკი), განათლებული, განსწავლული (ჰიპატია, ალ-ხანსა, აიშა თაიმურია). ეს, ერთი მხრივ მიზნად ისახავდა, რომ ყოფილიყო მისაბადი მაგალითი, ხოლო მეორე მხრივ, ორივე სქესისათვის ეჩვენებინა ქალები წარსულიდან თუ აწმყოდან, აღმოსავლეთიდან და დასავლეთიდან, რომლებიც იყვნენ განათლებულნი, აქტიური მოქალაქეები, მონაწილეობდნენ ქვეყნის მართვაში და დედის მოვალეობებსაც შესაბამისად ასრულებდნენ.

ამ კონკრეტული ადამიანების ბიოგრაფიებით, ის უპირისპირდებოდა აღმოსავლურ და არამართო, საზოგადოებაში არსებულ აღქმას ქალის შესახებ, რომ მათ ბიოლოგიური მახასიათებლების გამო, იმიტომ რომ იყვნენ ქალები, არ შეეძლოთ ქვეყნის მართვა, აქტიური მოქალაქის როლის შესრულება, განათლების მიღება და ა.შ. და თუ ამას ეცდებოდა ქალი, ის ვერ შეასრულებდა მის უპირველეს მოვალეობას ყოფილიყო – კარგი დედა. მაგალითად, ნაფვალის თანამედროვე აიშა თაიმურია, რომელიც მიიჩნევა პირველ ემანსიპირებულ ქალად ამ პერიოდის ეგვიპტეში. შვილის გარდაცვალების შემდგომ, საკუთარ თავს ადანაშაულებდა, რომ მისმა საქმიანობამ ისე გაიტაცა, რომ ვერ დაეხმარა შვილს ავადმყოფობისას. პროტესტის ნიშნად კი თავისი ლექსების კრებულიც დაწვა. საზოგადოების ზოგიერთი წევრი კი უფრო შორს მიდიოდა, მაგალითად მწერალი ამინ ეფენდი თავის წერილში ჟურნალისთვის „ალ-ჰილალ“, საუბრობს რომ „ისინი ვინც [ქალებიდან] გახდნენ ცნობილნი [წარმატებულნი] განპირობებულია მათი ადგილით, გარემოცვითა და დამხმარებით და ამასთანავე ისინი არიან როგორც ბუნების ანომალია, ცხოველი ადამიანის თავით ან კაცი ორი თავით“ [من فیه ذلک ومع مستشاریہن وحاشیتہن ولمرکزہن بہ فالفضل (النساء من) اشتہرن اللواتي من فیهن ذلک] (الفتاة, 1894, #10: 409).

„ალ-ფათა“-ს რედაქტორი და ავტორები ღიად აკრიტიკებენ იმ ფართოდ გავრცელებულ შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც ინდივიდის გონებრივი და ფიზიკური შესაძლებლობები გენდერული ნიშნით განისაზღვრება. ისინი ამ პრაქტიკას აღიქვამენ როგორც დისკრიმინაციულსა და დამკვიდრებულ პატრიარქალურ დისკურსს, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, მამაკაცების მიერ ქალების დაქვემდებარების იდეოლოგიურ იარაღად გამოიყენება. ასევე აღნიშნულია გენდერული სტერეოტიპების მავნე ზემოქმედება ქალების საზოგადოებაში თვითწარმოჩენასა და ჩართულობაზე.

3. ნავფალი: „ვინც ჩაუღრმავდება ამ დომინანტურობის წარმოშობას, გააცნობიერებს, რომ ეს ცოდვა ორივე მათგანის [კაცები და ქალები] კისერზეა და იმსახურებს გაკიცხვას. როგორც ერთ-ერთი შედეგი ამისა, გოგონას ჩამოერთვა თავისი უფლება საზოგადოების მიერ, მიუხედავად იმისა, რომ შექმნის პრინციპით ისინი ერთნი არიან ბრძანებით და აკრძალვით, ძალისხმევით და მონდომებით. [نينا منهما كل عاتق على يرى الغلبة هذه منشأ في أمعن من و مع الاجتماع هيئة من حقها الفتاة سلب نتايجه من كان حيث العتب يستحق و الملاماة يستوجب السعى و الجد و النهى و الامر في واحد الخلق مبدا في انها] (الفئة, 1892, 1#: 33).

3. ნავფალის ნათესავი, რომელიც ნავფალის გვარსვე წარმოადგენდა, წერილში (الفئة; 1893, #4: 162) აღნიშნავს, რომ პლატონსა და არისტოტელესაც ისე რომ მოქცეოდნენ, როგორც ჩვენ (ქალებს) გვეპყრობიან, უფრო ნაკლები უნარები ექნებოდათ, ვიდრე ჩვენ გვაქვს, იმდენად რომ საუბარსაც ვერ შეძლებდნენ და ბავშობიდან იზოლირებულად იცხოვრებდნენ... ჩვენ ხშირად მოგვაწერენ გონებისა და ზნეობის ნაკლებობას და არ ეშინიათ განკითხვის დღის სასჯელის.

ქალის არსებულ მდგომარეობაში 3. ნავფალი უპირველეს დამნაშავედ მიიჩნევს მამაკაცს „წლები გადის და გოგონა უცვლელად დგას თავისი სტატუსით ადამიანთა საზოგადოებაში,

ვერ ბედავს ნაბიჯის გადადგმას თავისი ადგილის მოსაპოვებლად და თავისი სტატუსის ასამაღლებლად, რადგან მამაკაცმა აიძულა მას დაეთმო თავისი ღირსება, მას შემდეგ რაც მასზე აიღო კონტროლი, აიძულა მის ნაბიჯებს მიჰყოლოდა, შიშით რომ გაუთანაბრდებოდა სიდიადით და მისი შედეგებით ისარგებლებდა. لا الإنسانى المجتمع فى شأنها على قائمة والفتاة الدهور وكُرَّت السنون مرت لقد وأبى كرامته على أكرهها الرجل لأن، شأنها ورفع مقامها على للحصول خطوة تتقدم أن تجسر معه وتتففع العظمة فى تساويه أن من خوفًا، خطواته ترافق أن أمرها زمام على استولى أن بعد [الإقدام ثمرة من (الفتاة); 1892, #1: 22] თუმცა, ასევე ქალებთან მიმართებით აღნიშნავს, რომ მათი უმოქმედობა არ იყო არაფერი გარდა არჩევანისა, სანამ ამ ყველაფერმა გავლენა არ იქონია მამაკაცის მდგომარეობაზე და ქალის სიმშვიდეზე.

3. ნავფალი არამხოლოდ არ ეთანხმება მოსაზრებას შესაძლებლობების განსხვავებულობის შესახებ გენდერული ნიშნის მიხედვით, ის ასევე აკრიტიკებს თვითონ ქალთა საზოგადოების ნაწილში გავრცელებულ მოსაზრებას, რომ ქალი არ საჭიროებს განათლებას და მუშაობას, რადგან მამაკაცი დაიბადა საქმისთვის, ხოლო ქალი სიზარმაცისთვის; რომ განათლება არ იძლევა ქალისთვის მატერიალურ სარგებელს, ის მხოლოდ მორალურად ვნებს, რადგან წერა-კითხვის მცოდნე გოგონები შემდგომ გატაცებულნი არიან ვაჟებთან მიმოწერით. 3. ნავფალი ქალთა საზოგადოებაში არსებული ამ არასწორი აღქმების მიზეზად მიიჩნევს იმ ფაქტს, რომ ისინი ვერ იაზრებენ განათლების მნიშვნელობას და იმ შესაძლებლობას, რასაც ის მათ მისცემთ, „თუ ქალებს ეცოდინებათ, რომ აღზრდა-განათლება მათ მისცემთ თანაბარ შესაძლებლობას და ძალას, რომ მონაწილეობა მიიღონ მათ [სავარაუდოდ უნდა იყოს مشاركتهم და არა مشاركتهم] გონებრივ აქტივობებში როგორც არის წერა, სწავლება, რიტორიკა და დაავადებათა განკურნება, როგორ არ უნდა ესწრაფოდნენ სწავლას. [على تقويهن و بدرجة درجتهن تساوى شأنهن تعطى التربية السيدات علمت فاذا]

لكن غيرها و المرضى معالجة و الخطابة و التعليم و كاتليف العقلية الاعمال في مشاركتهم
[التعلم يبادرن (الفئة); 1894, #4: 112)

ნავფალი იზიარებს მოსაზრებას, რომ ქალსა და მამაკაცს შორის პოზიციური თანასწორობის მიღწევას თაობები სჭირდება, რადგან მამაკაცისგან განსხვავებით, რომელსაც მამისგან მოჰყვება მყარი ცოდნა და ბავშვობიდან ამზადებენ ამა თუ იმ პოზიციისა და საქმიანობისთვის, ეს ქალს არ გააჩნია, განსაკუთრებით კი აღმოსავლელ ქალს, მცირე გამონაკლისის გარდა. ასევე მიაჩნია, რომ ქალებმა ჯერ მცირედით უნდა დაიწყონ, რაც თანხედრავია იმ დროს ქვეყანაში არსებულ კონტექსტთან, რომ ქალთა საკითხთან მიმართებით განსახორციელებელ რიგ ცვლილებებს საზოგადოების მზადყოფნა ესაჭიროება, რაც გარკვეული დროის გასვლას მოითხოვს (მაგალითად თავსაფრის საკითხი).

რედაქტორი, ჟურნალის აღმზრდელიობითი დატვირთვიდან გამომდინარე, ასევე განიხილავს სიზარმაცის პრობლემას საზოგადოებაში და მიუთითებს, რომ განათლების ნაკლებობა და უსაქმოდ ყოფნა თუ ვნებს მამაკაცს, მსგავსი შედეგი აქვს ქალისთვისაც.

XIX-XX საუკუნეების ეგვიპტეში დეკოლონიზაციის, ნაციონალიზმისა და მოდერნიზაციის კონტექსტში ქალის საკითხი განიხილებოდა მისი როგორც ძლიერი ოჯახის ფუნდამენტის, ერის მომავლის აღმზრდელის ჭრილში. ამდენად ეს მიდგომა, რომ განათლებული დედა, რომელიც აღზრდის ძლიერ მოქალაქეს, ხელს შეუწყობს ოჯახის სიძლიერეს, წარმოადგენს სახელმწიფოს ძლიერებისა და პროგრესის ბაზისს, ასევე გაზიარებული იყო ამ დროის ქალთა პერიოდული გამოცემების მიერ.

თარბიმა-ს (არაბ. تربية აღზრდა-განათლება) ანუ ბავშვთა აღზრდა-განათლების საკითხს ეხმაურება ჰ. ნავფალიც თავის ჟურნალში. ამ პერიოდში, საზოგადოებაში აქტიურად გამოკვეთდნენ ბავშვთა აღზრდა-განათლებასთან დაკავშირებულ პრობ-

ლემებს შემდეგი მიმართულებებით: არაკვალიფიციური ადგილობრივი აღმზრდელები; ევროპელი აღმზრდელები, მათ მიერ აღსაზრდელებისთვის დასავლური ღირებულებების, კულტურის მიწოდება და ეროვნული კულტურის, ფასეულობების უგულვებელყოფა; დედისა და აღმზრდელის პროცესში მონაწილეობის ბალანსი; აღზრდის მეთოდები.

3. ნავფალი იზიარებდა საკითხის მნიშვნელობას, „განათლება ბავშვობაში ქვაზე გრავირების მსგავსია“ *كالنقش الصغر في العلم* [الفناء; 1892, 1#: 35)] და მიაჩნდა, რომ აღზრდას, რასაც ბავშვი მცირე ასაკში იღებს, მთელი ცხოვრება აქვს გავლენა მასზე. ის უარყოფითად აფასებს მსახურ-აღმზრდელზე ამ ფუნქციის დაკისრებას, რამდენადაც მისი აზრით, ისინი იშვიათად ახერხებენ ბავშვების ისე აღზრდას, როგორც საჭიროა. 3. ნავფალის აზრით, ცუდი დედა არის ის, ვინც შვილებს უყურადღებოდ ტოვებს და სხვებზე აქვს მინდობილი მისი აღზრდა. აქვე აღნიშნავს, რომ ბევრი მათგანი შემდგომ ამ გადაწყვეტილებას ცხოვრების ბოლომდე ნანობს. მისთვის მისაღებია ორივე მშობლის ჩართულობა პროცესში. ნავფალისთვის კარგი დედაა ის, ვინც მთელ თავის ძალისხმევას ახმარს მცოდნე ვაჟებისა და სათნო გოგონების აღზრდას, რომლებიც სარგებელს მოუტანენ სამყაროს თავიანთი ცოდნითა და საქმით. მისთვის ღმერთისგან დაჯილდოვებულია დედა, რომელიც თავის დროს, ცოდნას, შრომას შესწირავს შვილების აღზრდას, მათ განათლებას და მათთვის დისციპლინის სწავლებას. მისთვის შვილების აღზრდა ჯაჭური პროცესია, სადაც დედას შეუძლია მაგალითად აქციოს თავისი ახალგაზრდობის დღეები ქალიშვილისთვის.

ქალთა განათლების უფლებაზე საუბრისას კი 3. ნავფალი იზიარებს მოსაზრებას, რომ გოგონებისთვის განათლების შეზღუდვა დანაშაულია „უდავოა, რომ ყველა ერი, რომელიც უგულვებელყოფს გოგონათა აღზრდა-განათლების საკითხს, არ

იცავს ადამიანის უფლებებს, მისი წევრების [მოქალაქეების] ზნეობა ირყენება, გონება სუსტდება და მათი საარსებო საშუალებები ნადგურდება“. *بالحقوق تف لم البنات تربية امر اغفلت أمة كل أن ريب ولا* [الفئة; 1894, 5#:211]. მიაჩნია, რომ რაც არ უნდა განათლება მისცენ ვაჟებს, ეს ამაო იქნება, თუ იგივე აღზრდა-განათლება არ ექნებათ გოგონებს *لا ارتقاء و تقدما تحوز فلا العلمى والارتقاء العقلى التهذيب فى بلغت مهما ابنائها لان* [الفئة; 1894, 5#: 210], რადგან ერთ დღეს სწორედ ეს გოგონები ხდებიან დედები, სახლის მმართველნი და ბავშვთა მორალის ჩამომყალიბებლები. ეს მოსაზრებები, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ჰ. ნავვალი ერთი მხრივ იზიარებს ქვეყანაში არსებულ აქტუალურ მდგომარეობას, რომ ქალის უფლებრივი მდგომარეობის ცვლილების მიზანი – ქვეყნისათვის სასარგებლო დედის აღზრდაა, ხოლო მეორე მხრივ, განათლების უფლების შეზღუდვა მიაჩნია ადამიანის ძირითადი უფლებების უგულვებელყოფად, რაც აზიანებს ერს მორალურად და ეკონომიკურად.

ნავვალისთვის მისაღებია ევროპაში ბავშვთა აღზრდის, საოჯახო მენეჯმენტის მხრივ არსებული მდგომარეობები, მაგრამ მიუღებელია მიმბამველობა, როდესაც მისი თანამოქალაქენი ამბობენ, რომ არ ესმით მშობლიური ენა, უგულვებელყოფენ თავიანთ ადათ-წესებს, სახელებსაც კი იცვლიან, რომ ხაზი გაუსვან საკუთარ დასავლურობას. ნავვალს მიაჩნია, რომ ეს არის დასავლური ცივილიზაციის და მისი დადებითი მხარეების გაზიარებისზედაპირული და არა გააზრებული მცდელობა.

ქალის მუშაობის უფლებასთან დაკავშირებით, ჰ. ნავვალი მიიჩნევს, რომ იმუშავენს თუ არა ქალი დამოკიდებულია მასზე და მის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. თუმცა იზიარებს მოსაზრებას, რომ ქალის უმთავრესი ფუნქცია არის დელობა. შესაბამისად, მიაჩნია, რომ დაოჯახების შემდგომ, შესაძლებლობიდან

გამომდინარე, ქალმა უპირატესობა უნდა მიანიჭოს ოჯახს და არ უნდა იმუშავოს მის გარეთ. მის ამ მიდგომას გარკვეულწილად შეესაბამება მისი გადაწყვეტილებაც, როდესაც გათხოვების შემდგომ მან ჟურნალში მუშაობა შეწყვიტა, რაც ჟურნალის გამოცემის შეწყვეტის მიზეზად არის მიჩნეული. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო ნომრების შესავალ სიტყვაში გვხვდება მინიშნებები, რომ ჟურნალი გამომწერთა და, შესაბამისად, შემოსავლის ნაკლებობას განიცდიდა, რაც ვფიქრობ ასევე გახდა მისი დახურვის მიზეზი.

ამ პერიოდის ეგვიპტეში ქორწინება, განქორწინება და პოლიგამია რეფორმის საჭიროების მქონე საკითხთა სიაში შედიოდა, როგორც ოჯახისა და საზოგადოების დასუსტების გამომწვევი. ამდენად, ნავფალის მიერ ეს საკითხებიც განხილულია. ქალისა და მამაკაცის ურთიერთდამოკიდებულების შეფასებისას აღსანიშნავია, რომ ჰ. ნავფალი ქალს მიიჩნევდა მამაკაცის პარტნიორად, შარიქად (არაბ. شريكة - პარტნიორი, მონაწილე), „რომელთანაც ის იზიარებს ცხოვრების სიხარულსა და მწუხარებას, სიამოვნებასა და გაჭირვებას, ისინი თანასწორნი არიან ქმედების ძალაში და ემოციურ ზემოქმედებაში“. [تشاطره دنياه في الرجل شريكة هي و , ضراها و سراها تقاسمه و يؤسها و الحياة نعيم التآثر و عاطفة الفاعلة القوة في سواء هما و , ضراها و سراها تقاسمه و يؤسها و الحياة نعيم] (الفتاة; 1892, 1#: 33) სტატიაში „გაცხადება, კავშირი, ნებართვა“ ის საუბრობს, რომ მამაკაცი ქალისაგან გამოირჩევა სიმამაცით, გამძლეობით და გულადობით, ხოლო ქალი ბუნების სილამაზით, გულის სინაზით და გონების (ლოგიკის) სიტკბოებით, და რომ მათ აქვთ ბუნებრივი მიზიდულობა-სიყვარულის ინსტიქტი... ყოველი მათგანი უნდა დაეხმაროს მეორეს ფულის შოვნაში, სახლის საქმეთა მართვაში, ბავშვთა აღზრდაში და საქმეთა შესრულებაში, და გაიღო მათ წინაშე კარები ბუნებისა და სამყაროს საიდუმლოებათა... და იქცა პირველის ბედნიერება მეორესთან დაკავშირებულად. ოჯახურ და ცოლ-ქმრულ ურთი-

ერთობებთან მიმართებაში, მას დამნაშავედ ორივე მხარე მიაჩნია. როგორც აღნიშნავს, შეცვლილი დროების მიუხედავად, ქმარი ცოლში ხედავს უუფლებო ადამიანს, რომელსაც არ შეუძლია საკუთარი თავისა და სურვილების მართვა, ხოლო ქალს არ აქვს შესაბამისი უნარები, რომ გვერდით დაუდგეს ქმარს და შესაბამისი პარტნიორობა გაუწიოს. ქალსა და მამაკაცს შორის თანასწორობა, რომ არსებული მოვლენაა, რომელიც ამ პერიოდის საზოგადოების გარკვეული ნაწილისგან არის შეზღუდული და უგულვებელყოფილი, ამის მაგალითად ჰ. ნავფალს მოჰყავს ქვეყანაში ფელაჰთა (გლეხები) წარმომადგენლების ცხოვრება. როგორც ჰ. ნავფალი აღნიშნავს „ზოგადად სოფლებსა და პროვინციებში უზიარებენ თავიანთ ქალებს საქმეს და ვერ ხედავენ მათში ვერაფერს, გარდა თანასწორობისა.“ *يحبس يكاد شان هذا و يجدون فلا أعمالهم على نساءهم يشاطرون ممن والاريف القرى سكان بين عاما الشرق في الكفاة الا منهم* (الفتاة; 1894, 10#: 412), რაც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს ისტორიკოსთა შეფასებას, რომ სქესთა სეგრეგაციისა და ქალთა განცალკევების პრაქტიკა მეტად გავრცელებული იყო საზოგადოების მაღალი ფენის წარმომადგენლებში.

„ალ-ფათა“-ში, ისევე როგორც შემდგომ დაარსებულ ჟურნალებში, რუბრიკა წარმატებული, ცნობილი ქალების შესახებ მიზნად ისახავდა, ეჩვენებინა ქალების შესაძლებლობები, როგორც თვითონ ქალებისთვის ასევე მამაკაცებისთვის. მაგალითად, მეთორმეტე ნომერში, სტატიაში „ან-ნისა“, სადაც ა. ეფენდის მოსაზრების, რომ წარმატებული ქალი ბუნების ანომალიაა, საპასუხოდ ჟურნალი აღნიშნავს, რომ ისტორია, რომელიც ყველაზე დიდი მოწმეა, სავსეა ამბებით ასობით, ათასობით გამოჩეული ქალის შესახებ, რომელნიც სიმამაცით, ზნეობითა და კარგი საქმით აღმატებოდნენ მამაკაცებს. რედაქტორი, ამ შემთხვევაში სავარაუდოდ ჰ. ნავფალის მამა აღნიშნავს, რომ მან გადაწყვიტა წარმოადგინოს ასეთი ბიოგრაფიები ამ პოზიციის სიმცდარის საჩვენებლად.

3. ნავფალის და ზოგადად ამ პერიოდის პერიოდული გამოცემების მიერ მეტწილად შემოთავაზებულია დასავლელი ქალების ბიოგრაფიები. მაგალითად, „ალ-ფათა“-ს პირველ ნომერში 5 ბიოგრაფიიდან,⁷⁶ არცერთი არ არის არაბი, აღმოსავლელი ქალის შესახებ, რაც არ უნდა იყოს განპირობებული რედაქტორის რელიგიურ-კულტურული კუთვნილებით ან დასავლური, ქრისტიანული სამყაროს ზეგავლენით, არამედ გამოწვეულია იმით, რომ მის თანამედროულ აღმოსავლეთში, ქალები არ იყვნენ აქტიურად წარმოდგენილნი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 3. ნავფალი აღნიშნავს, რომ აღმოსავლელი ქალი მუდმივად ასეთ ვითარებაში არ იყო, პირიქით აღმოსავლეთსა და ძველ ეგვიპტეში ქალთა მდგომარეობა იყო ისეთი, რისთვისაც მის თანამედროვე ევროპასაც კი ჯერ არ მიუღწევია.

ქალის, როგორც ინდივიდისა და მოქალაქის მისეული ხედვა, ვფიქრობთ ჩანს სტატიაში „გაცხადება, კავშირი, ნებართვა“, სადაც ის ითხოვს უკუკავშირს ქალებისგან, მის ჟურნალში მონაწილეობით. განიხილავს, პრესაში ქალთა ჩართულობას ევროპასა და ამერიკაში, როგორც ამ სახელმწიფოთა წინსვლის ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორს, ხაზს უსვამს, რომ ის, ქალის, როგორც მოქალაქის, როლს ხედავს აქტიურს საზოგადოებაში და მოუწოდებთ მათ საზოგადოებრივ დისკუსიებში აქტიური მონაწილეობისკენ. ასევე აღნიშნავს, რომ ქალის საზოგადოებრივ აქტივობებში ჩართვა, როგორიც არის პერიოდულ გამოცემებთან თანამშრომლობა, მუშაობა (თავსაბურავით თუ მის გარეშე), არ მიეკუთვნება ისეთ ქმედებებს, რომელიც ვნებს მათ მორალსა და ღირებულებებს.

⁷⁶ დედოფალი ვიქტორია (1837-1901); ბარონესა ანჟელა ბურდეტ-ჟუთსი (1814-1906); მარიამ მორგანი (1828-1892); ადელინა ბათი (1843-1919); ჯონ ქართუნი; პირველ ნომერში წარმოდგენილი.

3. ნაფხალის მიერ ქალის როლის განსაზღვრისთვის მნიშვნელოვანია სტატია, სადაც რიტორიკულ კითხვას, თუ რა არის ქალისთვის მნიშვნელოვანი საქმე, ის პასუხობს: „...მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი საქმე, გოგონებისთვის არის ... რომ დაინახოს (გოგონამ) საკუთარი თავი (გოგონა, რომელიც არ არის დაფარული რწმენისა და ტრადიციების საფარველით) არსებულად (ცოცხლად) ადამიანთა საზოგადოებაში, რომელიც მას ცოდნით, ღირსებით აქცევს ღირებულ წევრად საზოგადოების, უფრო მაღალი სტატუსის მქონედ ვიდრე ტკბილად მომღიმარი, ლამაზი ყვავილია, რომლითაც ერთობიან და აღარ უნდათ, როდესაც კარგავს ახალგაზრდობას“ [ذلك الكاريمات القارئات ايتهن لكن تبين فاذا] في ان فاقول ابائهن بيوت من به الابتداء و النساء على لازم العمل عن السؤال رغبتهن و اي لنفسها الفتاة ترى ان الاعمال اهم ان غير الاقلام لتبارى رحبا مضمار هذا على الجواب علومها و بادابها يجعلها الانساني المتعم في وجودا العوائد و العقائد حجاب يحجبها لا التي الفتاة الرائحة طيبة زهرة من مقاماً أعلى و الاجتماعية الهيئة في نافعا عضوان كمالها و حشمتها و 1894; الفتاة). [نضارتها فقدت قد و ذابلة وهي ينبذها لا ثم حيناً بها الراى يتنعم المنظر جميلة 10#: 413).

დასკვნა

3. ნაფხალის ჟურნალი „ალ-ფათა“, რომელმაც ეგვიპტეში, ასევე არაბულ სამყაროში სათავე დაუდო ქალთა მართულ და ქალებისთვის განკუთვნილ პერიოდულ გამოცემებს და ქალთა უფლებებისთვის ბრძოლას, მრავალმხრივი შესწავლის საგანს წარმოადგენს.

„ალ-ფათა“ არის არაეგვიპტელი, ქრისტიანი ქალის მიერ მართული პირველი ჟურნალი მუსლიმური უმრავლესობის ქვეყანაში, რომლის რედაქტორი შესწავლილ მასალათა მიხედვით, აღმოსავლელ, არაბ ქალზე მითითებით, რელიგიური ნეიტრალიზმით, ცდილობს დაძლიოს საზოგადოების შესაძლო უარყოფითი დამოკიდებულებები და მიაღწიოს მკითხველთა კეთილგანწყობას, მათი რელიგიურ-ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად.

XIX საუკუნის ეგვიპტეში საზოგადოების კონსერვატიული ფრთა ქალთა ბეჭდურ საქმიანობაში ჩართულობას მორალისა და ღირსების საზიანო ქმედებად მიიჩნევდა. ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც ოჯახის უფროსი წევრებმა, თუ რა წიგნებისა და ჟურნალების კითხვა შეეძლო ქალს. ასეთ გარემოში, გაზეთის რედაქტორის გენდერული კუთვნილება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა მკითხველის მიმღებლობასა და აღქმებზე. თუმცა, თავად ჟურნალის მეათე ნომერში აღნიშნულია, რომ ქალები უფრო ღმობიერად რეაგირებდნენ მათ მიმართ გაჟღერებულ კრიტიკაზე მაშინ, როცა ის მათივე სქესის წარმომადგენლისგან მოდიოდა, ვიდრე მამაკაცისგან წამოსულ კრიტიკაზე.

3. ნავფალი თავის ჟურნალში გადალახავს იმდროინდელი „ქალის საკითხის“ ჩარჩოს, რომელიც ქალის გაძლიერებას მხოლოდ ოჯახურ კონტექსტში ხედავდა. იგი იზიარებს ქალის, როგორც დედის, ცოლისა და დიასახლისის როლსა და მნიშვნელობას ოჯახის, საზოგადოებისა და ქვეყნის კეთილდღეობის შენებისთვის. თუმცა, ასევე მიაჩნია, რომ ქალი არის საზოგადოების სრულფასოვანი წევრი, მამაკაცის პარტნიორი (შარიქა), რომელიც არის თანასწორი, აქვს განათლებისა და მუშაობის უფლება.

3. ნავფალი „ალ-ფათა“-ს მიიჩნევდა სანდო ცოდნის გავრცელების საშუალებად, რომელიც ემსახურება ერსა და სახელმწიფოს – საშუალებად, რომელიც აღმოსავლურ სამყაროს აძლევდა შესაძლებლობას – ეხილა აღმოსავლელი ქალის სათნოება, ემოციები და კარგი მანერები. ის ხაზს უსვამდა, რომ „ალ-ფათა“ არამხოლოდ პირველია როგორც ქალთა ჟურნალი, არამედ პირველია როგორც ჟურნალი, რომელიც მიზნად ისახავს ქალის მოპარული უფლებების დაცვას და აუცილებელ ვადლებულებებზე ყურადღების გამახვილებას. მიგვაჩნია, რომ ჟურნალში არსებული რუბრიკის სახელწოდება „ქალის მოვალეობები და უფლ-

ებები,“ სადაც პირველ ადგილას დგას მოვალეობები/ ვალდებულებები და შემდგომ უფლებები, ზუსტად პასუხობდა ქვეყანაში არსებულ პათოსს, რომ ქალის შეუსრულებელი მოვალეობების გამო შექმნილი ვითარებიდან გამოსავალს წარმოადგენდა მისთვის უფლებების მიცემა.

3. ნავფალი, ქალისა და მამაკაცის ურთიერთმიმართების განხილვისას, აღნიშნავს, რომ ქალი არის მამაკაცის „შარიქა“, რაც არაბულად ნიშნავს პარტნიორს, თანამონაწილეს და ამით მიუთითებს მათ შორის თანასწორობაზე. ასევე ნავფალი ჟურნალს მიზნად უსახავს, რომ ჩართოს მამაკაცები ქალთა თანასწორობის მიღწევის საქმეში, რამდენადაც ეს მათი მონაწილეობის გარეშე ვერ მიიღწევა. მიაჩნია, რომ ეს ჩართულობა თვითონ მამაკაცების ინტერესშია, რადგან „გუშინ ის (ქალი) იყო მისი დედა, რომელიც აძლევდა ცოდნას და ასწავლიდა ქცევას, დღეს ის არის პატარძალი, რომელსაც უნდა გაუზიაროს თავისი ფიქრები და იდეები, ხოლო ხვალ – ის, ვინც ასწავლის მის შვილებს და ყველას ვინც მის გარშემო“ [التهديب و الاداب علمته أما بالامس له كانت وقد لا كيف و الفتاة; 1892, 1#: 32).

ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ „ალ-ფათა“ სრულად ასახავდა ქვეყანაში ქალის საკითხისადმი არსებულ მიდგომას, რომ სახელმწიფოს ესაჭიროებოდა კარგი დედა, დიასახლისი, რადგან ძლიერ ოჯახზე იდგა ქვეყნის ძლიერება.

ქალის უფლებები, რაც გამოიხატებოდა თანასწორობაში, განათლებისა და მუშაობის შესაძლებლობაში, ნავფალს მიაჩნდა არა მოსაპოვებელ კატეგორიად, არამედ დასაბრუნებლად. ამიტომაც ის არაერთგზის აღნიშნავდა, რომ ქალთა არსებული მდგომარეობა არ იყო ბუნებრივი განითარების შედეგი, ითხოვდა მოპარული უფლებების დაბრუნებას და უგულვებელყოფილი ვალდებულებების შესრულებას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უგ-

ულვებელყოფილ ვალდებულებებში, ვფიქრობთ ნაგულისხმევია როგორც მამაკაცების მხრიდან ქალებისადმი მათი მოვალეობების, ასევე ქალების მხრიდან საკუთარი თავისადმი არსებული ვალდებულებების უგულვებელყოფა.

ჰინდ ნავფალის გოგონა, ქალი და მოქალაქე ქალი არის: მამაკაცის პარტნიორი, მისი თანასწორი ბუნებრივი უნარებისა და შესაძლებლობების მქონე, ის ვინც იღებს განათლებას, მუშაობს, აქტიურად არის ჩართული საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და არის მებრძოლი მოქალაქე. ჰ. ნავფალის და მისი როლის შეფასებისას ქალთა უფლებრივი მოძრაობის ფორმირების პროცესში მნიშვნელოვანია, რომ მან წარმატებით დაძლია მისი „უცხოობის“ შესაძლო გავლენა აუდიტორიის დამოკიდებულებაზე „ალ-ფათა“-ს მიმართ. ჟურნალი აქცია არა მხოლოდ ქალებისთვის განათლების, თვითგამოხატვის შესაძლებლობად, არამედ ხმად, რომელიც წარსულიდან და აწმყოდან ქალთა შესაძლებლობების და მიღწევების ჩვენებით, უპირველესად ქალებს და არამარტო მათ, უჩვენებს მათი შესაძლებლობების, თავისუფლების და სქესთა თანასწორობის მაგალითებს.

ბიბლიოგრაფია:

- Baron B. (1994). *Readers and the Women's Press in Egypt Poetics Today*, Cultural Processes in Muslim and Arab Societies: Modern Period II Vol. 15, No. 2, pp. 217-240.
- Baron B. (1994). *The Women Awakening in Egypt*, Yele University
- Booth M. (2001). *Women in Islam: Men and the "Women's Press" at the Turn of the Twentieth Century in Egypt*, United States of Americ, Int. J. Middle East Stud. 33, pp 171-201.

- Jara'id: A *Chronology of Arabic Periodicals (1800-1929)*. <https://projectjaraid.github.io/pages/chrono.html>
- Jara'id: A *Chronology of Arabic Periodicals (1799-1900)*. <https://archiv.zmo.de/jaraid/HTML/tabddchr.html>
- Nawfal H. (1892). *Al-Fatah*, <https://wmf.org.eg/en/publication/al-fatat-magazine/>
- Seedat F. (2013). *Islam, Feminism, and Islamic Feminism: Between Inadequacy and Inevitability* Journal of Feminist Studies in Religion, Vol. 29, No, 2, pp. 25-45.
- Shakry, O. (1998). *Schooled mothers and structured play: Child rearing in turn-of-the-century Egypt*. In L. Abu-Lughod (Ed.), *Remaking women: Feminism and modernity in the Middle East* pp. 126–170. Princeton University Press.
- Philipp, T. (1978). *Feminism and nationalist politics in Egypt*. In L. Beck & N. Keddie (Eds.), *Women in the Muslim world* pp. 277–294. Harvard University Press.

**Analysis of the Relations between Major Middle Eastern Regional
Actors and Russia in the Context of the Russia-Ukraine War**

Simon Gureshidze

PhD in Humanitarian Science, History

Research assistant at G. Tsereteli Institute of

Oriental Studies of Ilia State University Address: G. Tsereteli 3.

+9995 595-56-61-23. Simon.gureshidze@iliauni.edu.ge

ORCID: 0000-0002-9545-8238

Abstract

The war in Ukraine, started by the Russian Federation on February 24, 2022, has had a significant geopolitical impact on the Middle East region, where states' foreign policy is traditionally based on the principles of balance and power equilibrium. This article aims to analyze the attitudes and behavior of Israel, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and Egypt towards Russia in the period after the start of the war. The analysis shows that these countries adhered to a double game tactic - on the one hand, they maintained a strategic partnership with the US and the West, and on the other hand, they did not sever economic and energy relations with Russia. Israel tried to maintain neutrality due to security interests related to Iran; Saudi Arabia and the Emirates continued to cooperate with Russia in the

OPEC+ format; and Egypt maintained cooperation with Rosatom in the field of nuclear energy. Considering the reality of 2025, the policy of the region's states is still based on a pragmatic balance, but Russia's influence has noticeably decreased - against the background of Iran's strengthening, Western sanctions, and China's economic activity. As a result, the Middle East has transformed into a multipolar space, where Russia's role is no longer perceived as the only, but decisive factor.

Keywords: Russia-Ukraine war, Middle East, Israel, Saudi Arabia, United Arab Emirates, Egypt, energy, foreign policy, strategic balance.

Contents

The article reviews the foreign policy positions of the Middle Eastern states - Israel, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and Egypt - and their relations with the Russian Federation as a result of the Russian-Ukrainian war. The war, which began on February 24, 2022, created new challenges in the region, where countries traditionally try to maintain a balance between the West and the East. The study shows that each state had its own motivation for maintaining a bilateral policy. Israel distanced itself from openly condemning Russia due to security calculations related to Iran, as Russia controlled Syrian airspace, where Israel operated against Iranian military facilities. Saudi Arabia, despite its partnership with the United States, maintained cooperation with Russia in the OPEC+ format and continued economic relations in the field of energy resources. The United Arab Emirates refrained from making sharp statements and partially became a haven for Russian capital, while Egypt, against the background

of the economic crisis and grain deficit, maintained relations with the Russian "Rosatom" in the nuclear energy project.

Methodology

In order to discuss the issue once again and to answer the questions raised, reliable and time-verified materials processed by analytical centers, published in open sources and leading media outlets were used, and based on their confrontation and comparative analysis, the main contours of a more or less accurate picture of the issue raised in the article were outlined. The study is based on official statements, diplomatic initiatives, and trends in economic cooperation.

Results

The study found that the Russia-Ukraine war, which began in 2022, did not lead to unambiguous positions in the foreign policy of the Middle Eastern states. The states in the region have chosen a policy of foreign balance and flexible pragmatism as a common strategy, which is reflected in the fact that none of them fully supported Russia's isolation, but neither did they openly support it.

In the case of Israel, a clear military-diplomatic caution was revealed: the country maintained cooperation with Russia in the Syrian direction in order not to lose operational freedom when acting against Iran. At the same time, Israel refrained from supplying defensive weapons to Ukraine, but still maintained political solidarity with the West. This indicates that Israel's security policy is largely governed by realpolitik calculations and is less subject to ideological factors.

Saudi Arabia and the United Arab Emirates demonstrated classic energy pragmatism: they did not stop cooperating with Russia in the OPEC+ format, thereby ensuring the stability of oil prices and the growth of their own revenues. At the same time, both states tried to maintain relations with the West and at the same time not lose

security guarantees that are critical to them. This tactic shows that in countries dependent on energy resources, economic interests dominate political solidarity.

Egypt, against the background of the economic crisis and the food crisis, maintained cooperation with Russia in the field of nuclear energy, which reflects the country's dependence on external sources of funding. As a result, Egypt is trying to find an economic compromise between Western and Russian partnerships in order to avoid full dependence on one of the blocs.

In summary, it can be said that the states of the region use the Russian factor as an instrument of diplomatic maneuvering, through which they try to strengthen their positions in relations with both the US and China. Taking into account the data for 2023–2025, Russia's influence in the region has decreased relatively, while China's political and economic role has increased, especially in the direction of energy and trade cooperation. As a result, a new structure is being formed in which Russia is no longer a central actor in the political architecture of the Middle East. The region is gradually moving towards a multipolar power system, where states pursue their interests independently and with a logic more oriented towards economic benefits than ideological foundations.

Discussion

The military actions started by the Russian Federation in Ukraine on February 24, 2022, were preceded by certain opinions in expert and analyst circles that this step taken by Russia would threaten European unity. Given that a number of EU and NATO member countries had trade, energy security, political, and military (Turkey in Syria) agreements and obligations with the Russian Federation, there were not unfounded opinions that, in the conflict started in Ukraine, speaking out against Russia would create a rift among NATO member

countries, as well as between the organization itself and the United States. However, today the world has witnessed unprecedented Western unity and assistance towards Ukraine. That is why I consider it interesting and necessary to analyze the reactions and activities of the Middle Eastern countries, how monolithic the countries of the region can be in their relations with Russia, and what reasons they have for their actions.

Israel. On March 5, 2022, Israeli Prime Minister Naftali Bennett (13/072021-30/06/2022) unexpectedly visited Moscow and tried to play the role of a mediator in the war started by Russia in Ukraine 3 weeks before this visit. Bennett's visit was preceded by two phone calls with Vladimir Putin and six with Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy. The Israeli Prime Minister also explained his attempt with a moral obligation, and to emphasize the importance of his step, he visited the Russian President on Saturday, the day when conservative Jews do not travel unless a vital problem needs to be solved. The Ukrainian side welcomed Israel's activity positively and expressed some hopes, and some experts called Bennett's step a "positive shift". (1) However, it is also noteworthy that a few days before the mentioned visit, the Ukrainian ambassador to Israel, Yevgen Kornichuk, stated at a media conference that Israel was "afraid" of Russia. He called on Israel to hand over helmets and bulletproof vests to Ukraine, instead of blankets, medicines and other 100 tons of humanitarian aid, which that country provided to Ukraine that month. (2) Ultimately, the mediation initiated by the Israeli Prime Minister turned out to be unsuccessful for the de-escalation of the conflict. In addition to the fact that the Russian side was not going to abandon its goal at the beginning of the war, nor later, a number of indicators accompanied such a development of events. That is why I consider it necessary to once again review the preconditions that took

place before the March 5 visit. The war started by Russia in Ukraine on February 24 became a very serious challenge for Israel's foreign policy, since it has different kinds of relations with the parties indirectly involved in the conflict: the West (namely the United States), Ukraine, Russia, each of which in turn determines to some extent the attitude and rules of the game of this country with the rest of the actors in the region.

Diplomatic relations between Israel and Ukraine were established 31 years ago. Both countries are home to numerous Jewish communities (immigrated from Ukraine to Israel), in 2019 Ukraine became one of the 9 countries that signed a free trade agreement with Israel, and in 2021 the Ukrainian Minister of Defense visited Israel, during which they discussed the possibility of Ukraine purchasing the "Iron Dome" air defense system, anti-missile and cyber security systems. Although the US also supported this initiative, the agreement could not be reached. The mentioned result was not unexpected in the expert and analytical circles interested in the issue, because it is known that if Israel refrained from modernizing Ukraine's defense systems, Russia would limit the sale of weapons to Iran in return. In 2019, an advisor to former Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu claimed that Russia had canceled the agreement to sell missiles to Iran, to which Israel responded in the same way, namely, it twice promised not to sell weapons to Ukraine and also forbade Estonia, Latvia and Lithuania to supply this country with weapons purchased from Israel. In 2014, Israel met the occupation of Crimea with silence, moreover, the delegation of this country did not attend the session of the United Nations General Assembly, during which a resolution to discuss the occupation of Crimea was voted on. Israel's restrained action towards the Ukrainian problem is again related to Iran and remains one of the main problems. It is known that in the

last 5 years, Israel, through coordination and agreement with the Russian side, has carried out air strikes on Iranian military facilities in Syria. Given that the Syrian airspace was mainly controlled by the Russian military, the Israeli side feared that if they acted in favor of Ukraine, Russia would stop the aforementioned cooperation with them. Regarding this fact, it is also interesting that on September 17, 2022, a former Russian diplomat, who was also the head of the Russia-Arab States Friendship Association, (3) Vyacheslav Matuzov, stated in Arabic on the Saudi Arabian-based television "Al-Hadath" that: the widespread opinion regarding the strikes carried out by Israel in Syria, that it was a coordinated action between the Israeli and Russian military leaderships, was not true. In order to dispel this issue, he went even further and cited the following unrealistic and subjective reasoning as proof of his statement: According to Matuzov's statement, the main factor in Russia's foreign policy today is the war in Ukraine. "This war is not being waged against Ukrainians and the Ukrainian army. The numerous military forces of the entire Western states are involved in the conflict, including Israel. We know very well what relations Zelensky and Israel, Defense Minister Reznikov, have. They are all of Jewish origin. Almost the entire leadership of Ukraine has Israeli passports: Zelensky, Prime Minister Shmyhal, Defense Minister Reznikov, the head of the Security Service. Therefore, it can be said that tension is going on between Russia and Israel," Matuzov said. (4)

Based on the aforementioned statement, one thing is clear: the prolonged Israeli airstrikes in Syria increasingly embarrassed the Russian Federation in the eyes of the Arab world and a certain part of the Iranian side. Along with all of the above, it should also be noted that Iran was involved in negotiations related to its nuclear program, in which the world's leading states, along with Russia, are part-

icipating. Russia also shares Israel's caution regarding the threat of Iran's non-peaceful use of nuclear potential and, for this reason, opposes the sale of strategic weapons to this state, which automatically led to the refusal to sell C-400 anti-aircraft systems. As for the internal political situation in Israel, since the 1990s, about one million Jewish emigrants from the former Soviet Union have arrived in this country, including, as mentioned above, 500,000 Ukrainian Jews and 400,000 Russian Jews, who together make up 12% of the voters. However, it is also worth noting the fact that in the 2020 elections, Netanyahu tried to attract "Russian votes" by playing on his connection with Putin, which ultimately did not have a significant result. (5) It should also be said that Israel's restrained position has also been criticized by some intellectual circles within the country. According to Emanuel Navon, a lecturer in international relations at Tel Aviv University, by pursuing such a policy, Israel was increasingly at risk of becoming one of "Putin's useful idiots." Sooner or later, their country would have to share the positions of its European and American allies and more clearly condemn Russia's actions. Also, according to him, Israel could make its modest contribution to the diversification of Europe's energy resources, supply natural gas and free it from dependence on Russia. It is also noteworthy that in February 2022, during a visit to Ukraine, Recep Tayyip Erdogan, upon his return, expressed his readiness to purchase natural gas from Israel and to facilitate the supply of this energy resource to Europe. (6)

Saudi Arabia. On February 18, 2022, the chairman of the International Committee of the Russian State Duma, Leonid Slutsky, stated that the Russian side welcomed the principled position of the Crown Prince of Saudi Arabia, Mohammed bin Salman Al Saud, regarding the forthcoming dialogue, which, according to the Prince, should be held not only between the Gulf countries, but also with all

players in the region. "This politically wise and diplomacy-based approach is the cornerstone of our initiatives, which also includes Russia's concept in the Gulf collective security issue," Slutsky said, and also positively assessed Riyadh's readiness to continue negotiations with Tehran. (7)

In addition to the above, Bin Salman's relations with the United States and Russia have a rather multifaceted and diverse history. According to a report published by the US Central Intelligence Agency in 2018, it was the direct intervention of the Crown Prince that lured Saudi dissident journalist Jamal Ahmad Khashoggi to the kingdom's consulate in Istanbul, which was followed by killing of Khashoggi. The publication of the mentioned report was carried out with the consent of President Joe Biden, but he no longer supported the UN-initiated investigation of this case. In addition to Khashoggi, a former Saudi intelligence officer, Saad al-Jabri, had filed a lawsuit in court, claiming that the prince was also planning to kill him. It is also known that the de facto ruler of Saudi Arabia needs more help and support from the US due to the ongoing war in Yemen and the kingdom's development of a nuclear program. At one time, according to the first message of US President Joe Biden related to foreign policy, ending the war in Yemen was one of the main goals of his administration. In addition, the F-15, Tornado-type aircraft and Apache-series helicopters in the Saudi Arabian military air park are entirely dependent on the services of American and British technicians and spare parts supplied from these countries, which in turn was a peculiar lever of pressure on Bin Salman for the US President. David Hearst, co-founder and editor-in-chief of The Middle East Eye, not without reason noted that Joe Biden's assumption of the presidency caused changes in the foreign policy of the two Gulf countries, Saudi Arabia and the United Arab Emirates, which was reflected in the

lifting of the blockade of Qatar by Saudi Arabia and the investments made by the Emirates in Turkey. In addition, at a trade forum held in August 2021, Saudi Arabia signed a military cooperation agreement with Sergei Shoigu, the Minister of Defense of the Russian Federation and close to President Vladimir Putin (Russian Minister of Defense 06/11/2012).

In addition, from February to March 2022, a member of the Saudi Arabian royal family, billionaire Prince Al-Waleed bin Talal, invested \$500 million in Russian companies. The Prince's company acquired a \$365 million stake in Gazprom, invested \$52 million in Rosneft, and \$109 million in Lukoil. (8)

On September 21, 2022, it also became known that a large-scale exchange of prisoners took place between Russia and Ukraine through the mediation of Turkey and Saudi Arabia. Russia released 215 Ukrainian prisoners, including 5 commanders of the "Azovstal" defenders in Mariupol, in exchange for 55 people. A source close to Middle East Eye stated that Russian President Vladimir Putin personally asked his Turkish counterpart, Recep Tayyip Erdogan, to help release Viktor Medvedchuk, a Ukrainian politician and oligarch close to Putin. A month later, after meeting with Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy in Lviv, the Ukrainian President agreed to Erdogan's exchange of Medvedchuk for 200 Ukrainian prisoners.

Saudi Arabia participated in the release of foreign fighters, including Moroccan Brahim Saadoun and British Aiden Aslin, who were sentenced to death by the court of the self-proclaimed Donetsk People's Republic. Finally, along with the aforementioned individuals, British citizens John Harding and Shaun Pinner were also released, and the identities of two other released Britons were unknown at the time. Slightly later, British ex-Prime Minister Liz Truss (06/09/2022-25/10 /2022) thanked the Crown Prince of Saudi Arabia for his parti-

cipation in the release of 5 British citizens captured in eastern Ukraine. (9)

United Arab Emirates. The Emirates have been sending mixed messages regarding Russia since that country invaded Ukraine. The Emirates supported the resolution passed by the United Nations General Assembly on the immediate withdrawal of Russian troops from Ukraine, but abstained from voting on the document drafted by the same Security Council on the issue. In addition, after February 24, 2022, Abu Dhabi largely replaced London in the issue of asset investment for Russian oligarchs sanctioned by the West, and the interest of Russian capital contributors in the Emirates was still high as of March of the same year. It is also noteworthy that none of the Gulf countries were interested in the fall in oil prices and were not going to give up the huge revenues received from petrodollars, which is why the Russian war was a profitable game for both Gulf countries (the Emirates and Saudi Arabia) to gain economic benefits. At that time, one of the challenges facing the Joe Biden administration was reaching an agreement with the United Arab Emirates on oil production issues, the aforementioned circumstance created a significant barrier for the White House to persuade the latter not to help Russia evade sanctions. (10)

Egypt. After the war started in Ukraine, the country faced unprecedented food inflation for the first time since the 2011 "Arab Spring". Three weeks after the start of the war, the price of grain in Egypt increased by 44% overnight, as the country had only 4 months' supply of this product left, and Egypt was completely dependent on Ukrainian grain, which could not be quickly replaced. At the same time, investors left the country's developing market due to instability, which automatically led to a decrease in the purchase of Egyptian government debt by investors. According to economist Amduh al-

Wali, due to all of the above, the country found itself in a double-edged, political and economic trap. It was the Russian-Ukrainian war that caused a \$3 billion outflow from Egypt a week after the invasion of Ukraine. Al-Wali explained that regardless of whether the war in Ukraine continued or stopped, Egypt's national debt would increase along with the US interest rate due to the outflow of investors.

It is also interesting to note another circumstance, which shows how much and in what areas cooperation with the Russian Federation remains. Despite the fact that the country is still considered a strategic partner of the United States in the region, (11) in 2015 Egypt and Russia signed an agreement according to which a 4,800 megawatt nuclear power plant with 4 nuclear reactors should be built in Dabaa, 130 kilometers from Cairo, the project cost is 30 billion dollars. The agreement also stipulates that the nuclear power plant must be supplied with fuel by the Russian State Atomic Energy Corporation Rosatom for the duration of its existence, and that operation and maintenance must also be carried out by the Russian side for 10 years. It is also worth noting the following circumstance: despite the fact that South Korea joined the economic pressure campaign on Russia implemented by the Joe Biden administration, ceased operations with the Russian Central Bank and funds, and banned the export of strategic materials to this country, it also became known on September 1, 2022, that South Korea would provide the turbines for the mentioned plant, for the implementation of which the South Korean state agency for hydro and nuclear energy signed a \$2.25 billion agreement with Rosatom. At a press conference held in Seoul on August 25, 2022, Choi Sang-mok, Senior Secretary to the President of South Korea for Economic Affairs, stated that the Dabaa nuclear power plant is his country's largest project export since 2009, when his country built the Barakah nuclear power plant in the United Arab Emirates. (12)

It should also be noted that Rosatom's projects did not end with the prospect of building a nuclear power plant in the region, and as of September 16, 2022, Rosatom signed a \$9.1 billion loan agreement with Gazprombank (which still had access to the international payment system SWIFT) for the construction and development of the Turkish Akkuyu Nuclear Power Plant. In September, Rosatom publicshed an agreement already signed on August 3, according to which: \$7 billion will be used for the construction and subsequent operation of a nuclear power plant on the Akkuyu territory, which includes the provision of 4 reactors. \$1.6 billion will be used for the development of uranium deposits in Kazakhstan and the extraction of this element, and \$500 million will be spent on lithium mining costs. (13)

summarizing the processed factual materials, it can be concluded that the countries discussed in the article on the Middle East region are followers of the double game tactic. These states maintain a format of strategic cooperation with the United States, but at the same time try not to break ties with the Russian Federation. Such steps of theirs, in addition to the circumstances described in the article, are also caused by the fact that in the countries under consideration, with the exception of Israel, the established style of governance is far from the Western understanding of the democratic model and the fundamental values that human rights represent. Accordingly, maintaining relations with countries such as Russia and China is not only profitable but also attractive for these countries. At the same time, manipulation through relations with such countries gives the countries under consideration the opportunity to have additional leverage in relation to Western partners. However, it should also be noted that in 2022, the double game tactic of the Middle Eastern countries was initially perceived as benefit-based pragmatism, but by 2025 it had become a more calculated "strategic balance policy." The Russia-Ukraine war

and, in parallel, the Israel-Hamas conflict clearly showed that none of the region's states are ready to become a firm ally of one camp. Nevertheless, Russia is gradually losing influence in the region: relations with Israel have weakened, cooperation with Egypt is limited only to the energy level, and Saudi Arabia and the Emirates have come more under the influence of China.

Accordingly, it can be said that Russia's role in the Middle East by 2025 has diminished in terms of both political mediation and economic partnership—its place has been partially taken by China. Therefore, despite successful and unsuccessful mediation attempts, the prospects for resolving conflicts (not only in Ukraine) without active Western intervention now and in the foreseeable future seem quite unpredictable and vague.

Bibliography:

The presented bibliography is complex and used in a limited amount due to the needs of the questions raised in the article and the given issues. For the purpose of covering the issue from different angles and studying it even more deeply, extensive materials are also available in other articles and scientific literature published on these issues.

- (1) Israel's Bennett emerges as a mediator in Russia-Ukraine war By JOSEF FEDERMAN March 16, 2022 <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-jerusalem-israel-europe-80971697a5bf5f09ec17aea4e6a9a69b>
- (2) With ties to Russia and Ukraine, Israeli leader seeks to turn awkward position into diplomatic opportunity By Shira Rubin, March 15, 2022 at 9:50 a.m. EDT <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/15/israel-bennett-ukraine-russia/>

- (3) Warsaw Conference not to compensate US defeats: Russian ex-diplomat <https://en.irna.ir/news/83183314/Warsaw-Conference-not-to-compensate-US-defeats-Russian-ex-diplomat>
- (4) القيادة بين التنسيق عن الحديث: ماتوزوف فيتشسلاف السابق الدبلوماسي - موسكو صحيحًا ليس سوريا في الضربات بشأن الروسية الإسرائيلية العسكرية <https://nabd.com/s/108934329-c6a1ad/الدبلوماسي-السابق-فيتشسلاف-ماتوزوف-بشأن-والروسية-الإسرائيلية-العسكرية-القيادة-بين-التنسيق-عن-الحديث-ماتوزوف-صحيحًا-ليس-سوريا-في-الضربات>
- (5) Why Israel is walking a tightrope on the Ukraine crisis <https://english.alaraby.co.uk/analysis/why-israel-walking-tightrope-ukraine-crisis> As Russia invades Ukraine, Israel walks a diplomatic tightrope <https://neweasterneurope.eu/2022/07/14/as-russia-invades-ukraine-israel-walks-a-diplomatic-tightrope/>
- (6) With ties to Russia and Ukraine, Israeli leader seeks to turn awkward position into diplomatic opportunity By Shira Rubin, March 15, 2022 at 9:50 a.m. EDT <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/15/israel-bennett-ukraine-russia/>
- (7) Russian lawmaker supports Riyadh's position on diplomatic settlement of regional conflicts <https://tass.com/russia/1406707>
- (8) Saudi billionaire Prince Al Waleed bin Talal 'invested \$500 million in Russian firms' days before Ukraine invasion https://english.alaraby.co.uk/news/saudi-prince-invested-500m-russia-firms-ahead-war?fbclid=IwAR2pj2osrtXyn5ooqeUuBA0GNlexGNrxhrZK15OX_I7p3yYirb8PfxNWOWw
- (9) Russia-Ukraine war: Major prisoner swap following Turkey and Saudi mediation https://www.middleeasteye.net/news/russia-ukraine-war-saudi-arabia-mediation-release-foreign-prisoners?utm_source=Facebook&utm_medium=Social&utm_campaign=Social_Traffic&utm_content=ap_6kowfp4org&fbclid=IwAR1fyT9fQA7JpWjMJfbtoZWGV5i_OZm_oOw0BnYGOy7jDT2k-vr9UuJkO4g

- (10) The UN Resolution on Ukraine: How Did the Middle East Vote? <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/un-resolution-ukraine-how-did-middle-east-vote> John Hyatt. Giacomo Tognini. Russian Oligarchs Fleeing Sanctions Are House Hunting In Dubai. <https://www.forbes.com/sites/johnhyatt/2022/04/08/russian-oligarchs-fleeing-sanctions-are-house-hunting-in-dubai/?sh=7d0c39d158ce> Giorgio Cafiero. Analysis: Can the UAE be a safe haven for Russian oligarchs? <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/14/analysis-can-the-uae-be-a-safe-haven-for-russian-oligarchs> Aimee Donnellan. UAE could be Russian oligarchs' next playground. <https://www.reuters.com/markets/asia/uae-could-be-russian-oligarchs-next-playground-2022-03-04/> Samantha Gross. Biden's trip to Saudi Arabia is unlikely to lower oil prices. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2022/07/14/bidens-trip-to-saudi-arabia-is-unlikely-to-lower-oil-prices/> Opec: What is it and what is happening to oil prices? <https://www.bbc.com/news/business-61188579>
- (11) U.S. Relations with Egypt. BILATERAL RELATIONS FACT SHEET, BUREAU OF NEAR EASTERN AFFAIRS. APRIL 29, 2022 <https://www.state.gov/u-s-relations-with-egypt/>
- (12) Russia, South Korea cooperate on Egypt's Dabaa nuclear plant <https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/russia-south-korea-cooperate-egypts-dabaa-nuclear-plant#ixzz7gBuKhuYc>
South Korea signs deal with Russia to help build Egypt's first nuclear power plant <https://www.timesofisrael.com/south-kor>

ea-signs-deal-with-russia-to-help-build-egypts-first-nuclear-power-plant/

- (13) Russian state firm signs \$9.1bn loan deal to fund nuclear plant in Turkey https://www.middleeasteye.net/news/russia-turkey-gazprombank-akkuyu-plant-loanfund?utm_source=Facebook&utm_medium=Social&utm_campaign=Social_Traffic&utm_content=ap_yh9akofu48&fbclid=IwAR3D356eEiJaUQMXCHiJ-wkQ9YROai_2Fyp3hWYFiKuLmjDOoxRrYuIuhR8

ადმოსავლეთის მსხვილი რეგიონლური მოთამაშეების და
რუსეთის ურთიერთობების ანალიზი, რუსეთ-უკრაინის ომის
ფონზე

სიმონ გურეშიძე

ისტორიის დოქტორი,

ილიას უნივერსიტეტის გ. წერეთლის ადმოსავლეთმცოდნეობის

ინსტიტუტის ასისტენტ-მკვლევარი

საქართველო, თბილისი, გ. წერეთლის 3.

+995 595-56-61-23. Simon.gureshidze@iliauni.edu.ge

ORCID: 0000-0002-9545-8238

აბსტრაქტი

2022 წლის 24 თებერვალს რუსეთის ფედერაციის მიერ უკრაინაში დაწყებულმა ომმა მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური გავლენა მოახდინა ახლო ადმოსავლეთის რეგიონზე, სადაც სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკა ტრადიციულად ეფუძნება ბალანსის და ძალთა გაწონასწორების პრინციპებს. მოცემული სტატია მიზნად ისახავს ისრაელის, საუდის არაბეთის, გაერთიანებული არაბული საამიროებისა და ეგვიპტის დამოკიდებულებებისა და ქცევის ანალიზს რუსეთის მიმართ ომის დაწყების შემდგომ პერიოდში.

ანალიზი აჩვენებს, რომ აღნიშნული ქვეყნები იცავდნენ ორმაგი თამაშის ტაქტიკას - ერთის მხრივ ინარჩუნებდნენ სტრ-

ატეგიულ პარტნიორობას აშშ-სთან და დასავლეთთან, ხოლო მეორეს მხრივ არ წყვეტდნენ რუსეთთან ეკონომიკურ და ენერგეტიკულ ურთიერთობებს. ისრაელი ცდილობდა ნეიტრალიტეტის დაცვას ირანთან დაკავშირებული უსაფრთხოების ინტერესების გამო; საუდის არაბეთი და საამიროები განაგრძობდნენ თანამშრომლობას რუსეთთან OPEC+ ფორმატში; ეგვიპტემ კი შეინარჩუნა თანამშრომლობა „როსატომთან“ ბირთვული ენერგეტიკის სფეროში.

2025 წლის რეალობის გათვალისწინებით, რეგიონის სახელმწიფოების პოლიტიკა კვლავ ეფუძნება პრაგმატულ ბალანსს, თუმცა რუსეთის გავლენა შესამჩნევად შემცირდა - ირანის გაძლიერების, დასავლეთის სანქციების და ჩინეთის ეკონომიკური აქტიურობის ფონზე. შედეგად, ახლო აღმოსავლეთი გარდაიქმნა მრავალპოლარულ სივრცედ, სადაც რუსეთის როლი მხოლოდ ერთ-ერთ, მაგრამ გადამწყვეტ ფაქტორად აღარ აღიქმება.

საკვანძო სიტყვები: რუსეთ-უკრაინის ომი, ახლო აღმოსავლეთი, ისრაელი, საუდის არაბეთი, გაერთიანებული არაბული საამიროები, ეგვიპტე, ენერგეტიკა, საგარეო პოლიტიკა, სტრატეგიული ბალანსი.

შინაარსი

სტატია მიმოიხილავს რუსეთ-უკრაინის ომის შედეგად ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოების - ისრაელის, საუდის არაბეთის, გაერთიანებული არაბული საამიროებისა და ეგვიპტის - საგარეო პოლიტიკურ პოზიციებსა და მათ ურთიერთობებს რუსეთის ფედერაციასთან. 2022 წლის 24 თებერვალს დაწყებულმა ომმა ახალი გამოწვევები შექმნა რეგიონში, რომლის ქვე-

ყნები ტრადიციულად ცდილობენ ბალანსის დაცვას დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის.

კვლევა აჩვენებს, რომ თითოეულ სახელმწიფოს ჰქონდა საკუთარი მოტივაცია ორმხრივი პოლიტიკის შენარჩუნებისთვის. ისრაელი ემიჯნებოდა რუსეთის ღია დაგმობას ირანთან დაკავშირებული უსაფრთხოების გათვლების გამო, ვინაიდან რუსეთი აკონტროლებდა სირიის საჰაერო სივრცეს, სადაც ისრაელი ირანის სამხედრო ობიექტებზე მოქმედებდა. საუდის არაბეთი, მიუხედავად ამერიკასთან პარტნიორობისა, ინარჩუნებდა თანამშრომლობას რუსეთთან OPEC+ ფორმატში და აგრძელებდა ეკონომიკურ ურთიერთობებს ენერგორესურსების სფეროში. გაერთიანებულმა არაბულმა საამიროებმა თავი შეიკავეს მკვეთრი განცხადებებისგან და ნაწილობრივ რუსული კაპიტალის თავშესაფრად იქცნენ, მაშინ როცა ეგვიპტემ ეკონომიკური კრიზისისა და მარცვლეულის დეფიციტის ფონზე შეინარჩუნა ურთიერთობა რუსულ „როსატომთან“ ატომური ენერგეტიკის პროექტში.

მეთოდოლოგია

აღნიშნულ საკითხზე კიდევ ერთხელ მსჯელობისას და დასმულ კითხვებზე პასუხის გაცემის მიზნით დამუშავდა ანალიტიკური ცენტრების მიერ დამუშავებული, ღია წყაროებსა და წამყვან მედია საშუალებებში გამოქვეყნებული სანდო და დროში გადამოწმებული მასალები, რომელთა შეპირისპირებისა და შედარებითი ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა სტატიაში დასმული საკითხის მეტ-ნაკლებად ზუსტი სურათის მთავარი კონტურები. კვლევა ეფუძნება ოფიციალურ განცხადებებს, დიპლომატიურ ინიციატივებსა და ეკონომიკური თანამშრომლობის ტენდენციებს.

შედეგები

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ 2022 წელს დაწყებულ რუსეთ–უკრაინის ომს ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკაში ერთმნიშვნელოვანი პოზიციები არ მოჰყოლია. რეგიონში არსებულმა სახელმწიფოებმა საერთო სტრატეგიად აირჩიეს საგარეო ბალანსისა და მოქნილი პრაგმატიზმის პოლიტიკა, რაც გამოიხატა იმაში, რომ არცერთმა მათგანმა არ დაუჭირა სრულად მხარი რუსეთის იზოლაციას, თუმცა არც მისი ღია მხარდაჭერა განუცხადებია.

ისრაელის შემთხვევაში გამოიკვეთა მკაფიო სამხედრო–დიპლომატიური სიფრთხილე: ქვეყანამ შეინარჩუნა თანამშრომლობა რუსეთთან სირიის მიმართულებით, რათა არ დაეკარგა ოპერატიული თავისუფლება ირანის წინააღმდეგ მოქმედებისას. ამასთან, ისრაელი თავს იკავებდა უკრაინისთვის თავდაცვითი იარაღის მიწოდებისგან, თუმცა დასავლეთთან პოლიტიკური სოლიდარობა მაინც შეინარჩუნა. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ისრაელის უსაფრთხოების პოლიტიკა მეტწილად რეალპოლიტიკური გათვლებით იმართება და ნაკლებად ემორჩილება იდეოლოგიურ ფაქტორებს.

საუდის არაბეთმა და გაერთიანებულმა არაბულმა საამიროებმა გამოავლინეს კლასიკური ენერგეტიკული პრაგმატიზმი: მათ არ შეწყვიტეს თანამშრომლობა რუსეთთან OPEC+ ფორმატში, რითაც უზრუნველყვეს ნავთობის ფასების სტაბილურობა და საკუთარი შემოსავლების ზრდა. ამავდროულად, ორივე სახელმწიფო ცდილობდა დასავლეთთან ურთიერთობების შენარჩუნებას და ამავე დროს არ დაეკარგათ მათთვის კრიტიკული მნიშვნელობის უსაფრთხოების გარანტიებიც. აღნიშნული ტაქტიკა აჩვენებს, რომ ენერგორესურსებზე დამოკიდებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ინტერესები დომინირებს პოლიტიკურ სოლიდარობაზე.

ეგვიპტემ, ეკონომიკური კრიზისისა და სასურსათო კრიზისის ფონზე, შეინარჩუნა რუსეთთან თანამშრომლობა ატომური ენერგეტიკის სფეროში, რაც ასახავს ქვეყნის დამოკიდებულებას გარე დაფინანსების წყაროებზე. შედეგად, ეგვიპტე ცდილობს დასავლურ და რუსულ პარტნიორობას შორის ეკონომიკური კომპრომისის მოძებნას, რათა თავიდან აიცილოს ერთ-ერთ ბლოკზე სრული დამოკიდებულება.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონის სახელმწიფოები იყენებენ რუსეთის ფაქტორს როგორც დიპლომატიური მანევრირების ინსტრუმენტს, რომლის მეშვეობითაც ისინი საკუთარი პოზიციების გამყარებას ცდილობენ როგორც აშშ-სთან, ისე ჩინეთთან ურთიერთობებში. 2023–2025 წლების მონაცემების გათვალისწინებით, რუსეთის გავლენა რეგიონში შედარებით შემცირდა, ხოლო ჩინეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური როლი გაიზარდა, განსაკუთრებით ენერგეტიკისა და სავაჭრო თანამშრომლობის მიმართულებით.

შედეგად, ფორმირდება ახალი სტრუქტურა, რომელშიც რუსეთი აღარ წარმოადგენს ცენტრალურ აქტორს ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ არქიტექტურაში. რეგიონი თანდათან მოძრაობს მრავალპოლარული ძალთა სისტემისკენ, სადაც სახელმწიფოები თავიანთ ინტერესებს ახორციელებენ დამოუკიდებლად და უფრო მეტად ეკონომიკურ სარგებელზე ორიენტირებული ლოგიკით, ვიდრე იდეოლოგიურ საფუძველზე.

დისკუსია

2022 წლის 24 თებერვალს რუსეთის ფედერაციის მიერ უკრაინაში დაწყებულ სამარ მოქმედებებს, წინ უძღოდა გარკვეული მოსაზრებები ექსპერტთა და ანალიტიკოსთა წრეებში იმის შესახებ, რომ რუსეთის მიერ გადადგმული ეს ნაბიჯი საფრთხეს შეუქმნიდა ევროპის ერთიანობას. გამომდინარე იქიდან, რომ ევროკავშირისა და ნატოს წევრ რიგ ქვეყნებს რუსეთის

ფედერაციასთან ჰკონდათ სავაჭრო, ენერგო უსაფრთხოების, პოლიტიკურ, სამხედრო (თურქეთი სირიაში), საკითხებში შეთანხმებები და ვალდებულებები, არსებობდა არცთუ უსაფუძვლო მოსაზრებები იმის შესახებ, რომ აღნიშნულ ქვეყნებს შორის, უკრაინაში დაწყებულ კონფლიქტში რუსეთის წინააღმდეგ გამოსვლა, ბზარს გააჩენდა ნატოს წევრ ქვეყნებს შორისაც, ასევე თავად ამ ორგანიზაციასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის. თუმცა დღესდღეობით მსოფლიო, უკრაინის მიმართ უპრეცედენტო დასავლური ერთსულოვნებისა და დახმარების მოწმე გახდა. სწორედ ამიტომ საინტერესოდ და საჭიროდ მიმაჩნია ახლო აღმოსავლეთის ქვენების რეაქციებისა და მათი აქტივობების გაანალიზება, თუ რამდენად მონოლითური შეიძლება იყვნენ რეგიონის ქვეყნები რუსეთთან დამოკიდებულებაში და რა მიზეზები გააჩნია მათ ქმედებებს.

ისრაელი. 2022 წლის 5 მარტს ისრაელის პრემიერ მინისტრი ნაფთალი ბენეტი (13/072021-30/06/2022) მოულოდნელად ეწვია მოსკოვს და შეეცადა მომრიგებლის როლი შეესრულებინა უკრაინაში რუსეთის მიერ აღნიშნულ ვიზიტამდე 3 კვირით ადრე დაწყებულ ომში. ბენეტის ვიზიტს წინ უძღოდა ორი სატელეფონო ზარი ვლადიმერ პუტინთან და 6 უკრაინის პრეზიდენტ ვოლოდიმირ ზელენსკისთან. ისრაელის პრემიერ მინისტრი თავის მცდელობას მორალური ვალდებულებითაც ხსნიდა და მისი ნაბიჯის მნიშვნელობისთვის ხაზგასმის მიზნით, იგი რუსეთის პრეზიდენტს შაბათს ეწვია, იმ დღეს, როდესაც კონსერვატორი ებრაელები არ მოგზაურობენ, თუ სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემა არ არის გადასაჭრელი. უკრაინული მხარე პოზიტიურად შეხვდა ისრაელის აღნიშნულ აქტივობას და გამოითქვა გარკვეული იმედებიც, ზოგიერთმა სპეციალისტმა ბენეტის ნაბიჯს „პოზიტიური ძვრაც“ უწოდა. (1) თუმცა საგულ-ისხმოა ისიც, რომ აღნიშნულ ვიზიტამდე რამდენიმე დღით ად-

რე უკრაინის ელჩი ისრაელში იევგენ კორნიჩუკი მედიისთვის გამართულ კონფერენციაზე აცხადებდა, რომ ისრაელს „ემინოდა“ რუსეთის. იგი მოუწოდებდა ისრაელს, უკრაინისთვის გადაეცა ჩაფხუტები და ჯავშანჟილეტები, საბნების, მედიკამენტების და სხვა 100 ტონა ჰუმანიტარული ტვირთის ნაცვლად, რომელიც იმ თვეში მიაწოდა ამ ქვეყანამ უკრაინას. (2) საბოლოოდ ისრაელის პრემიერის ინიციატივით წამოწყებული მედიაცია უშედეგო აღმოჩნდა კონფლიქტის დეესკალაციისთვის. გარდა იმისა, რომ რუსული მხარე დასახულ მიზანზე უარის თქმას არ აპირებდა ომის დასაწყისში და არც მერე, მოვლენათა მსგავს განვითარებას მთელი რიგი ინდიკატორები ახლდა თან. სწორედ ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია კიდევ ერთხელ გადავავლო თვალი იმ წინაპირობებს, რომელთაც 5 მარტის ვიზიტამდე ჰქონდა ადგილი. 24 თებერვალს რუსეთის მიერ უკრაინაში დაწყებული ომი ისრაელის საგარეო პოლიტიკის ძალზე სერიოზულ გამოწვევად იქცა, ვინაიდან კონფლიქტში ირიბად მონაწილე მხარეებთან: დასავლეთთან (სახელდობრ ამერიკის შეერთებულ შტატებთან), უკრაინასთან, რუსეთთან, ყოველ მათგანთან სხვადასხვა სახის ურთიერთობები გააჩნია, რაც თავის მხრივ გარკვეულწილად განსაზღვრავს ამ ქვეყნის დამოკიდებულებასა და თამაშის წესებს რეგიონის დანარჩენ აქტორებთანაც.

ისრაელსა და უკრაინას შორის დიპლომატიური ურთიერთობები 31 წლის წინ დამყარდა. ორივე ქვეყანაში ცხოვრობენ მრავალრიცხოვანი ებრაული თემები (ისრაელში უკრაინიდან ემიგრირებული), 2019 წელს უკრაინა გახდა იმ 9 ქვეყნიდან ერთ-ერთი, რომელმაც ისრაელთან თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულება გააფორმა, ხოლო 2021 წელს უკრაინის თავდაცვის მინისტრი ეწვია ისრაელს, რომლის დროსაც განიხილეს უკრაინის მიერ ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვის საშუალების „რკინის

გუმბათის“, რაკეტაწინააღმდეგო და კიბერუსაფრთხოების სისტემების შესყიდვის შესაძლებლობები. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ ინიციატივას აშშ-იც უჭერდა მხარს, შეთანხმება ვერ შედგა. საკითხით დაინტერესებულ საექსპერტო და ანალიტიკურ წრეებში აღნიშნული შედეგი მოულოდნელი არ ყოფილა, რადგან ცნობილია, რომ თუ ისრაელი თავს შეიკავებდა უკრაინის თავდაცვის სისტემების მოდერნიზაციისგან, სამაგიეროდ რუსეთი შეზღუდავდა ირანისთვის იარაღის მიყიდვას. 2019 წელს, ისრაელის ექსპრემიერ მინისტრ ბენიამინ ნეთანიაჰუს მრჩეველი ირწმუნებოდა, რომ რუსეთმა გააუქმა ირანისთვის რაკეტების მიყიდვის შეთანხმება, რასაც იმავეთი უპასუხა ისრაელმა, კერძოდ ორჯერ დადო პირობა, რომ არ მიჰყიდდა იარაღს უკრაინას და გარდა ამისა აუკრძალა ესტონეთს, ლატვიასა და ლიეტუვას ამ ქვეყნისთვის ისრაელისგან შემენილი იარაღის მიწოდება. 2014 წელსაც ყირიმის ოკუპაციას ისრაელი სიჩუმით შეხვდა, მეტიც, ამ ქვეყნის დელეგაცია არ დაესწრო გაერთიანებული ერების გენერალური ასამბლეის სესიას, რომლის დროსაც კენჭი უყარეს ყირიმის ოკუპაციის განხილვის რეზოლუციას. ისრაელის მხრიდან უკრაინის პრობლემის მიმართ თავშეკავებული მოქმედება ისევ ირანს უკავშირდება და ერთ-ერთ მთავარ პრობლემად რჩება. ცნობილია, რომ ბოლო 5 წლის განმავლობაში ისრაელი რუსულ მხარესთან კოორდინაციის მეშვეობითა და შეთანხმებით ავია დარტყმებს აყენებდა ირანის სამხედრო ობიექტებს სირიაში. გამომდინარე იქიდან, რომ სირიის საჰაერო სივრცეს ძირითადად სწორედ რუსი სამხედროები აკონტროლებდნენ, ისრაელის მხარე შიშობდა, რომ თუ ისინი უკრაინის სასარგებლოდ იმოქმედებენ, რუსეთი შეწყვეტდა მათთან ზემოთ ხსენებულ თანამშრომლობას. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა ისიც, რომ 2022 წლის 17 სექტემბერს, რუსმა ყოფილმა დიპლომატმა, რომელიც ასევე იყო რუსეთისა

და არაბული სახელმწიფოების მეგობრობის ხელმძღვანელი, (3) ვიაჩესლავ მატუხოვმა, საუდის არაბეთში დაფუძნებულ ტელევიზია „ალ-ჰადასში“ არაბულ ენაზე განაცხადა, რომ: ისრაელის მიერ სირიაში განხორციელებულ დარტყმებთან დაკავშირებით გავრცელებული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ეს იყო კოორდინირებული მოქმედება ისრაელისა და რუსეთის სამხედრო ხელმძღვანელობებს შორის, სიმართლეს არ შეესაბამებოდა. აღნიშნული საკითხის გაქარწყლების მიზნით იგი უფრო შორსაც წავიდა და თავის ნათქვამის მტკიცებულებად მოიყვანა შემდეგი რეალობას მოკლებული და სუბიექტური მსჯელობა: მატუხოვის განცხადების თანახმად, დღესდღეობით რუსეთის საგარეო პოლიტიკის მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს ომი უკრაინაში.

„ეს ომი არ მიმდინარეობს უკრაინელების და უკრაინული ჯარის წინააღმდეგ. მთლიანად დასავლეთის სახელმწიფოთა მრავალრიცხოვანი სამხედრო ძალები არიან ჩართული კონფლიქტში, მათ შორის ისრაელისაც. ჩვენ კარგად ვიცით რა ურთიერთობები გააჩნიათ ზელენსკის და ისრაელს, თავდაცვის მინისტრ რეზნიკოვს. ყველა მათგანი წარმომავლობით ებრაელია. უკრაინის დაახლოებით მთელ ხელმძღვანელობას ისრაელის პასპორტები აქვთ: ზელენსკის, პრემიერ მინისტრ შმიგალს, თავდაცვის მინისტრ რეზნიკოვს, უსაფრთხოების სამსახურის ხელმძღვანელს. აქედან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ დაძაბულობა რუსეთ-ისრაელს შორის მიმდინარეობს“-განაცხადა მატუხოვმა. (4)

აღნიშნული განცხადებიდან გამომდინარე, ერთი რამ ფაქტია, არაბული სამყაროსა და ირანული მხარის გარკვეული ნაწილის წინაშე, ისრაელის მხრიდან სირიაში განხორციელებული ხანგრძლივი ავიადარტყმები, სულ უფრო მეტ უხერხულობაში აგდებდა რუსეთის ფედერაციას.

ყოველივე ზემოთ თქმულთან ერთად, უნდა აღნიშნოს ისიც, რომ ირანი ჩართული იყო თავის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებულ მოლაპარაკებებში, სადაც მონაწილეობას იღებენ მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოები რუსეთთან ერთად. რუსეთიც იზიარებს ისრაელის სიფრთხილეს ირანის მიერ ბირთვული პოტენციალის არამშვიდობიანი გზით გამოყენების საფრთხესთან დაკავშირებით და ამ მოსაზრებით ეწინააღმდეგება ამ სახელმწიფოსთვის სტრატეგიული იარაღის მიყიდვას, რასაც ავტომატურად მოჰყვა C-400-ების ჰაერსაწინააღმდეგო სისტემის მიყიდვაზე უარიც. რაც შეეხება შიდა პოლიტიკურ სიტუაციას ისრაელში, 1990-იანი წლების შემდეგ ყოფილი საბჭოთა კავშირიდან მილიონამდე ებრაული წარმომავლობის ემიგრანტი ჩავიდა ამ ქვეყანაში, რომელთა შორისაც როგორც ზემოთ აღნიშნა, 500 000 უკრაინელი ებრაელია და 400 000 რუსი ებრაელი, რომლებიც ჯამში ამომრჩეველთა 12%-ს შეადგენენ. თუმცა აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 2020 წლის არჩევნებზე ნეთანიაჰუ ეცადა მისი პუტინთან კავშირის გათამაშების გზით „რუსული ხმები“ მოეზიდა, რასაც საბოლოოდ მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოჰყოლია. (5) ასევე უნდა ითქვას ისიც, რომ ისრაელის თავშეკავებულ პოზიციას ქვეყნის შიგნით ინტელექტუალური წრეების ნაწილში კრიტიკაც მოჰყვა. თელ-ავივის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების ლექტორის ემანუილ ნავონის აზრით, მსგავსი პოლიტიკის გატარებით ისრაელი სულ უფრო მეტი რისკის ქვეშ დგებოდა, რომ ჩამდგარიყო „პუტინის სასარგებლო იდიოტთა“ რიგში. მათ ქვეყანას ადრე თუ გვიან მაინც მოუწევდა თავის ევროპელი და ამერიკელი მოკავშირეების პოზიციების გაზიარება და რუსეთის ქმედებების უფრო მკაფიოდ დაგმობა. ასევე, მისივე განცხადების თანახმად, ისრაელს შეეძლო თავის მოკრძალებული წვლილი შეეტანა ევროპის ენერგორესურსების დივერსიფიკაციაში, მიეწოდებინა ნატურალური

გაზი და გაეთავისუფლებინა რუსეთზე დამოკიდებულებისგან. აქვე საგულისხმოა, რომ 2022 წლის თებერვალში, უკრაინაში ვიზიტით მყოფმა რეჯევ თაიფ ერდოღანმა უკან დაბრუნებისას მზადყოფნა გამოთქვა ისრაელისგან ნატურალური გაზის შესყიდვასა და აღნიშნული ენერგო რესურსის ევროპისთვის მიწოდებისთვის ხელშეწყობაზე. (6)

საუდის არაბეთი. 2022 წლის 18 თებერვალს რუსეთის სახელმწიფო დუმის საერთაშორისო კომიტეტის თავმჯდომარემ ლეონიდ სლუტსკიმ განაცხადა, რომ რუსული მხარე მიესალმებოდა საუდის არაბეთის ტახტის მემკვიდრე პრინცის მუჰამად ბინ სალმან ალ-საუდის პრინციპულ პოზიციას შემხვედრ დიალოგთან დაკავშირებით, რომელიც პრინცის განცხადების თანახმად არა მხოლოდ ყურე-ს ქვეყნებს შორის, არამედ რეგიონის ყველა მოთამაშესთან უნდა გამართულიყო.

„ეს პოლიტიკურად ბრძნული და დიპლომატიაზე დაფუძნებული მიდგომა არის ჩვენი ინიციატივების ქვაკუთხედი, რაც ასევე მოიცავს რუსეთის კონცეფციასაც ყურე-ს კოლექტიური უსაფრთხოების საკითხში“-განაცხადა სლუტსკიმ და ასევე დადებითად შეაფასა ერ-რიადის მზადყოფნა თეირანთან მოლაპარაკებების გაგრძელებაზე. (7)

გარდა ზემოთ თქმულისა, ბინ სალმანის ურთიერთობებს ამერიკის შეერთებულ შტატებთან და რუსეთთან საკმაოდ მრავალ წახნაგიანი და არაერთგვაროვანი ისტორია აქვს. 2018 წელს აშშ-ის ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტოს მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშის თანახმად სწორედ ტახტის მემკვიდრე პრინცის პირდაპირი ჩარევით განხორციელდა საუდის არაბეთის მკვიდრი დისიდენტი ჟურნალისტის ჯამალ აჰმად ხაშაკის სტამბოლში არსებული სამეფოს საკონსულოში შეტყუება, რასაც შემდგომ ჯამალის ფიზიკური ლიკვიდაცია მოჰყვა. ხსენებული ანგარიშის გამქვეყნება პრეზიდენტ ჯო ბაიდენის თანხმობით

განხორციელდა, მაგრამ მანვე გაეროს მიერ ინიცირებულ აღნიშნული საქმის გამოძიებას მხარი აღარ დაუჭირა. ხაშკაჯის გარდა სასამართლოში სარჩელი ჰქონდა შეტანილი საუდის არაბეთის დაზვერვის ყოფილ ოფიცერს საად ალ-ჯაბრის, რომლის მტკიცებითაც პრინცი მასაც მოკვლას უპირებდა. ასევე ცნობილია ისიც, რომ იემენში მიმდინარე ომის გამო და სამეფოს მიერ ატომური პროგრამის განვითარების მიმართულებით საუდის არაბეთის დე ფაქტო მმართველს აშშ-ის მეტი დახმარება და თანადგომა ესაჭიროება. თავის დროზე ამერიკის პრეზიდენტის ჯო ბაიდენის საგარეო პოლიტიკასთან დაკავშირებული პირველი გზავნილის თანახმად, იემენში ომის დასრულება მისი ადმინისტრაციის ერთ-ერთ მთავარ მიზანს წარმოადგენდა. გარდა ამისა, საუდის არაბეთის სამხედრო ავია პარკში არსებული F-15-ის, ტორნადოს ტიპის თვითმფრინავები და აპაჩის სერიის ვერტმფრენები მთლიანად დამოკიდებულია ამერიკელი და ბრიტანელი ტექნიკოსების მომსახურებასა და ამ ქვეყნებიდან მიწოდებულ სათადარიგო ნაწილებზე, რაც თავის მხრივ ბინ სალმანზე ზეწოლის თავისებურ ბერკეტს წარმოადგენდა აშშ-ის პრეზიდენტისთვის. The Middle East Eye-ს თანადამფუძნებელი და მთავარი რედაქტორი დეივედ ჰერსტი არცთუ უსაფუძვლოდ აღნიშნავდა, რომ ჯო ბაიდენის მიერ პრეზიდენტის პოსტის დაკავებამ გამოიწვია ყურე-ს ორი ქვეყნის, საუდის არაბეთისა და გაერთიანებული არაბული საამიროების საგარეო პოლიტიკის წარმოებაში ცვლილებები, რაც საუდის არაბეთის მხრიდან კატარის ბლოკადის მოხსნაში და საამიროების მიერ თურქეთში განხორციელებულ ინვესტიციებში გამოიხატებოდა. გარდა ამისა, საუდის არაბეთმა 2021 წლის აგვისტოში გამართულ სავაჭრო ფორუმზე სამხედრო თანამშრომლობის შეთანხმება გააფორმა რუსეთის ფედერაციის თავდაცვის მინისტრთან და პრეზიდენტ

ვლადიმერ პუტინთან დაახლოებულ სერგეი შოიგუსთან (რუსეთის თავდაცვის მინისტრი 06/11/2012).

გარდა ამისა, 2022 წლის თებერვლიდან მარტის თვემდე, საუდის არაბეთის სამეფო ოჯახის წევრმა, მილიარდერმა პრინც ალ-ვალიდ ბინ ტალალმა 500 მილიონი დოლარის ინვესტიცია განახორციელა რუსულ კომპანიებში. პრინცის კომპანიამ 365 მილიონი დოლარის ღირებულების წილი შეიძინა გაზპრომში, 52 მილიონის ინვესტიცია განახორციელა როსნეფტში და 109 მილიონის ლუკოილში. (8)

2022 წლის 21 სექტემბერს ასევე ცნობილი გახდა, რომ თურქეთისა და საუდის არაბეთის მედიაციით, მასშტაბური ტყვეთა გაცვლა განხორციელდა რუსეთსა და უკრაინას შორის. რუსეთმა 215 უკრაინელი ტყვე გაათავისუფლა, რომელთა შორისაც იყვნენ მარიუპოლში მდებარე „აზოვსტალის“ დამცველთა 5 მეთაურიც, სანაცვლოდ კი 55 პირი მიიღო. Middle East Eye-სთან დაახლოებულიმა წყარომ განაცხადა, რომ რუსეთის პრეზიდენტმა ვლადიმერ პუტინმა პირადად სთხოვა თავის თურქ კოლეგას რეჯებ ტაიპ ერდოღანს, დახმარებოდა პუტინთან დაახლოებული უკრაინელი პოლიტიკოსისა და ოლიგარქის ვიქტორ მედვედჩუკის გათავისუფლებაში. ერთი თვის შემდეგ, უკრაინის პრეზიდენტ ვოლოდიმერ ზელენსკისთან ღვოვში შეხვედრის შემდეგ, უკრაინის პრეზიდენტი დათანხმდა ერდოღანს მედვედჩუკის 200 უკრაინელ ტყვეში გაცვლაზე

საუდის არაბეთმა მონაწილეობა მიიღო უცხოელ მეზრძოლთა გათავისუფლების საკითხში, რომელთა შორისაც იყვნენ დონეცკის თვითგამოცხადებული სახალხო რესპუბლიკის სასამართლოს მიერ სიკვდილს მისჯილი მაროკოელი ბრაჰიმ საადუნი და ბრიტანელი აიდენ ასლინი, საბოლოოდ, ხსენებულ პირებთან ერთად ასევე გათავისუფლდნენ ბრიტანეთის მოქალაქეები ჯონ ჰარდინგი და შონ პინერი, კიდევ ორი გათავისუფლე-

ბული ბრიტანელის ვინაობა უცნობი იყო იმ დროისთვის. ოდნავ მოგვიანებით, ბრიტანეთის ექს-პრემიერ მინისტრმა ლიზ ტრასმა (06/09/2022-25/10/2022) მადლობა გადაუხადა საუდის არაბეთის ტახტის მემკვიდრე პრინცს, უკრაინის აღმოსავლეთში დატყვევებული 5 ბრიტანელის გათავისუფლებაში მონაწილეობის გამო. (9)

გაერთიანებული არაბული საამიროები. საამიროების მხრიდან რუსეთთან დაკავშირებით შერეული სახის გზავნილები კეთდებოდა მას შემდეგ, რაც ეს ქვეყანა უკრაინაში შეიჭრა. საამიროებმა გაერთიანებული ერების გენერალური ასამბლეის მიერ უკრაინიდან რუსეთის ჯარების დაუყოვნებელი გაყვანის შესახებ მიღებულ რეზოლუციას მხარი დაუჭირა, მაგრამ იგივე უშიშროების საბჭოს მიერ საკითხზე შედგენილ დოკუმენტზე ხმის მიცემისგან თავი შეიკავა. გარდა ამისა, 2022 წლის 24 თებერვლის შემდეგ დასავლეთის მიერ სანქცირებული რუსი ოლიგარქებისთვის აქტივების დაბანდების საკითხში აბუ-დაბიმ მნიშვნელოვან წილად ჩაანაცვლა ლონდონი და საამიროებში რუსული კაპიტალის შემტანთა ინტერესი კვლავ მაღალი იყო იმავე წლის მარტის მონაცემებით. ასევე აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ყურის არცერთი ქვეყანა არ იყო დაინტერესებული ნავთობზე ფასის ვარდნით და არ აპირებდნენ უარის თქმას ნავთობდოლარებით მიღებულ უზარმაზარ შემოსავლებზე, რის გამოც ყურე-ს ორივე ქვეყნისთვის (საამიროებისა და საუდის არაბეთისთვის) რუსეთის ომი ეკონომიკური მოგების მიღებისთვის მომგებიანი თამაში იყო. იმ პერიოდისთვის ჯო ბაიდენის ადმინისტრაციის წინაშე მდგარი გამოწვევებიდან ერთ-ერთი სწორედ ნავთობის მოპოვების საკითხებში გაერთიანებულ საამიროებთან შეთანხმების მიღწევა იყო, ზემოთ ხსენებული გარემოება თეთრ სახლს მნიშვნელოვან ბარიერს უქმნიდა რათა

დაეყოლებინა ეს უკანასკნელი ხელი არ შეეწყო რუსეთისთვის სანქციებისგან თავის არიდებაში. (10)

ეგვიპტე. უკრაინაში დაწყებული ომის შემდეგ ქვეყანა პირველად დადგა საკვებ პროდუქტებზე გამოწვეული უპრეცედენტო ინფლაციის წინაშე 2011 წლის „არაბული გაზაფხულის“ შემდეგ. ომის დაწყებიდან 3 კვირის შემდეგ ეგვიპტეში მარცვლეულის ფასი ერთ ღამეში 44%-ით გაიზარდა, ვინაიდან ქვეყანაში აღნიშნული პროდუქტის 4 თვის მარაგი იყო დარჩენილი და ეგვიპტე მთლიანად იყო დამოკიდებული უკრაინულ მარცვლეულზე, რისი სწრაფად ჩანაცვლებაც ვერაფრით მოხერხდა. პარალელურად ქვეყნის განვითარებადი ბაზარი არასტაბილურობის მიზეზით დატოვეს ინვესტორებმა, რასაც ავტომატურ რეჟიმში მოჰყვა ეგვიპტის სახელმწიფო ვალების ინვესტორების მიერ შესყიდვის შემცირებაც. ყოველივე ზემოთ თქმულის გამო, ეკონომისტ ამდუჰ ალ-ვალის აზრით ქვეყანა ორმხრივ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მარწუხებში აღმოჩნდა. სწორედ რუსეთ უკრაინის ომი გახდა იმის მიზეზი, რომ უკრაინაში შეჭრიდან ერთი კვირის შემდეგ, ეგვიპტიდან 3 მილიარდი დოლარის გადინება მოხდა, ალ-ვალის განმარტებით იმის და მიუხედავად გაგრძელდებოდა თუ შეწყდებოდა ომი უკრაინაში, ეგვიპტის სახელმწიფო ვალი ინვესტორთა გადინების გამო გაიზრდებოდა აშშ-ის საპროცენტო განაკვეთთან ერთად.

ამასთან საინტერესოა აღინიშნოს კიდევ ერთი გარემოება, რაც გვიჩვენებს იმას, თუ რამდენად და რა საკითხებში რჩება თანამშრომლობა რუსეთის ფედერაციასთან. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა დღემდე ითვლება ამერიკის შეერთებული შტატების სტრატეგიულ პარტნიორად რეგიონში, (11) 2015 წელს ეგვიპტემ და რუსეთმა გააფორმეს შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც დაბააში, კაიროდან 130 კილომეტრში, უნდა აშენდეს 4800 მეგავატის სიმძლავრის, 4 ბირთვული რეაქტორის მქონე

ატომური სადგური, პროექტის ღირებულება 30 მილიარდ დოლარს შეადგენს. ასევე შეთანხმება ითვალისწინებს, რომ ატომური სადგური საწვავით უნდა მოამარაგოს რუსეთის სახელმწიფო ატომურმა სააგენტო როსატომმა თავის არსებობის მანძილზე, ხოლო ექსპლუატაცია და ტექნიკური მომსახურება ასევე რუსულმა მხარემ უნდა გაწიოს 10 წლის განმავლობაში. აქვე აღსანიშნავია შემდეგი გარემოებაც, მიუხედავად იმისა, რომ სამხრეთ კორეა შეუერთდა ჯო ბაიდენის ადმინისტრაციის მიერ განხორციელებულ რუსეთზე ეკონომიკური ზეწოლის აქციას, შეწყვიტა ოპერაციები რუსეთის ცენტრალურ ბანკთან და ფონდებთან და აკრძალა სტრატეგიული მასალების ექსპორტი ამ ქვეყანაში, 2022 წლის პირველ სექტემბერს აგრეთვე ცნობილი გახდა, რომ აღნიშნული სადგურის ტურბინებით უზრუნველყოფას განახორციელებდა სამხრეთ კორეა, რომლის პროექტის განხორციელების მიზნით სამხრეთ კორეის ჰიდრო და ბირთვული ენერგიის სახელმწიფო სააგენტომ 2,25 მილიარდი დოლარის შეთანხმება გააფორმა როსატომთან. 2022 წლის 25 აგვისტოს სეულში გამართულ პრესკონფერენციაზე სამხრეთ კორეის პრეზიდენტის უფროსმა მდივანმა ეკონომიკურ საკითხებში ჩოი სანგ-მოკმა განაცხადა, რომ დაბაას ატომური სადგური მისი ქვეყნის უმსხვილესი პროექტის ექსპორტს წარმოადგენს 2009 წლის შემდეგ, როდესაც მისმა ქვეყანამ ბარაქას ატომური სადგური ააშენა გაერთიანებულ არაბულ სამამიროებში. (12)

აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ როსატომის პროექტები, რეგიონში დაბაას ატომური სადგურის აშენების პერსპექტივით არ დასრულებულა და 2022 წლის 16 სექტემბრის მონაცემებით, როსატომმა 9,1 მილიარდი დოლარის სესხის ხელშეკრულება გააფორმა გაზპრომბანკთან (რომელსაც კვლავ გააჩნდა წვდომა საერთაშორისო გადახდის სისტემა SWIFT-თან), აღნიშნული თანხის თურქეთის აკკუიუს ატომური სადგურის მშენებ-

ლობისა და განვითარებისთვის გამოყენების მიზნით. სექტორში როსატომმა გამოაქვეყნა უკვე 3 აგვისტოს ხელმოწერილი შეთანხმება, რომლის თანახმადაც: 7 \$ მილიარდი მოხმარდება აკკუიუს ტრიტორიაზე ატომური სადგურის აშენებასა და მის შემდგომ ექსპლუატაციას, რომელშიც შედის 4 რეაქტორით უზრუნველყოფაც. 1,6 \$ მილიარდი ყაზახეთში ურანის საბადოების განვითარებასა და აღნიშნული ელემენტის მოპოვებას მოხმარდება, 500 \$ მილიონი დაიხარჯება ლითიუმის მოპოვების ხარჯებზე. (13)

დამუშავებული ფაქტოლოგიური მასალების შეჯამების ფონზე, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის სტატიაში განხილული ქვეყნები ორმაგი თამაშის ტაქტიკის მიმდევრები არიან. აღნიშნული სახელმწიფოები ინარჩუნებენ სტრატეგიული თანამშრომლობის ფორმატს ამერიკის შეერთებულ შტატებთან, მაგრამ იმავე დროს ცდილობენ არ გაწყვიტონ კავშირი რუსეთის ფედერაციასთანაც. მათი ასეთი ნაბიჯები, გარდა სტატიაში აღწერილი გარემოებებისა, გამოწვეულია იმითაც, რომ განხილულ ქვეყნებში, ისრაელის გარდა, დამკვიდრებული მართვის სტილი შორს არის დასავლური გაგების დემოკრატიული მოდელისგან და იმ ძირითადი ფასეულობებისგან რასაც ადამიანის უფლებები წარმოადგენს. შესაბამისად ამ ქვეყნებისთვის ისეთ სახელმწიფოებთან ურთიერთობების შენარჩუნება როგორებიცაა რუსეთი და ჩინეთი, სარფიანის გარდა მიმზიდველიცაა. ამასთან ასეთ ქვეყნებთან ურთიერთობებით მანიპულირება განხილულ ქვეყნებს დასავლელ პარტნიორებთან მიმართებით დამატებითი ბერკეტების ფლობის საშუალებას უჩენს. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ 2022 წელს ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების ორმაგი თამაშის ტაქტიკა თავდაპირველად სარგებელზე დაფუძნებულ პრაგმატიზმად აღიქმებოდა, თუმცა 2025 წლისთვის ის უფრო გათ-

ვლილი „სტრატეგიული ბალანსის პოლიტიკად“ იქცა. რუსეთ-უკრაინის ომმა და პარალელურად ისრაელ-ჰამასის კონფლიქტმა ნათლად აჩვენა, რომ რეგიონის არცერთი სახელმწიფო არ არის მზად ერთი ბანაკის მყარ მოკავშირედ ჩამოყალიბდეს. მიუხედავად ამისა, რუსეთი თანდათან კარგავს გავლენას რეგიონში: ისრაელთან ურთიერთობები გაცივდა, ეგვიპტესთან თანამშრომლობა მხოლოდ ენერგეტიკულ დონეზე შემოიფარგლა, ხოლო საუდის არაბეთი და საამიროები უფრო მეტად ჩინეთის გავლენის ქვეშ შევიდნენ.

შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ახლო აღმოსავლეთში რუსეთის როლი 2025 წლისთვის შემცირდა როგორც პოლიტიკური შუამავლობის, ისე ეკონომიკური პარტნიორობის თვალსაზრისით - მისი ადგილი ნაწილობრივ ჩინეთმა დაიკავა. აქედან გამომდინარე, მიუხედავად წარმატებული და წარუმატებელი მედიაციების მცდელობებისა, დასავლეთის აქტიური ჩარევის გარეშე კონფლიქტების (არა მარტო უკრაინაში) მოგვარების პერსპექტივები ახლა და განჭვრეტად მომავალშიც საკმაოდ არაპროგნოზირებადი და ბუნდოვანი ჩანს.

ბიბლიოგრაფია:

წარმოდგენილი ბიბლიოგრაფია კომპლექსურია და გამოყენებულია შეზღუდული რაოდენობით სტატიაში დასმული კითხვებისა და მოცემული პრობლემატიკის საჭიროებიდან გამომდინარე. საკითხის სხვადასხვა რაკურსით გაშუქებისა და კიდევ უფრო ღრმად შესწავლის მიზნით, ვრცელი მასალები ხელმისაწვდომია აღნიშნულ საკითხებთან შესახებ გამოქვეყნებულ სხვა სტატიებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაშიც.

- (1) Israel's Bennett emerges as a mediator in Russia-Ukraine war By JOSEF FEDERMAN March 16, 2022 <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-jerusalem-israel-europe-80971697a5bf5f09ec17aea4e6a9a69b>
- (2) With ties to Russia and Ukraine, Israeli leader seeks to turn awkward position into diplomatic opportunity By Shira Rubin, March 15, 2022 at 9:50 a.m. EDT <https://www.Washingtonpost.com/world/2022/03/15/israel-bennett-ukraine-russia/>
- (3) Warsaw Conference not to compensate US defeats: Russian ex-diplomat <https://en.irna.ir/news/83183314/Warsaw-Conference-not-to-compensate-US-defeats-Russian-ex-diplomat>
- (4) القيادة بين التنسيق عن الحديث: ماتوزوف فيتشسلاف السابق الدبلوماسي - موسكو صحيحًا ليس سوريا في الضربات بشأن والروسية الإسرائيلية العسكرية -
فيتشسلاف-السابق-الدبلوماسي-<https://nabd.com/s/108934329-c6a1ad/> -التنسيق-عن-الحديث-ماتوزوف-بشأن-والروسية-الإسرائيلية-العسكرية-القيادة-بين-التنسيق-عن-الحديث-ماتوزوف-صحيحًا-ليس-سوريا-في-الضربات
- (5) Why Israel is walking a tightrope on the Ukraine crisis <https://english.alaraby.co.uk/analysis/why-israel-walking-tightrope-ukraine-crisis> As Russia invades Ukraine, Israel walks a diplomatic tightrope <https://neweasterneurope.eu/2022/07/14/as-russia-invades-ukraine-israel-walks-a-diplomatic-tightrope/>
- (6) With ties to Russia and Ukraine, Israeli leader seeks to turn awkward position into diplomatic opportunity By Shira Rubin, March 15, 2022 at 9:50 a.m. EDT <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/15/israel-bennett-ukraine-russia/>
- (7) Russian lawmaker supports Riyadh's position on diplomatic settlement of regional conflicts <https://tass.com/russia/1406707>
- (8) Saudi billionaire Prince Al Waleed bin Talal 'invested \$500 million in Russian firms' days before Ukraine invasion <https://english.alaraby.co.uk/news/saudi-prince-invested-500m-russia-firms->

aheadwar?fbclid=IwAR2pj2osrtXyn5ooqeUuBA0GNlexGNrxhr
ZK 15OX_I7p3yYirb8PfXNWOWw

- (9) Russia-Ukraine war: Major prisoner swap following Turkey and Saudi mediation https://www.middleeasteye.net/news/russia-ukraine-war-saudi-arabia-mediation-release-foreign-prisoners?utm_source=Facebook&utm_medium=Social&utm_campaign=Social_Traffic&utm_content=ap_6kowfp4org&fbclid=IwAR1fyt9fQA7JpWjMJfbtoZWGV5i_OZm_oOw0BnYGOy7jDT2k-vr9UuJkO4g أسرى 5 بتحرير لدوره السعودي العهد ولي تشكر ترأس
بريطانيين <https://www.alarabiya.net/saudi-today/2022/09/26/ترأس-بريطانيين-أسرى-5-بتحرير-لدوره-السعودي-العهد-ولي-تشكر>
- (10) The UN Resolution on Ukraine: How Did the Middle East Vote? <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/un-resolution-ukraine-how-did-middle-east-vote> John Hyatt. Giacomo Tognini. Russian Oligarchs Fleeing Sanctions Are House Hunting In Dubai. <https://www.forbes.com/sites/johnhyatt/2022/04/08/russian-oligarchs-fleeing-sanctions-are-house-hunting-in-dubai/?sh=7d0c39d158ce> Giorgio Cafiero. Analysis: Can the UAE be a safe haven for Russian oligarchs? <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/14/analysis-can-the-uae-be-a-safe-haven-for-russian-oligarchs> Aimee Donnellan. UAE could be Russian oligarchs' next playground. <https://www.reuters.com/markets/asia/uae-could-be-russian-oligarchs-next-playground-2022-03-04/> Samantha Gross. Biden's trip to Saudi Arabia is unlikely to lower oil prices. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2022/07/14/bidens-trip-to-saudi-arabia-is-unlikely-to-lower-oil-prices/> Opec: What is it and what is happening to oil prices? <https://www.bbc.com/news/business-61188579>

- (11) U.S. Relations with Egypt. BILATERAL RELATIONS FACT SHEET, BUREAU OF NEAR EASTERN AFFAIRS. APRIL 29, 2022 <https://www.state.gov/u-s-relations-with-egypt/>
- (12) Russia, South Korea cooperate on Egypt's Dabaa nuclear plant <https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/russia-south-korea-cooperate-egypts-dabaa-nuclear-plant#ixzz7gBuKhuYc>
South Korea signs deal with Russia to help build Egypt's first nuclear power plant <https://www.timesofisrael.com/south-korea-signs-deal-with-russia-to-help-build-egypts-first-nuclear-power-plant/>
- (13) Russian state firm signs \$9.1bn loan deal to fund nuclear plant in Turkey https://www.middleeasteye.net/news/russia-turkey-gazprombank-akkuyu-plant-loan-fund?utm_source=Facebook&utm_medium=Social&utm_campaign=Social_Traffic&utm_content=ap_yh9akofu48&fbclid=IwAR3D356eEiJaUQMXCHiJ-wkQ9YROai_2Fyp3hWYFiKuLmjDOoxRrYuIuhR8

PHONETIC CHANGES OF VOWEL COMPLEXES AT THE
MORPHEME BOUNDARY IN THE SPEECH OF ADJARIANS LIVING
IN INNER KARTLI

Mariam Koberidze

Doctor of Philology,

Professor of Gori State University,

Gori, Chavchavadze st., №53, 1400, Georgia,

+995577251275, maikoberidze@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

Abstract

The presented scientific article discusses the trends, cases of realization and frequency of phonetic changes of vowel complexes at the morpheme boundary in the speech of Adjarians living in the villages of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti of Gori Municipality in Shida Kartli. The research is based on dialect texts recorded and published by us at different times.

The speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti confirms the cases of mixing of Adjarian and Meskhetian-Javakhian speech codes with the Georgian dialect. In the 90s of the twentieth century, people from the village of Chao in the Khulo district, later from Samtskhe-

Javakheti (the village of Khizabavra) and from various parts of Kartli (the population displaced from the historical Samachablo) moved to these villages of Shida Kartli.

The change in vowel complexes was predominantly confirmed in the initial and final positions of the word. It is noteworthy that three markers of assimilation and dissimilation are revealed: local order (place of articulation), openness (raising), and labiality.

The vowel preceding the verb changes in complexes as a result of regressive, contact, and complete assimilation. ae→ee: tseegho (←tsaegho "to take away"), geegho (←gaegho "to understand"); oe→ee: meeria (←moeria "Interferes"), meekida (←moekida "Hanging"); au→uu: uutsia (←autsia "Raised"), duudedden (←daudeben "They will put"); eu→uu: Shuukra (←sheukra "tied up"); ai→ii: imitana (←amitana "brought"), dimig'vira (←damig'vira "shouted at me")...Complex changes occur not only between neighboring vowels, but also between elements separated by a consonant, especially when a compound preverb is attached to a verb. Both vowel elements of a compound preverb undergo changes: gidimig'ara (←gadimig'ara "I was overwhelmed"). This phenomenon is also characteristic of Shidakartli, only the vowel change is different: gemeerchiya (←gamoerchiya "Chosen"), tsemeeq'vana (←tsamoeq'van + "to bring").

The ee obtained by complete regressive assimilation undergoes regressive dissimilation. ee→ee→ye: giekida (←geekida ←gaekida), diesien (←deesien←daesien). Vowel dissimilation occurs in nouns in the final position. ee→ie: khiebi → khiebi ("Trees"); rdzeebi→rdziebi ("milks").

The study showed that the main trends of phonetic changes of vowel complexes at the morpheme boundary in the speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti are common Georgian, although certain modifications are also confirmed, which are determined by the inte-

rnal laws of the dialect, population migration and mixing of speech codes.

The conclusions obtained as a result of the study are important for the diachronic analysis of key issues of Kartvelian dialectology and, in general, the Georgian literary language.

Keywords: Shida Kartli, Adjarian dialect, vowel complexes, morpheme, phonetic change.

Introduction

Phonetic changes of vowel complexes at the morpheme boundary according to Georgian subsystems are thoroughly described in the scientific literature. According to the same principle, changes of the same vowel complex in dialects can give different phonetic varieties, but, nevertheless, represent a manifestation of the same tendency. Phonetic changes are influenced by the physiological characteristics of vowels and their relationship by distance.

The speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti confirms the cases of mixing of Adjarian and Meskhetian-Javakhian speech codes with Kartli. In the nineties of the twentieth century, people moved to these villages of Shida Kartli from Upper Adjara, from the village of Chao in the Khulo district, later from Samtskhe-Javakheti, the village of Khizabavri and various parts of Kartli. In these villages, after the August 2008 war, the displaced population from the historical Samachablo villages was resettled as a result of forced migration. Ossetian families are also found. It is also worth noting that Meskhetians who settled in Shavshvebi and Tsitelubani from Turkey, Azerbaijan and Kazakhstan also live in them. They speak Turkish, Azerbaijani and Russian. They do not know the Georgian language (the traces of Mes-

khetian have been erased from their speech), although their memory has preserved a characteristic of Georgian identity - the surname of their ancestor.

In the speech of Tsitelubani, Shavshvebi, and Natsreti, there are cases of interaction between linguistic phenomena characteristic of both Kartli and Adjarian. These cases are especially noticeable in ordinary conversation, in dialogue, when the speaker is Kartli, the interlocutor is Adjarian, or - conversely, when the interlocutor switches to the speaker's speech.

The cases of speech code switching in the speech of these villages were first noted and analyzed by us in the scientific articles: "On the issue of the relationship between Kartli and Adjarian" (2015: 25-26); "Time adverbs in Shidakartli" (2020: 54). The analysis of phonetic transformations of vowel complexes and their realization cases at the morpheme boundary in the speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti is based on the dialect materials we have obtained over the years. In connection with the research question, it is important to review the main literature that concerns the Georgian, Adjarian and Meskhetian dialects (Noghaideli, 1960; Nizharadze, 1957; Imnaishvili, 1974; Martirov, 1984; Koberidze, 2024)

Methods

In the process of studying the issue, observation, analysis of empirical material, context analysis, questionnaire survey, quantitative research, description and comparison-contrast methods were used. We described the empirical materials found, compared the Adjarian and Kartli speech codes, using quantitative research methods, identified the frequency of changes in sound complexes, and based on the analysis of the scientific literature related to the issue, we drew the relevant conclusions in chronological order.

Results

The presented scientific article studies the tendency of phonetic changes of vowel complexes at the morpheme boundary in the speech of Adjarians living in Shida Kartli, Gori Municipality villages – Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti; the cases and frequency of their realization are identified; the dialect texts recorded and published by us at different times and the scientific literature related to the issue are analyzed; the vowel changes in complexes caused by assimilation and dissimilation (ae→ee, oe→ee, au→uu, eu→uu, ai→ii, ae→ee→ie, ee→ie→ie) and three markers of their detection are discussed: local order (place of pronunciation), openness (raising) and labiality; General Georgian trends in phonetic changes of vowel complexes at the morpheme boundary and modifications caused by the internal laws of the dialect, population migration, and the mixing of speech codes were identified.

Discussion

The regularities of phonetic changes of two-component vowel complexes in Georgian dialects are analysed according to the result - three-order complexes are named and the tendency of phonetic changes characteristic of each vowel is determined: 1. A complex composed of wide + narrow (low or medium stress + high stress) vowels shows a tendency towards regressive assimilation: ae→ee, ai→ii, au→uu; 2. In complexes composed of narrow + wide vowels, the following will appear: ea→ia, oa→ua (a tendency towards diphthongization during a long-term process); 3. Vowels of equal openness (highness) give different results. The oe complex in Western dialects is changed by regressive assimilation (similar to complexes of the first type): Gamoeekida→Gameekida ("Chased"); in the dialects of Eastern Georgia, dissimilation appears: Gamoeekida→Gamuekida ("Chased"). The same group also includes complexes composed of identical vowels

(primary and secondary). Long vowels resulting from the fusion of identical vowels tend to turn into simple vowels (Dzidziguri, 1946: 19).

One more variant can be added to this (attested in the Ajarian dialect): in the case when *ai*→*ei* is disconnected by the consonant *v*, the *i* vowel is lost: *s'avighe* → *ts'evighe*→ *ts'evghe* ("I took"). Essentially, this is a type of *ei* → *ei* change, where instead of a partial reduction (*i* → *y* ("Iot")), a full reduction appears (Jorbenadze, 1998:97-100).

In the Georgian language, the main part of words is formed by combining morphemes (stems and affixes). Accordingly, new sound sequences are formed at the boundaries of morphemes, some of which may not be confirmed within the framework of one morpheme at all (since such a sound sequence is unnatural for Georgian); in such cases, the language tries to make the newly formed unnatural sound sequence resemble a natural sound complex in the process of speech (Putkaradze, & Mikautadze, 2014: 84).

In the speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti, the change of vowel complexes is mainly manifested in the initial and final positions of the word. The preverb vowel is mainly changed. In Zemo-Acharyan, the assimilation of the preverb vowels *a* and *o* takes place (Nizharadze, 1957:15). This process is not foreign to Shida Kartli speech either.

Position at the beginning of a word:

The vowel preceding the verb changes in complexes as a result of regressive, contact, and complete assimilation. The middle-stressed *e* of the front row completely resembles the low-stressed and middle-stressed *a*. *Ae*→*ee*: *tsaegho* → *tseegho* ("to take"); *gaegho*→ *geegho* ("to take"); *daekitkha*→ *deekitkha* ("to ask"); *tsavedi* → *tseveli* ("to go")

...

Compare. Shidakhartlian: deekhvia ("He embraced"), geekhvia ("He embraced") (Martirosov, 1939: 212). Gadeekhvia (He embraced); Deejakha ("He collided"); geetkhovebinat ("They were married") (Gigineishvili, Topuria, & Kavtaradze, 1961: 102, 286, 287, 299, 301).

Deerkvat ("They were called"); geeridnen ("They avoided"); de-emorchila ("They obeyed"); geeretskha ("They washed") (Imnaishvili, 1974 b: 64, 84, 79, 92).

Deemshvidobebian ("They said goodbye"); deekharjat ("They spent"); geetsno ("They got to know each other"); deemegobrebina ("They gathered") (Glonti, 1980: 224, 225, 226, 227).

Deemgvanei ("get acquainted "); geeghvidzebina ("They woke me up"); deetsemi ("They fell"); geetsno ("They fell"); cheetutka ("They were hiding"); cheeparat ("They were hiding") (Koberidze, 2015: 54).

The long e vowel is obtained by complete regressive assimilation through the ee sound complexes in the Adjarian dialect and the speech of Georgian emigrants living in Turkey (Putkaradze, Tabidze, Labadze, Kekua, Gejua, Celebi, & Salia-Beshiroglu, 2022: 188).

The ae-ee-ye process is also confirmed in Imerkhei speech (Mikautadze, 2014: 210-212). ae→ee complete, regressive assimilation is also found in Shavshuri Kilo (Paghava, Shioshvili, Mamuladze, Tsi-ntsadze, Chokharadze, Shashikadze, Tsetskhladze, Putkaradze, Baramidze, Karalidze, & Chokharadze, 2014: 222).

The change of the pre-verb a element to the vowel e in the complex is also characteristic of other dialects of the Georgian language (Rachuli, Imeretian, Lechkhumi ...) (Jorbenadze, 1998: 611).

The front mid-high e completely resembles the back mid-high labial o vowel⁷⁷. oe→ee: moeria→meeria ("The bag is hanging"); moekida→meekida ("He grabbed the bag").

Compare. Shidakhartlian: meeshva ("Let it go"); meeria ("The bag is hanging") (Martirosov, 1939: 212).

meeshorebinat ("They drove away the enemy"); meetsonat ("They liked this place") (Imnaishvili, 1974, p. 66). Meelaparakos ("He talked to his sister"); meetsona ("He liked it very much") (Glonti, 1980: 224).

Assimilation in the OE complex is more or less characteristic of both Western and Eastern dialects. In Eastern dialects, the process goes even further and the first vowel of complex verbs (aṭo, Ṣam, Ṣaṭo, Ṣaṭo) is also assimilated. This phenomenon is also confirmed in the villages of Upper Imereti as a result of the influence of Kartli (gememekida "He chased me"; gemevida "came out"; tsememetsia "caught up with me"; chemememtvria "crushed me"...)... (Dzotsenidze, 1973: 229; Koberidze, 2023: 180).

The vowel e completely resembles both vowels preceding the compound verb: gemeerchia (←gamoerchia "Chosen"), gemeeba (←gamoeba "Released"), gameeghvidza (←gameoghviza "Woke up"), tsemeeqvana (←tsamoeqvana "Taken away"), gedeerchina (←gadeerchina "Saved"), gedeekhvivnen (←gadeekhvivnen "They embraced"), gedeekida (←gadaekida "They hung around").

Such a change of vowels is found in the speech of the Kartli people, and is rarely confirmed in the speech of the Adjarian: Gemeeskrika (←gamoeskrika "Chased"); gemeetkhova (←gemeetkhova "Asked").

⁷⁷ The stress of o in Georgian can fluctuate between medium and low. In such a case, it will be necessary to introduce the differential sign: labiality-non-labiality. O will be characterized as a low or medium back-row labial vowel (Putkaradze, & Mikautadze, 2014: 54).

In Shidakartlian, the vowel *e* completely resembles the assimilation element *a* or *o* separated from it by the signs of the mouth:

degekharja (←dagekharja "You spent it"), dememarta (← damemarta "It happened to me"), degekherkha (←dagekherkha "You managed to"), dededzakha (← dagedzakha "You called me"), demeskha (← dameskha "Demeskha"). In this respect, the hidakartlian speech is closer to the Upper Imereti speech (Koberidze, 2015: 52).

The assimilation of preverbal (*a*, *e*) and verb-inflectional (*i*) vowels is confirmed in the speech of the Adjarians, when there is an objective person prefix between them (Nizharadze, 1957: 14).

In this case, there is a distance assimilation *ai* → *yi*: gidimiknia (← gadamiknia "I changed"); gimishena (← gamishena "I built"); gimiketa (← gamiketa "I made"), gidimigdo (← gadamigdo "I threw"); chimivarda (← chamivarda "I fell"); gimigho (← gamigho); gimikharda (← gamikharda "I was happy"); gigigono (← gagigono "I heard from you").

Both vowels before a compound verb change: gidimiqara (← gadamiqara, "I was overwhelmed").

The first vowel before a compound verb does not change in Shavshuri: gamemishves ("They let me out"), gamemeghos ("Let me go") (Paghava, Shioshvili, Mamuladze, Tsintsadze, Chokharadze, Shashikadze, Tsetskhladze, Putkaradze, Baramidze, Karalidze, & Chokharadze, 2014: 224).

In Gurian, the preverb vowel remains unchanged if it is separated from the assimilating vowel by the consonant *m* or *g* (Imnaishvili, 1974a: 174).

The speech of the Adjarians living in Shida Kartli is also characterized by one interesting phenomenon: the assimilation of the preverb vowels *a*, *o* by the vowels *i* of the genitive or passive gender and then its disappearance without a trace (Nizharadze, 1957: 15).

For example: gamevdzakhe ← gamevidzakhe (← gamovidzakhe "I called it"); gevketē ← gevikete (← gavikete "I made it"); evshene ← evishene (← avishene "I built it").

The low-stressed middle row *a* resembles the back-row mid-stressed labial *o* vowel. *oa*→*aa*: shaanata (← sheanata "Sheanata"); shaagdes (← sheagdes "They threw").

Compare Shidakartluri: Gamaatshakdeto ("Announce it") (Martirosovi, 1939: 219); Maacham ("He will feed it") (Gigineishvili, Topuria, & Kavtaradze, 1961: 286); Gamaataremina ("He will bring it out") (Imnaishvili, 1974b: 84); Amaatatanine ("He will bring it out") (Koberidze, 2024: 131).

In Shida Kartlian, within the same morpheme on the morpheme boundary, the preverb vowel *o* in the vicinity of the *m*-mark of the first objective person is replaced by the element *a* (in the second and third persons, *o* does not change): *Mo* takes the form of preverb *ma* in Upper Imereti when it is followed by the sonor *m*. This is so characteristic of it that it serves as one of the classification marks to distinguish Upper Imereti from Lower Imereti (Dzotsenidze, 1973: 244).

In Imerkhevi, the picture is approximately the same, but it is also noticeable that such a change almost always occurs where the basis for assimilation is prepared, and this mainly occurs with the second and third person forms of the subject (Putkaradze, 2016: 116).

In Kakhetian, the replacement of the *o* element before the verb *mo* with *ani* is sometimes conditioned by the change of the person of the verb. For example, with the first subjective person and the second objective person, we usually find *mo*-(*me* movitane, *shen* mogitane, *shen* mamitane ("I brought it", "You brought it", "You carried it") (Martirosov & Imnaishvili, 1956: 35).

The linguistic literature suggests that the above-mentioned change should have originated in the oa position and only then expanded its scope to environments where there is no basis for this phonetic change (Topuria, 1925: 131).

The back, high-stressed u vowel resembles the middle, low-stressed a vowel. au→uu: duupenen („they will be given"); uuriot („they will be mixed"); guushveben („they will be released"); duudzakha („they will be called"); tsuuvida („they will be taken"); shuukar („they will be taken"); duudeben („they will be sold") ... The back, high-stressed u vowel resembles the front, high-stressed i: iu→uu: muutanon („they will be brought"); muuqvanon („they will be brought")...This process goes even further and ends with long vowels.

Compare Shidakartli: au→ou with regressive partial assimilation. For example: gouketa (←gauketa "He made it"); gougzavna (←gauzavna "He sent it). Such cases are rare.

In Shavshuri, UU is replaced not only by the AU complex, but also by the OU complex for the first time (Paghava, Shioshvili, Mamuladze, Tsintsadze, Chokharadze, Shashikadze, Tsetskhladze, Putkaradze, Baramidze, Karalidze, & Chokharadze, 2014: 225).

The pre-verb vowels a and o change in the neighborhood of the stem (formant) vowel i. The stem vowel i has the power of assimilation. Assimilation in such a position is regressive, partial, contact and distance (Putkaradze, 2016: 56).

Partial, contact assimilation causes a change in complexes: ai→ei: geimseba („filling"); geiqopa („divide"); geichreba („cut") ...

Partial distance assimilation (ai→ei) is followed by the loss of the verbal affix i: evghot ("Let's take it"); tsevdn ("They went"); devtsqop ("I will begin")...

In the speech of Adjarians living in the villages of Shida Kartli, ee, obtained through contact complete regressive assimilation, under-

goes regressive dissimilation $ae \rightarrow ee \rightarrow ye$: giemtquneba ($\leftarrow$ geemt-quneba "to be deceived"); giekida ($\leftarrow$ geekida "to be hung"); giekikha ($\leftarrow$ geekikha "to be asked"); diesien ($\leftarrow$ deesien "to be put down") (tsitelubani) (koberidze, 2015: 51).

Cases of partial dissimilation of vowels (oaua) are characteristic of Shidakartli and Adjarian speech: muatbobs ($\leftarrow$ moatbobs "He will warm up"), muakikha ($\leftarrow$ moakikha "He asked")...

Vowel dissimilation occurs in nouns in final position, when the final e (sometimes a-c) of the stem undergoes a change under the influence of the plural suffix e. $ee \rightarrow ie$:

khiebi ($\leftarrow$ kheebi "Trees"); kibiebi ($\leftarrow$ kibeebi "Stairs"); rdziebi ($\leftarrow$ rdzeebi "Milk"); tsiebi (tseebi $\leftarrow$ tsaebi "Sky"); qaniebi ($\leftarrow$ qaneebi $\leftarrow$ qanaebi "Fields" ... The process of dissimilation goes even further and takes on the form of a complex. This phenomenon is also characteristic of Meskhetian-Javanese speech.

These examples prove that in Zemo-Ajarian the tendency of $ee \rightarrow ie \rightarrow ie$ is taking on a complete form. It is possible that this circumstance is one of the manifestations of the tendency to diphthongization (Noghaideli, 1960:16).

If we compare the illustrative examples discussed above with Shidakartli, we will see that as a result of contact, regressive assimilation, the vowel complexes ae and ao give us ee and oo complexes. ae $\rightarrow$ ee: a) The vowel e of the suffix -eb, which produces the plural of nouns, resembles the vowel a of the stem (when the final a vowel is not shortened): kochora $\rightarrow$ kochoraebi $\rightarrow$ kochoreebi; b) The vowel e of the suffix -eb resembles the vowel a of the root connected in the relative rotation: tslisa $\rightarrow$ tslisaebi $\rightarrow$ tsliseebi ("Year"), gvarisa $\rightarrow$ gvarisaebi $\rightarrow$ gvariseebi ("Surname") (Koberidze, 2024: 36).

The percentage of the frequency of changes in vowel complexes at the morpheme boundary in the speech of Adjarians living in Shida Kartli, according to the materials we have found:

Head position: ae→ee - 5%; oe→ee - 2%; ai→ii - 6%; oi→ei with the loss of the i vowel - 9%; oa→aa -2%; au→uu-2%; oa→ua-2%; ai→ei -3%; ae→ee→ie- 4%; Compare Shida Kartli: ae→ee - 7%; oe→ee - 2%; oa→aa -9%; au→ou- 2%; oa→ua- 2%; oa→ua 2%.

Final position: ae→ee→ye.

Conclusion

As can be seen from the analyzed materials, the frequency of changes in vowel complexes at the morpheme boundary in the speech of Adjarians living in Shida Kartli varies depending on the head and end positions in the verbal and verbal forms. In the head position of the verb, 9 vowel complex changes were detected: ae→ee - 5%; oe→ee - 2%; ai→ii - 6%; oi→ei with the loss of the i vowel - 9%; oa→aa -2%; au→uu-2%; oa→ua- 2%; ai→ei -3%; ae→ee→ie- 4% The change in the common complexes of Kartlians and Adjarians: ae→ee - 7%; oe→ee - 2%; oa→aa -9%; au→ou- 2%; oa→ua- 2%.

In the final position of the noun, 1 vowel complex change is realized: ae→ ee→ ie- 5%.

In general, it can be said that the speech of Tsitelubani, Shavshvebi and Natsreti shows the basic data of Kartli, the main trends of vowel complex changes at the morpheme boundary correspond to the general laws of language development, are common to Georgian and are more or less confirmed in other dialects, although certain modifications are also confirmed, which are determined by the internal laws of the dialect, population migration and mixing of speech codes.

Adjarian speech is characterized by one-step and two-step changes in vowel complexes, while Shidakartli speech is characterized by one-step changes in vowel complexes. It is noteworthy that there

are three markers for the detection of assimilation and dissimilation: local order (place of articulation), openness (raising), and labiality. Time will tell whether the only sign of the speech of Tsitelubani, Shavshvebi, and Natsreti will be Kartli, if a parallel environment or mixed speech is created.

References:

- Gigineishvili, I., Topuria, V., & Kavtaradze, I. (1961). *Georgian Dialectology*. I. Tbilisi: Publishing House "Tbilisi State University" (in Georgian).
- Topuria, V. (1925). *Kartli*. Aril, 137 (in Georgian).
- Imnaishvili, G. (1974 a.). *Kartli Dialect. Research*. I. Tbilisi: Publishing House "Metsniereba" (in Georgian).
- Imnaishvili, G. (1974 b.). *Kartli Dialect*. II. Tbilisi: Publishing House "Science" (in Georgian).
- Koberidze, M. (2015). *On the relationship between Kartli and Adjarian in the speech of the village of Tsitelubani*. Materials of the XXXV Republican Scientific Session., 25-26 (in Georgian).
- Koberidze, M. (2015). *On the phonetic change of preverbs in Kartli*. Language and Culture, # 14, 52-55 (in Georgian).
- Koberidze, M. (2020). *Time-denoting adverbs in Shidakartli*. Philological Studies, #1., 54 (in Georgian).
- Koberidze, M. (2023). *Phonetic varieties of preverbs in Zemoimeruli*. Yearbook, XV, 177-183 (in Georgian).
- Koberidze, M. (2024). *Position and function of distributive vowels in Shidakartli*. Tbilisi: Publishing House "Meridiani" (in Georgian).
- Martirosov, A. (1939). *Report on a summer trip to the Fron Gorge*. Bulletin of the Academician N. Mari Institute of Language, His-

- tory and Material Culture. Vol. IV. No. 3, 211- 213 (in Georgian).
- Martirosov, A., & Imnaishvili, G. (1956). *The Kakhetian Dialect of the Georgian Language* (Research and Texts). Tbilisi: „ Publishing House of the Georgian Academy of Sciences” (in Georgian).
- Mikautadze, M. (2014). *Changes in Imerkheuli over the century* (according to the data of N. Mari and modern texts). Yearbook of the Kutaisi Public Library, VI., 210-212 (in Georgian).
- Nizharadze, Sh. (1957). *Peculiarities of Zemo-Acharuli*. Batumi: State Publishing House (in Georgian).
- Nizharadze, Sh. (1961). *Acharuli dialect of the Georgian language. Research and texts*. Batumi: State Publishing House (in Georgian).
- Noghaideli, J. (1960). *Peculiarities of Acharuli Kilo*. Batumi (in Georgian).
- Putkaradze, T., Mikautadze, M. (2014). *Phonetics of the Georgian literary language*. Tbilisi (in Georgian).
- Putkaradze, T., Tabidze, M., Labadze, M., Kekua, S., Gejua, K., Celebi, F., & Salia-Beshiroglu, M. (2022). *Regularities of Georgian-Turkish Speech Code Mixing According to the Speech of the Descendants of Georgian-Speaking Muhajirs*. Tbilisi: Publishing House "Universal" (in Georgian).
- Paghava, M. Shioshvili, T. Mamuladze, Sh. Tsintsaadze, M. Chokharadze, M. Shashikadze, Z. Tsetskhladze, N. Putkaradze, T. Baramidze, M. Karalidze, J. Chokharadze, V. (2014). *Shavshveti*. Tbilisi: Publishing House "Horos" (in Georgian).
- Putkaradze, Sh. (2016). *Georgian of Our Time*. Batumi: Publishing House "Adjara"(in Georgian).
- Ghlonti, A. (1980). *Philologist's Notes*. Tbilisi: Publishing House "Soviet Georgia"(in Georgian).

- Dzidziguri, Sh. (1946). *Common Basis of Phonetic Processes of Vowel Complexes in Georgian Kilo and Zanuri*. Iberian-Caucasian Linguistics. I, 19-31(in Georgian).
- Dzotsenidze, K. (1973). *Upper Imeretian Kilo*. Tbilisi (in Georgian).
- Jorbenadze, B. (1998). *Georgian Dialectology*. 2. Tbilisi (in Georgian).

მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსების ფონეტიკური
ცვლილებები შიდა ქართლში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში

მარიამ კობერიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,

ქ. გორი, ი. ჭავჭავაძის ქ. #53, 1400, საქართველო,

+995577251275.maikoberidze@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

აბსტრაქტი

წარმოდგენილ სამეცნიერო სტატიაში განხილულია შიდა ქართლში, გორის მუნიციპალიტეტის სოფლებში - წითელუბანში, შავშვებსა და ნაწრეტში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებების ტენდენია, რეალიზაციის შემთხვევები და სიხშირე. კვლევა ემყარება სხვადასხვა დროს ჩვენ მიერ ჩაწერილ და გამოქვეყნებულ დიალექტურ ტექსტებს.

წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში დასტურდება ქართლურთან აჭარულის და მესხურ-ჯავახურის სამეტყველო კოდთა შერევის შემთხვევები. შიდა ქართლის ამ სოფლებში მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში გადმოსახლდნენ საცხოვრებლად ხულოს რაიონის სოფელ ჩაოდან, მოგვ-

იანებით სამცხე-ჯავახეთიდან (სოფელი ხიზაბავრა) და ქართლის სხვადასხვა კუთხიდან (ისტორიული სამაჩაბლოდან დევნილი მოსახლეობა).

ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილება უპირატესად დადასტურდა სიტყვის თავკიდურ და ბოლოკიდურ პოზიციაში. საყურადღებოა, ასიმილაციისა და დისიმილაციის გამოვლენის სამი მარკერი: ლოკალური რიგი (საწარმოთქმო ადგილი), ღიაობა (აწეულობა) და ლაბიალურობა.

ზმნისწინისეული ხმოვანი იცვლება კომპლექსებში რეგრესული, კონტაქტური, სრული ასიმილაციის შედეგად. აე→ეე: წეელო (←წაეელო), გეელო (←გაეელო); ოე→ეე: მეერია (←მოერია), მეეკიდა (← მოეკიდა); აუ→უუ: უუწია (←აუწია), დუუდებენ (←დაუდებენ) ; ეუ →უუ: შუუკრა (←შეუკრა); აი→იი: იმიტანა (←ამიტანა), დიმიყვირა (←დამიყვირა)... კომპლექსთა ცვლილება ხდება არა მარტო მეზობლად მყოფ ხმოვნებს შორის, არამედ დისტანციურად, თანხმოვნით დაშორებულ ელემენტებს შორისაც, განსაკუთრებით, მაშინ, როდესაც ზმნას რთული ზმნისწინი დაერთვის. ცვლილებას განიცდის რთული ზმნისწინის ორივე ხმოვნითი ელემენტი: გიდიმიყარა გიდიმიყარა (←გადამიყარა). ეს მოვლენა შიდაქართლურისთვისაც არის დამახასიათებელი, მხოლოდ განსხვავებულია ხმოვანთა ცვლილება: გემეერჩია (←გამოერჩია), წემეეყვანა (←წამოეყვანა).

სრული რეგრესული ასიმილაციით მიღებული ეე განიცდის რეგრესულ დისიმილაციას. აე→ეე→იე: გიეკიდა (←გეეკიდა ←გაეკიდა), დიესიენ (←დეესიენ←დაესიენ). ხმოვანთა დისიმილაცია გვხვდება სახელებში ბოლოკიდურ პოზიციაში. ეე→ იე→დე: ხეები → ხიები →ხეები; რძეები→რძიები→რძეები.

კვლევამ აჩვენა, რომ წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში მორფმათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსთა ფონეტიკური ცვლილებების ძირითადი ტენდენციები საერთო

ქართულია, თუმცა დასტურდება გარკვეული მოდიფიკაციებიც, რომელიც განპირობებულია დიალექტის შინაგანი კანონებით, მოსახლეობის მიგრაციითა და სამეტყველო კოდთა შერევით.

კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები მნიშვნელოვანია ქართველური დიალექტოლოგიის და, საერთოდ, ქართული სალიტერატურო ენის საკვანძო საკითხების დიაქრონიული ანალიზისათვის.

საკვანძო სიტყვები: შიდა ქართლი, აჭარული დიალექტი, ხმოვანთკომპლექსები, მორფემა, ფონეტიკური ცვლილება.

შესავალი

ქართული ქვესისტემების მიხედვით მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსთა ფონეტიკური ცვლილებები ზედმიწევნით არის აღწერილი სამეცნიერო ლიტერატურაში. ერთი და იმავე პრინციპის მიხედვით ერთი და იმავე ხმოვანთკომპლექსის ცვლილება დიალექტებში შესაძლებელია იძლეოდეს განსხვავებულ ფონეტიკურ ნაირსახეობებს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, წარმოადგენდეს ერთი და იმავე ტენდენციის გამოვლინებას. ფონეტიკურ ცვლილებებზე გავლენას ახდენს ხმოვნების ფიზოლოგიური მახასიათებლები და ურთიერთობა მანძილის მიხედვით.

წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში დასტურდება ქართლურთან აჭარულის და მესხურ-ჯავახურის სამეტყველო კოდთა შერევის შემთხვევები. შიდა ქართლის ამ სოფლებში გადმოსახლდნენ მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში საცხოვრებლად ზემო აჭარიდან ხულოს რაიონის სოფელ ჩაოდან, მოგვიანებით სამცხე-ჯავახეთიდან, სოფელ ხიზაბავრიდან და ქართლის სხვადასხვა კუთხიდან. 2008 აგვისტოს

ომის შემდეგ, იძულებითი მიგრაციის შედეგად ისტორიული სამაჩაბლოს სოფლებიდან მოხდა დევნილი მოსახლეობის ჩასახლება. გვხვდება ოსური ოჯახებიც. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ შავშვებსა და წითელუბანში თურქეთიდან, აზერბაიჯანიდან და ყაზახეთიდან ჩამოსახლებული მესხებიც ცხოვრობენ. ისინი მეტყველებენ თურქულად, აზერბაიჯანულად და რუსულად. მათ არ იციან ქართული ენა (მეტყველებაში წაშლილია მესხურის კვალი), თუმცა მეხსიერებას შემოუნახავს ქართველთა იდენტურობის მახასიათებელი - წინაპრის გვარი.

წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში შეინიშნება, როგორც ქართლურის, ასევე აჭარულისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენების ურთიერთმიმართების შემთხვევები. ეს შემთხვევები განსაკუთრებით თვალშისაცემია ჩვეულებრივ საუბარში, დიალოგში, როცა მოსაუბრე ქართლელია, თანამოსაუბრე აჭარელი, ან - პირიქით, მოსაუბრის მეტყველებაზე ხდება თანამოსაუბრის გადართვა.

ამ სოფლების მეტყველებაში მიმდინარე სამეტყველო კოდთა გადართვის შემთხვევები პირველად იქნა შენიშნული და გაანალიზებული ჩვენ მიერ სამეცნიერო სტატიებში: „ქართლურისა და აჭარულის ურთიერთმიმართების საკითხისათვის“ (2015:25-26); „დროის აღმნიშვნელი ზმნისართები შიდაქართლურში“ (2020: 54).

წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში მორფემათა ზღვარზე, ხმოვანთკომპლექსთა ფონეტიკური გარდაქმნებისა და მათი რეალიზაციის შემთხვევების ანალიზი ემყარება ჩვენ მიერ წლების განმავლობაში მოპოვებულ დიალექტურ მასალებს. საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია იმ ძირითადი ლიტერატურის მიმოხილვა, რომელიც ეხება ქართლურ, აჭარულ და მესხურ დიალექტებს (ნოლაიდელი, 1960;

ნიჟარაძე, 1957; იმნაიშვილი, 1974; მარტიროვი, 1984; კობერიძე, 2024).

მეთოდი

საკითხის შესწავლის პროცესში გამოყენებულია დაკვირვება, ემპირიული მასალის ანალიზი, კონტექსტის ანალიზი, ანკეტური გამოკითხვა, რაოდენობრივი კვლევა, აღწერისა და შედარება-შეპირისპირების მეთოდები. მოძიებული ემპირიული მასალები აღვწერეთ, შევუდარეთ ერთმანეთს აჭარულისა და ქართლურის სამეტყველო კოდები, რაოდენობრივი კვლევის მეთოდების გამოყენებით გამოვავლინეთ ხმოვანკომპლექსთა ცვლილებების სიხშირე და საკითხთან დაკავშირებული სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გამოვიტანეთ შესაბამისი დასკვნები.

შედეგები

წარმოდგენილ სამეცნიერო სტატიაში შესწავლილია შიდა ქართლში, გორის მუნიციპალიტეტის სოფლებში - წითელუბანში, შავშვებსა და ნაწრეტში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში მორფემათა ზღვარზე ხმოვანტოკომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები; გამოვლენილია მათი რეალიზაციის შემთხვევები და სიხშირე; გაანალიზებულია სხვადასხვა დროს ჩვენ მიერ ჩაწერილი და გამოქვეყნებულ დიალექტური ტექსტები და საკითხთან დაკავშირებული სამეცნიერო ლიტერატურა; განხილულია ასიმილაციისა და დისიმილაციის შედეგად გამოწვეული ხმოვანთა ცვლილებები კომპლექსებში (აე→ეე, ოე→ეე, აუ→უუ, ეუ→უუ, აი→იი, აე→ეე→იე, ეე→იე→დე...) და მათი გამოვლენის სამი მარკერი: ლოკალური რიგი (საწარმოთქმო ადგილი), დიაოზა (აწეულობა) და ლაბიალურობა; გამოიკვეთა მორფემათა ზღვარზე ხმოვანტოკომპლექსთა ფონეტიკური ცვლილებების საერთო ქართული ტენდენციები და დიალექტის შინაგანი კანონ-

ნებით, მოსახლეობის მიგრაციითა და სამეტყველო კოდთა შერევით გამოწვეული მოდიფიკაციები.

მსჯელობა

ხმოვანთა ორშემადგენლიანი კომპლექსების ფონეტიკურ ცვლილებათა კანონზომიერებანი ქართული ენის დიალექტებში გაანალიზებულია შედეგის მიხედვით - დასახელებულია სამი რიგის კომპლექსი და განსაზღვრულია თითოეული ხმოვნისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური ცვლილებების ტენდენცია: 1. ფართო + ვიწრო (დაბალი ან საშუალო აწეულობის + მაღალი აწეულობის) ხმოვნებით შედგენილი კომპლექსი ამჟღავნებს მიდრეკილებას რეგრესიული ასიმილაციისაკენ: აე→ეე, აი→იი, აუ→უუ; 2. ვიწრო + ფართო ხმოვნებით შედგენილ კომპლექსებში დაჩნდება: ეა→ია, ოა→უა (შორს წასული პროცესის დროს დიფთონგიზაციის ტენდენცია); 3. თანაბარი ღიანობის (აწეულობის ხმოვნები) სხვადასხვა შედეგს იძლევიან. ოე კომპლექსი დასავლურ დიალექტებში იცვლება რეგრესიული ასიმილაციით (ანალოგიურად პირველი სახეობის კომპლექსებისა): გამოეკიდა→გამეეკიდა; აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებში დაჩნდება დისიმილაცია: გამოეკიდა→გამუეკიდა. ამავე ჯგუფში შემოდის იდენტური ხმოვნებით შედგენილი კომპლექსებიც (პირველადი და მეორადი). იდენტურ ხმოვანთა შერწყმის შედეგად მიღებული გრძელი ხმოვნები ისწრაფვიან გადაიქცნენ მარტივ ხმოვნად (მიძიგური, 1946:19).

ამას შეიძლება დაემატოს კიდევ ერთი სახეობა (დადასტურებული აქარულ დიალექტში): იმ შემთხვევაში, როცა აი→ეი გათიშულია ვ თანხმოვნით, ი ხმოვანი იკარგვის: წავილე → წევილე → წევლე. არსებითად ესაა ეი →ეე ცვლილების სახეობა, სადაც ნაწილობრივი რედუქციის (ი → ე) ნაცვლად დაჩნდება სრული რედუქცია (ჯორბენაძე, 1998:97-100).

ქართულ ენაში სიტყვათა ძირითადი ნაწილი იქმნება მორფემათა (ფუძისა და აფიქსების) შეერთებით. შესაბამისად, მორფემათა ზღვარზე წარმოიქმნება ახალი ბგერათმimდევრობები, რომელთა ნაწილი შეიძლება საერთოდ არ დასტურდება ერთი მორფემის ფარგლებში (რამდენადაც ასეთი ბგერათმimდევრობა არაბუნებრივია ქართულისათვის); ასეთ შემთხვევაში ენა ცდილობს მეტყველების პროცესში ახალწარმოქმნილი არაბუნებრივი ბგერათმimდევრობა დაამსგავსოს ბუნებრივ ბგერათკომპლექსს (ფულტკარაძე, & მიქაუტაძე, 2014: 84).

წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველებაში ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილება უპირატესად გამოვლინდება სიტყვის თავკიდურ და ბოლოკიდურ პოზიციაში. ძირითადად იცვლება პრევერბისეული ხმოვანი. ზემოაქარულში ადგილი აქვს ზმნისწინისეული ა და ო ხმოვანების ასიმილაციას (ნიჭარაძე, 1957: 15). ეს პროცესი არც შიდაქართლური მეტყველებითათვის არის უცხო.

თავკიდური პოზიცია:

ზმნისწინისეული ხმოვანი იცვლება კომპლექსებში რეგრესული, კონტაქტური, სრული ასიმილაციის შედეგად:

წინა რიგის საშუალო აწეულობის ე სრულად იმსგავსებს დაბალი აწეულობისა და შუა რიგის ა-ს.

აე→ეე: წეელო ამბავი; გეელო გული; ანო დეეკითხა; წეეელი...

შდრ. შიდაქართლური: ხალხი დეეხვია; ამ ბიჭსა გეეხვია (მარტიროსოვი, 1939:212). ი ბიჭი დევ დეეჯახა ; გეეთხოვებინათ ის ქალი (გიგინეიშვილი, თოფურია, & ქავთარაძე, 1961: 102, 286, 287, 299, 301).

მეყანწიშვილი დეერქვათ; გეერიდნენ ბატონეფსა; არც აქაურ ბატონს დეემორჩილა; იმას ვერ გეერეცხა (იმნაიშვილი, 1974 ბ:64, 84, 79, 92).

დეემზიდობებიან ერთმანეთს; ეს ფული **დეეხარჯა**; ეს ვაჭარი **გეეცნო** და **დეემეგრობრებინა** (ღლონტი, 1980: 224, 225, 226, 227).

ცოტა დიდ ადამიანს **დეემგვანეი**; ამ გოგოსაც **გეელვიძებინა** ; **დეეცემი** და მერე ნახან შენა ; ასფუთიან ქვევრში **ჩეესვა** ; მწუხარებით გული **ჩეეთუთქა**; მტრეფს **ჩეეპარათ** (კობერიძე, 2015: 54).

სრული რეგრესიული ასიმილაციით ეე ხმოვანკომპლექსთა საფეხურის გავლით მიიღება გრძელი ე ხმოვანი აჭარულ დიალექტსა და თურქეთში მცხოვრებ ქართველ მუჰაჯირთა მეტყველებაში (ფუტკარაძე, ტაბიძე, ლაბაძე, კეკუა, გეჯუა, ჩელევი, & სალია-ბეშიროღლუ, 2022: 188).

აე-ეე-იე პროცესი დასტურდება იმერხეულ მეტყველებაშიც (მიქაუტაძე, 2014: 210-212). აე> ეე სრული, რეგრესიული ასიმილაცია გვხვდება შავშურ კილოშიც (ფადავა, შიოშვილი, მამულაძე, ცინცაძე, ჩოხარაძე, შაშიკაძე, ცეცხლაძე, ფუტკარაძე, ბარამიძე, კარალიძე, & ჩოხარაძე, 2014: 222).

ზმნისწინისეული ა ელემენტის ცვლილება ე ხმოვანთან კომპლექსში დამახასიათებელია ქართული ენის სხვა დიალექტებისათვისაც (რაჭული, იმერული, ლეჩხუმური ...) (ჯორბენაძე, 1998: 611).

წინა რიგის საშუალო აწეულობის ე სრულად იმსგავსებს უკანა რიგის საშუალო აწეულობის ლაბიალურ ო ხმოვანს⁷⁸. **ოე→ეე**: იმფერ დიდი ჯვალი მეერია და მეეკიდა და წეილო ვიბიში (ადგილი, სადაც სიმინდს თესავენ).

⁷⁸ ო-ს აწეულობა ქართულში შეიძლება მერყეობდეს საშუალოსა და დაბალს შორის. ასეთ შემთხვევაში, აუცილებელი გახდება დიფერენციალური ნიშნის: ლაბიალურობა-არალაბიალურობა - შემოტანა. ო დახასიათდება უკანა რიგის დაბალი თუ საშუალო აწეულობის ლაბიალური ხმოვანი (ფუტკარაძე, & მიქაუტაძე, 2014: 54).

შდრ. შიდაქართლური: **მეეზვა, მეერია, მეეშველება ...** (მარ-ტიროსოვი, 1939: 212).

მტერი **მეეშორებიანთ; მეეწონათ** აქაურობა (იმნაიშვილი , 1974 ბ: 66). **მეელაპარაკოს** დას ; ძალიან **მეეწონა** (ლლონტი, 1980: 224).

ოე კომპლექსში ასიმილაცია მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია როგორც დასავლური, ისე აღმოსავლური კილოებისათვის. აღმოსავლურ კილოებში პროცესი კიდევ უფრო შორს მიდის და ასიმილირდება რთული ზმნისწინების(ამო, ჩამო, გამო, წამო) პირველი ხმოვანიც. ეს მოვლენა ქართლურის გავლენის შედეგად ზემო იმერეთის სოფლებშიც დასტურდება (გემემეკიდა, გემევიდა, წემემეწია, ჩემემემტვრია ...) (მოწენიძე, 1973: 229; კობერიძე, 2023: 180).

ე ხმოვანი სრულად იმსგავსებს რთული ზმნისწინის ორივე ხმოვანს: **გემეერჩია** (←გამოერჩია), **გემეება** (←გამოება), **გამეელვიძა** (←გამოელვიძა), **წემეეყვანა** (←წამოეყვანა), **გედეერჩინა** (← გადაერჩინა), **გედეეხვივნენ** (←გადაეხვივნენ), **გედეეკიდა** (←გადაეკიდა).

ხმოვანთა ასეთი ცვლილება ძირითადად ქართლელთა მეტყველებაში გვხვდება, იშვიათად დასტურდება აჭარელთა მეტყველებაშიც: **გემეესხრიკა ...** ჯუმადიმი **გემეთხოვა** (← გამოეთხოვა)...

ქართლელთა მეტყველებაში ე ხმოვანი სრულად იმსგავსებს პირის ნიშნებით მისგან დამორებულ საასიმილაციო ა ან ო ელემენტს: **დეგეხარჯა** (←დაგეხარჯა), **დემემართა** (←დემემართა), **დეგეხერხა** (←დაგეხერხა), **დეგემახა** (←დამემახა), **დემესხა** (←დამესხა). ამ მხრივ, შიდაქართლური მეტყველება უახლოვდება ზემოიმერულს (კობერიძე, 2015: 52).

აჭარელთა მეტყველებაში დასტურდება პრევერბისეული (ა, ე) და ზმნის ქცევის (ი) ხმოვანთა ასიმილაცია, როდესაც მათ

შორის ობიექტური პირის პრეფიქსია (ნიჟარაძე, 1957: 14). ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს დისტანციურ ასიმილაციას **აი** → **იი**: **გიდიმიქნია** (←გადამიქნია), **გიმიშენა** (←გამიშენა), **გიმიკეთა** (←გამიკეთა), **გიდიმიგდო** (←გადამიგდო). **ჩიმივარდა** (←ჩამივარდა), მაი კარი თევსით **გიმილო**; რაფერ **გიმიხარდა** მაი ამზავი; მე უნა **გიგიგონო**. იცვლება რთული ზმნისწინის ორივე ხმოვანი: **გიდიმიყარა** მთელი ურუბა (თბილი ტანსაცმელი)...

რთული ზმნისწინის პირველი ხმოვანი არ იცვლება შავშურში: გამემიშვეს, გამემილოს (ფაღავა, შიოშვილი, მამულაძე, ცინცაძე, ჩოხარაძე, შაშიკაძე, ცეცხლაძე, ფუტყარაძე, ბარამიძე, კარალიძე, & ჩოხარაძე, 2014: 224).

გურულში ზმნისწინისეული ხმოვანი უცვლელად გვენახება, თუ დაშორებულია მასიმილირებელ ხმოვანს მ ან გ თანხმონით (იმნაიშვილი, 1974 ა: 174).

შიდა ქართლში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებისათვის დამახასიათებელია ერთი საინტერესო მოვლენაც: ქვევის ან ვნებიანი გვარის ი ხმოვანთა მიერ პრევერბისეული ა, ო ხმოვანთა დამსგავსება და შემდეგ მისი უკვალოდ გაქრობა (ნიჟარაძე, 1957: 15). მაგალითად: **გამეცმახე**←**გამევიცმახე** (←გამოვიცმახე); **გევიკეთე**←**გევიკეთე** (←გავიკეთე); **ევიშენე**←**ევიშენე** (←ავიშენე)...

დაბალი აწეულობის შუა რიგის ა იმსგავსებს უკანა რიგის სამულო აწეულობის ლაბიალურ ო ხმოვანს. **ოა**→**აა**: **შაანათა** თვალი; **შააგდეს** ჭკირთი...

შდრ. შიდაქართლური: ჩემთან **გამააცხადეთო** (მარტიროსოვი, 1939: 219); **მააჭამს** ფეხსა(გიგინეიშვილი, თოფურია, & ქავთარაძე, 1961: 286); წყალი არ **გამაატარებინა** (იმნაიშვილი, 1974 ბ : 84); წადი და **ამაატანინე** ... (კობერიძე, 2024: 131).

შიდა ქართლურში მორფემათა ზღვარზე ერთი მორფემის ფარგლებში ზმნისწინისეული ხმოვანი ო პირველი ობიექტური პირის მ-ნიშნის მეზობლობაში იცვლება ა ელემენტით (მეორე

და მესამე პირში ო არ იცვლება): მო ზმნისწინი მა-ს სახეს იღებს ზემოიმერულში, როცა მას სონორი მ მოსდევს. ეს მისთვის იმდენად დამახასიათებელია, რომ ერთ-ერთ საკლასიფიკაციო ნიშნად გამოდგება ზემოიმერულის ქვემოიმერულისაგან გასამიჯნავად (მოწენიძე, 1973: 244).

იმერხეულში დაახლოებით ასეთივე სურათია, მაგრამ შესამჩნევია ისიც, რომ თითქმის ყოველთვის ასეთი ცვლილება ხდება იქ, სადაც საფუძველია მომზადებული ასიმილაციისათვის, თანაც ეს ხდება ძირითადად სუბიექტის მეორე და მესამე პირის ფორმებთან (ფუტყარაძე, 2016: 116).

კახურში მო ზმნისწინის ო ელემენტის ანით შეცვლა ზოგჯერ შეპირობებულია ზმნის პირთა ცვლით. მაგალითად, პირველ სუბიექტურ და მეორე ობიექტურ პირთან ჩვეულებრივ გვევლინება მო- (მე მოვიტანე, მე მოვჭერ; შენ მოგიტანე, შენ მოგიჭრი; მე მამიტანე, მე მამიჭრი; შენ მაიტანე, შენ მაშჭერი, მან მაიტანა, მან მაშჭრა) (მარტიროსოვი & იმნაიშვილი, 1956: 35).

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ზემოთ აღნიშნულ ცვლილებას დასაბამი უნდა მისცემოდა ოა პოზიციაში და მხოლოდ შემდეგ გაეფართოვებინა მოქმედების არე იმ გარემოცვაში, სადაც ამ ფონეტიკური ცვლილების საფუძველი არ არსებობს (თოფურია, 1925: 131).

უკანა რიგის, მაღალი აწეულობის უ ხმოვანი იმსგავსებს შუა რიგის, დაბალი აწეულობის ა ხმოვანს. აუ→უუ: დედოფლის ფეხებთან დუუფენენ ახალ ნაჭერს; უურიოთ ერთი ჭაჭვი შექერი; არ გუუშვებენ; ბაღვ დუუძახა; მეფე-დედოფალ მაგიდი წინ დუუდებენ; მიხეილას ბაღანაი წუუვიდა, მაი ჯვალაი თავი შუუკარ წესიანად ... უკანა რიგის, მაღალი აწეულობის უ ხმოვანი იმსგავსებს წინა რიგის, მაღალი აწეულობის ი-ს: იუ→უუ: მუუტანონ სადილი; ნენე მუუყვანონ ... ეს პროცესი კიდევ უფრო შორს მიდის და მთავრდება გრძელი ხმოვნებით.

შდრ. შიდაქართლური: აუ→ოუ რეგრესული ნაწილობრივი ასიმილაციით. მაგ.: **გოუკეთა** (←გაუკეთა); **გოუგზავნა** (←გაუგზავნა)... ასეთი შემთხვევები იშვიათია.

შავშურში **უუ** ენაცვლება არა მარტო აუ კომპლექსისაგან მიღებულ, არამედ პირველად ოუ კომპლექსაც (ფაღავა, შიოშვილი, მამულაძე, ცინცაძე, ჩოხარაძე, შაშიკაძე, ცეცხლაძე, ფუტკარაძე, ბარამიძე, კარალიძე, & ჩოხარაძე, 2014: 225).

ზმნისწინისეული ა და ო ხმოვნები ფუძისეულ (ფორმანტისეულ) ი ხმოვანთან მეზობლობაში იცვლებიან. ასიმილაციის ძალა აქვს ფუძისეულ ი ხმოვანს. ასიმილაცია ასეთ პოზიციაში არის რეგრესული, ნაწილობრივი, კონტაქტურიც და დისტანციურიც (ფუტკარაძე, 2016: 56).

ნაწილობრივი, კონტაქტური ასიმილაციით გამოწვეულია კომპლექსთა ცვლილება: **აი →ეი**: რუმ **გეიმსება**; ცომი **გეიყოფა** პაწვინ ნაჭრებათ; **გეიჭრება** შვაზე...

ნაწილობრივ დისტანციურ ასიმილაციას (აი→ეი) მოსდევს ი ზმნური აფიქსის დაკარგვა: **ევლოთ** ორი-სამი კილო ფქვილი; გორში **წევდნენ** დილასვე; **დევწყოფ** კრეფას...

შიდა ქართლის სოფლებში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში კონტაქტური სრული რეგრესული ასიმილაციით მიღებული ეე განიცდის რეგრესულ დისიმილაციას აე→ეე →იე. მაგ.: დაბერდა და არ **გიემტყუნება** (წითელუბანი); ქალი წავიდა და კაციც **გიეკიდა**, **გიეკითხა** მაი ამბავი (წითელუბანი) ; **დიესიენ** მეზობლები (კობერიძე, 2015:51).

ხმოვანთა ნაწილობრივი დისიმილაციის შემთხვევები (ოა→უა) დამახასიათებელია შიდაქართლური და აჭარული მეტყველებისათვის: **მუათბობს** (←მოათბობს), **მუაკითხა** (←მოაკითხა)...

ხმოვანთა დისიმილაცია გვხვდება სახელებში ბოლოკიდურ პოზიციაში, როდესაც ფუძის ბოლოკიდური ე (ზოგჯერ ა-

ც) მრავლობითის ებ სუფიქსის ე-ს გავლენით განიცდის ცვლილებას. ეე → იე : **ხიები** (←ხეები); **კიბიები** (←კიბეები); **რძიები** (←რძეები); **ციები** (←ცაები←ცეები←ცები); ყანიები (←ყანები←ყანები) ... დისიმილაციის პროცესი უფრო შორსაც მიდის და ვიღებს ძე კომპლექსს. ეს მოვლენა დამახასიათებელია მესხურ-ჯავახური მეტყველებისათვისაც.

ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ ზემოაჭარულში ეე>იე>დე-ს ტენდენცია დასრულებულ სახესღებულობს. შესაძლებელია ეს გარემოება დიფთონგიზაციის მიდრეკილების ერთ-ერთ გამოვლენას წარმოადგენს (ნოლაიდელი, 1960:16).

ზემოთ განხილულ საილუსტრაციო მაგალითებს თუ შევადარებთ შიდაქართლურს, დავინახავთ, რომ კონტაქტური, რეგრესული ასიმილაციის შედეგად **აე** და **აო** ხმოვანთკომპლექსები გვადლევენ **ეე** და **ოო** კომპლექსებს. **აე → ეე**: ა) სახელთა მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი **-ებ** სუფიქსის **ე** ხმოვანი იმსგავსებს ფუძისეულ **ა-ს** (როცა ბოლოკიდური **ა** ხმოვანი არ იკვეცება): **ქოჩორა → ქოჩორაები → ქოჩორეები**. ბ) **-ებ** სუფიქსის **ე** ხმოვანი იმსგავსებს ნათესაობით ბრუნვაში დართულ **ა** მავრცობ ხმოვანს: **წლისა → წლისაები → წლისეები**, **გვარისა → გვარისაები → გვარისეები** (კობერიძე, 2024: 36).

შიდა ქართლში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილებების გამოვლენის სიხშირის პროცენტული მაჩვენებელი ჩვენ მიერ მოძიებული მასალების მიხედვით: თავკიდური პოზიცია: **აე → ეე** - 5 %; **ოე → ეე** - 2 %; **აი → იი** - 6 %; **ოი → ეი** **ი** ხმოვნის დაკარგვით - 9 %; **ოა → აა** - 2 %; **აუ → უუ** - 2%; **ოა → უა** - 2%; **აი → ეი** - 3%; **აე → ეე → იე** - 4%. შდრ. შიდა ქართლური : **აე → ეე** - 7%; **ოე → ეე** - 2 %; **ოა → აა** - 9 %; **აუ → ოუ** - 2%; **ოა → უა** - 2%; **ოა → უა** 2%.

ბოლოკიდური პოზიცია: **აე → ეე → იე**.

დასკვნა

როგორც გაანალიზებული მასალებიდან ჩანს, შიდა ქართლში მცხოვრებ აჭარელთა მეტყველებაში მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილებების გამოვლენის სიხშირე განსხვავებულია სახელურ და ზმნურ ფორმებში თავკიდურ და ბოლოკიდურ პოზიციათა მიხედვით. ზმნის თავკიდურ პოზიციაში გამოვლინდა 9 ხმოვანთკომპლექსის ცვლილება : აე→ეე - 5 %; ოე→ეე - 2 %; აი→იი - 6 %; ოი→ეი ი ხმოვნის დაკარგვით - 9 %; ოა→აა -2 %; აუ→უუ-2%; ოა→უა- 2%; აი→ეი -3%; აე→ეე→იე- 4%. ქართლელთა და აჭარელთა საერთო კომპლექსთა ცვლილება: აე→ეე - 7%; ოე→ეე - 2 %; ოა→აა -9 %; აუ→ოუ- 2%; ოა→უა- 2%.

სახელის ბოლოკიდურ პოზიციაში რეალიზებულია 1 ხმოვანთკომპლექსის ცვლილება: აე→ეე→იე - 5%.

ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ წითელუბნის, შავშევებისა და ნაწრეტის მეტყველება ქართლურის ძირითად მონაცემებს გვიჩვენებს, მორფემათა ზღვარზე ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილებების ძირითადი ტენდენციები ენის განვითარების ზოგად კანონზომიერებებს შეესაბამება, საერთო ქართულია და მეტ-ნაკლებად სხვა კილოებშიც დასტურდება, თუმცა დასტურდება გარკვეული მოდიფიკაციებიც, რომელიც განპირობებულია დიალექტის შინაგანი კანონებით, მოსახლეობის მიგრაციითა და სამეტყველო კოდთა შერევით.

აჭარული მეტყველებისათვის დამახასიათებელია ხმოვანთკომპლექსთა ერთსაფეხურიანი და ორსაფეხურიანი ცვლილებები, შიდაქართლური მეტყველებისათვის დამახასიათებელია ხმოვანთკომპლექსთა ერთსაფეხურიანი ცვლილება. საყურადღებოა, ასიმილაციისა და დისიმილაციის გამოვლენის სამი მარკერი: ლოკალური რიგი (საწარმოთქმო ადგილი), ღიაობა (აწეულობა) და ლაბიალურობა.

დრომ უნდა აჩვენოს, წითელუბნის, შავშვებისა და ნაწრეტის მეტყველების ერთადერთი ნიშანი ქართლური იქნება, თუ შეიქმნება პარალელური გარემო ან ნარევი მეტყველება.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- გიგინეიშვილი, ი., თოფურია, ვ., & ქავთარაძე, ი. (1961). *ქართული დიალექტოლოგია. I*. თბილისი: გამომცემლობა „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.
- თოფურია, ვ. (1925). ქართლური. *არილი*, 137.
- იმნაიშვილი, გ. (1974 ა.). *ქართლური დიალექტი. გამოკვლევა. I*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- იმნაიშვილი, გ. (1974 ბ.). *ქართლური დიალექტი. II*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- კობერიძე, მ. (2015). ქართლურისა და აჭარულის ურთიერთმიმართებისათვის სოფელ წითელუბნის მეტყველებაში. *XXXV რესპუბლიკური სამეცნიერო სესიის მასალები*, 25-26.
- კობერიძე, მ. (2015). *ზმნისწინთა ფონეტიკური ცვლილებისათვის ქართლურში. ენა და კულტურა*, # 14, 52-55.
- კობერიძე, მ. (2020). დროის აღმნიშვნელი ზმნისართები შიდაქართლურში. *ფილოლოგიური კვლევები*, #1., 54.
- კობერიძე, მ. (2023). *ზმნისწინთა ფონეტიკური ნაირსახეობები ზემოიმერულში. წელიწდეული*, XV, 177-183.
- კობერიძე, მ. (2024). *მავრცობი ხმოვნების პოზიცია და ფუნქცია შიდაქართლურში*. თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.
- მარტიროსოვი, ა. (1939). *ანგარიში საზაფხულო მივლინებისა ფრონის ხეობაში. აკადემიკოს ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე*. ტ. IV. ნაკვ. 3, 211- 213.

- მარტიროსოვი, ა., & იმნაიშვილი, გ. (1956). *ქართული ენის კახური დიალექტი (გამოკვლევა და ტექსტები)*. თბილისი: „გამომცემლობა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია“.
- მიქაუტაძე, მ. (2014). *ცვლილებანი იმერხეულში საუკუნის მანძილზე* (ნ. მარისა და თანამედროვე ტექსტების მონაცემების მიხედვით). *ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკის წელიწადული*, VI., 210-212.
- ნიჟარაძე, შ. (1957). *ზემოაჭარულის თავისებურებანი*. ბათუმი: სახელმწიფო გამომცემლობა.
- ნიჟარაძე, შ. (1961). *ქართული ენის აჭარული დიალექტი. გამოკვლევა და ტექსტები*. ბათუმი: სახელმწიფო გამომცემლობა.
- ნოღაიდელი, ჯ. (1960). *აჭარული კილოს თავისებურებანი*. ბათუმი.
- ფუტყარაძე, ტ., მიქაუტაძე, მ. (2014). *ქართული სამწიგნობრო ენის ფონეტიკა*. თბილისი.
- ფუტყარაძე, ტ., ტაბიძე, მ., ლაბაძე, მ., კეკუა, ს., გეჯუა, კ., ჩელები, ფ., & სალია-ბეშიროღლუ, მ. (2022). *ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჰაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით*. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.
- ფაღავა, მ. შიომშვილი, თ. მამულაძე, შ. ცინცაძე, მ. ჩოხარაძე, მ. შაშიკაძე, ზ. ცეცხლაძე, ნ. ფუტყარაძე, თ. ბარამიძე, მ. კარალიძე, ჯ. ჩოხარაძე, ვ. (2014). *შავშვეთი*. თბილისი: გამომცემლობა „ჰოროსი“.
- ფუტყარაძე, შ. (2016). *ჩვენებურების ქართული*. ბათუმი: გამომცემლობა „აჭარა“.
- ღლონტი, ა. (1980). *ვილოლოგის ჩანაწერები*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

ბიბიგური, შ. (1946). *ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში*.

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება. I, 19-31.

ძოწენიძე, ქ. (1973). *ზემოიმერული კილოკავი*. თბილისი.

ჯორბენაძე, ბ. (1998). *ქართული დიალექტოლოგია. 2*. თბილისი.

References:

gigineishvili, i., topuria, v., & kavtaradze, i. (1961). *kartuli dialekt'ologia, I, kartuli enis k'ilota mok'le gankhilva. t'ekst'ebi. Lek-sik'oni. [Georgian dialectology, I, a brief discussion of the kilos of the Georgian language. texts. Dictionary]*. Tbilisi: gamomtsemloba „Tbilisis sakhelmts'ipo univrsiteti”.

topuria, v. (1925). *kartluri [kartluri]. arili [Aril]*, 137.

imnaishvili, g. (1974)a. *kartluri dialekt'i. I. gamok'vleva. [Georgian dialect. I. research]*. Tbilisi: gamomtsemloba „Metsniereba”.

imnaishvili, g. (1974)b. *kartluri dialekt'i, [Georgian dialect]*. II. Tbilisi: gamomtsemloba „Metsniereba”.

k'oberidze, m. (2015). *kartlurisa da ach'arulis urtiertmimartebisatvis sopel ts'itelubnis met'qvelebash*i [For the relationship between Kartli and Adjarian in the speech of the village of Tsitelubani]. *XXXV resp'ublik'uri sametsnihero sesiis masalebi [Materials of the XXXV Republican Scientific Session]*, 25-26.

k'oberidze, m. (2015). *zmnists'inta ponet'ik'uri tsvlilebisatvis kartlurshi*. [Some phonetic changes of preverbs in Kartluri]. *ena da k'ult'ura [Language and culture]*, # 14, 52-55.

k'oberidze, m. (2023). *zmnists'inta ponet'ik'uri nairsakheobebi zemoi-merulshi*. [Phonetic Varianties of Prefixec in Upper Imeretian]. *ts'elits'deuli [[Tselitsdeuli]*, XV, 177-183.

- k'oberidze, m. (2020). drois aghmnishvneli zmnisartebi shidakartlurshi [Time adverbs in Shidakartli]. *pilologiuri k'vlevebi* [Philological studies], #1, 54.
- k'oberidze, m. (2024). *mavrtsoḡi khmovneḡis p'ozitsia da punktisia shidakartlurshi* [Position and Function of Extending Vowels (Emphatic vowels) in Shidakartlian]. Tbilisi: gamomtsemloba „Meridiani”.
- mart'irosovi, a. (1939). angariḡi sazapkḡulo mivlineḡisa pronis kheobashi. [Report of summer business trip to Froni valley]. *ak'ademik'os n. maris sakḡelobis enis, ist'oriisa da mat'erialuri k'ult'uris inst'it'ut'is moambe* [Academician N. Mari Institute of Language, History and Material Culture, Moambe]. IV, 3, 211-213.
- mart'irosovi, a., & imnaishvili, g. (1956). *kartuli enis k'akhuri dialekt'i (gamk'vleva da t'ekst'ebi)*. [Kakhuri dialect of the Georgian language (research and texts)]. Tbilisi: gamomtsemloba „Sakartvelos metsniereḡata ak'ademia”,
- mikaut'adze, m. (2014). tsvlileḡani imerkḡeulḡi sauk'unis mandzilze (n. marisa da tanamedrove t'ekst'ebis monatsemeḡis mikḡedvit) [Changes in Imerkḡeu over the century (according to N. Mari and contemporary texts)]. *kutaisis saḡaro bibliotek'is ts'elits'deuli* [Kutaisi Public Library Yearbook], VI, 210-212.
- put'k'aradze, t'., mikaut'adze, m. (2014). *kartuli samts'ignobro enis ponet'ik'a*. [Phonetics of the Georgian Literary Language]. Tbilisi.
- nizharadze, sh. (1957). *zemoach'arulis taviseḡureḡani* [Features of the Upper Adjarian Dialect]. Batumi: „sakḡelmts'ipo gamomtsemloba”.

- nizharadze, sh. (1961). *kartuli enis ach'aruli dialekt'i. gamok'vleva da t'ekst'ebi* [The Adjarian Dialect of the Georgian Language]. batumi: „sakhelmts'ipo gamomtsemloba”.
- noghaideli, j. (1960). *ach'aruli k'ilos taviseburebani* [Features of the Adjarian Kilo]. Batumi.
- paghava, m. shioshvili, t. mamuladze, sh. tsintsadze, m. chokharadze, m. shashik'adze, z. tsetskhladze, , n. put'k'aradze, t. baramidze, m. k'aralidze, j. chokharadze, v. (2014). *shavshveti* [Shavshveti]. Tbilisi: gamomtsemloba „horosi”.
- put'k'aradze, t'., t'abidze, m., labadze, m., k'ek'ua, s., gejua, k'., chelebi, p., & salia-beshiroghlu, m. (2022). *kartvelur-turkul sam-et'qvelo k'odta sherevis k'anonzomierebebi kartvelurenovani muhajirebis shtamomavalt met'qvelebis mikhedvit. [The Kartvelian-Turkish Codemixingularities According to the Speech of Kartvelian –Speaking Muhajir' Descendants]*. Tbilisi: gamomtsemloba „universali”.
- put'k'aradze, sh. (2016). *chveneburebis kartuli. [Chveneburebis' Georgian]*. Batumi: ach'ara.
- ghlont'i, a. (1980). *pilologis chanats'erebi. [Notes of a Philologist]*. Tbilisi: gamomtsemloba „sabch'ota sakartvelo”.
- dzidziguri, sh. (1946). khmovanta k'omp'leksebis ponet'ik'ur p'rotsesta saerto sapudzveli kartul k'iloebisa da zanurshi. [The common basis of phonetic processes of vowel complexes in Georgian Kilo and Zanuri]. *iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba [Iberian-Caucasian Linguistics]*. I , 19-31.
- dzots'enidze, k. (1973). *zemoimeruli k'ilok'avi. [Upper Imeretian Kilo-kavi]*. Tbilisi.
- jorbenadze, b. (1998). *kartuli dialekt'ologia. [Georgian dialectology]*. 2. Tbilisi.

LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა

The Founder of Turkish Folk Poetry

Otar Gogolishvili

Professor at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia, Rustaveli/Ninoshvili St. 32/35
+995593617895. otar.gogolishvili@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0002-5196-4155

Teona Zoidze

Assistant Professor at Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia, Rustaveli/Ninoshvili St. 32/35
+995555999975. teoteozoidze@gmail.com
ORCID: 0009-0007-4462-7357

Abstract

The uniqueness of Yunus Emre lies in the fact that he is a symbol of human values, humanism, and peace. Yunus Emre's work is also focused on the people. This great poet not only made a significant contribution to the development of the Turkish language with his poems, but also, through a philosophy based on universal human values, left humanity a message to live in peace, regardless of religion, language, or race.

Keywords: Yunus Emre's uniqueness, human values, humanism, outstanding, development of the Turkish language, peaceful living.

Introduction

Yunus Emre's work reflects the influence of Islamic culture in the region, but his dervish worldview, the use of the understandable Turkish language, and most importantly, the folk poetry form he employed, all originated from national roots and are infused with Turkish national spirit. This is why Yunus Emre's poetry has enjoyed and continues to enjoy great popularity among the people, and he is considered the founder of both Ashugh and Dervish literature.

Methods

The primary method employed in researching this topic was the analysis method, which is deemed essential for discussing a specific issue.

Results

Yunus Emre was one of the most important literary figures of Turkish Anatolia, who embraced Islamic teachings and created a synthesis of Islamic core values and mystical folk poetry. His poetry emphasized the importance of human values and viewed Islam not through rigid formulas but from the perspective of freedom of conscience and fundamental ethics.

Discussion

In 1991, UNESCO declared it the Year of Yunus Emre, honoring the founder of Turkish folk poetry. Over the course of history, Turkish literature has undergone significant and complete development, with one of the most honored places occupied by the greatest poet of the Middle Ages, Yunus Emre. In modern times, celebrating the 750th anniversary of Yunus Emre's birth is a notable event, espe-

cially given that for many years, the relationship between Turkey and Georgia was marked by negative, aggressive wars, rather than positive interactions between the two nations. Today, however, Turkey is a republic advancing toward European civilization, and the relationship between these two countries is evolving in new directions. Highlighting Yunus Emre's work could contribute to strengthening the economic and political relations between these two nations.

Yunus Emre's biography was studied after his death, and even today, many aspects of his life and work remain unclear and debated. Several legends exist about his life and poetry. Though legends are not considered factual evidence, they cannot be dismissed when studying the poet's life, work, and legacy (Javelidze, 1988: 87).

One such legend is the "Vilayetname," which was created in the late 15th century. It narrates the fantastic life of Haji Bektash, the founder of the Bektashi dervish order, and mentions Yunus Emre's name among the characters of the order.

According to the legend, Haji Bektash was a rich and influential figure who held councils at his palace and fulfilled the desires of the common people who visited him. Yunus Emre, a poor peasant living in the village of Sarikao, asked Haji Bektash for help when a drought destroyed his crops. Haji Bektash gave him a choice: a blessing or grain to survive. Yunus Emre chose the grain, but when he returned home and realized his mistake, the grain ran out early, but the blessing would remain until the end of life.

According to legend, Yunus Emre returned to Bektash and asked for his blessing. Knowing of Yunus Emre's poetic talent, the latter replied: "I have given the key to my fortress to Tashtuk Emre. Go to him and receive your destiny." These were prophetic words. Taptuk Emre appointed him as a forest keeper. After working as a forest keeper for a long time, the great master bestowed upon the poor peasant

the gift of song, allowing him to compose beautiful verses and become a great poet.

One of the legends also describes how Yunus Emre performed a miracle while gathering firewood in the forest. His rope was left at home, and when he tied the firewood, it was surrounded by snakes. The miracle became apparent when he returned home.

Another legend concerns the "Divni," the collection of poems attributed to Yunus Emre. According to the legend, Yunus Emre wrote 3,000 poems. After his death, his collection of poems fell into the hands of Molla Kasim, who initially opposed the poems for their supposed contradiction to Sharia law. He destroyed 100 of them, threw 1,000 into the lake, and kept 1,000. However, upon reading one of the remaining poems, which predicted that Molla Kasim would read and evaluate Yunus Emre's poetry, he realized his mistake and acknowledged Yunus Emre's poetic genius. He lifted the divan, kissed it, and placed it on his head as if it were a sacred book. The legend then tells us: A thousand burned verses are recited by angels in the heavens, a thousand verses cast into the water are read by the fish, and the remaining thousand bring joy to those of the present (Gordlevsky, 1961: 45).

In one of his poems, Yunus Emre addresses his readers: "As I became Yunus Emre, why is my name strange? Read my poems in the Divni, and you will know who I am, where I come from, and what I preach."

The distinguished Bulgarian scholar Rizi Molovi thoroughly analyzes Yunus Emre's work and considers him a humanist poet, expressing the interests and thoughts of the people.

The Turkish scholar Muhammad Fuad Kioprulio made significant contributions to studying Yunus Emre's biography and work, publishing a paper in 1918 titled "The First Mystics in Turkish Liter-

ature." He argued that Yunus Emre was a peasant born in the second half of the 13th century, and he considered him a folk poet, a wandering writer whose poetry was aimed at the people. The poet urged the people to firmly uphold the principles and teachings conveyed in the Quran. A researcher points out that Emre's poetry was meant for the people, and its influence reached everywhere. The researcher's main contribution was precisely defining the poet's folk essence (Kioprulo, 1918: 40-45).

In the research on Yunus Emre's biography and creative activities, significant contributions were made by the Turkish scholar Abdul Gölpinari, who published a monograph on "Yunus Emre and Sufism." He provided documentary material, which highlighted the poet's life and work, including chronological records that suggest Yunus Emre lived for 80 years, from 1240 or 1241 to 1320 or 1321 (Gölpinar, 1961: 26).

The researcher Halim Baki Kunter spent 30 years writing a book about Yunus Emre, utilizing previously unknown materials. According to the author, the poet was likely buried in Sarıköy, a village near the city of Sivrihisar. Turkish literary scholar Varfi Mahir Doğtaş suggests that the poet lived in the 14th century during the reign of Sultan Yıldırım Bayezid (1389-1403). He placed great importance on the poet's mysticism while also highlighting the didactic and lyrical aspects of his work. He emphasized the "calm and transparent spirit" of Yunus Emre's poetry as well as its "refined and pleasant language."

According to Turkish folklorist Cahit Özteloğlu, the poet was likely from Eskişehir and became the successor of a sheikh, even building the Karaman Mosque. In his later years, Sheikh Yunus Emre was drawn into a struggle for power, during which he lost his life.

Among the common people, there was also a belief that Yunus Emre had been sent to the palace as a representative of the ordinary folk, actively participating in political conflicts and ultimately falling victim to courtly intrigues (Javelidze, 1985: 39).

Conclusion

Based on all of the above, we can conclude that Yunus Emre was a wandering dervish who preached Sufi (a mystical Islamic direction that emerged in the 8th century) teachings and wrote lyrical poems. He frequently used folk forms of expression and created "guiding letters" addressing religious, ethical, and philosophical issues. His language was simple and easy to understand for the common people, which contributed to his widespread popularity.

References:

- Javelidze, Elizbar. (1998). *Turkuli poetika* (Turkish Poetics), Tbilisi: "Ganatileba".
- Javelidze, Elizbar. (1985). *Turkuli literaturis sataveebtan* (At the Origins of Turkish Literature), Tbilisi: "Metsniereba".
- Makaradze, Emzar. (2023). "Academician Elizbaar Javelidze - 85. (Review). International Scientific Journal of Oriental Studies Herald. Volume 6. No. 2. <https://hos.Openjournals.ge/index.php/hos/article/view/7373>
- Gordlevsky, Vladimir. (1961). *Perehodnii period osmanskoi literaturi* (The Transitional Period of Ottoman Literature), Vol. II, Moscow: „Nauka”.
- Kioprulo, Mukhamed. (1918). *Türk edebiyatının ilk mutasavvıfları* (The First Sufi Poets of Turkish Literature), Istanbul: "Devlet Yayınevi".
- Gülpınar, Abdul. (1961). *Yunus Emre ve Tasavvuf* (Yunus Emre and Sufism), Istanbul: "Devlet Yayınevi".

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

თურქული ხალხური პოეზიის ფუძემდებელი

ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი.

საქართველო, ბათუმი, რუსთაველის/ნინოშვილის ქ. 32/35
+995593617895. otar.gogolishvili@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0002-5196-4155

თეონა ზოიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი.

საქართველო, ბათუმი, რუსთაველის/ნინოშვილის ქ. 32/35
+995555999975. teoteozoidze@gmail.com
ORCID: 0009-0007-4462-7357

აბსტრაქტი

იუნუს ემრეს განსაკუთრებულობა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი სიმბოლოა ადამიანური ღირებულებების, ჰუმანიზმისა და მშვიდობის. იუნუს ემრეს საქმიანობაც სწორედ ხალხზეა ორიენტირებული. იუნუს ემრემ, ამ უდიდესმა პოეტმა საკუთარი ლექსებით არა მარტო მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თურქული ენის განვითარებაში, არამედ საყოველთაო ადამიანურ ფასეულობებზე დაფუძნებული ფილოსოფიის მეშვეობით კაცო-

ბრიობას დაუტოვა გზავნილი, იცხოვრონ მშვიდობით განურჩევლად რელიგიისა, ენისა თუ რასისა.

საკვანძო სიტყვები: იუნუს ემრეს განსაკუთრებულობა, ადამიანური ღირებულებები, ჰუმანიზმი, გამორჩეული, თურქული ენის განვითარება, მშვიდობიანი ცხოვრება.

შესავალი

იუნუს ემრეს შემოქმედებას ეტყობა რეგიონის ისლამური კულტურის გავლენის კვალი, თუმცა მისი დერვიშული მსოფლმხედველობა, ხალხისათვის გასაგები თურქული ენა და რაც ყველაზე მთავარია, მის მიერ გამოყენებული ხალხური ლექსის ზომა, ეროვნულ ნიადაგზე წარმოიშვა და თურქული ეროვნული სულისკვეთებით არის გაჟღენთილი. ამიტომაც, რომ იუნუს ემრეს პოეზია ხალხის უდიდესი სიყვარულით სარგებლობდა და სარგებლობს და თავად კი აშუღური და დერვიშული ლიტერატურის ფუძემდებლად ითვლება

მეთოდები

თემაზე მუშაობისას უპირველეს ყოვლისა გამოყენებულ იქნა ანალიზის მეთოდი. ეს მეთოდი მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია კონკრეტული საკითხის განხილვის დროს.

შედეგები

იუნუს ემრე იყო თურქული ანატოლიის ყველაზე მნიშვნელოვანი ლიტერატურული მოღვაწე, რომელმაც აითვისა ისლამის სწავლებები და შექმნა ისლამის პირველადი ღირებულებებისა და მისტიური ხალხური პოეზიის სინთეზი. მისი ლექსი ხაზს უსვამდა ადამიანის ღირებულების მნიშვნელობას და განი-

ხილავდა ისლამს არა მკაცრი ფორმულების, არამედ სინდისის თავისუფლებისა და ფუნდამენტური ეთოსის თვალსაზრისით.

მსჯელობა

იუნესკოს გადაწყვეტილებით, 1991 წელი თურქეთის ხალხური პოეზიის ფუძემდებლის იუნუს ემრეს წლად იყო გამოცხადებული.

თურქმა ხალხმა, მისმა ლიტერატურამ ისტორიის გრძელ მანძილზე შემოქმედებითი განვითარების საკმაოდ დიდი და სრულყოფილი გზა განვლო, რომელშიც ერთ-ერთი საპატიო ადგილი შუა საუკუნეების უდიდეს პოეტს - იუნუს ემრეს უკავია.

თანამედროვე ეტაპზე თურქი ხალხის სახელოვანი შვილის იუნუს ემრეს დაბადების 750 წლისათვის აღნიშვნა მრავალმხრივ საყურადღებო მოვლენად, დროის მოთხოვნად მიგვაჩნია, ვინაიდან ერთი მხრივ, წლების განმავლობაში თურქეთისა და საქართველოს ურთიერთობა მხოლოდ და მხოლოდ უარყოფითი, ნეგატიური, დაპყრობითი ომების პრიზმით განიხილებოდა და არა ორი ერის ურთიერთობის პოზიტიური პოზიციებიდან; მეორე მხრივ, ამჟამად საქმე გვაქვს განვითარებული, რესპუბლიკური წყობის მქონე, ევროპული ცივილიზაციის გზით მიმავალ თურქეთთან; დღეს თვალნათლივ ისახება ამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობის სრულიად ახალი კონტაქტები; თურქი ხალხის სახელოვანი შვილის იუნუს ემრეს შემოქმედების წარმოჩენა ამ ორი ერის ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტაქტების შემდგომი განმტკიცების საწინდარიც იქნება

იუნუს ემრეს ბიოგრაფიის შესწავლა მისი გარდაცვალების შემდეგ დაიწყო. თანამედროვე ეტაპზედაც ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ბევრი საკითხი დაუდგენელი და სადავოა.

მრავალი ლეგენდა არსებობს პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე; მართალია, ლეგენდა ნამდვილ ფაქტად, ოფიციალურ მასალად არ ჩაითვლება, მაგრამ პოეტის ცხოვრების, მისი

შემოქმედებისა და მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში მისი უარყოფაც შეუძლებელია (ჯაველიძე, 1988:87).

ერთ-ერთი ლეგენდაა „ვილაეთნამე“, რომელიც შექმნილია XV საუკუნის ბოლოს. მასში მოთხრობილია ხაჯი ბეკტაშის ფანტასტიკურ ცხოვრებაზე, იგი იყო დევრიშთა ორდენის „ბეკტაშის“ დამაარსებელი. დასახელებული ორდენის პერსონაჟთა შორის მოხსენიებულია იუმნუს ემრეს სახელიც.

ლეგენდის მიხედვით ხაჯი ბეკტაში იყო მდიდარი და გავლენიანი პიროვნება; მის სასახლეში ხშირად იმართებოდა მეჯლისი. ამასთან იგი მასთან მისულ უბრალო ხალხს სურვილებს უსრულებდა. ხაჯი ბეკტაშის მახლობლად სოფელ სარიკაოში, ცხოვრობდა ღარიბი გლეხი იუნუს ემრე. იგი მიწათმოქმედებას მისდევდა და ამით არჩენდა ოჯახს. ერთ გვალვიან წელს იუნუს ემრეს მთლიანად დაეღუპა მოსავალი. ამიტომ მან თხოვნით მიმართა ბეკტეშს, თანაც საჩუქარიც მიუტანა მარცვლით დამეხმარეო. ბეკტაშმა იგი არჩევანის წინაშე დააყენა: რა უჯობდა - დალოცვა თუ პურის მარცვალი? იუნუს ემრემ პურის მარცვალი ამჯობინა, მაგრამ როცა სახლში მივიდა, დარწმუნდა, თუ როგორი შეცდომა მოუვიდა. მარცვალი ადრე გათავდა, დალოცვა კი სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყვებოდა.

ლეგენდის მიხედვით იუნუს ემრე დაბრუნდა ბეკტეშთან და სთხოვა დაელოცა იგი. ამ უკანასკნელმა იუნუს ემრეს პოეტური ნიჭის ამბები, რომ იცოდა, ასეთი პასუხი მისცა: მე ჩემი ციხე-სიმაგრის გასაღები მივეცი ტაშტუკ ემრეს, მიდი მასთან და მიიღე შენი ბედიო. ეს იყო წინასწარმეტყველური სიტყვები, ტაშტუკ ემრემ იგი ტყის მცველად დანიშნა, ტაშტუკ ემრესთან ტყის მცველად დიდი ხნის მუშაობის შემდეგ, მაღალმა მზრძანებელმა ღარიბ გლეხს ნიჭი მისცა, რათა ემღერა მშვენიერი სიმღერები და გამხდარიყო დიდი პოეტი.

ერთ-ერთ ლეგენდაში მოთხრობილია, თუ როგორ ჩაიდინა სასწაული იუნეს ემრემ. ტყის მცველად მუშაობის დროს იგი წავიდა ტყეში შეშის მოსატანად, მაგრამ თოკი სახლში დარჩა. შეშა შეკრა მიწაზე უძრავად გაწოლილი გველებით. ყოველივე ეს მაშინ შენიშნა, როცა შეშა სახლში მიიტანა.

ასევე აღსანიშნავია ლეგენდა პოეტის მიერ შექმნილი ლექსების კრებულის – დივნის შესახებ. ლეგენდის მიხედვით, იუნეს ემრემ შექმნა 3.000 ლექსი. მისი სიკვდილის შემდეგ ლექსების ეს კრებული ხელსი ჩაუვარდა მოლა ყასიმს. იგი წავიდა ტბასთან და დაიწყო ლექსების კითხვა და განრისხდა, რადგან მისი აზრით, ისინი ეწინააღმდეგებოდა შარიასს. ამიტომ ამოხია 100 ლექსი და დაწვა. შემდეგ 1000 ლექსი წყალში ჩააგდო, დარჩა 1000 ლექსი. მაგრამ შემდგომი კითხვისას მოლამ წაიკითხა ერთი ლექსი, სადაც ნათქვამი იყო, ვინმე მოლა ყასიმი წაიკითხავს და შეაფასებს იუნეს ემრეს პოეზიასო. მხოლოდ მაშინ ჩაუფიქრდა ყასიმი მის წინასწარმეტყველებას, პოეტის ნიჭს. ხელში აიტაცა დივნი, აკოცა და როგორც წმინდა წიგნი, თავზე დაიდო. შემდეგ ლეგენდა მოგვითხრობს: დამწვარ ათას ლექსს ანგელოზები კითხულობენ ცაში, ათას ლექსს წყალში ჩაყრილს თევზები კითხულობენ, ხოლო გადარჩენილი ათასი ლექსით ტკბება თანამედროვენიო (გორდლევესკი, 1961:45).

ერთ-ერთ ლექსში იუნეს ემრე მიმართავს მკითხველს: როგორც გავხდი მე იუნეს ემრედ, ჩემი სახელი რატომ არის უცნაური? და თვითონვე პასუხობს: წაიკითხეთ დივნში შეკრებილი ჩემი ლექსები და გაიგებთ, ვინ ვარ, საიდან მოვდივარ, და რას ვქადაგებდიო.

გამოჩენილი ბულგარელი მეცნიერი რიზი მოლოვი, საფუძვლიანად განიხილავს იუნეს ემრეს შემოქმედებას და მას მიიჩნევს ხალხის ინტერესებისა და ფიქრების გამომხატველ ჰუმანისტ პოეტად.

თურქმა მეცნიერმა მუხამედ ფუად კიოპრულომ დიდი შრომა მოანდომა იუნეს ემრეს ბიოგრაფიისა და შემოქმედების კვლევას. მან 1918 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „პირველი მისტიკოსები თურქულ ლიტერატურაში“. მისი აზრით, იუნეს ემრე იყო გლეხი, დაბადებული XIII საუკუნის მეორე ნახევარში, სოფელში, რომელიც მდებარეობდა მდ. სკარიას მახლობლად. მკვლევარს იგი მიაჩნდა სახალხო პოეტად, მოხეტიალე მწერლად. პოეტი მოუწოდებდა ხალხს, მტკიცედ დაეცვათ ყურანში გადმოცემული დებულება და ცნება. მკვლევარი მიუთითებს, რომ ემრეს პოეზია განკუთვნილი იყო ხალხისათვის, მისი გავლენა ყველგან წვდებოდა. მკვლევარის მთავარი დამსახურება ის არის, რომ სწორედ განსაზღვრა პოეტის ხალხურობა (კიოპრულო, 1918: 40-45).

იუნეს ემრეს ბიოგრაფიისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობის კვლევაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის თურქ მეცნიერს აბდულ გიოლპინარილს. მან შექმნა მონოგრაფია „იუნეს ემრე და სუფიზმი“, დოკუმენტურ მასალაზე დაყრდნობით გააშუქა პოეტისა და მისი თანამედროვეობის შესახებ არსებული ცნობები, პოეტის ცხოვრება და მოღვაწეობა, მკვლევარმა გარკვეული შეფასება მისცა მეცნიერების მიერ იუნეს ემრეს შესახებ დაწერილ შრომებს. მან სტამბოლის ბიბლიოთეკაში ნახა სადიკ ერმის მიერ ნაპოვნი ქრონოლოგიური ცხრილი, სადაც ჩანს, რომ იუნეს ემრე გარდაიცვალა 720 წელს, ქალაქ ხიჯარში, მან იცოცხლა 80 წელი. აქედან გამომდინარე, არის ვარაუდი, პოეტი დაბადებულია 1240 ან 1241 წელს და გარდაიცვალა 1320 ან 1321 წელს. (გიოლპინარი, 1961:26).

მკვლევარმა ხალიმ ბაკი კუნტერმა 30 წელი მოანდომა იუნეს ემრეს შესახებ წიგნის დაწერას, რომელსიც გამოყენებულია მანამდე უცნობი ბევრი მასალა. ავტორის აზრით, პოეტი უნდა დაესაფლავებინათ სარიკიოში, სოფელში, რომელიც ქალაქ სიკ-

როხისას მახლობლად მდებარეობს. თურქი ლიტერატურათმცოდნის ვარფი მახირ დოჟთა თურქის მოსაზრებით, პოეტი ცხოვრობდა XIV საუკუნეში, სულთან იოდიდმირის (1389-1403წწ) დროს. მკვლევარი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პოეტის მისტიციზმს. ამასთან გამოყოფდა მის შემოქმედებაში დიდაქტიკურ და ლირიკულ მხარეებსაც. ხაზს უსვამდა იუნეს ემრეს პოეზიის „წყნარ და გამჭვირვალე სულს“, „დახვეწილ და სასიამოვნო ენას“ თურქი ფოლკლორისტის ჯახიტ ოზტელოღლოს ცნობით, პოეტი უნდა იყოს ესკი შეხირიდან და იგი შეიხის მემკვიდრე გამხდარა, აუშენებია კარამანის მეჩეთი. სიცოცხლის ბოლო წლებში შეიხი იუნეს ემრე ჩაითრიეს ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში. ამ ბრძოლის პროცესში პოეტი სიცოცხლეს გამოასალამეს.

უბრალო ხალხში გავრცელებულიყო მოსაზრებაც იმის შესახებ, რომ თითქოს იუნეს ემრე უბრალო ხალხის მიერ წარგზავნილი იყო სასახლეში და აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა პოლიტიკურ ბრძოლაში და ბრძოლის ინტრიგების მსხვერპლი გამხდარა (ჯაველიძე, 1985: 39).

დასკვნა

ყოველივე ზემოთქმულის მიხედვით, შეგვიძლია ვთქვათ: იუნეს ემრე მოხეტიალე დევრიში იყო. იგი ხალხში სუფიურ (მაჰმადიანობის მისტიკურ-ასტეკური მიმართულებას, რომელიც VIII საუკუნეში წარმოიშვა) მომღვრებას ქადაგებდა, თხზავდა ლირიკულ ლექსებს. ხშირად იყენებდა ხალხული შემოქმედების ფორმებს. მან შექმნა „სამომღვრებო ეპისტოლე“, რომელშიც გაშუქებულია რელიგიური, ეთიკური და ფილოსოფიური საკითხები. იუნეს ემრეს ენა უბრალო ხალხისთვის ადვილი გასაგებია. ყოველივე ამან განაპირობა მისი პოპულარობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ჯაველიძე, ელიზბარ. (1998). *თურქული პოეტიკა*, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.
- ჯაველიძე, ელიზბარ. (1985). *თურქული ლიტერატურის სათავეებთან*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- მაკარაძე, ემზარ. (2023). „აკადემიკოსი ელიზბარ ჯაველიძე - 85. (რეცენზია). საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე. ტომი 6. №2. <https://hos.Openjournals.ge/index.php/hos/article/view/7373>
- Gordlevsky, Vladimir. (1961). *Perehodnii period osmanskoi literaturi* (The Transitional Period of Ottoman Literature), Vol. II, Moscow: „Nauka“.
- Kioprulo, Mukhamed. (1918). *Türk edebiyatının ilk mutasavvıfları* (The First Sufi Poets of Turkish Literature), Istanbul: “Devlet Yayınevi”.
- Gülpınar, Abdul. (1961). *Yunus Emre ve Tasavvuf* (Yunus Emre and Sufism), Istanbul: “Devlet Yayınevi”.

**The Reception of the Taoist Parable in Jerome Salinger's Story
"Raise High the Roof Beams, Carpenters"**

Tamar Siradze

PhD in Philology, Professor

Batumi Shota Rustaveli State University

35 Ninoshvili Str., Batumi 6010, Georgia

+995 599 363630; tamar.siradze@bsu.edu.ge

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5286-8034>

Abstract

To this day Jerome David Salinger has primarily been popular with his first novel "The Catcher in the Rye", which is not surprising as Holden Caulfield has become a beloved hero for almost all teenagers of Salinger's time onwards. However, Jerome Salinger deserves equal attention for his Glass family stories as well. Especially, that the Glass family protagonists share their perception of life and provide much food for thought by navigating through Oriental and Occidental philosophical realm. Jerome Salinger's distinction is mostly caused by his fascination with eastern religious and philosophical teachings, particularly Zen Buddhism and Taoism. These philosophical systems assist him to openly criticize materialistic and superficial lifestyle of the Americans. The article deals with the parable as a literary genre

illustrating the Taoist tale given at the beginning of the Glass family story “Raise High the Roof Beam, Carpenters”. It describes how the parable assists the reader to evaluate the protagonist’s fate through the moral of the Taoist teaching.

Keywords: parable, Salinger, Taoism, alienation, story.

Introduction

Jerome David Salinger holds a distinguished place among modern American writers. Fame reached him right after the publication of his iconic novel “The Cather in the Rye” in 1951. To this day he is primarily popular with this very novel, which is not surprising as Holden Caulfield has become a beloved hero for almost all teenagers of Salinger’s time onwards. However, Jerome Salinger deserves equal attention for his Glass family stories as well. Especially, that the Glass family protagonists share their perception of life and provide much food for thought by navigating through Oriental and Occidental philosophical realm. Jerome Salinger’s distinction is mostly caused by his fascination with eastern religious and philosophical teachings, particularly Zen Buddhism and Taoism. These philosophical systems assist him to openly criticize materialistic and superficial lifestyle of the Americans. The Glass family members appear in Salinger’s collection of stories titled “Nine Stories” (“Uncle Wiggily in Connecticut”, “A Perfect Day for Bananafish” and “Down at the Dinghy”), as well as in the separate stories “Raise High the Roof Beams, Carpenters”, “Seymour: An Introduction” and “Franny and Zooey”. Taoist influence is often revealed in insertion of parables in the stories, which are difficult to understand at a first glance but helpful to evaluate personal characters in their eccentricities, hard times or aspirations.

Parables as a Literary Genre

Parable comes from the Greek word meaning ‘*to throw beside*’, that is, “to compare”. We are to compare these little stories with our own behavior. People tell stories for many reasons, including the sheer egotistical delight of talking, but probably most of the telling proceeds from one of two more commendable desires – a desire to entertain and a desire to instruct. Among the most famous of the stories designed to instruct are the parables that Jesus told, for instance, the parable of the Prodigal Son. We can say that the parable is told for the sake of the point. We also can say that it is told for our sake because we are implicitly invited to see ourselves in the story, and to live our lives in accordance with it. This simple but powerful story with its memorable characters – though nameless and briefly sketched – makes us feel the point in our hearts.

Even older than Jesus’ parables are the fables attributed to Aesop, some of which go back to the 7th century BC. These stories also teach lessons by telling brief incidents from which homely morals may easily be drawn, even though the stories are utterly fanciful. Among famous examples are the stories of the hare and the tortoise, the boy who cried “Wolf!”, the ant and the grasshopper, and the good many others that stick in the mind because of the sharply contrasted characters in sharply imagined situations (Barnet et al. 1993:28).

An Oriental parable’s meaning is to illustrate the wisdom of not judging events as inherently good or bad, but to instead accept the uncertainty of life and the long-term consequences of events. By avoiding automatic judgments and emotional attachment to outcomes, one can find peace and respond more effectively to life’s challenges and opportunities, aligning with Taoist principles of naturalness and balance. Here is a tale from nineteenth century Japan. It is said to be lite-

rally true, but whether it really occurred or not is scarcely of any importance. It is the story, not the history, that counts.

“Two monks, Tanzan and Ekido, were once travelling together down a muddy road. A heavy rain was falling. Coming around a bend, they met a lovely girl in a silk kimono, unable to cross the intersection. “Come on, girl”, said Tanzan at once, lifting her in his arms, he carried her over the mud. Ekido did not speak again until that night when they reached a lodging temple. Then he no longer could restrain himself. “We, monks, don’t go near females, it is dangerous. Why did you do that?” “I left the girl there”, said Tanzan. “Are you still carrying her?”

It is a marvelous story with a strong ending. The opening paragraph is simple and matter-of-fact, but nevertheless, holds our attention: we sense that something interesting is going to happen during this journey along the muddy road on a rainy day. Perhaps we even sense, somehow, by virtue of the references to the mud and the rain, that the journey itself rather than the travelers’ destination will be the heart of the story: getting there will be more than half the fun. And then, after the introduction of the two characters and the setting, we quickly get the complication, the encounter with the girl. Still, there is apparently no conflict, though in “Ekido did not speak again until that night” we sense an unspoken conflict, an action (or, in this case, inaction) that must be explained, an imbalance that must be righted before we are finished. At last, Ekido, no longer able to contain his thoughts, lets his indignation burst out: “We, monks, don’t go near females, it is dangerous. Why did you do that?” his statement and his question reveal not only his moral principles, but also his insecurity and the anger that grows from it. And now, when the conflict is out in the open, comes the brief reply that reveals Tanzan’s very different character as clearly as the outburst revealed Ekido’s. this reply – tho-

ugh we could not have predicted it – strikes us as exactly right, bringing the story to a perfect end, that is, to a point (like the ends of Jesus’ parables and Aesop’s fables) at which there is no more to be said. It provides the denouement or resolution.

Taoist Parable and Seymour’s Eccentricities

The character who predominates (physically or virtually) in Salinger’s all Glass stories is Seymour. He is the eldest of the seven Glass family children. He is one of the most inexplicable characters with strange behaviors and unexpected decisions. Seymour is the brother who influences all his siblings even after his death. Salinger wrote his story “A Perfect Day for Bananafish” in 1948 (published in *Hew Yorker*). Interestingly, the author kills the protagonist right in the first story but returns to him later in the rest of the stories, thus reinforcing the prominence and significance of Seymour. Although the scholars agree that Buddy (Webb Gallagher) is Salinger’s alter ego, still Seymour appears as the main carrier of the author’s principle thoughts and opinions. This is mainly revealed in occasions related to eastern philosophy and parables that imbue the narratives and cause deep thought.

“Raise High the Roof Beam, Carpenters” was published in 1955. In the story Salinger depicts a wedding day of Seymour and Muriel, the wedding on which the bridegroom does not show up. Buddy becomes the narrator and the explainer of Seymour’s strange behavior. It is hard to him to convince bride’s relatives and his own family in Seymour’s good intentions, especially that he believes his brother would never put beloved ones in awkward situation. Seymour’s post-war trauma turned him into a reserved, depressed and unsociable individual. However, it is not the only explanation to his strangeness. He is more inclined to search for independent intellectuals around him rather than superficial materialists pursuing worldly welfare. Seym-

our's eccentric decision is far from materialistic understanding. That is why the author provides the beginning of the story with a Taoist parable that should lead to understand specific nature of Seymour's worldview.

The story unfolds as one evening Seymour reads a Taoist tale to Franny who is ten months old, in order to make her sleep:

Duke Mu of Chin said to Po Lo: "You are now advanced in years. Is there any member of your family whom I could employ to look for horses in your stead?" Po Lo replied: "A good horse can be picked out by its general build and appearance. But the superlative horse—one that raises no dust and leaves no tracks—is something evanescent and fleeting, elusive as thin air. The talents of my sons lie on a lower plane altogether; they can tell a good horse when they see one, but they cannot tell a superlative horse. I have a friend, however, one Chiu-fang Kao, a hawker of fuel and vegetables, who in things appertaining to horses is nowise my inferior. Pray see him." Duke Mu did so, and subsequently dispatched him on the quest for a steed. Three months later, he returned with the news that he had found one. "It is now in Shach'iu," he added. "What kind of a horse is it?" asked the Duke. "Oh, it is a dun-colored mare," was the reply. However, someone being sent to fetch it, the animal turned out to be a coal-black stallion! Much displeased, the Duke sent for Po Lo. "That friend of yours," he said, "whom I commissioned to look for a horse, has made a fine mess of it. Why, he cannot even distinguish a beast's color or sex! What on earth can he know about horses?" Po Lo heaved a sigh of satisfaction. "Has he really got as far as that?" he cried. "Ah, then he is worth ten thousand of me put together. There is no comparison between us. What Kao keeps in view is the spiritual mechanism. In making sure of the essential, he forgets the homely details; intent on the inward qualities, he loses sight of the external. He sees

what he wants to see, and not what he does not want to see. He looks at the things he ought to look at, and neglects those that need not be looked at. So clever a judge of horses is Kao, that he has it in him to judge something better than horses”(Salinger, 1965:11).

The parable is a bit longer than the one we discussed above but fulfils the same function to the story. As we see, the ending gives the clear idea about the wise man how to choose a perfect solution. If one can perceive the spiritual value and ignore the rest, the result will be infallible. The reader might ponder why the author inserted this parable into the story. Following the plot, we can realize how Seymour tries to make people understand what he is running after, how important for him the inner beauty is and not appearance, that the wedding is an intimate pact between two people that does not require any witnesses.

“Raise High the Roof Beam, Carpenters” describes the events taking place prior to the events told in the story “The Perfect Day for Bananafish”. As was mentioned above, “The Bananafish” story ends with Seymour’s suicide. The reader follows Seymour’s actions first on the beach, then in the lift of the hotel and finally in the hotel room. On the other hand, the readers are informed about Seymour’s strange behaviors through Muriel’s phone talk with her mother. After Seymour’s suicide the readers are left alone to ponder about the unexpected ending without giving direct explanations inasmuch as they are unaware of the “spiritual mechanism” leading Seymour to suicide.

Conclusion

Publication of “Raise High the Roof Beam, Carpenters” several years later provides more detailed description of the Seymour’s personality, of the people surrounding and of the experience from his childhood. Somehow, we guess Salinger’s intention to keep readers in suspense and gradually come to the point. Therefore, it becomes nece-

ssary to get familiar with all the Glass family stories in order to tie the knot and finally evaluate the hidden impulse driving to the denouement. Taoist parable introduced at the beginning of the story serves as a prompt to follow deep into the protagonist's soul, explain his weird existence and feel empathy towards him, like the author who had been seeking for empathy and escaping alienation for all his life.

REFERENCES:

- Allen, T. E. (2014). *The Life of Pi and the moral wound*. Journal of the American Psychoanalytic Association, 62(6), 965–982. <https://doi.org/10.1177/0003065114559834>
- Barnet S., Berman M. and Burto W. (1998). *An Introduction to Literature*. New York: Harper Collins College Publishers.
- Bradbury, M. (1991). *From Puritanism to Postmodernism*.
- Gray, R. (2011). *A Brief History of American Literature*. Wiley-Blackwell.
- High, P. B. (1986). *An Outline of American Literature*. Longman Group Limited.
- Ousby, I. (1992). *The Wordsworth Companion to Literature in English*. Cambridge: Wordsworth Reference.
- Salinger, J. D. (1994). *Raise High the Roof Beams, Carpenters and Seymour: An Introduction*. Penguin Books Ltd.
- Salinger, J. D. (1991). *Nine Stories*. Little, Brown and Company.

დაოსური იგავის რეცეფცია ჯერომ სელინჯერის მოთხრობაში
„ჭერი ასწიეთ, დურგლებო“

თამარ სირაძე

ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო, ბათუმი 6010, ნინოშვილის 35

+995363630; tamar.siradze@bsu.edu.ge

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5286-8034>

აბსტრაქტი

დღემდე ჯერომ დევიდ სელინჯერი უპირველესად პოპულარულია თავისი პირველი რომანით „თამაში ჭვავის ყანაში“, რაც გასაკვირი არ არის, რადგან ჰოლდენ კოლფილდი სელინჯერის დროიდან დღემდე თითქმის ყველა მოზარდისთვის საყვარელი გმირი გახდა. თუმცა, ჯერომ სელინჯერი თანაბარ ყურადღებას იმსახურებს თავისი გლასების ოჯახის მოთხრობებითაც. განსაკუთრებით იმიტომ, რომ გლასების ოჯახის პროტაგონისტები გვიზიარებენ თავიანთ ცხოვრების აღქმას და აღმოსავლური და დასავლური ფილოსოფიური სამყაროს შერწყმით საკმაოდ საფიქრალს აძლევენ მკითხველს. ჯერომ სელინჯერის გამო-

რჩეულობა ძირითადად გამოწვეულია აღმოსავლური რელიგიური და ფილოსოფიური სწავლებებით, კერძოდ მენ-ბუდიზმითა და დაოსიზმით მისი გატაცებით. ეს ფილოსოფიური სისტემები ეხმარება მას, ღიად გააკრიტიკოს ამერიკელების მატერიალისტური და ზედაპირული ცხოვრების წესი. სტატია ეხება იგავს, როგორც ლიტერატურულ ჟანრს, და განიხილავს ერთ დაოსურ თქმულებას, რომელიც წარმოდგენილია გლასების ოჯახის ერთ-ერთი მოთხრობის, „ჭერი ასწიეთ, დურგლებო“ დასაწყისში. ნაშრომი აღწერს, თუ როგორ ეხმარება იგავი მკითხველს, გაიაზროს პროტაგონისტის ბედი დაოსური სწავლების მორალის მეშვეობით.

საკვანძო სიტყვები: იგავი, სელინჯერი, დაოსიზმი, გაუცხოება, მოთხრობა.

LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა

Motivation and psychological barriers in the process of foreign language learning

Zeinab Akhvlediani

Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia, 6010, 32/35 Ninoshvili St.

+995 555 007746, zeinab.akhvlediani@bsu.edu.ge

ORCID: 0000-0002-1099-0955

Neli Akhvlediani

Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia, 6010, 32/35 Ninoshvili St.

+995 599 050452, neli.akhvlediani@bsu.edu.ge

ORCID: 0009-0009-3074-7969

Salome Meladze

M.A. in Clinical Psychology, Psychologist
Batumi, Georgia, 6010, 32/35 Ninoshvili St.

+995577935589, Salome.meladze111@gmail.com

ORCID: 0009-0008-2873-5128

Abstract

In the modern era, the growth of competitiveness in the labour market and the search for qualified personnel are directly related to foreign language proficiency. Employers' requirements extend beyond narrow specialization to include knowledge of one or several foreign languages, which increases the necessity of language learning.

One of the most important psychological aspects of language learning, as well as other activities, is motivation.

Motivation can lead to successful language acquisition and long-term achievements, help discover abilities within oneself during the learning process, stimulate greater interest in the subject, and ultimately provide an opportunity to implement the acquired knowledge practically.

However, our research has shown that the effectiveness of the learning process depends not only on individual motivation but also on the learning environment and psychological attitudes.

To determine students' psychological disposition during language learning - assessing motivation, anxiety, and interest; identifying gaps in the process; and considering necessary psychological approaches for increasing learning productivity - we conducted a survey among Georgian students studying Turkish and German. The study revealed that students' motivation is directly linked to the personal qualities of the teacher, including positive energy, openness, empathy, and emotional support. Such an approach significantly reduces anxiety and fear, increases trust, and promotes active participation in the learning process.

One of the main reasons for demotivation and anxiety was identified as the fear of making mistakes, which impedes participation in communicative activities. Overcoming this barrier is possible through teacher support, interactive exercises, and appropriate psychological strategies. Therefore, language teaching is most effective when the lecturer's academic competence and professional skills harmoniously combine with personal qualities and strategies for overcoming psychological barriers, creating a result-oriented learning environment. This greatly enhances teaching quality, boosts student motivation, and, most importantly, fosters self-confidence.

Keywords: psychological factors of language learning, motivation, psychological barriers, learning environment, pedagogical psychological approaches.

Introduction

In the modern era, the increase in competitiveness in the labour market and the search for qualified personnel are directly related to foreign language proficiency. Beyond narrow specialization, employers' requirements in the labour market also include knowledge of one or several foreign languages.

Numerous studies have addressed various aspects of the language learning process: linguistic tendencies and perceptions, common mistakes and their underlying factors, the influence of dominant languages, and technical gaps in the process. Recently, the focus has increasingly shifted toward research on the psychological approach to language learning.

As is well known, human psychology is shaped not only by genetic factors but also by the atmosphere and stereotypes prevailing in society, which naturally influence the language learning process.

Although linguistics and psychology are distinct disciplines, their areas of interest overlap significantly. The relationship between language and psychology, studied by psycholinguistics, forms during the personality's development from birth, involving innate language abilities.

Psycholinguistics is a science that studies the psychological foundations of language emergence, structure, usage, and human behaviours. It explores the relationship between language, experience, and

thought, based on biological and psychological aspects, to understand the perception and application of language (Özbay, Barutçu, 2013:3).

The psychological processes that manifest during language learning and use must be examined within psycholinguistics. The scope of research in this field can be outlined as follows: ✓ How should language be perceived by individuals, ✓ How should it be used, ✓ The connection between language and thought, ✓ Psychological processes in a language formation, ✓ The relationship between language and experience (Özkan A., Özkan E., 2024:2).

Linguistic psychology studies the linguistic community during language learning and focuses on: ✓ The state of social formation, ✓ The mental structure of communities, ✓ Societal values, ✓ Cultural conditions, ✓ Customs and traditions, ✓ Social rules and norms, with regard to language teaching (Özkan A., Özkan E., 2024:3).

Therefore, linguistic psychology not only considers effective self-presentation of the individual but also facilitates the development of healthy communication. Teaching a language helps a person not only to accurately express their inner state and self-image but also to perceive their environment correctly.

Linguistic psychology encompasses human relationships, defines their values, and assists individuals in perceiving the world and themselves (Taştekin, 2016:9).

Among the main psychological aspects of language learning, as well as any other activity, are motivation and interest in learning the language.

Motivation is the primary factor in language learning. Only motivation can drive results in language acquisition and achieve long-term success, help discover abilities within oneself during the learning process, stimulate greater interest in the subject, and enable practical implementation of acquired knowledge.

In long-term success, it is understood that if a student studies the subject only out of fear of failure in exams, they may achieve some outcome, but this success will not have a lasting effect. It is clear that goal achievement occurs through motivation, and maintaining that motivation until the goal is reached is essential.

When we talk about motivation, we must also consider the factors that form its basis: these may be related to future plans, which could involve interest in the language and culture, living in a country where the language is spoken, studying at educational institutions of that country, or directly applying language skills in the labour market. Thus, the approach to the language and the prerequisites for motivation are linked to the necessity of having specific goals related to learning the language.

The factors mentioned above can be further broken down into details: What level of language learning do existing goals envisage? For example, a person interested in linguistics may aim for a comprehensive mastery of the language, while someone interested in working in a hotel may only need to learn basic language skills.

However, if motivation is very strong, stress levels tend to increase, and overall work efficiency may decrease, which can lead to undesirable emotional reactions and increased anxiety. Self-confidence significantly reduces students' anxiety. Conducting lessons in a favourable, lively, and harmonious environment, encouraging students, and ignoring grammar, vocabulary, and phonetic mistakes that do not hinder communication can help students overcome psychological barriers and reduce anxiety. The teacher should encourage students through joint projects and discussions, but students experiencing anxiety and fear should not be forced to participate. Instead, these tasks can be replaced with other activities, and shy students should be given opportunities to work in pairs or groups with peers

whom they feel comfortable with in the classroom. The teacher's task is to find the optimal approach in which the language learner can achieve their goals and do so within a supportive emotional environment (Шепеленко, 2017:7).

As we can see, in addition to motivation, it is essential to address the psychological factors that give rise to demotivation and anxiety in the process of language learning. The Bulgarian psychiatrist Lozanov identifies these as:

✓ student's fear of failure, ✓ lack of self-confidence, ✓ belief that one will not succeed or other discouraging thoughts, ✓ self-persuasion that learning a language is excessively difficult.

Depending on their origin, psychological barriers may be classified as psychophysiological, informational, emotional, evaluative, semantic, and intercultural. Psychophysiological barriers occur when there is no rapport between teacher and student, when harmony is lacking between the two linguistic realities, or when there is a marked difference between the temperaments of teacher and student. Informational barriers arise when the curriculum is poorly selected, or when the level and pace of the learning material do not match the learner's initial preparedness. Emotional barriers are primarily linked to negative personal emotions, heightened anxiety, the learner's belief that they lack the ability to speak a foreign language, fear of making mistakes, discomfort in group settings, and an inability to respond quickly to questions. Evaluative barriers are associated with the learner's perception of biased assessment by the teacher or of negative subjective attitudes, which subsequently affect grading and feedback. Intercultural and semantic barriers arise when the learner lacks knowledge of appropriate approaches to language learning, does not

know or does not wish to follow the rules of communication and discussion, fails to express opinions about the traditions of the target language's culture, or misinterprets the speech of an interlocutor as a representative of another culture. (Шепеленко, 2017:3)

Research Objective

Taking into account the above-mentioned psychological factors in the learning process, a study was conducted with Georgian groups learning Turkish and German. The aim was to create a healthy psychological environment, develop strategies to address existing difficulties, simplify the learning process, and transform it into an engaging and enjoyable experience. This study provides an opportunity to observe the impact of an individual's psychological state (psychological barriers, motivations, and fears) on the process of language acquisition. The findings allow us to:

1. Identify from the outset the learner's psychological disposition toward language learning, including psychological barriers, fears, and level of motivation.
2. Analyze questionnaire responses to determine the role of the learner's psychological attitude, motivation, and barriers arising from past failures in shaping the language-learning process.
3. Use the discussion of existing psychological barriers as a basis for considering the teacher's necessary psychological approaches to language instruction, the creation of a healthy learning environment, and, when required, the development of strategies and activities to enhance learner motivation.

Method

A written, questionnaire-based survey was conducted, consisting of the following items:

1. General Information

- Your age

2. Gender

- Female
- Male

3. What level of study are you in?

- Bachelor's
- Master's
- Doctorate

4. Do you speak any language other than Georgian at home?

- Yes
- No

5. Which foreign language are you studying?

- Turkish
- German

- English
- Russian
- French
- Other (please specify)

6. What is your main purpose for learning this particular language?

- For work
- For personal development
- For academic purposes
- Other (please specify)

7. In your opinion, how important is this language in your life?

- Very important
- Less important
- I don't know yet

8. How difficult do you find learning a new language?

- Very difficult
- Moderately difficult
- Not difficult for me

9. What is your emotional state before starting to learn a new language?

- Excited, because a new horizon is opening for me

- Slightly anxious
- Very nervous
- Neutral/less emotional
- Other (please specify)

10. When you first started learning a new language:

- I thought I would learn it easily
- I had fears and anxieties that it would be difficult for me
- I had no particular feelings about learning a new language
- Other (please specify)

11. When you face difficulties in learning a language, how do you react?

- I try to stay motivated and continue studying
- I feel sadness and anxiety
- I become discouraged and lose motivation
- Difficulties strengthen me and give me energy

12. What worries you the most when learning a foreign language?

- Fear that I won't be able to memorize
- Fear of failing the exam
- Embarrassment about making mistakes in front of the group
- Other (please specify)

13. How would you describe your inner motivation?

- Very high
- Quite high
- Average
- Low

14. What contributes most to your success?

- Teacher's approach and support
- My personal motivation and interest
- External factors, such as support from family and friends
- Teaching methods and resources

15. How do you feel when you first start speaking using the words you have learned?

- Tension
- Anxiety because I don't want to make mistakes
- Happiness
- No reaction, I just continue learning
- Other (please specify)

16. Do you think language learning becomes more difficult if you are not psychologically prepared?

- Yes
- No

17. Which psychological state, in your opinion, most hinders the language learning process?

- Low self-esteem
- Emotional background
- Fear of making mistakes
- Other (please specify)

Concluding Open-Ended Questions

- Please briefly describe the psychological barriers you may have encountered during the learning process;
- In your opinion, what teacher approaches are most important during times of difficulty, and which approach motivates you the most?

Results

Responses to questions 1–5 provide the following general observations:

1. The questionnaire was completed by 30 students (19 studying Turkish and 11 studying German).
2. It would have been interesting to analyse gender-related differences; however, as only 3 male students participated, meaningful discussion of gender differences is not possible.
3. Absolute majority of participants are Georgian, and communication at home takes place exclusively in Georgian. This naturally has a significant impact on the language-learning process. As is well known, children who grow up in multilingual households generally develop

stronger abilities to perceive language systems, notice differences and similarities between languages, prepare for communication, and understand different cultures.

4. The age range of participants is between 19 and 21 years, meaning no significant age-related differences were observed in the analysis.

5. In addition to Turkish and German, participants either know or are in the process of learning other languages (Russian or English). Thus, working with linguistic structures and perceiving differences is not an entirely new experience for them.

Responses to questions 6–17 present the following picture:

- The majority of respondents want to learn a language for a **combination of personal development + academic goals + work**, while learning solely for work (16.7%) is less relevant;
- Most respondents consider language learning to be very **important**, though **30%** remain uncertain about the potential areas of application for the language.
- A majority (**60.0%**) perceive language learning as **moderately difficult**; low percentage (**26.7%**) consider it **easy**, while only small portion (**13.3%**) view it as very **difficult**.
- Regarding initial attitudes, most participants **reported feeling excited and highly motivated (56.7%)**. Some experienced **slight anxiety (20%)** or **less emotional (23.3%)**, while **0% reported excessive nervousness**.
- When beginning the learning process, **63.3%** believed it would be **easy**, while **36.7% experienced fears or anxieties**. **0%** reported **having no feelings** at all.
- Reactions to difficulties were noteworthy: **66.7% reported maintaining motivation and continuing their studies**, **13.3%** experienced

sadness and anxiety, another 13.3% became discouraged and lost motivation, while 6.7% stated that difficulties strengthened and energized them.

The most important factor, which has the greatest role in the learning process, was observed in the answers to the following question:

- **fear of not being able to memorize material (53.3%) and embarrassment about making mistakes in front of peers (40%). Both are connected to the fear of failure and public shame. Only 6.7% expressed concern about failing exams.**
- **Despite anxieties, intrinsic motivation was generally high: 40% rated theirs as high, 33.3% as very high, 26.7% as average, and 0% as low.**
- **It is also noteworthy that for the respondents, success is primarily determined by the teacher's approach - 43.3%, teaching methods and resources: 30%, personal motivation: 26.7%, while external factors, such as support from family and friends, are not a factor for the respondents at all - 0%.**
- **Emotional responses to taking the first steps in communication using the target language were varied: 46.7% reported feeling happy, 33.3% anxious, 16.7% tense, and 3.3% reported no emotional response.**
- **Notably, 60% of participants believed psychological readiness is essential for successful language learning, while 40% did not consider it necessary.**

Regarding **psychological barriers hindering the learning process**, 63.3% pointed to **anxiety about making mistakes**, 20% to **emotional background and nervousness**, and 16.7% to **low self-esteem**.

Discussion

Motivation and Goals

Survey results indicate that the overwhelming majority of respondents approach language learning with considerable enthusiasm and motivation, having already established specific objectives regarding its use. A significant portion of participants pursue language acquisition both as a means of career advancement and as a tool for personal development. This suggests that their engagement with the target language is characterized by long-term planning, and that the language is expected to play an important role in their lives.

The majority of participants describe the process of language learning as moderately challenging. However, such challenges do not diminish their interest or enthusiasm; only a small proportion report experiencing fear or anxiety toward novelty. Encouragingly, even in the face of difficulties, most participants attempt to sustain their learning with motivation. Equally noteworthy is the sense of joy reported during the initial stages of communication in the target language, accompanied by emotions that stem from a serious attitude toward study and a strong sense of responsibility.

The importance of psychological disposition in the learning process is further substantiated by the participants' responses: 60% believe that appropriate psychological preparedness is essential for assimilating new material and maintaining readiness for action. Conversely, 40% consider the commencement of language learning to be a purely mechanical process, one that does not necessitate any prior psychological preparation.

With regard to success factors, the overwhelming majority of participants identify the teacher's approach as the primary determinant of student achievement. Teaching methods and resources were ranked second in importance, while, perhaps surprisingly, personal motivation was cited only afterwards. This finding underscores that even for highly motivated students, motivation alone is insufficient. The teacher, as the principal facilitator of the learning process, must possess mastery not only of pedagogical techniques but also of the art of fostering balanced interpersonal relationships. Responses to open-ended questions confirm that while a successful teacher contributes significantly to strengthening student motivation, monotonous, rigid, or non-interactive teaching methods - as well as undesirable personal characteristics in the teacher—are frequently identified as factors leading to student demotivation.

In open-response reflections, students emphasized not so much the lecturer's professionalism and qualifications as their personal qualities. Above all, emotional support from the teacher was deemed crucial. Respondents underscored the qualities a teacher should avoid: authoritarianism, harshness, and lack of empathy. Such traits, they argue, hinder questioning, generate tension, and obstruct productivity. As one representative statement from the majority indicates: *"With a lecturer, I should not be afraid to ask the same question repeatedly or to make mistakes; otherwise, my self-esteem and motivation decrease, and the learning process becomes unproductive."*

Sources of Anxiety and Psychological Barriers

When asked, *"In your opinion, what kind of psychological disposition hinders the process of language learning?"* the majority of respondents (63.3%)—who at the outset of the survey had expressed

enthusiasm and readiness to tackle linguistic challenges with motivation—identified fear of **making mistakes** as the principal obstacle. A smaller proportion pointed to **emotional background and low self-esteem**. However, it is worth noting that fear of mistakes is closely linked to emotional disposition and, in many cases, may itself serve as a precursor to diminished self-esteem.

The sense of embarrassment caused by making mistakes in front of peers, combined with anxiety over possible failures of memory, also emerged prominently in discussions of sources of anxiety. Only a very small proportion of respondents (6.7%) reported experiencing anxiety primarily related to the possibility of failing examinations.

Data analysis led to the following key tasks:

1. What measures should be implemented to ensure that motivated students—those who demonstrate readiness to learn the language and to confront anticipated challenges—do not become demotivated?

2. What measures should be undertaken to eliminate anticipated fears and anxieties?

3. How can students whose perception of the role of the target language remains unclear, and whose primary concern is exam performance, be effectively engaged and motivated?

4. What kind of learning environment should be established so that it is equally comfortable for students with diverse goals and psychological dispositions?

Conclusion and Recommendations

As the study demonstrates, one of the most significant components in foreign language instruction is the teacher's personality and professional style. The majority of students directly attribute their own success or failure to the teacher's attitude. This suggests that the teacher's role extends far beyond the mere transmission of knowledge: it encompasses responsibility for shaping the emotional climate of the learning environment, reinforcing students' intrinsic motivation, and enhancing their self-esteem. Therefore:

- First and foremost, the teacher should create an atmosphere in which mistakes are perceived **as a natural part of the learning process rather than as failures**. It is advisable that teachers occasionally share stories of successful individuals (including their own experiences) who made mistakes along their learning or professional paths. This helps reinforce the idea that mistakes and setbacks do not signify incompetence; rather, they represent steps on the path toward education and professionalism. If a student becomes the target of punishment or ridicule for making mistakes, anxiety inevitably emerges, leading to decreased self-esteem. According to the survey data, the greatest source of anxiety is precisely the embarrassment caused by errors. For this reason, it is crucial that the teacher transform mistakes into tools for success by tirelessly explaining the correct form while simultaneously encouraging the student.

- Open-ended responses revealed how important **the teacher's energy and emotional approach** are as well. Entering the classroom with a positive attitude, engaging in friendly communication with a smile, and showing readiness to listen to and answer any questions makes students feel comfortable. In such an environment, they are

not afraid to ask questions and are more actively involved in the learning process.

- The teacher's role also includes employing **diverse teaching methods**. Uniform and standardized approaches often diminish motivation, whereas the language teacher should consistently seek to spark students' interest in new activities. Interactive practices—such as discussions, role-playing, and project work—create an engaging environment and facilitate memory retention.

- Beyond academic functions, the teacher is also a **mentor and emotional supporter**. The teacher's approach is crucial: with a single phrase, they can transform fear into motivation—or, conversely, cause the complete loss of interest. For this reason, a professional teacher must stand out not only for professional competence but also for emotional intelligence.

- A particularly serious challenge arises with students whose only concern is their exam score and who therefore see the role of the language in their lives as vague. Because the survey showed that participants already have experience with learning other languages, some students approach language learning sceptically or indifferently due to past failures, perceiving the process as impossible and struggling with diminished self-confidence. For such students, a **differentiated approach** is especially important, since they are at risk of losing interest altogether and falling significantly behind in the material. The teacher should periodically set aside time for individual work, giving these students the opportunity to ask direct questions and receive explanations. This reduces embarrassment in front of peers and strengthens trust in the teacher. Instead of reproach, the teacher's responsibility is to involve them more actively in group discussions, set small and achievable goals, and adapt language learning to their interests and plans. For instance, if a student is interested in

music or sports, the teacher might provide materials related to those topics in the target language. Even the smallest successes must be acknowledged in order to gradually rebuild students' trust in their own abilities and raise their self-esteem. Teacher attention, support, and a constructive approach to mistakes can prove transformative for such learners.

- The results of the study clearly demonstrate that the effectiveness of teaching is not determined solely by professional or technical components such as academic competence, the introduction of innovative approaches, or the degree of engagement in discussions. While these aspects are undoubtedly important for the learning process, they are preceded and grounded by the teacher's personal qualities. Positive energy, emotional openness, a benevolent attitude, and even simple yet symbolically meaningful gestures such as a smile help create an emotionally safe environment, reduce anxiety, strengthen trust and the bond between student and teacher, and, consequently, enhance motivation and effectiveness in learning.

- Only when the emotional and social foundation of the learning process is secured can the lecturer's academic knowledge, professional skills, and competencies fully unfold and produce real outcomes. As a result, teaching is transformed from a mere process of knowledge transmission into intellectual and emotional collaboration, which provides students with the opportunity to strengthen their self-efficacy, motivation, and creative potential.

These findings carry significant implications for both educational practice and education policy. The success of an education system depends not only on the innovativeness of its programs but also on the full recognition of the teacher's role—not only as a transmitter of knowledge and intellectual guide but also as a creator of a positive emotional environment and, in many cases, a shaper of

students' futures. Genuine teaching effectiveness arises precisely from the harmonious synthesis of the teacher's personal characteristics and professional competencies. It is within this unity that teaching becomes not only the transfer of information but also the foundation for students' personal, emotional, and intellectual development.

I hope this work serves as a modest guide for those interested in conducting the learning process productively and in creating a healthy and effective educational environment for students.

Finally, I would like to express my deep gratitude to our students, who participated in this study with enthusiasm and great interest, thereby laying the foundation for the creation of this research.

References:

- Özbay, M. Barutçu T., (2013). *Dil Psikolojisi ve Türkçe Öğretimi*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi;
- Özkan, A. Özkan, E. (2024). *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretim Psikolojisi*. Social Sciences Studies Journal;
- Taştekin, A., (2016). *Dil Psikolojisinin İlgi Alanları*. Turkish Studies
- Shepelenko, T.M. (2017). *Psychological aspects of learning foreign languages*. "PNIPU Bulletin" Problems of Linguistics and Pedagogy No. 1. (Шепеленко,Т.М. (2017). *Психологические аспекты изучения иностранных языков*. "Вестник Пнипу" Проблемы языкознания и педагогики № 1.)

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

მოტივაცია და ფსიქოლოგიური ბარიერები უცხო ენების შესწავლის პროცესში

ზეინაბ ახვლედიანი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტ. პროფესორი
საქართველო, 6010 ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
+995555007746, zeinab.akhvlediani@bsu.edu.ge
ORCID-iD: 0000-0002-1099-0955

ნელი ახვლედიანი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი
საქართველო, 6010 ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
+995599050452, neli.akhvlediani@bsu.edu.ge
ORCID-iD: 0009-0009-3074-7969

სალომე მელაძე

კლინიკური ფსიქოლოგიის მაგისტრი, ფსიქოლოგი.
საქართველო, 6010 ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
+995577935589, Salome.meladze111@gmail.com
ORCID-iD: 0009-0008-2873-5128

აბსტრაქტი

თანამედროვე ეპოქაში, შრომის ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ზრდა და მოთხოვნადი კადრის ძიება პირდაპირკავშირშია უცხო ენების ფლობასთან. დამსაქმებლების მოთხოვნა ვიწ-

რო სპეციალიზაციის გარდა მოიცავს ერთ ან რამდენიმე უცხო ენის ცოდნასაც, რაც ზრდის ენის შესწავლის აუცილებლობას.

ენის შესწავლის, ისევე როგორც სხვა ნებისმიერი საქმიანობის ძირითად ფსიქოლოგიურ ასპექტებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოტივაციაა.

მოტივაციას შეუძლია ენის შესწავლაში შედეგის მოტანა და ხანგრძლივ წარმატებებზე მიღწევა, სწავლის პროცესში საკუთარ თავში უნარების აღმოჩენა საკითხისადმი უფრო მეტი ინტერესის გაღვივებას და შედეგად არსებული ცოდნის პრაქტიკაში რეალიზაციის საშუალებას იძლევა.

თუმცა ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ სწავლის პროცესის ეფექტურობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ინდივიდის მოტივაციაზე, არამედ სასწავლო გარემოსა და ფსიქოლოგიურ განწყობებზეც.

ენის შესწავლის პროცესში სტუდენტთა ფსიქოგანწყობის დადგენის: მოტივაციის, შფოთვისა და ინტერესის დონის შეფასების, პროცესში არსებული ხარვეზების აღმოფხვრისა და სწავლის ნაყოფიერების გაზრდის; პროცესისადმი საჭირო ფსიქოლოგიური მიდგომების შემდგომში გათვალისწინების მიზნით, ჩვენს მიერ ჩატარდა ანკეტური კვლევა თურქული და გერმანული ენების შემსწავლელ ქართველ სტუდენტებთან. კვლევამ აჩვენა, რომ სტუდენტების მოტივაცია პირდაპირ კავშირშია პედაგოგის პიროვნულ თვისებებთან, მათ შორის პოზიტიურ ენერგეტიკასთან, გახსნილობასთან, ემპათიასა და ემოციურ მხარდაჭერასთან. ასეთი მიდგომა მნიშვნელოვნად ამცირებს შფოთვისა და შიშს, ზრდის ნდობასა და უზრუნველყოფს აქტიურ ჩართულობას სასწავლო პროცესში.

დემოტივაციისა და შფოთვის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად დაფიქსირდა შეცდომების დაშვების შიში, რაც ხელს უშლის კომუნიკაციურ აქტივობებში ჩართულობას. აღნიშნული ბარიე-

რის დაძლევა შესაძლებელია მასწავლებლის მხარდაჭერით, ინტერაქტიული სავარჯიშოებითა და სწორი ფსიქოლოგიური მიდგომების გამოყენებით. აქედან გამომდინარე, უცხო ენის სწავლება ყველაზე მეტად ეფექტურია მაშინ, როდესაც ლექტორის აკადემიურობა და პროფესიული უნარები ჰარმონიულად ერწყმის პიროვნულ თვისებებსა და ფსიქოლოგიური ბარიერების დაძლევის სტრატეგიებს, ქმნის შედეგზე ორიენტირებულ სასწავლო გარემოს, მნიშვნელოვნად ზრდის სწავლების ხარისხს, ამალავს სტუდენტების მოტივაციასა და რაც მთავარია საკუთარი თავისადმი რწმენას.

სადიებო სიტყვები: ენის შესწავლის ფსიქოლოგიური ფაქტორები, მოტივაცია, ფსიქოლოგიური ბარიერები, სასწავლო გარემო, პედაგოგის ფსიქოლოგიური მიდგომები.

შესავალი

თანამედროვე ეპოქაში, შრომის ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ზრდა და მოთხოვნადი კადრის ძიება პირდაპირ კავშირშია უცხო ენების ფლობასთან. შრომის ბაზარზე დამსაქმებლის მოთხოვნას ვიწრო სპეციალიზაციის გარდა უცხო ენების (ხშირ შემთხვევაში არა ერთი) ფლობაც წარმოადგენს.

ენის შესწავლის პროცესებზე: ენობრივ მიდრეკილებებსა თუ პირიქით აღქმის სორთულეებზე, ხშირად დაშვებულ შეცდომებსა თუ მის გამომწვევ ფაქტორებზე, დომინანტი ენების გავლენასა და პროცესში არსებულ ტექნიკურ ხარვეზებზე ძალიან ბევრი დაწერილა. ბოლო პერიოდში კი განსაკუთრებით პოპულარული გახდა და ინტენსიურად ხორციელდება კვლევები ენისადმი ფსიქოლოგიური მიდგომის საკითხში. როგორც მოგვეხსენება, ადამიანის ფსიქიკას გენეტიკური ფაქტორების გარდა სო-

ციუმში გამეფებული ატმოსფერო, სტერეოტიპები განაპირობებს, რაც თავისთავად ცხადია ენის შესწავლის პროცესებზეც ახდენს გავლენას.

მიუხედავად იმისა, რომ ენათმეცნიერება და ფსიქოლოგია ერთმანეთისაგან განსხვავებული დისციპლინებია, მათი საერთო ინტერესების სფერო საკმაოდ ფართოა. ენასა და ფსიქოლოგიას შორის ურთიერთობა, რომელსაც ფსიქოლონგვისტური მეცნიერება შეისწავლის, პიროვნების დაბადებიდან თანდაყოლილი ენობრივი უნარების პიროვნული განვითარების პროცესთან შესისლხორცებით ფორმირდება.

ფსიქოლინგვისტიკა ენის წარმოშობის, სტრუქტურის, გამოყენებასა და ადამიანის ქცევების ფსიქოლოგიური საფუძვლების შემსწავლელი მეცნიერებაა. ეს მეცნიერება ენის აღქმისა და გამოყენებითი პროცესების კვლევის მიზნით ენასა და გამოცდილებას, ენასა და აზროვნებას შორის არსებულ ურთიერთობებს, როგორც ბიოლოგიური ასევე ფსიქოლოგიური ასპექტების საფუძველზე იკვლევს (Özby, Barutçu, 2013:3).

ფსიქოლოგიური პროცესები, რომლებიც ენის შესწავლისა და გამოყენების დროს იჩენს თავს, ფსიქოლინგვისტიკის წიაღში უნდა იქნეს გამოკვლეული. ამ მეცნიერების კვლევის არეალი შემდეგნაირად შეიძლება იყოს ჩამოყალიბებული: ✓როგორ უნდა იქნეს აღქმული ადამიანების მიერ ენა, ✓როგორ უნდა მოხდეს მისი გამოყენება, ✓ენისა და აზროვნებას შორის კავშირი, ✓ფსიქოლოგიური პროცესები ენის ფორმირებაში, ✓ენასა და გამოცდილებას შორის ურთიერთობა (Özkan A., Özkan E., 2024:2).

ლინგვისტური ფსიქოლოგია, ნებისმიერი ენის შესწავლის დროს შეისწავლის ენობრივ საზოგადოებას და ორიენტირდება: ✓საზოგადოებრივი ფორმირების მდგომარეობაზე, ✓საზოგადოებების მენტალურ სტრუქტურაზე, ✓საზოგადოების ღირებულებებზე, ✓კულტურულ მდგომარეობაზე, ✓წეს-ჩვეულებებზე,

✓სოციალური წესების გათვალისწინებით ენის სწავლებაზე (Özkan A., Özkan E., 2024:3).

გამომდინარე აქედან, ლინგვისტური ფსიქოლოგია, პიროვნების მიერ საკუთარი თავის ეფექტურად წარმოჩენის გარდა ჯანსაღი კომუნიკაციის წარმოებასაც ითვალისწინებს. ენის სწავლება პიროვნების სულიერი მდგომარეობის, საკუთარი თავის სწორად წარმოჩენის გარდა, გარემოს სწორად აღქმაშიც ეხმარება ადამიანს.

ლინგვისტური ფსიქოლოგია, მოიცავს რა ადამიანურ ურთიერთობებს, განსაზღვრავს მათ ფასეულობებს, ეხმარება ადამიანს სამყაროსა და საკუთარი თავის აღქმაში”(Tastekin, 2016: 9).

ენის შესწავლის, ისევე როგორც სხვა ნებისმიერი საქმიანობის, ძირითად ფსიქოლოგიურ ასპექტებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია: მოტივაცია და ენის შესწავლის ინტერესი.

მოტივაცია ენის შესწავლის მთავარი ფაქტორია. მხოლოდ მოტივაციას შეუძლია ენის შესწავლაში შედეგის მოტანა და ხანგრძლივ წარმატებაზე მიღწევა, სწავლის პროცესში საკუთარ თავში უნარების აღმოჩენა საკითხისადმი უფრო მეტი ინტერესის გაღვივებასა და შედეგად არსებული ცოდნის პრაქტიკაში რეალიზაციის საშუალებას იძლევა.

ხანგრძლივ წარმატებაში კი შემდეგი იგულისხმება: თუ სტუდენტი მხოლოდ გამოცდაზე წარუმატებლობის შიშით სწავლობს საგანს, ის შესაძლოა მიაღწევს შედეგს, თუმცა მის წარმატებას გრძელვადიანი ეფექტი არ იქნება. ფაქტია, რომ მიზანზე მიღწევა მოტივაციის მეშვეობით ხდება, რომლის შენარჩუნებაც მიზნის მიღწევამდეა აუცილებელი.

როცა მოტივაციაზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა განვიხილოთ ფაქტორები, რომლებიც მოტივაციის წარმოშობის საფუძველს წამორმოადგენს: ეს შეიძლება დაკავშირებული იყოს სამომავლო გეგმებთან, რაც შეიძლება უკავშირდებოდეს ენისა

და კულტურისადმი ინტერესს, შესასწავლი ენის ქვეყანაში ცხოვრებას, ამ ქვეყნის სასწავლებელში სწავლასა თუ შესასწავლი ენის პირდაპირ შრომის ბაზარზე რეალიზებას. ანუ, გამომდინარე აქედან, შესასწავლი ენისადმი მიდგომასა და მოტივაციის გაღვივების წინაპირობას ენისადმი გარკვეული მიზნების არსებობის აუცილებლობამდე მივყავართ.

ზემოხსენებული ფაქტორები შეიძლება შემდეგ დეტალურად დახარისხდეს: არსებული მიზნები უცხო ენის სწავლების რომელ დონეს ითვალისწინებს? მაგ: თუ ლინგვისტობაზე ორიენტირებული პირი ენის ამომწურავად შესწავლით ინტერესდება, სასტუმროში მუშაობით დაინტერესებული პირის მიზანს ენის მხოლოდ ელემენტარული დონის შესწავლა შეიძლება წარმოადგენდეს.

თუმცა, გასათვალისწინებელია, რომ თუ მოტივაცია ძალიან ძლიერია, იზრდება სტრესის დონე და შეიძლება დაეცეს შრომის ეფექტურობა, რაც, თავის მხრივ, იწვევს არასასურველ ემოციურ რეაქციას და შფოთვის მატებას. თავდაჯერებულობა მნიშვნელოვნად ამცირებს მოსწავლეთა შფოთვის. გაკვეთილების ჩატარება ხელსაყრელ, ცოცხალ, ჰარმონიულ გარემოში, წახალისება, იმ გრამატიკული, ლექსიკური და ფონეტიკური შეცდომების იგნორირება, რომლებიც ხელს არ უშლის კომუნიკაციას, შექება დაეხმარება მოსწავლეებს დაძლიონ ფსიქოლოგიური ბარიერები და შეამცირონ შფოთვა. მასწავლებელმა უნდა წახალისოს მოსწავლეები ერთობლივი პროექტებითა და დისკუსიებით, მაგრამ შფოთვისა და გარკვეული შიშის მქონე მოსწავლეები არ უნდა აიძულოს, რომ მონაწილეობა მიიღონ მათში, უნდა შეცვალოს ეს დავალებები სხვა სამუშაოთი, მისცეს შესაძლებლობა უფრო მორცხვ მოსწავლეებს იმუშაონ წყვილებში/ ჯგუფში მათთან, ვინც თავს კომფორტულად გრძნობს აუდიტორიაში. მასწავლებლის ამოცანაა მოიძიოს ოპტიმალური ვარიანტი,

რომელშიც უცხო ენის შემსწავლელი ადამიანი მიაღწევს თავის მიზნებს და ამას განახორციელებს ხელსაყრელ ემოციურ გარემოში (Шепеленко, 2017:7).

როგორც ვხედავთ, მოტივაციის გვერდით აუცილებლად უნდა იქნეს განხილული ენის სწავლის პროცესის თანმდევი დემოტივაციისა და შფოთვების განმაპირობებელი ფსიქოლოგიური ფაქტორებიც, რომელსაც ბულგარელი ფსიქიატრი ლოზანოვი შემდეგნაირად აყალიბებს:

✓ მოსწავლის წარუმატებლობის შიში ✓ თავდაჯერებულობის ნაკლებობა, ✓ რწმენა იმისა, რომ ვერ შეძლებს ან სხვა შთაგონებები, ✓საკუთარი თავის დარწმუნება, რომ ენის სწავლა ძალიან რთულია.

მათი წარმოშობის წყაროდან გამომდინარე, ფსიქოლოგიური ბარიერები შეიძლება დაიყოს ფსიქოფიზიოლოგიურ, ინფორმაციულ, ემოციურ, შეფასების, სემანტიკურ და ინტერკულტურულ ბარიერებად. ფსიქოფიზიოლოგიური ბარიერები წარმოიქმნება მაშინ, როცა მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის არ არის კონტაქტი, ორ ენობრივ რეალობას შორის არ არის ჰარმონია ან კიდევ დიდი განსხვავებაა მასწავლებლისა და მოსწავლის ტემპერამენტებს შორის. საინფორმაციო ბარიერები წარმოიქმნება, როდესაც სასწავლო პროგრამა არასწორად არის შერჩეული, სასწავლო მასალის დონე და მისი პრეზენტაციის ტემპი არ შეესაბამება სტუდენტის მომზადების საწყის დონეს. ემოციური ბარიერები, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია სხვადასხვა ხასიათის პიროვნულ-ნეგატიური ემოციების ფონზე, მოსწავლის გაზრდილ შფოთვასთან, სტუდენტის რწმენასთან, რომ არა აქვს უნარი უცხო ენაზე საუბრისა, შეცდომის დაშვების შიშთან, ჯგუფში დისკომფორტის შექმნასთან, კითხვაზე სწრაფად პასუხის გაცემის უუნარობასთან. შეფასების ბარიერები დაკავშირებულია მოსწავლის აზრით მასწავლებლის მხრიდან ნაშრომის არაობი-

ექტურ შეფასებასთან ან პიროვნულ-სუბიექტურ ნეგატიურ დამოკიდებულებასთან, რაც შემდგომში გავლენას ახდენს შეფასებაზე. ინტერკულტურული და სემანტიკური ბარიერები წარმოიქმნება მაშინ, როდესაც სტუდენტი არ ფლობს უცხო ენის სწავლის მიდგომებს, არ იცის ან არ სურს გაითვალისწინოს კომუნიკაციისა და დისკუსიის წესები, გამოხატოს საკუთარი აზრი შესასწავლი ენის ქვეყნის ტრადიციებთან დაკავშირებით, არასწორად ესმის თანამოსაუბრის, როგორც სხვა კულტურის წარმომადგენლის საუბარი (Шепеленко, 2017:3).

კვლევის მიზანი:

სწავლის პროცესში არსებული ზემოთ აღნიშნული ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინების საფუძველზე, ჯანსაღი ფსიქოლოგიური გარემოს შექმნის, არსებული სირთულეებისადმი ფსიქოლოგიური მიდგომების შემუშავების, სასწავლო პროცესების გამარტივებისა და მიმზიდველ, სახალისო პროცესად გადაქცევის მიზნით, თურქული და გერმანული ენების შემსწავლელ ქართულ ჯგუფებზე ჩატარდა კვლევა, რომელიც ენის შესწავლის პროცესზე ინდივიდის ფსიქოლოგიური მდგომარეობის (ფსიქოლოგიური ბარიერების, მოტივაციების, შიშების) გავლენაზე დაკვირვების საშუალებას მოგვცემს. აღნიშნული კვლევის შედეგად:

1. მოგვეცემა საშუალება, სწავლის დასაწყისიდანვე დავადგინოთ ენის შესწავლის პროცესისადმი ენის შემსწავლელის ფსიქოლოგიური განწყობა: ფსიქოლოგიური ბარიერები, შიში და მოტივაციის დონე;
2. სტუდენტების მიერ ანკეტაში დაფიქსირებული პასუხების განხილვა გვიჩვენებს თუ რა როლი აქვს ენის შესწავლის პროცესზე შემსწავლელის ფსიქოგანწყობას, მოტივაციასა თუ წარსული მარცხის საფუძველზე წარმოქმნილ ფსიქოლოგიურ ბარიერებს;

3. არსებული ფსიქობარიერების განხილვა, მოგვცემს საშუალებას ვიმსჯელოთ ენის შესწავლისადმი მასწავლებლის აუცილებელი ფსიქოლოგიური მიდგომების პროცესში ჩართულობის, ჯანსაღი სასწავლო გარემოს შექმნისა და საჭიროების შემთხვევაში მოტივაციის ასამაღლებელი ღონისძიებების შემუშავების გზების შესახებ.

მეთოდი

წერილობითი, ანკეტური კვლევა, რომელიც შემდეგი კითხვარებისგან იქნა შედგენილი:

- 1. ზოგადი ინფორმაცია**
 - თქვენი ასაკი
- 2. გენდერი**
 - ქალი
 - მამაკაცი
- 3. რომელ საფეხურზე სწავლობთ?**
 - ბაკალავრიატი
 - მაგისტრატურა
 - დოქტორანტურა
- 4. სახლში ქართულის გარდა სხვა ენაზე საუბრობთ?**
 - დიახ
 - არა
- 5. რომელ უცხო ენას სწავლობთ?**
 - თურქულს
 - გერმანულს
 - ინგლისურს
 - რუსულს
 - ფრანგულს
 - სხვა (დააკონკრეტეთ)
- 6. ამ კონკრეტული ენის შესწავლის მიზანი:**
 - სამუშაოსთვის

- პირადი განვითარებისთვის
- აკადემიური მიზნებისთვის
- სხვა (დააკონკრეტეთ)

7. როგორ გგონიათ, რამდენად მნიშვნელოვანია ეს ენა თქვენს ცხოვრებაში?

- ძალიან მნიშვნელოვანი
- ნაკლებად მნიშვნელოვანი
- ჯერჯერობით არ ვიცი

8. თქვენი აზრით, რამდენად რთულია ახალი ენის შესწავლა?

- ძალიან რთულია
- საშუალოდ რთულია
- მე არ მიჭირს

9. ახალი ენის შესწავლის წინ როგორია თქვენი განწყობა?

- აღფრთოვანებული ვარ, რადგან ჩემს წინ ახალი ჰორიზონტი იხსნება.
- მცირე შფოთვა მაქვს
- ძალიან ვნერვიულობ
- ნაკლებად ემოციური ვარ
- სხვა (დააკონკრეტეთ)

10. როდესაც დაიწყეთ ახალი ენის სწავლა:

- ვფიქრობდი რომ ვისწავლიდი მარტივად
- მქონდა შიშები, შფოთვა, რომ გამიჭირდებოდა სწავლა
- არ მაქვს არანაირი განცდა ახალი ენის შესწავლისას.
- სხვა (დააკონკრეტეთ)

11. როცა ენის შესწავლისას სიძნელეს აწყდებით, როგორ რეაგირებთ?

- ვცდილობ შევინარჩუნო მოტივაცია და გავაგრძელო სწავლა
- მწუხარება და შფოთვა მაქვს

- იმედგაცრეუბული ვხდები და მოტივაცია მეკარგება
- სირთულე მაძლიერებს და ენერგიას მმატებს.

12. უცხო ენის სწავლისას ყველაზე მეტად რა იწვევს თქვენს შეშფოთებას?

- შიში, რომ ვერ დავამახსოვრებ
- ჩავიჭრები გამოცდაზე
- მეუხერხულება ჯგუფის თანდასწრებით შეცდომების დაშვება
- სხვა (დააკონკრეტეთ)

13. როგორ დაახასიათებდით თქვენს შიდა მოტივაციას?

- ძალიან მაღალი
- საკმაოდ მაღალი
- საშუალო
- დაბალი

14. ჩემს წარმატებას ყველაზე მეტად განაპირობებს:

- მასწავლებლის მიდგომა და მხარდაჭერა
- ჩემი პირადი მოტივაცია და ინტერესი
- გარე ფაქტორები, როგორიცაა ოჯახისა და მეგობრების მხარდაჭერა
- სწავლების მეთოდები და რესურსები

15. რას გრძნობთ, როცა ნასწავლი სიტყვებით საუბრის პირველ ნაბიჯებს დგამთ?

- დამაბულობას
- ვშფოთავ, რადგან არ მინდა შემეშალოს
- ბედნიერი ვარ
- არ მაქვს რეაქცია, უბრალოდ ვსწავლობ
- სხვა

16. გგონიათ, რომ ენის სწავლა უფრო გართულდება, თუ თქვენ არ ხართ ფსიქოლოგიურად მზად ამისთვის?

- დიახ
- არა

17. როგორი ფსიქოლოგიური განწყობა აბრკოლებს თქვენი აზრით ენის შესწავლის პროცესს ჩამოთვლილთაგან ყველაზე მეტად:

დაბალი თვითშეფასება

- ემოციური ფონი
- შიში შეცდომების გამო
- სხვა

დასკვნითი ღია კითხვები

- თუ შეიძლება მოკლედ აღწერეთ თქვენი ფსიქოლოგიური ბარიერები, რომლებიც შეიძლება შეგექმნათ სწავლის დროს;
- თქვენი აზრით, სირთულის დროს მასწავლებლის როგორ მიდგომებს აქვს მნიშვნელობა და ყველაზე მეტად როგორი მიდგომა ხდება თქვენთვის მოტივატორი?

შედეგი

შემსწავლელთა საერთო მონაცემებზე დაკვირვების საშუალებას 1-5 კითხვებზე პასუხები წარმოადგენს:

1. ანკეტა შევსებული იქნა 30 სტუდენტის (19 თურქული ენისა და 11 გერმანული ენის შემსწავლელის) მიერ;
2. საინტერესო იქნებოდა საკითხში გენდერით გამოწვეულ სხვაობებზე ყურადღების გამახვილება, მაგრამ იმდენად რამდენადაც ანკეტაში მონაწილეთა შორის მხოლოდ 3 მამაკაცია, ცხადია გენდერით გამოწვეული განსხვავებების განხილვა ვერ მოხერხდება;
3. მონაწილეთა სრული უმრავლესობა ქართველია. ოჯახში კომუნიკაცია მხოლოდ ქართულ ენაზე მიმდინარეობს,

რასაც რასაკვირველია ენის შესწავლის პროცესზე დიდი გავლენა აქვს. როგორც ცნობილია, როცა ბავშვი იზრდება ოჯახში, სადაც სხვადასხვა ენაზე საუბრობენ, ენათა სისტემის მარტივად აღქმის, ენათშორის სხვაობებსა და მსგავსებებზე ყურადღების გამახვილების, კომუნიკაციისადმი მზაობისა და სხვადასხვა კულტურების აღქმის უნარი უფრო მეტია;

4. ანკეტის მონაწილეთა ასაკი 19-21 წლამდე მერყეობს. ანუ მნიშვნელოვან ასაკობრივ სხვაობებს ანკეტის ანალიზისას არ ვაწყდებით;
5. ანკეტის მონაწილენი თურქული და გერმანული ენების გარდა სხვა ენებს (რუსულს ან ინგლისურს) ფლობენ, ან სწავლის პროცესში არიან. ანუ ენობრივ სტრუქტურასთან მუშაობა, დაკვირვება-აღქმა მათთვის უცხო პროცესს არ წარმოადგენს.

მომდევნო კითხვებზე (6-17) მონაწილეთა პასუხების სურათი შემდეგნაირად გამოიყურება:

- გამოკითხულთა უმრავლესობას ენის შესწავლა ერთობლივად **პირადი განვითარების + აკადემიური მიზნების + სამსახურის** გამო სურს, მხოლოდ და მხოლოდ **სამსახურისთვის (16.7%)** სწავლა ნაკლებადაა აქტუალური;

- უმრავლესობა ენის შესწავლას ძალიან **მნიშვნელოვან** საკითხად მიიჩნევს. მხოლოდ **30%** თვის ჯერ კიდევ გაურკვეველია, შესასწავლი ენის გამოყენების არეალი;

- გამოკითხულთა უმრავლესობა (**60.0%**) ენის შესწავლას **საშუალოდ რთულად** აფასებს. მხოლოდ დაბალი პროცენტი მიიჩნევს **მარტივად (26.7%)** და ძალიან რთულად კი მცირე ნაწილს (**13.3%**) ესახება;

- რაც შეეხება სწავლის წინა განწყობას, შემსწავლელთა დიდი ნაწილი **აღფრთოვანებას განიცდის და საკმაოდ მოტივირებულია**

(56.7%) მცირე შფოთვა: (20%); ნაკლებად ემოციური: 23.3%, გადაჭარბებული ნერვიულობა კი 0% დაფიქსირდა;

- 63.3% -ს მიაჩნია რომ პროცესი მარტივად ჩაივლის, შფოთვებსა და შიშს განიცდის 36.7%, ხოლო უემოციოდ კი 0% რჩება;

- სირთულეებზე რეაგირების პასუხები საკმაოდ შთამბეჭდავია, რადგან პროცესის მოტივაციით გაგრძელებას ცდილობს: 66.7%, შფოთვასა და იმედგაცრუებას განიცდის 13.3-13.3%, სირთულე კი აძლიერებს 6.7%-ს.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომლის როლიც სწავლების პროცესზე უდიდესია, შემდგომი კითხვის პასუხებში დაფიქსირდა:

- სწავლის პროცესში შფოთვების მიზეზად გამოკითხულთა 53.3%-მა საგნის ვერ დამახსოვრების შიში განაცხადა. 40% ს ეუბნებულება ჯგუფის თანდასწრებით შეცდომის დაშვება, ანუ ორივე პუნქტი საგნის ვერ შესწავლასა და შედეგად ჯგუფის წინაშე სირცხვილის ჭამის შიშს უკავშირდება, ხოლო გამოცდაზე ჩაჭრის შიში მხოლოდ 6.7%-ს აქვს.

- მიუხედავად შფოთვებისა, შიდა მოტივაცია შემსწავლელების 40% სა მაღალია, ძალიან მაღალი: 33.3%, საშუალო: 26.7% ხოლო დაბალი: 0%

- ყურადსადღებია ის ფაქტიც, რომ გამოკითხულთათვის წარმატებას პირველ რიგში მასწავლებლის მიდგომები განაპირობებს - 43.3%, სწავლების მეთოდები და რესურსები: 30%, პირადი მოტივაცია: 26.7%, გარე ფაქტორები კი, როგორცაა ოჯახისა და მეგობრების მხარდაჭერა გამოკითხულთათვის არანაირ ფაქტორს არ წარმოადგენს 0%.

- მოტივაციას უკავშირდება შესასწავლ ენაზე კომუნიკაციის პირველი ნაბიჯებით გამოწვეული ემოციებიც, რომელიც მონაწილეთა 46.7% - ს აზედნიერებს, 33.3% -ს შფოთვას უძლიერებს,

16.7% -ში დაძაბულობას იწვევს, ხოლო 3.3% ში კი არანაირ ემოციას არ იწვევს;

- აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ მონაწილეთა 60% ენის შესწავლისთვის ფსიქოლოგიურად უნდა იყვნენ შემზადებული, ხოლო 40%-ს კი არანაირი ფსიქოლოგიური მზაობა არ სჭირდება.

რაც შეეხება სასწავლო პროცესის შემაფერხებელ ფსიქოლოგიური ბარიერებს, მონაწილეთა 63.3% -ს ისევ შეცდომების გამო შფოთვები დაუფიქსირდა, ემოციური ფონი და მღელვარება: 20%-ს, ხოლო დაბალი თვითშეფასების პრობლემა არსებობს გამოკითხულთა 16.7% - ში.

მსჯელობა

მოტივაცია და მიზნები

როგორც გამოკითხვებმა გვიჩვენა, გამოკითხულთა დიდი უმრავლესობა ენის შესწავლას მაღალი განწყობით და მოტივაციით უდგება, უკვე აქვს გარკვეული მიზნები ენის გამოყენებასთან დაკავშირებით: გამოკითხულთა დიდი ნაწილი ენის შესწავლას როგორც კარიერული წინსვლისთვის, ასევე პირადი განვითარების მიზნით ახორციელებს, რაც მიგვითითებს, რომ შესასწავლ ენასთან დაკავშირებული მათი გეგმები გრძელვადიანია და აღნიშნული ენა მათ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს.

მონაწილეთა დიდი ნაწილი ენის შესწავლის პროცესს საშუალოდ რთულად ახასიათებს, თუმცა ეს არ უშლის ხელს ენის შესწავლის მიმართ მათ ინტერესსა და აღფრთოვანებას, მხოლოდ მცირე ნაწილს გააჩნია შიში და შფოთვა სიახლის მიმართ. სასიხარულოა სირთულეების შემთხვევაშიც მონაწილეთა დიდი ნაწილის სწავლის მოტივაციით გაგრძელების მცდელობაც, აღსანიშნავია ასევე კომუნიკაციის პირველი ნაბიჯებისას მათი ბედნიერების განცდა, ემოციები, რომელსაც სწავლისადმი მათი სერ-

იოზული მიდგომები და პასუხისმგებლობის გრძნობა განაპირობებს.

ფსიქოლოგიური განწყობის როლი რომ სწავლის პროცესზე დიდია, ამას მონაწილეთა პასუხებიც მოწმობს, გამოკითხულთა 60%-ს მიაჩნია, რომ სიახლის ათვისებისა და სამოქმედო მზაობისთვის აუცილებლად სჭირდება შესაბამისი ფსიქოლოგიური შემზადება, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 40 % თვისენის შესწავლის დაწყება მექანიკური პროცესია და არანაირ წინა ფსიქოლოგიური მომზადების საჭიროებას არ განიცდის.

წარმატების ფაქტორებს რაც შეეხება, მონაწილეთა დიდ უმრავლესობას მიაჩნია, რომ სტუდენტის წარმატებას პირველ რიგში მასწავლებლის მიდგომა განაპირობებს, მეორე ადგილი დაიჭირა სწავლის მეთოდებმა და რესურსებმა და რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, მხოლოდ შემდგომ დაფიქსირდა პირადი მოტივაცია. ეს ფაქტი მიგვითითებს იმაზე, ყველაზე მოტივირებულ სტუდენტთათვისაც, მხოლოდ პირადი მოტივაცია არაა საკმარისი და რომ მასწავლებელი, როგორც სასწავლო პროცესის წარმმართველი, მთლიანად უნდა ფლობდეს როგორც სასწავლო პროცესის, ასევე დაბალანსებული ურთიერთობების წარმართვის ხელოვნებასაც. ღია კითხვების პასუხებიც ერთხმად მოწმობს, რომ თუ წარმატებული მასწავლებელი სტუდენტის მოტივაციის გაძლიერებას უწყობს ხელს, ერთფეროვანი, მკაცრი ან არაინტერაქტიული სწავლების მეთოდების გამოყენება, ასევე არასახარბიელო პიროვნული მახასიათებლების მქონე მასწავლებლის ქცევა, გამოკითხულთა შეფასებით, ხშირად იწვევს მოტივირებული სტუდენტის დემოტივაციას.

როგორც დასკვნით ღია პასუხებში აღმოჩნდა, სტუდენტი ლექტორისეულ მიდგომებზე საუბრისას, განსაკუთრებულ ყურადღებას პროფესიონალიზმსა და აკადემიურობაზე მეტად მის პიროვნულ თვისებებზე ამახვილებს ყურადღებას. მათთვის

პირველ რიგში მთავარია პედაგოგის ემოციური მხარდაჭერა. ისინი ამახვილებენ ყურადღებას იმაზე, თუ როგორი არ უნდა იყოს მასწავლებელი: ავტორიტარული, უხეში და ემპათიის არმქონე, რადგან მსგავს შემთხვევებში კითხვის დასმა შეუძლებელია და დამაბულობის გამო პროცესი ნაყოფიერად არ მიმდინარეობს. გამოკითხულთა დიდი უმრავლესობის აზრით: „**ლექტორთან არ უნდა მეშინოდეს ერთი და იგივე შეკითხვის რამდენჯერმე დასმისა და შეცდომის დაშვების, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითშეფასება და მოტივაცია მიქცეითდება და სასწავლო პროცესი არანაყოფიერად მიმდინარეობს**“.

შფოთვის წყარო და ფსიქოლოგიური ბარიერები:

კითხვის: თქვენი აზრით, როგორი ფსიქოლოგიური განწყობა აბრკოლებს ენის შესწავლის პროცესს, სტუდენტთა დიდმა უმრავლესობამ (63.3%), რომლებიც გამოკითხვის დასაწყისში აღფრთოვანებასა და მზადყოფნას გამოთქვამდნენ ახალი ენის შესწავლისა და ენობრივ სირთულეებზე მოტივაციით შეჭიდებისთვის, პასუხად **შეცდომების დაშვების შიში** დაასახელა. მცირე ნაწილი კი **ემოციურ ფონსა და დაბალ თვითშეფასებას** ასახელებს. თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ შეცდომების დაშვების შიში პირდაპირ კავშირშია ემოციურ განწყობასთან, რაც ხშირ შემთხვევაში დაბალი თვითშეფასების წინაპირობადაც შეიძლება იქცეს.

ჯგუფის წინაშე შეცდომის დაშვებით გამოწვეულმა უხერხულობამ და ვერ დამახსოვრების შიშის ფაქტორმა იჩინა თავი შფოთვების განხილვისასაც. მხოლოდ უმცირესი ნაწილი (6.7%) შფოთავს გამოცდაზე მოსალოდნელი ჩაჭრის გამო.

მონაცემთა ანალიზმა შემდეგ ამოცანებამდე მიგვიყვანა

1. რა ღონისძიებებია გასატარებელი იმისთვის, რომ მოტივირებული სტუდენტის, რომელიც მზადყოფნას გამოთქვამს ენის

შესასწავლად და მოსალოდნელ სირთულეებთან შესაჭიდად, დემოტივაცია არ მოხდეს;

2. რა ღონისძიებებია გასატარებელი მოსალოდნელი შიშებისა და შფოთვების აღმოსაფხვრელად;

3. როგორ უნდა მოხდეს იმ სტუდენტთა დაინტერესება, რომლისთვისაც შესასწავლი ენის როლი ჯერ კიდევ ბუნდოვანია და რომლის ინტერესის სფეროს მხოლოდ გამოცდის ქულა წარმოადგენს;

4. როგორი უნდა იყოს სასწავლო გარემო, რომელიც სხვადასხვა მიზნებისა და ფსიქოგანწყობის მქონე სტუდენტთათვის ერთნაირად კომფორტული იქნება.

დასკვნა და რეკომენდაციები

როგორც კვლევამ აჩვენა, უცხო ენის სწავლებისას ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი **პედაგოგის პიროვნება და პროფესიული სტილია.**

სტუდენტების უმრავლესობა სწორედ მასწავლებლის დამოკიდებულებას უკავშირებს საკუთარ წარმატებას ან წარუმატებლობას. ეს ნიშნავს, რომ პედაგოგის როლი გაცილებით სცდება მხოლოდ ცოდნის გადაცემას - მასზეა დამოკიდებული სასწავლო გარემოს ემოციური ფონიც, სტუდენტთა შიდა მოტივაციის გაძლიერება და მათი თვითშეფასების ამაღლება. ამიტომ:

- პედაგოგმა, პირველ რიგში, უნდა შექმნას ისეთი ატმოსფერო, სადაც **შეცდომა აღიქმება როგორც სასწავლო პროცესის ბუნებრივი ნაწილი და არა როგორც მარცხი.** სასურველია შიგადაშიგ მოუთხროს სტუდენტებს წარმატებულ ადამიანთა (თუნდაც საკუთარი) სწავლასა თუ კარიერულ გზაზე დაშვებულ შეცდომებზე, ამით გაუმყარებს ფიქრს სტუდენტებს, რომ შეცდომა და მარცხი წარუმატებლობას არ ნიშნავს, პირიქით ეს არის გზა განათლებისა და პროფესიონალიზმისკენ. თუ სტუდენტი შეცდომის დაშვების შემთხვე-

ევაში დასჯის ან დაცინვის საგანი გახდება, მასში აუცილებლად თავს იჩენს შფოთვა და მოხდება თვითშეფასების დაქვეითება. ანკეტური მონაცემების მიხედვით, ყველაზე დიდი შფოთვის მიზეზს, სწორედ შეცდომით გამოწვეული უხერხულობა წარმოადგენს, ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ მასწავლებელმა შეცდომა გადააქციოს წარმატების იარაღად, დაუღალავად ახსნას სწორი ვარიანტი და ამავდროულად გაამხნევოს სტუდენტი.

- ღია პასუხებმა ცხადყო, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია ასევე **მასწავლებლის ენერგეტიკა და ემოციური მიდგომები**: სტუდენტებისთვის მასწავლებლის პოზიტიური განწყობით აუდიტორიაში შესვლა, ღიმილიანი, მეგობრული კომუნიკაცია და მზაობა ნებისმიერი შეკითხვის მოსმენასა და პასუხზე. ასეთ გარემოში სტუდენტები თავს კომფორტულად გრძნობენ, არ ერიდებანთ კითხვების დასმა და უფრო აქტიურად ერთვებიან სასწავლო პროცესში.
- პედაგოგის როლი მოიცავს **მრავალფეროვანი სწავლების მეთოდების გამოყენებასაც**. ერთფეროვანი და სტარნდარტული მიდგომა ხშირად იწვევს მოტივაციის დაქვეითებას, ენის მასწავლებელი მუდამ უნდა ცდილობდეს აუდიტორიაში სიახლეებისადმი სტუდენტების დაინტერესებას: ინტერაქტიული აქტივობები - დისკუსიები, როლური თამაშები, პროექტებზე მუშაობა - სახალისო გარემოს ქმნის და ამარტივებს ინფორმაციის დამახსოვრებას.
- გარდა აკადემიურობისა, მასწავლებელი არის **მენტორი და ემოციური მხარდამჭერი**. პედაგოგის მიდგომებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს: ერთი ფრაზით მას შეუძლია შიში მოტივაციად აქციოს, ან პირიქით - ინტერესის სრული დაკარგვა გამოიწვიოს. სწორედ ამიტომ, პროფესიონალი პედ-

- აგოგი უნდა გამოირჩეოდეს არა მხოლოდ პროფესიული კომპეტენციით, არამედ ემოციური ინტელექტულობითაც.
- რასაკვირველია სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს ისეთი სტუდენტი, რომელთა ინტერესს მხოლოდ გამოცდის ქულა წარმოადგენს და შესაბამისად, შესასწავლი ენის როლი მის ცხოვრებაში ბუნდოვანია; წარსული წარუმატებლობის გამო (ჩვენ ვიცით, რომ ანკეტის მონაწილეებს სხვადასხვა ენების შესწავლის გამოცდილება აქვთ) ენის შესწავლას სკეპტიკურად ან გულგრილად ეკიდება, აღქმის პროცესი შეუძლებლად ესახება და თვითრწმენა შელახული აქვს. ასეთ სტუდენტთან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია **დიფერენცირებული მიდგომა**, რადგან მსგავსი სტუდენტები რისკის ქვეშ არიან, რომ საერთოდ დაკარგონ ინტერესი და შესაბამისად, ძალიან ჩამორჩნენ მასალას. ამიტომ, პედაგოგმა პერიოდულად უნდა გამოყოს დრო ინდივიდუალური მუშაობისთვის, სადაც სტუდენტს ექნება საშუალება უშუალოდ დასვას კითხვები და მიიღოს განმარტებები. ეს ამცირებს ჯგუფის წინაშე უხერხულობას და ზრდის ნდობას მასწავლებლის მიმართ. პედაგოგის მოვალეობაა გაკიცხვის ნაცვლად ჯგუფურ გამოკითხვებში მათი ინტენსიური ჩართვა, მათთვის მცირე და მიღწევადი მიზნების დასახვა, ენის სწავლების მათ ინტერესებზე, მათ გეგმებზე მორგება, მაგალითად თუ დაინტერესებულია მუსიკით, ან სპორტით, უცხო ენაზე თემატიკასთან დაკავშირებული მასალის მიწოდება და თუნდაც მცირე წარმატების აუცილებლად აღნიშვნა, რათა თანდათანობით აღიდგინონ ნდობა საკუთარი უნარების მიმართ და აიმაღლონ თვითშეფასება. პედაგოგის მხრიდან ყურადღება, მხარდაჭერა და შეცდომებისადმი კონსტრუქციული დამოკიდებულება ასეთ სტუდენტებში შეიძლება გარდატეხის მომტანი აღმოჩნდეს.

კვლევის შედეგებმა ნათლად დაადასტურა, რომ სწავლების ეფექტიანობა არ განისაზღვრება მხოლოდ პროფესიული ან ტექნიკური კომპონენტებით, როგორიცაა აკადემიური კომპეტენციები, ინოვაციური მიდგომების დანერგვა თუ დისკუსიებში ჩართულობის ხარისხი. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ასპექტები სასწავლო პროცესისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია, წინ უსწრებს და მათი ეფექტურობის საფუძველს წარმოადგენს პედაგოგის პიროვნული მახასიათებლები. პოზიტიური ენერგეტიკა, ემოციური გახსნილობა, კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება და ისეთი მარტივი, მაგრამ სიმბოლური მნიშვნელობის მქონე ჟესტიკულის კი, როგორიცაა ღიმილი, ქმნის ემოციურად უსაფრთხო გარემოს, ამცირებს შფოთვის, აძლიერებს ნდობასა და კავშირს სტუდენტსა და ლექტორს შორის და შესაბამისად ზრდის სწავლის მოტივაციასა და ეფექტურობას.

მხოლოდ მაშინ, როდესაც სწავლის პროცესში ემოციური და სოციალური საფუძველი უზრუნველყოფილია, სრულად იჩენს თავს ლექტორის აკადემიურობა, პროფესიული უნარები, კომპეტენციები და იქმნება რეალური შედეგი. შედეგად, სწავლება გარდაიქმნება არა მხოლოდ ცოდნის გადაცემის პროცესად, არამედ ინტელექტუალურ და ემოციურ თანამშრომლობად, რომელიც სტუდენტს აძლევს შესაძლებლობას, გააძლიეროს საკუთარი თვითეფექტიანობა, მოტივაცია და შემოქმედებითი პოტენციალი.

აღნიშნული შედეგები მნიშვნელოვან იმპლიკაციას შეიცავს როგორც საგანმანათლებლო პრაქტიკისთვის, ისე განათლების პოლიტიკისთვის: განათლების სისტემის წარმატება, ამგვარად, დამოკიდებულია არა მხოლოდ პროგრამების ინოვაციურობაზე, არამედ იმაზეც, თუ რამდენად ხდება პედაგოგის როლის სრული გააზრება: როგორც ცოდნის გადამცემისა და ინტელექ-

ტუალური გზამკვლევის, ასევე პოზიტიურ-ემოციური გარემოს შემქმნელისა და ხშირ შემთხვევაში სტუდენტის მომავლის განმსაზღვრელისა, რადგან სწავლების რეალური ეფექტიანობა იქმნება სწორედ იმ ჰარმონიული სინთეზით, რომელიც აერთიანებს პედაგოგის პიროვნულ მახასიათებლებსა და პროფესიულ კომპეტენციებს. მხოლოდ ამ ერთიანობაში ვლინდება ის ძალა, რომელიც სწავლას აქცევს არა მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემის პროცესად, არამედ სტუდენტის პიროვნული, ემოციური და ინტელექტუალური განვითარების საფუძვლად.

იმედი მაქვს, რომ ეს ნაშრომი მცირე გზამკვლევს წარმოადგენს სასწავლო პროცესის ნაყოფიერად წარმართვისა და შესაბამისად სტუდენტთათვის ჯანსაღი და ეფექტური სასწავლო გარემოს შექმნით დაინტერესებულ პირთათვის.

და ბოლოს, მინდა დიდი მადლიერება გამოვხატო ჩვენი სტუდენტების მიმართ, რომლებმაც ხალისითა და დიდი ინტერესით მიიღეს კვლევაში მონაწილეობა და შესაბამისად საფუძველი ჩაუყარეს წარმოდგენილი ნაშრომის შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Özbay, M. Barutçu T., (2013). *Dil Psikolojisi ve Türkçe Öğretimi*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi;
- Özkan, A. Özkan, E. (2024). *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretim Psikolojisi*. Social Sciences Studies Journal;
- Taştekin, A., (2016). *Dil Psikolojisinin İlgi Alanları*. Turkish Studies
- Шепеленко, Т.М. (2017). *Психологические аспекты изучения иностранных языков*. “Вестник ПНИПУ” Проблемы языкознания и педагогики № 1.

**Structural and Grammatical Features of Diplomatic Discourse
at the End of the 19th Century During the Aggravation of the Eastern
Question**

Victoria Diasamidze

Batumi Shota Rustaveli State University
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Georgia, Batumi, 35/32 Ninoshvili/Rustaveli str.
+995 577-71-73-70. victoria.diasamidze@bsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0008-8032-6962>

Leila Diasamidze

Batumi Shota Rustaveli State University
Doctor of Philological Sciences, Assistant Professor
Georgia, Batumi, 35/32 Ninoshvili/Rustaveli str.
+995 577-71-73-70. leila.diasamidze@bsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0006-0162-8563>

Abstract

The present work lies within the intersection of two humanities disciplines, history and linguistics. This article presents an analysis of the constitutive features of French diplomatic discourse characteristic of diplomatic rhetoric during one of the crisis stages of the so-called Eastern Question. The aim and objectives of the study are to analyze the structural and grammatical characteristics of the diplomatic corr-

espondence found in archival documents. The research includes an analysis of the grammatical features of French diplomatic discourse of the second half of the 19th century, as represented in the texts of internal correspondence between the head of Turkish diplomacy in Austria-Hungary and the Minister of Foreign Affairs of the Ottoman Empire. The deciphered and translated handwritten archival materials are introduced into scholarly circulation for the first time.

Keywords: diplomatic discourse, archival documents, Eastern Question; grammatical analysis, social context.

INTRODUCTION AND HISTORICAL-POLITICAL CONTEXT.

A comprehensive study of the phenomenon of diplomatic discourse presupposes an in-depth examination of its lexico-semantic, grammatical, and pragmatic aspects and represents an extensive field of activity for cooperation between linguists and representatives of other humanities disciplines. Grammatical analysis and the structural organization of diplomatic correspondence (both intra-departmental and inter-departmental) based on new documentation can complement research on the characteristics of diplomatic discourse.

The main focus of diplomatic discourse usually lies on the past, the present, and the discussion of international treaties. In our case, it concerns the non-fulfillment of the provisions of the Berlin Treaty, concluded in 1878 as a result of the Berlin Congress. This led to an escalation of what is commonly referred to in diplomacy and historical literature as the Eastern Question. The term denotes a conventional designation for a complex of international contradictions of the late eighteenth to the early twentieth centuries. They were associated

with the struggle of the Balkan peoples for liberation from Ottoman rule and the disintegration of the Ottoman Empire amid the rivalry of the great powers for the partition of Turkish territories (Schaefer, 1920:73; Vujović, 2021:/<https://istorijskizapisi.me/wp-content/uploads/2021/10/VUJOVIC-La-Troisieme-Republique-francaise-et-le-Montenegro.pdf>).

The failure of the Ottoman Empire to comply with the terms of the Berlin Treaty led to a tense situation in Europe at the end of the nineteenth century. There arose a high probability of an armed conflict involving warships of the united fleet forming an international squadron: **Alexandre** (English ship under the command of Admiral Seymour), **Téméraire** (English ship), **Suffren** (French ship under the command of an admiral), **Friedland** (French ship), **Palestro**, **Roma** (Italian ships), **Svetlana** (Russian ship under the command of an admiral), **Tyemchouk** (Russian ship), **Prince-Eugène** (Austrian warship), **Victoria** (Prussian ship). In total, ten warships formed the joint squadron: two English, two French, two Italian, two Russian, and one each from Austria and Prussia.

A demonstration of these naval forces under the command of Admiral Seymour was required for Montenegro to obtain possession of Dulcigno, which, according to the Berlin Treaty, was to belong to it. The Turks, however, refused to obey the orders of the leading powers and to surrender the city (Bois, 2000: 271–277; Verloop, 1911: 21; Rousset, 1888, 1 t.:97; Vogel, **Livre II**, 1881:4 - 50). These dramatic events became the subject of discussion in the diplomatic correspondence analyzed in this study.

This correspondence was conducted in 1880 between the senders, the Imperial Ottoman Embassy in Vienna, the Consulate General of the Ottoman Empire in Budapest, Féridun-bey and the addressee, the Minister of Foreign Affairs of “His Imperial Majesty the

Sultan,” Afsim Pasha. Internal correspondence within the Ottoman Empire at that time was carried out in the French language, since as early as the eighteenth century it had become established as the principal international language in Europe and in territories dependent on European countries, having replaced Latin as the language of international communication (Mehtiyev, 2011: <https://english.Fulle rton.edu/publications/clnArchives/pdf/Mehtiyev-FrenchLgDipl.pdfA fgan>). In the Ottoman Parliament, opened three years before the events described, sixteen languages were used. For this reason, the working language of the Ministry of Foreign Affairs from 1854 to 1910 was French. The **Pax ottomana**, which the Empire had set as its goal to impose on the territories it conquered, was replaced under the pressure of Western powers by the **Pax francofona** (Aksoy, 2007: 57–58).

LITERATURE REVIEW. In studying the features of diplomatic discourse, attention is primarily given to its style (Martens, 1822 :115; Berridge, James, 2001: 67). In most manuals on diplomacy, at best, one chapter is devoted to diplomatic language, where emphasis is placed on its vagueness and ambiguity (Le Goffic, 1981:188; Le Goffic, 2021: <https://www.universalis.fr/dictionnaire/index/A/1/>). For example, researcher Constanze Villar considers ambiguity in diplomacy to be an integral part of communication, as it creates conditions for discursive maneuvering in favor of power. Moreover, according to her, it is precisely vagueness that constitutes one of the necessary conditions for international negotiations, which consist of deals and compromises. Such “constructive ambiguity” is, according to Constanze Villar, inevitable. The author notes that “constructive ambiguity” manifests itself on semantic, pragmatic (noise versus information), and legal (official versus unofficial status) levels (Villar, 2006: 251).

By **diplomatic correspondence** we understand a corpus of texts representing various forms of epistolary exchange. These may include

internal documents of the ministry sent by ambassadors to their respective ministers of foreign affairs—as in our case—or correspondence between states in the form of various memoranda, private letters, and statements. These documents correspond to different functions performed by diplomats, and their totality is referred to by the general term **diplomatic correspondence** (Cohen-Wiesenfeld, 2008: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/La%20correspondance%20diplomatique%20au%20XIXe%20si%C3%A8cle.pdf).

Definitions of diplomatic discourse often emphasize certain of its characteristics. For instance, diplomatic discourse is a status-oriented discourse—it is the speech interaction of representatives of the institution of diplomacy (Kojeteva, 2012:55). Diplomatic discourse is understood as discursive activity within diplomatic exchange (Ceban, 2010: 321–328). It is believed that political and diplomatic discourse represent a special form of communicative activity aimed at achieving the goals and objectives of state policy (Ardaeva, 2018:114). Some linguists draw an analogy between diplomatic and political discourse, defining political discourse as the actual use of language within the socio-political sphere of communication (Kurtshatkina, 2010: 24).

According to Constanze Villar, diplomatic discourse is characterized by three main features. The first is the specialization of the diplomatic code and the fixed nature of its expressive practices. The second is diplomatic ambiguity, which is resolved in the process of communication through rhetoric, chosen strategies, and policy. Finally, the third element characteristic of diplomatic discourse is what the author calls dynamic “intersubjectivity,” which provides discourse with an important role in building relationships between the subjects of communication. Indeed, duly accredited diplomats, in the course of negotiations or correspondence, display a certain degree of subject-

ivity—what is referred to as the “secondary space” of diplomatic communication (Villar, 2006: 39–50; Lamizet, 2007: 121–123).

A rather frequent attribute of diplomatic discourse is vagueness in formulations, intended to soften the real tension of a situation. A certain degree of indeterminacy, according to Constanze Villar, is a necessary condition of international negotiations, which inherently involve compromise. It appears not as dysfunctional but rather as **constructive**, lending speech a sense of **cohesion** (Villar, 2008: 619). The researcher believes that an agreement is possible only if the image of each participant is preserved, and that ambiguity in international relations is not a mere rhetorical figure but a constructive component of diplomatic practice. According to Constanze Villar, in diplomacy ambiguity is an inseparable part of communication, creating the necessary conditions for policies pursued in its interest (Villar, 2006: 184–190).

Thus, in his address, the Chairman of the Commission, Minister of Foreign Affairs Baron Haymerle, stated: **«Je crois toutefois pouvoir exprimer l'espoir que, vu les dispositions prévalant dans les sphères les plus compétentes, cette question sera menée malgré toutes les difficultés à surmonter à une solution satisfaisante»**. Translation: “However, I believe that I can express the hope that, given the understandings prevailing in the most competent spheres, this issue will be brought to a satisfactory solution despite all the difficulties that must be overcome.” A question arises: **who** will be satisfied by “the solution achieved through overcoming difficulties”? Here, the speaker implicitly suggests a resolution favorable to the leading European powers.

Another example of the Aesopian language of diplomacy:

«Sans doute, il y aura encore bien les difficultés à surmonter dans cette affaire. Mais une dernière concession devra être faite et sera encore faite pour amener enfin la décision». Translation: “Without a

doubt, there will still be many difficulties to overcome in this matter. But one last concession will have to be made—and will indeed be made—in order finally to reach a decision.”

METHODS and MATERIALS of the STUDY. In the present study, we employed methods of discourse analysis in order to examine and analyze grammatical phenomena within the texts of the diplomatic discourse under consideration. The principal approaches to the analysis of diplomatic discourse consist in the study of language use in socially contextualized texts and in the critical analysis of discourse from historical and political perspectives. The aforementioned research methods are aimed at investigating written language within its social context.

The text corpora cited in this study were kindly provided by the Ministry of Foreign Affairs of Turkey in Istanbul to the Georgian citizen, historian, and philologist **Zaur Margiev**, a postgraduate student of **Ivane Javakhishvili Tbilisi State University**, who passed away prematurely in 2022. The deciphering of the originals and the translation of the texts were carried out earlier by one of the authors at the request of the late scholar.

RESULTS AND DISCUSSION. The documents under consideration adhere to the traditional features of form and structure (formats, titles, salutations, and conclusions) characteristic of diplomatic written documentation. The only exception is the designation of the addressee and his title, which, in the official diplomatic correspondence of the consulates of the Ottoman Empire, are usually placed at the end of the first title page.

Below are photographs of archival letters from the Ministry of Foreign Affairs of Turkey, addressed by the Consul General of the Ottoman Empire in Budapest, Féridun-bey, to the Minister of Foreign

Affairs of the Ottoman Empire, Afsim Pasha, which clearly illustrate the architectonics of the letters:

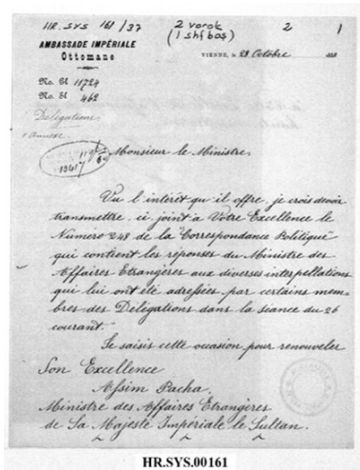

Illustration 1

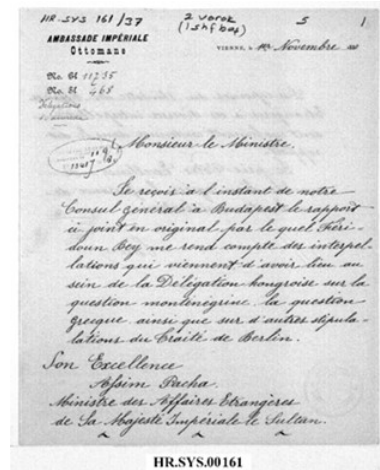

Illustration 2

It should be noted that the closing formulas of politeness are traditional and contain assurances from the sender expressing his deepest respect toward the addressee, namely “the Minister of Foreign Affairs of His Imperial Majesty the Sultan.” In cases of repeated correspondence with the same addressee, in this instance three days later, the closing part of the letter is slightly varied. For example: **«Je saisis cette occasion pour renouveler à Votre Excellence l’assurance de ma haute considération»**, which translates as “I take this opportunity to renew to Your Excellency the assurance of my highest consideration.”

It is quite expected that the grammar and syntax of the language for specific purposes, that is, diplomatic discourse, exhibit the characteristics of the general national language system (Averbuch, 2004:

16). Concerning the grammatical aspect of the documents cited and appended to the letters, an analysis based on continuous sampling of morphological features reveals the predominance of certain grammatical tenses. At the same time, these tenses perform functions that are characteristic of the grammatical categories of the general national language. The distinction lies not in qualitative but in quantitative aspects.

Taking into account the obligatory sequence of tenses and the presence of **Présent narratif** as an inevitable phenomenon in documents of a reporting nature addressed to a superior official, it is necessary to note the clearly marked tendencies in the use of tenses observed in the following textual material.

Corpus 1 (abridged version). Vienne, 27 octobre 1880. Délégation autrichienne. Séance du 26 octobre de la commission budgétaire. Le délégué monsieur de Pleiner présente son rapport sur le budget du ministre des Affaires étrangères. La discussion générale est ouverte et tout par une interpellation de ce député au ministère des Affaires étrangères **concernant** l'action du gouvernement dans la question hellénique et son attitude vis-à-vis du Monténégro. Le ministre des Affaires étrangères baron à Haymerlé **répond** d'abord à cette dernière question: **Il n'y a** pour le règlement de l'affaire montegrine pas d'autres programmes que l'exécution du traité de Berlin - c'est-à-dire des dispositions d'une décision unanime des puissances substituées aux articles respectifs de ce traité. Dans le principe on **était** donc parfaitement d'accord et c'est tout à plus du sujet du mode d'exécution que des divergences de vues ont été possibles, mais la solution elle-même est donnée par le traité de Berlin et par la nécessité d'établir enfin une ligne frontière définitive entre deux nationalités qui **luttent** depuis des siècles l'une contre l'autre. Le ministre **fait** ensuite un exposé des phrases qu'**a traversées** la question de Dulcigno depuis

que le Livre Rouge est terminé. Il **donne** lecture des rapports télégraphiques de l'ambassadeur de l'Autriche - Hongrie à Constantinople ainsi que du chargé d'affaires autriche - hongrois à Cittigné, rapports qui **établissent** que s'il n'y a plus guère **il y avait** guère à douter de la sérieuse intention de la Porte de céder Dulcigno, la prompte exécutions de ce dessein promise le 21 de ce mois pour le 28 août **n'a pu** s'effectuer jusqu'à présent par suite des demandes du commandant turque qui ne **concordait** pas entièrement avec les instructions qu'il **avait reçu** de Constantinople et par suite d'une circonspection pas trop exagérée de la part du Monténégro. La démonstration navale **prendrait fin** dès que Dulcigno **serait remis** effectivement au Monténégro ou évacué seulement par les Turcs sans que les Montegrins **aient procédé** aussitôt à l'occupation de ce territoire. <....> Le délégué Demel **demande** des éclaircissements sur les tendances de la politique autrichienne en Orient. Le baron Heymerlé: Aussi courte qu'**est** la question - aussi longue **serait** la réponse si tant **est** qu'elle **fût** possible dans le sens que **désire** l'honorable délégué. Pas même un particulier et encore moins un ministre ne **pourraient** raisonnablement dire d'avance quel **sera** le futur développement des choses et quelle attitude il **compte** observer en présence des éventualités de l'avenir. Interpellé sur la question du maintien de la Turquie, le ministre **fait** observer qu'on **parle** trop facilement trop de la désorganisation, de la dissolution de l'État. Celui qui **voit** mourir la Turquie **doit** convenir et avouer qu'elle ne meurt déjà depuis longtemps. Notre internonce Busbeck **annonçait** déjà en 1650 de Constantinople que la Turquie se décomposait. La Turquie **a perdu** successivement la Alger, Tunis, la Grèce, la Crimée la Serbie la Roumanie, mais il **serait** impossible de déterminer si et quand elle **a commencé** à mourir et tout programme de sa dissolution **eût été établi** prématurément. La conservation de la Turquie dans ses limites rétrécies **a été** le but principal du Congrès.

Cette conservation **devrait** paraître désirable pour nous ainsi que pour les autres puissances non pas dans l'intérêt de la Turquie et mais dans celui du maintien de la paix. <....>Le délégué Bareuther **demande** si les négociations sont déjà engagées avec l'Allemagne et s'il y a lieu d'espérer la prochaine conclusion d'un traité définitif avec l'Allemagne. À cette question l'orateur voudrait en ajouter une autre, de nature purement politique. Pour bien se rendre compte de notre entente avec l'Allemagne, dit-il, il **importerait** de savoir quelle instructions **ont été données** à cet égard à nos représentants diplomatique auprès de la Porte et surtout si le commandant dans de l'escadre de autrichienne **faisait** partie de la flotte combinée a l'ordre d'agir de concert avec le commandant de l'escadre allemande. Le ministre des Affaires étrangères: Pour ce qui **est** de la question relative à l'état actuel des négociations tendant à la conclusion d'un traité de commerce avec l'Allemagne, il n'**est** guère possible de donner des détails à ce sujet, vu que les négociations **poursuivent** encore. Je crois toutefois pouvoir exprimer l'espoir que, vu les dispositions prévalant dans les sphères les plus compétentes, cette question **sera** menée malgré toutes les difficultés à surmonter à une solution satisfaisante. À la demande tendant à savoir si l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne **procédaient** d'un commun accord dans toutes les questions pendantes en Orient et surtout par rapport à la démonstration navale, le ministre **répond** affirmativement. L'action à cet égard **serait** absolument unanime.

Thus, in the material of Corpus 1, which covers the debates of the Commission on the decision regarding military action in the waters of the Adriatic, the following verb tenses predominate, in descending order of frequency: **Présent de l'Indicatif / Présent historique**, **Passé composé**, **Conditionnel présent**, and **Imparfait**. Much less frequent are **Passé simple**, **Conditionnel passé**, and others, which are distributed among 112 grammatical word forms found in the texts as

follows. A substantial half of the 112 verb forms and tenses encountered consist of **Présent de l'Indicatif**, which accounts for 51 cases out of 100. In comparison, fewer than half of the verbal usages are represented by **Conditionnel présent** (a total of 20 cases), **Passé composé** (15), **Imparfait** (8), and **Passé simple** (4). Only a few instances are found for **Plus-que-parfait** (3), **Futur simple** (2), **Subjonctif présent** (1) and **Subjonctif passé** (2), **Conditionnel passé** (1), **Gérondif** (3), and **Participe présent** (two instances in total).

The use of these temporal preferences, verbal forms, and grammatical constructions can be explained by their functional purpose within diplomatic correspondence. The speakers' task is to soften the sharp edges that are inevitable when one of the two Austro-Hungarian Commissions must make a decision concerning possible military intervention in the event of refusal to comply with the ultimatum of the leading European powers demanding that Turkey surrender the city-port of **Dulcigno**.

Alongside the statement of the existing state of affairs, characterized by the dominance of the present tense and the indicative mood, only the conditional and the subjunctive moods demonstrate the highest frequency of use. The most frequently encountered tense in the examined text corpora, **Présent de l'Indicatif**, is used in the following cases: 1. To denote an action that has taken place at the moment of written speech: *«Je **reçois** à l'instant de notre consul général à Budapest le rapport ci-joint en original par lequel Feridun-bey me **rend** compte des interpellations qui viennent d'avoir lieu au sein de la délégation hongroise sur la question monténégine... »*. 2. Through **Présent**, an action that will occur in the future is conveyed: *« ... un ministre ne pourrait raisonnablement dire d'avance ... quelle attitude il **compte** observer en présence des éventualités de l'avenir »*. Both of these examples, where the present tense is used instead of the past or

the future, represent a stylistic device that adds to the text an additional sense of immediacy of the events taking place. 3. Présent is used in the texts to indicate regular and recurring actions: «*Depuis plusieurs jours **il y a** quotidiennement dans la cour de la grande mosquée des assemblées populaires dans lesquelles ou Ousmane pas cher Riza Pacha..., Hodo Pacha **s'efforcent** de faire valoir leur influence...* ». 4. Naturally, Présent de l'Indicatif denotes an action occurring directly at the moment of writing the document, for example «*L'attitude de la Porte **enlève** à la Ligue tout espoir de conserver Dulcigno aux Albanaïs* ». 5. Présent de l'Indicatif also appears in the texts to narrate well-known events and prevailing attitudes: «*.../on **peut** déjà bien augurer aujourd'hui du développement ultérieur des choses à Dulcigno* ». 6. At times, Présent is employed to describe a historical event, with the present tense used instead of the past in order to bring the reader closer to events that occurred in the past: «*Des gens bien informés assurent que des centaines d'Albanaïs quittent les positions de la Mazoura Planina ...* ».

The second most frequent tense in the texts is Conditionnel présent and Conditionnel passé. 1. The conditional mood expresses in the text the statement of an action possible in the future, provided that a certain factor occurs: «*La démonstration navale prendrait fin dès que Dulcigno serait remis effectivement au Monténégro...*». 2. It can also express an assumption: «*Quiconque aurait à cœur le développement intellectuel des peuplades chrétiennes de la péninsule des Balkans - l'Autriche - Hongrie éprouverait d'autant plus sincèrement ce désir ...*». 3. The incomplete reliability of the reported information with Conditionnel is often used in the media, which is why it is frequently referred to as Conditionnel de presse. When using it, the correspondent conveys direct speech in his or her own interpretation «*À cette question l'orateur **voudrait** en ajouter une autre de*

nature purement politique». 4. Interestingly, we did not encounter a single instance of the use of constructions with «Si» in a complex conditional sentence with a subordinate clause introduced by this conditional conjunction. Rather, Conditionnel présent is used for the sequence of tenses, as the so-called Futur dans le passé, when the verbs in the main clause are in Passé simple or in Passé composé: «Le ministre Haymerlé déclara que, dans la question de Danube, il ne présenterait pas, comme dans la question serbe, un exposé spécial, mais qu'il répondrait à chaque question séparément». 5. Conditionnel présent is used as a polite suggestion in cases where a categorical command in the imperative would be inappropriate: «L'orateur désirerait toutefois que le gouvernement s'imposa une réserve encore plus grande...».

If diplomatic documentation is morphologically relatively simple in terms of verbal forms, then in syntax diplomatic discourse takes its revenge through the length of its sentences, where agreement, precise as a Swiss watch, refers in gender and number to the denotatum. Incidentally, this property of the French language became one of the reasons for its preference in the diplomatic sphere, where the main stylistic criterion is the logical coherence of exposition. This coherence is achieved in such types of texts through the use of complex syntax. A number of authors note that almost all genres of diplomatic discourse are characterized by a large number of complex and compound sentences (Balandina, Kuratcenkova, 2014: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplomat.html>). The complexity of the syntax of diplomatic documents is also noted, along with the predominance of long sentences complicated by participial phrases and coordinated members, as well as complex sentences with various types of subordinate clauses. It is also observed that, in accordance with the requirements of diplomatic etiquette, diplomatic

discourse is characterized by conditional-concessive clauses and constructions with weakened modality of obligation, as well as by flexible formulations (Logunova, 2015:129-132).

On the other hand, a certain degree of formalization in diplomatic discourse leads to the typification and complication of syntax, the difficulty of perceiving which is mitigated by the frequent repetition of set phrases and lexical means. Thus, in the presented Corpus 2, the content of the letter from the Austro-Hungarian ambassador to the Minister of Foreign Affairs is conveyed in a single sentence containing two subordinate clauses, not counting the introductory salutation and the closing formula of politeness

Corpus 2. « HR.SYS. 161/37 Ambassade Impériale Ottoman. N11724 N462. Délégation. Annexe. Vienne, 28 octobre 1880

Monsieur le Ministre,

*Vu l'intérêt qu'il offre, je crois devoir transmettre ci-joint à Votre Excellence le Numéro 248 de la Correspondance Politique **qui** contient les réponses du Ministre des Affaires Étrangères aux diverses interpellations **qui** lui ont été adressées par certains membres des Délégations dans la séance du 26 courant.*

Son excellence Afsim Pacha, Ministre des Affaires Étrangères de Sa Majesté Impériale le Sultan Je saisis cette occasion pour renouveler à votre Excellence l'assurance de ma haute considération.
«Signature».

Translation of Corpus 2: «HR.SYS. 161/37 Embassy of the Ottoman Empire. N11724 N462 Appendix to the delegation Vienna, October 28, 1880. *Mr. Minister, taking into account the interest, I*

consider it necessary to attach for Your Excellency issue 248 of the "Political Correspondence," containing the replies of the Minister of Foreign Affairs to various questions addressed to him by several members of the delegations during the session of the 26th of the current month.

To His Excellency Afzim Pasha, Minister of Foreign Affairs of His Imperial Majesty the Sultan I take this opportunity to renew to Your Excellency the assurances of my highest respect. «Signature.»

As follows from the address, both subordinate clauses are introduced by the relative pronoun *qui*, which functions as the subject in constructions with a personal verb (*contient – contenir, ont été adressées – être adressé*).

Equally brief and concise is the address of the Ottoman ambassador in Vienna to the Minister of Foreign Affairs of the Ottoman Empire in Corpus 3:

Corpus 3. « HR_SYS_00161_000037_005_001jpg HR_SYS 161/37Ambassade Impériale Ottoman, N11735 N468 Délégations. Annonce. Vienne, 1er novembre 1880

Monsieur le Ministre,

*Je reçois à l'instant de notre consul général à Budapest le rapport ci-joint en original **par lequel** Féridun-bey me rend compte des interpellations **qui** viennent d'avoir lieu et au sein de la Délégation hongroise sur la question montégrine, la question grecque, ainsi que sur d'autres stipulations du traité de Berlin.*

Son excellence Afsim Pacha, Ministre des Affaires Étrangères de Sa Majesté Impériale le Sultan. Les réponses du Ministre des Affaires Étrangères à ses diverses interpellations sont également contenues dans ledit rapport.

Je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer l'assurance de ma haute considération. «Signature».

Translation of Corpus 3: «Embassy of the Ottoman Empire No. 11735 No. 468 Delegations. Announcement. Vienna, November 1, 1880.

Mr. Minister, I have just received from our Consul General in Budapest the attached original report, in which Féridun-bey informs me about the questions that have just been discussed in the Hungarian delegation concerning the Montenegrin question, the Greek question, as well as other provisions of the Berlin Treaty.

His Excellency Afsim Pasha, Minister of Foreign Affairs of His Imperial Majesty the Sultan. The replies of the Minister of Foreign Affairs to various questions are also contained in the said report. Please accept, Your Excellency, the assurances of my profound respect. «Signature.»

The content of the message in Corpus 3, apart from the formulas of politeness, is likewise reduced to a single complex sentence with two subordinate clauses introduced by the relative conjunction *par lequel* and the relative pronoun *qui*, the latter functioning as the subject in a construction with a personal verb in **Passé immédiat** (*qui viennent d'avoir lieu*).

CONCLUSION

Thus, as evidenced by the translated archival materials introduced for the first time into academic circulation, the grammatical perspective of the analyzed texts demonstrates certain preferences in the use of tenses and constructions characteristic of diplomatic discourse. The dominant forms are the indicative mood (**Présent de l'Indicatif**) and the conditional mood (**Conditionnel présent**), the latter occurring at approximately half the frequency of the former, while the subjunctive mood (**Subjonctif présent, passé**) appears only minimally. At the same time, these forms perform functions inherent in the systemic features of the grammatical tenses of the general national language. The distinction in their use within diplomatic discourse lies not in the qualitative but in the quantitative aspect.

References:

- Aksoy, E. (2007). *La francophonie en Turquie de l'Empire à nos jours. Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 38–39, 57–66.
- Averbuch, K. Ia. (2004). *Obshchaia teoriia termina*. Ivanovo: Ivanovskii Gosuniversitet.
- Balandina, L. A., & Kurachenkova, G. F. (n.d.). *Yazyk diplomatii: traditsii i sovremennost'*. Retrieved June 20, 2025, from <http://www.lingexpert.ru/conference/langlaw1/langdiplomat.html>
- Berridge, G. R. (2002). *Diplomacy: Theory and practice* (2nd ed.). Houndmills, Basingstoke: Palgrave.

- Berridge, G. R., & James, A. (2001). *Diplomatic language*. In *A dictionary of diplomacy*. Houndmills: Palgrave.
- Bois, P. du. (2000, Autumn). *Les Balkans dans les relations internationales*. *Relations internationales*, 1, 271–277.
- Ceban, T. (2010). *Culture et pouvoir: La correspondance diplomatique au XIXe siècle*. *Instrumentul Bibliometric National. La francopolyphonie*, 5, 321–328. Retrieved August 20, 2025, from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/La%20correspondance%20diplomatique%20au%20XIXe%20si%C3%A8cle.pdf
- Cohen-Wiesenfeld, S. (2008). *Le discours diplomatique dans la correspondance franco-allemande 1871–1914*, 1. <https://doi.org/10.4000/aad.413>
- Kozheteva, A. S. (2012). *Diplomatskii diskurs kak osobyi vid institutsional'nogo diskursa*. *Nauchnyi vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo arkhitekturno-stroitel'nogo universiteta. Seriya: Sovremennye lingvisticheskie i metodiko-didakticheskie issledovaniia*, 17, 54–63.
- Kurchatkina, O. A. (2010). *Nekotorye aspekty natsional'no-kul'turnoi spetsifiki politicheskogo diskursa*. *Vestnik MGLU. Seriya iazykoznanie*, 10(589), 22–32.
- Lamizet, B. (2007). Review of *Le discours diplomatique* by C. Villar. *Mots. Les langages du politique*, 84(2), 121–123. <https://doi.org/10.4000/mots.1093>
- Le Goffic, P. (1981). *Ambiguïté linguistique et activité de langage: Contribution à une étude historique et critique des conceptions sur l'ambiguïté du langage et à l'élaboration d'une théorie linguistique de l'ambiguïté, avec application au français* (Doctoral thesis). Université Paris VII, Paris.

- Le Goffic, P. (2021). *Ambiguïté. Encyclopaedia Universalis*. Retrieved from <https://www.universalis.fr/auteurs/pierre-le-goffic/>
- Logunova, K.A. (2015). *Strukturnye osobennosti diplomaticheskikh dokumentov. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 2 (44), 129–132. Retrieved from <http://www.gramota.net/materials/2/2015/2-2/35.html>
- Mehtiyev, A. (2011, Spring). *California Linguistic Notes*, 36(2). Retrieved August 5, 2025, from <https://english.fullerton.edu/publications/clnArchives/pdf/Mehtiyev-FrenchLgDipl.pdf>
- Rousset, L. (1888). *États du Danube et des Balkans: Hongrie méridionale, Adriatique, Dalmatie, Monténégro, Bosnie, Herzégovine*. Paris: Hachette & Cie.
- Schefer, C. (1920). *D'une guerre à l'autre*. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Verloop, M. C. (1911). *Le Royaume de Monténégro*. Paris–Nancy: Berger-Levrault. Retrieved from <https://pretraziva.rs/show/le-royaume-de-montenegro.pdf>
- Villar, C. (2008). *Le discours diplomatique*. Paris: L'Harmattan.
- Vogel, C.-L. (1881). *L'Europe orientale depuis le traité de Berlin: Russie, Turquie, Roumanie, Serbie, autres principautés et Grèce. Livre II*. Paris: Reinwald. Retrieved from <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65477537>
- Vujović, D.-D. (2021). *La Troisième République française et le Monténégro (1871–1914). Istorijski Zapisi*, 109–142. Retrieved from <https://istorijskizapisi.me/wp-content/uploads/2021/10/VUJOVIC-La-Troisieme-Republique-francaise-et-le-Montenegro.pdf>

Factual material

Archives of the Foreign Ministries of Turkey for 1850–1914, Istanbul:

Corpus 1 – Vienne, 27 octobre 1880, Délégation autrichienne:

HR_SYS__00161_000037_003_002;

HR_SYS__00161_000037_003_003.

Corpus 2 – Vienne, 28 octobre 1880, Ambassade Impériale Ottomane:

HR.SYS. 161/37, № 117 35 № 468; Délégation. Annexe.

HR_SYS__00161_000037_002_001;

HR_SYS__00161_000037_002_002.

Corpus 3 – Vienne, 1 novembre 1880, Ambassade Impériale

Ottomane: HR.SYS. 161/37, № 117 246 № 462; Délégation.

Annexe. HR_SYS__00161_000037_005_001;

HR_SYS__00161_000037_005_002.

Illustration 1 - Копиyc 3

Illustration 2 - Копиyc 2

** ** *

Aksoy, Ekrem. (2007). *La francophonie en Turquie de l'Empire à nos jours*. Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde, 38/39, 2007, 57-66.

Averbuch K.Ia. (2004). *Obtchaia teoria termina*. Ivanovo: Publishing house "Ivan. Gosuniversitet".

Balandina L. A., Kurachenkova G. F. (2014) *YAzyk diplomatii: traditsii i sovremennost'*. from http://www.ling-expert.ru/conference/lan_glaw1/langdiplomat.html [20.09.25].

Berridge, Geoffrey R. (2002). *Diplomacy, Theory and Practice*. (2e éd.). Houndmills, Basingstoke: Publishing house "Palgrave".

Berridge, Geoffrey R., James Alan. (2001). *Diplomatic language*, A Dictionary of Diplomacy, Houndmills : Publishing house "Palgrave".

- Bois, Pierre du, *Les Balkans dans les relations internationales. Relations internationales*. Relations internationales, 1, automne 2000, 271-277.
- Ceban, Tamara. (2010). *Culture et pouvoir. La correspondance diplomatique au XIXe siècle*. Instrumentul Bibliometric National. La francopolyphonie, №5, 321-328. <https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imagfile/La%20correspondance%20diplomatie%20au%20XIXe%20si%C3%A8cle.pdf> [20.09.2025].
- Cohen-Wiesenfeld, S. (2008). *Le discours diplomatique dans la correspondance franco-allemande 1871-1914*, N1. <https://doi.org/10.4000/aad.413><https://journals.openedition.org/aad/413>. [20.09.2025].
- Kojeteva, A.S. (2012). *Diplomatitcheskii diskurs kak osobii vid institucionalnogo diskursa*. Nautchnii vestnik Voronejskogo gosudarstvennogo arhitekturno-stroitel'nogo universiteta. Seria: Sovremennie lingvisticheskie i metodiko-didakticheskie issledovania. Moscow: Publishing house "MGPI", No 17, 54-63.
- Kurtchatkina, O.A. (2010). *Nekotorie aspekti nazionalno-kulturnoi spezifikii politizeskogo diskursa*. Vestnik MGLU, Seria iazikoznanie. Vip. 10 (589), 22-32.
- Lamizet, Bernard. (2007). Constanze Villar, *Le discours diplomatique, Mots*. Les langages du politique, 84 (2), 121-123. <https://doi.org/10.4000/mots.1093> [25.09.2025].
- Le Goffic, Pierre. (1981). *Ambiguïté linguistique et activité de langage. Contribution à une étude historique et critique des conceptions sur l'ambiguïté du langage et à l'élaboration d'une théorie linguistique de l'ambiguïté, avec application au français*, Paris : Université Paris VII, Thèse de linguistique.

- Le Goffic, Pierre. (2021). *“Ambiguïté”*, Encyclopaedia Universalis. // <https://www.universalis.fr/auteurs/pierre-le-goffic/>. [25.09.2025].
- Logunova K. A. (2015). *Strukturnyye osobennosti diplomaticheskikh dokumentov*. Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Publishing house “Gramota”, № 2 (44): v 2-kh ch. CH. II. Ss. 129-132. www.gramota.net/materials/2/2015/2-2/35.html. [25.09.2025].
- Mehtiyev, Afgan. (2011). *French: The language of diplomacy in Europe from the seventeenth to twentieth century*. California Linguistic Notes Volume XXXVI, No.2, Spring 2011; // <https://english.fullerton.edu/publications/clnArchives/pdf/Mehtiyev-FrenchLgDipl.pdf>. [5.10.2025].
- Rousset Léon. (1888). *États du Danube et des Balkans, Hongrie méridionale, Adriatique, Dalmatie, Monténégro, Bosnie, Herzégovine*. Paris : Publishing house “Hachette & Cie”, 2 tomes en 3 vol.
- Schefer, Christian. (1920). *D'une guerre à l'autre*. Paris: Publishing house “Librairie Félix Alcan”.
- Verloop M.C. (1911). *Le Royaume de Monténégro*. Paris, Nancy : Éditeurs Berger –Levrault ,2-105 // <https://pretraziva.rs/show/le-royaume-de-montenegro.pdf>. [5.10.2025].
- Villar, Constanze. (2008). *Le discours diplomatique*. Paris: Publishing house “L’Harmattan”.
- Vogel Charles-Louis, (1881). *L'Europe orientale depuis le traité de Berlin. Russie, Turquie, Roumanie, Serbie, autres principautés et Grèce*. Livre II. *Pays riverains du Bas-Danube, péninsule orientale et dépendances insulaires*. Paris: Publishing house “Reinwald” .//<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65477537>. [5. 10. 2025].

Vujović, D.-D. (2021). *La Troisième République française et la Mont-énégro (1871-1914)*. Istorijski Zapisi.//<https://istorijskizapisi.me/uploads/2021/10/VUJOVIC-La-Troisieme-Republique-francaise-et-le-Montenegro.pdf>; <https://istorijskizapisi.me/wp-content/uploads/2021/10/VUJOVIC-La-Troisieme-Republique-francaise-et-le-Montenegro.pdf>. [5.10.2025].109-142.

Factual material

Archives of the Foreign Ministries of Turkey for 1850-1914, Istanbul:

Копијс 1 – Vienne, 27 octobre 1880, Délégation autrichienne:

HR_SYS__00161_000037_003_002;

HR_SYS__00161_000037_003_003;

Копијс 2 – Vienne, 28 octobre 1880; Ambassade Impériale Ottomane:

(HR.SYS. 161/37, № 117 35 № 468; Délégation. Annexe).

HR_SYS__00161_000037_002_001;

HR_SYS__00161_000037_002_002;

Копијс 3 - Vienne, 1 novembre 1880; Ambassade Impériale

Ottomane: (HR.SYS. 161/37, № 117 246 № 462; Délégation.

Annexe). HR_SYS__00161_000037_005_001;

HR_SYS__00161_000037_005_002

Illustration 1 - Копијс 3

Illustration 2 - Копијс 2

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

**დიპლომატიური დისკურსის სტრუქტურული და გრამატიკული
მახასიათებლები მე-19 საუკუნის ბოლოს, აღმოსავლეთის
საკითხის გამწვავების პერიოდში**

ვიქტორია დიასამიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
საქართველო, ბათუმი, ნინოშვილის/რუსთაველის ქ. 35/32
+995 577-71-73-70 victoria.diasamidze@bsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0008-8032-6962>

ლეილა დიასამიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
საქართველო, ბათუმი, ნინოშვილის/რუსთაველის ქ. 35/32
+995 577-71-73-70 leila.diasamidze@bsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0006-0162-8563>

აბსტრაქტი

ეს ნაშრომი ტარდება ორი ჰუმანიტარული მეცნიერების
ფარგლებში, ისტორიისა და ლინგვისტიკის გზაჯვარედინზე.
სტატიაში წარმოდგენილია ფრანგული დიპლომატიური დისკ-

ურსის შემადგენელი მახასიათებლების ანალიზი, რომელიც დამახასიათებელია დიპლომატიური რიტორიკისთვის ე.წ. აღმოსავლური საკითხის ერთ-ერთი კრიზისული ეტაპის დროს. კვლევის მიზანია საარქივო დოკუმენტებში დიპლომატიური მიმოწერის სტრუქტურული და გრამატიკული მახასიათებლების ანალიზი. კვლევა აანალიზებს XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ფრანგული დიპლომატიური დისკურსის გრამატიკულ მახასიათებლებს, როგორც ეს წარმოდგენილია ავსტრია-უნგრეთში თურქული დიპლომატიის ხელმძღვანელისა და ოსმალეთის იმპერიის საგარეო საქმეთა მინისტრის შიდა მიმოწერაში. გაშიფრული და თარგმნილი ხელნაწერი საარქივო მასალები პირველად შემოდის სამეცნიერო მიმოქცევაში.

საკვანძო სიტყვები: დიპლომატიური დისკურსი, საარქივო დოკუმენტები, აღმოსავლური საკითხი, გრამატიკული ანალიზი, სოციალური კონტექსტი.

LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM
ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა

**Waiwanyu and Euphemism in Chinese Linguistics:
The Problem of Definition and Conceptual Boundaries**

Ana Gogvadze

Chinese Language Lecturer

Far East, Sinology,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

PhD Candidate in Theoretical and Applied Linguistics,

Doctoral Program in Philology, Faculty of Humanities,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

1 Chavchavadze Avenue, 0179, Georgia

+995 599 056 622. ana.gogvadze@tsu.ge

ORCID: 0000-0002-2936-9851

Abstract

This article examines the history of research on euphemisms—委婉语 *wěiwǎnyǔ* as well as terminological difficulties and the cultural context of the phenomenon within Chinese linguistics. The Chinese euphemism is viewed not only as a linguistic trope but also as a socio-cultural phenomenon connected with taboos, social harmony, and the Confucian concept of 面子 *miànzi* (“face”).

The study demonstrates that in Western linguistics, euphemism is generally understood as the softened expression of a coarse or taboo

subject, whereas in Chinese linguistics *wěiwǎnyǔ* is a considerably broader concept. It includes not only lexical substitution but also metaphor, metonymy, allusion, symbolism, homonymy, homophony, and other stylistic strategies.

The novelty of this research lies in its integration of the historical and definitional aspects of euphemism in Chinese. The paper analyzes the evolution of theoretical thought from Chen Wangdao's rhetorical definitions of 婉曲 *wǎnqǔ* to Chen Yuan's sociolinguistic approach, outlining the conceptual expansion of *wěiwǎnyǔ* as a linguistic and cultural category.

Keywords: euphemism, *wěiwǎnyǔ*, Chinese language, linguistics, pragmatics, culture.

Introduction

The term *euphemism* (from Greek *eu* “well” and *phémi* “to speak”) refers to a delicate or softened expression used to avoid the direct mention of a concept, object, or event that may be considered taboo, vulgar, unpleasant, or politically inappropriate. Euphemism is therefore understood not only as a linguistic phenomenon but also as a social and cultural one (Allan & Burridge, 1991).

In Chinese, the corresponding term is 委婉语 *wěiwǎnyǔ*, meaning “indirect, tactful, or euphemistic speech.” The component characters 委婉 *wěiwǎn* literally convey the sense of “curved, winding, indirect, or pleasingly tactful.”

The study of euphemisms in the Chinese language has a long historical tradition and remains highly relevant today, rooted in the cultural value placed on social harmony and tactful communication.

During China's feudal period, particularly in the Han dynasty, the use of euphemistic expressions served as a linguistic safeguard, since the use of inappropriate words could lead to severe consequences or punishment.

The purpose of this article is to clarify the understanding, definition, and historical development of euphemisms in Chinese, with particular attention to the views of Chinese linguists and the terminological nuances that define the concept of *wěiwǎnyǔ*. The study aims to provide a more comprehensive and systematic understanding of euphemism as a multifaceted linguistic phenomenon.

From a methodological perspective, the article applies theoretical analysis and synthesis, combining historical review with conceptual examination to trace the evolution of euphemism in Chinese linguistics—from its role as a rhetorical ornament to its recognition as a socio-cultural and pragmatic construct.

Methodology

The research methodology is based on the analysis and synthesis of theoretical materials. A content analysis approach was employed to examine in detail the definitions of euphemism, classification principles, and cultural characteristics presented in the works of Chinese linguists.

The study also applies a diachronic analysis that traces the development of the understanding of euphemism from a rhetorical figure, 婉曲辞 *wǎnqǔcí*, to a sociolinguistic and pragmatic phenomenon. Furthermore, a conceptual analysis is used to clarify the relationship between the terms 委婉 *wěiwǎn* and 委婉语 *wěiwǎnyǔ*, determining their interrelation in meaning and usage.

The research combines linguistic theory, historical examination, and cultural interpretation to build a comprehensive framework

for analyzing the phenomenon of euphemism in the Chinese language.

Results

The analysis of the theoretical material demonstrates that the study of euphemism in Chinese linguistics has gradually evolved from rhetorical description toward sociolinguistic and pragmatic interpretation.

Based on the findings, it can be concluded that Chinese euphemisms combine linguistic, cultural, and social functions in unique ways. Both historical and modern examples show that 委婉语 *wěiwǎnyǔ* represents a category that is broader than the Western concept of euphemism. Its study therefore requires an interdisciplinary approach that integrates linguistic, cultural, and pragmatic dimensions.

This evolution highlights how euphemisms in Chinese reflect not only stylistic choices but also broader social values, particularly those related to politeness, respect, and harmony in interpersonal communication.

Discussion

The concept of 委婉语 *wěiwǎnyǔ* in the Chinese language has very ancient roots. One of the earliest examples of Chinese euphemistic expression can be found in the classical anthology 《诗经》 *Shījīng* (Book of Songs, 11th–6th centuries BCE). For example, in the poem 《谷风》 *Gǔfēng* (“Mountain Winds”), the metaphorical euphemism 习习谷风，以阴以雨 (“The mountain wind blows; again there is mist and rain”) represents one of the earliest forms of indirect expression. Functionally, this verse is softened yet poetically metaphorical: the author hints at an emotional conflict through the depiction of cloudy weather and rain. Within context, the female speaker laments her lover’s fading affection, and the imagery of 风雨 (“wind and

rain”) serves as a metaphor for emotional coldness, hardship, or alienation in human relationships.

By the Han dynasty (206 BCE–220 CE), euphemisms had also become mechanisms of socio-political security. In ancient China, it was dangerous to speak too directly, especially regarding emperors and high-ranking officials. The direct use of the word 死 *sǐ* (“to die”) for an emperor was avoided, replaced with euphemistic expressions such as 驾崩 *jiàbēng* (“the emperor’s carriage collapsed”) or 薨 *hōng* (“passed away”) for high-ranking nobles. Classical historical works such as 《汉书》 *Hànshū* (Book of Han) and 《史记》 *Shǐjì* (Records of the Grand Historian) frequently employ such expressions as 升天 *shēngtiān* (“ascend to heaven”) or 走了 *zǒule* (“continued on the journey”) instead of directly stating death. Although these euphemisms remain intelligible to modern Chinese speakers, their usage today is primarily confined to historical or literary contexts.

In Chinese political and administrative language, euphemism functioned not only as a matter of politeness but also as a means of survival. Directly pronouncing the emperor’s name could be deemed arrogant or even treasonous. Hence, euphemism in Chinese culture was not merely a linguistic device but also a social strategy for self-preservation. Over time, such indirect and concealed forms of speech became standard practice in society.

The term 委婉语 *wěiwǎnyǔ*, literally “delicate and courteous speech,” is central to understanding this phenomenon. In Western linguistics, euphemism is typically defined as a softened substitute for a harsh or taboo term. In contrast, *wěiwǎnyǔ* encompasses a much broader system that includes not only lexical substitution but also metaphor, metonymy, allusion, homonymy, homophony, and various other stylistic techniques. In Western linguistics, metaphor and eup-

hemism are treated as separate categories, while in Chinese thought they belong to a single conceptual domain.

A particularly significant feature is the role of metaphorical euphemism. In Western linguistics, metaphor may occasionally serve a euphemistic function but is usually considered a distinct rhetorical figure. In Chinese, however, metaphor is one of the foundational mechanisms of euphemism. For example, 下岗 xiàgǎng (“to step down from a post”) is used euphemistically for unemployment, and 有喜 yǒu xǐ (“to have joy”) for pregnancy. These examples illustrate how metaphor operates as a central and systematic process within the Chinese euphemistic framework.

Another essential concept is 面子 miànzi (“face”). Chinese euphemisms are deeply embedded in Confucian values that emphasize harmony, respect, and indirect communication. The preservation of miànzi plays a vital role in using euphemisms to avoid causing embarrassment or discomfort. Historically, social hierarchy determined the acceptable forms of euphemistic expression.

In this regard, Erving Goffman’s (1955) theory of face-work is particularly relevant. Goffman argues that individuals attempt to maintain a positive social image and avoid face-loss (丢脸 diūliǎn). In Chinese culture, this aligns with the Confucian ideal of maintaining miànzi. Euphemistic speech thus serves as a linguistic strategy to prevent awkwardness or shame in interpersonal communication.

For instance, to avoid direct disagreement, Chinese speakers often use subtle expressions such as:

- 这个想法挺有意思的 zhège xiǎngfǎ tǐng yǒu yìsi de (“This idea is quite interesting”), which may imply disagreement or reservation.

- 可能有些不妥 kěnéng yǒu xiē bù tuǒ (“There may be something not quite right”), which functions as a polite alternative to open

criticism

Similarly, when refusing a gift, one might say 不用了, 太客气了 bú yòng le, tài kèqì le (“No need, you are too kind”), even if the person actually intends to accept. This ritual refusal serves to preserve the social balance and avoid appearing greedy or impolite.

In delivering unpleasant news, indirect hints, passive constructions, or vague expressions are preferred to minimize the listener’s potential embarrassment. Such strategies demonstrate the cultural logic of maintaining harmony through language.

Consequently, euphemism in Chinese should not be viewed merely as lexical substitution but as a social mechanism for preserving personal dignity within culturally ingrained behavioral models. It reflects the Confucian pursuit of hé (和), meaning harmony and balance, in both speech and social relations.

Pioneering Research on Chinese Euphemism

Chen Wangdao (陈望道) was a pioneer in the study of Chinese euphemisms. He was the first to provide a systematic rhetorical definition of 婉曲 wǎnqǔ and 讳饰 huìshì, both of which he considered subcategories of euphemistic expression. In his foundational work *Introduction to Rhetoric* (修辞学发凡 Xiūcíxué fāfán, 1932), Chen Wangdao defined euphemism (婉曲辞 wǎnqǔcí) as a stylistic figure that involves expressing meaning indirectly through circumlocutory, concealed, or metaphorical words. According to Chen (2000), euphemisms serve to mitigate taboo or sensitive topics through indirect and figurative expressions. This rhetorical approach viewed euphemism

primarily as a tropic device, emphasizing its aesthetic and stylistic value within discourse.

A significant transformation occurred during the 1980s when Chen Yuan introduced a sociolinguistic and cultural perspective to the study of euphemisms. Chen established a direct relationship between euphemism and linguistic taboo. According to his definition, “Euphemism largely derives from taboo; it is the use of pleasant, concealed words instead of offensive ones, to replace taboo expressions” (Chen, 1983). This interpretation shifted the focus from rhetoric to function, portraying euphemism as a tool for avoiding social conflict and protecting cultural taboos. Chinese linguists generally agree that Chen Yuan’s formulation clarified the connection between euphemism and tabooed speech and expanded the analytical scope of the term beyond its rhetorical boundaries.

The question of defining euphemism has remained one of the most complex issues in Chinese linguistics. Despite numerous studies, a precise and unified definition has been difficult to achieve. Scholars such as Shu Tingfang and Xu Qinniu highlighted this problem in the mid-1990s, emphasizing that the absence of a clear conceptual framework impedes theoretical progress. Nearly a decade later, however, no significant breakthroughs had been made. As Li Junhua (李俊华, 2004) observed, “The crucial task for contemporary euphemism research is the continued clarification and refinement of its definition. Only through precise delineation of connotation and extension can in-depth analysis be achieved.”

Scholars identify several recurring issues in euphemism definitions:

- Conceptual conflation between stylistic and linguistic phenomena. Although stylistic figures and linguistic processes are

closely related, they are not identical. Many definitions of euphemism blur this distinction, creating analytical ambiguity.

- Circular definitions. Some definitions rely on terms that themselves require clarification, undermining their effectiveness and clarity.
- Overly narrow extension. Certain definitions restrict the term's scope so tightly that they fail to encompass the full range of euphemistic phenomena, limiting both classification and theoretical understanding.

Terminological Distinction: *wěiwǎn* and *wěiwǎnyǔ*

In Chinese linguistics, a fundamental terminological distinction exists between 委婉 *wěiwǎn* and 委婉语 *wěiwǎnyǔ*, and this distinction is crucial to understanding euphemism in its full linguistic and cultural dimensions.

The term 委婉 *wěiwǎn* functions grammatically as an adjective and means “delicate” or “tactful.” It describes a manner of expression, a style, or a communicative intention characterized by indirectness and politeness. It is often used to qualify actions or speech that employ subtle or roundabout methods to achieve social harmony or mitigate tension.

Both characters that compose the word 委 *wěi* and 婉 *wǎn* carry the sense of 曲 *qū* (“curved,” “bent,” or “indirect”). In Classical Chinese, *wěi* and *wǎn* often appeared separately or in combination with other monosyllabic words, producing expressions such as 委曲 *wěiqū* (“grievance; injustice”), 委顺 *wěishùn* (“submission; yielding”), 婉转 *wǎnzhuǎn* (“melodious; graceful; indirect”), and 婉静 *wǎnjìng* (“gentle; calm; refined”). These terms convey nuances of flexibility, politeness, and restrained expression, all of which are conceptually related to euphemistic discourse.

In modern Chinese lexicography, 婉转 wǎnzhuǎn is used both to describe melodious sounds such as singing or birdsong and refined human communication that avoids bluntness. The two-character combination 委婉 wěiwǎn, however, emerged relatively late in the language. Its earliest recorded appearance dates back to the Qing dynasty, in the novel *Unofficial History of the Confucians* (儒林外史 *Rúlín wàishǐ*) by Wu Jingzi, where it was used to describe speech that was indirect or winding, even extending metaphorically to the movement of music. Similarly, in Cao Xueqin's *Dream of the Red Chamber* (红楼梦 *Hónglóu mèng*), the expression 委婉解劝 wěiwǎn jiěquàn (“to persuade delicately”) illustrates this meaning of refined indirection.

In practical use, two major applications of wěiwǎn can be identified. First, it can describe behavioral subtlety, in which actions are carried out indirectly to achieve a desired outcome. Second, it can denote stylistic delicacy in verbal expression, in which emotion or intention is conveyed through refined rhetorical strategies rather than direct statements. As described in *The Modern Chinese Dictionary* (现代汉语词典 *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn*), wěiwǎn implies both emotional restraint and the use of graceful linguistic techniques to soften potentially harsh meanings.

By contrast, 委婉语 wěiwǎnyǔ is a noun that specifically denotes the linguistic phenomenon of euphemism. It refers to the actual linguistic instruments through which *wěiwǎn* the stylistic quality of delicacy—is realized. In other words, wěiwǎnyǔ is the tangible linguistic expression of the communicative goal represented by wěiwǎn.

The earliest references to euphemistic behavior as a social act appear in *Lunyu* (论语, *The Analects*), while the *Mengzi* (孟子) explicitly employs the term to denote polite or refined verbal exchange. These classical texts show that the notion of tactful speech was

embedded in Chinese communicative ethics long before the term wěiwǎnyǔ was formalized.

Thus, the relationship between wěiwǎn and wěiwǎnyǔ can be understood as one of quality and realization. The former represents the style or purpose of expression, while the latter refers to the linguistic manifestation of that style. Wěiwǎn is the intention, and wěiwǎnyǔ is the method through which that intention is communicated.

This distinction is vital for defining euphemism in Chinese linguistics, since it clarifies that euphemism is not only a stylistic phenomenon but also a linguistic one. It functions simultaneously as a social strategy and a rhetorical device, shaped by the pragmatic and cultural norms of communication in Chinese society.

Classification of Euphemisms

Research on euphemisms by Chinese scholars, considering their ancient origins, can be divided into two main aspects: first, the study of various forms and types of taboo; and second, the examination of folk customs and social norms. Both areas of study trace their origins back to the Zhou Dynasty.

Contemporary studies of euphemisms can be categorized into two primary groups:

1. The first category focuses on tabooed phenomena with long historical traditions. A representative example of this approach is Chen Peizhao's 1988 publication *A Study of Chinese Linguistic Taboos*.
2. The second category encompasses stylistic studies of euphemisms with long-standing historical use, emphasizing their stylistic manifestations. An example is Wu Liciu's *Stylistic Study of Chinese Euphemisms*. Additionally, several scholars approach euphe-

misms from cultural, socio-psychological, and pragmatic perspectives.

Many researchers also conduct comparative studies of Chinese and English euphemisms. Some scholars have contributed to lexicography, such as Zhang Konggui, who edited the *Chinese Euphemism Dictionary*, and Liu Chunbao, compiler of the *English Euphemism Dictionary* (Liu, 2004). Notably, Zhang Yuping and others authored the monograph *Euphemisms*, which is part of the *Contemporary Culture Lexicon Series* edited by Wang Liting.

Zhang Konggui classifies euphemisms (both as individual lexemes and phrases) into three main categories:

1. **Old and contemporary euphemisms** – includes historically established euphemisms that are still actively used, covering both classical and modern forms.
2. **Temporary, context-dependent euphemisms** – includes individual lexemes, phrases, sentences, or even entire texts created for specific situations. These are short-lived and context-specific, and may be improvisational, humorous, or intended to circumvent sensitive topics at a given moment. Zhang Yuping (1998) notes that this category also includes linguistic complexities that function as euphemisms only in particular contexts, potentially increasing the overall count of euphemisms. Some scholars argue that the primary criterion is the clear performance of the euphemistic function by the linguistic unit.
3. **Fixed, lexicalized euphemisms** – covers euphemisms firmly established in the language, perceived as neutral or softened substitutes for specific concepts. These are frequently listed in

dictionaries and understood by most speakers, often related to taboo or socially sensitive topics. For example, in Chinese, “passed away” serves as a fixed euphemism for “died,” and other examples include “person with disabilities” and “elderly” to replace less tactful terms.

As Shu Tingfang and others note, stylistic approaches to euphemism research “have certain shortcomings. Specifically, definitions of euphemism remain unclear, the social causes of euphemism are neglected, and the essential characteristics of euphemisms are not thoroughly revealed” (Shu Tingfang, 1995). Furthermore, neither Chinese nor English definitions adequately account for the most critical determinant of euphemisms: the linguistic situation, or context.

According to Li Junhua, a scientific definition of euphemism must consider the following factors: the specific communicative environment, including social and cultural context; traditional customs and habits; the atmosphere of the specific occasion; the psychological states of the communicative subjects (speaker, writer, and listener); specific communicative goals; linguistic and rhetorical means employed (synonymous lexicon, sentence structures, and synonymous expressions); semantic characteristics of euphemisms; and their direct connection to language. Based on these criteria, Li defines euphemism as follows: “Euphemism is used due to taboos, to avoid irritation or offense, and to express respect or protection” (Li Junhua, 2010). This definition attempts to approach euphemism from the perspectives of pragmatics, semantics, and expressive techniques.

First and foremost, Li distinguishes between *weiwan* (a delicate method, delicately) and *weiwanyu* (euphemism). Prior to a speech act, *weiwan* can be considered the speaker’s communicative goal, ach-

ieved through specific methods, which constitute the relevant linguistic mechanism.

In Chinese, *weiwan* and *weiwanyu* are two closely related but distinct concepts. Accordingly, it is important to define *weiwanyu*, or euphemism, as a linguistic phenomenon that encompasses the stylistic aspects of *weiwan*. This phenomenon is universal: if language remains an essential and often irreplaceable tool for humans, *weiwan* as a stylistic phenomenon will exist. Consequently, if language remains the primary instrument of communication, *weiwanyu*—euphemisms—will continue to emerge and be used, marking it as a linguistic phenomenon that cannot be ignored.

Secondly, euphemisms are products of deep and extensive social, historical, and cultural contexts, shaped by the constraints and influences of specific linguistic and communicative environments. In *Introduction to Linguistic Logic*, Wang Weixian and others suggest that in pragmatic definitions applied to real-life contexts, the full significance of context is the semiotic state that expresses thoughts and feelings regarding a communicative act within society. The so-called semiotic situation, from the perspective of the lifeworld, encompasses multiple factors: it has specific temporal and spatial parameters, at least two interacting participants, a communicative object, signs, and the process of expressing meaning through these signs. The other party perceives and interprets these signs, resulting in the establishment of the semiotic state (Wang Weixian, 1989).

Characteristics of Euphemisms. Li Junhua, when discussing the characteristics of euphemisms, notes that a euphemism is a form of pleasant expression capable of creating a positive emotional tone. Euphemisms replace linguistic forms that carry unpleasant or disrespectful meanings. Chinese euphemisms are widely used in everyday com-

munication, and their main characteristics can be summarized as follows:

- **Indirectness:** Language functions as a tool for interpersonal relationships and emotional communication. To avoid the emotional impact caused by harsh or tactless expressions, over centuries, various methods of conveying ideas delicately and softly have developed, including euphemisms. Thus, indirectness is a defining feature of euphemisms, expressing ideas in refined and non-offensive forms.
- **Nationality:** Language is a social phenomenon and an inseparable part of culture. Different countries have distinct natural conditions, social environments, cultures, lifestyles, and values. Consequently, euphemisms also differ across nations.
- **Epochality:** Language is a product of society, and societal development or change is reflected in it. Different historical periods and events leave their imprint on the language. Therefore, some euphemisms have persisted over time, while new euphemisms continue to emerge.
- **Regionality:** China is a vast country with a large population and significant dialectal variation. Accordingly, euphemisms exhibit regional, or dialect-specific, characteristics in their usage.
- **Sociality:** In feudal China, diverse euphemisms emerged, shaped by different social strata creating their own euphemistic forms. Nevertheless, many shared features existed due to the common political and economic framework. Therefore, social differentiation is also reflected in the formation and use of euphemisms.

Analysis of theoretical materials shows that the study of euphemisms in Chinese has gradually evolved from rhetorical description to sociolinguistic and pragmatic analysis.

Historical Development of Chinese Euphemisms. The semantic evolution of euphemisms in modern Chinese illustrates how words acquire new meanings over time under social influence. For example, the term 小姐 *xiǎojiě*, which traditionally meant “young lady” or “Miss” as a polite form of address, has undergone significant semantic shift. In contemporary spoken Chinese, especially in certain contexts, *xiǎojiě* functions euphemistically to refer to a prostitute. This semantic change demonstrates the dynamic interaction between euphemism and social attitudes.

Another example is 同志 *tóngzhì*, which originally denoted “comrade” or “fellow,” used widely among members of the Chinese Communist Party to express ideological solidarity. In modern Chinese, however, *tóngzhì* has acquired a new euphemistic meaning within the LGBTQ+ community, where it refers to gay men or, more broadly, to individuals of non-heteronormative sexual orientation. Although *tóngzhì* continues to be used in official and political contexts in its original sense, its modern colloquial meaning reflects the language’s adaptability and its sensitivity to evolving social identities.

A further example of semantic transformation is 绿茶 *lǜchá*, which literally means “green tea.” In contemporary urban slang, however, it euphemistically describes a manipulative woman who presents herself as innocent and pure while concealing self-serving or deceptive intentions. The term exemplifies the role of euphemism in modern popular discourse, where irony and metaphor merge with social commentary.

These examples demonstrate that euphemisms in Chinese are not merely instruments for softening or concealing reality. They also embody the dynamic evolution of social perception. Over time, euphemisms may lose their original function, gain new connotations, or shift from polite to pejorative usage. This process reflects the flexibility of Chinese as a living language and the deep interconnection between linguistic form, cultural context, and social change.

Through these evolving meanings, euphemisms function as cultural barometers, revealing shifts in moral values, social hierarchies, and interpersonal norms. Their study thus provides valuable insight into the broader interaction between language, thought, and society in both historical and contemporary China.

Conclusion

The present study aimed to systematize the research history, definitions, terminological challenges, and cultural context of Chinese euphemisms, known as 委婉语 *wěi wǎnyǔ*. Through the application of theoretical analysis and synthesis, the study demonstrated that *wěi wǎnyǔ* constitutes not merely a linguistic trope but a multifaceted socio-cultural phenomenon intricately linked to the notions of taboo, social harmony, and the Confucian concept of 面子 *miànzi*, or “face.”

The discussion section explored the historical trajectory of euphemism research in China, the terminological distinction between 委婉 *wěi wǎn* and 委婉语 *wěi wǎnyǔ*, the role of metaphorical euphemism within the Chinese cultural framework, and the impact of the *miànzi* concept on euphemistic discourse.

The analysis revealed that Chinese euphemism exhibits a broader and more intricate structure than its Western counterpart. It encompasses a wide range of rhetorical and stylistic mechanisms, including lexical substitution, metaphor, metonymy, allusion, symbolism,

homonymy, and homophony. This diversity underscores the multifaceted character of euphemistic expression and its centrality within Chinese communicative practice.

The historical examination further confirmed that *wěi wǎn yǔ* has evolved from a rhetorical device into a sociolinguistic and pragmatic construct. This development underscores its essential role in mediating social relations, shaping communicative behavior, and addressing psychological dimensions of interaction. Euphemism functions as an instrument for tactful expression, the mitigation of communicative discomfort, and the preservation of social equilibrium, thereby establishing itself as an integral component of Chinese linguistic and cultural identity.

In conclusion, the study highlights the necessity of further research on *wěi wǎn yǔ* through systematic, interdisciplinary, and cross-cultural perspectives. Such an approach would enable a deeper understanding of its complex nature, stylistic manifestations, and sociopragmatic functions within the dynamics of modern Chinese discourse.

References:

- Allan, K., & Burridge, K. (1991). *Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon*. New York, NY: Oxford University Press.
- Book of Songs. (11th–6th century BCE). *Classic of Poetry*. (p. 28)
- Cao, X. Q. (1982). *Dream of the Red Chamber* [红楼梦]. Beijing, China: People's Literature Publishing House.
- Chen, P. Z. (1988). *Research on taboo words in Chinese* [汉语禁忌语研究]. Nanjing, China: Nanjing University Press.

- Chen, W. D. (2000). *Introduction to rhetoric* [修辞学发凡]. Shanghai, China: Shanghai People's Publishing House. (Original work published 1932)
- Chen, Y. (1983). *Language humor and euphemism* [语言的幽默和委婉]. Beijing, China: Commercial Press.
- Goffman, E. (1955). On face-work: An analysis of ritual elements of social interaction. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 18(3), 213–231. Reprinted in Goffman.
- Hong-Yi, L. (2020). Linguistic politeness in the Chinese language and culture. *Theory and Practice in Language Studies*, 10(1), 1–9.
- Ji, S. D. (1986). *Ancient Chinese rhetoric* [古汉语修辞]. Jilin, China: Jilin Literature & History Press.
- Li, J. H. (2010). *Research on linguistic euphemisms* [语言委婉语研究]. Wuhan, China: Central China Normal University Press.
- Liu, C. B. (2004). *Dictionary of English euphemisms* [英语委婉语词典]. Beijing, China: Foreign Language Teaching and Research Press.
- Shu, T. F. (1995). *Study of linguistic euphemistic phenomena* [语言委婉现象研究]. Shanghai, China: East China Normal University Press.
- Wang, L. (1962). *Old Chinese poetry prosody* [汉语诗律学]. Shanghai, China: Shanghai Education Press.
- Wang, L. T. (Ed.). (2005). *Dictionary of modern cultural terms* [现代文化语词典]. Beijing, China: Peking University Press.

- Wang, W. X., et al. (1989). *Introduction to linguistic logic* [语言逻辑学导论]. Beijing, China: Peking University Press.
- Wang, X. J. (1983). *Chinese rhetoric* [汉语修辞学]. Beijing, China: Beijing Publishing House.
- Wu, L. Q. (1991). *Rhetorical study of Chinese euphemisms* [汉语委婉语的修辞研究]. Beijing, China: Commercial Press.
- Xiaoling, W., Meng, Z., & Hailin, D. (2012). Cross-cultural contrastive study of English and Chinese euphemisms. *Cross-Cultural Communication*, 8 (6), 66–70. <https://doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020120806.066>
- Zhang, G. K. (Ed.). (2000). *Dictionary of Chinese euphemisms* [汉语委婉语词典]. Beijing, China: Commercial Press.
- Zhang, M. L. (2020). Features of Chinese euphemisms in contemporary language communication. *Wenjiao Ziliao*, Lanzhou Jiaotong University.
- Zhang, Q. G. (2019). *Analysis of pragmatic functions of Chinese euphemisms* [汉语委婉语语用功能探析].
- Zhang, Y. P. (1998). *Research on Chinese euphemisms* [汉语委婉语研究]. Beijing, China: Foreign Language Teaching and Research Press.

**„ვეივანიუ“ და ევფემიზმი ჩინურ ენათმეცნიერებაში:
დეფინიციის პრობლემა და ცნებითი საზღვრები**

ანა გოგუაძე

ჩინური ენის ლექტორი, შორეული აღმოსავლეთი, სინოლოგია,
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების დოქტორანტი,
ფილოლოგიის სადოქტორო პროგრამა,
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი №1, 0179, საქართველო,
+995599056622. ana.goguaдзе@tsu.ge
ORCID: 0000-0002-2936-9851

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია იკვლევს ევფემიზმების — 委婉语 ვეი-ვანიუს კვლევის ისტორიას, ტერმინოლოგიურ სირთულეებსა და კულტურულ კონტექსტს ჩინურ ენათმეცნიერებაში. ჩინური ევფემიზმი განიხილება არა მხოლოდ ენობრივ ტროპად, არამედ სოციალურ-კულტურულ ფენომენად, რომელიც უკავშირდება ტაბუს, სოციალურ ჰარმონიასა და კონფუციურ ცნებას 面 子 *miànzi* „სახე“.

კვლევა აჩვენებს, რომ დასავლურ ლინგვისტიკაში ევფემიზმი ძირითადად გულისხმობს უხეში ან ტაბუირებული თემის შერბილებული ფორმით გადმოცემას, მაშინ როცა ჩინურ ლინგვისტიკაში *ვეივანიუ* ბევრად უფრო ფართო ცნებაა. ის მოიცავს არა მხოლოდ პირდაპირ ლექსიკურ ჩანაცვლებას, არამედ მეტაფორას, მეტონიმias, ალუზიას, სიმბოლიკას, ომონიმias, ჰომოფონიას და სხვა სტილისტურ ხერხებს.

კვლევის სიახლე მდგომარეობს იმაში, რომ ნაშრომში გაერთიანებულია *ვეივანიუს* კვლევის შესწავლა და დეფინიციის საკითხი. გაანალიზებულია ჩენ ვანგტაოს *婉曲 wǎn qū* რიტორიკული განსაზღვრებიდან ჩენ იუენის სოციოლინგვისტურ მიდგომამდე ჩამოყალიბებული თეორიები.

საკვანძო სიტყვები: ევფემიზმი, ვეივანიუ, ჩინური ენა, ენათმეცნიერება.

შესავალი

ევფემიზმი (ბერძნ. *éu* „კარგად“, *phémi* „ვამბობ“) წარმოადგენს დელიკატურ, შერბილებულ გამონათქვამს, რომელიც გამოიყენება იმ ცნების, საგნის ან მოვლენის პირდაპირი დასახელების თავიდან ასაცილებლად, რომელიც მიიჩნევა ტაბუირებულად, უხამსად, უსიამოვნოდ ან პოლიტიკურად არაკორექტულად. ის განიხილება არა მხოლოდ როგორც ლინგვისტური, არამედ როგორც სოციალური და კულტურული ფენომენი (ალან და ბურიჯი 1991).

„ევფემიზმის“ შესატყვისი ტერმინი ჩინურ ენაში არის *委婉语 ვეივანიუ*, რაც ირიბ, ტაქტიან და შეფარვით მეტყველებას

გულისხმობს. იეროგლიფები 委婉 *wěi wǎn*⁷⁹ „ვეი ვან“ - დაკლავნილი, მიხვეულ-მოხვეული, ირიბი, გადაკრული, საამებელი, ტაქტიანი.

ევფემიზმების შესწავლას ჩინურ ენაში აქვს ხანგრძლივი ისტორია და მუდმივი აქტუალობა, რაც განპირობებულია ჩინურ კულტურაში არსებული სოციალური ჰარმონიითა და ტაქტიანი მეტყველებით. ევფემიზმები ჩინეთის ფეოდალურ საზოგადოებაში განვითარდა, როგორც თავდაცვის მექანიზმი, განსაკუთრებით ხანის დინასტიის პერიოდში, როდესაც არასწორად შერჩეულ სიტყვას შესაძლოა სასჯელი მოჰყოლოდა.

წინამდებარე სტატიის მიზანია ჩინურ ენაში ევფემიზმების გაგების, დეფინიციისა და შესწავლის ისტორიის ჩვენება, კერძოდ, ჩინელი მკვლევრების ძირითადი მოსაზრებებისა და ტერმინოლოგიური განსხვავებების ანალიზი, რაც ხელს შეუწყობს ამ ენობრივი მოვლენის კომპლექსურ მეცნიერულ გააზრებას.

მეთოდი

კვლევის მეთოდოლოგია ეფუძნება თეორიული მასალის ანალიზსა და სინთეზს. გამოყენებულია შინაარსობრივი ანალიზის მეთოდი, რომლის მიზანია დეტალურად განიხილოს ჩინელი ენათმეცნიერების ნაშრომებში წარმოდგენილი ევფემიზმის დეფინიციები, კლასიფიკაციის პრინციპები და კულტურული თავისებურებები. კვლევა მოიცავს დიაქრონულ ანალიზს, რომელიც ასახავს ევფემიზმის გაგების განვითარებას რიტორიკული ფიგურიდან 婉曲辭 სოციოლინგვისტურ და პრაგმატულ ფენომენამდე. ასევე გამოყენებულია კონცეპტუალური ანალიზი ტერმინების 委婉 *wěi wǎn* „ვეივან“ და 委婉语 *weiwanyu* „ვეივანიუ“ ურთიერთმიმართების დასადგენად.

⁷⁹ 委婉语 განმარტება: <https://cd.hwxnet.com/view/gblekjpgipffeme.html>

შედეგები

ჩატარებული თეორიული მასალის ანალიზის შედეგად, დადგინდა, რომ ევფემიზმის კვლევა ჩინურ ენაში რიტორიკული აღწერიდან თანდათანობით გადაიზარდა სოციოლინგვისტურ და პრაგმატულ ანალიზში.

შედეგების გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ ჩინური ევფემიზმები თავისებურად აერთიანებს ლინგვისტურ, კულტურულ და სოციალური ფუნქციებს. მათი ისტორიული და თანამედროვე მაგალითები ნათლად მოწმობს, რომ *委婉语* ვეი-ჯანიუ წარმოადგენს ისეთ კატეგორიას, რომელიც გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე დასავლური ტერმინი „ევფემიზმი“, და სწორედ ამიტომ მისი კვლევა მიზანშეწონილია ინტერდისციპლინური მიდგომით.

დისკუსია

ვეი-ჯანიუს ჩინურ ენაში უძველესი ფესვები აქვს. ჩინური ევფემიზმის გამოყენების ყველაზე ადრეული ნიმუშია ჩინური პოემების კრებული *诗经* „სიმღერების წიგნი“ (ძვ. წ. XI-VI). მაგალითად, ლექსში *谷风* „მთის ქარები“ მეტაფორული ევფემიზმი *习习谷风, 以阴以雨* „ქრის მთის ქარი; კვლავ ნისლი და წვიმა“, ირიბი, ევფემისტური გამოხატვის ერთ-ერთი უძველესი ნიმუშია, რადგან ფუნქციურად შერბილებულია, მაგრამ ფორმით პოეტურ-მეტაფორულია. აქ ავტორი მოახლოებულ ემოციურ კონფლიქტს ღრუბლიანი ამინდისა და წვიმის აღწერით მიანიშნებს. კონტექსტში ქალი უჩივის საყვარელის გაციებულ გრძნობებსა და განშორებას *风雨* „ქარი და წვიმა“ ხშირად გამოიყენება როგორც ემოციური სიცივე, სირთულე, ან ურთიერთობის გაციება.

უკვე ხანის დინასტიის პერიოდში ევფემიზმები გამოიყენებოდა როგორც სოციალურ-პოლიტიკური უსაფრთხოების მექანიზმი. მაგალითად, ძველ ჩინეთში, იმპერატორების ან მაღალი

რანგის მოხელეების 死 *shǐ* „გარდაცვალების“ აღსანიშნავად ხშირად გამოიყენებოდა მეტაფორული ევფემიზმები, როგორიცაა 驾崩 *jiàbēng* – „იმპერატორის ეტლი ჩამოიშალა“, რაც ნიშნავს იმპერატორის სიკვდილს ან 薨 *hōng* – „გარდაიცვალა“, რაც გამოიყენება მაღალი რანგის მოხელესთან მიმართებაში. კლასიკურ ტექსტებში, როგორიცაა 汉书 *ხანშუ* და 史记 *შიძი*, ხშირად გვხვდება ისეთი ევფემისტური გამოთქმები, რომლებიც პირდაპირი სახელის ნაცვლად გარდაცვლილ იმპერატორზე 升天 *shēngtiān* „ზეცად აღსვლა“ ან 走了 *zǒule* „გზის გაგრძელება“ იყენებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ტერმინები ჩინელებისთვის დღესაც გასაგებია, ისინი, ძირითადად, ისტორიულ ტექსტებში გვხვდება.

საინტერესოა, რომ ჩინურ პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ ენაში ევფემიზმი ფუნქციონირებდა არა მხოლოდ თავაზიანობისთვის, არამედ რეალური საფრთხის თავიდან ასაცილებლად. მაგალითად, იმპერატორის სახელის პირდაპირი წარმოთქმა შეიძლება ჩათვლილიყო თავხედობად ან ღალატად. აქედან გამომდინარე, ჩინურ კულტურაში ევფემიზმი მხოლოდ ლინგვისტური ხერხი კი არა, არამედ სოციალური გადარჩენის სტრატეგიაც იყო, ამიტომ ალტერნატიული, შეფარული ფორმები საზოგადოებაში ნორმად იქცა.

ტერმინოლოგიურად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცნება 委婉语 *ვეივანიუ*, რომელიც სიტყვასიტყვით ნიშნავს „დელიკატურ, თავაზიან მეტყველებას“. დასავლურ ენათმეცნიერებაში დამკვიდრებული ტერმინი *ევფემიზმი* ძირითადად განსაზღვრულია, როგორც უხეში ან ტაბუირებული ტერმინის რბილი ალტერნატივა. ჩინურ ენაში *ვეივანიუ* ბევრად უფრო ფართო სისტემას მოიცავს: გარდა ლექსიკური ჩანაცვლებისა, მასში შედის მეტაფორა, მეტონიმია, ალუზია, ომონიმია, ჰომოფონია და სხვა სტილისტურ ხერხებს. რაც გვიჩვენებს, რომ თუ დასავლური

გაგებით მეტაფორა და ევფემიზმი ცალკეულ კატეგორიებად განიხილება, ჩინურში ისინი ერთიან კონცეპტუალურ სფეროში იქცევა.

მნიშვნელოვანი ასპექტია ე.წ. *მეტაფორული ევფემიზმის* როლის შესწავლა. საერთაშორისო გაგებით მეტაფორა შესაძლოა იძენდეს ევფემისტურ დატვირთვას, თუმცა ლინგვისტები მაინც განცალკევებით განიხილავენ მას. განსხვავებული სურათია ჩინურში, სადაც მეტაფორა არ არის ევფემიზმის დამხმარე ხერხი, არამედ მისი ერთ-ერთი მთავარი საფუძველია. მაგალითად, „下崗“ („თანამდებობიდან ჩამოსვლა“) უმუშევრობის მნიშვნელობით ან „有喜“ („სიხარული აქვს“) ორსულობისთვის — ყველა ეს მაგალითი აჩვენებს, რომ მეტაფორა ჩინურ ევფემიზმებში ცენტრალური და სისტემური მექანიზმია.

面子 *miànzi* „სახის“ კონცეფცია. ჩინური ევფემიზმები ღრმად არის ფესვგადგმული ჩინურ კულტურაში, მათ შორის კონფუციისტური სწავლებებში, რომელიც ხაზს უსვამს ჰარმონიას, პატივისცემასა და არაპირდაპირ კომუნიკაციას. 面子 *miànzi* მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ევფემიზმების გამოყენებაში, რათა თავიდან იქნას აცილებული სხვებისთვის უხერხულობის შექმნა. წარსულში სოციალური იერარქია მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა ევფემიზმების გამოყენების წესებს. ამ კონტექსტში სასარგებლოა ირვინგ გოფმანის (1955) „Face-work“ თეორიის ხსენება, რომლის მიხედვითაც, ინდივიდები ცდილობენ დაიცვან თავიანთი სოციალური სახე და თავი აარიდონ სახის დაკარგვას (Face-loss). გოფმანის განმარტებით, „სოციალური სახე“ არის ის პოზიტიური იმიჯი, რომელიც ადამიანს სურს, რომ საზოგადოებაში აღიქვას, და ამის შესანარჩუნებლად გამოიყენება ენობრივი და ქცევითი სტრატეგიები, მათ შორის ევფემიზმებიც. ჩინურ კულტურაში ეს თეორია პრაქტიკულად ეხმიანება 面子-ის შენარჩუნების მნიშვნელობას და 丢脸 *diūliǎn* – ანუ „სახის დაკ-

არგვის“ თავიდან აცილების საჭიროებას. სწორედ ამგვარ სირცხვილის ან უხერხულობის თავიდან აცილებას ემსახურება ეფემიზმების აქტიური და ტაქტიანი გამოყენება ჩინურ ენაში – იქნება ეს საუბრის დროს, წერილობით კომუნიკაციაში თუ საზოგადოებრივ დისკურსში.

ამგვარად, ეფემიზმი არ განიხილება მხოლოდ, როგორც ლექსიკური ჩანაცვლება, არამედ როგორც პიროვნული ღირსების დაცვის სოციალური მექანიზმი, რომელიც ეფუძნება კულტურულად ფესვგადგმულ ქცევის მოდელებს.

კონფუციური სწავლებები (ჰარმონია, პატივისცემა და სხვა): კონფლიქტის თავიდან აცილება ნაცვლად პირდაპირი უთანხმოებისა, მაგ., 这个想法挺有意思的 *zhège xiǎngfǎ tǐng yǒu yìsi de* – „ეს იდეა საკმაოდ საინტერესოა“ (შეიძლება ნიშნავდეს, რომ სინამდვილეში არ ეთანხმებიან). 可能有些不妥 *kěnéng yǒu xiē bù tuǒ* – „შესაძლოა რაღაც არ იყოს მთლად სწორი/შესაფერისი“ (პირდაპირი კრიტიკის ან უარყოფის ნაცვლად).

面子 *miànzi* „სახის“ კონცეფცია: სხვებისთვის უხერხულობის თავიდან აცილება, მაგალითად, პატარა საჩუქრის მიღებაზე უარის თქმა (თავაზიანობა) მაშინაც კი, თუ ადამიანს სურს საჩუქრის მიღება, ხშირად თავაზიანად ამბობენ 不用了, 太客气了 *bú yòng le, tài kèqi le* – „არ არის საჭირო, ძალიან თავაზიანი ხართ“ (რაც სინამდვილეში იმას ნიშნავს, რომ მოსალოდნელია, რომ მეორედ შესთავაზებენ).

არასასიამოვნო ამბების შეტყობინება: ნაცვლად პირდაპირი კრიტიკისა ან უარყოფისა, გამოიყენება არაპირდაპირი მინიშვნები, მინიშვნეები ან პასიური კონსტრუქციები, რათა შემცირდეს პირის „სახის“ დაკარგვის რისკი.

ჩენ ვანგტაო იყო პიონერი, რომელმაც ეფემიზმს 婉曲 *wanqu* და 讳饰 *huishi* განმარტება მისცა. ადრეულ ეტაპზე მან თავის ნაშრომში „შესავალი რიტორიკაში“ 修辞学发凡 ,

ევფემიზმი 婉曲辭 *wanquci* განსაზღვრა როგორც სტილისტური ფიგურა. მისი განმარტებით, ევფემიზმი გულისხმობდა „რაიმეს ირიბად თქმას, მაგრამ მისი მიმანიშნებელი და შემცვლელი შემოვლითი და დაფარული სიტყვებით, ან თუნდაც მეტაფორული გამოხატულებით.“ ჩენ ვანგტაოს (2000) თანახმად, ევფემიზმები ემსახურება ტაბუდადებული ან მგრძნობიარე თემების შერბილებას ირიბი და ხატოვანი გამოთქმების საშუალებით. ეს მიდგომა ევფემიზმს ძირითადად ტროპად მიიჩნევდა და აქცენტს აკეთებდა მის ესთეტიკურ და სტილისტურ ღირებულებაზე.

მნიშვნელოვანი ცვლილება მოხდა 1980-იან წლებში, როდესაც ჩენ იუენმა ევფემიზმის კვლევას სოციალურ-კულტურული პერსპექტივა შესძინა. მან პირდაპირი კავშირი დაადგინა ევფემიზმსა და ენობრივ ტაბუს შორის. ჩენ იუენის განმარტებით, „ევფემიზმი მეტ-ნაკლებად ტაბუდან მომდინარეობს...; ევფემიზმი არის სასიამოვნო, დაფარული სიტყვების გამოყენება ნაცვლად შეურაცხყოფელი სიტყვებისა... ენობრივი ტაბუს ჩასანაცვლებლად“ (ჩენ იუენი 1983). ამგვარად, აქცენტი გადავიდა ევფემიზმის ფუნქციაზე, რომელიც ემსახურება სოციალური კონფლიქტის თავიდან აცილებასა და კულტურული ტაბუების დაცვას. ჩინელი ლინგვისტები ერთხმად თანხმდებიან, რომ ჩენ იუენის მიერ შემოთავაზებული ეს განმარტება აერთიანებს ევფემიზმს ტაბუდადებულ სიტყვებთან და ცხადყოფს პირდაპირ კავშირს ევფემიზმსა და ტაბუს შორის.

ევფემიზმის განმარტების სირთულეები. ევფემიზმების კვლევის სფეროში არსებობს გამოქვეყნებული ნაშრომების მნიშვნელოვანი კორპუსი. მკვლევართა უმრავლესობას ჩამოყალიბებული აქვს ზოგადი წარმოდგენა შესასწავლ ობიექტზე და თითქოს კარგად იცნობს ევფემიზმის ენობრივ მოვლენას, თუმცა მისი მკაფიო შემოსაზღვრა კვლავ სირთულეს წარმოადგენს. ამ საკ-

ითხთან დაკავშირებით, შუ ტინგფანგმა და სიუ ძინიუნმა საკითხი დააყენეს ჯერ კიდევ 1990-იანი წლების შუა პერიოდში. მიუხედავად ამისა, თითქმის ათწლეულის შემდეგ არსებითი ცვლილებები არ მომხდარა. ზუსტი დეფინიციის არარსებობა მნიშვნელოვან შეფერხებას უქმნის საგნის სიღრმისეულ შესწავლას. ლი ძიუნხუა (2004) ხაზს უსვამს, რომ „ევფემიზმის თანამედროვე კვლევისთვის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა ევფემიზმების შემდგომი კვლევა და განსაზღვრა. მხოლოდ მკაფიო კონოტაციისა და გაფართოების საფუძველზეა შესაძლებელი ევფემიზმების სიღრმისეული ანალიზი“.

ევფემიზმების დეფინიციებში არსებული ხარვეზები:

- სტილისტურ და ენობრივ მოვლენათა აღრევა ევფემიზმის განმარტებისას: მიუხედავად იმისა, რომ სტილისტიკა და მეტყველების ფიგურები მჭიდროდაა დაკავშირებული, ისინი ფუნდამენტურად განსხვავებულ ცნებებს წარმოადგენენ. ევფემიზმის დეფინიციებში ხშირია ამ ორი კატეგორიის აღრევის ტენდენცია, რაც იწვევს ცნებით გაურკვევლობასა და ანალიტიკურ სირთულეებს.
- წრიული დეფინიციები: რიგ განმარტებებში გამოყენებულია ისეთი ცნებები, რომლებიც თავად საჭიროებენ განმარტებას. ეს მიდგომა არაეფექტურს ხდის დეფინიციას და ხელს უშლის ევფემიზმის არსის მკაფიო გაგებას.
- ექსტენსიონალის შევიწროება: აღინიშნება ტენდენცია, როდესაც ევფემიზმის განმარტება ზედმეტად ვიწრო საზღვრებშია მოქცეული და ვერ მოიცავს ფენომენის ყველა მრავალფეროვან გამოვლინებას. ეს შეზღუდვა აფერხებს ევფემიზმის სრულყოფილად შესწავლასა და კლასიფიკაციას.

ტერმინოლოგიური განსხვავება: „ვეივან“ და „ვეივანიუ“.

ჩინურ ლინგვისტიკაში არსებობს ფუნდამენტური ტერმინოლოგიური განსხვავება 委婉 ვეივან და 委婉语 ვეივანიუ ცნებებს შორის.

რის, რაც კვლევითვის უმნიშვნელოვანესია. იეროგლიფები 委 wěi wǎn ზედსართავი სახელია, ნიშნავს „დელიკატური; ტაქტიანი“. იგი აღწერს გამოხატვის მანერას, სტილს ან მიზანს, ხშირად გამოიყენება ქცევის ან მეტყველების ირიბი, ტაქტიანი მეთოდების აღსაწერად. ჩინური სიტყვები „ვეი“ და „ვან“ ორივე ნიშნავს 曲 qū – დაგრეხილი, მიხვეულ-მოხვეული, დაკლავნილი, ირიბი. ძველ ჩინურში „ვეი“ და „ვან“ ჩვეულებრივ ჩნდებიან ცალ-ცალკე ან სხვა ერთმარცვლიან სიტყვებთან ერთად. გამოიყენება ისეთ სიტყვებში, როგორიცაა 委曲 wěi qū „უსამართლობა; დაჩაგრულობა; გაუგებრობა“, 委顺 wěi shùn „დათმობა; დამორჩილება“, 婉转 wǎn zhuǎn „გლუვი; სასიამოვნო (ხმა); მოქნილი; ირიბი“ და 婉静 wǎn jìng „ნაზი და მშვიდი; დახვეწილი და წყნარი“.

თანამედროვე ჩინური ენის ლექსიკონში უკვე შემდეგი განმარტებაა მოყვანილი: 婉转 wǎn zhuǎn, როგორც სიმღერის, ჩიტების ჭიკჭიკის და სხვა მელოდიაური ხმების აღწერისას, ისე კონკრეტულად კომუნიკაციისას.

როგორც უშუალოდ ორმარცვლიანი წყვილი 委婉 ვეივან: 委 ვეი და 婉 ვან საკმაოდ გვიან გამოჩნდა, ცინგის დინასტიის დროს უ ძინგწის რომანში „კონფუციელების არაოფიციალურ ისტორიაში“. აქ გვხვდება, როგორც არაპირდაპირი, მიკიბულ-მოკიბული, თანაც ერთად გამოიყენება ორმარცვლიან სიტყვად, იგი გამოხატავს მუსიკის „გრეხილს და ტრიალს“, ანუ „ამაღელვებელს“ ნიშნავს. ასევე ცაო სიუეცინის რომანში „სიზმარი წითელ სასახლეში“ გვხვდება 委婉解劝 wěi wǎn jiě quàn „დელიკატურად გადათქმევინება“.

პრაქტიკაში გამოიკვეთა ორი ძირითადი ასპექტი: პირველი, „ვეივან“ გამოიყენება ქცევის აღსაწერად, რაც გულისხმობს რაიმეს არაპირდაპირი, ირიბი მეთოდებით განხორციელებას სასურველი შედეგის მისაღწევად. მეორე, ის გამოიყენება გამოხ-

ატვის მანერისთვის, რაც გულისხმობს ორიგინალური და დახვეწილი ფორმით რაიმეს გადმოცემას ან ასახვას. ამ შემთხვევაში, პირველადი განზრახვა და ემოციები შესაძლოა გამოიხატოს მრავალფეროვანი გზითა და ტექნიკით, რაც ევფემიზმის არსს შეადგენს („თანამედროვე ჩინური ლექსიკონი“).

რაც შეეხება ევფემისტურ ქცევას, ანუ დელიკატურ მოქმედებას, მისი პირველი გამოხატულება გვხვდება 论语 „ლუნ იუში“. 孟子 „მენგ წიში“ კი ტერმინი უკვე კონკრეტულად ევფემისტურ საუბარს ანუ დელიკატურ სიტყვა-პასუხს აღნიშნავს.

ამისგან განსხვავებით, 委婉语 ვეივანიუ არის არსებითი სახელი, რომელიც აღნიშნავს უშუალოდ ლინგვისტურ ფენომენს – ევფემიზმს. ის წარმოადგენს ინსტრუმენტს, რომელიც მოიცავს „ვეივან“-ის სტილისტურ ასპექტს და ემსახურება კომუნიკაციაში დელიკატურობის მიზნის მიღწევას.

ჩინელი მეცნიერების მიერ ევფემიზმების კვლევა უძველესი შინაარსის გათვალისწინებით შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად ასპექტად: პირველი არის ტაბუს სხვადასხვა ფორმისა თუ სახის შესწავლა, ხოლო მეორე – ხალხური წეს-ჩვეულებების შესწავლა. შესწავლის ორივე ობიექტი სათავეს ჭოუს დინასტიიდან იღებს.

ევფემიზმების თანამედროვე კვლევები შესაძლებელია დაიყოს ორ კატეგორიად:

პირველი კატეგორია მოიცავს ხანგრძლივი ისტორიული ტრადიციის მქონე ტაბუირებული ფენომენების შესწავლას. ამ მიმართულების თვალსაჩინო ნიმუშია ჩენ პეიძიას 1988 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „ჩინური ენობრივი ტაბუების კვლევა“.

მეორე კატეგორია აერთიანებს ხანგრძლივი ისტორიის მქონე ევფემიზმების სტილისტურ კვლევებს, რომლებიც ფოკუსირებულია მათ სტილისტურ გამოვლინებებზე, ამის მაგალითია

უ ლიცეუმის „ჩინური ევფემიზმების სტილისტური კვლევა“. ამასთან, აღსანიშნავია მკვლევართა ჯგუფი, რომლებიც ევფემიზმებს განიხილავენ კულტურული, სოციალურ-ფსიქოლოგიური და პრაგმატული ფუნქციების პერსპექტივიდან.

ბევრი მეცნიერი ასევე ატარებს ჩინური და ინგლისური ენების ევფემიზმების შედარებით კვლევას. გარდა ამისა, ზოგიერთი მეცნიერი ლექსიკოგრაფიულ საქმიანობასაც ეწეოდა, მაგ. ჭანგ კუნგკუეის რედაქტორობით გამოცემული „ჩინური ევფემიზმის ლექსიკონი“, ლიოუ ჩუნპაოს მიერ შედგენილი „ინგლისური ევფემიზმების ლექსიკონი“. (ლიოუ 2004)

აღსანიშნავია, ჭანგ იუფინგისა და სხვათა ავტორობით დაწერილი მონოგრაფია „ევფემიზმები“, რომელიც ვანგ ლითინგის რედაქტორობით გამოცემული „თანამედროვე კულტურის ლექსიკის სერიული გამოცემის“ შემადგენელი ნაწილია.

ჭანგ კუნგკუეი ევფემიზმებს (როგორც ცალკეულ ლექსებს, ისე ფრაზებს) სამ ძირითად კატეგორიად ყოფს:

- 1) ძველი და თანამედროვე;
- 2) დროებითი, კონტექსტზე დამოკიდებული ევფემიზმები;
- 3) ფიქსირებული, ლექსიკალიზებული ევფემიზმები.

პირველი კატეგორია - ძველი და თანამედროვე - მოიცავს ძველ ევფემიზმებს, რომლებიც დღემდე აქტიურად გამოიყენება ენაში, რომელთა შორის გვხვდება როგორც ისტორიულად დამკვიდრებული, ასევე თანამედროვე ენაში აქტიურად გამოყენებული ერთეულები.

მეორე კატეგორია - დროებითი, კონტექსტზე დამოკიდებული ევფემიზმები - მოიცავს როგორც ცალკეულ ლექსებსა და შესიტყვებებს, ისე წინადადებებსა და მთლიან ტექსტებსაც კი. ასეთი ევფემიზმები წარმოიქმნება კონკრეტულ სიტუაციაში, დროის მოკლე მონაკვეთში გამოიყენება და მათი მნიშვნელობა მთლიანად დამოკიდებულია კონტექსტზე. ასეთი ევფემიზმები

შეიძლება იყოს იმპროვიზაციული, იუმორისტული ან გამიზნული მგრძნობიარე თემის გვერდის ავლისთვის მოცემულ მომენტში. ამასთან ჭანგ იუფინგი (1998) აღნიშნავს, რომ ამ კატეგორიაში შედის ის ენობრივი სირთულეებიც, რომლებიც ევფემიზმის ფუნქციას მხოლოდ კონკრეტულ კონტექსტში და სპეციფიკური ფორმით ასრულებენ, რამაც შესაძლოა მნიშვნელოვნად გაზარდოს ევფემიზმების საერთო რაოდენობა. თუმცა, მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ მთავარი კრიტერიუმია ენობრივი ერთეულის მიერ ევფემიზმის მკაფიო ფუნქციის შესრულება, რის საფუძველზეც ისინი ევფემიზმების რიცხვში უნდა შევიყვანოთ.

მესამე კატეგორია - ეს კატეგორია აერთიანებს ევფემიზმებს, რომლებიც უკვე მყარად არის დამკვიდრებული ენაში და აღიქმება, როგორც კონკრეტული ცნების შემცვლელი ნეიტრალური ან უფრო რბილი გამოხატულება. ასეთი ევფემიზმები ხშირად გვხვდება ლექსიკონებში და მათი მნიშვნელობა ენის მატარებელთა უმრავლესობისთვის გასაგებია, კონტექსტის მიუხედავად, ხშირად უკავშირდება ტაბუირებულ თემებს ან სოციალურად მგრძნობიარე საკითხებს. მაგალითად ჩინურ ენაში „გარდაიცვალა“ არის ფიქსირებული, ლოკალიზებული ევფემიზმი სიტყვა „მოკვდა“-ს ნაცვლად. ის საუკუნეებია გამოიყენება და მისი მნიშვნელობა ყველასთვის ნათელია.

როგორც შუ ტინგფანგი და სხვები აღნიშნავენ, სტილისტური მიდგომით ევფემიზმის კვლევას „გარკვეული ნაკლოვანებები ახასიათებს. კერძოდ, აშკარაა, რომ ევფემიზმის განმარტება არ არის ნათელი, ევფემიზმის წარმოქმნის სოციალური მიზეზები უგულველყოფილია და ევფემიზმის არსებითი მახასიათებლები არ არის სიღრმისეულად გამოვლენილი“ (შუ ტინგფანგი, 1995).

არც ჩინურსა და არც ინგლისურ დეფინიციაში სათანადოდ არ არის გათვლისწინებული ევფემიზმების უმნიშვნელოვანესი განმსაზღვრელი ფაქტორი - ენობრივი სიტუაცია, იგივე კონტექსტი.

ლი ძიუნხუას მოსაზრებით, ევფემიზმების მეცნიერული განსაზღვრისთვის, გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორები: სპეციფიკური საკომუნიკაციო სივრცე, მათ შორის სოციალური და კულტურული კონტექსტი, ტრადიციული წეს-ჩვეულებები და ჩვევები, კონკრეტული შემთხვევის ატმოსფერო, საკომუნიკაციო სუბიექტების (ე.ი. მოსაუბრე, მწერალი და მსმენელი) ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, გამომხატველი კონკრეტული საკომუნიკაციო მიზნები, გამოყენებული ენობრივი საშუალებები და სამეტყველო საშუალებები (სინონიმური ლექსიკა, წინადადებების სტრუქტურები და სინონიმური გამოთქმები), ევფემიზმების სემანტიკური მახასიათებლები და მათი პირდაპირი კავშირი ენასთან. ამ კრიტერიუმების საფუძველზე ავტორი ევფემიზმს შემდეგნაირად განსაზღვრავს: „ევფემიზმი გამოიყენება ტაბუების გამო, გაღიზიანების ან აღშფოთების თავიდან ასაცილებლად, პატივისცემის გამოხატვის ან თავდაცვის მიზნით“ (ლი ძიუნხუა, 2010). ამგვარად, ავტორი ცდილობს ევფემიზმის განმარტებას პრაგმატიკის, სემანტიკისა და გამოხატვის ტექნიკის გადმოსახედიდან.

უპირველეს ყოვლისა, მან სცადა გაემიჯნა ცნებები „ვეივან“ (დელიკატური/ დელიკატურად) და „ვეივანიუ“ (ევფემიზმი). მეტყველების აქტამდე, „ვეივან“ შეიძლება განვიხილოთ როგორც მიზანი, რომლის მიღწევასაც მოსაუბრე ცდილობს სამეტყველო მოქმედებების შესრულებისას, კონკრეტული ხერხის გამოყენებით, რაც გულისხმობს შესაბამის საკომუნიკაციო ინსტრუმენტს - ლინგვისტურ მოვლენას.

ჩინურ ენაში „ვეივან“ და „ვეივანიუ“ მჭიდრო კავშირში მყოფი ორი განსხვავებული ცნებაა. მაშასადამე, ზემოაღნიშნული განმარტების საფუძველზე, პირველ რიგში, უნდა განვსაზღვროთ, რომ „ვეივანიუ“ ანუ ევფემიზმი წარმოადგენს ლინგვისტურ ფენომენს, რომელიც ატარებს სტილისტურ დატვირთვასაც. ეს ფენომენი უნივერსალურია: რამდენადაც ენა ადამიანისთვის უმნიშვნელოვანესი და ხშირად შეუცვლელი საშუალებაა, სანამ ადამიანთა საზოგადოება არსებობს, იარსებებს „ვეივან“ როგორც სტილისტური მოვლენა. შესაბამისად, სანამ ენა რჩება კომუნიკაციის უმთავრეს ინსტრუმენტად, „ვეივანიუ“ - ევფემიზმები აუცილებლად წარმოიქმნება და მუდმივად გამოიყენება, რაც მას ლინგვისტურ ფენომენად აქცევს, რომლის უგულვებელყოფა არ შეიძლება. მეორეც, ევფემიზმი არის ღრმა და ვრცელი სოციალური, ისტორიული და კულტურული კონტექსტის პროდუქტი და კონკრეტული ენობრივი საკომუნიკაციო გარემოს შეზღუდვების ან გავლენის შედეგი.

„ლინგვისტური ლოგიკის შესავალში“ ვანგ ვეისიენი და სხვები გვთავაზობენ მოსაზრებას, რომ პრაგმატული დეფინიციების გამოყენებისას ცხოვრებისეულ კონტექსტში, კონტექსტის სრული მნიშვნელობა არის ნიშანთა მდგომარეობა, რომელიც გამოხატავს აზრებსა და გრძნობებს საზოგადოებაში გამოყენებული რაიმეს მიმართ. ე.წ. სემიოტიკური სიტუაცია, ცხოვრებისეული სამყაროს გადმოსახედიდან, მოიცავს მრავალ ფაქტორს: მას აქვს კონკრეტული დროითი და სივრცული პარამეტრები, მინიმუმ ორი ურთიერთმოქმედი პირი, კომუნიკაციის ობიექტი, ნიშნები და ნიშნებით მნიშვნელობის გამოხატვის პროცესი. მეორე მხარე აღიქვამს და აანალიზებს ამ ნიშნებს, რის შედეგადაც წარმოიქმნება ნიშანთა მდგომარეობა (ვანგ ვეისიენი, 1989).

ევფემიზმების მახასიათებლები. ლი ძიუნხუა ევფემიზმების მახასიათებლებზე საუბრისას აღნიშნავს, რომ ევფემიზმი არის ერთგვარი სასიამოვნო გამოთქმის ფორმა, რომელსაც შეუძლია დადებითი ემოციური ფონის შექმნა. ევფემიზმები ანაცვლებს უსიამოვნო მნიშვნელობის ან უპატივცემულობის შემცველ ენობრივ ფორმებს. ჩინური ევფემიზმები ფართოდ არის გავრცელებული ყოველდღიურ კომუნიკაციაში და მათი ძირითადი მახასიათებლები შემდეგ ასპექტებში გამოიხატება:

- *არაპირდაპირობა.* ენა არის ადამიანებს შორის ურთიერთობებისა და ემოციური კომუნიკაციის ინსტრუმენტი. უხეში ან უტაქტო გამოთქმებისგან გამოწვეული ემოციური ზემოქმედების თავიდან აცილების მიზნით, საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა აზრის დელიკატური და შერბილებული ფორმით გადმოცემის სხვადასხვა ხერხი, მათ შორის ევფემიზმები, რაც, ამრიგად, ევფემიზმის გულისხმობს აზრის დახვეწილ და უწყენარ ფორმით გამოხატვას.
- *ეროვნულობა.* ენა არის სოციალური მოვლენა და კულტურის განუყოფელი ნაწილი. სხვადასხვა ქვეყანას განსხვავებული ბუნებრივი პირობები, სოციალური გარემო, კულტურა, ცხოვრების სტილი და ღირებულებები განსხვავებულია. შესაბამისად, განსხვავებულია ევფემიზმებიც.
- *ეპოქალურობა.* ენა საზოგადოების ქმნილებაა და საზოგადოების განვითარება თუ ცვლილებები აისახება მასზე. სხვადასხვა ისტორიული ეპოქა თუ მოვლენა ტოვებდა თავის კვალს ენაზე. აქედან გამომდინარე, არსებობს ევფემიზმები, რომლებმაც გაუძლო დროს და არსებობს ახალი ჩამოყალიბებული ევფემიზმები.
- *რეგიონულობა.* ჩინეთი დიდი ქვეყანაა, მრავალრიცხოვანი მოსახლეობითა და მნიშვნელოვანი დიალექტური განსხ-

ვაგებებით. შესაბამისად, ევფემიზმებსა და მათ გამოყენებას რეგიონალური, ანუ დიალექტური თავისებურებები ახასიათებს.

- *სოციალურობა*. ფეოდალურ ჩინეთში წარმოიშვა განსხვავებული ევფემიზმები, რაც განპირობებული იყო სხვადასხვა სოციალური ფენის მიერ განსხვავებული ევფემისტური ფორმების შექმნით, მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის დიდ ნაწილს საერთო მახასიათებლებიც ჰქონდა ერთიანი პოლიტიკური და ეკონომიკური სოფრცის ფარგლებში. შესაბამისად, სოციალური დიფერენციაცია ევფემიზმებშიც აისახებოდა.

ჩატარებული თეორიული მასალის ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ ევფემიზმის კვლევა ჩინურ ენაში თანდათანობით განვითარდა რიტორიკული აღწერიდან სოციოლინგვისტურ და პრაგმატულ ანალიზამდე.

ჩინური ევფემიზმების ისტორიული განვითარება. ჩინურ ენაში სიტყვების მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იცვლება და საზოგადოებრივი კონტექსტის გავლენით ახალ სემანტიკურ ფენებს იძენს. მაგალითად, ტერმინი 小姐 *xiǎojiě* თავდაპირველად ტრადიციულად, ნიშნავდა „ახალგაზრდა ქალბატონს“ ან „გოგონას“ (თავაზიანი მიმართვა), თუმცა, თანამედროვე სასაუბრო ჩინურში, განსაკუთრებით გარკვეულ კონტექსტებში, ის ახლა ევფემისტურად „მეძავს“ აღნიშნავს. ეს სიტყვა თავდაპირველად ნიშნავდა „ამხანაგს“, „თანამებრძოლს“, რომელიც იზიარებდა ერთსა და იმავე იდეალებს ან მიზნებს, ფართოდ გამოიყენებოდა ჩინეთის კომუნისტური პარტიის წევრებისა და მომხრეების მიმართ, როგორც „ამხანაგი“. თუმცა, თანამედროვე ჩინეთში 同志 *tóngzhì* ხშირად გამოიყენება ლგბტქ+ საზოგადოებაში, განსაკუთრებით - გეი მამაკაცების მიერ, როგორც თვით-იდენტიფიკაციის ტერმინი. მიუხედავად ამ ახალი მნიშვნელო-

ბისა, 同治 *tóngzhì* კვლავ გამოიყენება ფორმალურ, დიპლომატიურ და პოლიტიკურ კონტექსტში, თუმცა მისი სლენგური დატვირთვა ყოველდღიურ მეტყველებაში გაცილებით უფრო თვალსაჩინოა. სლენგური მაგალითია 绿茶 *lǜchá* — პირდაპირი და ძირითადი მნიშვნელობით არის „მწვანე ჩაი“ (სასმელი). თუმცა თანამედროვე ქალაქურ მეტყველებაში ეს ტერმინი აღწერს მანიპულატორი ქალის ტიპს, რომელიც თავის ნამდვილ ზრახვებს მალავს, ირგებს უწყინარ, უმწიკვლო და საყვარელ იმიჯს, მაგრამ ფარულად არის გამომყენებელი, ცბიერი და საეჭვო მორალის მქონე.

მაგალითების საფუძველზე, შეგვიძლია დავასკვნათ რომ, ევფემიზმები ჩინურ ენაში არამარტო რეალობის შერბილებისა და დაფარვის ინსტრუმენტად გვევლინება, არამედ მათი მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იცვლება, ხშირად იღებს განსხვავებულ კონოტაციას. სწორედ ამ ცვალებადობაში ვლინდება ევფემიზმის კულტურულ-ლინგვისტური მნიშვნელობა - როგორც ენის ცოცხალი და ცვალებადი სტრუქტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი.

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომის მიზანი იყო ჩინური ევფემიზმების — 委婉语 *wēiwǎnyǔ* კვლევის ისტორიის, დეფინიციების, ტერმინოლოგიური სირთულეების და კულტურული კონტექსტის სისტემატიზება, რაც მიღწეულ იქნა თეორიული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდების გამოყენებით. კვლევამ აჩვენა, რომ ვეივანიუ ჩინურ ენაში არა მხოლოდ ენობრივი ტროპია, არამედ სოციალურ-კულტურული ფენომენი, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება ტაბუს, სოციალურ ჰარმონიასა და კონფუციურ ცნებას 面子 *miànzi*, „სახე“.

მსჯელობის ნაწილში ჩვენ განვიხილეთ ევფემიზმების კვლევის ისტორიული განვითარების ეტაპები, ტერმინოლოგიური

განსხვავება „ვეივან“ და „ვეივანიუ“-ს შორის, მეტაფორული ევფემიზმის როლი ჩინურ კულტურულ კონტექსტში და 面子-ის („სახის“) კონცეფციის გავლენა ევფემისტურ მეტყველებაზე.

ანალიზმა გამოავლინა, რომ ჩინური ევფემიზმი გაცილებით ფართო და მრავალშრიანია, ვიდრე დასავლური. ის მოიცავს პირდაპირ ლექსიკურ ჩანაცვლებას, მეტაფორას, მეტონიმიას, ალუზიას, სიმბოლიკას, ომონიმიას, ჰომოფონიას და სხვა სტილისტურ ხერხებს, რაც სრულყოფილ სურათს იძლევა მისი ფუნქციონირების მრავალფეროვნებისა და კომპლექსურობის შესახებ.

კვლევის ისტორიულმა ანალიზმა დაადასტურა, რომ *ვეივანიუ* ჩინეთში განვითარდა რიტორიკული სტრატეგიიდან სოციოლინგვისტურ და პრაგმატულ ფენომენამდე. ეს ხაზს უსვამს მისი ფუნქციის მნიშვნელობას სოციალურ ურთიერთობებში, კომუნიკაციის კონტექსტსა და ფსიქოლოგიურ ფაქტორებზე. *ვეივანიუ* წარმოადგენს ინსტრუმენტს, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის ტაქტიან გადმოცემას, დისკომფორტის შემცირებასა და სოციალური ჰარმონიის შენარჩუნებას, რაც მას კომუნიკაციისა და კულტურის ორგანულ ნაწილად აქცევს.

საბოლოოდ, ნაშრომი ხაზს უსვამს ვეივანიუს კვლევის გაგრძელების აუცილებლობას უფრო სისტემური და ინტერდისციპლინარული მიდგომის გამოყენებით, რათა გამოიკვეთოს მისი კომპლექსური ბუნება, სტილისტური ფორმები და სოციალური ფუნქციები თანამედროვე ჩინურ ენობრივ გარემოში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Allan, K., & Burridge, K. (1991). **Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon**. New York, NY: Oxford University Press.
- Book of Songs. (11th–6th century BCE). **Classic of Poetry**. (გვ.28)
- 曹雪芹 (清). (1982). **红楼梦**. 北京: 人民文学出版社.
- ცაო სიუეცინი (ცინის დინასტია). (1982). **სიზმარი წითელ სასახლეში**. პეკინი: სახალხო ლიტერატურის გამომცემლობა.
- 陈佩昭. (1988). **汉语禁忌语研究**. 南京: 南京大学出版社.
- ჩენ ფეიჭაო. (1988). **ჩინური ტაბუდადებული ენის კლექა**. ნანკინი: ნანკინის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- 陈望道. (2000). **修辞学发凡**. 上海: 上海人民出版社 (原版出版于 1932 年).
- ჩენ ვანგტაო. (2000). **რიტორიკის შესავალი**. შანხაი: შანხაის სახალხო გამომცემლობა.
- 陈原. (1983). **语言的幽默和委婉**. 北京: 商务印书馆.
- ჩენ იუენი. (1983). **ენის იუმორი და ტაქტიანობა**. პეკინი: კომერციული გამომცემლობა.
- 季少德. (1986). **古汉语修**. 吉林文史出版社.
- ძი შაოტე. (1986). **ძველი ჩინურის რიტორიკა**. ძილინი: ძილინის ლიტერატურისა და ისტორიის გამომცემლობა.
- 李俊华. (2010). **语言委婉语研究**. 武汉: 华中师范大学出版社.
- ლი ძიუნხუა. (2010). **ლინგვისტური ეფემიზმების კლექა**. უხანი: ცენტრალური ჩინეთის პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- 刘春宝. (2004). **英语委婉语词典**. 北京: 外语教学与研究出版社.
- ლიოუ ჩუნპაო. (2004). **ინგლისური ეფემიზმების ლექსიკონი**. პეკინი: უცხო ენების სწავლებისა და კვლევის გამომცემლობა.

- 舒廷芳. (1995). **语言委婉现象研究**. 上海: 华东师范大学出版社.
- შუ ტინფანგი. (1995). **ლინგვისტური ევფემიზმის ფენომენის კვლევა**. შანხაი: აღმოსავლეთ ჩინეთის პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- 王力. (1962). **漢語詩律學**. 上海教育出版社.
- ვანგ ლი. (1962). **ძველი ჩინური**. შანხაი: შანხაის განათლების გამომცემლობა.
- 王立廷 (主编). (2005). **现代文化语词典**. 北京: 北京大学出版社.
- ვანგ ლითინგი (მთავარი რედ.). (2005). **თანამედროვე კულტურული ტერმინების ლექსიკონი**. პეკინი: პეკინის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- 王维贤 等. (1989). **语言逻辑学导论**. 北京: 北京大学出版社.
- ვანგ ვეისიენი. (1989). **შესავალი ლინგვისტურ ლოგიკაში**. პეკინი: პეკინის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- 王希杰. (1983). **汉语修辞学**. 北京出版社.
- ვანგ სიძიე. (1983). **ჩინური რიტორიკა**. პეკინი: პეკინის გამომცემლობა.
- 吴礼权. (1991). **汉语委婉语的修辞研究**. 北京: 商务印书馆.
- უ ლიციუენი. (1991). **რიტორიკული კვლევა ჩინური ევფემიზმების შესახებ**. პეკინი: კომერციული გამომცემლობა.
- 张公圭 (编). (2000). **汉语委婉语词典**. 北京: 商务印书馆.
- ჭანგ კუნგკუეი (რედ.). (2000). **ჩინური ევფემიზმების ლექსიკონი**. პეკინი: კომერციული გამომცემლობა.
- 张梦丽. (2020). **当代语言交际中汉语委婉语运用的特征**. 兰州交通大学文学与国际汉学院.
- ჭანგ მენგლი. (2020). **თანამედროვე ენობრივ კომუნიკაციაში გამოყენებული ჩინური ევფემიზმების მახასიათებლები**.

- 张 巧 鸽 . (2019). 汉 语 委 婉 语 语 用 功 能 探 析 .
ჭანგ ციაოკე. (2019). ჩინური ევფემიზმების პრაგმატული
ფუნქციების ანალიზი.
- 张玉萍. (1998). 汉语委婉语研究. 北京: 外语教学与研究出版社.
ჭანგ იუფინგი. (1998). კვლევები ჩინური ევფემიზმების
შესახებ. პეკინი: უცხო ენების სწავლებისა და კვლევის
გამომცემლობა

Andreas Flourakis – "Medea's Burqa"

Tatia Davitadze

PhD Student

Shota Rustaveli State University of Batumi
Georgia, 6010. Batumi, Al. Pushkin St. N125/127, Ap. N 23.
+995 571091310. davitadzetatia@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-7888-719X>

Abstract

The article analyzes "Medea's Burqa," a monologue adapted to modern standards by the Greek playwright Andreas Flourakis. This play offers a distinct interpretation of the classic Greek myth of Medea, viewed through the lens of contemporary issues. While the main plotline of the classical myth is preserved, it is excellently interwoven with Flourakis's individualistic approach to the myth, thereby lending the play its current relevance.

The entire piece is a monologue delivered by Medea, who recounts her own story, speaking about her past, present, and even her future plans. Other characters, meanwhile, play only a passive role.

A. Flourakis tells the story of a woman who finds herself in a foreign land—an emigrant who must cope with a culture that is different and non-native to her, along with a daily, unfamiliar reality. It

is crucial for her to establish her own identity within the existing society in order to survive. The author skillfully highlights several significant aspects:

- **Emigration:** Medea is on foreign soil, operating within a different identity, a different culture, and a different society, far removed from anything native.

- **Preservation of Self (Identity):** The constant struggle to maintain her native culture and uphold the norms acceptable to her.

- **Her Desire for Freedom of Choice:** The persistent need to have autonomous decision-making power.

- **The Attempt to Overcome Patriarchal Stereotypes:** The effort to tackle the patriarchal constraints present both within herself and in the foreign culture.

Keywords: Emigration, Identity, Freedom, Stereotypes, Burqa.

Introduction

The text opens with a striking, unexpected setup: shortly before sunset on a beach, Medea, veiled in a "burqa," is reclining on a deck chair with her eyes closed. A beach bag lies nearby. This immediately establishes Medea as a contemporary woman belonging to our time. Her children are also playing close by, though notably, they are girls, not boys, unlike in other literary sources.

Medea's ensuing monologue is ominous, signaling a planned catastrophe:

"Today is a heavy day.

Today, everyone will get their due.

In one hour, everything will be turned upside down.

It's better this way. Let what must happen, happen.

This will be better than that, anyway."

(Flourakis, 2020: 83)

Based on the text, it becomes clear that Jason is the reason for Medea's emigration. She explicitly states that she fell in love with him and consciously became an immigrant for his love: she abandoned her homeland, family, friends, and language, becoming a refugee in a foreign land. She is unacceptable to everyone, and even Jason is planning to abandon her. This situation fuels the terrible desire for revenge ripening in her soul and heart.

"I did not come here because I was fleeing war, or poverty.

My father was a king. Nor did I come here to study.

Nor to live independently and not be a burden to others.

I did not even come here for some man.

For some ordinary, common man.

I came here for Jason." (Flourakis, 2020: 83).

In the play, both Medea and Jason are exiles in a foreign land, but Medea profoundly experiences the feeling of displacement and fully grasps the meaning of this "status."

"I didn't just abandon my homeland, nor just my family.

I abandoned my friends, I abandoned my language.

I abandoned my youth. Forever.

The moment I crossed the border, I immediately became a refugee.

Severed from my own land...

The reason is always secondary.

Only the state of being a refugee remains.

I became unacceptable in a world where they believed foreigners should stay put in their homelands."

(Flourakis, 2020: 88).

Method

Initially, relevant literature was gathered using the textological research method. This was followed by a comprehensive study and critical analysis of the collected materials. In the subsequent stage, the similarities and differences in the interpretation of Medea's artistic image within Flourakis's text were analyzed using the comparative method (comparison and contrast). Furthermore, the historical-cultural method allowed the issue to be examined within the context of relevant cultural paradigms.

Discussion

The characters in the text travel by cars and airplanes, which further emphasizes the contemporary setting:

"My husband smuggled me out 'in a special way.'

He didn't put me in a truck loaded with Persian carpets,

or in a refrigerated container stuffed with sheep,

just to cross a frozen Asia, nor did he put me on a boat with other refugees to cross the Aegean Sea.

Jason booked me a plane ticket, business class."

(Flourakis, 2020: 89)

Flourakis retains Medea's role as her brother's killer, but she does not forcibly take him; instead, the brother himself follows the fleeing couple. Consequently, Medea is compelled to kill him due to the surrounding circumstances, as she has no other choice:

"When I ran away with Jason, I didn't even look back.

My brother tagged along.

A foolish creature who expressed his own foolish protest by fleeing with us.

My father, with his thugs, chased after us.

Jason was driving like a maniac, but they would still catch up.

I took a knife and carved cheese on my brother.

He groaned like a woman." (Flourakis, 2020: 84)

It must also be noted that in A. Flourakis's work, Medea is a traitor to her country and a tyrant who, even from childhood, constantly contemplated the murder of her family members, as she admits in the monologue:

"I would take my brother's sword and stab the pillow without hesitation.

I killed my father many times this way,
because he prioritized my brother over me,
teaching him how to wield power.

Sometimes I would kill my mother too,
because she dreamt of me becoming like her— subjugated to
men,

outstanding among women." (Flourakis, 2020: 85)

By describing this scene, the author harrowingly conveys Medea's psychological state: from childhood, she yearned to kill someone and practiced extensively on animals. However, she also notes that killing a human is an entirely different emotion, one that requires courage and strength:

"Killing a person is something completely different from killing
an animal.

The same, perhaps, as killing your own brother,
your own flesh and blood.

It's as if you are closing a familiar door behind you.

Forever. I didn't just close that door, I nailed it shut."

(Flourakis, 2020: 87)

Medea is an astonishingly wise woman, even in the modern age. In Flourakis's depiction, she is distinguished by extraordinary wisdom; she knows well how to save herself. The play effectively illustrates how events would unfold if Medea lived in our time.

"One morning, when I was eight months pregnant,
I got up from the chair and approached the sea.
The sea was calm. Not a single wave.
I slightly lifted my dress and put my feet in the water.
A fish swam across the reflection of my belly,
drew something with its tail, and disappeared.
I was sure of two things:
that I would give birth to a girl and that the sea was a
woman,
just like me.
I removed my headscarf to introduce myself to it."

(Flourakis, 2020: 94)

According to the text, Medea wears a burqa, which the author deliberately introduced into the monologue to demonstrate the profound impact of one's own "identity," roots, customs, and origin:

"I am not wearing the burqa because someone forced me
to,

some man or some law.

I just want to. Without it, I feel almost naked.

Isn't it terrible to walk around naked because some law
compels you to?

But after a while, you probably get used to it.

I hide my face because it is the only thing left to me from
my homeland.

At first, I didn't want to remain a foreigner forever.

Now I am proud of it." (Flourakis, 2020: 100)

As noted, the symbolic weight assigned to the burqa represents the author's brilliant intention. It is a head covering (an oriental symbol) which, on the one hand, might signify the existence of a path of retreat for Medea in any situation, and on the other, her "identity,"

which she is unwilling to surrender and is prepared to sacrifice anything for, even Jason's love. The burqa is a significant prop in the work:

"When we first arrived here,
Jason tried to convince me to take off the veil and show my face.

He wanted me to be accepted by his society,
to become friends with their women.
I, a king's daughter, was to become friends with them.
I think, deep down, he still likes that I hide my face,
that no other man has seen my thick hair,
no one has seen the color of my lips."

(Flourakis, 2020: 99)

At the play's conclusion, Medea manages to save herself precisely through the use of this prop.

Medea consciously knows that she has no rights in the foreign land, that Jason does not love her, and that he plans to abandon her:

"My husband fell in love with another woman.
I didn't hear it as a rumor.
My husband shone like phosphorus in the dark of
night,
when he left the house, only to return in the morning.
Snakes were coiling around me.
All the signs were visible.
My husband was seeing someone.
He didn't need to tell me. I already knew.
However... Yesterday, ladies arrived from the city,
to visit the unbeliever and told me everything.
They informed me that my husband is
betraying me with a woman who is much younger

than me,
and who is also of his own kind."

(Flourakis, 2020: 102)

It is a striking fact that Flourakis's Medea is not a child-killer; on the contrary, she saves them by sending them back to Colchis. Although Medea is left without her children, she has no other choice; she cannot save their lives otherwise. By sending the children back to their homeland, to their father (Aeëtes), she seemingly atones for the sin committed before her father and her entire nation:

"Tell my father that you are his granddaughter.

He will embrace you with tears in his eyes and proclaim you a queen.

And everything will be as it should have been, and as it is not."

(Flourakis, 2020: 108)

Furthermore, during a conversation with her youngest daughter, Medea decides to apologize to her father for the crimes committed after all this time. She entrusts her daughter with this apology, thereby admitting her guilt before her father:

"And when you reach there,

I want you to do one thing for me.

Just don't forget. I want you to apologize to Grandpa on my behalf.

Apologize for everything.

Tell him that I often think of him.

The more time passes, the more often."

(Flourakis, 2020: 109)

It is no accident that all of Medea's residences in the monologue are located on the seashore; this represents a form of nostalgia for her homeland:

"When we changed residences for the second time,
strangers among strangers, we rented a house near the
sea.
The waves did not leave me for even a minute.
They say there are subterranean seas on other planets
too,
but I am certain they are not like mine."

(Flourakis, 2020: 102)

Medea, in this play, is still a woman boundlessly in love with
Jason, ready to sacrifice everything she possesses without hesitation:

"My aunt and I are alike;
she also fell in love with a foreigner, Odysseus.
She did everything for him, but he broke her heart.
Made her bleed with bitterness.
I, too, fell in love with a foreigner.
History rotates in a circle, it repeats itself."

(Flourakis, 2020: 104)

At the play's conclusion, Medea kills Jason's new lover, which
leads to the decision to arrest her. However, no one recognizes her; no
one knows what she looks like because the headscarf Medea is
wearing completely covers her face. Only Jason knows her face:

"My burqa will flutter on the horizon like a pirate's banner.
The skull on my flag will freeze the blood."

(Flourakis, 2020: 106).

In the final moments, Medea removes the burqa (the oriental
symbol) and presents herself as an ordinary woman sunbathing on the
beach. She tells the law enforcement officers who approach her that
she saw a woman who took off her clothes and disappeared into the
sea.

Conclusion

The author portrays a woman completely isolated in a foreign world—a refugee who is humiliated and stripped of dignity. Yet, this does not bother her, as she conceals her truth beneath the burqa.

The play does not explicitly state how Medea continues her life, whether she returns to her homeland, or what her fate ultimately is. There is no definitive answer to this question; instead, numerous plausible interpretations exist, which remain merely expressed hypotheses.

The plot detailing Medea's tragic history breaks off at the end, and she begins a new life, free from her old "identity." This is why she removes the burqa, symbolizing her shedding the past and embracing a new beginning.

Furthermore, we cannot definitively conclude the fate of Medea's children, as it is difficult to determine whether they reached Colchis, or if they did, whether Aeëtes accepted them and recognized them as his grandchildren. Nevertheless, Medea's intention (to return the children to Colchis) is already considered an act of atonement.

One thing is certainly evident from the monologue: a character who simultaneously destroyed her past, present, and future would not find it difficult to live with dignity under a new identity in a place where her worth and glory were recognized.

References

- Gordeziani, Rismag. (2009). *Greek Literature*. Logos Publishing, Tbilisi.
- Gordeziani, Rismag. (2005). *Antique Literature*. Logos Publishing, Tbilisi.
- Flourakis, Andreas. (2020). *Three Medeas*. Artanuji Publishing, Tbilisi.

ანდრეას ფლურაკისი - „მედეას ბურკა“

თათია დავითაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი
საქართველო, 6010. ბათუმი,
ალ.პუშკინის ქ. N125/127, ბ. N 23.
+995571091310. davitadzetatia@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-7888-719X>

აბსტრაქტი

სტატიაში გაანალიზებულია ბერძენი დრამატურგის ანდრეას ფლურაკისის „მედეას ბურკა“ თანამედროვე სტანდარტებს მორგებული მონოპიესა, რომელიც გვთავაზობს მედეას კლასიკური ბერძნული მითის განსხვავებულ, თანამედროვე პრობლემატიკის კონტექსტში განხილულ ინტერპრეტაციას; რა თქმა უნდა, პიესაში შენარჩუნებულია კლასიკური მითის ძირითადი სიუჟეტური ხაზი, რომელსაც შესანიშნავად ერწყმის მითის ა. ფლურაკისისეული ინდივიდუალიზმი, რაც პიესას სძენს აქტუალობას.

მთელი პიესა მონოლოგია მედეასი, რომელიც ყვება საკუთარ ისტორიას, გვესაუბრება წარსულზე, აწმყოსა და სამომავლოდ.

ვლო გეგმებზეც; სხვა პერსონაჟები კი აქ პასიურ როლს ასრულებენ.

ა. ფლურაკისი გვიყვება ქალზე, რომელიც იმყოფება უცხო მიწაზე, ემიგრანტია, რომელსაც უხდება მისთვის განსხვავებულ და არამშობლიურ კულტურასთან და ყოველდღიურ უცხო რეალობასთან გამკლავება, რადგან მისთვის აუცილებელია არსებულ სოციალურ გარემოში თავისი იდენტობის დამკვიდრება, რათა გადარჩეს ავტორი შესანიშნავად ახდენს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტის აქცენტირებას:

- ემიგრანტობა - მედეა უცხო მიწაზეა, სხვა იდენტობაში, სხვა კულტურაში, სხვა საზოგადოებაში, ყოველგვარი მშობლიურისგან შორს;

- საკუთარი თავის (იდენტობის) შენარჩუნება - მუდმივი მცდელობა, შეინარჩუნოს მშობლიური კულტურა, დაიცვას მისთვის მისაღები ნორმები;

- მისი სურვილი, მუდმივად ჰქონდეს არჩევანის თავისუფლება;

- მცდელობა, გაუმკლავდეს საკუთარ თავში და უცხო კულტურაში არსებულ პატრიარქალურ სტერეოტიპებს.

საკვანძო სიტყვები: ემიგრანტობა, იდენტობა, თავისუფლება, სტერეოტიპები, ბურკა.

შესავალი

ტექსტი იწყება მოულოდნელი შესავლით: სანაპიროზე მზის ჩასვლამდე ცოტა ხნით ადრე, მედეა, რომელიც „ბურკითა“ შემოსილი, შეზღონგზეა წამოწოლილი, თვალები დახუჭული აქვს. იქვე საზღვაო ჩანთა დევს. თავიდანვე იკვეთება,

რომ მედეა თანამედროვე, ჩვენი დროის, ქალია; აქვე თამაშობენ მისი შვილებიც, მაგრამ, რატომღაც, ისინი გოგონები არიან და არა ვაჟები, როგორც სხვა ლიტერატურულ წყაროებში.

მედეას მონოლოგი ავის მაუწყებელია, დაგეგმილ უბედურებას მოასწავებს:

„დღეს მძიმე დღეა.

დღეს ყველას თავისი მიეზღვება.

ერთ საათში ყველაფერი თავდაყირა დადგება.

ასე სჯობს.

რაც მოსახდენია, მოხდეს.

ამას მაინც აჯობებს“. (ფლურაკისი, 2020 :83)

ტექსტის მიხედვით, იკვეთება, რომ მედეას ემიგრანტობის მიზეზი იასონია, თავადაც ამბობს, რომ მას იასონი შეუყვარდა და გაცნობიერებულად მისი სიყვარულის გულისთვის იქცა ემიგრანტად: მიატოვა სამშობლო, ოჯახი, მეგობრები, ენა და იქცა ლტოლვილად უცხო მიწაზე, ყველასთვის მიუღებელია, იასონიც კი მის მიტოვებას აპირებს, ამიტომ მწიფდება მის სულსა და გულში საზარელი შურისძიება (გორდეზიანი, 2009:56)

„აქ იმიტომ არ ჩამოვსულვარ, რომ ომს გამოვექეცი,

ან სიღარიბეს.

მამაჩემი მეფე იყო.

აქ არც სასწავლებლად ჩამოვსულვარ.

არც იმიტომ, რომ დამოუკიდებლად მეცხოვრა და

სხვის კისერზე არ ვყოფილიყავი.

აქ არც ვიღაც კაცის გამო ჩამოვსულვარ.

ვიღაც ჩვეულებრივი, რიგითი კაცის გამო.

აქ იასონის გამო ჩამოვედი“. (ფლურაკისი, 2020 :83).

პიესაში მედეა და იასონი (ორთავე) დევნილები არიან უცხო მიწაზე, მედეა კი დევნილობას განიცდის და ზუსტად იცის რასაც ნიშნავს ეს „სტატუსი“.

„მარტო სამშობლო არ მიმიტოვებია, არც მარტო ოჯახი.
მეგობრები მივატოვე,
ენა მივატოვე.
ჩემი ახალგაზრდობა მივატოვე.
სამუდამოდ.
საზღვარი როგორც კი გადავკვეთე,
უმაღლესი ლტოლვილად ვიქეცი.
საკუთარ მიწას მოწყვეტილი...
მიზეზი ყოველთვის მეორეხარისხოვანია.
მხოლოდ ლტოლვილობა რჩება.
გავხდი მიუღებელი სამყაროში,
სადაც ფიქრობდნენ, რომ უცხოელები თავიანთ
სამშობლოში უნდა დატეულიყვნენ“.
(ფლურაკისი, 2020:88).

მეთოდი

თავდაპირველად ტექსტოლოგიური კვლევის მეთოდით მოვიძიეთ შესაბამისი ლიტერატურა, განვახორციელეთ მისი შესწავლა და კრიტიკული ანალიზი, შემდეგ ეტაპზე შედარება - შეპირისპირების და კომპარატივისტული მეთოდით გავაანალიზეთ ფლურაკისის ტექსტში მედეას მხატვრული სახის ინტერპრეტაციის მსგავსება და განსხვავება; ისტორიულ - კულტუროლოგიურმა მეთოდმა საშუალება მოგვცა, საკითხი შეგვესწავლა კულტურული პარადიგმების კონტექსტში.

დისკუსია

ტექსტის მიხედვით მოქმედი გმირები მანქანებითა და თვითმფრინავებით გადაადგილდებიან, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თანამედროვეობას:

„ჩემმა ქმარმა „განსაკუთრებულად“ გამომაპარა.
სპარსული ხალიჩებით დატვირთულ სატვირთო
მანქანაში კი არ ჩამსვა,

ან ცხვრებით გამოტენილ მაცივარში, გაყინული აზია რომ
გადმომეკვეთა,

არც ნავზე დამსვა სხვა ლტოლვილებთან ერთად, ეგეოსი
რომ გადმომელაზა.

იასონმა თვითმფრინავის ბილეთი დამიჯავშნა,
ბიზნესკლასი“. (ფლურაკისი, 2020 :89)

ფლურაკისი მედეას ისევ ძმის მკვლელად ტოვებს, მაგრამ
მედეას კი არ მიჰყავს ის ძალით, არამედ თავად მიჰყვება ძმა
გაქცეულ წყვილს და შემდეგ მედეას უწევს მისი მოკვლა გარემო
პირობებიდან გამომდინარე, რადგან სხვა გზა აღარ აქვს:

„როცა იასონთან ერთად გავიპარე,

უკან არც მომიხედავს.

ჩემი ძმაც აგვეკიდა.

სულელი არსება, რომელმაც ჩვენთან ერთად გაქცევით
საკუთარი სულელური პროტესტი გამოხატა.

მამაჩემი თავისი ზონდერებით უკან დაგვედევნა.

იასონი გიჟივით მართავდა მანქანას,

მაგრამ ისინი მაინც დაგვეწეოდნენ.

დანა ავიღე და ჩემს ძმას ყველი გამოვჭერი.

ქალივით კვნესოდა“. (ფლურაკისი, 2020:84).

ასევე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ა. ფლურაკისთან მედეა ქვე-
ყნის მოღალატე და ტირანია, რომელიც მუდმივად ჯერ კიდევ
ბავშვობიდან ფიქრობდა ოჯახის წევრების დახოცვაზე, ამას
თავადვე ამბობს მონოლოგში:

„ჩემი ძმის ხმაღს ვიღებდი

და უყოყმანოდ ვარჭობდი ბალიშს.

ბევრჯერ მომიკლავს ასე მამაჩემი,

იმიტომ, რომ ჩემს ძმას ჩემზე წინ აყენებდა,

ძალაუფლების ფლობას ასწავლიდა.

ზოგჯერ დედაჩემსაც ვკლავდი ხოლმე,

იმიტომ, რომ ოცნებობდა, მას დავმსგავსებოდი -
კაცებს დამორჩილებული,
ქალებს შორის გამორჩეული“. (ფლურაკისი, 2020:85).

ამ სცენის აღწერით შემზარავად გადმოგვცემს ავტორი მე-
დეას სულიერ მდგომარეობას, რომელსაც ბავშვობიდან სწყუ-
როდა ვიღაცის მოკვლის სურვილი და ამითვის ბევრს ვარჯიშო-
ბდა ცხოველებზე, თუმცა აქვე თავადვე ამბობს, რომ ადამიანის
მოკვლა სულ სხვა ემოცია ყოფილა, რომელსაც გამბედაობა და
სიძლიერე სჭირდება:

„ადამიანის მოკვლა სულ სხვა რამაა,
ვიდრე ცხოველის.
ისევე, ალბათ, როგორც საკუთარი ძმის მოკვლა,
საკუთარი სისხლის და ხორცის.
თითქოს ნაცნობ კარს ხურავ შენ უკან.
სამუდამოდ.
მე მხოლოდ კი არ დავხურე ის კარი,
ლურსმნებითაც ამოვაჭედე“. (ფლურაკისი, 2020:87).

მედეა საოცრად ბრძენი ქალია თანამედროვე საუკუნეშიც,
ფლურაკისთან ის საოცარი სიბრძნით გამოირჩევა, მან კარგად
იცის, როგორ უნდა გადაირჩინოს თავი, ამ პიესაში კარგად არის
ნაჩვენები, როგორ განვითარდებოდა მოვლენები, მედეას ჩვენს
დროში რომ ეცხოვრა.

„ერთ დილას, რვა თვის ფელმძიმე რომ ვიყავი,
სკამიდან ავდექი და ზღვას მივუახლოვდი.
მშვიდი ზღვა იყო.
არც ერთი ტალღა.
კაბა ცოტათი ავიწიე და ფეხები წყალში ჩავყავი.
ჩემი მუცლის ანარეკლში თევზმა გაცურა,
კუდით რაღაც მოხატა და გაუჩინარდა.
ორ რამეში ვიყავი დარწმუნებული,

რომ გოგო გამიჩნდებოდა
და რომ ზღვა ქალი იყო, ჩემსავით.
თავსაბურავი მოვიძრე, რომ გავცნობოდი“.

(ფლურაკისი, 2020 :94).

მედეა ტექსტის მიხედვით ატარებს ბურკას, რომელიც ავტორმა განზრახ შემოიტანა მონოპიესაში, რათა ამით ეჩვენებინა თუ რამდენად დიდი გავლენა აქვს საკუთარ „იდენტობას“, ფესვებს, ადათ - წესებსა და წარმომავლობას:

„ბურკა იმიტომ კი არ მაცვია, რომ ვინმემ დამაძალა,
ვინმე კაცმა ან რამე კანონმა.

უბრალოდ ასე მინდა.

მის გარეშე თითქოს შიშველი ვარ.

საშინელება არ არის, შიშველმა იარო იმის გამო,

რომ რომელიღაც კანონი ამას გაიძულებს?

მაგრამ ცოტა ხანში ალბათ, ეჩვევი.

სახეს იმიტომ ვმაღავ,

რომ ეს ერთადერთია, რაც სამშობლოდან შემომრჩა.

თავიდან არ მინდოდა,

სამუდამოდ უცხოდ დავრჩენილიყავი.

ახლა ვამაყოფ ამით“.

(ფლურაკისი, 2020:100).

როგორც აღვნიშნეთ ბურკის ამგვარი დატვირთვა ავტორის საუკეთესო ჩანაფიქრს წარმოადგენს, რადგან ეს გახლავთ თავსაბურავი (აღმოსავლური სიმბოლო), რომელიც ერთი მოსაზრებით შეიძლება იყოს ნებისმიერ სიტუაციაში უკან დასახევი გზის არსებობა მედეასთვის და მეორე შემთხვევაში მისი „იდენტობა“, რომლის დათმობაც არ სურს და მზადაა ამისთვის გაიღოს ნებისმიერი მსხვერპლი, თუნდაც იასონის სიყვარული. ბურკა ნაწარმოების მნიშვნელოვანი რეკვიზიტია:

„აქ რომ ჩამოვედით, თავიდან იასონი მარწმუნებდა,
ჩადრი მომეხსნა და

სახე გამომეჩინა.

უნდოდა მის საზოგადოებას მიველე,

მათ ქალებს დავმეგობრებოდი.

მე, მეფის ასული, მათ დავმეგობრებოდი.

მგონი, გულის სიღრმეში მაინც მოსწონს,

სახეს რომ ვმაღავ,

რომ სხვა კაცს არ უნახავს ჩემი სქელი თმა,

არავის უნახავს ჩემი ტუჩების ფერი“.

(ფლურაკისი, 2020 :99).

პიესის დასასრულში მედეა სწორად ამ რეკვიზიტით შეძ-
ლებს თავის გადარჩენას.

მედემაც გაცნობიერებულად იცის, რომ უცხო მიწაზე არან-
აირი უფლებები არ აქვს, რომ იასონს არ უყვარს და მის მოტივ-
ებას აპირებს:

„ჩემს ქმარს სხვა ქალი შეუყვარდა.

ჭორად არ გამიგია.

ჩემი ქმარი ღამის წყვდიადში ფოსფორივით ანათებდა,

როდესაც სახლიდან მიდიოდა, რომ დილით

დაბრუნებულიყო.

გარს გველები მეხვეოდა.

ყველა ნიშანი ხილული იყო.

ჩემს ქმარს ვიღაც ჰყავდა.

არ იყო საჭირო ჩემთვის ამის თქმა. ისედაც ვხვდებოდი.

თუმცა...

გუშინ ქალაქიდან ქალბატონები ჩამობრძანდნენ,

ურჯულოს მოსანახულებლად

და ყველაფერი ჩამიკაკლეს.

მომახსენეს, რომ ჩემი ქმარი მღალატობს ქალთან,

რომელიც ჩემზე ბევრად ახალგაზრდაა,

თანაც მისი ჯურის ყოფილა“.

(ფლურაკისი, 2020:102).

თვალშისაცემია ფაქტი, რომ ფლურაკისის მედეა არ არის შვილების მკვლელი, პირიქით ის არ კლავს მათ და გადაარჩენს კიდევ, კოლხეთში დაბრუნებით, მართალია მედეა შვილების გარეშე რჩება მაგრამ სხვა გამოსავალი არ აქვს, სხვანაირად ვერ იხსნის მათ სიცოცხლეს, ბავშვებს უკან აბრუნებს სამშობლოში, საკუთარ მამასთან (აიეტთან) და თითქოს ამით ინანიებს ჩადენილ ცოდვას მამისა და მთელი ერის წინაშე (გორდეზიანი, 2005: 157).

„მამაჩემს ეტყვი, რომ შვილიშვილი ხარ მისი.

თვალცრემლიანი მოგეხვევა და დედოფლად გაკურთხებს.

და ყველაფერი ისე იქნება, როგორც უნდა ყოფილიყო, და როგორც არ არის“. (ფლურაკისი 2020 : 108).

ასევე უმცროს ქალიშვილთა საუბრისას მედეა გადაწყვეტს ამდენი ხნის შემდეგ ბოდიში მოუხადოს მამამისს ჩადენილი დანაშაულებების გამო და ქალიშვილს აბარებს მასთან ბოდიშს, ამით კი ის აღიარებს ჩადენილ დანაშაულს მამის წინაშე:

„და როდესაც ჩააღწევ, მინდა ერთი რამ გააკეთო ჩემთვის. ოღონდ არ დაგავიწყდეს.

მინდა ბაბუას ჩემგან ბოდიში მოუხადო.

ბოდიში ყველაფრისთვის.

უთხარი, რომ ხშირად ვფიქრობ მასზე.

რაც დრო გადის სულ უფრო ხშირად“.

(ფლურაკისი, 2020 :109).

შემთხვევითი სულაც არ არის, რომ მედეას ყველა სახლი მონოპოიესაში ზღვის სანაპიროზეა, ეს ერთგვარი სამშობლოს ნოსტალგიაა:

„როდესაც მეორეჯერ გამოვიცვალეთ საცხოვრებელი,

უცნობებმა უცნობთა შორის,

ზღვასთან ახლოს მდგარი სახლი დავიქირავეთ.

ტალღები ერთ წუთსაც კი არ მშორდებოდნენ.
ამბობენ, სხვა პლანეტებზეც არის მიწისქვეშა ზღვები,
მაგრამ დარწმუნებული ვარ, ჩემს ზღვას არ ჰგვანან“.

(ფლურაკისი, 2020:102).

მედეა ამ პიესაშიც იასონზე უზომოდ შეყვარებული ქალია, რომელიც მზადაა დაუფიქრებლად გასწიროს ყველაფერი რაც მას აზადია:

„მე და მამიდა ერთმანეთს ვგავართ,
მასაც უცხო შეუყვარდა, ოდისევსი.
ყველაფერი გააკეთა მისთვის, მაგრამ იმან გული ატკინა.
სიმწრის სისხლი ადინა.
მეც უცხოელი შემეყვარდა.
ისტორია წრეზე ტრიალებს,
მეორდება“. (ფლურაკისი, 2020:104).

პიესის დასასრულს მედეა კლავს იასონის ახალ სიყვარულს, რის გამოც გადაწყვეტენ მის დაჭერას, თუმცა ვერავინ ცნობს მას, არავინ იცის ის სახეზე როგორია, თავსაბურავი, რომელიც მედეას აქვს შემოხვეული მთლიანად უფარავს სახეს, მხოლოდ იასონმა იცის მისი სახე:

„ჩემი ბურკა
მეკობრეების ბაირადივით იფრიალებს ჰორიზონტზე.
თავის ქალა ჩემს დროშაზე
სისხლს გაუყინავს“. (ფლურაკისი, 2024 :106).

ბოლო წუთებში მედეა იხდის ბურკას (აღმოსავლურ სიმბოლოს) და თავს წარმოაჩენს ჩვეულებრივ ქალად, რომელიც ზღვის სანაპიროზე ირუჯება, მასთან მისულ სამართალდამცავებს კი ეუბნება, რომ მან დაინახა ქალი, რომელმაც გაიხადა ტანისამოსი და ზღვაში გაუჩინარდა.

დასკვნა

ავტორმა გვიჩვენა სრულიად მარტო დარჩენილი ქალი უცხო სამყაროში, დევნილი, დამცირებული და ღირსებაშეღებული, მაგრამ ეს მას არ აღელვებს, რადგან თავის სიმართლეს ბურკის ქვეშ მალავს.

პიესაში არაფერია ნათქვამი იმაზე, თუ როგორ აგრძელებს მედეა ცხოვრებას, ბრუნდება თუ არა სამშობლოში და საერთოდ რა ბედი ეწევა მას, ამ კითხვაზე ზუსტი პასუხი არ არსებობს, თუმცა, უამრავი მოსაზრება გვაქვს, რომელიც უბრალოდ გამოთქმულ ჰიპოთეზად რჩება.

სიუჟეტი, რომელიც აღწერს მედეას ტრაგიკულ ისტორიას, სადღაც ბოლოში წყდება და ის იწყებს ახალ ცხოვრებას, ძველი „იდენტობის“ გარეშე, ამიტომაც იხდის ბურკას, ანუ ამით იშორებს წარსულს და იწყებს ახალ ცხოვრებას.

ასევე ვერაფერს ვიტყვით მედეას შვილების შესახებ, რადგან ძნელი სათქმელია ისინი ჩავიდნენ თუ არა კოლხეთამდე, ან თუ ჩავიდნენ მიიღო თუ არა აიეტმა და სცნო თუ არა ისინი შვილიშვილებად, თუმცა მედეას განზრახვა (შვილების კოლხეთში დაბრუნება) უკვე ითვლება მონანიებად.

ერთი რამ მონოპიესიდან ნამდვილად ჩანს, რომ პერსონაჟი, რომელმაც ერთდროულად გაანადგურა წარსული, აწმყო და მომავალი, არ გაუჭირდებოდა ახალი იდენტობით ეცხოვრა ღირსეულად, იმ ადგილას, სადაც მისი ფასი და დიდება იცოდნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გორდეზიანი, რისმაგ.(2009). *„ბერძნული ლიტერატურა“*,
გამომცემლობა „ლოგოსი“, თბილისი.
- გორდეზიანი, რისმაგ. (2005). *„ანტიკური ლიტერატურა“*,
გამომცემლობა „ლოგოსი“, თბილისი.
- ფლურაკისი, ანდრეას. (2020). *„სამი მედეა“*, გამომცემლობა
„არტანუჯი“, თბილისი.

**Geochemical analysis of Anaseuli obsidians and
mobility pattern of ancient humans in western Georgia**

Guram Chkhatarashvili

Batumi Shota Rustaveli State University
Assistant-Professor of Department of History,
Archaeology and Ethnology.
Georgia, 6010. Batumi. Ninoshvili 32/35.
+995 577550930. guramchkhatarashvili@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0002-0568-979X

James A. Davenport

Research Reactor Center, University of
Missouri, Columbia, MO, 1513 Research Park Drive, USA,
573-882-5287. davenportja@missouri.edu
ORCID: 0000-0003-2666-299X

Michael D. Glascock

Research Reactor Center, University of
Missouri, Columbia, MO, USA,
573-882-5270. glascockm@missouri.edu
ORCID: 0000-0003-0686-755X

Abstract

Archaeological excavations conducted at various times in south-western Georgia have revealed stone age sites, with a notable collection of flint and obsidian. However, the precise origins of obsidian remain ambiguous. In recent years, Georgian and USA research-

chers have published noteworthy works connected to origins of obsidian artefacts (*Chkhatarashvili, Glascock 2022; Chkhatarashvili et al., 2024a,b; Chkhatarashvili et al., 2025a,b*). This work presents the results of geochemical analyses conducted on obsidian artefacts discovered at the Neolithic sites of Anaseuli I-II. The research was carried out using the XRF method at the Archaeometry Laboratory at the University of Missouri Reactor Research (MURR). The analysis identified two different sources of obsidian supply, which once again indicates that the Caucasus region has been an active zone of human mobility and contact since ancient times.

Keywords: Guria, Anaseuli, obsidian, XRF, mobility.

Introduction

During the prehistoric period, various types of stone were used to make tools. When selecting raw materials, priority was given to high quality and ease of processing. Obsidian is a prime example of such a material, with a long history of use dating back to ancient times. The earliest known use of obsidian dates back to the Oldowan period (Piperno et al., 2009). Over time, however, there was a gradual increase in demand for these materials (Ono, 2014; Kuzmin, 2017).

The Caucasus is considered one of the most active regions in terms of obsidian utilization. This is particularly evident given the numerous identified obsidian sources within its northern and southern parts (Doronicheva, Shackley, 2014; Badalyan et al., 2004; Frahm et al., 2016; Adler, 2002; Biagi et al., 2017; Chataigner, Gratuze, 2014) of Caucasus.

The territory of Guria has been part of the obsidian distribution and supply zone since prehistoric times. Research conducted at Neol-

ithic sites in the region has demonstrated that a substantial portion of the lithic assemblage is composed of obsidian artifacts. Unfortunately, the majority of these materials remain unexamined, and their provenance has yet to be determined. An exception is Anaseuli I, where a group of prominent scholars analyzed several obsidian artifacts (Badalyan et al., 2004).

The present study, supported in 2023 by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (project: „Transporting of obsidian and Homo Sapiens Mobility in Western Transcaucasia in the Early Holocene”), aimed to analyze a larger number of samples from the Anaseuli collection, which would naturally allow us to draw more accurate conclusions. In addition, several samples from Anaseuli II were also examined.

Accordingly, this paper presents the results of the geochemical analysis of obsidian artifacts from the Neolithic sites of Anaseuli I and Anaseuli II, which reveal a particularly informative and intriguing picture of raw material procurement and distribution in western Georgia.

Geographical position and archaeological background.

The sites are located approximately 2 km southwest of Ozu-rgeti, on the hills of Anaseuli (Fig. 1-2). They represent open-type settlements situated on elevated terrain near the rivers Achistskali, Bzhuzha, Lechkhumi, and Choloki.

The Anaseuli sites geographically situated in the Colchis Plain, which occupies the extreme eastern part of the Black Sea. The region's climate is classified as subtropical, fostering the growth of flora typical of this geographical zone. Unfortunately, no palynological data are available concerning the ancient climate and flora of the sites. However, research conducted at sites of the same period in the neighboring Kobuleti Municipality provides valuable information for the

reconstruction of the paleoenvironment. These studies indicate that during the Early Holocene, the area was characterized by a temperate and warm climate (Chkhatarashvili et al., 2020; 2024a).

It is noteworthy that the Guria region, particularly its Black Sea coast, is distinguished by its abundant precipitation and high relative humidity, which ranges from 70% to 83% annually. The absence of faunal and/or anthropological material in excavations of open-air sites may be attributed to the constant dampness of the soil. Therefore, the only material evidence that provides insight into the nature of human life during that period is derived from stone tools, cores and produce waste.

The sites were discovered, and surface materials were collected, by the local researcher V. Sharkovski, a senior research fellow at the former Anaseuli Research Institute of Tea and Subtropical Crops.

The first reports concerning the discovery of Neolithic remains at Anaseuli were published between 1950 and 1955 (Japaridze, 1950: 110; Khoshtaria, 1955: 71). Between 1956 and 1962, the archaeologist Lamara Nebieridze conducted systematic excavations at the Neolithic settlements of Anaseuli, after which the sites were comprehensively studied and published in a monograph (Nebieridze, 1972). Later, during 2008–2010, small-scale field investigations were carried out at Anaseuli I by archaeologist Tengiz Meshveliani (Meshveliani, 2013).

Given that detailed information about the Anaseuli settlements has already been published, the archaeological material is discussed here only briefly.

The techno-typological analysis of the lithic assemblage indicates that stone tool production was based on the use of the hand pressure technique, as evidenced by the presence of conical and pencil-like cores in the collection. The abundance of cores and production debris suggests that tool manufacture was carried out on-site.

During the excavations at Anaseuli I, a total of 4,044 artifacts were recovered, among which 3,160 were made of obsidian (Fig. 3; Table 1). The assemblage includes both finished tools and manufacturing by-products.

Among the tools, scrapers and burins are the dominant categories. The burins are notable for their abundance and morphological variability; they were produced mainly on thin, straight blades. Scrapers also display a wide range of forms, most of which are made on flakes. Rounded and micro-scrapers are particularly common.

Another interesting group within the assemblage consists of retouched and notched blades/bladelets. Geometric microliths are relatively few, but trapezes are present and noteworthy.

The pebble-stone tool collection is also of interest and includes axes, choppers, polishers, sling stones, and other tools.

The lithic assemblage from Anaseuli II is among the most numerous Neolithic complexes in western Georgia, comprising a total of 12,310 artifacts (Fig. 4). In contrast to Anaseuli I, obsidian is represented in smaller quantities (1,090 specimens).

Among the tools, burins are again the most common type (147 specimens), most of which were made on blades. Although the Anaseuli II assemblage is three times larger than that of Anaseuli I, the number of scrapers decreases significantly (66 specimens).

Notably, perforators are abundant (79 specimens), and the assemblage also demonstrates considerable diversity of geometric microliths, including trapezes, segments, and backed rectangles, as well as tools made from river pebbles and basalt. Similar morphological diversity is evident in the ceramic assemblage as well.

Materials and methods.

Within the stone collection of the Anaseuli I-II, obsidian is particularly notable for its abundance and diversity. The specimen is

primarily distinguished by the presence of black, transparent, and black-brown veins. We think their diversity should be associated with different origins. To this end, a geochemical analysis was conducted. A total of 21 obsidian flakes were selected for the study.

Analysis was performed using a Thermo Quantx ARL lab-based XRF spectrometer. The instrument has a rhodium-based X-ray tube which was operated at 35 kV with a current to measure the emitted X-rays with a silicon diode detector. The instrument was specifically calibrated for obsidian by measuring a set of 40 very well-characterized obsidian source samples using data acquired by neutron activation analysis (NAA), inductively coupled plasma-mass spectrometry (ICP-MS), and XRF. For more information about this calibration see a publication by prof. M. Glascock (Glascock, 2020).

The artifacts were non-destructively analyzed by XRF. Samples were counted for one minute each. The elements measured include K, Ca, Ti, Mn, Fe, Zn, As, Rb, Sr, Y, Zr, Nb and Th. However, due to the variation in sizes, shapes and thicknesses of the artifacts, the most reliable data is usually only possible for Rb, Sr, Y, Zr, and Nb.

Results.

The geochemical study of obsidian artifacts conducted in Anaseuli I-II in 2023 yielded the following picture (Fig. 5; Tab. 2):

1. **Chikiani** is a mountain of volcanic origin. It is situated in the Javakheti region of southern Georgia, in proximity to Lake Paravani. Chikiani is the sole obsidian source in Georgia, distinguished by its high-quality obsidian. As demonstrated by research findings, Chikiani obsidian was utilized in the construction of not only prehistoric sites but also those from subsequent historical periods (Badalyan et al., 2004; Biagi, Nisbet, 2018; Gratuze, Rova, 2022).

The Chikiani obsidian source is located at a distance of 165-170 kilometers from the Anaseuli sites. Chikiani is arguably among the

youngest volcanic mountains in the Caucasus, with an estimated age ranging from 2.6 to 2.3 million years (Badalyan et al., 2004).

2. The source of the **Sarıkaş** obsidian is located in the eastern Turkish province of Kars. Preliminary studies have indicated that the Sarıkamış Obsidian were used since stone ages. This can be attributed to the superior quality of the stone. Sarıkamış obsidian is classified by specialists into two distinct groups: "northern" and "southern." The southern group is situated in proximity to the contemporary cities of Mescitli and Sehitemin. Its distinguished by a high concentration of barium and a relatively low concentration for zirconium (Chataigner et al., 2014). The estimated age of the source is between 4.9 and 4.4 million years (Bigazzi et al., 1998). The "Northern group," situated in proximity to contemporary cities such as Kizil Kilisa, Handere, and Hamamli, is comparatively younger, with an estimated age range of 3.8–3.5 million years (Bigazzi et al., 1998). This group is characterized by a high concentration of zirconium and a low concentration for barium. In Anaseuli, the Hamamli obsidian has been discovered, situated at a distance of 180-190 km from a direct line.

Discussion and Conclusion.

The lithic collection from Anaseuli is represented by high-quality flint, comparable to that recovered from Mesolithic–Neolithic settlements located along the Black Sea coast of western Georgia. The local flint is diverse and excellent quality, meaning it is easily for making tools. It's a one of the key advantages in selecting raw materials for tool production by prehistoric communities. Unfortunately, the sources and distribution of flint within the Guria region have not yet been the subject of a specialized study. It is hoped that future research will address this issue and contribute to a better understanding of the mobility of prehistoric populations.

As for obsidian, its study has become increasingly active in recent years. A substantial part of the obsidian assemblages from the Stone Age sites of western Georgia has already been examined (Badalyan et al., 2004; Chkhatarashvili, Glascock, 2022; Chkhatarashvili et al., 2024a,b; Chkhatarashvili et al., 2025a,b). In the present paper, particular attention is given to the obsidian inventory from Anaseuli. The interest in obsidian is twofold: first, the Caucasus is rich in obsidian sources; and second, obsidian occupies a dominant position within the Anaseuli lithic collection. This is especially true for Anaseuli I, where obsidian accounts for more than 78% of the raw material. Geochemical analysis shows that the inhabitants of Anaseuli I likely only used Chikiani obsidian sources to replenish their reserves. The situation is somewhat different at Anaseuli II, where the use of obsidian is less intensive. Although the contact zone (South Caucasus and Eastern Türkiye) expands. We assume that this difference may reflect a shift in raw material procurement strategies - from an earlier phase of active contact with obsidian-rich regions, where obsidian served as the principal material for tool manufacture, to a later phase when other types of stone were increasingly used, and obsidian was mainly employed for microlith production.

It is particularly noteworthy that the inhabitants of Anaseuli were well acquainted with obsidian as a raw material and clearly valued its properties. As studies have shown, in order to replenish their obsidian supplies, they were capable of covering distances of several hundred kilometers. The Chikiani and Sarikamish obsidian sources are located approximately 165-190 km in a straight line from the Anaseuli sites; however, considering the relief of western Caucasia and the available communication routes, the actual distance may have reached 300-350 km. Traversing such a distance, in our estimation,

would have required roughly 10–14 days. Nevertheless, the possibility of obsidian trade should not be excluded.

The absolute dates for Anaseuli I fall within the 10th-9th millennia BC, with close parallels at the Darkveti rock shelter (Layer IV) (Nebieridze, 1972; Chkhatarashvili et al., 2025a), Kobuleti (Chkhatarashvili et al., 2020; Chkhatarashvili, Manko 2020), Khutsubani (Chkhatarashvili et al., 2024a), and Kvirike (Manko, Chkhatarashvili, 2022), among others. Unfortunately, Anaseuli II has not yet yielded absolute dates; however, based on the typological study of its lithic and ceramic assemblages, it shows close affinities with Makhvilauri (7th-6th millennia BC) (Chkhatarashvili et al., 2024b), Odishi, Gurianta, Mamati (Nebieridze, 1972), and related sites.

Thus, the geochemical analysis of the obsidian assemblages from Anaseuli I and II provides valuable insights. It appears that obsidian held a privileged position for the inhabitants of these sites, who undertook long-distance movements to secure it. The study of obsidian offers a unique opportunity to trace patterns of mobility and migration across western Transcaucasia during the 10th-6th millennia BC.

Acknowledgments.

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (grant number FR-24-3473).

Reference:

Adler, D.S. (2002). Late Middle Palaeolithic Patterns of Lithic Reduction, Mobility, and Land Use in the Southern Caucasus, (*PhD dissertation*). Harvard University.

- Badalyan, R., Chataigner, C., Kohl, Ph. (2004). Trans-Caucasian obsidian: The exploitation of the sources and their distribution, *Ancient Near East. Stud. (Supplement 12)*. Peeters, 437-465.
- Biagi, P., Nisbet, R., Gratuze, B. (2017). Discovery of obsidian mines on mount Chikiani in the lesser Caucasus of Georgia. *Antiquity* 91 (357): 1-8. <https://doi.org/10.15184/aqy.2017.39>
- Biagi, P., Nisbet, R. (2018). The Georgian Caucasus and its resources: the exploitation of the mount Chikiani uplands during the metal ages. *Antiquity* 92 (362): 1-9. <https://doi.org/10.84/aqy.2018.53>
- Bigazzi, G., Poupeau, G., Bellot-Gurlet, L., Yegingil, Z. (1998). „Provenance studies of obsidian artefacts in Anatolia using the fission-track dating method: An overview.“ *L'obsidienne au Proche et Moyen Orient: du volcan 'a l'outil*. BAR International Series 738, Archaeopress, Oxford, 69-89.
- Chataigner, C., Gratuze, B. (2014). New Data on the Exploitation of Obsidian in the Southern Caucasus (Armenia, Georgia) and Eastern Turkey, Part 1: Source Characterization.“ *Archaeometry*, 56(1): 25-47. <https://doi.org/10.1111/arcm.12006>
- Chataigner, C., Isikli, M., Gratuze, B., Çil, V. (2014). „Obsidian sources in the regions of Erzurum and Kars (north-East Turkey): new data.“ *Archaeometry* 56 (3), 1-24.
- Chkhatarashvili, G., Manko V. 2020. Kobuleti Site. The Evidence for Early Holocene Occupation in Western Georgia, *Documenta Praehistorica*, XLVII, 28—35. <https://doi.org/10.4312\dp.47.2>
- Chkhatarashvili, G., Manko, V., Kakhidze, A., Esakiya, K., Chichinadze, M., Kulkova, M., Strelcov, M. (2020). „South-East Black Sea coast in early Holocene period (according to interdisciplinary investigations in Kobuleti site).“ *Sprawozdania Archeo-*

logiczne 72 (2), 213-230. <https://oi.org/10.23858/SA/72.2020.2.2261>

- Chkhatarashvili G., Glascock M. (2022). „Obsidian at Kobuleti (Western Georgia): Evidence for early human contact in Western Transcaucasia during the early Holocene.“ *Archaeological Research in Asia*, 29. 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2021.100348>
- Chkhatarashvili G., Chichinadze M., Glascock M. D., Davenport A. J., Khalvashi M., Aslanishvili L., Rodinadze Sh. (2024a). „Interdisciplinary investigation of the Khutsubani site (Western Georgia).“ *Revista Arheologică XX(1)*: 171-183.https://doi.org/10.52603/RA.XX.1.2024_09
- Chkhatarashvili G., Davenport A. J., Glascock M. D., Khalvashi M., Zoidze T. (2024b). „Reconstructing Neolithic obsidian procurement in Western Georgia through a obsidian characterization study.“ *Journal of Archaeological Science: Reports* 57: 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2024.104663>
- Chkhatarashvili G., Tskvitinidze N., Tsikaridze N., Davenport J.A., Glascock M.D. (2025a). „New Insights into the Mesolithic and Neolithic Layers of the Darkveti RockShelter in the Imereti Region, Western Georgia.“ *Documenta Praehistorica*, 52. <https://doi.org/10.4312/dp.52.2>
- Chkhatarashvili G., Davenport A.J., Glascock M.D., Çalışkan Akgül H. (2025b). „Spread of obsidian and mobility pattern of humans in the South-Eastern Black Sea Coast.“ *Revista Arheologica*, vol. XXI, nr. 1, 226-237.https://doi.org/10.52603/RA.XXI.1.2025_15
- Doronicheva, E.V., Shackley, M.S. (2014). „Obsidian exploitation strategies in the Middle and Upper Paleolithic of the Northern Caucasus: new data from Mezmaiskaya cave“. *PaleoAnthropology*, 565-585. (in Russian)

- Frahm, E., Feinberg, J.M., Schmidt-Magee, B.A., Wilkinson, K.N., Gasparyan, B., Yeritsyan, B., Adler, D.S. (2016). „Middle Paleolithic toolstone procurement behaviors at Lusakert cave 1, Hrazdan valley, Armenia”, *Journal of Human Evolution*, 91, 73-92. <https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2015.10.008>
- Glascok, M.D. (2020). „A systematic approach to geochemical sourcing of obsidian artifacts.” *Sci. Cult.* 6 (2), 35-46.
- Gratuze B., Rova E. (2022). „New data on different patterns of obsidian procurement in Georgia (Southern Caucasus) during the Chalcolithic, Bronze and Iron Age Periods.” *Archaeological Research in Asia* 32, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2022.100397>
- Japaridze O. (1950). *Dazverviti ekspedicia Guriashi*, akad. S. Janashias saxe. Sak. Muzeumis moambe, XVI-B, 118-121 (in Georgian)
- Khoshtaria N. (1955). *Arkheologicheskoe issledovanie Ureki*, Masalebi sakartvelosa da kavkasiis istoriisatvis, I, 25-43 (in Russian)
- Kuzmin, Y.V. (2017). „Obsidian as a commodity to investigate human migrations in the Upper Paleolithic, Neolithic and Paleomethal of Northeast Asia.” *Quaternary International*, 442, 5-11.
- Manko V., Chkhatarashvili G. (2022). „Kvirike: The Early Holocene site in Western Georgia.” *Revista Arheologica XVIII*, 5-16.<http://doi.org/10.5281/zenodo.7540859>
- Meshveliani, T. (2013). K voprosu o vznikenoveni neolita v Zapadnoi Gruzii. Archeologiya, etnografiia i antropologiya Evrazii, 2 (54), 61-72
- Nebieridze, L. (1972). *Dasavlet amierkavkasiis neliti*, Tbilisi (in Georgian).
- Ono, A. (2014). „Two patterns of obsidian exploitation in the Upper Paleolithic of the Japanese Islands.” *The Dolní Věstonice Studies. Mikukov Anthropological Meeting*, 41-44.

Piperno, M., Collina, C., Gallotti, R., Raynal, J.P., Kieffer, G., Le Bourdonnec, F.-X., Poupeau, G., Geraads, D. (2009). „Obsidian exploitation and utilization during the Oldowan at Melka Kunture (Ethiopia).“ *Interdisciplinary Approaches to the Oldowan* (Hovers, E., Braun, D.R. (Eds.),. Dordrecht, 111-128.

1

2

Fig. 1-2. Map showing the location of the archaeological sites and identified obsidian sources.

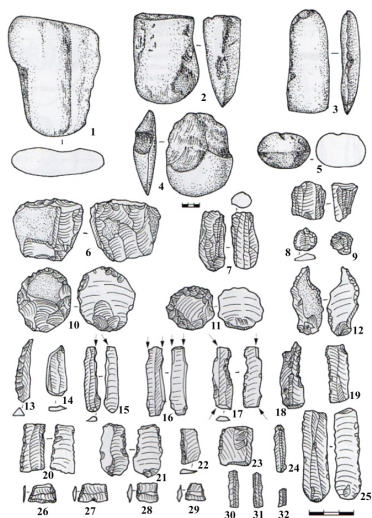

Fig. 3. Stone complex of Anaseuli I.

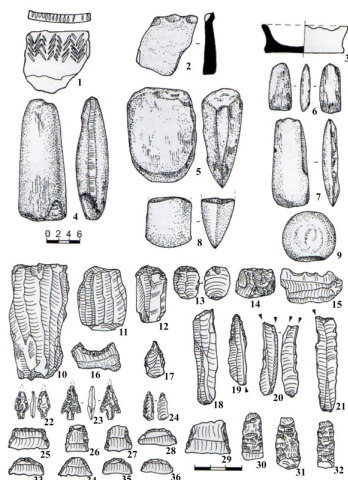

Fig. 4. Stone and ceramic complex of Anaseuli II.

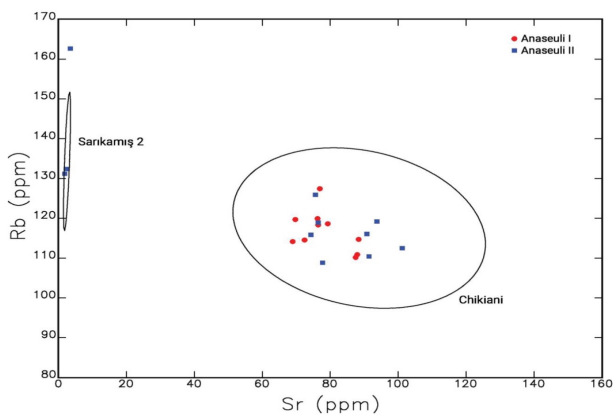

Fig. 5. Scatterplot of strontium versus rubidium showing samples from Anaseuli I-II with Ellipses representing compositional groups. Ellipses are drawn at 90% confidence.

Table 1. Flint and Obsidian complexes of Anaseuli I.

Artifacts		Flint	Obsidian	Total
1	Cores	14	14	28
2	Flakes	480	720	1 200
3	Chunks	250	1 450	1 700
4	Blades, microblades	245	465	710
5	Burins	29	131	160
7	Scrapers	35	85	120
8	Drills	2	2	4
9	Combined tools	1	12	13
10	Trapezes	5	5	10
11	Others	10	2	8
		1 071	2 886	3 957

Tab. 2. Results of geochemical analysis of obsidian.

	Site	Sample	Source	K	Ca	Ti	Mn	Fe	Zn	As	Rb
GUG101	Anas. I	1	Chikiani	26293.22	3664.20	561.11	432.59	4799.25	41.21	0.00	114.54
GUG102	Anas. I	2	Chikiani	30335.39	3814.19	615.00	453.21	5551.27	46.87	0.00	118.61
GUG103	Anas. I	3	Chikiani	29275.74	3946.32	668.95	437.94	5300.13	44.04	0.00	118.33
GUG104	Anas. I	4	Chikiani	28336.18	3907.90	810.47	390.14	6095.45	47.03	0.00	114.69
GUG105	Anas. I	5	Chikiani	29340.28	3515.82	566.72	424.98	4908.84	43.44	0.00	119.68
GUG106	Anas. I	6	Chikiani	26461.22	4228.23	744.54	383.36	5664.23	164.44	4.51	110.17
GUG107	Anas. I	7	Chikiani	26054.37	2960.50	573.43	402.70	4691.57	47.61	0.00	114.15
GUG108	Anas. I	8	Chikiani	32443.83	4523.04	712.56	496.39	5866.85	52.99	0.42	127.42
GUG109	Anas. I	9	Chikiani	27251.36	3769.31	791.26	389.47	5839.18	62.15	0.00	110.88
GUG110	Anas. I	10	Chikiani	28542.81	3579.21	616.86	407.19	5327.03	45.39	0.00	119.90
GUG111	Anas. II	1	Chikiani	30470.72	4694.90	763.76	398.74	6280.36	50.33	0.00	112.50
GUG112	Anas. II	2	Chikiani	28338.00	3869.94	613.23	442.42	5158.12	46.37	0.00	118.90
GUG113	Anas. II	3	Sarik 2	25984.60	2121.88	483.67	501.95	6976.71	80.31	5.70	132.40

GUG114	Anas. II	4	Chikiani	32645.55	5203.65	830.55	446.51	6559.63	53.29	0.00	116.05
GUG115	Anas. II	5	Chikiani	27840.91	3370.83	561.67	358.53	5144.67	43.67	0.00	108.85
GUG116	Anas. II	6	Chikiani	32151.54	4259.61	725.10	474.79	5627.82	51.60	0.00	125.91
GUG117	Anas. II	7	Chikiani	33968.20	4948.52	846.62	474.03	6569.72	49.88	1.99	119.21
GUG118	Anas. II	8	Sarik 2	29261.59	2594.06	546.27	322.07	7605.23	50.18	3.33	162.65
GUG119	Anas. II	9	Chikiani	28780.00	3862.76	565.10	422.63	5189.29	47.63	0.00	115.84
GUG120	Anas. II	10	Chikiani	29495.53	4597.98	801.71	409.75	5773.72	55.36	2.23	110.41
GUG121	Anas. II	11	Sarik 2	23617.53	1911.94	580.42	502.13	7295.36	197.06	2.68	131.20

	Site	Sr	Y	Zr	Nb	Th	Sr/Rb	Rb/Zr	Sr/Zr	Y/Zr	Nb/Zr	Fe/Mn
GUG101	Anas. I	72.44	12.05	74.19	19.16	12.73	0.63	1.54	0.98	0.16	0.26	11.09
GUG102	Anas. I	79.27	11.91	82.98	18.16	15.01	0.67	1.43	0.96	0.14	0.22	12.25
GUG103	Anas. I	76.46	13.04	79.94	18.75	13.44	0.65	1.48	0.96	0.16	0.23	12.10
GUG104	Anas. I	88.37	11.60	99.59	16.28	14.71	0.77	1.15	0.89	0.12	0.16	15.62
GUG105	Anas. I	69.70	12.48	70.55	18.48	15.04	0.58	1.70	0.99	0.18	0.26	11.55
GUG106	Anas. I	87.46	11.54	93.19	16.70	14.18	0.79	1.18	0.94	0.12	0.18	14.78
GUG107	Anas. I	68.92	10.94	70.79	17.47	12.80	0.60	1.61	0.97	0.15	0.25	11.65
GUG108	Anas. I	76.94	11.71	80.02	19.01	15.50	0.60	1.59	0.96	0.15	0.24	11.82
GUG109	Anas. I	87.97	12.22	97.59	16.99	15.08	0.79	1.14	0.90	0.13	0.17	14.99
GUG110	Anas. I	76.26	11.72	80.46	19.52	14.41	0.64	1.49	0.95	0.15	0.24	13.08
GUG111	Anas. II	101.20	11.66	110.26	17.90	14.67	0.90	1.02	0.92	0.11	0.16	15.75
GUG112	Anas. II	76.43	11.75	81.81	19.58	14.18	0.64	1.45	0.93	0.14	0.24	11.66
GUG113	Anas. II	2.33	37.20	174.76	23.46	17.05	0.02	0.76	0.01	0.21	0.13	13.90
GUG114	Anas. II	90.78	11.74	97.21	18.13	13.97	0.78	1.19	0.93	0.12	0.19	14.69
GUG115	Anas. II	77.76	10.60	83.29	18.34	14.68	0.71	1.31	0.93	0.13	0.22	14.35
GUG116	Anas. II	75.66	12.34	73.70	19.12	14.94	0.60	1.71	1.03	0.17	0.26	11.85
GUG117	Anas. II	93.78	12.16	97.92	18.42	15.23	0.79	1.22	0.96	0.12	0.19	13.86
GUG118	Anas. II	3.49	27.52	184.74	21.72	24.31	0.02	0.88	0.02	0.15	0.12	23.61
GUG119	Anas. II	74.35	11.20	77.34	18.62	13.54	0.64	1.50	0.96	0.14	0.24	12.28

GUG120	Anas. II	91.42	10.11	99.09	16.80	13.95	0.83	1.11	0.92	0.10	0.17	14.09
GUG121	Anas. II	1.81	36.77	153.97	24.26	16.53	0.01	0.85	0.01	0.24	0.16	14.53

არქეოლოგია, ეთნოლოგია, კულტურა,
ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY, CULTURE

ანასეულის ობსიდიანის გეოქიმიური ანალიზი და
უძველესი ადამიანის მოხილურობა დასავლეთ საქართველოში

გურამ ჩხატარაშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის,
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის
დეპარტამენტის ასისტენტ-პროფესორი.
საქართველო, 6010. ბათუმი. ნინოშვილი 32/35.
+995 577 550930. guramchkhatarashvili@bsu.edu.ge

ORCID: 0000-0002-0568-979X

ჯეიმს ა. დავენპორტი

რეაქტორის კვლევის ცენტრი, მისურის უნივერსიტეტი,
კოლუმბია, MO, 1513 რესეარჩ პარკ დრაივი, აშშ,
573-882-5287. davenportja@missouri.edu

ORCID: 0000-0003-2666-299X

მიხაელ დ. გლასკოკი

რეაქტორის კვლევის ცენტრი, მისურის უნივერსიტეტი,
კოლუმბია, MO, 1513 რესეარჩ პარკ დრაივი, აშშ,
573-882-5270. glascockm@missouri.edu

ORCID: 0000-0003-0686-755X

აბსტრაქტი

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში სხვადასხვა დროს
ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ქვის ხანის
მნიშვნელოვანი ძეგლები აღმოჩნდა, სადაც კაჟისა და ობსიდი-

ანის საინტერესო კოლექცია არის წარმოდგენილი. სამწუხაროდ, ობსიდიანის წარმომავლობის საკითხი გაურკვეველია. უკანასკნელ პერიოდში, ქართველი და ამერიკელი მკვლევარების მიერ ობსიდიანის არტეფაქტების წარმომავლობასთან დაკავშირებით საყურადღებო ნაშრომები გამოქვეყნდა (Chkhatarashvili, Glascock 2022; Chkhatarashvili et al., 2024a,b; Chkhatarashvili et al., 2025a,b). წარმოდგენილი ნაშრომი ეხება ანასეული I-II ნეოლითურ ძეგლებზე აღმოჩენილი ობსიდიანის არტეფაქტებზე ჩატარებული გეოქიმიური ანალიზების შედეგებს. კვლევა ჩატარდა XRF მეთოდით მისურის უნივერსიტეტის რეაქტორული კვლევის (MURR) არქეომეტრიის ლაბორატორიაში. ანალიზმა გამოავლინა ობსიდიანის მომარაგების ორი განსხვავებული წყარო, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ კავკასიის რეგიონი უძველესი დროიდან ადამიანის მობილობისა და კონტაქტების აქტიური ზონა იყო.

საკვანძო სიტყვები: გურია, ანასეული, ობსიდიანი, XRF, მობილურობა.

Some Aspects of the Artistic Solutions of the Wooden Mosques in Ajara

Maia Tchitchileishvili

Senior Researcher

Batumi N. Berdzenishvili Institute

32/35 Ninoshvili St., Batumi 6010, Georgia

+995593362361. maia.tchitchileishvili@bsu.edu.ge

ORCID: 0009-0002-2030-9948

Abstract

The 19th-20th century wooden mosques (*Jame*) preserved in Ajara represent a phenomenon deeply connected with Georgian traditions. The architectural solutions of the mosques and their associated functional structures are based on the requirements of Islamic religious buildings and Georgian local traditions. Their architecture reveals artistic features of ecclesiastical, secular, and residential structures. This characteristic is manifested in the exterior appearance of the buildings, the design of interior space, and individual decorative motifs.

The architecture of the mosques resembles the Ajarian-type "oda-house," though, depending on location, the two- or three-story wooden buildings erected on stone foundations are characterized by a certain autonomy. The mosque plan is primarily based on the theme of accentuating the center of the hall surrounded by a three-sided

mezzanine supported on columns, which is based on a concept familiar to Georgian tradition. The interior is distinguished by a light spatial-volumetric structure, rich decorative ornamentation, woodcarving, and diverse forms of roofing, in which the ancient traditions of Georgian woodwork can be read.

The architecture of 19th-20th century Ajarian wooden mosques is nourished by the traditions of national folk art and the artistic innovations of contemporary Ottoman art. They were built by local craftsmen and those who came from various regions (Shavsheti, Ch-aneti).

Keywords: mosque, Jame, folk, architecture, plan, exterior, interior, tradition

Introduction

From the 16th century, in the southwestern part of Georgia, particularly in Ajara, the period of Ottoman rule was followed by the spread of Islam and the establishment of lifestyles determined by new religious ideology, which had significant reflection in the population's way of life and culture. During the Islamization period, especially from the 19th century, there was intensive construction of religious buildings, opening of educational institutions, and the process of spreading and establishing the religious-legal system. The problem of synthesizing national and foreign traditions was reflected in all spheres of spiritual and material culture.

Ajara is a region renowned for its woodworking. In this forested corner, particularly in the mountainous zone, houses were built of wood, while in the lower zone they used mixed techniques - wood,

stone, or wood and brick constructions. Examples of vernacular architecture are characterized by harmonious integration with nature, a sense of wood material, amazing synthesis of wood and stone texture, color, construction mastery, decorative facades, and a certain austerity.

The most vivid manifestation of the highly artistic traditions of the region's folk architecture is represented by the unique wooden mosques-james preserved in Ajara. The term "jame" is the folk name for a mosque and should derive from the congregational or "juma" mosque, where Friday or holiday prayers were held; "jame" in folk understanding is a kind of synonym for mosque (Baramidze, 2010: 392-393). The majority of mosques preserved in Ajara, built in the 19th and early 20th centuries, are entirely constructed of wood. However, there are also james built with stone or mixed materials - stone and wood, whose internal structures and artistic forms are created with wood material. Stone buildings are few and most of them are found in the lowland zone. These are: Batumi, Khutsubani, Tskavr-oka, Khala, Khelvachauri, Makhvilauri, Maradidi, Khulo former and active mosques (Baramidze, 2010:400).

Most of the wooden mosques are preserved in the mountainous villages of Khulo, Shuakhevi and Keda, in smaller numbers in the territories of Khelvachauri and Kobuleti municipalities. Similar to Ottoman tradition religious complexes, mosques are associated with structures of various functions - minaret, madrasa, abdeskhana, cemetery, etc.

Both mosques built during Ottoman and Russian Empire rule are preserved in Ajara. Most of them were built in the 19th-early 20th centuries. By 1921, 158 mosques were registered in Ajara (Haris-Brandts, Wileri, Shioshvili, 2018:1-5). During the Soviet atheism period (1921-1991), their construction ceased, though existing buildings

were preserved because they were used as auxiliary economic structures. From the end of the 20th century, Muslim worship was restored in the mosques. Due to the absence of maintenance conditions during Soviet Georgia and recent modernization processes, only a portion of the active wooden mosques have survived in more or less authentic form.

These architectural examples have attracted the attention of Georgian scholars since the last century. In their works, Ajarian wooden mosques are primarily considered examples of folk woodwork. The connection with folk residential and Christian structures is particularly noted, as well as with ecclesiastical and pagan traditions, and Islamic religious architecture (Garakanidze, 1959; Sumbadze, 1982; Varshalomidze, 1979; 2010; Baramidze, 2010; Chichileishvili 2010; Kvachadze et al.). Some scholars question the understanding of Ajarian wooden mosques as unique examples of folk culture and think that such a view was conditioned by the results of Soviet researchers hired by the state and the desire to support the ethno-territorial vision of Georgia's history (Haris-Brandts..., 2018:5). Despite the contribution made to the study of mosques, issues of their architectural features, artistic solutions, the genesis of diverse ornamental decor, the synthesis of national and foreign traditions, the development of syncretic elements, and cultural dialogue still remain subjects of special research.

The purpose of this work is to present some artistic features of Ajarian wooden mosques, the main aspects of their exterior appearance and spatial solutions, and to discuss issues of the relationship between Islamic worship requirements and Georgian traditions.

Methods

The research methods are based on critical analysis of scientific, historical, written, visual, and epigraphic sources, as well as field

study of Ajarian wooden mosques, presentation of historical-artistic values, and art-historical analysis methods of architectural solutions, spatial structure, and artistic features of interior and exterior.

Results

In the regions conquered and subjugated by the Ottoman Empire, provincial examples of capital architecture were created by local craftsmen, taking into account traditional materials and techniques. Ajarian wooden mosques - "james" - are a phenomenon deeply connected with Georgian traditions. The architectural solutions of mosques and their associated functional structures are based on the requirements of Islamic religious buildings and Georgian local traditions. The mosque architecture resembles the Ajarian-type "oda-house"; its exterior, the facade design is characterized by simplicity.

The color scheme of dark grayish or yellowish-black tones of oak or other wood species, the dense arrangement of wooden beams, asymmetrically cut rectangular windows, and "overhanging" roof determine the specific appearance of the structure. The mosque plan is based on the theme of accentuating the center of the hall surrounded by a three-sided mezzanine supported on columns, which represents a concept familiar to Georgian tradition. The 19th-20th century Ajarian wooden mosques are the result of creative collaboration of local craftsmen and those who came from various parts of Georgia, especially Laz masters, inspired by the traditions of national folk art and the artistic innovations of contemporary Ottoman art.

Discussion

The architectural solutions of james and their associated functional structures are based, on the one hand, on the requirements of Islamic religious buildings, and on the other hand, on the traditions of local residential houses and Georgian folk art. This characteristic is manifested in the constructions and artistic elements of almost every

part, in the building's connection to the environment, external appearance, interior space design, and individual decorative motifs (Garakanidze, 1959: 105-106, tab. 176-182).

Mosques are built in places suitable for public gatherings. In Georgia, the tradition of site selection for jame and integration with nature is evident. Around the building, almost everywhere, green cover and courtyards are preserved. Its architecture resembles the Ajarian-type "oda-house," though, depending on location, the small-scale one-, two-, or three-story building erected on a stone foundation is characterized by a certain autonomy. These structures are externally indistinguishable from adjacent examples of vernacular architecture. Exceptions are mosques with minarets restored by the population.

Despite the chamber scale, the building set on a high stone base or stone floor, with vertical volumetric structure, a porch connecting to the environment, narrow wall planes, sparingly distributed window openings, and enclosed space, leaves the impression of a small "fortress" characteristic of Ajarian residential houses. This kind of "enclosure" of residential buildings is a characteristic feature of Islamic countries, though this peculiarity may also be determined by the specifics of the mountain region (Garakanidze, 1959:81-82).

The main facade of Georgian mosques is oriented to the north, which is determined by Georgia's geographical location relative to Mecca. The exterior of Ajarian mosques, the facade design is characterized by simplicity and clarity. The main facade is almost always designed symmetrically, with the central axis emphasized by a semi-circular stone staircase. A characteristic feature of the facade is the combination of enclosed volume and open porch (Kvirike—1860-1862, Dagvistavi—1826, Uchkhiti—early 20th century, Pirveli Masi—1864-1865, Kveda Agara—1860s, Medzibna—1910, Akho—1817-

1818, Nigazeuli—1922, Chanchkhalo—1923, Nenia—1891-1892, Jabnidzebi—1892-1893, Kidzinidzebi—1867, Dghvani—1907-1908, etc.). Unlike a residential house, the porch is a kind of corridor (*havli*) that is attached only to the main facade, inserted into the building volume like a loggia, and performs the function of a vestibule, a preparation room for prayer. Relatively rarely, there are mosques with porches distributed on both floor levels (Chaisubani mosque—late 19th century) and mosques without porches (Kosopeli, Shubani—1887-1888, Zundaga—mid-19th century, Darchidzebi—1908, Pushrukauli). The artistic expression of the porch is determined by the refined forms of supporting columns and brackets, light proportions, and ornamental carving that adorns the bases and capitals of columns. Sometimes the floor-dividing beams of facades also have a decorative belt. However, despite these artistic elements used in the exterior, the external appearance of mosques is still distinguished by austerity (Garakanidze, 1959:105-106, tab. 180-181).

Like residential houses common in Ajara, mosques are mainly covered with a four-sloped roof with steep pitch, primarily tile roofing. The dark grayish or yellowish-black tones of oak or other wood species, the dense arrangement of horizontal and vertical beams, asymmetrically cut rectangular windows, "overhanging" roof, and the shadow it casts give the building a mysterious appearance. An outstanding example in this regard is the mosque in the village of Kvirike (1860-1862), preserved in Kobuleti municipality. Here the edges of the building's roof pitch rest on a double row of tile-supporting rafters and belts. The rounded corners of the roof frame, the rhythmic arrangement of rafters, along with structural strength, add expression to the building. This detail, conditioned by Ajara's climatic conditions, speaks to high traditions of craftsmanship and woodworking. Similar but more simplified forms of roof edges are found in other mosques

(Akho—1818, Uchkhiti—1880s, Kosopeli, Khokhna—1899-1900, Darchidzeebi—1908, Matskvalta—1842-1843, Nigazeuli—1922, Kidzini-dzeebi—1867, etc.). Similar roofing forms of the building are widely spread in Ajarian and Laz-type residential houses and economic buildings.

As a result of Soviet-period anti-religious propaganda, the original minarets of 19th-20th century mosques have not survived, which are one of the important, dominant elements expressing religious identity and are characterized by sharply high, soaring proportions and narrow, rounded, conical, "pencil-like" roofing forms

The main entrance door to the mosque is the most expressive detail of the facade. The perception of the artistically decorated interior space begins with the door abundantly adorned with ornamental carving. The prayer hall, with its vivid design, carved decorations distributed like carpets on architectural constructions and ritual forms, plant and geometric ornaments, and colored painting, is understood as a kind of earthly paradise (Varshalomidze, 2010:427-428). The mandatory ritual architectural forms of the interior are the *mihrab* located in the center of the qibla, indicating the direction of Mecca, and the *minbar* intended for delivering Friday and holiday sermons. A mandatory attribute of the prayer hall ("*harim*") is a small lectern—*kursi*, which is sometimes attached to a column (Akho—1818, Kveda Agara—1860s, Tskmorisi—1891-1892, Jabnidzeebi—1892-1893, Shubani—1887-1888, etc.) or placed against the wall (Gegelidzeebi—1880-1900, Khokhna—1899-1900, etc.).

The foundation of the mosque plan is, primarily, a hall surrounded by a three-sided mezzanine, gallery ("*mahfil*"), whose central vertical is always accentuated by the ceiling construction. Sometimes the abundantly decorated narrow band of the mezzanine also extends to the qibla wall, resulting in a four-sided outline of the gallery. The

plastic elements of space—the three-sided mezzanine with its sharply sloped rectangular or semicircular central porch and the lighting system created by window distribution, like other examples of Islamic architecture, helps accentuate the qibla wall oriented toward Mecca. The artistic-semantic component of the southern wall—the arched decoration of the mihrab—in some cases shows similarity to the design of fireplaces in residential houses (Garakanidze, 1959: fig. 2, 44).

The canonical requirements of the mosque's worship forms, compositional accents, especially the emphasis on the mihrab, the formation of lighting and the qibla wall's overall decor into a unified system are understood through forms characteristic of Georgian tradition. The artistic design of the southern wall of *jame* reveals an analogy with the interior structure of Ajarian houses and the Meskhetian "*darbazi*," in whose space the leading role is given to the fireplace wall decorated with cupboards or shelves. The fireplace represents the "sacred hearth" of the house, the artistic center, whose emphasis is served by each component of the wall's artistic design. Of similar sacred significance is the mihrab, located in the center of the qibla, the main orientation point for the worshipper. Sometimes on one or both sides of the mihrab there are niches with raised steps from the floor and arched entablature (Khokhna—1899-1900, Chikuneti—1838, Pirveli Maisi—1864-1865, Medzibna—1910, Kveda Agara—1960s, etc.), which, with their decoration, emphasizes the special significance of the qibla wall.

The two main compartments of the interior space—the prayer hall and the second-floor gallery—are covered with differentiated ceiling constructions: the mezzanine covering is created by an alternation of flat square and rectangular panels emphasized by decorative cornices, while the center of the hall is almost always acce-

ntuated by a hemispherical dome or "crown"—a coffered ceiling, which is distinguished by rich ornamentation, carved decoration, and painted decor. The ceiling construction of Ajarian wooden jame demonstrates a high level of woodworking, continuity of traditions, creative approach to developing artistic forms, and diversity of forms.

One type of roofing is a hemispherical dome placed in the center of the ceiling square, which is hidden in a suspended ceiling supported on mezzanine columns. Relatively rarely, the dome marking the center of the hall square rests on 4 columns raised from floor level (Maradidi stone mosque-1914). Domed ceiling forms characterize the mosques of Kosopeli, Tskmorisi (1891-1892), Uchkhiti, Zundaga (second half of 19th century), Chvana (1894-1895), Nigazeuli, Dghvani, Purtio (1894-1895), Riketi (1918), Danisparauli (early 20th century), Paksadzeebi (19th century), Dagvistavi, Zoti (1905-1907), and other mosques (Baramidze, 2010). Often the dome construction is only of boards, but still demonstrates high construction culture. Sometimes a decorative belt follows the base of the dome (Dagvistavi, Tskmorisi, Chvana, Nigazeuli, Purtio, Dghvani, etc.).

The roofing of Kveda Agara mosque (1860s) is distinguished by its expressiveness - with panels of various rhythmic arrangements of narrow grooves and a ceiling dome. The dome is inserted into a frame of carved circle motifs, its base is created by a belt of independent rectangular ornamental panels, while the hemisphere of the dome is braided with dynamic wooden cornices, "rays," descending from the "rosette" at the apex. This dome design demonstrates the high carpentry mastery and artistic taste of Georgian woodworkers.

An interesting form is shown by the ceiling roofing of Darchidzeebi mosque, which can be called a "stepped dome." The dome hemisphere built in the center of the square is composed of circles embedded in the ceiling depth and pyramidally reduced, each level of

which is decorated with independent ornamental motifs. The center of the dome is finished with a rosette. This form of dome must have been inspired by the principle of "square pyramidal crown" ("stepped crown") roofing.

A different form of square roofing is used in the interior of Kviri-ke jame. Its dominant is the so-called "stepped false dome," which is raised by successive lifting of parallel rows of "crown" toward the center. The artistic structure of the construction is based on the principle of proportional reduction of square planes and stepped lifting in depth, resulting in a pyramidal form of the ceiling. Each square is accentuated by a decorative cornice, while the middle square is finished with a rosette. A noteworthy and expressive detail of this roofing form is the use of blue fabric as the background of the crown, which is also attested in the folk architecture of southern Georgia (Ajara, Trialeti) (Varshalomidze, 2009:426). The parallel-laid rectangular roofing of Kviri-ke mosque finds an echo with the "crown" construction of the Georgian *darbazi*, which takes its origins in ancient times. Similar ceiling decor is found in Gogadzebi mosque (1874-1875). In Khokhna jame, a parallel square "crown" ceiling with an octagonal coffer and rosette in the center is used. Unlike the stepped-square parallel construction, the mosques of Shubani, Jabnidzebi, Nenia, Pirveli Maisi, Goginauri, and others attest to octagonal coffer forms in the central part of the hall. In Chikuneti and Beghleti mosques (early 19th century), relatively wide, stepped, "flat-cassette" (coffer-like) ceilings are found.

In Ajarian wooden *james*, the center of prayer halls is primarily accentuated by one dome or one coffer, though there are exceptions. For example, in the form of the multi-domed ceiling of Ghorjomi (1902), whose ceiling construction divided into squares contains hemispherical domes and octagonal coffer-like forms (Haris Brandts...,

2018:122-130). Unlike other mosques, its ceiling construction divided into nine parts is supported by columns, with four small-volume domes on all four sides of the central, wide dome and four octagonal coffers at the edges, which in turn confirms the creative freedom and artistry of Georgian craftsmen.

Thus, based on authentic examples, it becomes clear that the ceiling construction of Ajarian wooden jame is characterized by diversity. Along with domes, there are coffered—"crown-like" and wide, "flat-cassette" ("coffer-like") forms. Taking into account the construction dates and chronology of mosques, different forms of ceilings coexist in parallel.

Similar forms of planning, interior structure, and hall roofing are found in the mosques of historical Tao-Klarjeti. The mosques of the Samtskhe-Javakheti region are large-scale stone buildings with square plans, internal mezzanines, wooden ceilings, and carved-painted details. Here the roofing of the prayer hall is mainly domed, though the entrance decor of Kharjami mosque also records the crown-like roofing of the traditional Meskhetian dwelling (Mosques in Samtskhe-Javakheti, 2022:64, 72-73).

The main motif of the prayer hall roofing, the idea of "crown-like," coffered ceiling comes from the ceiling forms of the traditional Georgian dwelling "darbazi." The open-hearth crown roofing used in this type of dwelling is preserved in Kartli, Trialeti and Samtskhe-Javakheti. It is known that wooden crown roofing was widely spread throughout the world from Korea to the shores of the Aegean Sea (Azerbaijan, Armenia, Tajikistan, Pamir, India, Iran, Abyssinia), but according to interior arrangement and roofing, the diversity of crown forms and heights, the most diverse picture is presented precisely in Georgia (Chikovani, 1960:101-102, 112). The ceiling forms used in Ajarian wooden mosques take their origins in ancient past. The

existence of this construction on Colchian land 2000 years ago is recorded in Vitruvius's treatise "Ten Books on Architecture." Although the wooden beam "dome" described by him has not survived to us, ethnographic and archaeological materials are found that confirm the existence of such construction in western Georgia. For example, the remains of a 10th century BC wooden house discovered in Choloki confirm the reliability of Vitruvius's information (Kipiani, Amashukeli, 1995:10). According to Vitruvius, the upper structure of the "Colchian house" is a "false vault" composed of parallel arrangement of logs, whose origin is connected with the existence of a hearth. The hearth, which is attested in Georgian territory from the III millennium BC, is connected with ancient representations and rituals of the family hearth. The so-called crown roofing was widely spread in Colchis territory. Its essence was determined by the functioning of the hearth. The traditions of the "Colchian" house find an echo in Ajarian folk architecture, particularly in the artistic-constructional design of jame ceilings. This applies not only to the false-crown-like or domed ceiling of Ajarian jame, but also to the stepped, cassette-like ceiling construction, which precisely repeats the construction of the "Colchian house" and represents its new artistic interpretation (Sumbadze, 1982:69-71). However, it is significant that these forms of roofing have partially lost their constructional essence, acquired the meaning of decorative elements, and become expressions of national traditions. Thus, the roofing system of the ancient "Colchian" dwelling, which is described in the ancient treatise and whose reflection is found today in ethnographic materials, is well preserved in the roofing of Ajarian jame (Garakanidze, 1959:136).

It should be noted that decorative forms of crown-like ceilings are also attested in the architecture of 19th-20th century residential houses of western Georgia (Ajara, Samegrelo) (villages Kedlebi, Bzu-

bzu, Sarpi, Didachara; cities Tsalenjikha, Senaki, Zugdidi). In residential houses of Guria and Samegrelo, guest rooms with domed ceilings are also attested: villages Bukistskhe, Orsantia, Khidistavi (Garakanidze, 1959, tab. 78-79, 81, 83-85, 87, 116-120, 125, 127; Chichileishvili, 2015:120-121). In Georgian wooden church architecture, curved forms produced by boards—conches and vaults—are used, which, together with artistically designed domes of mosques, confirms the traditional approach of folk woodwork (Garakanidze, 1959: 103-104, t. 167, 171-172).

Thus, the interior design of Ajarian mosques is based on the proven concept of space—the theme of "dome" based on a square, which constituted the main core of medieval Christian architecture. It is known that the center of Georgian temples is formed by a square crowned with a dome, around which a cruciform plan develops. The theme of dome based on square is genetically connected, on the one hand, with the existence of similar structure in the architecture of Middle Eastern countries and, on the other hand, with Georgian dwelling traditions coming from the pre-Christian period (Beridze, 1974:19). The basic requirements of the mosque's worship ritual and plan, which implied the arrangement of a unified prayer hall surrounded by galleries supported on columns, with accentuation of the center, was a concept familiar to Georgian architecture. The artistic understanding of the southern wall of jame also finds proximity with the interior of Ajarian houses, as well as with the structure of the Meskhetian "darbazi," in whose space the leading role is given to the fireplace wall flanked by cupboards and shelves. The composition of the jame's "sanctuary" wall—the dominant significance of the *mihrab*, the emphasized imagery of ritual elements—is nourished by the principle of artistic decoration of the residential house's fireplace as a "sacred hearth" and its associated components (Garakanidze, 1959:88).

It is known that in Ottoman architecture, the architectural design of mosque complexes developed by Mimar Koca Sinan (1489-1588) expressed territorial peculiarities, identity, memory, and forms of decor that, with their diverse visual combinations, gave his creations previously unknown content. Mimar Sinan's Mosque typology was based on the concept of light-filled centralized domed spaces, which is reflected in provincial Islamic examples. The sultan's architects, including Sinan, had developed typical plans whose implementation was possible taking into account proven materials, techniques, and artistic traditions for the multi-ethnic and multi-confessional population of the Ottoman Empire. The use of contemporary Ottoman and local vernacular artistic-constructional forms, in turn, determined the syncretic character of mosques.

From this perspective, interesting examples are recorded in Turkey's eastern Black Sea coast, especially in those territories that were separated from Georgia after the Ottoman conquests from the second half of the 16th century—Samtskhe, Javakheti, Ajara, Shavsheti, Kola, Artaani, Chrdili, Erusheti, Speri, Tao, Klarjeti and Charneti. The Islamization process particularly accelerated from the 1830s (Mosques in Samtskhe-Javakheti, 2022:8).

Wooden mosques were widely spread in the forest-rich Anatolian region. Wooden columned mosques with wooden ceilings have been known in Turkey's old cities since the Karakhanid epoch (840-1042). Wooden columned mosques are attested in the Seljuk period (1077-1130) as well, but this type of building found wider spread during the Ottoman Empire era. The wooden mosques of the mentioned region are buildings constructed without nails; they are known in scientific literature by the term established by researcher Ekrem Haki Ayverdi—"Çandı (çantı)" mosques. Wooden, so-called "Çandı" construction mosques are found in the major cities of the Black Sea

coast region—Samsun, Sinop, Kocaeli, Düzce, Kastamonu, Ordu, Giresun, Rize, Trabzon, and Artvin areas (Erarslan, 2022:105-106).

Depending on topographical location, buildings are placed on slopes. Sometimes mosques are erected on stone foundations, while some stand directly on the ground without a basement. In two- or three-story examples, the first floor is used as a madrasa. Sometimes madrasas are located in separate buildings adjacent to the mosque. In mosques, as in Ajarian jame, it is important to observe the qibla direction, with the main facade and entrance oriented to the north. From the perspective of plan and spatial understanding, the concept of combining semi-open and closed spaces is evident here as well. The main components of the plan are the prayer hall (*harim*), the second-floor gallery—the so-called *mahfil*, and the principle of arranging small ritual architectural forms (*mihrab*, *minbar*, *kursi*) is similar. The exterior is primarily characterized by an open, columned portico and side galleries (*revaq*), external or enclosed spaces (*son cemaat revağı*) for latecomers. The mosque with galleries is covered with a four-sloped roof covered with Turkish-style tiles (Erarslan, 2022:112-113).

Similar planning structure characterizes the wooden so-called "juma" mosques attested in the Kavak region of Samsun (Bekdemiri—1596-1599, Tatirmuslu—18th century, Dere, Chakali—19th century, etc.), which were built for local believers to attend Friday prayers, religious holidays, and burial rituals. The interior gallery surrounding the "harim" is sometimes presented in the form of four-sided, three-sided, and one-sided mezzanines (Uzun, Çiftçi, 2017:322-333). A peculiarity of some mosques in the Kavak region (Bekdemiri, Kosaja) is the abundant interior decoration—a coffered ceiling decorated with carving and ornamental decor. Examples from the Rize region (Ardasen Doğanay—1829-1830, Findikli Meivali—1871-1872, Güneysu Çamlıca—1862, Kalandere Hüsyin Hoca—1834, Hemşin Bilenköy—

18th century, etc.) are characterized by the general concept of plan and space, domed and undomed ceilings of the prayer hall, among which flat or coffered forms predominate (the Ardasen Doğanay jame has a domed ceiling, while flat-coffered roofing forms are found in james - Meivali Findikli, Çayeli Çeşmeli, Çamlıhemşin Şenköy, Kalandere Hüsyin Hoca, İkizdere Şimşirli, etc.). The main characteristic feature of the exterior is wooden-railed porches, double-winged windows distributed on two floors, terraces, and a functionally accentuated northern facade (Azizsoy, Özkurt, 2021:888-890). The 19th-century *james* preserved in Trabzon, Çaykara district (Taşören Köyü Jame, Uzungöl-Filak Jame, Dernekpazari Yukari Kondu Jame, etc.) are also distinguished by the principle of combining wood and stone materials, the general concept of space, decorative design of the interior, door, *mihrab* and *minbar*, hall ceiling, domed or coffered forms of ceilings, and decoration of columns and gallery railings with ornamental "embroidery" (Zorlu, 2017:58-67).

The mentioned regional examples of the eastern Black Sea coast confirm that the spatial-planning structure of mosques was based on norms developed by Islamic worship canon, though construction technique, materials, and artistic understanding of forms, execution methods, and the repertoire of ornamental motifs expressed the typological, local peculiarities of regional architecture.

The planning and spatial structure of Ajarian wooden mosques is determined by Islamic religious requirements. The spatial concept, the theme of accentuating the central hall, and artistic-constructional features are nourished by Georgian house-building traditions, which find manifestation in artistic forms used in the building's facades and interior (columns, porch railings, ceiling decoration, ornamental motifs). The artistic decor of mosques contains forms of Georgian stone and wood architecture carving coming from the depths of centuries

and decorative elements and motifs developed under the influence of contemporary Ottoman and also European art, which emphasizes the diversity and syncretic character of these examples.

It is a fact confirmed by Georgian historical sources, inscriptions, and accounts that in Georgia (in Ajara and Samtskhe-Javakheti) mosques were mainly built by Laz masters. It is also probable that local, native Ajarian masters were involved in their construction and decorative embellishment, though the status of the so-called "*bash-usta*," chief craftsman, was primarily given to Laz masters (Varshalomidze, 1979:33). Arabic inscriptions preserved on mosques contain information about masters: the Dagvistavi mosque mentions the Laz master Hasan oghli Usta from Arkhavi (1826), the Zundaga mosque (before the 1860s) was built by Laz master Usta Qabazi Ahmedi and local masters—Kajaia, Gogitidze, and Turmanidze, the builder of Purtio mosque is Laz usta (master) Omer Quroghli (1894-1895), of Nenia mosque—Hasan Usta (1891-1902), the foundation of Khokhna mosque (1899-1900) was built by a Laz, while the building by local masters Hasan and Resul Qajaiebi, Ghorjomi mosque was built by Laz masters Omer Usta and Usta Bin Ahmed (1902), Dghvani mosque was built by Omer Bin Ahmed from Lazistan (1907-1908); the work of masters who came from Shavsheti includes Darchidzeebi (1908), Nigazeuli, and the mosque in village Chao (early 1900s), etc. (Muslim Community..., 2010:217-218). The handwriting of Laz and local Meskhis is also read in the construction of Samtskhe-Javakheti mosques—according to inscriptions preserved in Zikilisi and Vale mosques, these mosques were built by Laz brothers from Arkhavi, Musa and Ali Usta, and their father was the renowned woodworker Hasan Usta. Also, accounts confirm that in the construction of Meskheti mosques, Christians helped Muslim neighbors, both physically and with agricultural products, while local Muslims also contributed to

church construction (Mosques in Samtskhe-Javakheti, 2022:13-14, 75).

Traces of Laz construction activity are also attested in the construction of residential houses in various regions of Georgia (Ajara, Guria, Samegrelo, Meskheta, Trialeti). The ethnic group of Georgian origin—the Laz—have been settled in the territories of the eastern Black Sea coast since ancient times (Trabzon, Rize region, western territories of Chorokhi). Currently, most of historical southern Georgia, including Chaneti-Lazeti, is today almost entirely within Turkey. In Georgia's Black Sea coast, only a part of the single border village of Laz territory—Sarpi—remains (Sarpi, 2015:5, 10, 68-69). The similarity of artistic solutions and decorative elements of Georgian examples and mosques of eastern Turkey regions (Artvin, Rize, Trabzon, Samsun areas) was determined not only by common principles of ritual practices but also by the knowledge and creative understanding of traditional and contemporary artistic forms by Laz masters and "traveling" craftsmen who came from other parts of Georgia.

Conclusion

The 19th-20th century Ajarian mosques are the result of creative collaboration of local masters and those who came from various parts of Georgia, especially Laz masters, inspired by the traditions of national folk art and the artistic innovations of contemporary Ottoman art. The goal of Ottoman imperial rule was to pursue assimilation policies, to unite and subjugate multi-ethnic and multi-confessional subjects. At a certain stage, the construction of mosques developed according to religious requirements proceeded based on traditional materials, construction techniques, and artistic methods for the imperial regions. The example of Ajarian mosques clearly shows that their attractiveness and uniqueness are determined by the synthesis of both centuries-old local traditions and contemporary Ottoman artistic

forms in the architectural-spatial and decorative design of the buildings.

Based on the analysis of the artistic form of 19th and early 20th century mosque architecture, it emerges that the ideological and worship requirements of Islamic places of prayer were creatively understood by Georgian craftsmen. The introduction of innovations was also facilitated by the fact that, besides typical plans and ritual forms, the use of local materials, artistic-constructional forms, elements of ecclesiastical architectural and vernacular decor was acceptable, which, together with imported motifs and forms, determined the expressiveness and diversity of these monuments. National construction culture and folk art, over time, creatively processed and assimilated foreign ethnic and religious motifs on local soil and created unique examples based on a familiar concept and diverse sense of form in the form of Georgian, specifically Ajarian wooden mosques.

References:

- Adamia, I. (1956). *Georgian Folk Architecture (Adjara)*, Tbilisi: "Khelovneba" Publishing House.
- Bagrationi, V. (1941). *Description of the Kingdom of Georgia*, Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.
- Adamia, I. (1967). *The Most Ancient Types of Georgian Residential Houses in Adjara*, "Dzeglis Megobari" (Friend of Monuments), No.12, pp. 3-12, Tbilisi: "Sabchota Sakartvelo" Publishing House.
- Beridze, I., Bluashvili, N., Mujiri, K. (2022). *Mosques in Samtskhe-Javakheti*, Tbilisi: "Artanuji" Publishing House.
- Beridze, V. (1974). *Old Georgian Architecture*, Tbilisi: "Khelovneba" Publishing House.

- Diasamidze, T. (2015). *"Gulebis Jame"* (Compilation of Hearts), International Conference - "Culture and Art: Research and Management" - Materials, pp. 126-130, Batumi: "Universali" Press.
- Baramidze, R. (2010). *Muslim Religious Monuments*, "Georgian Muslims in the Context of Modernity", Editors: T. Shioshvili, R. Baramidze, pp. 390-416, Batumi.
- Baramidze, R. (2017). *Islamic Religious Monuments (Artvin Province)*, Batumi.
- Mikeldze, J. (1984). *Residential and Economic Buildings in Adjara*, Batumi: "Sabchota Achara" Publishing House.
- Mosques in Samtskhe-Javakheti*, Tbilisi, 2022, "Artanuji" Publishing House.
- Varshalomidze, J. (1979). *Ornament on Wood*, Batumi: "Sabchota Achara" Publishing House.
- Varshalomidze, J. (2009). *Folk and Decorative Visual Arts*, "Essays on the History of Southwest Georgia", pp. 425-432, Batumi: Batumi Shota Rustaveli State University Publishing House.
- Varshalomidze, J. (2010). *Traditional Decor of Muslim Religious Buildings*, "Georgian Muslims in the Context of Modernity", pp. 417-444, Batumi.
- Kvachadze, N. (2021). *Architectural-Artistic Analysis of Adjara's Wooden Mosques (manuscript)*, Doctoral Dissertation, Tbilisi.
- Kvachadze, N. (2022). *Traditional Decor and Artistic Decoration Forms of Adjara's Wooden Mosques*, "Art Studies Essays", Vol. 9, pp. 64-80, Batumi: "Universali" Press. <https://artcriticism.openjournals.ge/index.php/sac/article/view/7881/7829>
- Koshoridze, I. (2012). *Islamic Art*, Tbilisi: "Universali" Publishing House.
- Okropiridze, A. (2010). *Grapevine - Tree of Life*, "Grapevine - Tree of Life", pp. 7-31, Tbilisi: Tbilisi State University Publishing

House.

- Sarpi* (2015). Editors: Chokharadze, M., Paghava, M., Batumi: "Achara" Publishing House.
- Sumbadze, L. (1982). *Let Us Preserve Architectural Monuments*, *Soviet Art*, No. 11, pp. 66-78, Tbilisi: "Sabchota Khelovneba" Publishing House.
- Sumbadze, L. (1967). Wood Carving in Folk Architecture, Friend of Monuments, No. 12, pp. 54-65, Tbilisi: "Sabchota Sakartvelo" Publishing House.
- Chitaia, G. (1967). *Laz Ornament, "Dzeglis Megobari" (Friend of Monuments)*, pp. 71-79, Tbilisi: "Sabchota Sakartvelo" Publishing House.
- Chikovani, T. (1960). *Georgian Folk Dwelling*, Tbilisi.
- Kipiani, G., Amashukeli, N. (1995). *"Colchian" and "Phrygian" Houses*, Tbilisi.
- Chichileishvili, M. (2015). *Traditions of Georgian Wood Carving in Adjara's Religious Monuments (Mosques)*, International Conference "Culture and Art: Research and Management" - Materials, pp. 117-125, Batumi: "Universali" Press.
- Chichileishvili, M. (2010). *Artistic-Architectural Features of Mosques*, "Georgian Muslims in the Context of Modernity", pp. 445-458, Batumi.
- Haris-Brandts, S., Willerie, E., Shioshvili, V. (2018). *Wooden Mosques of Adjara (Islamic Architectural Heritage in Georgia)*, Tbilisi.
- Garakanidze, M. (1959). *Georgian Wooden Architecture*, Tbilisi: "Iskusstvo" Publishing House.
- Sumbadze, L. (1977). *Darbazi Coverings and Their Place in the History of Architecture*, II International Symposium on Georgian Art, Tbilisi.
- Sumbadze, L. (1984). *Architecture of the Georgian Folk Dwelling*

Darbazi, Tbilisi: Metsniereba.

- Azizsoy A., Özkurt M. (2021). *Rize Ahşap (çanti) Camilerinde Bezeme üslubu, (Decoration style in Rize wooden (çanti) mosques)*, Sanat Tarihi Dergisi, 30/2, Ekim|October, 2021, 885-929. DOI: <https://doi.org/10.29135/std.866300>
- Erarslan a. (2022). *Wooden Mosques (çandi/çanti mosques) from Anatolia's Black Sea Region*, Bulletin of the Transylvania University of Braşov Series II: Forestry • Wood Industry • Agricultural Food Engineering • Vol. 15(64) No. 1 – 2022, p. 105-118. <https://doi.org/10.31926/but.fwiafe.2022.15.64.1.8>
- Necipoglu G.(2007). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*.
- Karpuz H. (1990). *Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler*. In: Vakıflar Dergisi, vol. 21, pp. 281-298. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/383/Karpuz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Karpuz H. (1989). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler*. In: Sanat Tarihi Dergisi, vol. 4, pp. 37-45; https://isamveri.org/pdfdrd/D00109/1989_4/1989_4_KARPUZH.pdf
- Uzun Z., Çiftçi A.(2017). *Space Analysis of Traditional Wooden Mosques in Samsun in Kavak Town*, Middle Part of Black Sea Region, Turkey, Int. J. of Herit. Archit., Vol. 1, No. 3 (2017) 322–333.<https://www.witpress.com/Secure/ejournals/papers/HA010306f.pdf>
- Zorlu, T. (2017). *Karadeniz Bölgesi'nde Ahşap Camiler: Trabzon Örneği*. In: Mimarlık, vol. 395, pp. 58-67. <http://www.Mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=409&RecID=4183>

➤ In addition to the photographic materials taken by the author, the work also uses photographs by Ruslan Baramidze and Nana Meparishvili, for which we express our special gratitude to them.

Illustrations

1-2. Mosque in Kvirike. 1860-1862

3. Medzibna. 1910

4. Uchkhiti. 1910s.

5. Kvirike. Mosque roof construction.

6. Village Takidzebi. Roof construction of a residential house.

7. Matskvalta. 1st half of 19th century

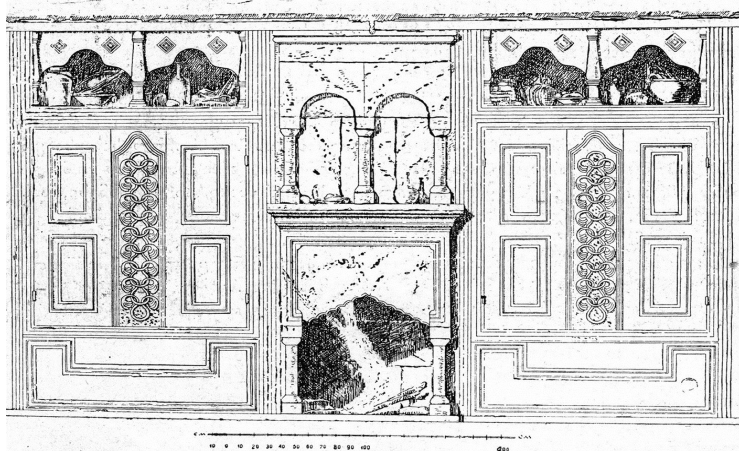
8. Kidzinidzebi. 1867

9. Kveda Agara. 1860s

10. Medzibna. 1910

11. Village Khani (Imereti). Interior of Natriashvili's House
(According to L. Sumbadze)

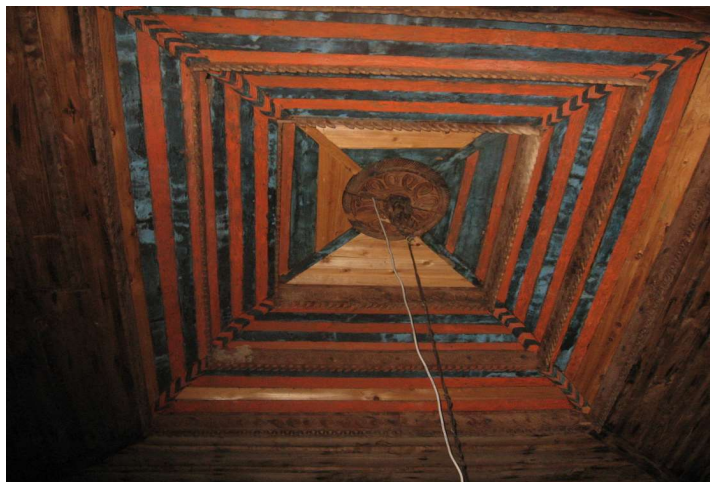
12. Purtio. 1894-1895.

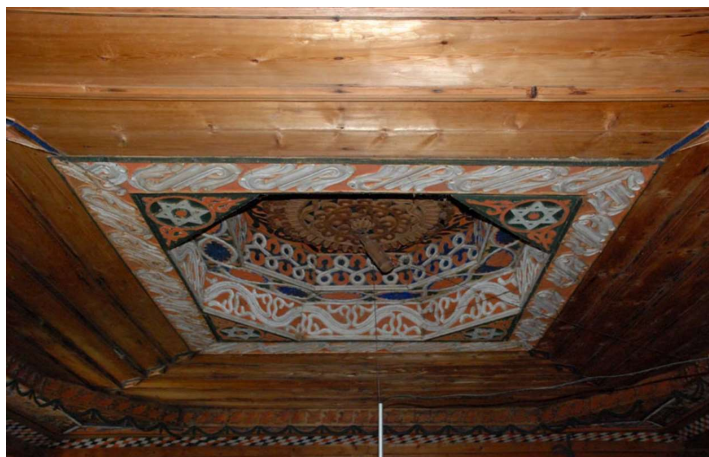
13. Dghvani. 1907-1908

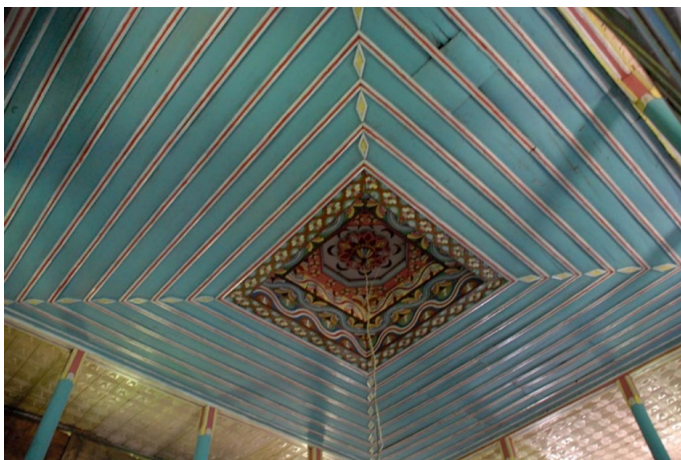
14. Darchidzebi. 1908

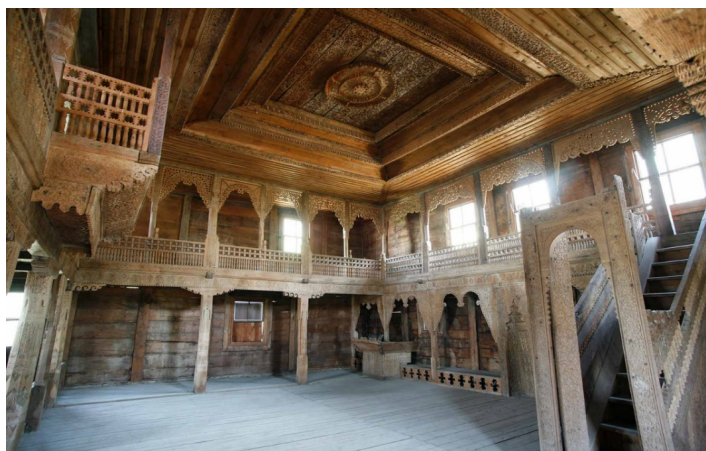
15. Kvirike. 1860-1862

16. Shubani. 1887-1888

17. Khokhna. 1899-1900

18. Mosque in Chikuneti. 1st half of 19th century.

**აჭარის ხის მეჩეთების მხატვრული გადაწყვეტის
ზოგიერთი ასპექტი**

მაია ჭიჭილეიშვილი

ბათუმის ნ. ბერძენიშვილის ინსტიტუტის
უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი
6010. ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35, საქართველო.
+995593362361. maia.tchitchileishvili@bsu.edu.ge
ORCID. 0009-0002-2030-9948

აბსტრაქტი

აჭარაში შემორჩენილი XIX-XX საუკუნეების ხის მეჩეთები (ჯამეები) ქართულ ტრადიციებთან ღრმად დაკავშირებული ფენომენია. მეჩეთებისა და მასთან დაკავშირებული ფუნქციური ნაგებობების ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტა ისლამის საკულტო ნიმუშების მოთხოვნებსა და ქართულ, ადგილობრივ ტრადიციებს ეფუძნება. მათი არქიტექტურა ავლენს საეკლესიო, საერო და საცხოვრებელი ნაგებობების მხატვრულ თავისებურებებს. ეს ნიშანი მჟღავნდება შენობათა გარეგნულ იერში, შიდა სივრცის გადაწყვეტაში, ცალკეულ დეკორატიულ მოტივებში.

მეჩეთის არქიტექტურა გვაგონებს აჭარული ტიპის „ოდა-სახლს“, თუმცა, ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე, ქვის სამირკველზე აღმართული ხის ორი ან სამსართულიანი შენობა ხასიათდება ერთგვარი ავტონომიურობით. მეჩეთის გეგმას, ძირი-

თადად, საფუძველად უდევს სვეტებზე დამყარებული სამმხრივი ანტრესოლით შემოსაზღვრული დარბაზის ცენტრის აქცენტირების თემა, რაც ქართული ტრადიციისათვის ნაცნობ კონცეფციას ეფუძნება. ინტერიერი გამოირჩევა ნათელი სივრცულ-მოცულობრივი სტრუქტურით, მდიდარი დეკორატიული შემკულობით, ხეზე კვეთილი ჩუქურთმებითა და გადახურვის მრავალფეროვანი ფორმებით, რომლებშიც ქართული ხითხურობის უძველესი ტრადიციები იკითხება.

XIX-XX საუკუნეების აჭარის ხის მეჩეთების არქიტექტურა ეროვნული ხალხური ხელოვნების ტრადიციებითა და თანადროული ხანის ოტომანური ხელოვნების მხატვრული სიახლეებითაა ნასაზრდოები. ისინი აგებულია ადგილობრივი და სხვადასხვა კუთხეებიდან (შავშეთი, ჭანეთი) მოსული ქართველი ოსტატების მიერ.

საკვანძო სიტყვები: მეჩეთი, ჯამე, ხალხური, ხუროთმოძღვრება, გეგმა, ექსტერიერი, ინტერიერი, ტრადიცია.

შესავალი

XVI საუკუნიდან საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, კერძოდ, აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდს ისლამის გავრცელება და ახალი რელიგიური იდეოლოგიით განპირობებული ცხოვრების წესების დამკვიდრება მოჰყვა, რამაც მნიშვნელოვანი ასახვა ჰპოვა მოსახლეობის ყოფასა და კულტურაში. ისლამიზაციის პერიოდში, განსაკუთრებით კი XIX საუკუნიდან, ინტენსიურად მიმდინარეობდა საკულტო ნაგებობების მშენებლობის, სასწავლებლების გახსნის, რელიგიურ-სამართლებრივი სისტემის გავრცელებისა და დამკვიდრების პროცესი. ეროვნ-

ული და უცხო ტრადიციების სინთეზის პრობლემა აისახა სულიერი და მატერიალური კულტურის ყველა სფეროში.

აჭარა ხითხურობით განთქმული მხარეა. ხე-ტყით მდიდარ კუთხეში, განსაკუთრებით მთიან ზოლში, სახლები ხისგან იგებოდა, ქვედა ზოლში კი შერეული ტექნიკით, ხის, ქვის ან ხისა და აგურის კონსტრუქციებით. ვერნაკულარული არქიტექტურის ნიმუშები ხასიათდება ბუნებასთან ჰარმონიული შერწყმით, ხის მასალის გრძნობით, ხისა და ქვის ფაქტურის გასაოცარი სინთეზით, ფერადოვნებით, სამშენებლო ოსტატობით, ფასადების მორთვის სისადავითა და ერთგვარი სიმკაცრით.

რეგიონის ხალხური ხუროთმოძღვრების მაღალმხატვრული ტრადიციების ყველაზე ხატოვან გამოვლინებას აჭარის ტერიტორიაზე შემორჩენილი უნიკალური ხის მეჩეთები-ჯამეები წარმოადგენს. ტერმინი „ჯამე“ მეჩეთის ხალხური სახელწოდებაა და საკრებულო ანუ „ჯუმა“ მეჩეთიდან უნდა მომდინარეობდეს, სადაც პარასკევის ან სადღესასწაულო ღოცვები აღევლინებოდა, „ჯამე“ ხალხური გააზრებით მეჩეთის ერთგვარი სინონიმია (ბარამიძე, 2010: 392-393). აჭარაში შემორჩენილი, XIX და XX საუკუნის დასაწყისში აგებული მეჩეთების უმრავლესობა მთლიანად ხისგანაა აშენებული, ამასთანავე, გვხვდება ქვის ან შერეული მასალით - ქვითა და ხით აშენებული ჯამეები, რომელთა შიდა კონსტრუქციები და მხატვრული ფორმები ხის მასალითაა შექმნილი. ქვის შენობები ცოტაა და მათი ძირითადი ნაწილი ბარის ზონაში გვხვდება. ესაა: ბათუმის, ხუცუბნის, წყავროკის, ხალის, ხელვაჩაურის, მახვილაურის, მარადიდის, ხულოს ყოფილი და მოქმედი მეჩეთები (ბარამიძე, 2010:400).

ხის მეჩეთების უმეტესი ნაწილი ხულოს, შუახევისა და ქედის მთიან სოფლებშია შემორჩენილი, უფრო ნაკლები რაოდენობით ხელვაჩაურისა და ქობულეთის მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე. ოსმალური ტრადიციების საკულტო კომპლექს-

ების მსგავსად, მეჩეთებთან დაკავშირებულია სხვადასხვა ფუნქციის მქონე ნაგებობები - მინარეთი, მედრესე, აბდესხანა, სასაფლაო და სხვ.

აჭარაში შემორჩენილია როგორც ოსმალთა, ასევე რუსეთის იმპერიის მმართველობის პერიოდში აშენებული მეჩეთები. მათი უმრავლესობა XIX-XX საუკუნეების დასაწყისშია აგებული, 1921 წლისათვის აჭარაში 158 მეჩეთი იყო აღნუსხული (ჰარის-ბრანდტსი, ვილერი, შიოშვილი, 2018:1-5). საბჭოთა ათეიზმის პერიოდში (1921-1991) მათი მშენებლობა შეწყდა, თუმცა არსებული შენობები შემოინახა, რადგან ისინი დამხმარე სამეურნეო ნაგებობებად იქნა გამოყენებული. XX საუკუნის დასასრულიდან მეჩეთებში მუსლიმანური ღვთისმსახურება კვლავ აღდგა. საბჭოთა საქართველოს ხანაში, მოვლა-პატრონობის პირობების არარსებობისა და ბოლო პერიოდში მიმდინრე მოდერნიზაციის პროცესების შედეგად, ჩვენამდე მოქმედი ხის მეჩეთების მხოლოდ ნაწილია მოღწეული მეტ-ნაკლებად ავთენტური სახით.

არქიტექტურის ამ ნიმუშებმა გასული საუკუნიდან მიიქცია ქართველ მეცნიერთა ყურადღება. მათ ნაშრომებში აჭარის ხის მეჩეთები, ძირითადად, ხალხური ხითხურობის ნიმუშებადაა მიჩნეული. საგანგებოდაა აღნიშნული კავშირი ხალხურ საცხოვრებელ და ქრისტიანული ნაგებობებთან, ასევე, საეკლესიო და წარმართულ ტრადიციებთან, ისლამურ საკულტო არქიტექტურასთან (Гараканидзе, 1959; სუმბაძე, 1982; ვარშალომიძე, 1979; 2010; ბარამიძე, 2010; ჭიჭილეიშვილი 2010; კვაჭაძე და სხვ.). ზოგიერთი მეცნიერი ეჭვქვეშ აყენებს აჭარის ხის მეჩეთების უნიკალური ხალხური კულტურის ნიმუშებად გააზრებას და ფიქრობს, რომ ასეთი შეხედულება სახელმწიფოს მიერ დაქირავებული საბჭოთა მკვლევარების შედეგებითა და საქართველოს ისტორიის ეთნოტერიტორიული ხედვის მხადაჭერის სურვილით იყო განპირობებული (ჰარის-ბრანდტსი..., 2018:5). მეჩე-

თების შესწავლაში გაწეული წვლილის მიუხედავად მათი ხუროთმოძღვრული თავისებურებების, მხატვრული გადაწყვეტის, მრავალფეროვანი ორნამენტული დეკორის გენეზისის, ეროვნული და უცხო ტრადიციების სინთეზის, სინკრეტული ელემენტების შემუშავებისა და განვითარების, კულტურათა დიალოგის საკითხები ჯერ კიდევ საგანგებო კვლევის საგანია.

ნაშრომის მიზანს აჭარის ხის მეჩეთების ზოგიერთი მხატვრული თავისებურების, მეჩეთების გარეგნული იერისა და სივრცული გადაწყვეტის ძირითადი ასპექტების წარმოჩენა, ისლამური საღვთისმსახურო მოთხოვნებისა და ქართული ტრადიციების ურთიერთმიმართების საკითხების განხილვა წარმოადგენს.

მეთოდები

კვლევის მეთოდები ეფუძნება სამეცნიერო, ისტორიული, წერილობითი, ვიზუალური, ეპიგრაფიული წყაროების კრიტიკულ ანალიზს, ასევე, აჭარის ხის მეჩეთების ნატურაში კვლევას, ისტორიულ-მხატვრული ღირებულებების წარმოჩენას, ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტის, სივრცის სტრუქტურის, ინტერიერისა და ექსტერიერის მხატვრული თავისებურებების ხელოვნებათმცოდნეობითი ანალიზის მეთოდებს.

შედეგები

ოსმალეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ და დაქვემდებარებულ მხარეებში, ადგილობრივი ოსტატების მიერ, მათთვის ტრადიციული მასალებისა და ტექნიკის გათვალისწინებით, იქმნებოდა დედაქალაქის არქიტექტურის პროვინციული ნიმუშები. აჭარული ხის მეჩეთები - „ჯამეები“ ქართულ ტრადიციებთან ღრმად დაკავშირებული ფენომენია. მეჩეთებისა და მასთან დაკავშირებული ფუნქციური ნაგებობების ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტა ისლამის საკულტო ნიმუშების მოთხოვნებსა და ქართულ, ადგილობრივ ტრადიციებს ეფუძნება. მეჩეთის არქი-

ტექტურა გვაგონებს აჭარული ტიპის „ოდა-სახლს“, მისი ექსტერიერი, ფასადების გადაწყვეტა ხასიათდება უბრალოებით. წაბლის ან სხვა ჯიშის ხის მასალის მუქი მონაცრისფრო ან მოყავსიფრო-შავი ტონების ფერადოვნება, ხის ძელების მჭიდრო წყობა, ასიმეტრიულად გაჭრილი სწორკუთხა ფანჯრები, „გადმოფენილი“ სახურავი განსაზღვრავს ნაგებობის სპეციფიკურ გარეგნობას. მეჩეთის გეგმას საფუძველად უდევს სვეტებზე დამყარებული სამმხრივი ანტრესოლით შემოსაზღვრული დარბაზის ცენტრის აქცენტირების თემა, რაც ქართული ტრადიციისათვის ნაცნობ კონცეფციას წარმოადგენს. XIX-XX საუკუნეების აჭარის ხის მეჩეთები ეროვნული ხალხური ხელოვნების ტრადიციებსა და თანადროული ხანის ოტომანური ხელოვნების მხატვრული სიახლეებით შთაგონებული ადგილობრივი და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან მოსული, განსაკუთრებით კი, ლაზი ოსტატების შემოქმედებითი თანამშრომლობის შედეგია.

მსჯელობა

ჯამეებისა და მასთან დაკავშირებული ფუნქციური ნაგებობების ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტა, ერთი მხრივ, ისლამის საკულტო ნიშნულების მოთხოვნებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ადგილობრივი საცხოვრებელი სახლების, ქართული ხალხური ხელოვნების ტრადიციებს ეფუძნება. ეს ნიშანი მჟღავნდება თითქმის ყველა ნაწილის კონსტრუქციებსა და მხატვრულ ელემენტებში, ნაგებობის გარემოსთან დაკავშირებაში, გარეგნულ იერში, შიდა სივრცის გადაწყვეტაში, თუ ცალკეულ დეკორატიულ მოტივებში (Гараканидзе, 1959: 105-106, таб. 176-182).

მეჩეთები აგებულია საზოგადოებრივი თავშეყრისათვის ხელსაყრელ ადგილებში. საქართველოში თვალსაჩინოა ჯამეებისათვის ადგილის შერჩევისა და ბუნებასთან შერწყმის ტრადიცია. შენობის ირგვლივ, თითქმის ყველგან, დაცულია მწვანე საფარი, ეზო. მისი არქიტექტურა გვაგონებს აჭარული ტიპის

„ოდა-სახლს“, თუმცა, ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე, ქვის საძირკველზე აღმართული მცირე გაბარიტების მქონე ერთი, ორი ან სამსართულიანი შენობა ხასიათდება ერთგვარი ავტონომიურობით. ეს ნაგებობები გარეგნულად არც კი განირჩევა გერდით მდგომი ვერნაკულარული არქიტექტურის ნიმუშებისაგან. გამონაკლისია მოსახლეობის მიერ აღდგენილი მინარეთების მქონე მეჩეთები.

კამერული მასშტაბის მიუხედავად, მაღალი ქვის ცოკოლზე ან ქვისავე სართულზე დამყარებული ნაგებობა, ვერტიკალური მოცულობრივი სტრუქტურით, გარემოსთან დამაკავშირებელი აივნით, ფიცრული კედლის სიბრტყეებით, ხალვათად განაწილებული ფანჯრის ღიობებით, დახურული სივრცით აჭარული საცხოვრებელი სახლებისათვის დამახასიათებელი მცირე „ციხესიმაგრის“ შთაბეჭდილებას ტოვებს. საცხოვრებელი შენობების ასეთი ერთგვარი „ჩაკეტილობა“ ისლამური ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი ნიშანია, თუმცა ეს თავისებურება შესაძლოა მთის რეგიონის სპეციფიკითაც იყოს განპირობებული (Гараканидзе, 1959:81-82).

ქართული მეჩეთების მთავარი ფასადი ორიენტირებულია ჩრდილოეთ მხარეს, რაც განსაზღვრულია მექასადმი საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობით. აჭარის მეჩეთების ექსტერიერი, ფასადების გადაწყვეტა ხასიათდება უბრალოებითა და სიცხადით. მთავარი ფასადი თითქმის ყოველთვის გადაწყვეტილია სიმეტრიულად, ცენტრალური ღერძი ხაზგასმულია ნახევარწრიული ქვის კიბით. ფასადის სახასიათო ნიშანია დახურული მოცულობისა და ღია აივნის შეწყმა (კვირიკე - 1860-1862, დავგისტავი - 1826, უჩხითი - XX საუკუნის დასაწყისი, პირველი მაისი - 1864-1865, ქვედა აგარა-1860-იანი წლები, მეძიბნა-1910, ახო-1817-1818, ნიგაზეული-1922, ჩანჩხალო-1923, ნენია-1891-1892, ჯაბნიძეები-1892-1893, ქიძინიძეები-1867, დღვანი-1907-

1908 და სხვ). საცხოვრებელი სახლისაგან განსხვავებით, აივანი, ერთგვარი დერეფანია (ჰავლი), რომელიც ერთვის მხოლოდ მთავარ ფასადს, ლოჯიის მსგავსად შეჭრილია შენობის მოცულობაში და ასრულებს მოსაცდელის, ლოცვისათვის მოსამზადებელი სათავსის ფუნქციას. შედარებით იშვიათად, გვხვდება მეჩეთები ორივე სართულის დონეზე განაწილებული აივნებით (ჩაისუზნის მეჩეთი - XIX საუკუნის დასასრული) და მეჩეთები აივნის გარეშე (ქოსოფელი, შუბანი-1887-1888, ზუნდაგა - XIX საუკუნის შუა ხანები, დარჩიდეები-1908, ფუშრუკაული). აივნის მხატვრულ გამომსახველობას განაპირობებს საყრდენი ბოძებისა და რიკულების დახვეწილი ფორმები, მსუბუქი პროპორციები, ორნამენტული ჩუქურთმა, რომელიც ამკობს ბოძების ბაზისებსა და კაპიტელებს. ზოგჯერ ფასადების სართულის გამყოფ ძელებსაც გასდევს მოჩუქურთმებული სარტყელი. თუმცა, ექსტერიერში გამოყენებული ამ მხატვრული ელემენტების მიუხედავად, მეჩეთების გარეგნული იერი მაინც სისადავით გამოირჩევა (Гараканидзе, 1959:105-106, таб. 180-181).

აჭარაში გავრცელებული საცხოვრებელი სახლების მსგავსად, მეჩეთები, ძირითადად, გადახურულია ოთხფერდა, მკვეთრი შვერილის მქონე, უმთავრესად, კრამიტის სახურავით. წაბლის ან სხვა ჯიშის ხის მასალის მუქი მონაცრისფრო ან მოყავისფრო-შავი ტონების ფერადოვნება, ჰორიზონტალური და ვერტიკალური ძელების მჭიდრო წყობა, ასიმეტრიულად გაჭრილი სწორკუთხა ფანჯრები, „გადმოფენილი“ სახურავი და მისგან დაცემული ჩრდილი იდუმალ, მისტიკურ იერს ანიჭებს ნაგებობას. ამ მხრივ გამორჩეული ნიმუშია ქობულეთის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე შემორჩენილი სოფელ კვირიკეს მეჩეთი (1860-1862). შენობის გადახურვის შვერილი კიდეები აქ კრამიტის საყრდენი კოჭებისა და სარტყელის ორმაგ რიგს ემყარება. სახურავის კარკასის მომრგვალებული კუთხეები, კოჭ-

ების რიტმული წყობა, კონსტრუქციულ სიმტკიცესთან ერთად, გამომსახველობას მატებს შენობას. აჭარის კლიმატური პირობებით განპირობებული ეს დეტალი ხელოსნობისა და ხითხურობის მაღალ ტრადიციებზე მეტყველებს. სახურავის კიდეების ასეთივე, მაგრამ უფრო გამარტივებული ფორმები სხვა მეჩეთებზეც დასტურდება (ახო-1818, უჩხითი-1880-იანი, ქოსოფელი, ხოხნა-1899-1990, დარჩიძეები-1908, მაწყვალთა-1842-1843, ნიგაზეული-1922, ქიძინიძეები-1867 და სხვ.). ნაგებობის გადახურვის ანალოგიური ფორმები ფართოდაა გავრცელებული აჭარული და ლაზური ტიპის საცხოვრებელ სახლებსა და სამეურნეო შენობებზე. საბჭოთა პერიოდის ანტირელიგიური პროპაგანდის შედეგად, არ შემორჩა XIX-XX საუკუნეების მეჩეთების თავდაპირველი მინარეთები, რომლებიც სალოცავის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, დომინანტური, რელიგიური იდენტობის გამომხატველი ელემენტია და ხასიათდება მკვეთრად მაღალი, ზემსწრაფი პროპორციებითა და ვიწრო, მომრგვალებული, კონუსური, „კარვისებური“ გადახურვის მქონე ფორმებით.

მეჩეთში შესასვლელი მთავარი კარი ფასადის ყველაზე გამომსახველი დეტალია. ორნამენტული კვეთით უხვად შემკული კარით იწყება მხატვრულად მორთული შიდა სივრცის აღქმა. სამლოცველო დარბაზი, თავისი ხატოვანი გადაწყვეტით, არქიტექტურულ კონსტრუქციებსა და სარიტუალო ფორმებზე ხალიჩისებურად განაწილებული კვეთილი ჩუქურთმებით, მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტებით, ფერადოვანი მხატვრობით ერთგვარ მიწიერ სამოთხედ გაიაზრება (ვარშალომიძე, 2010:427-428). ინტერიერის აუცილებელი სარიტუალო არქიტექტურული ფორმებია, ქიბლის ცენტრში მდებარე, მექის მიმართულების აღმნიშვნელი მიჰრაბი და პარასკევისა და სადღესასწაულო ქადაგების წარმოთქმისათვის განკუთვნილი მინბარი. სამლოცველო დარბაზის („ჰარიმი“) აუცილებელი ატრიბუტია მცი-

რე მერხი - ქურსი, რომელიც ზოგჯერ სვეტზეა დამაგრებული (ახო-1818, ქვედა აგარა-1860-იანი, ცხმორისი-1891-1892, ჯაბნ-იძეები-1892-1893, შუბანი - 1887-1888 და სხვ.) ან კედელთანაა მიდგმული (გეგელიძეები-1880-1900, ხოხნა - 1899-1900 და სხვ.).

მეჩეთის გეგმის საფუძველს წარმოადგენს, ძირითადად, სამმხრივი ანტრესოლით, გალერეით („მაჰფილი“) შემოსაზღვრული დარბაზი, რომლის ცენტრალური ვერტიკალი ყოველთვის აქცენტირებულია ჭერის კონსტრუქციით. ზოგჯერ ანტრესოლის უხვად შემკული ვიწრო ზოლი გადადის ქიბლის კედელზეც, რის შედეგად გალერეა ოთხმხრივ მოხაზულობას იძენს. სივრცის პლასტიკური ელემენტები - სამმხრივი ანტრესოლი თავისი მძლავრად შვერილი სწორკუთხა ან ნახევარწრიული ფორმის ცენტრალური აივნითა და ფანჯრების განაწილებით შექმნილი განათების სისტემით, ისლამური არქიტექტურის სხვა ნიმუშების მსგავსად, ხელს უწყობს მექასკენ ორიენტირებული ქიბლის კედლის აქცენტირებას. სამხრეთი კედლის მხატვრულ-აზრობრივი კომპონენტის - მიჰრაბის თაღოვანი შემკულობა, ზოგ შემთხვევაში, მსგავსებას საცხოვრებელი სახლების ბუხრების გაფორმებასთანაც იჩენს (Гараканидзе, 1959: рис. 2, 44).

მეჩეთის საღვთისმსახურო ფორმების კანონიკური მოთხოვნები, კომპოზიციური აქცენტების, განსაკუთრებით კი, მიჰრაბის ხაზგასმა, განათებისა და ქიბლის კედლის საერთო დეკორის ერთიან სისტემაში ჩამოყალიბება ქართული ტრადიციისათვის დამახასიათებელი ფორმებით გაიაზრება. ჯამეეების სამხრეთი კედლის მხატვრული გადაწყვეტა ანალოგიას აჭარული სახლის ინტერიერის და მესხური „დარბაზის“ სტრუქტურასთან ამჟღავნებს, რომლის სივრცეში წამყვანი როლი კარადებით ან თახჩებით შემკულ ბუხრიან კედელს ენიჭება. ბუხარი წარმოადგენს სახლის „საკრალურ კერას“, მხატვრულ ცენტრს, რომლის ხაზგასმას ემსახურება კედლის მხატვრული გადაწყვეტის თით-

ოეული კომპონენტი. ასეთივე საკრალური მნიშვნელობისაა ქიბლის ცენტრში მდებარე, მლოცველის მთავარი ორიენტირი - მიჰრაბი. ზოგჯერ მიჰრაბის ერთ ან ორივე მხარეს იატაკიდან შემადლებული საფეხური და თაღოვანი ანტაბლემენტის მქონე ნიშები მოწყობილი (ხოხნა - 1899-1990, ჩიქუნეთი - 1838, პირველი მაისი-1864-1865, მეძიბნა - 1910, ქვედა აგარა - 1960-იანი წლები და სხვ.), რაც, თავისი შემკულობით ხაზს უსვამს ქიბლის კედლის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას.

შიდა სივრცის ორი ძირითადი კომპარტიმენტი - სამლოცველო დარბაზი და მეორე სართულის გალერეა გადახურულია ჭერის დიფერენცირებული კონსტრუქციებით: ანტრესოლის გადახურვას ქმნის დეკორატიული კანტებით ხაზგასმული ბრტელი კვადრატული და სწორკუთხა პანელების მონაცვლეობა, ხოლო დარბაზის ცენტრი, თითქმის ყოველთვის, აქცენტირებულია ნახევარსფერული გუმბათით ან „გვირგვინით“ - კესონურ-ხოჩისებური თავანით, რომლებსაც მდიდრული შემკულობა, ორნამენტული ჩუქურთმა და ფერწერული დეკორი გამოარჩევს. აჭარის ხის ჯამეების ჭერის კონსტრუქცია ხითხურობის მაღალ დონეს, ტრადიციების უწყვეტობას, მხატვრული ფორმების შემუშავებისადმი შემოქმედებით მიდომასა და ფორმათა მრავალფეროვნებას გვიჩვენებს.

გადახურვის ერთ-ერთი სახეა თავანის კვადრატის ცენტრში განთავსებული ნახევარსფერული გუმბათი, რომელიც ანტრესოლის სვეტებზე დამყარებულ შეკიდულ ჭერშია მიმაღული. შედარებით იშვიათად, დარბაზის კვადრატის ცენტრის აღმნიშვნელი გუმბათი იატაკის დონიდან აღმართულ 4 სვეტს ემყარება (მარადიდის ქვის მეჩეთი - 1914). თავანის გუმბათოვანი ფორმები ახასიათებს ქოსოფლის, ცხმორისის (1891-1892), უჩხითის, ზუნდაგას (XIX ს-ის II ნახევარი), ჭვანას (1894-1895), ნიგაზულის, დღვანის, ფურტიოს (1894-1895), რიყეთის (1918), დანისპა-

რაულის (XX ს-ის დასაწყისი), პაქსაძეების (XIX ს), დაგვისთავის, ზოტის (1905-1907) და სხვა მეჩებს (ბარამიძე, 2010). ხშირად გუმბათის წყობა მხოლოდ ფიცრულია, მაგრამ მაინც მაღალ სამშენებლო კულტურას გვიჩვენებს. ზოგჯერ გუმბათის ძირს გასდევს მოჩუქურთმებული სარტყელი (დაგვისთავი, ცხმორისი, ჭვანა, ნიგაზეული, ფურტო, დღვანი და სხვ.).

გამომსახველობით გამოირჩევა ქვედა აგარის მეჩეთის (1860 -იანი წლები) გადახურვა - სხვადასხვა რიტმული წყობის ვიწრო არშიებიანი პანელებითა და თავანის გუმბათით. გუმბათი ჩასმულია მოჩუქურთმებული წრეების მოტივთა ჩარჩოში, მის ფუძეს ქმნის ორნამენტული დამოუკიდებელი სწორკუთხა ფილებისაგან შემდგარი სარტყელი, ხოლო გუმბათის ნახევარსფერო მოჭედილია კეხის „ვარდულიდან“ დაშვებული, დინამიკური სტრუქტურის მქონე ხის კანტებით, „სხივებით“. გუმბათის ასეთი გადაწყვეტა ქართველი ხითხუროების მაღალ სადურგლო ოსტატობასა და მხატვრულ გემოვნებას მოწმობს.

საინტერესო ფორმას გვიჩვენებს დარჩიძეების მეჩეთის თავანის გადახურვა, რომელსაც შეიძლება „საფეხურებიანი გუმბათი“ ეწოდოს. კვადრატის ცენტრში გამართული გუმბათის ნახევარსფერო შედგენილია ჭერის სიღრმეში შეჭრილი და პირამიდულად შემცირებული წრეებისაგან, რომლის თითოეული საფეხური დამოუკიდებელი ორნამენტული მოტივებითაა შემკული. გუმბათის ცენტრს ასრულებს ვარდული. გუმბათის ეს ფორმა „კვადრატულ პირამიდული გვირგვინის“ („კიბურ გვირგვინოვანი“) გადახურვის პრინციპით უნდა იყოს შთაგონებული.

კვადრატის გადახურვის განსხვავებული ფორმა გამოყენებული კვირიკეს ჯამეს ინტერიერში. მის დომინანტს ქმნის ე.წ. „საფეხურისებური ცრუ გუმბათი“, რომელიც ამოყვანილია „გვირგვინის“ პარალელური რიგების თანმიმდევრული წამოწევით შუაგულისაკენ. კონსტრუქციის მხატვრული სტრუქტურა

ეფუძნება კვადრატული სიბრტყეების პროპორციული შემცირებისა და სიღრმეში საფეხურებრივი წამოწევის პრინციპს, რომლის შედეგად ჭერი იღებს პირამიდულ ფორმას. თითოეული კვადრატი აქცენტირებულია დეკორატიული კარნიზით, შუა კვადრატს კი ასრულებს ვარდული. გადახურვის ამ ფორმის საყურადღებო და გამომსახველი დეტალია გვირგვინის ფონად ლურჯი ფერის ქსოვილის გამოყენება, რაც, ასევე, დასტურდება სამხრეთ საქართველოს (აჭარა, თრიალეთი) ხალხურ ხუროთმოძღვრებაში (ვარშალომიძე, 2009:426). კვირიკეს მეჩეთის პარალელური წყობის ოთხკუთხა გადახურვა გამომდახილს პოვნებს ქართული დარბაზის „გვირგვინის“ წყობასთან, რომელიც თავის საწყისებს უძველეს ხანაში იღებს. ანალოგიური ჭერის დეკორი გვხვდება გოგამეების მეჩეთში (1874-1875 წწ). ხოხნას ჯამეში კი გამოყენებულია თავანის პარალელურ კვადრატული „გვირგვინი“ ცენტრში რვაწახნაგა კესონითა და ვარდულით. კიბურ-კვადრატული პარალელური წყობისაგან განსხვავებით, შუბანის, ჯაბნიძეების, ნენიის, პირველი მაისის, გოგინაურის და სხვ. მეჩეთებში დასტურდება დარბაზის ცენტრალური ნაწილის რვაწახნაგა კესონის ფორმები. ჩიქუნეთისა და ბეღლეთის (XIX საუკუნის დასაწყისი) მეჩეთებში კი გვხვდება შედარებით განიერი, საფეხურისებური, „ბრტყელ-კასეტური“ (ხოხჩისებური) თავანები.

აჭარის ხის ჯამეებში სამლოცველო დარბაზების ცენტრი ძირითადად ერთი გუმბათით ან ერთი კესონითაა აქცენტირებული, თუმცა არსებობს გამონაკლისებიც. მაგალითად, ღორჯომის (1902 წელი) მრავალგუმბათოვანი თავანის სახით, რომლის კვადრატულად დაყოფილი ჭერის კონსტრუქცია ითავსებს ნახევარსფერულ გუმბათებსა და რვაწახნაგა კესონისებურ ფორმებს (ჰარის ბრანდტსი..., 2018:122-130). განსხვავებით სხვა მეჩეთებისაგან, მისი თავანის ცხრა ნაწილად გაყოფილი დარბაზის

ჭერის კონსტრუქცია სვეტებს უჭირავს, ცენტრალური, განიერი გუმბათის ოთხივე მხარეს მცირე მოცულობის ოთხი გუმბათი და კიდეების ოთხი რვაწახნაგა კესონია, რაც თავის მხრივ, ქართველი ოსტატების შემოქმედებითი თავისუფლებასა და არტი-სტიზმს ადასტურებს.

ამდენად, ავთენტური ნიმუშების საფუძველზე ირკვევა, რომ აჭარის ხის ჯამეების ჭერის კონსტრუქცია ხასიათდება მრავალფეროვნებით, გუმბათებთან ერთად გვხვდება კესონური - „გვირგვინისებური“ და განიერი, „ბრტყელ-კასეტური“ („ხონჩ-ისებური“) ფორმები. მეჩეთების აგების თარიღებისა და ქრონო-ლოგიის გათვალისწინებით, თავანის განსხვავებული სახეები ერთმანეთის პარალელურად თანაარსებობს.

გეგმარების, ინტერიერის სტრუქტურისა და დარბაზის გადახურვის ანალოგიური ფორმები გვხვდება ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მეჩეთებშიც. სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის მეჩეთები წარმოადგენენ ქვით ნაგებ მასშტაბურ ნაგებობებს, კვადრატული გეგმით, შიდა ანტრესოლით, ხის ჭერთა და მოჩუქურთმებულ-მოხატული დეტალებით. აქ სამლოცველო დარბაზის გადახურვა, ძირითადად, გუმბათოვანია, თუმცა ხარჯამის მეჩეთის შესასვლელის დეკორში ფიქსირდება მესხური ტრადიციული საცხოვრებლის გვირგვინოვანი გადახურვაც (მეჩეთები სამცხე-ჯავახეთში, 2022:64, 72-73).

მეჩეთის სალოცავი დარბაზის გადახურვის მთავარი მოტივის, „გვირგვინისებური“, კესონისებური ჭერის იდეა მომდინარეობს ქართული ტრადიციული საცხოვრებლის „დარბაზის“ თავანის ფორმებიდან. საცხოვრისის ამ ტიპში გამოყენებული ერდოთი გახსნილი გვირგვინოვანი გადახურვა შემორჩენილია ქართლში, თრიალეთსა და სამცხე ჯავახეთში. ცნობილია, რომ ხის გვირგვინოვანი გადახურვა ფართოდ იყო გავრცელებული მთელ მსოფლიოში კორეიდან - ეგეოსის ზღვის ნაპირებამდე

(აზერბაიჯანი, სომხეთი, ტაჯიკეთი, პამირი, ინდოეთი, ირანი, აბისინია), მაგრამ ინტერიერის მოწყობისა და გადახურვის, გვირგვინთა ფორმა-სიმაღლეების ნაირსახეობის მიხედვით, ყველაზე მრავალფეროვანი სურათი სწორედ საქართველოშია წარმოდგენილი (ჩიქოვანი, 1960:101-102, 112). აჭარის ხის ჯამეებში გამოყენებული თავანის ფორმები საწყისებს უძველეს წარსულში იღებს. კოლხეთის მიწაზე ამ კონსტრუქციის არსებობა 2000 წლის წინ ფიქსირებულია ვიტრუვიუსის ტრაქტატში „ათი წიგნი ხუროთმოძღვრებაზე“. მართალია, მის მიერ აღწერილმა ხის ძელოვანმა „გუმბათმა“ ჩვენამდე ვერ მოაღწია, მაგრამ მოიპოვება ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური მასალები, რომლებიც ადასტურებენ ამგვარი კონსტრუქციის არსებობას დასავლეთ საქართველოში. მაგალითად, ჩოლოქში აღმოჩენილი ძვ.წ. X ს-ის ხის სახლის ნაშთები ადასტურებს ვიტრუვიუსის ცნობათა სარწმუნოებას (ყიფიანი, ამაშუკელი, 1995:10). ვიტრუვიუსის თანახმად, „კოლხური სახლის“ ზედა სტრუქტურა მორების პარალელური წყობით შედგენილი „ცრუ კამარაა“, რომლის წარმოშობა დაკავშირებულია კერის არსებობასთან. ერდო, რომელიც საქართველოს ტერიტორიაზე ძვ.წ. III ათასწლეულებიდან დასტურდება, დაკავშირებულია საოჯახო კერის უძველეს წარმოდგენებთან და რიტუალებთან. ე.წ. გვირგვინული გადახურვა ფართოდ იყო გავრცელებული კოლხეთის ტერიტორიაზე. მის არსს კი განაპირობებდა კერის ფუნქციონირება. „კოლხური“ სახლის ტრადიციები გამოძახილს პოვებს აჭარის ხალხურ ხუროთმოძღვრებაში, კერძოდ, ჯამეების თავანის მხატვრულ-კონსტრუქციული გადაწყვეტაში. ეს ეხება არა მხოლოდ აჭარული ჯამეების ცრუგვირგვინისებურ ან გუმბათოვან ჭერს, არამედ საფეხუროვანი, კასეტისებური ჭერის კონსტრუქციასაც, რომელიც ზუსტად იმეორებს „კოლხური სახლის“ წყობას და წარმოადგენს მის ახლებურ მხატვრულ გადააზრებას (სუმბაძე, 1982: 69-71). თუმცა ნიშანდ-

ობლივია ის, რომ გადახურვის ამ სახეებმა ნაწილობრივ დაკარგა თავისი კონსტრუქციული არსი, შეიძინა დეკორატიული ელემენტის მნიშვნელობა და იქცა ეროვნული ტრადიციების გამოხატულებად. ამდენად, უძველესი „კოლხური“ საცხოვრებლის გადახურვის სისტემა, რომელიც აღწერილია ანტიკურ ტრაქტატში და რომლის ანარეკლი მოიპოვება დღეს ეთნოგრაფიულ მასალებში, კარგადაა შემორჩენილი აჭარული ჯამეების გადახურვაში (Гараканидзе, 1959:136).

აღსანიშნავია, რომ გვირგვინისებური ჭერის დეკორატიული ფორმები, ასევე, დასტურდება XIX-XX საუკუნეების დასავლეთ საქართველოს (აჭარა, სამეგრელო) საცხოვრებელი სახლების არქიტექტურაში (სოფელი ქედლები, ბზუბზუ, სარფი, დიდაჭარა; ქალაქები წალენჯიხა, სენაკი, ზუგდიდი). გურიისა და სამეგრელოს საცხოვრებელ სახლებში, ასევე, დასტურდება გუმბათოვანი თავანის მქონე სასტუმრო ოთახები: სოფელ ბუკისციხე, ორსანტია, ხიდისთავი (Гараканидзе, 1959, таб. 78-79,81, 83-85, 87,116-120,125,127; ჭიჭილეიშვილი, 2015:120-121). საქართველოს ხის საეკლესიო არქიტექტურაში კი, გამოყენებულია ფიცრებით გამოყვანილი მრუდი ფორმები - კონქები და კამარები, რაც მეჩეთების მხატვრულად გადაწყვეტილ გუმბათებთან ერთად, ხალხური ხითხურობის ტრადიციულ მიდგომას ადასტურებს (Гараканидзе, 1959: 103-104, т. 167, 171-172).

ამდენად, აჭარის მეჩეთების ინტერიერის გადაწყვეტა ეფუძნება სივრცის აპრობირებულ კონცეფციას - კვადრატზე დამყარებული „გუმბათის“ თემას, რაც შუა საუკუნეების ქრისტიანული არქიტექტურის ძირითად ბირთვს წარმოადგენდა. ცნობილია, რომ ქართული ტაძრების ცენტრს ქმნის გუმბათით დაგვირგვინებული კვადრატი, რომლის გარშემო ვითარდება ჯვრისებრი გეგმა. კვადრატზე დამყარებული გუმბათის თემა გენეტიკურად დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, ანალოგიური სტრუ-

ქტურის არსებობასთან წინა-აღმოსავლეთის ქვეყნების არქიტექტურაში და, მეორე მხრივ, წინაქრისტიანული პერიოდიდან მომდინარე ქართული საცხოვრისის ტრადიციებთან (ბერიძე, 1974: 19). მეჩეთების საღვთისმსახურო რიტუალისა და გეგმის ძირითადი მოთხოვნები, რაც სვეტებზე დამყარებული გალერეებით შემოსაზღვრული, ერთიანი, ცენტრის აქცენტირებით წარმოდგენილი სამლოცველო დარბაზის მოწყობას გულისხმობდა, ქართული არქიტექტურისათვის ნაცნობი კონცეფცია იყო. ჯამეების სამხრეთი კედლის მხატვრული გააზრებაც აქარული სახლის ინტერიერის, ასევე, მესხური „დარბაზის“ სტრუქტურასთანაც პოვებს სიახლოვეს, რომლის სივრცეში წამყვანი როლი კარადებითა და თახჩებით ფლანკირებულ ბუხრიან კედელს ენიჭება. ჯამეს „საკურთხევის“ კედლის კომპოზიცია - მიჰრაბის დომინანტური მნიშვნელობა, სარიტუალო ელემენტების ხაზგასმული ხატოვანება საცხოვრებელი სახლის ბუხრის, როგორც „საკრალური კერის“ და მასთან დაკავშირებული კომპონენტების მხატვრული მორთვის პრინციპითაა ნასაზრდოები (Гараканидзе, 1959: 88).

ცნობილია, რომ ოსმალურ არქიტექტურაში მიმარ კოჯა სინანის (Mimar Koca Sinan) (1489-1588) მიერ შემუშავებული მეჩეთების კომპლექსების არქიტექტურული გადაწყვეტა გამოხატავდა ტერიტორიულ თავისებურებებს, იდენტობას, მეხსიერებას, დეკორის იმ სახეებს, რაც, თავისი სახვითი მრავალფეროვანი კომბინაციით, მანამდე შეუცნობელ შინაარსს სძენდა მის ქმნილებებს. მიმარ სინანის მეჩეთების ტიპოლოგია ეფუძნებოდა შუქით სავსე ცენტრალიზებული გუმბათებიანი სივრცეების კონცეფციას, რაც ასახულია პროვინციულ ისლამურ ნიმუშებშიც. სულთნის არქიტექტორებს, მათ შორის სინანს, შემუშავებული ჰქონდათ ტიპური გეგმები, რომელთა განხორციელება შესაძლებელი იყო ოსმალეთის მრავალენოვანი და მრავალკონფესიური

მოსახლეობისათვის აპრობირებული მასალების, ტექნიკისა და მხატვრული ტრადიციების გათვალისწინებით. თანადროული ოსმალური და ადგილობრივი ვერნაკულარული მხატვრულ-კონსტრუქციული ფორმების გამოყენება კი, თავის მხრივ, განსაზღვრავდა მეჩეთების სინკრეტულ ხასიათს.

ამ თვალსაზრისით, საინტერესო ნიმუშები ფიქსირდება თურქეთის აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, განსაკუთრებით იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ოსმალთა დაპყრობითი ლაშქრობების შემდეგ, საქართველოს ჩამოშორდა - სამცხე, ჯავახეთი, აჭარა, შავშეთი, კოლა, არტაანი, ჩრდილი, ერუშეთი, სპერი, ტაო, კლარჯეთი და ჭანეთი. ისლამიზაციის პროცესი განსაკუთრებით დაჩქარდა XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან (მეჩეთები სამცხე-ჯავახეთში, 2022:8).

ხის მეჩეთები ფართოდ იყო გავრცელებული ტყეებით მდიდარ ანატოლიის რეგიონში. ხის სვეტებიანი და ხის ჭერიანი მეჩეთები თურქეთის ძველ ქალაქებში ყარახანიდების ეპოქიდანაა ცნობილი (840-1042). ხის სვეტებიანი მეჩეთები დასტურდება სელჩუკების პერიოდშიც (1077-1130), მაგრამ ამ ტიპის ნაგებობებმა უფრო ფართო გავრცელება ოსმალეთის იმპერიის ხანაში ჰპოვა. აღნიშნული რეგიონის ხის მეჩეთები ლურსმნების გარეშე ნაგები შენობებია, ისინი სამეცნიერო ლიტერატურაში მკვლევარ ეკრემ ჰაკი აივერდის მიერ დამკვიდრებული ტერმინით - „Çandi“ (çanti)“ მეჩეთების სახელწოდებითაა ცნობილი. ხის, ე.წ. „Çandi“ წყობით ნაგები მეჩეთები გვხვდება შავიზღვისპირეთის რეგიონის მსხვილი ქალაქების - სამსუნი, სინოპი, კოჯაელი, დუზჯე, კასტამონუ, ორდუ, გურესუნი, რიზე, ტრაპიზონი და ართვინის მიდამოებში (Erarslan, 2022:105-106).

ტოპოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ნაგებობები განთავსებულია ფერდზე. ზოგჯერ მეჩეთები აღმართულია ქვით ნაგებ საძირკველზე, ზოგიერთი კი სარადფის გარეშე დგას

პირდაპირ მიწაზე. ორ ან სამსართულიან ნიმუშებში პირველი სართული გამოყენებულია მედრესედ. ზოგჯერ მედრესეები განლაგებულია მეჩეთის გვერდით მდებარე ცალკე შენობებში. მეჩეთებში, ისევე, როგორც აჭარის ჯამეებში, მნიშვნელოვანია ქიბლის მიმართულების დაცვა, მთავარი ფასადისა და შესასვლელის ორიენტირება ჩრდილოეთის მხარეს. გეგმისა და სივრცის გააზრების თვალსაზრისით აქაც თვალსაჩინოა ნახევრადლია და დახურული სივრცეების შერწყმის კონცეფცია. გეგმის ძირითადი კომპონენტებია სალოცავი დარბაზი (*harim*), მეორე სართულის გალერეა - ე.წ. მაჰფილი (*mahfil*), მსგავსია სარიტუალო მცირე არქიტექტურული ფორმების (მიჰრაბი, მინბარი, ქურსი) განთავსების პრინციპი. ექსტერიერს, ძირითადად, ახასიათებს ღია, სვეტებიანი პორტიკი და გვერდითი გალერეები (*revaq*), გარე ან დახურული სივრცეები (*son cemaat revag'i*) დაგვიანებულთათვის. მეჩეთი გალერეებითურთ გადახურულია თურქული სტილის კრამიტით დაბურული ოთხფერდა სახურავით (Erarslan, 2022:112-113).

მსგავსი გეგმარებითი სტრუქტურა ახასიათებს სამსუნის კავაკის რეგიონში დადასტურებულ ხის ე.წ. „ჯუმა“ მეჩეთებს (ბეკდემირი-1596-1599, თათრმუსლუ -XVIII ს., დერე, ჩაკალი - XIXს. და სხვ.), რომლებიც აგებულია ადგილობრივი მორწმუნეთათვის პარასკევის, ასევე რელიგიურ დღესასწაულების ღონეებსა და დაკრძალვის რიტუალებზე დასასწრებად. „ჰარიმის“ შემომსაზღვრელი შიდა გალერეა, ზოგჯერ, წარმოდგენილია ოთხმხრივი, სამმხრივი და ერთმხრივი ანტრესოლების სახით (Uzun, Çiftçi, 2017:322-333). კავაკის რეგიონის ზოგიერთი მეჩეთის (ბეკდემირი, კოსაჯა) თავისებურებაა ინტერიერის უხვი შემკულობა - ჩუქურთმით მორთული კესონირებული ჭერითა და ორნამენტული დეკორით. რიზეს რეგიონის ნიმუშებს (არდ-აშენ დოღანაი - 1829-1830, ფინდიკლი მეივალი-1871-1872, გიუ-

ნეისუ ჩამლიჯა - 1862, კალანდერე ხუსინ ხოჯა - 1834, ხემშინ ბილენქოი - XVIII ს და სხვ.) ახასიათებს გეგმისა და სივრცის საერთო კონცეფცია, სამლოცველო დარბაზის გუმბათოვანი და უგუმბათო თავანები, რომელთაგან სჭარბობს ბრტყელი ან კესონური ფორმები (გუმბათოვანი თავანი აქვს არდაშენ დოღანაი ჯამეს, ბრტელ-კესონური გადახურვის სახეები გვხვდება ჯამეებში - მეივალი ფინდიკლი, ჩაიელი ჩემმელი, ჩამლიჰემშინ შენკოი, კალანდერე ჰუსინ ხოჯა, იკიზდერე შიმშირლი და სხვ.). ექსტერიერის ძირითადი სახასიათო თავისებურებაა ხის მოაჯირებიანი აივნები, ორსართულზე განაწილებული ორფრთიანი ფანჯრები, ტერასები, ფუნქციურად აქცენტირებული ჩრდილოეთი ფასადი (Azizsoy, Özkurt, 2021:888-890). ტრაპიზონის, ჩაიკარას ოლქში, შემორჩენილ XIX საუკუნის ჯამეებსაც (ტაშორენ ქოიუ ჯამე, უზუნგოლ-ფილაკ ჯამე, დერნეკვაზარი იუკან კონდუ ჯამე და სხვ.) გამოარჩევს ხისა და ქვის მასალების შერწყმის პრინციპი, სივრცის საერთო კონცეფცია, ინტერიერის, კარის, მიჰრაბისა და მინბარის, დარბაზის ჭერის დეკორატიული გადაწყვეტა, თავანების გუმბათოვანი ან კესონირებული ფორმები, სვეტების, გალერეის მოაჯირების ორნამენტული „ნაქარგებით“ შემკობა (Zorlu, 2017: 58-67).

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის აღნიშნული რეგიონული ნიმუშები ადასტურებენ, რომ მეჩეთების სივრცით-გეგმარებითი სტრუქტურა ემყარებოდა ისლამის საღვთისმსახურო კანონიკით შემუშავებულ ნორმებს, თუმცა მშენებლობის ტექნიკა, მასალა და ფორმათა მხატვრული გააზრება, შესრულების მეთოდები, ორნამენტული მოტივების რეპერტუარი გამოხატავდა რეგიონული არქიტექტურის ტიპოლოგიურ, ადგილობრივ თავისებურებებს.

აჭარის ხის მეჩეთების გეგმარებისა და სივრცის სტრუქტურა ისლამური რელიგიური მოთხოვნებითაა განპირობებული.

სივრცის კონცეფცია, ცენტრალური დარბაზის აქცენტირების თემა და მხატვრულ-კონსტრუქციული თავისებურებები ნასაზრდოებია ქართული სახლთმშენებლობის ტრადიციებით, რაც გამოვლინებას პოვებს შენობის ფასადებსა და ინტერიერში გამოყენებულ მხატვრულ ფორმებში (სვეტები, აივნის მოჯირბი, ჭერის შემკულობა, ორნამენტული მოტივები). მეჩეთების მხატვრული დეკორი, საუკუნეების წიაღიდან მომდინარე ქართული ქვისა და ხის არქიტექტურის ჩუქურთმის სახეებსა და თანადროული ხანის ოსმალური, ასევე, ევროპული ხელოვნების გავლენებით შემუშავებულ დეკორატიულ ელემენტებსა და მოტივებს შეიცავს, რაც ამ ნიმუშების მრავალფეროვნებასა და სინკრეტულ ხასიათს უსვამს ხაზს.

ქართული საისტორიო წყაროებით, წარწერებით, გადმოცემებით დადასტურებული ფაქტია, რომ საქართველოში (აჭარასა და სამცხე ჯავახეთში) მეჩეთებს, ძირითადად, ლაზი ოსტატები აგებდნენ. სარწმუნოა, ასევე, ისიც, რომ მათ მშენებლობასა და დეკორით შემკობაში აჭარის ადგილობრივი, მკვიდრი ოსტატებიც იყვნენ ჩართული, თუმცა ე.წ. „ბამ-უსტის“, მთავარი ხელოსნის „სტატუსი“, ძირითადად, ლაზ ოსტატებს ენიჭებოდათ (ვარშალომიძე, 1979:33). მეჩეთებზე დაცული არაბული წარწერები შეიცავენ ცნობებს ოსტატთა შესახებ: დაგვისთავის მეჩეთში მოხსენიებულია არჰაველი ლაზი ოსტატი ხასან ოღლი უსტა (1826), ზუნდაგას მეჩეთი (1860-იან წლებამდე) ლაზი ოსტატის უსტა ყაბაზი ახმედისა და ადგილობრივი ოსტატების - ქაჯაიას, გოგიტიძისა და თურმანიძის მიერაა აშენებული, ფურტიოს მეჩეთის მშენებელია ლაზი უსტა (ოსტატი) ომერ ყურ-ოღლი (1894-1895), ნენიის მეჩეთისა - ხასან უსტა (1891-1902), ხოხნას მეჩეთის (1899-1900) საძირკველი ლაზი, ხოლო შენობა ადგილობრივი ოსტატების ხასან და რესულ ქაჯაიების მიერაა აშენებული, ღორჯომის მეჩეთი აუგიათ ლაზ ოსტატებს ომერ

უსტა და უსტა ბინ აჰმედს (1902), დღვანის მეჩეთი აგებულია ომერ ბინ ახმედ ლაზისტანელის მიერ (1907-1908); შავშეთიდან მოსული ოსტატების ქმნილებაა დარჩიძეების (1908), ნიგაზე-ულის, სოფელ ჩაოს მეჩეთები (1900-იანი წლების დასაწყისი) და სხვ. (მუსლიმური თემი..., 2010:217-2018). სამცხე-ჯავახეთის მეჩეთების მშენებლობაშიც ლაზი და ადგილობრივი მესხების ხელწერა იკითხება - ზიკილიისა და ვალეს მეჩეთებში შემორჩენილი წარწერებით ეს ჯამეები არხაველ ლაზ მძებს, მუსა და ალი უსტებს აუგიათ, მათი მამა კი განთქმული ხითხურო, ჰასან უსტა ყოფილა. ასევე, გადმოცემებით დასტურდება, რომ მესხეთის მეჩეთების მშენებლობაში მუსლიმ მეზობლებს ქრისტიანებიც ეხმარებოდნენ, როგორც ფიზიკურად, ასევე, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტით, ეკლესიის აშენებაში კი, ადგილობრივ მუსლიმებსაც შეჰქონდათ წვლილი (მეჩეთები სამცხე-ჯავახეთში, 2022:13, 14,75).

ლაზების სამშენებლო მოღვაწეობის კვალი საქართველოს სხვადასხვა მხარეების (აჭარა, გურია, სამეგრელო, მესხეთი, თრიალეთი) საცხოვრებელი სახლების მშენებლობაშიც დასტურდება. ქართველური მოდგმის ეთნიკური ჯგუფი - ლაზები, ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიებზე იყვნენ განსახლებული (ტრაპიზონის, რიზეს მხარე, ჭოროხის დასავლეთ ტერიტორიები). ამჟამად, ისტორიული სამხრეთ საქართველოს უმეტესი ნაწილი, მათ შორის ჭანეთ-ლაზეთი, დღეისათვის თითქმის მთლიანად თურქეთის შემადგენლობაშია მოქცეული. საქართველოს შავიზღვისპირეთში კი ლაზური ტერიტორიის მხოლოდ ერთადერთი განაპირა სოფლის - სარფის ნაწილია დარჩენილი (სარფი, 2015:5, 10, 68-69). ქართული ნიმუშებისა და აღმოსავლეთ თურქეთის რეგიონების (ართვინის, რიზეს, ტრაპიზონის, სამსუნის მხარეები) მეჩეთების მხატვრული გადაწყვეტისა და დეკორატიული

ელემენტების მსგავსება, არა მარტო სარიტუალო წესების საერთო პრინციპებით, არამედ, ლაზი და საქართველოს სხვა მხარეებიდან მოსული „მოგზაური“ ოსტატებისთვის ტრადიციული და თანადროული მხატვრული ფორმების ცოდნითა და შემოქმედებითი გააზრებით იყო განპირობებული.

დასკვნა

XIX-XX საუკუნეების აჭარის მეჩეთები ეროვნული ხალხური ხელოვნების ტრადიციებსა და თანადროული ხანის ოტომანური ხელოვნების მხატვრული სიახლეებით შთაგონებული ადგილობრივი და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან მოსული, განსაკუთრებით კი ლაზი ოსტატების შემოქმედებითი თანამშრომლობის შედეგია. ოსმალეთის იმპერიული მმართველობის მიზანს ასიმილაციური პოლიტიკის გატარება, მრავალეროვანი და მრავალკონფესიური ქვეშევრდომების გაერთიანება და დაქვემდებარება წარმოადგენდა. გარკვეულ ეტაპზე, რელიგიური მოთხოვნების მიხედვით შემუშავებული მეჩეთების მშენებლობა, იმპერიის რეგიონებისათვის ტრადიციული მასალებით, სამშენებლო ტექნიკისა და მხატვრული ხერხების საფუძველზე მიმდინარეობდა. აჭარის მეჩეთების მაგალითზე ნათელია, რომ მათი მიმზიდველობა და უნიკალურობა ნაგებობის არქიტექტურულ-სივრცული და დეკორატიული გადაწყვეტის, როგორც მრავალსაუკუნოვანი ადგილობრივი ტრადიციების, ასევე, თანადროული ოსმალური მხატვრული ფორმების სინთეზითაა განპირობებული. XIX და XX საუკუნის დასაწყისის მეჩეთების არქიტექტურის მხატვრული ფორმის ანალიზის საფუძველზე იკვეთება, რომ ისლამური სალოცავების იდეური და საღვთისმსახურო მოთხოვნები ქართველი ოსტატების მიერ შემოქმედებითად იქნა გააზრებული. სიახლეების დანერგვას ხელს უწყობდა ისიც, რომ, ტიპური გეგმებისა და სარიტუალო ფორმების გარდა, დასაშვები იყო ადგილობრივი მასალების, მხატვრ-

ულ-კონსტრუქციული ფორმების, საეკლესიო არქიტექტურული და ვერნაკულალური დეკორის ელემენტების გამოყენება, რაც შემოტანილ მოტივებსა და ფორმებთან ერთად განსაზღვრავდა ამ ძეგლების გამომსახველობასა და მრავალფეროვნებას. ეროვნულმა სამშენებლო კულტურამ, ხალხურმა ხელოვნებამ, დროთა განმავლობაში, ადგილობრივ ნიადაგზე შემოქმედებითად გადაამუშავა და გაითავისა უცხო ეთნიკური და რელიგიური მოტივები და ქართული, კონკრეტულად კი, აჭარული ხით ნაგები მეჩეთების სახით, შექმნა ნაცნობ კონცეფციასა და მრავალფეროვან ფორმათშეგრძნებაზე დამყარებული უნიკალური ნიმუშები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ადამია, ი. (1956). *ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრება* (აჭარა), თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“.
- ბაგრატიონი, ვ. (1941). *აღწერა სამეფოსა საქართველოსა*, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ადამია, ი. (1967). *ქართული საცხოვრებელი სახლების უძველესი ტიპები აჭარაში*, „ძეგლის მეგობარი“, № 12, გვ. 3-12, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ბერიძე, ი., ბლუაშვილი, ნ. მუჯირი ქ. (2022). *მეჩეთები სამცხე-ჯავახეთში*, თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.
- ბერიძე, ვ. (1974). *ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება*, თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“.
- დიასამიძე თ. (2015). „*გულების ჯამე*“, საერთაშორისო კონფერენციის - „კულტურა და ხელოვნება: „კვლევა და მართვა“ - მასალები, გვ.126-130, ბათუმი: სტამბა „უნივერსალი“.

- ბარამიძე რ. (2010). *მუსლიმური საკულტო ძეგლები*, „ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში“, რედაქტორები: თ. შიოშვილი, რ. ბარამიძე, გვ. 390-416. ბათუმი.
- ბარამიძე რ. (2017). *ისლამური საკულტო ძეგლები* (ართვინის ილი) ბათუმი.
- მიქელძე ჯ. (1984). *საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი აჭარაში*, ბათუმი: გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“.
- მერეთები სამცხე-ჯავახეთში*, თბილისი, 2022, გამომცემლობა „არტანუჯი“.
- ვარშალომიძე ჯ. (1979). *ორნამენტი ხეზე*, ბათუმი: გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“.
- ვარშალომიძე, ჯ. (2009). *ხალხური და დეკორატიული სახვითი ხელოვნება*, „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, გვ. 425-432, ბათუმი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
- ვარშალომიძე ჯ. (2010). *მუსლიმანური საკულტო ნაგებობების ტრადიციული დეკორი*, „ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში“, გვ. 417-444, ბათუმი.
- კვაჭაძე ნ. (2021). *აჭარის ხის მერეთების არქიტექტურულ-მხატვრული ანალიზი* (ხელნაწერი), საკვალიფიკაციო ნაშრომი დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი.
- კვაჭაძე ნ. (2022). *აჭარის ხის მერეთების ტრადიციული დეკორი და მხატვრული შემკობის ფორმები*, „ხელოვნებათმცოდნეობითი ეტიუდები“, ტ.9, გვ. 64-80, ბათუმი: სტამბა „უნივერსალი“. <https://artcriticism.openjournals.ge/index.php/sac/article/view/7881/7829>.
- კოშორიძე ი. (2012). *ისლამური ხელოვნება*, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

- ოქროპირიძე ა. (2010). *ვაზი - სიცოცხლის ხე*, გვ. 7-31, თბილისი: თბილისის სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- სარფი (2015). რედაქტორები ჩოხარაძე მ., ფალავა მ., ბათუმი: გამომცემლობა „აჭარა“.
- სუმბაძე ლ. (1982). *გადავარჩინოთ ხუროთმოძღვრების ძეგლები*, საბჭოთა ხელოვნება, # 11, გვ. 66-78, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა ხელოვნება“.
- სუმბაძე ლ. (1967). *ჩუქურთმა ხეზე ხალხურ ხუროთმოძღვრებაში*, ძეგლის მეგობარი, # 12, გვ. 54-65, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ჩიტაია, გ. (1967). *ლაზური ორნამენტი*, „ძეგლის მეგობარი“, გვ. 71 -79, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ჩიქოვანი თ. (1960). *ქართული ხალხური საცხოვრებელი*, თბილისი.
- ყიფიანი გ., ამაშუკელი ნ. (1995). *„კოლხური“ და „ფრიგიული“ სახლები*, თბილისი.
- ჭიჭილეიშვილი მ. (2015). *ქართული ხითხურობის ტრადიციები აჭარის საკულტო ძეგლებში (ჯამეები)*, საერთაშორისო კონფერენციის „კულტურა და ხელოვნება: კვლევა და მართვა“- მასალები, გვ.117-125, ბათუმი: სტამბა „უნივერსალი“.
- ჭიჭილეიშვილი მ. (2010). *მეჩეთების მხატვრულ არქიტექტურული თავისებურებები*, „ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში“, გვ. 445-458, ბათუმი.
- ჰარის-ბრანდტსი ს., ვილერი ე., შიოშვილი ვ. (2018). *აჭარის ხის მეჩეთები (ისლამური არქიტექტურული მემკვიდრეობა საქართველოში)*, თბილისი.
- Гараканидзе М. (1959). *Грузинское деревянное зодчество*, Тбилиси: Издательство „Искусство“.

- Сумбадзе Л. (1977). *Дарбазные перекрытия и их место в истории архитектуры*, II Международный симпозиум по грузинскому искусству, Тбилиси.
- Сумбадзе Л.(1984). *Архитектура грузинского народного жилища Дарбази*, Тбилиси: Мецниереба.
- AZİZSOY A., ÖZKURT M. (2021). *RİZE AHŞAP (ÇANTI) CAMİLERİNDE BEZEME ÜSLUBU*, (DECORATION STYLE IN RİZE WOODEN (ÇANTI) MOSQUES), Sanat Tarihi Dergisi, 30/2, Ekim|October, 2021, 885-929. DOI: <https://doi.org/10.29135/std.866300>
- ERARSLAN A. (2022). *WOODEN MOSQUES (ÇANDI/ÇANTI MOSQUES) FROM ANATOLIA'S BLACK SEA REGION*, Bulletin of the *Transilvania* University of Braşov Series II: Forestry • Wood Industry • Agricultural Food Engineering • Vol. 15(64) No. 1 – 2022 , p. 105-118. <https://doi.org/10.31926/but.fw.iafe.2022.15.64.1.8>
- Necipoglu G.(2007). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*.
- Karpuz H. (1990). *Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler*. In: Vakıflar Dergisi, vol. 21, pp. 281-298. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/383/Karpuz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Karpuz H. (1989). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler*. In: *Sanat Tarihi Dergisi*, vol. 4, pp. 37-45; https://isamveri.org/pdfdrq/D00109/1989_4/1989_4_KARPUZH.pdf
- Uzun Z., Çiftçi A.(2017). *Space Analysis of Traditional Wooden Mosques in Samsun in Kavak Town* , Middle Part of Black Sea Region, Turkey, *Int. J. of Herit. Archit.*, Vol. 1, No. 3 (2017) 322–333.https://www.witpress.com/Secure/ejournals/papers/HA_010306f.pZorldf

u, T. (2017). Karadeniz Bölgesi'nde Ahşap Camiler: Trabzon Örneği. In: Mimarlık, vol. 395, pp. 58-67. <http://www.Mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=409&RecID=4183>

ნაშრომში ავტორის მიერ გადაღებულ ფოტომასალებთან ერთად გამოყენებულია რუსლან ბარამიდისა და ნანა მეფარიშვილის ფოტოები, რისთვისაც მათ განსაკუთრებულ მადლობას ვუხდით.

ილუსტრაციები

1-2. კვირიკეს მეჩეთი. 1860-1862

3. მეძიბნა. 1910

4. უჩხითი. XX საუკუნის 10-იანი წლები

5. კვირიკე. მეჩეთის სახურავის
საცხოვრებელი კონსტრუქცია.

6. სოფელი ტაკიძეები.
სახლის სახურავის
კონსტრუქცია

7. მაწევალთა. XIX საუკუნის
I ნახევარი

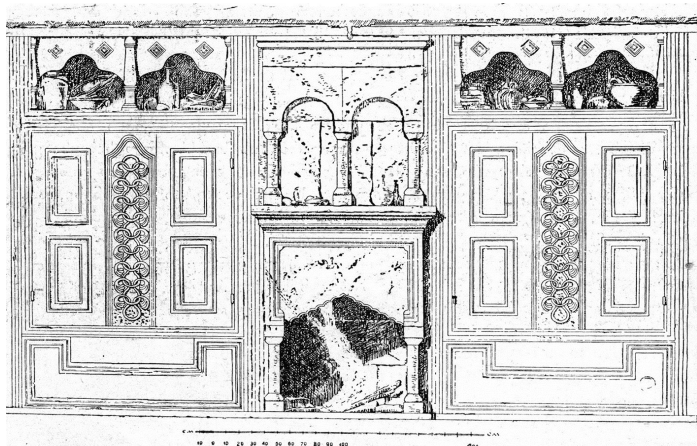
8. ქიძინიძეები 1867

9. ქვედა აგარა. XIX საუკუნის 60-იანი წლები

10. მეძიბნა. 1910
655

11. სოფელი ხანი (იმერეთი). ნატრიაშვილის სახლის
ინტერიერი (ლ. სუმბაძის მიხედვით)

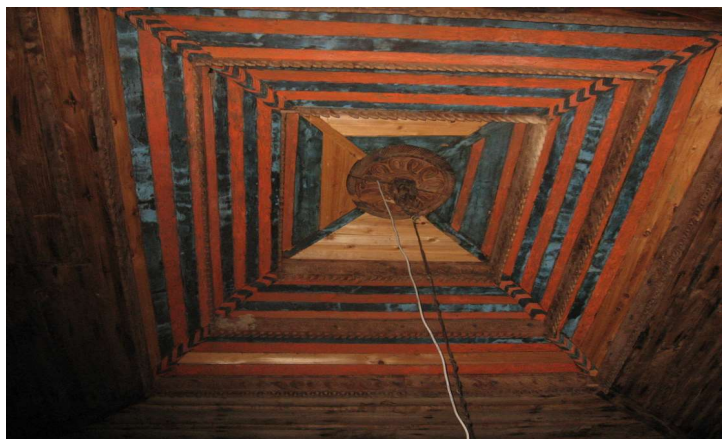
12. ფურტო. 1894-1895.

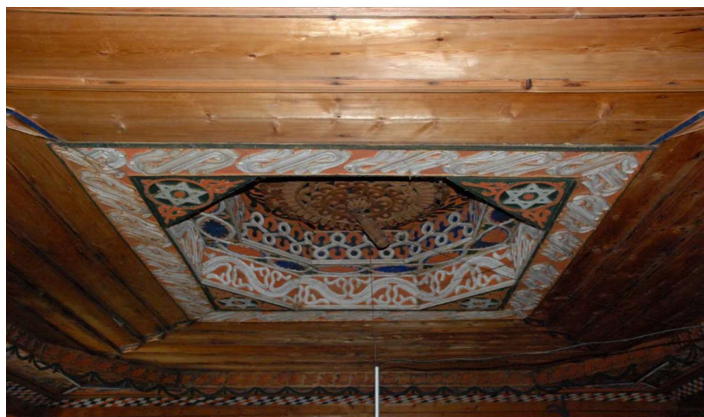
13. დღვანი. 1907-1908.

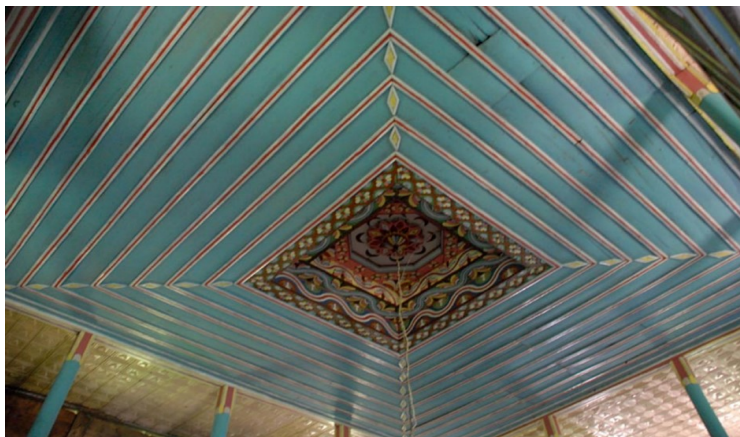
14. დარჩიბეები. 1908

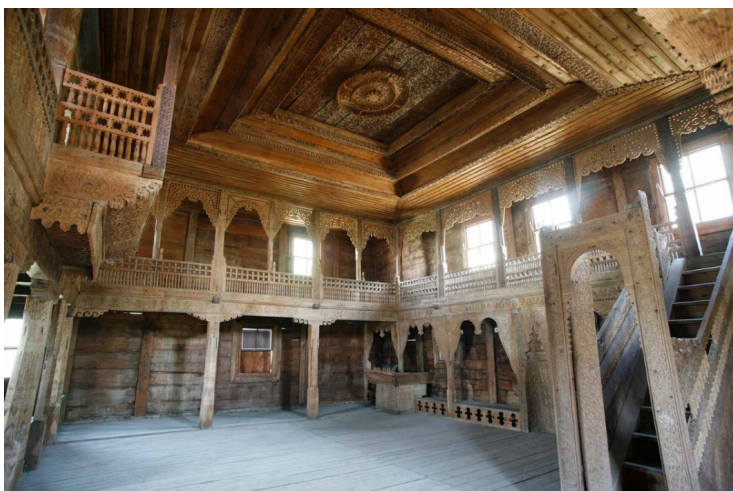
15. კვირიკე. 1860-1862

16. შუბანი. 1887-1888

17. ხობნა 1899-1900

18. ჩიქუნეთის მეჩეთი. XIX საუკუნის I ნახევარი
659

TRANSLATION

თარგმანი

Omer Seyfeddin(1884-19420) – „Comb“

Nato Kharshiladze

Tbilisi Ivane Javakhishvili State University
Georgia, 0179, Tbilisi, Chavchavadze Avenue №1
+995551424252. nato.kharshiladze@tsu.ge
<https://orcid.org/0000-0001-8366-8820>

Abstract

Omer Seyfeddin (born 1884, Göhen, Bandirma, Ottoman Empire [now in Turkey]—died March 6, 1920, Constantinople [now Istanbul]) was a short-story writer who is considered to be one of the greatest modern Turkish authors.

Seyfeddin studied in the military schools of Edirne and Constantinople and then entered the army, eventually taking part in the Balkan Wars (1912–13). After leaving the army, he devoted himself to writing and teaching. Seyfeddin wrote in a unique style and drew his stories from his personal experience, from history, and from popular traditions. His use of colloquial language gave his stories a vivid and charming quality. He was a popular and widely read author who was independent of the literary movements of his day. Seyfeddin's works cover a wide range of themes and include satires, polemical dramas, comical situations, and social commentaries.

Keywords: horse, comb, saddle, brother, fear.

Translated from Turkish by Nato Kharshiladze

ომერ სეიფედინი(1884-1920) - „სავარცხელი“

ნატო ხარშილაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, 0179, თბილისი,
ილია ჭავჭავაძის გამზირი №1,
+995551424252, nkharshiladze@cu.edu.ge
<https://orcid.org/0000-0001-8366-8820>

აბსტრაქტი

ომერ სეიფედინი დაიბადა 1884 წელს თურქეთში, ქ.ბანდ-ირმაში. გარდაიცვალა 1920 წელს ქ.სტამბოლში. იყო მოთხრობების მწერალი, რომანისტი, მასწავლებელი და ოფიცერი. ის ითვლება ერთ-ერთ უდიდეს თანამედროვე თურქ ავტორად.

სეიფედინი სწავლობდა ედირნისა და კონსტანტინოპოლის სამხედრო სასწავლებლებში, შემდეგ კი ჯარში მსახურობდა. მიიღო მონაწილეობა ბალკანეთის ომებში(1912-13წწ.). სამხედრო სამსახურიდან წასვლის შემდეგ მან თავი მწერლობასა და სწავლებას მიუძღვნა. ლიტერატურული მოღვაწეობა 1908 წლიდან დაიწყო. სეიფედინი წერდა უნიკალური სტილით. ნაწარმოებებში მოთხრობილი ამბები პირადი გამოცდილებიდან, ისტორიიდან და პოპულარული ტრადიციებიდან აიღო. სასაუბრო ენის გამოყენებამ მის მოთხრობებს ნათელი და მომხიბვლელი სხივი

შესძინა. ის იყო პოპულარული და ფართოდ წაკითხვადი ავტორი, აბსოლუტურად დამოუკიდებელი თავისი დროის ლიტერატურული მოძრაობებისგან. სეიფედინის ნაწარმოებები მოიცავს თემების ფართო სპექტრს: სატირებს, პოლემიკურ დრამებს, კომიკურ სიტუაციებს და სოციალურ კომენტარებს. მისი ნაწარმოებები თარგმნილია სხვადასხვა ენებზე, მათ შორის ქართულად.

სკვანძო სიტყვები: ცხენი, სავარცხელი, საჯინიბო, ძმა, შიში.

თურქულიდან თარგმნა ნატო ხარშილაძემ

„სავარცხელი“

საჯინიბოს ეზოში თამაშისას ქვემოთ ღობესთან მდგარი ვერცხლისფერი ტირიფების ქვეშ უხილავი ღელე ჩამოდიოდა. მისი სევდიანი დუდუნისთვის ოჯახის წევრსა თუ მსახურს ყური შეჩვეული გვქონდა. ეზოს გალავნის გაყოლებაზე, წაბლის დიდი ხეების მიღმა, ჩვენი სახლის სახურავი მოჩანდა. მას შემდეგ, რაც დედა სტამბოლს გაემგზავრა, მე და ჩემი უმცროსი ძმა ჰასანი, დადარუჰს გვერდიდან არ ვშორდებოდით. დადარუჰი მამაჩემის მეჯინიბე იყო - მოხუცი, მშრომელი, ჭაღარა, კეთილი კაცი. გათენდებოდა თუ არა, ბავშვები საჯინიბოსკენ გავრბოდით. ჩვენი ყველაზე საყვარელი საქმიანობა ცხენე- ბის მოვლა იყო. დადარუჰთან ერთად მათზე ზრუნვა, წყალზე ჩაყვანა, შიშველ ზურგზე შემოჯდომა ენით აღუწერელ სიამოვნებას გვგვრიდა. ჰასანს ეშინოდა და ცხენზე მარტო არ ჯდებოდა, დადარუჰი წინ შემოისვამდა და ისე

დაატარებდა ხოლმე. ტომრებში ქერის ჩაყრა, ქილახორის (საჭმლის შესანახი) ბალახით გავსება, ნაკელის აღება, ცხენების გამოკ- ვება ყველანაირ გასართობ თამაშს მერჩივნა. განსაკუთრებით მათი დაბანა-გასუფთავე- ვება მეხალისებოდა. ყოველ დილით, როცა დადარუჰი საჯინიბოში შემოვიდოდა, რკი- ნისკბილებიან უზარმაზარ სავარცხელს ხელში აიღებდა და ცხენების ვარცხნას შეუდგე- ბოდა. მონოტონური შხრიალის მსგავსი ხმის გაგონებაზე მასთან მივირბენდი და ვეხვე- წებოდი:

- დადარუჰ, ცხენს მე დავვარცხნი რა.
- ვერ იზამ, არ შეგიძლია.
- რატომ?
- ჯერ პატარა ხარ და იმიტომ...
- შევძლებ.
- გაიზრდები და შეძლებ.
- როდის?
- ცხენის სიმაღლე რომ გახდები, მაშინ.
- ...

დიდი ხვეწნა-მუდარის შემდეგ დადარუჰს შევეცოდებოდი, ხელში ამიტაცებდა, ცხენზე შემომსვამდა, ხელში სავარცხელს მომცემდა და მეტყოდა:

- ჰა, მიდი, დავარცხნე.
- სავარცხელს ცხენის ზურგზე კი ვუსვამდი, მაგრამ ჩემ ხელში ის უცნაური ხელსაწყო ის- ეთ ჰარმონიულ ხმას ვერ გამოსცემდა.
- კუდს აქნევს? - ვეკითხებოდი დადარუჰს.
- აქნევს.
- კარგი, აბა ვნახო...

დავიხრებოდი, მთლიანი ტანით ცხენის ზურგზე გავწვებოდი და გავიჭიმეოდი, მაგრამ მის კუდს მაინც ვერ ვხედავდი. უამრავ საქმეში ვეხმარებოდი უფროსებს, მხოლოდ ცხენის დავარცხნას ვერ ვართმევდი თავს, რადგან სიმაღლე არ

მყოფნიდა, ცხოველს მუცლამდეც ვერ ვწვდებოდი. ჩემთვის კი ეს საქმე ყველაზე სასიამოვნო და ერთობ გასართობი რამ იყო. თოსუნსაც თიქოს მოს-წონდა ჩემი გაუთავებელი შეჩენა-ჩხიკინი, ყურები უცახცახებდა და კუდს უზარმაზარი ფუნჯივით აქნევდა. დავარცხნა-გასუფთავების საქმე ბოლოსკენ როცა მიდიოდა, ცხენი გრძნობდა და უკმაყოფილო ფრუტუნს იწყებდა. მაშინ დადარუპი წელზე შემოსცხებდა - ოხ, შე ეშმაკოო, - ეტყოდა და მაშინვე სხვა ცხენების მოვლაზე გადადიოდა.

ერთ დღეს მარტო დავრჩი. ჰასანი და დადარუპი ღელეზე ჩასულიყვნენ. დრო ვიხელთე და ცხენის დავარცხნა გადავწყვიტე. სავარცხელს ვეძებდი, მაგრამ ვერ ვიპოვე. ბელელის კუთხეში დადარუპს პატარა უფანჯრო ოთახი ჰქონდა. იქ შევედი. თაროები გადავქექე. უნაგირებსა და სხვა ნივთებს შორისაც შევიხედე.

- არ არის, არ არის! - გაბრაზებული ვიმეორებდი ჩემთვის. საწოლის ქვეშ ხის მწვანე სკივრი იდგა. გავხსენი და სიხარულისგან კინადამ ვიკივლე. ერთი კვირის წინ სტამბოლიდან დედას გამოგზავნილ საჩუქრებს შორის ვერცხლის-ფრადმოელვარე ცხენის სავარცხელი დავინახე. მაშინვე ხელი ვტაცე და თოსუნთან გა-ვიქეცი. მუცელზე მოვეფერე, დავუყვავე და ვაცრხნას შევუდექი. ერთ ადგილას არ ჩერ-დებოდა, შემობრუნდა და ცხვირი დამარტყა. ახლა სხვა ცხენებს მივაშურე, მაგრამ შევა-ტყვე, მათაც არ სიამოვნებდათ ჩემი გამოუცდელი ხელი.

- მგონი ტკენს, - გავიფიქრე და სავარცხელს დავხედე. რკინის კბილები საკმაოდ წვეტი-ანი და ბასრი ჰქონდა. იმისთვის რომ ცოტა დამებლაგვებინა, მივედი და კედლის ქვეშ დავუწყე სავარცხლით ჩხაპნა. როცა დავრწმუნდი, რომ კბილები ცოტათი მოვარბილე, ისევ ცხენებს მივაშურე, მაგრამ მაინც ვერ

დავიმორჩილე ვერც ერთი. გავბრაზდი, ჯავრი სავარცხელზე
მინდოდა მეყარა. ჩქარი ნაბიჯებით წყაროსაკენ გავიქეცი.
სავარცხელი დიდ ქვაზე დავდე, ყველაზე მძიმე ქვა, რომლის
აწევაც შევძელი, მივიტანე და ზემოდან ზედიზედ რამდენჯერმე
დავარტყი. სტამბოლიდან გამოგზავნილი ეს დიდებული საჩუ-
ქარი, რომელიც ჯერ დადარუჰსაც არ ჰქონდა გამოცდილი, ვინ
იცის უფრთხილდებოდა იდეც, დავჭეჭყე და ნაწილებად ვაქციე,
შემდეგ გავიქეცი და ღელეში გადავყარე.

მამაჩემი ყოველ დილით გარეთ გასვლისას საჯინიბოში
შეივლიდა და თავისი მახვილი თვალით ყველა კუთხე-
კუნჭულს ათვალიერებდა. იმ დილითაც საჯინიბოში მარტო აღ-
მოვჩნდი. ჰასანი მოახლე ფერვინთან ერთად სახლში დარჩა. მამა
წყაროსთან ჩასულიყო და ირგვლივ არემარეს ათვალიერებდა.
წყალში ჩაიხედა. უცებ, გატეხილ სავარცხელს მოჰკრა თვალი და
მეჯინიბეს გასძახა:

- დადარუჰ, მოდი აქ!

- ...

- ჭყალში რაღაც ბრჭყვინავს, ამოიღე ერთი!

სუნთქვა შემეკრა. არ ვიცი რატომ, მაგრამ ძალიან
შემეშინდა. დადარუჰსაც გაუკვირდა გატეხილი სავარცხლის
დანახვა.

- ვინ ქნა ეს?

- არ ვიცი, ბატონო.

მამამ ისე, რომ არაფერი უკითხავს, მზერა ჩემზე გადმოიტანა.

- ჰასანმა, - მივახალე მაშინვე.

- ჰასანმა?

- დიახ, გუშინ, დადარუჰს ოთახში როცა ეძინა, სკივრიდან
ამოიღო, აქ წამოიღო და ღელის ქვით დალეწა.

- დადარუჰს რატომ არ გააგებინე?

- ეძინა.

- ახლავე დაუმახე ჰასანს!

- ...

გალავნის ჭიშკარი გავიარე, დაჩრდილული ბილიკით
სახლისკენ გავიქეცი. ჰასანი მოვ- ძეზნე, მამა გემახის-თქო
ვუთხარი და მაშინვე უკან დამედევნა. საწყალმა ბავშვმა მომხ-
დარის შესახებ არაფერი იცოდა. მამა საკმაოდ მკაცრი კაცი იყო.
მისმა ერთმა გამოხედ- ვამ ორივე ძალიან შეგვაშინა.

- იცოდე, რომ მომატყუო, გცემ! - უთხრა ისედაც დამფრთხალ
ჰასანს.

- არ მოგატყუებ,

მამა.

- კარგი! რატომ დაამტვრიე სავარცხელი?

გატეხილი სავარცხელი დადარუჰს ეჭირა ხელში, ჰასანი
გაკვირვებული უყურებდა და უარის ნიშნად თავს საცოდავად
აქნევდა დაზნეული.

- მე არ დამიმტვრევია, - თქვა მან.

- ნუ მატყუებ, გეუბნები!

- არ გატყუებ, მამა, მე არ გამიტეხავს.

- სიმართლე თქვი, არ მეწყინება. ხომ იცი, ტყუილი ძალიან
ცუდია.

გამწარებული ბავშვი კვლავ უარობდა. გაბრაზებული მამა
ჰასანს მიუახლოვდა:

- უსინდისო მატყუარა! - დაუყვირა და სახეში სილა გააწნა.

- წაიყვანე ეს ცრუპენტელა სახლში; იცოდე, საჯინიბოში
აღარასდროს შემოიყვანო. იჯ- დეს სახლში ფერვინთან ერთად,
მეტის ღირსი არ არის! - ყვიროდა მამა.

დადარუჰმა ატირებული ჩემი ძმა ხელში აიყვანა და გალავნის
ჭიშკრისაკენ გაემართა.

იმ დღიდან

მოყოლებული საჯინიბოში სულ მარტო ვთამაშობდი. ჰასანი
სახლში იყო დატყვევებული. მამა მას სახეში აღარ უყურებდა.
დედას ჩამოსვლის შემდეგაც არ აპა- ტია. შესაძლებლობა

მიეცემოდა თუ არა, „ის მატყუარაო“ - ასე მოიხსენიებდა. როცა საბ-რალო ჰასანს გაწილი სილა გაახსენდებოდა, გული ამოუჯდებოდა და ტირილს იწყებ- და, ძლივს ჩერდებოდა საწყალი. დედაჩემს მთავარ დამნაშავეზე, მით უფრო ჩემზე, წარ- მოდგენა არ ჰქონდა. ის რომ გაეგო, უმცროსი ძმის ცილისწამებას ასე ურცხვად ვიტან- დი, ჰასანზე მკაცრად მე დავისჯებოდი.

- ნეტა, იმ ჩერჩეტმა დადარუჰმა შემთხვევით, ცხენებს ხომ არ გაათელინა ფეხქვეშ ის სა- ვარცხელი? - ამბობდა ეჭვებში ჩავარდნილი.

მომდევნო წელს, ზაფხულში, დედა ისევ სტამბოლს გაემგზავრა. ჩვენ მარტო დავრჩით. ჰასანს თავლაში შესვლა კვლავ ეკრძალებოდა. ღამით, დასაძინებლად როცა ვწვებოდით, ცხენების ამბებეს მეითხებოდა, აინტერესედა როგორ იზრდებოდნენ კვიცები. ერთ დღ- ეს ჰასანი მოულოდნელად ავად გახდა. ექიმის მოსაყვანად დაბაში ცხენი გავგზავნეთ.

- დიფტერიაა, - გულდასმით გასინჯვის შემდეგ დაასკვნა ექიმმა. ფერმაში მყოფმა გლეხის ქალებმა ჩვენს სახლს მოაშურეს. ავადმყოფის სანახავად ჭრე- ლი ჩიტები და ფრინველები მოჰყავდათ.

მამა ჰასანის საწოლის თავს არ შორდებოდა. დადარუჰი დადუმებული დაიარებოდა, ფერვინი სლუკუნით ტიროდა.

- რა გატირებს? - ვეკითხებოდი ფერვინს.

- შენი ძმა ავადაა.

- კარგად იქნება.

- ეს არ მოხდება.

- აბა რა იქნება?

- შენი ძმა მოკვდება, - თქვა მან.

- მოკვდება?

- ...

მეც ავტირდი. მას შემდეგ რაც ჰასანი ავად გახდა, ფერვინის

გვერდით მეძინა. იმ ღამეს საერთოდ ვერ დავიძინე.
ჩამთვლემდა თუ არა, ჰასანი მესიზმრებოდა. „ცილისმწამებელო!
მოღალატე ცილისმწამებელო!“ - მეძახდა ტირილით. ჩემი
პატარა ფანტაზია იმდროინდელი რელიგიური აღზრდის
საშინელებით იყო გაჯერებული. ვფიქრობდი და მეშინოდა, ვინ
იცის, ძმისთვის უსამართლოდ გაწნილი სილის ნაცვლად
როგორ იყრიდა ჯავრს ჩემზე ცხოვრება. ფერვინი გავალვიძე.

- ჰასანთან წავალ.

- რატომ?

- მამას რაღაც უნდა ვუთხრა.

- რა უნდა უთხრა?

- სავარცხელი მე რომ გავტეხე, ის უნდა ვუთხრა.

- რომელი სავარცხელი?

- შარშანდელი. აი, ის, რის გამოც მამამ დასაჯა...

წინადადება ვერ დავასრულე. ცრემლები მახრჩობდა. ფერვინს
ყველაფერი ვუამბე. მამაჩემისთვის სიმართლე რომ მეთქვა,
იქნებ ჰასანსაც გაეგო და ეპატიებინა ჩემთვის.

- ხვალ უთხარი, - მითხრა ფერვინმა.

- არა, გთხოვ, წავალ.

- მამაშენს და ჰასანსაც ახლა სძინავთ. ხვალ დილით უთხარი.

აკოცე, იტირე, ძმას პა- ტიება სთხოვე და ისიც გაპატიებს.

- კარგი.

- მოდი, ახლა დაიძინე.

- ...

დილადადგე თვალი ვერ მოვხუჭე. ინათა თუ არა, ფერვინი
გავალვიძე. ავდექით. ჩემში ჩა- ბუდებული მტანჯველი
შხამისგან გათავისუფლებას ვჩქარობდი. მაგრამ ვაი, რომ საწ-
ყალი, უდანაშაულო ჰასანი იმ ღამით
გარდაცვლილიყო. დავინახე, როგორ ისხდნენ დი- ვანზე

დადარუჭი და ჩვენი ფერმის იმამი, ყველა ტიროდა და მამაჩემის
ოთახიდან გა- მოსვლას ელოდებოდნენ...

თარგმანი TRANSLATION

Yunus Emre - Poems

Asmat Japaridze

Tbilisi Ivane Javakhishvili State University
Georgia, 0179, Tbilisi, Chavchavadze Avenue №1
+995599503356. japaridzeasmat@yahoo.com
Orcid ID : 0000-0001-6594-6049

Abstract

Yunus Emre was a Turkish folk poet and Sufi who greatly influenced Turkish culture.

The exact date of his birth and death is not known. He lived in the thirteenth-fourteenth centuries. He wrote religious-mystical poems in plain, understandable language.

Keywords: Prayer, neighbor, wound, God, love, world

Translated from Turkish by Asmat Japaridze

თარგმანი TRANSLATION

იუნუს ემრე - ლექსები

ასმათ ჯაფარიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, 0179, თბილისი,
ილია ჭავჭავაძის გამზირი №1,
+995599503356. japaridzeasmat@yahoo.com
Orcid ID : 0000-0001-6594-6049

აბსტრაქტი

იუნუს ემრე ცნობილი თურქი სუფი პოეტია. მისი დაბადებისა და გარდაცვალების ზუსტი თარიღი ცნობილი არ არის. ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მეცამეტე-მეთოთხმეტე საუკუნეებში. წერდა რელიგიურ-მისტიკურ ლექსებს სადა, ხალხისთვის გასაგები ენით.

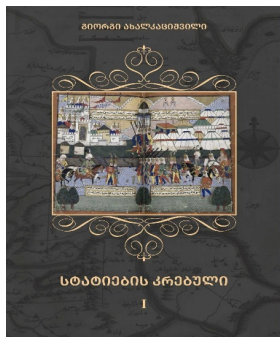
საკვანძო სიტყვები: ლოცვა, მოყვასი, იარა, ღმერთი, სიყვარული, წუთისოფელი

თურქულიდან თარგმნა ასმათ ჯაფარიძემ

შენი სიტყვა იარად თუ დაეჩნევა გულზე მოყვასს,
ფასს დაკარგავს გულმხურვალე ლოცვა შენი,

ვერაფერი ჩამორეცხავს ამ მწიკვლს შენი გულიდან და
 განკითხვის ჟამს შერცხვენილი ნუგეშს ნურავისგან ელი.
 წამია წუთისოფელი, სიცოცხლე წარმავალია,
 ვინც მიწას ებლაუჭება, უთუოდ გზას ამცდარია,
 წმინდანებიც კი გაფრინდნენ, განვლეს ეს გზასაყარია,
 ფენიქსის მსგავსად აღმდგრებმა გახსნეს სამოთხის კარია.
 ადამიანს ვერ დაარქმევ იმ არსებას, ვის არ ძალუძს შეიმეცნოს
 ღმერთი,
 ფასს ვერ დავდებთ, თუ შემოქმედს არ მიუძღვნა სისხლის ყველა
 წვეთი,
 არ დაადგა გზას თან ვიწროს, თანაც შვების მომგვრელს,
 ქედმაღლობა დავძლიოთ და შევდაღადოდოთ ყოვლის მომცველს.
 ღმერთს უარყოფ? დამიჯერე, ნახევარიც არ ხარ კაცი.
 უფლის მგმობლის სამკვიდრებლად, ვფიქრობ, თავლაც მეტი
 არის,
 უზენაეს სიტკბოებას ვინც ვერ იგრძნობს, ჭეშმარიტი სიყვარუ-
 ლის მან არ იცის ფასი.
 გიმეორებ, კაცი არ ხარ, თუ არ გმოსავს ღვთაებრივი მადლი.
 გზას ადგახარ ჭეშმარიტს და სანეტაროს?
 უფლის სიტყვა ფასეული არის შენთვის?
 სურვილების დამარცხებით გინდა გზები უფლისაკენ
 გაგეკაფოს?
 ხნულში მარცვალს სიკეთისას აღვივებ და მისგან მოწყალებას
 ელი?
 არ შემცდარხარ, იმ მადლს იმკი, მოპოვება რომ არს ძნელი.
 მე კი ვცდილობ, ღმერთის სიტყვა თქვენთან ისე მოვიტანო,
 თავლი ერბოს ავურიო, დაგიტკბოთ და დაგიშაქროთ,
 მთელი ავლა და დიდება, რაც გამაჩნდა, თქვენ მოგმადლოთ,
 ღვთიურ სიტყვას გეუბნებით და არ მარილს, რომ ნათქვამი
 დაგიმლაშოთ.

Review of George Akhalkatsishvili's Monograph - A Collection of Articles, Volume I. Publisher: "Polygraph" Ltd., Tbilisi, 2025.

Within the evolving landscape of contemporary Georgian historiography and Oriental studies, George Akhalkatsishvili's book - A Collection of Articles (Vol. I) – stands out as a significant scholarly publication that reflects the diligence, methodological rigor, and intellectual originality of a young Turkologist and historian of the East. This volume, which brings together works written between 2019 and 2025, highlights the author's aspiration toward international academic standards and his strong sense of scholarly responsibility in the systematization and interpretation of historical knowledge.

The studies included in this collection thematically encompass a broad spectrum of relations between medieval Georgia and the Islamic states of the Near East - from the period of the Arab conquests to the reign of King David IV the Builder. Of particular note is the article "Relations between Georgia and the Islamic States of the Near East from the Arab Conquests to the Reign of David IV", in which the author, drawing upon an extensive corpus of primary sources, analyzes the diplomatic and military contacts between Georgia and the Islamic world from the seventh to the twelfth centuries. By juxt-

aposing Arabic, Persian, and European sources, Akhalkatsishvili offers a fresh interpretation of key issues and re-evaluates earlier Georgian historiographical perspectives. The study is distinguished by narrative coherence, factual precision, and exemplary source analysis - qualities that may be regarded as among the chief merits of the volume.

The thematic diversity of the collection is equally noteworthy. It addresses a wide range of topics in the medieval history of the Near East, such as Timur's campaigns against the Mamluks and the formation of the White Sheep Turkmen (Aq Qoyunlu) state. These studies are particularly valuable for their broad regional perspective. For instance, in "The Aq Qoyunlu State under Qara Osman Yulug (1378–1435)", the author presents a detailed account of the internal and external political history of the Turkmen polity, offering a nuanced analysis that enhances our understanding of the political dynamics of the region in the fourteenth and fifteenth centuries. A similar comparative approach is evident in the article devoted to "Timur's Campaign against the Mamluks (1400–1401)", which effectively integrates Islamic and European sources, thereby enriching the study's comparative significance.

A distinct feature of the book is the inclusion of studies dedicated to the diplomatic dimensions of international relations in the medieval era. Particularly remarkable are the essays "From the History of Diplomatic Relations between Pope Pius II and Mehmed II – *Epistola ad Mahometum* (1461)" and "Prince Cem's Struggle for the Throne and Pope Alexander VI Borgia." Here, the researcher situates historical facts at the intersection of European political culture and Ottoman diplomatic traditions - an approach rarely articulated with such complexity in Georgian historiography. Special attention is paid to written sources, including Latin and Ottoman texts, through which the author reconstructs a realistic picture of the diplomacy of the age.

The study “The Jesuits in the Ottoman Empire in the Sixteenth Century” represents a compelling example of research on cultural and civilizational interactions. It demonstrates the author’s tendency to perceive historical processes not merely through political lenses, but also in terms of intellectual and cultural interrelations. Particularly valuable is the innovative historiographical contribution “Valide-i Muazzama Mahpeyker Kösem Sultan - The Zenith of the Ottoman Women’s Sultanate,” in which, through a critical analysis of recent Turkish and Western scholarship, the author interprets the “Women’s Sultanate” not simply as a dynastic phenomenon but as a social and political institution within the Ottoman Empire.

Of special importance for Georgian historiography is the jointly authored article “A Comparative Analysis of the Great Registers of the Vilayet of Gurjistan of 1574 and 1595” (co-authors: Davit Sartania, Dali Nikolaiashvili, Avtandil Ujmamadjuridze, and Maia Tsitsvidze). Based on a solid foundation of source criticism, this study examines the influence of the Ottoman administrative system on the southern regions of Georgia. The authors meticulously analyze demographic, economic, and social data across two chronological stages, drawing conclusions of value to scholars of both Turkology and Georgian social history.

The final section of the volume, comprising reviews and essays dedicated to fellow scholars, also merits attention. George Akhalkatsishvili duly acknowledges the contributions of his predecessors in history and Oriental studies. In his reviews - such as “Meskheti According to Ottoman Registers” and the evaluation of Emzar Makaradze’s monograph “The Main Issues of Turkey’s Domestic Policy, 2000–2024” - one discerns the author’s critical acumen, academic objectivity, and refined evaluative culture. This section gains additional emotional depth from the brief but poignant essay “**Gocha Japaridze**

— **In Remembrance,**” which serves not merely as a memorial text but as a historiographical homage to a scholar whose intellectual influence is evident in the author’s academic formation.

The structure of the book is well organized and clearly reflects the evolution of the author’s scholarly interests. Each article consistently develops his academic perspective - from the Arab expansion of the seventh century to the political history of the Ottoman Empire in the seventeenth century. Akhalkatsishvili systematically employs multilingual sources - Arabic, Persian, Ottoman Turkish, Latin, Georgian, and European - which greatly enhances the scholarly significance of his work.

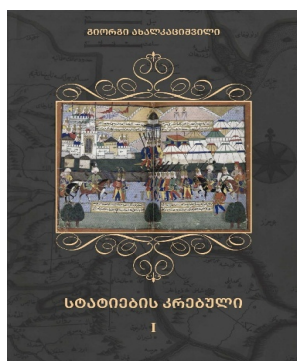
George Akhalkatsishvili’s *A Collection of Articles, Vol. I (2025)* is a publication of high academic quality that not only encapsulates the first stage of his scholarly career but also demonstrates the growing potential of a young Turkologist. The thematic choices reveal his dual commitment - to the study of Eastern civilizations and to situating Georgian history within a broader international context. This approach is of particular importance for Georgian historiography, as it strengthens the global perception of the country’s history and promotes its integration into the international research discourse.

In conclusion, **A Collection of Articles, Vol. I (2025)** – presented in both Georgian and English - constitutes an exemplary model of how youthful enthusiasm, combined with rigorous scholarly method, can produce a work rich in both content and quality. It will undoubtedly serve as a reliable reference for professional historians, Turkologists, Orientalists, as well as for students and emerging researchers.

Emzar Makaradze

Professor Department of Oriental Studies,
Batumi Shota Rustaveli State University

რეცენზია: გიორგი ახალკაციშვილის მონოგრაფიაზე - „სტატიების კრებული“ ტომი I. გამომცემლობა: შპს „პოლიგრაფი“. თბილისი, 2025.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიისა და აღმოსავლეთმცოდნეობის განვითარების პროცესში გიორგი ახალკაციშვილის წიგნი - „სტატიების კრებული“ (ტომი I) - წარმოადგენს მნიშვნელოვან სამეცნიერო გამოცემას, რომელიც ასახავს ახალგაზრდა თურქოლოგისა და აღმოსავლეთმცოდნე ისტორიკოსის შრომისმოყვარეობას, წყაროთმცოდნეობით საფუძველს და ხედვის ორიგინალურობას. ეს გამოცემა, რომელიც აერთიანებს 2019–2025 წლებში შექმნილ სტატიებსა და ახალ ნაშრომებს, ხაზს უსვამს თანამედროვე ქართველი მკვლევრის სწრაფვას საერთაშორისო აკადემიური სტანდარტებისკენ და იმ მეცნიერულ პასუხისმგებლობას, რომელიც საფუძვლად უდევს ისტორიული ცოდნის სისტემატიზაციასა და გააზრებას.

წიგნში თავმოყრილი შრომები თემატურად მოიცავს შუა საუკუნეების საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისლამური სახელმწიფოების ურთიერთობების ფართო სპექტრს - არაბული დაპყრობების პერიოდიდან დავით IV აღმაშენებლის ეპოქამდე. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია სტატია „საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისლამური სახელმწიფოების

ურთიერთობები არაბობიდან დავით IV-ის მეფობის ჩათვლით“, სადაც ავტორი ფართო წყაროთა ბაზაზე აანალიზებს საქართველოს დიპლომატიურ და სამხედრო კონტაქტებს ისლამურ სამყაროსთან VII–XII საუკუნეებში, ახდენს არაბული, სპარსული და ევროპული წყაროების პარალელურ განხილვას და ქართველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს ახლებური ინტერპრეტაციით ავითარებს. ნაშრომი გამოირჩევა თხრობის ლოგიკურობით, ფაქტობრივ სიზუსტითა და შესანიშნავი წყაროთმცოდნეობითი ოსტატობით, რაც კრებულის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად შეიძლება ჩაითვალოს.

კრებულის შინაარსი მრავალფეროვანია და მოიცავს ახლო აღმოსავლეთის შუა საუკუნეების ისტორიის ისეთ საკითხებსაც როგორებიცაა: თემურ-ლენგის ლაშქრობები მამლუქების წინააღმდეგ; თეთრბატანიანთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას და სხვ. შესრულებული ნაშრომები განსაკუთრებით საინტერესოა იმით, რომ ავტორი ახერხებს ფართო რეგიონული ხედვის ჩამოყალიბებას. მაგალითად, სტატიაში „თეთრბატანიანთა სახელმწიფო ყარა ოსმან იულუქის მმართველობის დროს (1378–1435)“ წარმოდგენილია თურქმენული სახელმწიფოს შიდა და გარე პოლიტიკური ისტორია, ამ საკითხის დეტალური ანალიზი, რაც საშუალებას იძლევა უკეთ გავიგოთ რეგიონის პოლიტიკური დინამიკა XIV–XV საუკუნეებში. მსგავსი მიდგომა შეინიშნება სტატიაში, რომელიც ეძღვნება თემურ-ლენგის ლაშქრობას მამლუქების წინააღმდეგ (1400–1401 წწ.) - ავტორი აქაც იყენებს როგორც ისლამურ ქრონიკებს, ისე ევროპულ წყაროებს, რაც კვლევას მეტ კომპარატივისტულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

წიგნის განსაკუთრებული თავისებურებაა შუა საუკუნეების ეპოქის საერთაშორისო ურთიერთობათა დიპლომატიური ასპექტებისადმი მიძღვნილი ნაშრომები. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სტატიები „პაპი პიუს II-ისა და

მეჰმედ II-ის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან – *Epistola ad Mahometum* (1461)“ და „ჯემ სულთნის ბრძოლა ტახტისთვის და პაპი ალექსანდრე VI ბორჯა“. აქ მკვლევარი ისტორიულ ფაქტებს სვამს ევროპული პოლიტიკური კულტურისა და ოსმალეთის დიპლომატიური ტრადიციების გადაკვეთის წერტილში, რაც იშვიათად არის ასე კომპლექსურად გააზრებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს წერილობით წყაროებს, ლათინურ და ოსმალურ ტექსტებს, რითაც ახერხებს ეპოქის დიპლომატიის რეალური სურათის რეკონსტრუქციას.

კრებულში შეტანილი ნაშრომი „იეზუიტები XVI საუკუნის ოსმალეთის იმპერიაში“ საინტერესოა როგორც კულტურულ-ცივილიზაციური ურთიერთობების კვლევის მაგალითი. აქ გამოიკვეთება ავტორის ტენდენცია - ისტორიული პროცესების აღქმა არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ ინტელექტუალური და კულტურული ურთიერთგავლენების ჭრილში. ასევე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ისტორიოგრაფიაში სრულიად ახლებურად გააზრებულ ნაშრომს „ვალიდე-ი მუაზზამა მაჰმედიერ ქიოსემ სულთანი - ოსმალეთის იმპერიაში ქალთა სასულთნოს დიდების მწვერვალი“, სადაც ავტორი უახლესი თურქული და დასავლური ლიტერატურის ანალიზით წარმოგვიდგენს ოსმალეთის „ქალთა სასულთნოს ეპოქის“ ფენომენს, როგორც სოციალურ-პოლიტიკურ ინსტიტუტს და არა მხოლოდ დინასტიურ მოვლენას.

ქართული ისტორიოგრაფიისთვის განსაკუთრებით აღსანიშნავია კრებულში შეტანილი სტატია „1574 და 1595 წლების გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის შედარებითი ანალიზისათვის“ (თანაავტორები: დავით სართანია, დალი ნიკოლაიშვილი, ავთანდილ უჯმაჯურიძე, მაია ციცვიძე), რომელიც მტკიცე წყაროთმცოდნეობით საფუძველზე განიხილავს ოსმ-

ალეთის ადმინისტრაციული სისტემის გავლენას საქართველოს სამხრეთ რეგიონებზე. ავტორი, თანაავტორებთან ერთად, დეტალურად იკვლევს დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ და სოციალური ურთიერთობების მონაცემებს, ახდენს მათ შედარებას ორ ქრონოლოგიურ საფეხურზე და ავითარებს დასკვნებს, რომლებიც მნიშვნელოვანია როგორც თურქოლოგიის, ისე საქართველოს სოციალური ისტორიის მკვლევრებისთვის.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კრებული ბოლო ნაწილი, სადაც თავმოყრილია სტატიები კოლეგებზე და რეცენზიები. გიორგი ახალკაციშვილი ღირსეულად მიიჩნევს თავისი წინამორბედი ისტორიკოსებისა და აღმოსავლეთმცოდნეების ღვაწლს. რეცენზიებში („მესხეთი ოსმალური დავთრების მიხედვით“; ემზარ მაკარაძის მონოგრაფიაზე „თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები 2000–2024 წლებში“ და სხვ.) გამოიკვეთება ავტორის კრიტიკული აზროვნება, აკადემიური ობიექტურობა და შეფასების მაღალი კულტურა. ამ ნაწილს დამატებით ღირებულებას ანიჭებს მცირე, მაგრამ ემოციურად დატვირთული სტატია „გოჩა ჯაფარიძე - გახსენება“, რომელიც არ არის მხოლოდ მემორიალური ტექსტი, არამედ ერთგვარი ისტორიოგრაფიული პატივისცემა იმ მეცნიერისადმი, რომლის გავლენაც იგრძნობა ავტორის მეცნიერულ ფორმირებაში.

წიგნის სტრუქტურა გამართულია და მკაფიოდ ასახავს ავტორის ინტერესთა განვითარებას. ყველა სტატია თანმიმდევრულად ავითარებს ავტორის სამეცნიერო ხედვას - VII საუკუნის არაბული ექსპანსიიდან დაწყებული, XVII საუკუნის ოსმალეთის პოლიტიკურ ისტორიამდე. ავტორი თანმიმდევრულად იყენებს მრავალენოვან წყაროებს - არაბულს, სპარსულს, ოსმალურს, ლათინურს, ქართულს და ევროპულს - რაც მის ნაშრომებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

გიორგი ახალკაციშვილის „სტატიების კრებული, ტ. I (2025)“ მაღალი აკადემიური დონის გამოცემაა, რომელიც არა მხოლოდ აჯამებს მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის პირველ ეტაპს, არამედ ასახავს ახალგაზრდა თურქოლოგის მზარდ პოტენციალს. ავტორის მიერ არჩეული თემატიკა ადასტურებს მის ორმხრივ ინტერესს - როგორც აღმოსავლური ცივილიზაციების კვლევისადმი, ისე საქართველოს ისტორიის საერთაშორისო კონტექსტში დანახვისაკენ. ეს მიდგომა ქართული ისტორიოგრაფიისთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია, რადგან აძლიერებს ქვეყნის ისტორიის გლობალურ აღქმას და მის საერთაშორისო კვლევით სივრცეში ინტეგრირებას.

შედეგად, გიორგი ახალკაციშვილის „სტატიების კრებული, ტომი I (2025)“, რომელშიც სტატიები ორ ენაზე - ქართულად და ინგლისურად - არის წარმოდგენილი, წარმოადგენს ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითს იმისა, თუ როგორ შეიძლება ახალგაზრდულმა ენთუზიაზმმა და საფუძვლიანმა მეცნიერულმა მიდგომამ შექმნას შინაარსითა და ხარისხით მდიდარი ნაშრომი. იგი იქნება სანდო წყარო როგორც პროფესიონალი ისტორიკოსების, თურქოლოგებისა და აღმოსავლეთმცოდნეების, ისე სტუდენტებისა და ახალგაზრდა მკვლევრებისათვის.

ემზარ მაკარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის
დეპარტამენტის პროფესორი

საქართველო, ბათუმი, რუსთაველის/ნინოშვილის ქ.32/35
577179745. emzar.makaradze@bsu.edu.ge
ORCID identifieris 0000-0002-8499-9258